# АРХИВ

## ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

КЊИГА ТРИДЕСЕТ ШЕСТА

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кнез Михаилова 1.
1929

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО

ANALI PFB | anali.rs

ANALI PFB | anali.rs

# САДРЖАЈ

## 1—6. бр. XIX (XXXVI) другог кола.

### ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Уништај и развод брака по јеврејском брачном праву, од Самуила С. Демаја — — — — — — — — — — — — — — — — 58
2) Да ли жене могу позаконити децу? од д-ра Фрање Горшића — 177
3) Основна начела новога Законика о судском поступку у грађанским парницама, од д-ра Драгољуба Аранђеловића — — — — — 254
4) Рачунска парница, од А. Давинића — — — — — — — — 287
5) Службености (сервитути) по Општем имовинском законику, од Алексе К. Матановића — — — — — — — — — — — 340
6) Индивидуална и колективна својина на земљишту и индивидуализам тежака, од Ђорђа Крстића — — — — — — — — 428

### КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Енрико Фери, од д-ра Михаила Чубинског — — — — — — 1
2) Е. Фери и В. Ланца (Два тобожња претходника трихотомије), од д-ра Томе Живановића — — — — — — — — — 337

### ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

1) Правно - политички основ југословенског Устава од 28 јула 1921 (Чл. 26. Устава), од Ђузепе Калдероне — — — — — — 249
2) Хобес и његов утицај на науку о држави, од д-ра Евгенија Спекторског — — — — — — — — — — — — — 417

### АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО

1) Правни карактер Градске Штедионице општине града Сарајева, од д-ра Ива Матијевића — — — — — — — — — 32, 197
2) Члан 26 зак. о Државном Савету и управним судовима, од Божидара Протића — — — — — — — — — — — 272, 363

### МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

1) Међународно-правни положај Папства и Латерански уговори од 11. фебруара 1928 год., од д-ра Ђуре Поповића — — — — 350, 443

### ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ

1) La Carta del Lavoro. Једна економска критика, од д-ра Мије Мирковића — — — — — — — — — — — — — 9

## СТАТИСТИКА

1) Социални положај жена у Србији и његов утицај на намерни побачај, од д-ра Динка Томашића — — — — — — — — 46

## СУДСКА МЕДИЦИНА

1) Убиство или самоубиство, од д-ра Милована Миловановића — 161

## ПРАВНА ПОЛИТИКА

1) Потреба доношења закона о међупокрајинском сукобу закона, од д-ра Милана Ф. Бартоша — — — — — — — — — — 74
2) Доказивање страног закона, од д-ра Милана Ф. Бартоша — — — 304
3) Пројект уредбе о васпитању и поправљању старијих малолетника осуђених на казну лишења слободе, од д-ра Илије М. Јелића 377

## МЕЂУНАРОДНО - ПРАВНА ХРОНИКА

1) Спор око предратних зајмова пред Хашким судом, од Илије А. Пржића — — — — — — — — — — — — — — 81
2) Поступак по молбама мањина упућеним Друштву народа, од Илије А. Пржића — — — — — — — — — — — — — — 208
3) Изједначење одредаба о међународном ваздухопловном саобраћају, од Илије А. Пржића — — — — — — — — — — — — 381

## ЕКОНОМСКО - ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

1) Банка за Међународне Обрачуне, од д-ра Александра Јовановића 91
2) Седми конгрес привредника, од д-ра Александра Јовановића — — 214
3) Европа и Америка, од д-ра Александра Јовановића — — — — 308
4) Жетвени принос и привредне конјунктуре, од д-ра Александра Јовановића — — — — — — — — — — — — — — 388
5) Усвајање златног важења у Чехословачкој, од д-ра Александра Јовановића — — — — — — — — — — — — — — 451

## СОЦИАЛНА ХРОНИКА

1) Један поглед на установу социалног осигурања у Немачкој, од д-ра Адама П. Лазаревића — — — — — — — — — — 102

## АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

1) Једно правно мишљење, од Живојина М. Перића и д-ра Драгољуба Аранђеловића — — — — — — — — — — — — — 455

## ПЛОВИДБЕНО - ПРАВНА ХРОНИКА

1) Конзуларна служба у нашем поморском праву, од Владислава Брајковића — — — — — — — — — — — — — — 95

## СУДСКА ХРОНИКА

1) Повреда законог дела наследства. — Поводом једне судске пресуде, од д-ра Драгољуба Аранђеловића — — — — — — — — 108
2) Појам „иностранства" у грађанско-правном смислу. — Међупокрајински сукоби закона односно надлежности у оставинском поступку, од Манојла Маљковића — — — — — — — — — 111

ARHIVPES Lanalis

3) Једна интересантна одлука Касационог Суда из области конвенције о узајамној правној помоћи између наше Краљевине и Чехословачке Републике, од Самуила Демаја — — — — — — 218
4) Да ли оптуженог, с обзиром на § 53 каз. зак., треба решењем пустити испод суђења или пресудом извинити казне?, од Јов. Б. Мијушковића — — — — — — — — — — — — 219
5) Примање правно неважног тестамента не чини тестамент пуноважним, од Драгана Н. Димитријевића — — — — — — — 312
6) О узајамном наслеђивању наших и бугарских поданика, од д-ра Адама П. Лазаревића — — — — — — — — — — — 391
7) Амортизација акција на доносиоца, од Самуила Демаја — — — 396
8) Дејство међународних уговора код cautio iudicatum solvi, од д-ра Милана Ф. Бартоша — — — — — — — — — — — 466
9) Уредност трговачких књига, од Самуила Демаја — — — — 471

## КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

1) Д-р Александар В. Соловјев, Законодавство Стефана Душана, цара Срба и Грка, од д-ра Марка Костренчића — — — — — 117
2) Неки нови прилози за историју словенских права — XV. Рад на историји права у Совјетској Русији, од д-ра Теодора Тарановског — — — — — — — — — — — — — — 130
3) Страна правна књижевност, од Живојина М. Перића — — — — 222
4) Неки нови прилози за историју словенских права — XVI. Генеза државе код западних словена, од д-ра Теодора Тарановског — 315
5) Савремена француска економска књижевност. Поводом књиге Г. Пируа, од д-ра Милана Ј. Жујовића — — — — — — 322

## ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

1) Walter Luz, Das Verbrechen in der Darstellung des Verbrechers; —, Ursachen und Bekämpfung des Verbrechens im Urteil des Verbrechers, од д-ра Александра Маклецова — — — — — — — — 139
2) Позитивно право и сила. — Ауторова коректура приказа, од д-ра Чедомира Марковића — — — — — — — — — — — — 142
3) Tri predavanja iz međunarodnog prava, од Илије А. Пржића — — 149
4) Lyoubicha Mikitch, Le Règlement des Emprunts Austro-Hongrois d'avantguerre libellés en Couronnes Papier, од д-ра Јована Ловчевића — — — — — — — — — — — — — — — 235
5) G. Rainer, Agricultural Cooperation in the Soviet Union, од д-ра Драгољуба Јовановића — — — — — — — — — — — 329
6) Ladislas van Hoorebeke, La Reforme parlementaire, од д-ра Драгољуба Аранђеловића — — — — — — — — — — — 397
7) Један значајан систем философије права у италијанској литератури, од д-ра Ђорђа Тасића — — — — — — — — — 473
8) D-r Branislav Dimitrijević, Agrarna politika (Nauka o poljodelstvu), од д-ра Драгољуба Јовановића — — — — — — — — 481

ANALI PFB | anali.rs

## НЕКРОЛОГ

1) † Михаило М. Богословски, од д-ра Т. Тарановског — — — — 152
2) † Алдо Албертони, од д-ра Т. Тарановског — — — — — — 335

## БЕЛЕШКЕ

1) Нови наставници Правног факултета — — — — — — — — 154
2) Прослава стогодишњице рођења Фрање Рачкога, од И. Пржића — 154
3) Међународни Институт за јавно право, од И. Пржића — — — — 155
4) III. скуп чехословачких правника у Братислави, од М. Ф. Б. — — 156
5) Конгрес немачких правника у Чехословачкој, од М. Ф. Б. — — — 157
6) Banque Nationale du Royaume des Serbes, Croates et Slovenes, Bulletin d'information et de documentation (janvier — mars 1929), од Д. С. Јовановића — — — — — — — — — — — — 157
7) Једно ново дело о држави, од И. Пржића — — — — — — — — 159
8) Мирко Г. Авакумовић, Кратак поглед на Међународну Организацију Рада, од д-ра Стевана Ћирковића — — — — — — 160
9) Словенски Институт у Прагу, од Т. Тарановског — — — — 244
10) Les Constitutions modernes: Prof. Dr. J. L. Eggen von Terlan, Das Unterricht des internationalen Privatrechts in Deutschland, од Ж. М. Перића — — — — — — — — — — — — — 244
11) Dr. Ivo Krbek, Upravno pravo, од Ђ. Тасића — — — — — — 245
12) Д-р Милорад Недељковић, О занатима у данашњој народној привреди од А. Ј. — — — — — — — — — — — — — — 245
13) Д-р Милош С. Московљевић, Наша отаџбина, од Д. С. Јовановића 246
14) Други број тромесечног Билтена Народне Банке, од Д. С. Ј. — — 246
15) Божидар Пурић, Наши исељеници, од И. П. — — — — — — 247
16) Henri Hajnal, Le Droit du Danube international, од Ж. М. Перића 336
17) Конкурс за професора трговачког меничног и поморског права у Загребу — — — — — — — — — — — — — — — 408
18) Julien Bonnecase, Les destinées de l'oeuvre de Démolombe au temps présent, од Ж. М. Перића — — — — — — — — — — 408
19) Julien Bonnecase, »A la recherche du droit«, »У a-t-il un romantisme juridique«, од Ж. М. Перића — — — — — — — — — — 409
20) Dr. Richard Schott, Europäischer Arbeitsvertragsrecht, од Ж. М. Перића — — — — — — — — — — — — — — 412
21) Д-р Хуго Верк, Примери за практичну примену грађанског поступка, од д-ра Д. Ар. — — — — — — — — — — — — 412
22) Dr. Julius Magnus, Die deutsche Rechtsanwaltschaft, од д-ра Д. Ар. 412
23) Dr. Božidar Adžija, Od Platona do Marksa, од Д. С. Ј. — — — — 413
24) Судска пракса за 1928 год., уредио Србислав М. Ковачевић, од д-ра Милана Ф. Бартоша — — — — — — — — — — — — 414
25) Четврти Међународни социолошки конгрес у Хавани, фебруара (17—24) 1930 г., од М. В. С. — — — — — — — — — 487
26) Један нов бугарски правни часопис, од И. П. — — — — — — 487
27) Dr. Julius Magnus, Die Höchsten Gerichte der Welt, од д-ра Д. Ар. 488
28) Нови течај из историје Византије у вези са историјом словенства, од Теодора Тарановског — — — — — — — — — — 488
29) Социологија у Румунији, од М. В. Симића — — — — — — 489

ANALI PFB Lanan.rs

30) Janko Šuman, Der Schutz industriellen Eigentums, од д-ра Милана Бартоша — — — — — — — — — — — — — 492
31) Вудро Вилсон, Влада Сједињених америчких држава, од И. П. 493
32) Dr. Erwin Holzer, Die Entstehung des jugoslawischen Staates, од И. П. 494
33) Д-р Жарко Миладиновић, Парламентарно право интерпелације, од И. П. — — — — — — — — — — — — — — 494
34) Правно-филозофски колоквиум на правном факултету Универзитета у Загребу — — — — — — — — — — — 495

**НОВЕ КЊИГЕ** — — — — — — — — — — — 247, 416, 495

ANALI PFB | anali.rs

## САРАДНИЦИ „АРХИВА“


Аранђеловић, д-р Драгољуб — — — 108, 254, 397, 412, 413, 455, 488
Бартош, д-р Милан Ф. — — — — — — 74, 156, 304, 414, 466, 492
Брајковић, Владислав — — — — — — — — — — — — 95
Горшић, д-р Фрањо — — — — — — — — — — — — 177
Давинић, Александар — — — — — — — — — — — — 287
Демајо, Самуило — — — — — — — — — — 58, 218, 396, 471
Димитријевић, Драган — — — — — — — — — — — — 312
Жујовић, д-р Милан Ј. — — — — — — — — — — — — 322
Јелић, д-р Илија — — — — — — — — — — — — — 377
Јовановић, д-р Александар — — — — — 91, 214, 245, 308, 388, 451
Јовановић, д-р Драгољуб С. — — — — — — 157, 246, 329, 413, 481
Калдероне, Ђузепе — — — — — — — — — — — — 249
Костренчић, д-р Марко — — — — — — — — — — — — 117
Крстић, Ђорђе — — — — — — — — — — — — — 428
Лазаревић, д-р Адам П. — — — — — — — — — — — 102, 391
Ловчевић, д-р Јован — — — — — — — — — — — — 235
Маклецов, д-р Александар — — — — — — — — — — — 139
Маљковић, Манојло — — — — — — — — — — — — 111
Матановић, Алекса К. — — — — — — — — — — — — 340
Матијевић, д-р Иво — — — — — — — — — — — — 32, 197
Марковић, д-р Чедомир — — — — — — — — — — — — 142
Мијушковић, Јов. Б. — — — — — — — — — — — — 219
Миловановић, д-р Милован — — — — — — — — — — — 161
Мирковић, д-р Мијо — — — — — — — — — — — — — 9
Перић, Живојин М. — — — — — — 222, 244, 336, 408, 409, 412, 455
Поповић, д-р Ђура — — — — — — — — — — — — 350, 443
Пржић, Илија А. — 81, 149, 154, 155, 159, 208, 247, 381, 487, 493, 494
Протић, Божидар — — — — — — — — — — — — 272, 363
Симић, Милорад В. — — — — — — — — — — — — 487, 489
Спекторски, д-р Евгеније — — — — — — — — — — — — 417
Тарановски, д-р Теодор — — — — — 130, 152, 244, 315, 335, 488
Тасић, д-р Ђорђе — — — — — — — — — — — — 245, 473
Томашић, д-р Динко — — — — — — — — — — — — — 46
Ћирковић, д-р Стеван — — — — — — — — — — — — 160
Чубински, д-р Михаило — — — — — — — — — — — — — 1


ANALI PFB | anali.rs

# АРХИВ
## ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО | јули-август 1929. | КЊИГА XIX (XXXVI) Бр. 1-2.

## ЕНРИКО ФЕРИ

Пре кратког времена умро је чувени италијански криминалиста Енрико Фери. Умро је у својој 74. години старости, али до последњег часа сачувао је потпуну свежину свог великог духа и ума. Крајем месеца новембра 1928. год. у Риму се одржала величанствена прослава педесетогодишњице његовог неуморног рада, која је привукла заслужену пажњу целог културног света, те поводом те прославе код нас „Полиција" донела је кратки али врло интересантни чланак штрасбуршког универзитетског професора Ру-а у преводу г. Д. Бранковића, судије, са сликом јубиларовом. Прошло је свега три месеца, и Ферија већ је нестало.

Покојник је био професор Универзитета и адвокат, политичар и новинар. На политичком пољу Фери је свагда био носилац напредних идеја, и то и у младим годинама, када је припадао монархистима — конституционалистима, и доцније, када је ступио у социалистичку странку, у којој је брзо постао један од главних вођа, и у ново послератно време, када се разочарао у социализам па се отпочео приближавати фашизму. Социалистичкој странци Фери је припадао више година био је дуго времена уредник главног италијанског листа „Аванти" (Напред"), у коме оштампао безбој значајних чланака из свију грана живота. Услед еволуције социалистичке странке, Фери ју је напустио и пришао је фашизму, па је чак био изабран за сенатора, мада никад није било са његове стране одобравања фашистичких ексцеса. Ипак Фери који је пледирао пред судом као адвокат са талентом и сјајем у низу врло важних криминалних процеса, није се зауставио, например, да чак и приближавајући се фашизму узме на себе бранилачку дужност у тако компликованом послу, као што је био атентат на Мусолинија од стране Виолете Ципсон.

Као предавач Фери је такође имао велики успех, те универзитетске просторије за време његових предавања свагда

ANALIB.BG.ac.rs

су биле препуне, а код слушалаца видела се напрегнута пажња а понекад и прави занос, без разлике, да ли је то било у Болоњи, Турину или Риму. Често пута је Фери одлазио да држи предавања у иностранству, а нарочито на слободном универзитету у Брислу. Сем тога, он је био сталан учесник на конгресима и конференцијама криминалне антропологије и других криминалних знаности, и обраћао је нарочиту пажњу претресању питања о класификацији криваца и о казненим заводима и њиховом најбољем уређењу. Од постанка Међународног Криминалистичког Савеза, који су основали Лист, Принс и фан Хамел, Фери је ступио у број његових чланова, те је стално наглашавао, да је општи програм савеза врло близак његовим основним научним погледима. На свим овим скуповима Фери је играо изванредну видну улогу. Водио је ватрену, убедљиву и мајсторску пропаганду својих идеја, везану са сјајном полемичком борбом против сваке научне застарелости и рутине. Његов утицај лако је запазити у више резолуција, које су биле донете на поменутим скуповима, а које су много допринеле спровођењу важних реформи у казненом законодавству и у сфери кривичног правосуђа у опште. А и непосредно Фери је израдио читав низ предлога за реформу појединих грана кривичног законодавства у Италији. Код израде последњег (пред долазак фашизма на власт) пројекта новог италијанског казненог законика, Фери је био председник комисије, која је израдила овај пројекат, те је спровео у њему читав низ својих нових и оригиналних идеја. Све је то било могуће само због тога, што је Фери био велика научна снага, која се одликовала **самосталношћу стваралачке научне мисли,** великим и разноврсним знањем, ватреном љубављу према науци и сталним, неуморним радом у корист те науке.

Ми смо већ имали прилику да подвучемо научне заслуге Феријеве (В. наш рад „Криминална политика као наука у прошлости и садашњости", „Архив за правне и друштвене науке", књ. XII, бр. 4.). Сада можемо поновити, да ако се постави питање чије је име у светској науци криминалних знаности било најмаркантније готово у току пола века и ко је највише и са успехом тражио реформисање и проширење науке кривичног права, као и увођење нових метода за систематичну разраду материјала, који зовемо криминално-политичким (ма да га је сам Фери звао криминално-социолошким), морамо пре свега споменути име Енрика Ферија.

ANALIPEB | analipeb.rs

Ако се послужимо његовим сопственим изразом, он је заиста отворио за нашу науку „нове хоризонте", и показао јој нове путове.

Он се придружио иницијативи познатог професора судске медицине у Турину Чезара Ломброзо-а и заједно са њим и са бароном Рафаелом Гарофилом основао је у почетку седамдесетих година прошлог века криминално-антрополошку (или т. звану позитивну) школу, која је у току деценија водила борбу са старом т. званом класичком школом, те је дошла до (мада делимичне и условне) победе и много је допринела реформи науке и законодавства. Заиста, реформа је била преко потребна. Стара школа, неоспорно, је имала своје велике заслуге у прошлости. Научном обрадом и осветљавањем догматичког материјала, она је у току векова много учинила за начело легалности у кривичном правосуђу и за правилно решење читавог низа проблема, који су везани са добрим схватањем и примењивањем казнених закона у судској пракси. Али, као што је правилно забележио Принс, „за науку о кривичном праву до сада био је кривац апстрактан тип, а не жив човек, кривица је била не акт у стварном животу, него правна формула, у законик унесена; најзад, казна се сматрала као неки теоријски систем, усвојен од стране научника, који нису пазили на њену природу и фактичко остварење." Међутим наука кривичног права никако не сме да се задовољи апстрактним кривично-догматичним конструкцијама; она мора тежити, да се кривично правосуђе оствари на најбољи и најправеднији начин и да се постигну максимални резултати у борби човечанства са криминалитетом (В. о томе подробније наше дело: „Општа карактеристика нових школа у кривичном праву", изд. 2, 1925. г., а нарочито стр. 8.—9, 18.—19.). Решавајући поменути задатак, наша наука не може да остане искључиво у правничким границама, јер ту је потребан материјал, који се налази **ван правне сфере.** То ће бити пре свега **антрополошки** материјал, у колико је потребно, да се упознамо са реалним злочиначким светом, са његовим особинама, навикама и са узроцима криминалитета, који су везани са биологијом или тачније са антропологијом. Носиоци ове идеје били су оснивачи антрополошке школе, а нарочито Фери, који је ватрено напао класичну школу за њену безживотност, апстрактност, прекомерни формализам и непознавање реалног злочиначког света. У науци кривичног права хтео је на тај начин да створи праву револуцију.

ANALI PFB Tabanus

Ван сумње да је Фери у својим делима понекад неправилно ценио заслуге старе школе и улогу у нашој науци кривично-догматичког елемента. Никако, се например, не можемо сложити са њим, када тврди, да ће се у будућности **сва** наука кривичног права усредсредити на проучавање **кривца** као биолошког и социалног бића, и на тај начин за будуће не мисли на оно правно-догматичко проучавање **злочина,** које је безусловно потребно за легалитет правосуђа и за заштиту грађанских права од сваке самоволје. Видимо, даље, код њега понекад и примере једностраности или научне нетолерантности, када, на пример, карактерише садашња кривично догматичка дела а међу осталима познати и дубоки уџбеник Ф. Листа, као „схолистичке трактате", или све то се јавља као резултат борбеног и искреног заноса, а не треба заборавити, да претеривање и једностраност готово свагда су неизоставни пратиоци сваке ватрене борбе у име идеје, а нарочито ако је та идеја нова и мора себи прокрчити пут у нове области, борећи се са застарелим традицијама. Тешко је код ових прилика за време борбе остати потпуно објективан и правичан, нарочито ако се ствар не тиче потпуно апстрактних питања, него битних животних проблема, а управо тако и јесте питање: криминалитет и борба са њим. Те видимо, да исти Фери (а чак понекад у једном истом научном делу, а нарочито у његовом чувеном и најважнијем делу **„Криминална Социологија")** на страницама, које нису посвећене полемици, у противречности са његовим горе наведеним тврђењима, говори, да „нова школа са захвалношћу прима све, што је раније израдила класична школа", и да је била „сјајно разрађена једна страна проблема, али сада неопходно је потребно истакнути другу". Поред тога наглашавао је, да „у средњем су веку у кривцу човеку видели само злочинца; класична школа, напротив, у њему видела је само човека, заборављајући злочинца; позитивна пак школа налази за потребно, да се врати нарушена равнотежа и да се при изучавању кривца-човека, цене у њему права човечанске личности и истовремено друштвена права појединаца". Ту има Фери у виду онај претерани хуманизам, који се приближује сентименталности, те који се од времена Бекарије понекад заиста види у радовима класичне школе. Али како је то све предалеко од потпуног негирања класичне школе и њених заслуга, те како очигледно Фери од **револуционарних** тежња у науци прелази ту на **реформаторске** тежње и у том правцу приближује се социолошкој школи, а нарочито чувеном преставнику те школе у кривичноме праву Фр. Листу,

ANALI PFB | analy.rs

који је свагда наглашавао, да у својој науци тежи реформацији, а никако не револуцији.

Услед тога, ако говоримо о реформи криминалних знаности и кривичног правосуђа у току последњих 50 година, морамо на првом месту назначити огромне заслуге Ферије-ве, остављајући на страну оне погрешке и претеривања, о којима смо мало час говорили. Као што ћемо видети даље, овај изванредно талентован и енергичан научник, који се одликовао у највишем степену **иницијативом** и **оригиналним мишљењем,** придруживши се Ломброзу и поставши на тај начин једним од оснивача **антрополошке** школе, поред криминалне антропологије, радио је и на пољу криминалне **социологије,** те је своме горе споменутом најважнијем делу, које је било преведено на више страних језика, а у Италији изашло је у низу издања, дао наслов **„Криминална социологија".** Он је најбоље и најдубље показао у колико је у борби са криминалитетом једнострано и непотпуно научно проучавање, које се базира само на апстракцијама. Он је ватрено штитио неопходност нових путева и метода, за нашу науку те је дао у својим делима не само перфектну и дубоку критику прошлог, већ и цео доследно разрађен систем превентивне и репресивне борбе са криминалитетом, који је градио на темељу **свестраног проучавања фактора криминалитета,** а нарочито психо-физичких особина злочиначког света.

Нашој потпуно реформираној науци Фери даје назив „Криминална Социологија" и води чак и полемику са Листом поводом термина „Криминална Политика", који је Лист свагда употребљавао за онај део наше науке, који заједно са кривичном догматиком сачињава науку кривичног права. Али то није због суштине ствари, већ због других разлога. Као што смо већ један пут нагласили на страницама „Архива", више свега Фери се боји **привидног** компромиса, т. ј. оних случајева, када криминалисти признају важност тако званих „помоћних дисциплина" (криминалне антропологије и криминалне социологије) па одмах после тога неће да се узнемиравају проучавањем криминално-етнолошког и сваког другог позитивног материала и спокојно прелазе на свој (по изразу Феријевом) „обични силогистички рад", као што се то заиста често пута дешавало и дешава до данас. Али, ако не буде криминална политика одвојена као зидом од правничког проучавања злочина и казне, ако се она буде признавала као неопходно потребан и пуноправан елеме-

ANALI Pravnog fakulteta u Beogradu

нат науке кривичног права (у ширем смислу), ако се буде базирала на биолошком и социолошком проучавању злочина и злочинаца, Фери је потпуно усваја и само тврди, да је то криминална **социологија,** а не криминална **политика.** Ту је, дакле разилажење више у терминологији, него у суштини ствари, а у суштини потпуно је оправдана основна идеја Феријева, да на првом месту наука кривичног права и целокупно кривично правосуђе (које обухвата и превенцију злочина) морају да служе **социалној заштити друштва** и његових интереса, везаних са борбом **против** оног вековног и страховитог **зла,** које се зове **криминалитет**.

Тешко је у једном малом чланку обухватити све појединe научне заслуге Феријеве. Нагласићемо само најважније тачке.

Као једно од најосновнијих питања, јавља се питање о обиму и класификацији у нашој науци потребног материјала. Класична школа спроводила је ту т. звану дихотомију, т. ј. класификацију, која је, узимајући искључиво правнички материјал, делила га на две групе, наиме: злочин и казну. Антрополошка школа од дана свога постанка, и највише у лицу Феријевом, тражила је поред тога, да се **свестрано** проучава **кривац,** и на тај начин дала је идеју **трихотомије**, дакле оне класификације, које дели научни материјал у три групе: злочин, кривац и казна (поред које се проучавају мере предохране и мере безбедности), при чему је нарочито подвукла важност оног новог дела трихотомије, који се зове кривац. Доцније истим трагом пошли су многи преставници социолошке школе, и у најновије време горња класификација полако прелази чак и у нове казнене законике и пројекте. Приоритет Феријев у том правцу одавна је познат у науци, те сам Фери сматрао га је као једну од својих главних заслуга, и то је више пута подвукао у својим делима, а чак и у последњем од њих, које је изишло 1928. год. у Турину и носи наслов: »*Principii di diritto criminale*«. Али Фери није само нагласио важност проучавања кривца, као основног елемента у нашој науци, већ је лично предузео то проучавање и створио једну од најважнијих **класификација криваца,** у вези са којом је предложио цели систем не само одговарајућих казни, већ и **субститута казни** (sostitutivi penali) и мери безбедности. Једна од најинтересантнијих идеја у том правцу, (којој се донекле приближују савремена наука и кривично законодавство, када говоре о смањено-урачунљивим лицама и примени према њима казни и мера безбедности) — то је идеја Фери-јева о уређењу нарочитих мешовитих завода,

ANALI PFB Analis

казниоица — лечилишта, којима он је дао назив »manicomio criminale«. Мислимо да ће у будућности и ова његова идеја одиграти велику улогу. Велику пажњу поклонио је Фери поред тога питању *превенције злочина.* О важности и потреби превенције говорили су још крајем XVШ. и почетком XIX. века Монтескије, Бентам и више других. Али после њих у току више од пола века питање превенције било је у нашој науци готово потпуно заборављено. Врло важан материјал давала је у том правцу т. зв. морална статистика, али нико од криминалиста није искоришћавао тај материјал за израду превентивних мера у борби са криминалитетом. И опет видимо, да Е. Фери-ју припада заслуга у том привцу, што је поново поставио горње питање на дневни ред и нагласио, да сваки криминалист не може, већ *мора* водити рачуна о том питању. Према податцима статистике Фери је дао општу класификацију узрока криминалитета (или т. зв. фактора криминалитета), поделивши те факторе у три групе: космичке, социалне и биолошке или антрополошке. Ова класификација сада је примљена готово у целом свету, али важно је поред тога нагласити, да у вези са горњом класификацијом Фери је разрадио читав *систем превентивних мера,* а од горњих фактора једну категорију (категорију *космичких* фактора), чију важност понекад оспоравају, осветлио је уз помоћ *самосталне* обраде одговарајућег статистичког материјала тако лепо и убедљиво, да је утицај на кретање криминалитета промена у температури и других услова, везаних са космичким појавама, постао утврђен као апсолутна чињеница.

У своју класификацију криваца увео је Фери и категорију „рођених злочинаца", коју је створио Ломброзо својим учењем о типу рођеног кривца. Томе „типу" је било учињено безброј замерака у научној књижевности, те под снажним ударцима критике горње учење тешко је настрадало. Никако се не може сматрати за доказано, да постоји читава категорија људи, обележених извесним „стигматима", која је од самог дана рођења готово фатално осуђена да постане злочиначка. Али чак у овим претеривањима антрополошке школе (дакле и Фери-ја) има много истине. Закон наслеђа, који према тачним и несумњивим научним подацима игра важну улогу у човечијем животу, не може да губи ту улогу, у колико проучавамо сферу криминалитета. Одбацивши елеменат фаталности, који је везан са учењем о типу рођеног

ANALI PFB | anali.rs

кривца, морамо признати, да човек добије још од рођења неке склоности и психо-физичке особине, које могу бити врло рђаве (споменимо макар разноврсне и тешке форме т. зв. *дегенерације).* Под утицајем васпитања, лечења и других друштвених погодаба горње особине развијају се, мењају, смањују или повећавају, али свагда је њихова основа **органска,** те због тога и поред дефектности учења о рођеном кривцу, неоспорна је заслуга Ломброза и Ферија, да су они много учинили за проучавање те органске основе и за испитивање психо-физичких особина и наклоности криваца. Ти су њихови радови имали великог утицаја на низ важних питања у кривичноме праву, а нарочито на појам урачунљивости и смањене урачунљивости, на организацију институције т. зв. „неодређених пресуда" и мера безбедности и т. д.

Најзад, морамо нагласити да је Фери, као и његов друг Гарофало, истицао, да је за кривично правосуђе врло важно обратити пажњу на интересе лица, оштећеног кривичним делом, на шта је понекад стара школа готово потпуно заборављала. У току целог последњег века положај оштећеников на кривичноме суду био је доста незгодан и неповољан. Ма да ништа не може бити праведније и природније него то, да човек тежи да добије законским путем заштиту свога права и накнаду своје штете, ипак у већини кривичних законика и поступака није била та заштита довољно осигурана, а још је стајала горе та ствар у пракси (В. о том питању подробније наш чланак: „Права оштећеног и принцип накнаде штете", „Архив", 1924. год., књ. IX., бр. 1.). Врло се често оштећени кривичним делом јављао на кривичноме суду као објекат сумње и подозривости. Његова су права била сужена до најмање мере, његовим исказима приговарало се да нису безпристрасни и да су изазвани његовом „лакомошћу" или користољубљем.

Против тога у новије време одлучно су устали Фери и Гарофало, којима се доцније придружио низ научника, који припадају другим школама. И ако у новијем законодавству оштећено лице није више quantité negligeable, то је у великој мери заслуга поменутих научника. Они су радили на проширењу права оштећеникових, олакшивању могућности да добије како накнаду материјалне штете, тако и морално задовољење, и подвукли су, да код одређивања казне, код примене мера безбедности и код примене нових институција

ANALI PF | analipf.rs

(условне осуде, рехабилитације и т. д.) треба поред другог узимати у обзир и интересе оштећеникове. Дакле и ту покојни Фери својим радом послужио је истовремено захтевима социалне праведности и истинитог правосуђа.

Данас је време умекшало оштрину научних спорова између појединих школа у кривичноме праву. Много објективније цене се научне заслуге. Доказала се важност оне реформаторске иницијативе, коју су раније понекад оспоравали. И највеће признање ће се одати научнику, који је у погледу те иницијативе био први међу првима, а то је био, ван сумње, Енрико Фери.

**Д-р Мих. П. Чубински.**

---

# LA CARTA DEL LAVORO

## ЈЕДНА ЕКОНОМСКА КРИТИКА *)

*1.* 28. октобра 1928. год. поводом шестогодишњице победе италијанског фашизма и по распису који је издао Турати, секретар фашистичке партије, у свима канцеларајама фашистичких организација у Италији раздат је послодавцима и радницима по један примерак новог, фашистичког Устава Рада, »La Carta del Lavoro«, као историјски документ фашистичке обнове и реорганизације привредних и социалних односа у Италији, као „основни акт" фашистичке економске и социалне политике и као велика тековина шестогодишње фашистичке владавине. Донета 21. априла 1927. године, на „посвећен дан" за италијански рад, Карта Рада има да буде основни закон „новог система човечанских и пацифистичких установа у режиму ауторитета и снажне воље", институција, која је испирисана реалистичком идејом данашње Италије. Она треба да буде „синтеза историског искуства", етичког, политечког и економског. У својој органској целини, по мишљењу фашистичких идеолога, могла је заузети конкретну форму само у овом времену и само у Италији.[1])

*2.* И ако у почетку само покрет, који је има за циљ непосредно освајање власти, фашизам, када је успео да целокупну државну власт узме у своје руке, и када су сви способни противници били оборени један по један, није остао при томе, да само брани стечене позиције истим средствима, којима се на њих попео. Од покрета, коме је једини циљ у годинама његовог развитка било узимање власти, на

*) Прво предавање на правном факултету у Суботици, одржано 29 новембра 1928. г.

[1]) La carta del Lavoro, ilustrata da Giuseppe Bottai, Roma, 1927. p. 6.

власти, фашизам изненадно хоће да постане један историски покушај, да се у оквиру датих могућности, промене делом основе, делом форме друштвеног уређења, привређивања и социалних односа. Карта Рада одређена је да буде истовремено и прокламација оних основних начела, на којима ће се изградити тај нов друштвени поредак, *ordine nuovo*, програм, на основу којега ће се извршити трансформација привредних и социалних односа и који ће давати правац целом привредном и социалном законодавству.

Приликом приказа, анализе и критике основних идеја, доктрина и тенденција Карте Рада, потребно је: (1.) да се уоче економске и социалне прилике, у којима је фашизам настао и у којима се развио; (2.) да се уваже психолошки основи, коју су омогућили његову победу; (3.) да се истакну главна начела организације нових социалних односа у фашистичкој Италији; (4.) да се испита њихова сагласност са тенденцијама општег привредног и социалног развитка и са законима, који њиме управљају.

## I.

3. Из рата је Италија изашла са незнатним територијалним повећањем у „пасивним" крајевима. Њена се природна богатства нису повећала. Без изгледа на економску експанзију, са 126 становника на 1 км. кв., са једном трећином површине која се састоји од брда и мочвара, са малим капиталом, са стално пасивним трговинским билансом и буџетом у дефициту, са дезорганизованом привредом, са војском, која је после демобилизације била у расулу, са радничким покретом, који је у једно време, 1920. год. успео да „окупира" фабрике и руднике, — Италија после рата била је једна од земаља најјачег економског притиска где су објективни услови за економско подизање, за исхрану тако бројно и густо насељених крајева и за консолидацију општих прилика били најнеповољнији.

4. Природна, геолошка и климатска, структура Италије састоји се од самих супротности, које су у низу векова створиле разне историске традиције али и разну економску и социалну структуру. Ту постоје не само велики поседи и нерешено аграрно питање него и екстензивно газдинство на великим поседима. А према великим поседима налазе се велике масе сељака и пољопривредних радника, без земље или са мало земље, колони и наполичари разних облика. Према финансиском и индустриском капиталу налази се велики број пролетаријата, сеоског и градског. Између двеју социално дијаметрално различних група, на једној страни аграрног великог поседа, финансија и индустрије, и на другој страни наполичара, пољопривредних, индустриских, пристанишних радника и морнара налази се бројни градски средњи сталеж: средњи и ситни трговци, занатлије, учитељи, државни и при-

ватни чиновници, свештеници, слободна занимања. Свршетак рата и демобилизација померили су сву равнотежу између ових социалних група. Свуда су настала нова струјања и померања. Инфлационистичка периода допринела је много томе, да је положај средњега сталежа постао тежи. Много теже но радници, који су успевали да у социалној борби извојште наднице исте, па чак и више, но што је био ниво цена, припадници средњега сталежа су се борили за одржање свог положаја и свог „социалног ранга". У крилу средњега сталежа појавио се такође први отпор уперен подједнако против нових носилаца богатства, аривиста и активистичких радника, који су покушали да узму и политичко вођство у своје руке. А ако је средњи сталеж у бурним годинама после рата хтео да поврати мир и ред, који би учврстио његов положај, који би такође повратио отаџбини важност оних идеалних вредности, које ни нова буржоазија ни левица нису поштовале, било је потребно, да се сви делови отпора организују у инструменат способан за акцију.[1])

## II.

5. Италија је после рата доживела два велика разочарења. Једно је било закључење мировних уговора, на основу којих је Италија остала једина од победилачких држава која није постигла остварење својих ратних циљева. Место апсолутног господства на Јадранскоме мору, она је одмах после рата морала да са новом државом на другој обали дели територију, за коју је она чврсто веровала, да ће њој припасти цела. Место сигурности, она се наједанпут осетила заокружена са свију страна. Економски притисак у земљи није престао. Емиграција је и даље морала да се креће не у правцу нових италијанских покрајина и колонија, него у друге победилачке, па чак и у побеђене земље, — и даље преко океана. Друго разочарање је било ломљење социалне револуције, слом, који је отпочео сам од себе после заузимања фабрика, са којима се затим није знало што да се отпочне, а који је касније убрзан расцепом социалистичке партије. У првом случају били су разочарани сви грађански елементи, у другом већина радничких елемената. Али стечена искуства из темеља су уздрмала и ауторитет и утицај централне државне власти. Настало је време када је „суверенитет" централне државне власти сведен на празно име. У таквом времену „расте моћ појединаца, појединих група, које се још подвргавају у теорији, али стичу независност у пракси. Следствено, они, који не учествују у тим категоријама, слаби, који нису заштићени од суверена, траже другде заштиту и правду: предају се на веру једном јаком човеку, удружују се

[1]) *Dr. Erwin v. Beckerath:* Wesen und Werden des fascistischen Staates, Berlin. 1927. p. 16.

тајно или јавно са осталим слабима, учествују у корпорацији, општини, синдикату.“ [1])

6. У Италији после неуспеле окупације фабрика није било ни једне главне идеје, која би разне групе окупила и повезала. Такву централну, главну идеју није имао ни фашизам. С обзиром на разноврсност материалних и духовних интереса појединих социалних група било је тешко наћи такву идеју. И затим, неуспех социализма био је последица једне сувише јасно испољене идеје, коју остале групе нису прихватиле. Прикупљајући у току свога напредовања постепено једну групу за другом средствима и начином како се могло њима прилазити: ратнике, синдикалисте, интелигенцију, приватне чиновнике и намештенике, студенте, средњу и ситну буржоазију и коначно велике поседе (својим напуштањем идеје аграрне реформе) и финансиски индустриски капитал (својом пореском политиком: олакшање акционарским друштвима, у циљу уласка страног капитала у земљу укидањем пореза на наследство, укидањем ограничења у располагању становима и т. д.) и пореским притиском на газдинства ситних сељака) фашизам је често долазио у прилику да у основним питањима мења став, као што је и са првобитног спољњег обележја фашизма: тробојке са црвеном кокардом нестало временом црвене кокарде.

У немогућности да одмах изради јасан програм покрета, фашизам се од свога постанка до коначне победе испољавао више као негативна снага: он је био антидемократски, антилибералан, антисоцијалистички, антикомунистички. Демократија је по њему била француског порекла и духа, либерализам је у Италију пренет из Енглеске, социализам из Немачке, комунизам из Русије. По фашизму у свим овим идеологијама и покретима нема италијанског духа. У истој мери фашизам је антииндивидуалистички. „Грађанин“ је могао да постоји само у античком времену, када су робови вршили све радове на производњи. Данас је „грађанин“ фикција. По демократском принципу грађанин је суверен, у производњи он је везан гвозденим законима капиталистичког система. Социализам само изгледа као негација демократије и либерализма, али у ствари ни он није револуционаран јер усвајајући парламентаризам нужно постаје консервативан и спасава буржоазију, као што је то био случај у Немачкој. Па чак и комунизам признаје изборни систем. Оно што је Италију у прошлости дигло, није било демократија, социализам и комунизам, — него аристократија. Аристократски карактер је својствен италијанском народу. И као што међу народима Европе Италијани представљају елиту, тако исто и по броју и по динамици фашисте сачињавају елиту међу италијанским партијама. У првобитним упутствима младим

[1]) *Vilfredo Pareto:* Transformazione della democrazia, Milano 1921. p.41.

фашистима каже се, да они морају »sentirsi nel sangue l'aristocrazia della minoranza«.[1])

III.

7. И ако сав у борби са мртвим формулама програма пређашњих италијанских партија, на супрот којих проповеда животну радост младости, сталну покретност и активност, одушевљење, борбу, у којој су у почетку челични нож и крв приказивани симболички као fiori bianchi e rossi, — фашизам на власти, у петој години владавине, Картом Рада формулише своја начела нових социалних односа, новог „система" производње и нове привреде. Карта Рада садржи тридесет чланова и подељена је у четири одељка: 1. О корпоративној држави и њеној организацији; 2. о колективном радном уговору и о минималним гарантијама рада; 3. о уредима за намештање; 4. о осигурању, помоћи, васпитању и помоћи. Први одељак садржи општа начела. По њима, италијански *народ* је организам, који има своје циљеве, живот и средства за акцију виша од појединаца, који га састављају. Народ је целина (unità) морална, политичка и економска, *реализована у фашистичкој држави. Рад у свима* „*својим* формама, интелектуалним, техничким и телесним", је социална дужност. Као такав и само као такав заштићен је од стране државе. У својој целокупности *производња* је јединствена. *Синдикално* и *професионално* организовање је слободно, али само онај синдикат, који је легално признат и који подлежи контроли државе има право да заступа целу категорију послодаваца и радника; само тај може да заступа према држави и осталим професионалним организацијама интересе својих чланова, да закључује колективне уговоре, обавезне за све чланове категорије. *Колективни уговор* биће конкретни изражај солидарности разних фактора производње; њихови супротни интереси биће изравњани и подвргнути вишим интересима производње. *Магистратура рада* је орган преко којега држава интервенише у односима рада. *Професионалне организације* обезбеђују правну једнакост послодаваца и радника, одржавају дисциплину у производњи и раду и раде на њиховом усавршавању. *Корпорације* представљају јединствену организацију продуктивних снага; оне су законом признати органи државе и могу, представ-

[1]) *Robert Michels*: Sozialismus und Faszismus, II. München 1925. p. 305.— *Charles Maurras:* L'avenir de l'intelligence, II. издање. Paris 1918. p. 15. тражи да се интелигенција определи за место, које јој припада, између узурпатора и принца, финансија и мача. По Maurras-y (*Albert Thibaudet:* Les idées de Charles Maurras, Paris, 1920. p.221) монархија може да се прилагоди овој форми: монархија у држави, аристократија у локалној власти, која ће се организовати око старих породица, демократија у корпорацијама и синдикатима.

ANALIFB.ianchi.ro

љајући скупне интересе производње, да на основу овлашћења присаједињених организација издају прописе обавезне за радне односе и координацију производње. Корпоративна држава сматра *приватну иницијативу* у области производње за најефикасније и најкорисније средство народних интереса. Приватна организација производње је функција народног интереса и приватни предузетник је одговоран за производњу држави. Од сарадње продуктивних снага долази се између њих до реципроцитета у правима и дужностима. Послодавац, техничар, чиновник и радник, — сви су они активни сарадници привредног предузећа. Послодавцу припада управа и као управник сноси одговорност. *Државној интервенцији* у привредној производњи има места само тамо, где недостаје приватна иницијатива, или где се ради о политичким интересима државе. У таквим интервенцијама држава може да преузме контролу, да да подстрека, или да сама води предузеће.

8. Професионалне организације, по другом одељку Карте Рада, дужне су да радне односе између појединих категорија послодаваца и радника које су у њима заступљене уреде путем *колективних уговора*. Колективни уговори морају садржати прецизне одредбе о дисциплинским односима, о пробном времену, о одмеравању у исплати награде и о радном времену. Синдикат, корпоративни органи и Магистратура рада обезбедиће, да *најамница одговара нормалним условима живота, могућностима производње и приносу рада*. Подаци, прикупљени од стране јавних власти, централног статистичког института и признатих професионалних организација о условима производње и рада, о положају на новчаном тржишту и о променама у скупоћи живота радника, — израђени у Министарству Корпорација, служиће за критериј, да дође до сагласности интереса између разних категорија и класа и интереса њихових са вишим интересима производње. После једне године дана непрекидног рада радник односно намештеник имају право на известан годишњи плаћени *одмор*. У случају престанка радног односа у предузећима са непрекидним радом без кривње радника, радник има право на *одштету*, која ће бити сразмерна годинама службе. Таква одштета је обвезна и у случају смрти радника. *Прелаз* предузећа у друге руке не ништи колективни уговор. Исто тако ни *болест радника* у једном одређеном периоду времена. Међутим кршење дисциплине и дела, која ометају нормалан рад, извршена од стране радника, кажњавају се глобом, суспензијом или отпуштањем без одштете. Колективни уговор односи се и на кућни рад.

ANALI PFB | anali.rs

9. Држава, по трећем одељку Карте, контролише феномен запослености и незапослености радника и укупан индекс услова производње и рада. Уреди за намештање уређени су на паритетној бази под контролом корпоративних органа

државе. Послодавци су дужни да примају раднике преко ових уреда. Са списка уписаних послодавци могу да бирају раднике, дајући преимућство онима, који припадају фашистичкој партији и синдикатима, према старости уписа. Професионалне организације рада дужне су да врше међу радницима једну селективну акцију, која има за циљ подизање техничке способности и моралних вредности.

10. *Осигурање* је, по Карти, друга манифестација принципа сарадње. Послодавац и радник подједнако доприносе њеном издржавању. Преко корпоративних органа и професионалних организација држава се брине да координира и сједини, колико је могуће, систем и институције осигурања. Фашистичка држава ставља себи у задатак: 1. усавршавање осигурања у несрећним случајевима; 2. побољшање и проширење осигурања материнства; 3. осигурање од професионалних болести и од туберкулозе као почетак општег осигурања против свих болести; 4. усавршавање осигурања против незаслужене беспослице; 5. примену специалних мера осигурања за младе раднике. Радничке организације стараће се да заштите своје чланове у административним и судским споровима, који би настали од осигурања у случају несреће и од социалног осигурања уопште. — *Помоћ* припадницима својих категорија, члановима и нечлановима, је право и дужност професионалних удружења. Она могу да врше функцију помоћи сама, а могу да је пренесу и на друге организације и институције. *Васпитање и настава,* нарочито професионална настава припадника, чланова и нечланова, је једна од главних дужности професионалних организација. Оне морају подупирати акцију националних институција „после рада", и остале иницијативе васпитања.

## IV.

11. Карта рада је прокламација социалних и економских начела новога режима. Поред тога она садржи извесне одредбе, које су већ садржане у позитивном законодавству фашистичке Италије, затим директиве, по којима се позитивни закони имају „тумачити"[1]) и коначно програм новог

[1]) „La Carta del Lavoro" донета је од стране Великог Фашистичког Савета, врховног партијског органа, 21. априла 1927. год. Она је затим 30. априла била публикована у „Gazzetta ufficiale". Одмах по њеном објављивању настало је питање, да ли ће судови поступати по њеним одредбама. „Basler Nachrichten" су при њеном објављивању, у своме броју од 1. маја 1927. приметиле, да је Карта израз воље Мусолинијеве, и да је то довољно да би имала законску снагу. У своме распису, упућеном префектима и Синдикалним Конфедерацијама, Мусолини, као Министар Корпорација, тражи, да синдикалне организације удесе свој рад према одредбама Карте, у колико те одредбе не би биле у супротности са важећим прописима. Свакако, интерпретација важећих прописа може се вршити само у духу и према ди-

социалног рада и законодавства. Фашистичка партија хоће да са Картом Рада на један свечан начин понови одредбе, које позитивни закони већ садрже. Али она жели, да се и закони који важе, а који садрже може бити и одредбе противне духу Карте, тумаче само у духу карте. Она има намеру да објављивањем у званичном листу дâ своме социалном, партиском програму што већи ауторитет и да тај програм, с којим су испреплетене већ важеће законске одредбе допре до свести најширих народних слојева. Као политички и социални програм, Карта садржи начела, која се односе на све социалне групе: сваки Италијан може у њој наћи мисао са којом је он обухваћен. Као „Устав" Рада, Карта садржи „ориентацију", која морално веже сваког држављана. Ово везивање програма и закона је последица фашистичке тенденције, која се од самог почетка испољавала, наиме, да се вежу држава и партија, да се држава чак подреди партији, јер партија то је у ствари италијански народ, а држава је само техничка организација партије, односно народа. Поред тога, партија је, по мишљењу фашизма, на то стекла права оним својим поступним захватањем стварне власти, још пре, но што је преузела владу.[1])

12. Са гледишта народноекономског први одељак Карте Рада значи признање и наглашавање целог низа начела, на којима почива привреда капиталистичког привредног система. Приватној иницијативи признаје се, да је она у области производње најефикасније и најкорисније средство и као таква, она остаје и у корпоративној држави. Приватна иницијатива се чак посредно помаже у целом низу мера: радник не може да напусти посао када хоће, покрети радника, штрајкови, су забрањени,[2]) радник је принуђен да се држи реда и дисциплине у предузећу. Предузетнику се не само признаје, него и ставља у дужност управа над предузећем. Он је одговоран за производњу држави, и та његова одговорност и наглашавања те одговорности дају му у пракси слободу кретања, стварања, комбиновања. Држава проглашава, да се она неће мешати у производњу сем случаја, ако буде недостајало приватне иницијативе или буду у питању крупни политички интереси државе. Био он занатлија, трго-

---

ективима (secondo le dirrettive e l'orientamento, segnati della Carta) — док се на основу карте не донесу нови позитивни закони. Сравни *Alfredo Cioffi,* Organizzazione sindacale Milano 1927, p.582.

[1]) *v. Beckerath.* o, p. 53. — *Sorel,* Reflexions sur la violence, III. изд. Paris. 1912. p. 354-255: Nous trouvons toujours un Etat surnuméraire.... qui est organisé comme un pouvoir légitime avant de devenir un pouvoir legal, et qui profite du moindre incident pour prendre le gouvernement que lâchent les mains débiles des autorités constituées". — Сорел је по признању Б. Мусолиниа био онај писац, који је на њега највише утицао.

[2]) Чл. 18 Закона од 3. априла 1926. год.

вац, индустријалац, бродовласник, — физичко или правно лице, задруга или картел, велико или мало предузеће, држава у његовим пословима неће интервенисати. Предузетник може слободно да тражи изворе, одакле ће набављати сировине, да тражи нове пијаце, да мења технички уређај свога предузећа, да ради по поруџбини или у маси за магазин, — сав тај посао корпоративна фашистичка држава оставља предузетнику да га изврши по својој слободној иницијативи и на основу стечених искустава, која су се може бити и у породици предузетника генерацијама гомилала. Држава не дира ни у старе везе. — Предузетник је слободан да извози робу у иностранство, — колико се не би томе противили велики државни интереси. Он потпуно располаже са мртвим инвентаром фабрике, са сировинама и са израђеним фабрикатима. Даје му се слобода да буде ориентиран према пијаци и потрошњи и чак му се ставља у дужност рационално вођење предузећа.

Ако предузетника, са функцијама које добива по Карти Рада, учланимо у склоп једног од типичних система организације привреде с обзиром на начело, на коме заснива држава свој став према привреди, морамо да дођемо до закључка, да је фашистички систем организације привреде, и поред идеолошког наглашавања колективности, ипак по својим стварним односима ближи индивидуалистичком систему организације привреде, него колективном. Оно што је у том систему битно, то је однос и став државе не само према производњи, него и према сваком члану државне заједнице у погледу његове личне егзистенције, као и према уређењу потрошње. У својим чистим формама индивидуалистички систем заснива се на одговорности појединца, на слободној иницијативи појединца, на слободној селекцији најбољих, који постају „вођи", „капетани", „оснивачи" и носиоци привреде и привредног напретка. За сам систем је споредно, шта креће ове људе на рад: да ли њихова унутарња снага, „економска етика", у којој је оваплоћено веровање, традиција, навика, или само чежња и жеља за стицањем, и у ком су узајамном односу ова два фактора економског стварања. За своју судбину, своју економску егзистенцију и напредак, појединац је сам одговоран. Производња и измена добара је слободна. Потрошња се врши без утицаја државе уопште или са утицајем државе само у формирању цена (порезима, царинама).

Други, супротан крајњи тип организације привреде, „планска", „централизована" привреда у којој је држава организатор производње и потрошње, (рат је пружио цео низ примера и варијаната такве „планске" привреде) или комунистичка и колективна привреда, у којој су произведена добра заједничка својина, — много је даље фашистичком систему од индивидуалистичког привредног система, ако орга-

Архив Рад Београд

низацију привреде, како се она под фашизмом развија, не уврстимо у неки нов прелазни међусистем,[1]) пошто стварна организација привреде, како се она формира и у демократским земљама, и у фашизму, битно одудара од ових крајњих идеалнотипичних система.

Карта Рада не одузима предузетнику основно обележје индивидуалистичке привреде: слободу уговарања. Изузетак се чини само при радним уговорима, који су принудни и обавезни за све припаднике категорија у чије име су закључени.

Карта истиче, да је рад у свима својим формама социална дужност, и да је као такав и само као такав, заштићен од стране државе. То значи, да држава заштићује рад, кад се врши у интересу целине. Да ли се ова одредба има тумачити тако, да је рад обавезан и да се нерад кажњава и како? И да ли ова и остале одредбе Карте онемогућују приход без рада, онај облик капиталистичког привређивања, који је био толико побијан од стране присталица теорије о колективној организацији привреде? Пошто су остали сви облици индивидуалистичке привреде, приватна својина, приватна иницијатива, самостална предузећа, конкуренција у промету, у фашистичком систему остали су нужно и интерес и рента. Према томе и прокламација, да је рад социална дужност има се сматрати само као морални захтев. Ко не ради, тај је на терет целини и нема моралног права да учествује у тековинама цивилизације, јер је цивилизација само производ људског рада. Ко не ради, нема никаква моралног права ни да тражи и не може да очекује да ће добити заштиту државе. Овај став има да буде опомена „свима оним националним групама, у којима је дошао до изражаја други супротан принцип, да држава има да заштити и онога, који живи само да вегетира". „У италијанском народу, казао је фашизам, држава заштићује само онога, ко испуњава једну социалну дужност: рад. Дужност без директне санкције. Варварске форме обавезног рада су безуспешне за наш свет".[1]) Остаје дакле само морални захтев. Међутим рад као етички посту-

[1]) Према познатој класификацији Отмара Шпана *(Othmar Spann*: Tote und lebendige Wissenschaft II. издање, Wien 1925. Стр. 5–36) постоје, четири типа организације провреде (Grundgestalten der Wirtschaft): 1. чиста прометна привреда (индивидуалистички систем*)*; 2. комунистичка или колективна привреда; 3 сталешки везана и 4. слободно регулисана привреда или умерени капитализам. — Узор сталешки везане привреде је средњевековна еснафско-градска привреда. Код Шпана је при таквом систему јако наглашено задругарство и комунизам заједница у једном релативно маленом кругу. И ако би идејно фашистичка привреда имала да буде најближа и најсроднија сталешки везаној привреди, она је у ствари само „слободно регулисани" капитализам т. ј. онај мешовити, компромисни систем организације привреде који се развија и практикује у свима земљама Европе.

[2]) *Bottai*, ор. с. р. 142.

лат не представља у европско-америчком културном кругу ништа ново. Рад као дужност је битна садржина индивидуалистички оријентованог, капиталистичког духа уопште. На њему се заснива љубав и осећај дужности према позиву (занимању) протестанске етике. Посматран с те стране, рад је само нужна последица „пристојног" грађанског живота и постулат моралног живота уопште.

13. Држава ставља приватној иницијативи границе: државне интересе. С обзиром на државне интересе сви су грађани солидарни. Државни интереси постају граница, „где престају права појединаца, својине, профита, рада и најамнице". При изради Карте Мусолини је за директиву дао формулу: „Максимум функција за државу; никаква моћ, против државе".[1]) Ко је могао да угрози државне интересе? И какве функције је држава намеравала да још преузме? И после преузимања власти од стране фашизма и после обарања свих осталих партија, остала је у земљи недирнута организација капитала, која се измицала не само фашистичкој идеологији, него и фашистичкој власти. Фашизам је покушао да веже организовану снагу капитала, у свима његовим тенденцијама, да своје значење на економском подручју пренесе на политичко поље. На други начин фашистичка држава није ни покушала да ограничи и смањи делокруг рада привредних предузећа, н. пр. појачавањем позиције државе као предузетника. Шта више, фашизам је за један од својих главних задатака при захватању власти сматрао почетак акције, да држава престане да буде предузетник и да се „врати својим битним функцијама: политичко-правним". Државна предузећа требало је поверити приватним лицима. Свако државно предузеће фашизам је сматрао за економску несрећу. Није само случај, да фашистичка држава поверава и оне функције приватним предузећима, које принципиелно редовно врши држава, као што је н. пр. прикупљање државних пореза. Задружни покрет (организовање кредитних, потрошачких и прерађивачких задруга) и помагање задруга од стране државе, могли би такође имати за последицу ограничење делокруга рада капиталистичких предузећа. Али фашизам, који н. пр. у наполици (mezzadria) налази праву форму фашистичког привређивања, (јер она удружује у производњи сопственика капитала и радника), и стално проповеда измирење рада и капитала, налази се у тешком положају, када има да одлучи, хоће ли изаћи у сусрет трговачком реду, који тражи, да се укину све повластице, које ужива задружни покрет и које чине његов положај лакшим у конкуренцији са индивидуалним предузећима, или има да помаже у већем обиму

ANALI PFB | anali.rs

[1]) *Bottai*, op. c. p. 22.

задружни покрет, који се може лакше учланити у корпоративни систем, и све облике задружне делатности.[1])

14. Карта Рада битно ограничава слободу предузетника само у погледу његовог односа према његовим „сарадницима" у предузећу: радницима и намештеницима. Само у тој области не признаје се слободно уговарање, слободно намештање, и отпуштање особља и слободно утврђивање радничке најамнице и намештеничких плата на основу тржног принципа понуде и тражње. Организације радника и послодаваца, (синдикати), имају да закључе колективне уговоре, који ће важити за целу категорију радника и послодаваца и просторно у оквиру делокруга организација, које су уговор закључиле. Карта у првом реду утврђује (члан VIII.) да су професионалне организације *дужне,* да „на све начине раде на унапређењу и усавршавању производње и на снижењу производних трошкова". Исте су организације (чл. XI.) затим *дужне,* да радне односе уреде колективним уговорима. Сравнимо ове две одредбе. Професионалне организације радника и послодаваца имају да се заједнички старају око унапређења и усавршавања производње. Карта Рада у свом првом одељку истиче, да управа предузећа припада послодавцу. Послодавац је одговоран за производњу предузећа према држави. То значи, да држава може утврдити да предузеће не доприноси општој производњи, увећању народног дохотка онолико, колико може да допринесе. У томе случају предузетник је одговоран на првом месту, јер његову одговорност Карта изрично истиче, професионалне организације одговорне су тек у другом реду. И затим, професионалне организације имају да се старају и око смањења производних трошкова. Радничка најамница редовно сачињава један врло битан део производних трошкова. Свако привредно предузеће има да се води рационално, (привређивати уопште значи производити економска добра, и располагати са њима на рационалан начин) и предузетник је дужан да рационално рачуна са позицијом најамнице у производним трошковима свога предузећа. Карта му то изрично ставља у дужност. Карта, шта више, ставља у дужност и радницима, да настану око смањења производних трошкова, чији један део представља и њихова најамница. Да ли то значи, да су радници дужни, да раде на снижавању производних трошкова и онда, када се они могу снизити само снижавањем најамнице? И на ком принципу се заснива фашистичка теорија о формирању најамнице?

Карта прокламује да ће синдикати, корпоративни органи и Магистратура Рада обезбедити радницима најамницу

ANALI PFB | anali.rs

[1]) *Odon Por,* La coopération dans le système corporatif fasciste, Centre international d'etudes sur le fascisme (Cinef), Annuaire 1928. I. Bruxelles 1928. p. 146., предлаже да се у Италији сваки грађанин присили да буде члан ма које задруге.

која ће одговарати „нормалним захтевима живота, могућностима производње и приносу рада“ (Чл. XII.). Обезбеђење најамнице, која ће одговарати „нормалним захтевима живота“, значи признање начела потреба за битно при формирању најамнице, што је опет основа „социално-етичког“ и социално-политичког принципа. Шта су у овом случају потребе, односно „нормални захтеви живота“? Има код разних лица, разних занимања, сталежа, у разним временима разних „нормалних захтева“ живота. У истом народу, у истом занимању има потреба, које су врло разнолике и ови „нормални захтеви“ су разни. Оно што се на северу Италије сматра као нормална потреба, на југу се сматра у истој групи занимања као луксуз и расипање. У једноме крају у нормалне захтеве живота може да улази кућни буџет у коме су за ручак предвиђене само маслинке (Јужна Италија), док у другом крају таква позиција није могућа. На „нормалне захтеве“ у оквиру истог народно-привредног склопа утичу многи природни и друштвени културни фактори, као што су клима, плодност земље, обичаји, навике, степен културног развитка и т. д. Према томе може се догодити, да на исто тржиште једне народно-економске целине два предузећа из разних крајева пласирају своје производе са разним могућностима за осцилирање око просечне могуће продајне цене, према разним производним трошковима, т. ј. разној најамници с тога, што су потребе радништва сасвим друге, и најамница се морала прилагодити тим потребама. И затим, да ли по Карти у „нормалне захтеве“ улазе само потребе радника, односно плаћених снага у предузећу уопште, које стоје у уговорном радном односу према предузетнику у предузећу, или се ту подразумевају и потребе жене, деце, родитеља радника? И ако су у „нормалне захтеве“ урачунате и потребе чланова породице, да ли ће се и надница диференцирати према члановима породице? И ако је то случај, настаје питање, у каквом се односу налази прираштај становника према стандарду живота радника, односно, да ли се прираштај не смањује са порастом стандарда, и није ли смањени прираштај последица рационализације живота[1]) а рационализација опет узрок веће продуктивности? Ако то не би било, и ако се у конкретном случају у Италији не би наметало такво природно решење и изједначење само по себи, зар не би за предузећа у крајевима, који показују тенденцију наглог прираштаја становништва, производња била скупља, него у крајевима, где је прираштај мањи? Предузећа би била принуђена да напуштају крајеве, где радници имају велик број деце, и где би иначе радна снага, услед великог броја радника, била јевтинија, и да се селе у оне пределе, где је прира-

[1]) *Dr. Mirko M. Kosić:* „Die soziologischen Grundlagen der Geburtenbeschränkung“, Zürich 1918. *S.* 21.

штај у радничким редовима мањи и где би радна снага услед тога иначе била скупља.[1])

15. Принципу „потреба", „захтева", односно *„нормалних"* захтева живота као меродавно при одређивању радничке најамнице, поред социалистичких теорија најамнице, најближе је хришћанско и специално католичко социално учење. И ту се полази од егзистенције радника и његове породице, да би се праведним утврђењем радничке најамнице (salarium iustum), допринело решењу социалног питања и створио социални мир. У својој Енциклики »Rerum novarum« (De conditione opificum), донетој 15. маја 1891. год., папа Леон XIII. захтева, да се држава умеша у радне односе и да својом помоћу допринесе побољшању радничке најамнице. Радници треба да добију оно, „што им треба, да им живот не би био сувише тежак". Најамница радника треба да буде толика, „да вредан и поштен радник може са њом да се исхрани".[2]) Папина енциклика иде још даље: она тражи да радничка надница буде таква да се могу са њом не само издржавати жена и деца, него и „одвојити на страну једна мала сума", која ће обезбедити раднику имовину и приход, омогућити да купи мало земље, да земљу, као своју заволи. У суштини, теориски ови социално-етички и социално-политички захтеви католицизма своде се на социалистички принцип да се надница има формирати према потребама радника, т. ј. да се има поћи од егзистенције радника. У пракси могуће је ово: или је принос предузећа по одбитку осталих производних трошкова (сем радничких награда), амортизације, награде предузетника и т. д. такав, да он прекорачује далеко културни минимум радничке егзистенције. У томе случају постоји могућност веће наднице и са гледишта вишка приноса а не само радничке егзистенције. Или је принос такав, да не може ни да поднесе онај минимум. У томе случају може предузетник да даје минимум из хуманих побуда, на терет својих прихода.[3]) Ако издатак иде на терет субстанције

[1]) *C. A. Verrijn Stuart:* „Die Gründlagen der Lohnbestimmung. Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik, neue Folge, II. Band, Wien und Leipzig 1922. p. 392. наводи мишљења А. Менгера („Das Recht auf vollen Arbeitsertrag"), да се принцип поделе према потреби појединаца може применити само у заједницама, које су тесно повезане међусобном склоношћу (крвне заједнице), као што су породице или кућне задруге, у којима има старешина неограничену власт. (Било би од интереса испитати, у којој мери фашистичка држава тежи стварању такве, сличне кућној задрузи тесно повезане националне заједнице са једним старешином, који ће имати неограничену власт и моћ у својим рукама). — То важи и за уже верске заједнице.

[2]) *Dr. Otto v. Zwiedineck-Südenhorst,* Lohnpolitik und Lohntheorie, Leipzig, 1900. p. 133.

[3]) *Stuart,* Grundlagen, p. 388

предузећа, такав однос не може остати трајан, јер би иначе довео до неминовне пропасти предузећа.[1])

16. Начело најамнице, која ће одговарати „нормалним захтевима" живота, према одредби Карте изводиће се тако, што ће за критериј да дође до сагласности између класа и категорија служити статистички подаци разних установа, које ће обрадити и учинити употребивима Министарство Корпорација. Ови ће се подаци односити како на трошкове производње, тако исто и на цене животних намирница. Како ће изгледати ови коначни подаци Министарства, када Министарство неће при њиховој изради само уважити интересе уговорних категорија, послодаваца и радника, него ће морати, као што Карта (чл. ХШ.) и одређује, да интересе класа и категорија доведу у хармонију са највишим интересима производње? Иако су, по тврђењу фашизма,[2]) рад, капитал и земљиште фактори производње од подједнаке важности, ипак оптимална сразмерност свих ових тријy фактора у процесу производње остаје увек спорна. Према томе остаје отворено питање учешћа ових тријy фактора у приносу производње. Држава ће настојати да утиче на поделу према стварној ситуацији створеној у земљи, с обзиром на количину радне снаге и капитала. У земљи где има мало капитала а довољно радне снаге, биће за будући циклус производње од првенствене важности висина учешћа капитала у приносу т.ј. у каквој ће мери бити капитал склон, да се упусти у нови процес производње. У Италији, према површини и броју становништва, квалитет земље и природна богатства, т.ј. природни услови за развитак привреде релативно нису повољни. Исто тако производна средства (капитал) су оскуднија, него у Средњој и Западној Европи. Оно у чему Италија има стално обиље и вишак то је број радне снаге, услед природног наглог прираштаја становништва. У циљу снажења нације (Мусолинијева парола: „Il numero come forza") фашизам проповеда множење становништва. Врата у слободном исељавању у Сј. Државе су затворена, радничко-заштитне мере у осталим земљама отежавају прилив страног радништва. Према томе, ма какав био удео радника у приносу предузећа, Италијански радник не би напустио Италију и кад му то строга контрола исељавања и казне за оне, који напуштају земљу без одобрења, не би спречавале. И затим Италија привлачи и живот је ту леп и онда кад је напоран. За капитал постоји и поред природних недостатака земље више начина и могућности пласирања. Стари капитал из неповерења у индустрију

[1]) Приликом објаве Карте Рада „Osservatore Romano" донео је коментар, да су одредбе Карте сагласне са принципима енциклике „Rerum Novarum" која је у своје време била названа „Magna Charta" радника. (Corriere della Sera. 23. IV. 1927)

[2]) *v. Beckerath,* о. с. р. 95.

често је био улаган у земљу. Земља је, независно од њеног рентабилитета привлачна. Она даје не само сигурност, него и углед и осећај моћи, друкчије, но што га пружају безимене акција индустриских предузећа. Зар није баш Италија, оскудна у капиталу а богата радном снагом, где је већина зиратне земље и најбољи њен део у рукама средње и ситне рентијерске буржоазије, била позвана да односе у привреди уреди тако, да индустриска предузећа одбацују веће профите, да би се домаћи расположиви капитал одвојио од аграра и ушао у индустрију, и да би се ефективне вредности претвориле у економске? Принос се предузећа мора повећати, било на рачун потрошача, било на рачун најамнице. Маса које позиције долазио, вишак приноса за повећање народног дохотка био је добро дошао. Држава, којој је циљ повећање производње, мораће да буде сусретљивија према капиталу, који се тек ствара, него према раду, којега има у обиљу. И друго ограничење при формирању најамнице, „могућности производње", само појачава тај основан став. За оне категорије предузећа, где производна средства или уложени капитал играју очигледно примарну улогу, (н. пр. електране при искоришћењу водених снага помоћу привредних или вештачки удешених падова и постављених турбина, где радна снага после подизања инсталација игра секундарну улогу, и малобројна је) учешће рада у приносу предузећа утврђиваће се према могућностима производње, т. ј. сталног обнављања производног процеса у дугом низу година а с обзиром на потребу сталне накнаде окрњених производних средстава.

17. Ако држава остаје при своме тражењу, да предузеће има да одбацује што већи чист принос, да би се произведена добра (капитал) увећавала (унапређење производње), биће присиљена да одустане од другог свог принципа, наиме, да радничка најмница увек одговара висини минимума егзистенције. Карактеристика је управо примитивних земаља, са неразвијеним или почетним и слабо развијеним капитализмом, да се нови капитал, (део чистог приноса, који се одваја за нову производњу), формира увек великим делом на терет радничке најамнице или боље због ниске најамнице. У тим земљама има обиље радне снаге која се одваја од села, од сточарског и пољопривредног занимања, па чак и од номадског живота. Потребе су тог радништва малене, и минимум егзистенције пре ступања најамни однос према послодавцу није морао да да буде виши од добивене најамнице. Али при великом обиљу радне снаге, која тражи посла, а при тенденцији предузетника, који је обично повереник страног капитала, да чист принос буде што већи при формирању најамнице минимум егзистенције није меродаван, нарочито још и с тога, што у таквом прелазном периоду радник није изгубио сву везу са својим пређашњим сточарско-пољопривредним занимањем,

[1]) *A. Serpieri,* La politica ägraria Italia, Piacenza 1925. p. 18.

и што му је најамница често само известан допунски приход. У осталом у пуној мери и доследно изведен, принцип потреба при формирању најамнице може да се примени само у социалистичком и комунистичком систему организације привреде, али не у индивидуалистичком.[1]) Међутим и тамо тарифа, на основу које се врши награђивање радника и награђивање на основу минимума егзистенције може да задовољи само велики број просечних радника. Радници са способностима изнад просечности не могу бити задовољни, ни онда, када се при разрезу награде узимају у обзир све околности са којима је повезано вршење рада, тешкоћа рада, степен самосталности и одговорности радника, што је потребно за теже, прецизније, одговорније задатке, искуство, које је радник стекао и претходна његова стручна и школска спрема, која је била нужна за извршивање повереног посла. Јер у свакој категорији рада има глава, које воде, организују и управљају послом, и које се дижу изнад просечности. Али у социалистичкој и комунистичкој привреди, где се полази од рада радника, — не и од производње и приноса, и где радничка надница не заузима оно важно место у производним трошковима предузећа, „пасивност" једнога предузећа може да се уравнотежи „активношћу" другог, па чак и „пасивност", неодбацивање вишка приноса целе једне категорије предузећа у народно-привредној целини може да се уравнотежи вишком приноса друге категорије предузећа. У индивидуалистичкој привреди, поред капиталистички организованих појединачних предузећа, такво унутрашње, међусобно изравнање није могуће.

18. И у фашизму, према томе, за формирање радничке најмнице меродаван је принос, т. ј. цена произведених производа, која се може постићи на пијаци. Италија није у привредном погледу аутаркна, него је у целом низу артикала дневне потребе зависна од иностранства и од увоза. С друге стране у великој мери италианска индустрија је зависна од извоза, од цене, постигнуте на иностраној пијаци за производе, који су израђени у италианским предузећима. Италија учествује у међународној подели рада, и свака промена у коњунктури и осцилација цена на европској и светској пијаци осети се и у Италији. Ако би н. пр. пале цене производима текстилне индустрије на светској пијаци, имао би тај пад за неминовну последицу снижавање надница текстилних радника у Италији. У свом настојању да радништву обезбеди надницу која ће одговарати нормалним захтевима живота, може држава да изађе у сусрет текстилној индустрији тиме,

[1]) *Stephan Bauer*: Arbeiterschutzgesetzgebung, Handwörterbuch der Staatswiss. IV. изд. I. свеска стр: 527-532 приказује радно законодавство у Совјетској Русији где важи општа радна обавеза и опште право на рад. Висина награде несме бити мања од минимума егзистенције. Тај минимум утврђује за свако место и публикује Комесаријат Рада.

ANALI PFB | anali.rs

што ће истој дати пореска олакшања — у оквиру своје опште пореске политике, — или олакшања у транспорту сировина и готових производа и т. д. У томе случају разлика у цени текстилних производа неће пасти на терет радничких надница него на терет државе, односно других категорија пореских обвезника, других привредних категорија. Међутим инострана индустрија, која је своје производне трошкове прилагодила новом стању цена, може се појавити као конкурент на домаћој италианској пијаци. Када би технички и било могуће појачање текстилних увозних царина у моменту јављања страних производа на домаћој пијаци, то би повећање изазвало повећање цена текстилних производа на домаћем тржишту. Повећање цена имало би за последицу повећање потреба потрошача текстилних производа, т. ј. целих категорија радника, што би опет уродило оправданим захтевом за повећањем најамнице. Цео механизам цена у унутрашњем државном и међународном промету је осетљив и реагира на сваку меру, која има тенденцију да извесно стање у привредним односима утврди ванекономским мерама. Према томе и „свака интервенција државе, која законским одредбама настоји да међународне односе производних трошкова учини стабилним и непокретним, има тенденцију да се испољи као притисак (oppressiva) за поједина предузећа, и ако корисна за друга.[1])" Држава, која такву радњу предузима, увек се излаже опасности, да се после извесног времена прилагоди новој равнотежи, која ће можда мање одговарати њеним интересима.

19. Формирање најамнице остаје зависно од приноса предузећа у свакој индивидуалистичкој привреди. И тамо где радници учествују у добити долази овај принцип до пуног изражаја. Учешће радника у добити значи само то, да је принос предузећа био већи но што се могло предвидети приликом одмеравања радничких надница. Висина наднице одређује се у времену, када још није извесно са каквим ће се резултатом завршити процес производње. Када је принос већи но што се могло предвидети, накнадном поделом једног дела приноса између радника извршава се само коректура наднице. Начело формирања наднице на основу тржне цене коју добијају производи, може се покушати правдати и етички, и ако то правдање при економском гледању не може бити меродавно.[2]) Може се примити, да није морално ако неко више

[1]) *Attilo Cabiati:* Principi di politica commerciale I. La teoria degli scambi internazionali, Genova 1924 p. 133.

[2]) *Andreas Voigt;* Wirtschaftsfriedliches Manifest, Richtlinien einerzeitgemassen Sozial-und Wirtschaftspolitik, Stutigart und Berlin 1921. S. 166: „Aber dieser Lohn des Marktes ist kein solcher im Sinne der Ethik, keine Belohnung des guten Willens u. des sittlichen Verdienstes. Der Markt ist keine bewusst handelnde Person, kein moralisches Wesen . Er ist nicht unmoralisch, gegenmoralisch, sondern amoralisch, gegen die Moral gleichgültig.

троши, но што је уложио рада у производњу, и но што има тај рад цену у крајњем произведеном производу на тржишту. Доходак према томе треба да у сваком случају одговара раду уложеном за повећање народног дохотка. Само за то, што постоји, не може појединац да себи ствара право да може од народног дохотка црпсти према потреби. И само у оној мери, у којој доприноси производњи добара за покриће потреба, појединац може за ову своју услугу тражити противуслугу у сразмерној награди.[1]).

20. Карта рада има за циљ онемогућење класних сукоба. Она покушава да сједини два принципа: принцип да свакоме припада награда према његовим способностима и извршеном раду, са другим принципом: да сваком припада од народног дохотка онолико, колико одговара његовим потребама. Она хоће да политика радничких награда коју ће водити фашистичка држава, полази са оба гледишта: са гледишта производње, приноса производње, цене производа и са гледишта потреба оних друштвених редова, који дају у најам радну снагу било телесну или духовну. Фашистичка Италија проглашава принцип, да нема супротности интереса између послодаваца и радника. Карта Рада има да буде једно од најефикаснијих средстава, као прокламација, као програм и као парола за пропаганду тога принципа. Карта према томе има и васпитни задатак, да обавештава све социалне групе, које састављају нацију, да борба класа не доноси користи ни једној. С тога се намеће потреба споразума и сарадње, која је по Карти обавезна.

У пракси оба принципа поделе народног дохотка не могу да дођу до изражаја. Може да се примени дакле само други принцип, награде према извршеном раду, односно вредности рада, која је условљена ценом на пијаци. Цене се међутим у модерној индивидуалистичкој привреди не могу регулисати, него се може само непосредно утицати на њихово формирање. Према томе остаје тржиште као регулатор цена ипак у главном и регулатор радничке најмнице. Управљајући целокупном народном привредом, тржиште нужно одлучује и о висини наднице. Али како се може слободно тржиште довести у хармонију са одредбама Карте, и како ће се моћи да поновно доведу до сагласности интереси послодаваца и радника, чију хармонију је тржиште једанпут пореметило? Ако падну цене производима текстилне индустрије, индустријалци ће као послодавци тражити ревизију уговора о висини наднице. Цела категорија послодаваца тражиће ревизију. Међутим пад цена на тржишту производа није толико појевтинио потребе живота текстилних радника, пошто текстилни радници нису једини потрошачи текстилне робе, и текстилна роба је само један споредан део њихових потреба, да би они могли пристати на снижење наднице. Пре-

[1]) *Stuart* , Grundlagen, p. 403.

дузетници немају санкције против издржљивости радника, јер је искључење радника забрањено, као што ни радници у обрнутом случају не би имали средстава да присиле послодавце на попуштање. Да би се питање решило, потребна је интервенција ма у којој форми Министарства Корпорација и Министра, односно данас ауторитативне личности шефа владе. Ауторитативно решење спора ма у којој форми, које ће доћи одозго може да се заснива на економском просперитету земље, или на мотивима социално-политичке целисходности. У сваком случају, интервенција се намеће као нужна последица супротних гледишта.

21. Према томе примена Карте Рада битно зависи од економске и социално-политичке ориентације владе. У таквој ситуацији тешко се може избећи, да се држава не постави на страну оне групе интересената, која буде имала већег утицаја на владајућу партију. А с обзиром на одредбе Карте и идеологију фашизма, који је принцип производње подигао до једне мистичне висине, врло је вероватно, (и ако то не мора бити редовна појава с обзиром на сложеност друштвених елемената у фашизму), да ће се држава поставити на страну оних, који по слову и духу Карте Рада сносе одговорност за производњу.

Карта Рада је донета 21. априла 1927. године; прошле године је Италија проживљавала тешку економску кризу, која је имала за последицу да је радничка најмница снижавана за 10% до 20%. Приликом свих преговора о снижењу најамнице служила је за основу Карта.[1]) На основу њених одредаба закључено је неколико хиљада уговора, што регионалних, што националних.[2]) Што је Карта Рада ступила на снагу и служила за основу закључивања колективних уговора баш у години тешке економске кризе и снижавања најамнице, свакако је карактеристично за економску и социалну политику фашизма. Одредбама Карте у таквој ситуацији у ствари користила се само једна социална група, група послодаваца, чији су интереси ишли упоредо са интересима производње. Са својим паролама о највишим интересима производње Карта је успела да у тешкој ситуацији каналише незадовољство радничких синдиката и путем моћи, силом и ауторитетом државне целине, која иза ње стоји, присилила је синдикате радника, да се упуштају у преговоре, чији исход је морао бити за радништво неповољан.

Било је потребно, да се јасније прикаже формирање радничке најамнице у режиму Карте Рада, пошто је ово питање не само најтугаљивије (asperrimo) које је имала Карта

ANALI PFB | anali.rs

[1]) La charte du Travail de la révolution fasciste, par *Augusto Turati*, „Cinef", Annuaire 1928 No. 1, p. 131.

[2]) *Turati*, Annuaire No. 1. p. 132.

да решава[1]) него и важан проблем народно-економске науке, и увек актуелно питање „идеологија" социалних покрета. Начин утврђивања најамнице је обухваћен одредбама Карте, односно одредбама закона од 3. априла 1926. год., који је Карти претходио, али само формирање најамнице остало је у области економских односа, који се Карти измичу.

22. Италијанска привреда је у искоришћењу датих могућности битно заостала за средње, — северно — и западноевропском привредом. Оно што је у другој половини XIX. и на почетку XX. века урађено у привредно напреднијим земљама (са тенденцијом прираштаја становништва или чак и без ње) на подизању продуктивности на основу индустријализације пољопривреде и рационализације индустрије, Италију у највећој мери још чека, у оквиру њених природних погодаба. Делокруг рада предузетника није још у толикој мери ограничен, као што је то случај у већма диференцираној привреди, где су се до пуне снаге развили картели и трестови. Предузетник је још ту редовно уједно и сопственик капитала. С тога, вероватно, Карта и не разликује функцију предузетника од функције капитала, и подвлачи само функцију предузетника, односно послодавца, уопште не спомињући непосредно капитал. У великом предузећу (тресту, концерну) предузетник постаје један функционар са сталним, одређеним приходима, који све више добијају карактер најамнице.[2]) У малом предузећу предузетник учествује у приносу предузећа и као сопственик капитала и као функционар са тенденцијом да повећа и производна средства предузећа и свој доходак. У земљама са развијеном привредом све више долази до изражаја идеја, како да се „плански" искористе сировина и готова израђевина, тако да се одстране све посредне функције и посредничке зараде. У томе правцу врши се организација у самим предузећима и између предузећа, да би се искористили време и положај, потребе и техника, организација и методи".[3]) Иде се за тим, да се постигне, да рад буде имао највиши ефекат при најмањем напору, да се производња врши у мало типова, да се онемогући трошење сировина и радне снаге преко потребе, да се уједностави пласман израђевина и избегну сувишни транспорти,[4]) у кратко да се постигне све оно што се подразумева под појмом „рационализације" и „економизације". У доследној примени идеје о таквој организацији привреде нужно се долази

[1]) *Bottai*, op. c. Увод стр. 9.

[2]) *Dr. Joseph Schumpeter*, Der Unternehmer von heute, Strukturwandlungen der deutschen Volkswirtschaft, herausgegeben von Dr. sc. pol. Bernhard Harms, Berlin, 1928., Band I. p. 311.

[3]) *Walter Rathenau*, Vom Aktienwesen, Berlin, 1919. p. 47.

[4]) Dipl. Ing. *Friedrich Meyenberg*, Rationalisierung der technischen Betriebsorganization, Strukturwandlungen, Band. I. p. 223.

ANALI PFB | anali.rs

до напуштања принципа конкуренције тамо, где се на основу тог принципа не може производити рационално, т. ј. економно. Производња на тај начин постаје сама по себи синдикализована. Међутим синдикализована производња тежи за монополским положајем, и ако га ретко потпуно постизава,[2]) који обећава највећи принос али не развија увек производњу до максимума. С тога се држава меша у односе синдиката као коректив и контрола.[3]) Држава може и да присили поједина предузећа на стварање принудних синдиката, може да у управу синдиката уводи представнике радника[4]) и сл. У таквом случају синдикати могу повољно утицати на формирање радничке најамнице. У врховима синдиката стварају се предузећа, положај и најамницу радника и раде на закључивању колективних уговора.

23. Имајући пред очима снажнији развитак привреде у земљама, које су биле са Италијом у непосредним привредним везама и од којих је она, земља без угља и дрва и оскудна у капиталу, била стално у извесном привредно зависном положају, Италија је својим принудним синдикализовањем привреде покушала да убрза темпо свога привредног развитка у капиталистичком правцу. Све државе мешају се у привредне односе, једна у већој, друга у мањој мери. Фашистичка држава је појачала улогу државе као регулатора али ни она није ишла даље од других земаља са „умереним", „регулисаним" капитализмом. Када се има у виду да фашистичка држава у социалном законодавству поставља себи за циљ оно, што је у великом броју европских држава већ стварност, (н. пр. просветне институције радништва, обавезно осигурање у случају болести, берзе рада и сл.) постаје још очигледнија тенденција, да се убрза развитак, како би се стигло тамо, где се Европа већ налази. У колико би успеле мере, које Италија предузима, да би повећала производњу, у колико би се напорима за рационализацију постигли повољни резултати, у колико би се повећала продуктивна способност рада, у толико би капитал имао мање потребе, да се формира на штету најамнице, у толико би се, посредно, побољшао и положај радништва.

24. Закључивање колективног радног уговора је средство да се дође до т.зв. „индустриског мира", у циљу обезбеђења сталности и стабилности у производњи. Тржиште рада

---

[1]) *Kurt Wiedenfeld*, Kartelle und Konzerne, Berlin ü. Leipzig, 1927, p.7,

[2]) *Dr. Karel Engliš*, Syndikalisovaná Vyroba, Otazky a nazory, Praha 1926. str. 44.

[3]) У Немачкој су нарочито непосредно после револуције стварани принудни синдикати. Тако су у 1919. год. створени принудни синдикат индустрије калија и принудни синдикат рајнсковестфалских рудника, који су се одржали. Сравни: *Robert Liefmann*, Kartelle, Konzerne u. Trusts, VI. Auflage, Stuttgart 1927. p. 125.

у модерној привреди показује тенденцију да престане бити тржиште, где се одређује цена рада и постаје само огледало броја радне снаге, која је на расположењу. Однос између тражње и понуде рада није без утицаја на формирање најамнице, али се она све више одређује споразумом између организације радника и послодаваца. У Италији су радничке организације, које су имале да споразумно утврђују радне односе са организацијама послодаваца избачене из те своје функције неуспехом при окупацији фабрика, тако да није било изгледа, да ће се „индустриски мир" моћи обезбедити слободним споразумом између радничких и послодавачких организација. Такав слободан споразум укључује и мирно решавање спорова, који настају, путем органа, коме се обе стране подвргавају. После грађанског рата, који је трајао годинама,[1]) духови у Италији нису могли бити спремљени ни за слободне колективне уговоре, ни за арбитражу у социалним односима. С тога је принудност колективних уговора, са њиховим одредбама опште природе и са могућностима остављеним за осцилацију цене најамнице, наишла на психолошки повољне прилике. Принудни синдикати, са функцијама, које им је закон доделио и принудни колективни уговори, са истим или сличним одредбама, кавке садрже и колективни уговори, који се у другим земљама слободно закључују били су последица социалних односа, до крајности заоштрених, услед неповољног сразмера расположивог капитала, броја радне снаге и природних услова као фактора производње у Италији.

25. Према свему, Карта Рада није последњи камен у изградњи социалних односа у фашистичкој држави. Она је производ дуготрајне борбе разних супротних интереса у фашизму и због тога један компромис супротних тенденција. И затим, од Леона XIII. на земљишту Италије ово је већ трећа Карта, која има за циљ решавање социалног питања, (Енциклика »Rerum novarum«, Carta di Carnaro, Carta del Lavoro). Њена привременост и прелазност очигледно се показују и у одредби њеног XXIII. члана, да су послодавци дужни са списка незапослених узимати у првом реду припаднике фашистичке партије. Према томе, период диктатуре једне партије није пребројен, и корпорације још увек нису сматране као органи, довољно поуздани и зрели за објективно вршење функција које им држава намеће. Односи између корпорација још се нису искристализовали; намеће се упоређење између фашистичке партије и аристократије у апсолутној држави 18. века[2]) с обзиром на васпитну улогу, коју је аристократија преузимала некад, а фашисти као „аристократска мањина" преузимају на себе данас. И да је фашизам

[1]) *Luigi Villari,* La guerre civile en Italie de 1919 à 1922. „Cinef" p. 55.

[2]) *v. Beckerath,* o. c. p. 153. —

сам не истиче, сродност извесних црта фашистичке државе и апсолутне просвећене монархије постоји, иако су прилике и односи с обзиром на захукталост привредног механизма данас сасвим други. Карактеристично је, да је идеја корпоративне државе у земљама са развијенијим капитализмом дошла до изражаја само у назору на живот уског круга мислилаца. Чак и манифест француским произвођачима упућен са VII. Конгреса Action Française[1]) остао је без јачег одзива. Корпоративна идеја у покрету маса дошла је до изражаја само у Италији, у земљи несумњиво великих политичких искустава, али и са привредом знатно заосталом за привредом европских држава истог историски одређеног културног круга.

У Италији је носилац идеје корпоративног уређења градски средњи сталеж. Он је био носилац и фашистичког покрета, он се побунио против искоришћавања парламентаризма од стране врхова капитализма и социализма, он је у ликторском знаку fascio cum securibus видео васпостављање ауторитета државе, стезање капитала у његове економске функције и сузбијање настраности радничких покрета. У држави он је видео себе, јер није могао да буде учлањен ни у једну од двеју крајњих социалних група. Његова верност отаџбини, његова способност, његово социално важење могло је доћи до изражаја само у држави, која ће се на њ ослањати. Успех корпоративне идеје у оквиру режима „ауторитета и снажне воље" у Италији у будућности зависиће од тога, колико ове моралне вредности буду надјачале стварни утицај капитала, аграрног, банкарског и индустриског.

**Д-р. Мијо Мирковић**

---

# ПРАВНИ КАРАКТЕР ГРАДСКЕ ШТЕДИОНИЦЕ ОПШТИНЕ ГРАДА САРАЈЕВА

### I. Сврха, послови и организација Градске Штедионице.

Градска Штедионица Општине Града Сарајева је у смислу њених Правила посебни градски завод основан од Општине Града Сарајева на основу закључка Општинског заступства од 9.-12. 1919., те предлога Комесара за Сарајевску Градску Општину од 31.-11. 1921., бр. 195 през. и одобрења Покрајинске Управе за Б. и Х. од 2. 1. 1922., бр. 15270 през. у циљу наведеном у §. 30 Општинског статута т.ј. у циљу постигнућа што већег дохотка и што веће користи, а на основу прописа 33. тач. 1. цит. статута (§. 1. Правила Градске Штедионице).

---

[1]) *Georges Valiois et Georges Coquelle*: Intelligence et production, Paris, 1920. p. 112-124.— Shema професионалне организације на стр. 256. је интересантна, нарочито упоређена са професионалном организацијом послодаваца, радника и намештеника у Италији. Ср. shemu организације Министарства Корпорација у већ наведеном годишњаку „Cinefa".

ANALI PFB | anali.ro

Сврха Г. Ш. је 1.) да на чисто трговачкој бази води сва градска предузећа, т. ј. електричну централу, гасну централу, електричну жељезницу и водовод, 2.) да свакоме, а нарочито сиромашнијем делу грађанства олакша како би своју уштеђевину сигурно и корисно улагао и дошао до што повољнијег кредита, 3.) да чистим пословним добитком унапређује општекорисне и добротворне сврхе Градске Општине (§. 2. Прав.).

Послови којима се Г. Ш. бави ради постигнућа ових сврха јесу таксативно наведени у §. 43. Правилника, а то су: примање улога редовни и нередовни депозитни послови; послови зајма на подлози ручне залоге и хипотекарни зајмови; ломбардни послови; есконтовање и ресконтовање меница, напутница варанта и сл.; вршење исплата и наплата за туђи рачун; заступство домаћих и страних предузећа; посредовање код трг. послова за туђи рачун и у туђе име и т.д. Све ове послове води Г. Ш. под фирмом која је уписана у трговачки регистар (§. 4. Прав.) Рад Г. Ш. условљен је уписом у трг. регистар (§. 6. Прав.) У погледу рада меродавни су осим општих законских прописа, Правила, Пословни ред и Службени прописи, које је имао издати Управни Одбор Штедионице *у смислу §. 28. тач. 8. и 9. Правила* (§. 7. Прав.),

Фирму Г. Ш. овлашћени су, да потписују: 1) Градски начелник као председник Управног Одбора; 2) чланови Управног Одбора; 3) пословни директор или његов заменик; 4) они чиновници Г. Ш. којима Управни Одбор повери прокуру. Да би потпис фирме био правно ваљан потребан је потпис двојице поменутих овлашћеника од којих један може бити члан Управног Одбора. Они стављају своје потписе испод руком писане, штампане или штамбиљом отиснуте фирме, а прокуриста додаје још ознаку прокуре (§. 5. Прав.). Може именовати и трговачког пуномоћника, којему може у свако доба, као и прокуристи, одузети дано овлашћење.

Основна главница Г. Ш. основана је тако, да је Општина Града Сарајева предала и препустила Г. Ш. напред наведена четири своја градска предузећа од вредности од око 40,000.000.— динара, које је Г. Ш. дужна водити и њима управљати јединствено само под својом фирмом и по прописима, који по смислу цит. правила за њу важе, а нарочито по начелима истакнутим у тач. а §. 2. Правила т.ј. на чисто трговачкој основи.

Прометну главницу чине: 1) приходи предузећа (§. 9.); 2) улози који ће се Г. Ш. предати на приплод и штедњу; 3) причувне закладе које ће се стварати од једног дела пословног добитка према наређењима §. 12. Прав. (§. 10. Прав.).

Пословни добитак Г. Ш. сачињава овај износ, који остане од прихода њезиног по одбитку свих пословних и управних трошкова и отписа вредности инвентара и евентуалних пословних губитака (§. 11.) а дели се тако, да се од њега одваја 5% за награду члановима Управног Одбора 20% даје се Градској Општини, док остало иде у причувну закладу све дотле док она не досегне 10% темељне главнице. После тога додаваће се најмање 50% пословног добитка, док ће се од остатка стварати мировинска закладa и посебне причувне закладе, које ће Управни Одбор наћи за потребне, а даљи евентуални остатак ставиће се на расположе-

ANALELE BANCII Banci.ro

ње Градској Општини за опште корисне и добротворне сврхе (§. 12. Прав.).

За све обавезе Г. Ш. у опште, а нарочито за све улоге и њихово укамаћење по штедионичким правилима све до разрешења Штедионице јамчи Општина Града Сарајева (§. 3. Прав.).

Органи Г. Ш. јесу: 1) Управни Одбор; 2) Надзорни Одбор и 3) Општинско заступство (§. 19. Прав.).

Управни Одбор се састоји од Градског Начелника као председника и 15 чланова као одборника, који се бирају између општинара и улагача (§. 21. Прав.). Пословно веће се састоји од Градског Начелника и 5 чланова Управног Одбора, које овај изабере (§. 22. Прав.). Надзорни Одбор пак састоји се од 5 чланова, које на једну годину дана из своје средине бира општинско заступство, који не могу бити уједно и чланови Управног Одбора (§. 23. Прав.).

Председник Управног Одбора, Пословног већа и Цензуралног повереништва јест Градски Начелник (§. 25. Прав.). Подпредседника бира Управни Одбор и Пословно веће из своје средине апсолутном већином гласова присутних.

Делокруг Управног одбора установљен је у §. 28. Прав., те међу њим спада у његов делокруг, да бира пословног директора и вештаке, те им установљује награду (тач. 4.); да именује између чиновника Градске Штедионице прокуристе и трговачке пуномоћнике (тач. 5.); да одређује и према потреби мења пословни ред (правилник) и службене напутке Градске Штедионице и њезиних предузећа (тач. 8.); да одређује и према потреби мења Правилник о статусу и о уређењу берива чиновника и службеника Г. Ш., затим дисциплински правилник и мировински статут за чиновнике и службенике (тач. 9.); да поставља и ставља у пензију чиновнике и службенике Г. Ш. на предлог пословног већа (тач. 10.); врши дисциплинску власт над чиновницима и службеницима, суспендира их и отпушта (тач. 11.); предлаже општинском заступству на одлуку оне предмете о којима то Управни Одбор нарочито закључи (тач. 23.) и т.д.

Општинском заступству припада надзор над целом управом и пословањем Г. Ш., а уз то спадају у његов делокруг и неки послови таксативно наведени у §. 31. Прав. Када из ма ког разлога нема општинског заступства, прелазе његове функције као и функције градског начелника на његовог легалног заменика.

Сви они послови, који нису везани за одлуку општинског заступства или Управног Одбора и који не спадају међу текуће дневне послове, што ће их чиновници вршити према службеном напутку, спадају у делокруг пословног већа. (§. 29. Прав.).

За доношење закључка у Управном одбору, Пословном већу и Надзорном одбору потребно је, да су у седници прописно позвани сви чланови и да осим председника присуствује седници надполовична већина с правом гласа, а закључује се увек апсолутном већином присутних чланова (§. 37. Прав.).

Покрајинска Управа може по својој увиђавности именовати Г. Ш. повереника с овлаштењима и дужностима, која предвиђају §. 240. трг. зак. за Б. и Х. (§. 42. Прав.).

ANALI FPB | anali.rs

За састав биланса кога на концу сваке пословне године саставља пословно веће, меродавне су одредбе §. 214. трг. зак. за Б. и Х. (§. 79. и 81. Прав.).

Г. Ш. престаје радити, кад то Општинско заступство закључи. (§. 83.) У том случају предаје се причувна заклада као и онај део прометне главнице, који преостаје након потпуног подмирења улагача и испуњења свих обвеза Г. Ш. Градској Општини, да Општинско заступство с том имовином расположи (§. 14. Прав.). Кад се створи закључак о престанку Г. Ш. провешће се ликвидација. Ликвидаторе бира Општинско заступство између својих чланова, а за извршење ликвидације вреде одредбе трг. Зак. за Б. и Х. (§. 84. Прав.). Закључак о престанку Штедионице, основу о извршењу ликвидације и закључак о располагању с преосталом имовином (§. 14.). треба да одобри Покрајинска Управа (§. 86. Прав.).

**II. Правни карактер Г. Ш. и однос њених чиновника према схватању јудикатуре.**

У каквом је односу Градска Штедионица према Сарајевској Градској Општини и какав је њезин положај у систему права? Је ли Градска Штедионица приватноправна или јавноправна институција, особа приватног или јавнога права, и њезини чиновници јесу ли јавни или приватни намештеници? Другим речима јесу ли за просуђивање односа Г. Ш. према њезиним чиновницима и трећим особама меродавне норме приватнога или јавнога права; доследно томе јесу ли за решавање спорова између Г. Ш. и њезиних чиновника те Г. Ш. и трећих особа надлежни редовни судови или административне власти односно судови? То су питања, која у нашој правној литератури нису уопште до сада расправљана, а јудикатура је, колико је мени познато, врло мршава.

Босанска јудикатура дошла је до сада једино у два случаја у положај, да по тим питањима заузме своје становиште, но у оба та случаја решила их је на штету приватног, а у корист јавноправног становишта стојећи на гледишту, да је Г. Ш. институција јавнога права, а њезини чиновници јавни намештеници. Решења о којима је овде реч јесу Пресуда Врховнога суда за Б. и Х. у Сарајеву од 16.-12. 1925., бр. 1034. и Пресуда Окружног као призивног суда у Сарајеву од 6. децембра 1928, бр. 127-28. Прво је решење донешено поводом једног казненог спора због злочинства проневере почињеног на штету Градске Штедионице са стране једног чиновника, а друго је уследило услед тужбе једног чиновника ради исплате једномесечне плате на основу Прагматике за чиновнике и службенике Г. Ш.

Прво решење узимајући, да су учиниоци као чиновници Г. Ш. починили квалифицирано злочинство проневере, образлаже то своје становиште међу осталим овако:

„Гласом Правила Г. Ш. сврха је била њезином оснивању да на чисто трговачкој основи води сва градска предузећа, која су јој припојена, да сваком, а напосе сиромашнијем делу грађанства олакша како би сво-

је приштеде сигурно и корисно улагао и дошао до што јефтиније ересије, те да расположивим чистим пословним добитком унапређује добротворне сврхе Градске Општине.

Сав тај концетрисани општински иметак, који у осталом не гледајући на ев. штедовне улошке сачињава главни и једини капитал градске општине остаје и надаље општинским иметком, а не иметком каквог приватног трговачког предузећа, јер Градска Општина у смислу Статута по њој донешених и надаље са истим управља и располаже.

Само ради постигнућа што бољих и успешнијих јавноправних циљева, којима су већ од прије служила цитирана 4 предузећа, стопљена су и концентрирана у једно ново подузеће, што произлази најевидентније из §. 2е, 3, 14, 19 и т. д. Правила Г. Ш.

Као што је Градска Општина привела у живот Г. Ш. тако она има, да одлучи и о њезином престанку како то произлази из §. 83. Правила Г. Ш., те ће се у том случају предати након подмирења свих обвеза приручна заклада и прометна главница Градској Општини.

Из свега тога следи, да су све институције, направе и зграде те приходи из предузећа усредоточених у Градској Штедионици јавно добро и да особе, којима је то добро поверено, ако ма што присвоје починају квалифицирано злочинство проневере.

У смислу §. 28. Статута имаде Градска Општина додуше, да самостално располаже општинским иметком, али ово располагање није једнако располагању са приватноправном имовином, него баш напротив Општинско заступство врши само јавноправно овлаштење, оно врши само дужности, које извиру из тог јавноправног овлаштења.

Стога нема никакве двојбе, да Градска Општина концентрирајући своја 4 предузећа у једно ново предузеће није намеравала докинути њихов до тада постојећи карактер јавноправности, нити имала намеру, да тог јавноправног карактера лиши новоосновано подузеће, а не би то ни могла учинити, јер би недвојбено једној таквој институцији било ускраћено одобрење надлежне државне власти.

Управљање са ново основаним предузећем поверено је органима наведеним у §. 19. Правила Г. Ш. Извор овласти тих органа лежи у закључку општинског заступства те ти органи врше своје послове на темељу једног поглаварственог налога и овлаштења. Али не само ови органи него и остали службеници намештени у овим подузећима су јавни службеници, јер извор њихове службе произвире такође из једног поглаварственог налога и овлаштења. Путем ових чиновника и службеника врши Градска Општина пословање са општинском имовином.

Како је већ горе истакнуто Градска Штедионица је једна јавноправна институција, а њезини органи, чиновници и службеници врше додељене им послове на темељу општинског налога. При овом установљењу не мења ништа околност, да у смислу §. 28, тач. 19. Правила Г. Ш. Управни Одбор Г. Ш. намешта своје чиновнике и службенике, а не градско заступство јер и Управни Одбор црпе своја овлаштења из закључка Општинског заступства одобреног по надлежној државној власти."

Друго горе наведено решење донето је поводом призива Градске Штедионице против Пресуде Котарског суда у Сарајеву од 18. фебруара 1928., који је усвојивши становиште да је Градска Штедионица приватноправна институција, а њезини

намештеници према њој у приватноправном односу, пресудио по захтеву тужбе. — У образложењу своје пресуде Котарски суд међу осталим каже:

„Градска Штедионица Општине Града Сарајева је посебан Градски завод основан на основу закључка Општинског заступништва, те предлога комесара за Сарајевску Градску Општину и одобрења Покрајинске Управе у сврху постигнућа што веће користи и што већег дохотка (§. 30. Општинског статута) за чије пословање су меродавне у првом реду одредбе Правила, Пословни ред и Службени прописи, што их је имао издати Управни Одбор, а супсидиарно општи законски прописи (§. 7. Прав.). Градска Штедионица и Градска Општина су према томе две различите јуристичке особе са различитом сврхом и организацијом; јер док је Градска Општина јуристичка особа јавнога права позвана, да под надзором државе врши један део јавне управе, Градска Штедионица указује се као јуристичка особа приватнога права, приватноправна институција, којој нису додељене никакве управне функције, јер је основана, да получи приватноправне, материјалистичке сврхе т.ј. што већу корист и што већи доходак начином и средствима као и свака друга било физичка или јуристичка особа приватнога права. — Да је Градска Штедионица јуристичка особа приватнога права то следи не само из њезине сврхе и средстава којима се служи за постигнуће поверене јој сврхе, него и из самих одредаба њезиних статута, који је једини одлучан за њезину организацију и њезино пословање, а који су правоваљано донешени на начин прописан у општинском статуту и одобреном по Покрајинској Управи, те коначно који су регистрацијом у трговачки регистар стекли правну моћ за све оне, који долазе с њоме у правни саобраћај.“ —

Што се тиче односа њезиних чиновника цит. решење полази са становишта, да су обзиром на истакнуто и сви правни послови и сви правни односи између Г. Ш. и трећих особа приватноправне нарави. Доследно томе и однос тужитеља спрам тужене Г. Ш. као чиновника, да није друго него „погодба сврху услуге за плаћу“ приватноправне нарави за који су меродавни општи законски прописи и који се може уговором странака свакојако уређивати. Ово уређење, да може пак уследити или за сваки конкретни случај напосе т. ј. да се са сваким радником или чиновником склопи посебни уговор или да се то одреди неким скупом правних одредаба, које нормирају права и дужности обију странака и који прихватом са стране радника одн. чиновника обвезују обе странке као lex contractus, који се не може једнострано укинути или променити, нити од њега одступити. —

У конкретном случају такав скуп правних одредаба о обостраним правима и дужностима да је управо „Службена прагматика намештеника Градске Штедионице у Сарајеву“ од 7. септембра 1927. А да и овој прагматици припада правна нарав приватноправног уговора то следи, не само из горе наведених опћих правних принципа, него и из самих одредаба те прагматике по којима исту издаје Управни Одбор Г. Ш. као надлежни орган за вођење послова (§. 20. Прав. ), а обвезатом постаје за сваког намештеника оним часом када потпише очитовање, којим узима на знање одредбе те прагматике и пошто му се изда декрет, што ипак не сме уследити пре потписа наведеног очитовања. Да је овај од-

нос доиста приватноправне нарави то даје схваћање и саме тужене које је изражено у појединим одредбама ове прагматике као примерице у одредби по којој су за положај и службени однос у првом реду меродавне одредбе трговачкога закона, надаље одредбе заводских правила и пензионог статута, те онда одредбе ове прагматике, но уз ограничење, да тиме не буду повређена стечена стечена права на основу прагматике за службенике Општине града Сарајева, која је у смислу Правила и Правилника вредила до ступања у крепост прагматике за намештенике тужене стране, те на основу посебних уговора и закључака Управног Одбора.

Међутим, Окружни као призивни суд Сарајеву у својој већ цит. пресуди од 6. јуна 1928., Бр. 127-28, којом је поништио ову пресуду истиче, да је Градска Штедионица јавноправна институција и то баш обзиром на начин њезине организације изражене у Правилима, која је сва проткана моментима и елементима јавнога права, а у прилог своје тезе наводи одредбе §§. 1, 3, 9, 14, 19, 21, 22, 23, 31-3, 79, 83, и 86 па додаје:

„Градска је Штедионица постала и захваљује свој оснутак изравно органу једног јавног тела т.ј. заступству Градске Општине. Она по том органу делује и живи и тај исти орган имаде власт, да Градску Штедионицу у свако доба укине. Градска је Штедионица створена у јавном интересу, да унапређује и промиче извесне сврхе Градске Општине; Градска је Штедионица дапаче само инструменат за боље и успешније постигнуће тих сврха. То значи, да у оном моменту кад би се показало, да тај инструменат није подесан за постигнуће одређених циљева имаде да уследи закључак Општинског Заступства, да се тај инструменат укине односно замени бољим и подеснијим.

За обвезе Г. Ш. јамчи Градска Општина својим иметком, дакле јавним добром, што се не би могло ни замислити у оном случају, да Градска Општина нема Градску Штедионицу потпуно у рукама и да њоме потпуно не располаже. Пошто Градска Општина носи физико у погледу обвеза Градске Штедионице то она имаде према Правилима потпуну ингеренцију на њезину управу преко властитих органа; чиста добит иде за сврхе Градске Општине дакле опште, јавноправне.

Добра, којима управља Г. Ш. неоспорно су јавна добра,, која припадају Градској Општини осим ев. уложака приватних странака. Но и за те улоге и манипулације с њима од стране тужене стране опет одговара Градска Општина. Таква се пак одговорност Градске Општине не би дала ни замислити, ни оправдати у овом случају кад би тужена била неко тело приватног права које самостално располаже својом имовином и приходима; већ се даде оправдати, како то и из Правила произлази, једино тако, што је Г. Ш. чедо Градске Општине, која имаде својим радом да Сарајевску Градску Општину подупире у њезином деловању, које је пак скроз посвећено јавним интересима.

Напосе ваља истакнути један моменат, који најјасније показује, да Градска Штедионица не живи никаквим посебним животом једног приватноправног тела, већ да је она завод јавнога права.

По пропису §. 31. Општинског статута сваке године Општинско Заступство расправља на основу дотичних података прорачуне прихода

и расхода Општине и Општинских завода и Заклада за следећу годину те их уплављује месеца новембра и предлаже Влади на одобрење.

Најкасније за три месеца по свршетку године ваља да Општинско Заступство у свим ставкама испита и уплави закључне рачуне прошле године о укупним приходима и расходима општинске благајне и свију заклада и завода, који се налази под управљањем града.

Годишњи прорачун је управо најглавнији код сваког предузећа. Прорачун истих указује на њихов живот, пасивни прорачун код приватних предузећа у колико исти немају резерве већ је њихов пад. Но свакако је предпоставка, да је завод у располагању са својим приходима самосталан.

Код Градске Штедионице то није случај; њезин је прорачун, па и њезина егзистенција овисна о вољи и оборењу јавноправних фактора Градског заступства те Покрајинске Управе (одн. власти, које су дошле на њезино место).

Околност, да је тужена уписана у трговачки регистар и што под посебном фирмом води своје послове имаду — обзиром на све изложено — само формално значење, да се у својим пословима имаде управљати попут трговца ради постигнућа што бољих користи за сврхе Градске Општине; ни самим тим није она постала самосталан завод приватноправног карактера.

Из овога што је горе наведено следи; да је Г. Ш. јавноправни завод, саставни део Градске Општине, која врши део јавне управе.

Чиновници и намештеници тужене доследно томе су јавни службеници као и општински без обзира на то какав и који посао врше; свакако врше један део послова јавне управе, које је Општина преузела на се. Слично је и у државној служби. Управни чиновници државни примерице извршују јавну управу, а рачунарски чиновници ев. воде само рачуне гледе тога, колико та управа стоји, па опет су у погледу свог карактера јавноправности потпуно изједначени.

Пошто се дакле у конкретном случају ради о уређењу односа једног јавноправног завода према његовом намештенику, што је ствар интерне организације завода, то онај предмет, којим се тражи извесно право на основи организационог штатута завода не спада на редовни пут правде, већ се имаде решити путем административним".

### III. Правни карактер Градске Штедионице према законодавству.

Наведена решења, како видимо, при установљавању правног карактера Градске Штедионице и њезиног положаја у систему права полажу главну важност на особу оснивача и циљ коме се има постигнути добитак привести, споредну пак а скоро и никакву важност на послове и организацију Градске Штедионице као посебног правног субјекта. Њима је основни критериј, да је предузеће основано од Градске Општине, дакле од јавноправног тела, да је имовина Градске Штедионице имовина Градске Општине и да се постигнути добитак има употребити за унапређивање општекорисних и добротворних сврха Градске Општине.

При томе заборављају ноторну чињеницу у систему права, да и сама држава, као и свака друга јавноправна кор-

порација, могу, да живе истодобно двојаким животом, да се појављују као личност јавног и као личност приватног права, да се крећу у кругу јавноправних норми и у кругу приватноправних норми, као носиоци приватноправних дужности и овлашћења т. ј. да делују као и сваки други појединац или приватно, правно лице без права заповедања. Ако се они појављују као власт, онда им припадају сви атрибути јавне власти, а њихова делања спадају у круг јавноправних норми. У противном пак случају изједначени су, са гледишта приватноправних норми, сваком приватном појединцу и на њих се имају применити у целини норме цивилнога права, општег или посебног, које одговарају кругу послова којим се они баве или које предузимају, у колико није специалним законским одредбама другчије прописано. Једина разлика између њих и приватних појединаца (физичких и јурист. особа) у том случају је у томе, што оне захваљују свој постанак једном јавноправном телу и што је употреба добитка редовно намењена јавноправним циљевима. Но ове чињенице нису од одлучне важности за истакнуту правну ситуацију, за правни карактер и положај њихов у систему права, јер и приватни појединац може унапред наменити резултате свога пословања, свој чисти добитак, општекорисним културним, добротворним, просветним и сл. циљевима (Исп. Staub — Pisko, чл. IV, §. 2.) а да тиме не губи свој карактер приватноправне личности, већ остаје и даље, рецимо трговац, са свим правима и дужностима трговца, ако се само у његовом пословању стичу сви критерији за појам трговца по трговачком закону.

Неоспорно је, како рекосмо у систему права, да се и држава као и свака друга јавноправна корпорација, може бавити трговачким пословима и може склапати приватноправне уговоре. Сврха тога пословања односно тих уговора је увек у сваком случају, да се задовоље неки јавни циљеви, неке општекорисне сврхе, но упркос тога они задржавају свој приватноправни значај, и зато не спадају у област јавнога него приватнога права.

Полазећи са становишта циља и са становишта особе оснивача, како то чине цит. решења, била би јавноправна институција рецимо, нека рестаурација, бифе и сл. које би Градска Општина основала у сврху да постигне што већи добитак за општекорисне и добротворне сврхе, а њезини намештеници: конобари и т. д. били би јавноправни службеници. Стога се не може као полазна тачка при испитивању карактера Градске Штедионице и њезиног положаја у систему права узети две горе истакнуте чињенице, већ се мора у првом реду установити какви су послови, којима се Г. Ш. бави и које су норме за просуђивање тих послова меродавне.

Ми немамо специјалног закона, који би уређивао организацију и правни карактер оваквих институција као што је Г. Ш.. Стога су за просуђивање правне пресуде послова, ко-

јима се она бави, а доследно томе и њеног положаја у систему права меродавне опште законске одредбе.

Како смо навели послови којима се бави Градска Штедионица јесу таксативно наведени у §. 43. њених Правила. По својој врсти очито је пак, да то нису послови јавне власти, него да су они трговачки послови, који највећим делом спадају под појам тргов. послова наведених у §. 283. тач. 3. трг. зак. за Б. и Х. да су релативни трговачки послови.

Је ли дакле Г. Ш. трговачко подузеће, трговац у смислу одредаба тргов. закона? По §. 3. трг. зак. за Б. и Х. (§. 4. аустр. трг. зак. зак.; §. 3. трг. зак. за Хрв. и Слав. (трговцем у смислу трговачког закона има се сматрати сваки онај, који се у своје име бави једним од послова у трг. закону наведених као обртом. Да се неко дакле сматра трговцем у смислу трг. закона потребна су ова критерија: 1) да склапа трговачке послове; 2) да те послове склапа у своје име и 3) да их склапа у сврху имовинске привреде или како закон вели обртимице.

„Кад се у становитој особи стеку ознаке потребне за појам трговца како горе наведосмо, тада се дотична особа без обзира на спол сматра трговцем..... Трговцем може према томе бити не само појединац, него и друштво, каква општина и сама држава. У том случају уживају они и сва права, али врше и све дужности трговца т. ј. сматрају се трговцем бавећи се у властито име трговачким пословима као обртом“ (Др. J. Врбанић: Трг. Законосл. стр. 16).

„Трговачки закон не поставља дакле никаква ограничења у погледу особе, никакве субјективне потребштине, да неко може бити трговац. Из тога следи, да свако правно способно лице може бити трговац, да је јуристички у могућности, да се бави трговачким пословима. Другим речима свако правно способно лице може бити трговац. Дакле и јуристичке особе (у ком случају се сматрају инокосним трговцем, а не трг. друштвом: Randa, Das österr. Handelsrecht, 1 стр. — 132) нарочито корпорација јавнога права као религиозне корпорације, општине ако се обратимице баве извесним гранама трг. послова н пр. варењем пиве, палењем опека, производњањем плина т. д.“ Staub — Pisko, Komentar z. Hgb. чл. 4., §. 2; Винтер: Тумач трг. зак. 5).

Под трговачким пословима подразумевају се овде темељни трг. послови (апсолутни и релативни трг. послови.)

Обртимице се онда терају трг. послови, ако постоји намера, да се путем њих прибави трајно, и ако не једино, средство прихода. Потребна је дакле намера за добитком. Предузеће која нема за циљ, да се њиме постигне добитак не заснива стога обртимичност и ако формално (у спољнем свету) има облик таквог предузећа. Стога не добијају својство трговца држава или општина, тиме што купују животне намирнице у циљу, да их продају становништву уз цену коштања, ни конзумна друштва, која продају робу само својим муштеријама. Напротив не искључује се обртимичност тиме, што се по намери или статутима неке корпорације мора постигнути добитак, да употреби за опште корисне сврхе. Сто-

га штедионице, које се баве трговачким пословима, нарочито оне наведене у чл. 272, тач. 2 аустр. трг. зак. (§. 283., тач. 2 бос. трг. зак.) т. ј. банкарске и меничарске послове сматра аустријска јудикатура с правом као трговце без обзира на одредбе њихових статута о употреби њиховог чистог добитка (Др. О. Писко: Lehrbuch d. oest. HG., стр. 45 и 46). Staub-Pisko: Komentar, Wien 1908, čl. 4., § 2.: »Gewerbsmassigkeit ist auch dann vorhanden, wenn die erhofften Gewinne anderen als eingennützigen, etwa wissenschaflichen, religiösen oder politischen Zwecken dienen sollen, oder wie bei gewerbetreibende Staat der öffentlichen Wolfahrt (Cannstein: Lehrbuch des o. HR., Berlin 1895, I. стр. 188) und endlich auch dann, wenn jene Absicht nicht bei jedem einzelnen Gechäfte unmittelbar obvaltet...« Једна слична институција је на пример такође Градска електична централа у Загребу, која се води (за разлику од Градске електичне централе у Сарајеву, која је спојена са Градском Штедионицом) као засебно предузеће под нарочитом фирмом „Градска муњара у Загребу". У својој расправи „Да ли је Градска електрична централа дужна свакоме тражиоцу дати електричну струју?" одштампаној у „Мјесечнику" Правничког друштва у Загребу бр. 11. и 12. из 1927. Др. Лав Мацура, градски одветник у Загребу у уводу тврди следеће:"

„Градска муњара у Загребу, Водоводна улица, је протоколирана у регистру за инокосне тврткe судбенога стола као трговачкога суда у Загребу одлуком од 27. XI. 1907., бр. 30. 562. гр. Р. 167-1907 у књ. Ш. стр. 172. тек. бр. 328., којој је тврткци власником Општина слоб. и кр. града Загреба. — Као свака трговачка тврткa потпада и она под удар установа данас на снази стојећега трговачкога закона т. ј. зак. чл. XXXVII.: 1878., те имаде права и дужности у том закону наведена... ... Из свега тога слиједи, да је градска електрична централа обртно подузеће градске општине, које она води под судбено протокoлованом тврткoм „Градска муњара у Загребу". — То обртно подузеће дужна је власница водити према установама трговачкога и обртнога закона, којим законима су установљена и права и дужности тога обртнога подузећа ....". Гледе правне нарави уговора за давање електричне струје потрошачима вели пак следеће: „....Пошто се према установи §. 1. закона од 28. VII. 1910. о заштити права на електричну енергију ова имаде сматрати покретном ствари, то се обртимично добављање те електричне енергије по једној протокoлованој трговачкој тврткци имаде према установама §. 258. тач. 2, §. 259. тач. 6 и §. 260. трг. зак. сматрати трговачким послом ..... Добављање струје јест..... трговачка купопродајна погодба sui generis, код које продавац куповнину кредитира купцу, код које квантум продаванога продукта није одређен, нити се може унапред установити.....".

Dr. Max Strauss: Das Recht der kaufmänischen Angestellten у уводу вели: „Иако је упражњавање једне индустрије по правилу посао приватног предузимача, ипак, изузетно, може нека власт, држава, град, округ такође предузети извесну индустриску делатност, ако је она трајно управљена на добит; таква су гасна и електрична предузећа, књиговођа таквог предузећа је трговачки помоћник".

ANALI PER | anali.rs

Чињеница, да је неко трговац у смислу трг. закона, има ту последицу, да се на њега имају у првом реду применити одредбе трговачкога закона, а у колико тај не садржи никаквих установа обичаји трговачки, а у недостатку тих обичаја опште право грађанско (§. 1. трг. зак.).

У Градској Штедионици стичу се према томе сви ови реквизити, који су према одредбама трг. закона потребни, да се неко сматра трговцем. Послови наведени у §. 43. њезиних Правила јесу наиме трговачки послови и то релативни трговачки послови, којима се она бави у своје име под посебном фирмом, уписаном у трговачки регистар и то обртимице са намером добитка.

Да Градска Штедионица врши те послове у своје име, а не у име Градске Општине Сарајевске, дакле као посебан правни субјект, излази то из самих одредаба њених Правила, које је на основу своје аутономије донела сама Општина, а одобрила их бивша Покрајинска Управа, као надлежна државна надзорна власт, а која су поред Пословног реда (Правилника) и Службених прописа, у првом реду меродавна за њезино пословање и то поименце одатле: 1) што наведене послове она води под посебном фирмом, која је уписана у тргов. регистар; 2) што она те послове обавља по посебним органима различитим од органа Градске Општине; 3) што за те послове вреде посебни прописи различити од оних за Градску Општину; 4) што је имовина Градске Штедионице и ако de facto имовина Општине, правно сасвим одељена као посебна имовинска скупина одређена само за сврхе Штедионице; 5) што Градска Општина јамчи за обвезе Г. Ш. што не би било јуристички могуће, да нису то два различита правна субјекта и т. д..

Да се Градска Штедионица наведеним пословима бави у циљу, да постигне добитак, то излази, као из саме природе тих послова, који пресумирају намеру за добитком код сваког онога, који се њима бави, тако и из већ цит. одредбе Правила (§. 1.), која јасно и неоспорно казује намеру, која је руководила Општину Града Сарајева при њеном оснивању, а то је да њеним трговачким пословима постигне што већу корист и што већи доходак за своје добротворне и општекорисне сврхе. Та намера избија и из осталих одредаба Правила, која говоре о употреби одн. деоби чистога добитка.

Да је Градска Штедионица трговачко предузеће и по интенцији Градске Општине као њеног оснивача, следи то не само из наведених одредаба Правила, него и из начина на који је она организирана. Читава наиме — организација и делокруг Градске Штедионице потсећа нас на организацију и делокруг обичног трговачког предузећа, јер је удешена у потпуном складу са установама трговачкога закона т. ј. у недостатку специалних норми за таква предузећа аналого организацији деоничких друштава, наравно с изменама које се нису могле применити на Градску Штедионицу, као иноко-

сно подузеће будући основано од саме Градске Општине. Тако н. пр. она имаде своје органе као и д. д. изузев главне скупштине с обзиром на мало пре наведено; она имаде своја правила као и д. д.; почетак њеног рада зависи од уписа у трг. регистар као и код д. д.; потпис њезине фирме је аналоган потпису тврткe д. д.; политичка власт може јој по своме нахођењу именовати комесара с овлаштењима и дужностима, које превиђа §. 240. трг. зак. и т. д..

Из свега наведенога, како смо утврдили, излази закључак да је и Градска Општина желела и доиста основала Градску Штедионицу као чисто трговачко предузеће засновано на одредбама трг. закона, дакле приватноправних норми, што се несумњиво види из одредбе §. 7. цит. Правила по којој су за пословања Градске Штедионице и свих њезиних предузећа у колико нема прописа у Правилима или у Пословном реду и Служб. прописима, меродавни субсидиарно општи законски прописи. Градска Штедионица нема дакле у свом пословању више права ни више дужности, него што то има обично трговачко предузеће или трговац појединац, јер јој то није ни којим специалним законским прописом признато.

Правила и доследно томе Пословни ред (Правилник) и Службени прописи, донесени на основу ових Правила, садржавају само прописе приватноправног карактера, која аналого правилима (статуту) деоничког друштва установљују норме меродавне за живот тога трговачког предузећа, која не делују снагом објективних прописа, него постају обавезни за појединце услед тога што они добровољно ступају у правни саобраћај с њоме, као равноправни субјекти у намери, да с њоме праве послове са намером добитка.

### IV. Правни положај Г. Ш. као трговачког предузећа

Утврдили смо, да је Градска Штедионица Општине Града Сарајева обично трговачко предузеће, трговац у смислу трговачкога закона. Али, то трговачко предузеће основано је од Општине Града Сарајева, дакле од једног јавноправног тела ради постигнућа што већег добитка у ком циљу му је одређена посебна имовина одељена од остале имовине те јавноправне јединице.

Је ли дакле Градска Штедионица као институција основана од једног јавноправног тела, одређена да се бави искључиво трговачким пословима у сврху постигнућа што већег добитка за опште корисне и добротворне сврхе Градске Општине, институција приватно — или јавноправног карактера? Јесу ли према томе за све правне односе између појединаца и ње меродавне одредбе приватноправних норми или неке од њих спадају у област јавнога права? Доследно томе јесу ли за решавање свих спорова који настају из тих правних односа, надлежни редовни судови или је пак за

неке (н. пр. чиновничке, како то тврди решење Окружног суда у Сарајеву) утврђена надлежност административних судова? Критерија за деобу приватноправних јуристичких особа од оних јавнога права у теорији права прилично су спорна. По једнима је за то одлучна чињеница, да ли су за њих меродавне искључиво норме приватнога права или оне јавноправне природе. Ова иста критерија постављају и за питање, да ли су за решавање спорова, који настану између њих и трећих лица надлежни редовни или административни судови (Dr. F. X. R. v. Fierich: Unzulässigkeit des Rechtsweges; K. Wolf: Grundriss d. b. R.). Приватноправне одредбе садржане су, како је познато у о. г. з., трг. закону, мјеничном закону и другим приватноправним одредбама специјалних закона.

По Ehrenzweigu (Систем, §. 78, II.) не може се поставити никаква појмовна ознака за ту деобу, јер то зависи од политике државе, наиме да ли ће их подврћи под власт приватних или јавноправних норма. Али по једном раширеном схватању постоје приватне корпорације једино у приватном интересу њихових чланова; напротив оне јавноправне основане су ради постизавања циљева, за чије се реализирање брине држава.

По Ehrenzweigu (Систем, §. 78, II.) не може се постаправних лица јавнога права долазе осим државе, сва она удружења и установе, које за државу имају особити значај и о којима се држава нарочито стара (окрузи, срезови, општине), које испуњавају истовремено и државне циљеве и функције. Ту долазе и све јавне установе, које би држава основала ради остварења нарочитих државних циљева и задатака (Управа Фондова, универзитет итд.). Но за сва правна лица јавног права вреде исти прописи, који и за приватноправне субјекте, кад год су у питању чисто приватни односи. — Сва остала правна лица, која не дугују за свој постанак држави и која не врше никакве државне функције, нити стоје у нарочитом односу зависности према држави јесу правна лица приватнога права.

Ово питање — овако постављено — у конкретном случају за нас је од споредне важности, а важно је, као што смо истакли, само то да ли се на Градску Штедионицу као трговачко предузеће у свим њезиним правним односима, како према трећим лицима, који с њоме склапају трговачке послове, тако и према њезиним намештеницима имају применити норме приватноправне т. ј. трговачкога закона. Према оном напред наведеном ово би било неоспорно за све случајеве сем случаја у односу према њеним чиновницима с обзиром на негативно решење горе цитираних пресуда Окружног суда и Врховнога Суда у Сарајеву.

ANALI PFB | anali.rs

(Наставиће се)

**Д-р Иво Матијевић**

# СОЦИАЛНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНА У СРБИЈИ И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА НАМЕРНИ ПОБАЧАЈ[1)]

Социална неједнакост поставила је жену на нижи друштвени положај у односу према мушкарцу. Није овде место, да се упуштамо у испитивање узрока ове неједнакости; ми ћемо се задржати само на томе, да испитамо, у чему се манифестује ова појава и које су њене последице.

Потребно је унапред споменути, да се ова разлика у социалном положају човека и жене повлачи од кад постоји друштво и институција породице у данашњем облику. Ова разлика је у примитивном друштву врло акцентуисана и испољава се често у суровој форми; у друштву на вишем културном степену нижи друштвени положај жене губи у суровости форме, али правна и социална свест и даље строго одваја права, дужности, па и морал двају полова. Правило је ипак у већини примитивних народа и у свим цивилизованим народима, да квалитет и квантитет рада који је поверен жени у породици, редовно одговара њеним интелектуалним и физичким способностима. Осим код народа који се налазе у сталном ратовању, рад жена се групише око кућних и лакших пољских послова, док се мушкарац брине за опстанак породице.

У кругу овакве поделе рада, обезбеђен је живот и здравље жене као и њен пород. Чим се ово правило прекрши и жена на себе преузме физичке терете који не одговарају њеним физичким способностима, здравље жене биће нарушено, а с тим у вези страдаће плодови и бића која су са мајчиним животом нераздвојно везана. Услед физичке заштићености жена, њихов је морталитет у свим годинама живота мањи од морталитета мушкараца. У земљама где жена није физички заштићена и где преузима на себе терете који превазилазе њену физичку снагу, ситуација је обрнута. О томе се можемо уверити из следећих статистичких података о морталитету мушкараца и жена према разним групама по старости и у различитим земљама. Морталитет је израчунат на хиљаду живих односног пола у свакој групи.

---

[1)] Одломак из студије *Намерни побачај са гледишта социологије.* Оригинални подаци који се овде публикују прикупљени су под руковођењем самога писца у Централном Хигијенском Заводу на одељењу за Социјалну Медицину.

*Литература*: *Franja J. Kuster*: Glavni demografski podaci o Kraljevini Srbiji, Beograd, 1928; *Богољуб Конставшиновић*: Смртност одојчади и мале деце у Југославији, Медицински Преглед, Београд, 1928. *Corrado Gini*: Il sesso dal punto di vista statistico, Milano, 1908; *Pitirim Sorokin*: Social Mobility, New York, 1927. *Sir Arthur Newsholme*: Vital Statistic, London, 1923 *Wilson D. Wallis*: Anthropology, New York, 1929; *Carl C. Taylor*: Rural Sociology, New York, 1926.

*Диференцираност морталитета према полу у разним државама*

| Државе | 15-24 | | 25-34 | | 35-44 | | 45-54 | | 55-64 | | 65-74 | | 75-84 | | 85 и даље | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | м. | ж. | м. | ж. | м. | ж. | м. | ж. | м, | ж. | м. | ж | м. | ж. | м. | ж. |
| Енглеска | 3,5 | 2,9 | 5,0 | 4,0 | 8,3 | 6,6 | 15,1 | 11,7 | 30,8 | 23,6 | 65,9 | 52,6 | 143,5 | 123,5 | 279,5 | 25[illegible],0 |
| У. С. А. | 4,5 | 3,9 | 6,5 | 5,6 | 10,1 | 7,9 | 15,9 | 12,6 | 30,1 | 24,9 | 61,7 | 54,5 | 144,6 | | | 136,4 |
| Норвешка | 7,3 | 5,3 | 7,8 | 7,2 | 7,8 | 8,2 | 11.1 | [illegible],5 | 19,8 | 16,6 | 42,3 | 37,1 | 100,5 | 91,5 | 245,3 | 220,9 |
| Француска | 6,5 | 6,0 | 8,0 | 7,5 | 11,0 | 8,7 | 16,9 | 12,3 | 30,2 | 23,6 | 67,6 | 57,1 | 163,9 | 142,7 | 350,3 | 295,4 |
| Шведска | 5,5 | 5,2 | 6,6 | 6,3 | 7,7 | 7,2 | 11,9 | 8,4 | 21,3 | 16,9 | 46,7 | 40,6 | 113,9 | 103,2 | 281,8 | 254,0 |
| Баварска | 4,7 | ,5 | 6,6 | 7,1 | 10,2 | 9,6 | 18,0 | 13,3 | 33,8 | 27,7 | 73,7 | 69,0 | 167,7 | 157,5 | 364,9 | 344,2 |
| Србија | 8,8 | 11,7 | 9,3 | 13,6 | 12,8 | 14,5 | 20,4 | 19,0 | 37,2 | 38,2 | 61,9 | 71,0 | 86,8 | 96,9 | 105,7 | 115,9 |
| Бугарска | 8,2 | 9,3 | 8,9 | 11,9 | 11,1 | 12,9 | 16,6 | 14,2 | 24,1 | 22,6 | 42,9 | 44·2 | 73,9 | 7[illegible],6 | 124,7 | 131,9 |

Као што видимо у горњој табели једино Бугарска и Србија показују у свима групама старости већи морталитет жена од мушкараца. Ако ову разлику у морталитету жена и мушкараца у Србији проматрамо одвојено за вароши од села, запазићемо, да је разлика на штету жена на селу већа: То се види из овог прегледа за Србију израчунатом за 1896 — 1905 о диференцији морталитета у селу и вароши:

| Год. | Село | | Варош | |
|---|---|---|---|---|
| | м. | ж. | м | ж. |
| 15-24 | 8,4 | 11,3 | 10,1 | 14,0 |
| 25-34 | 8,5 | 13,5 | 13,3 | 13,9 |
| 35-44 | 11,5 | 14,5 | 19.7 | 14,2 |
| 45-54 | 19,2 | 19,1 | 26,8 | 18,6 |
| 55-64 | 36,0 | 39,3 | 43,9 | 32,3 |
| 65-74 | 60,6 | 72,3 | 68,6 | 64,4 |
| 75-84 | 8[illegible],3 | 93,6 | 110,7 | 114,0 |
| преко 85 год. | 99,2 | 109,3 | 163,8 | 152,3 |

Додуше у свим годинама разлике нису довољно акцентуисане, али треба узети у обзир, да у Србији ни границе између села и вароши нису строго социолошки повучене. Услед јачег умирања жена разумљиво је, да се у Србији, а и у осталим земљама које показују сличне разлике у морталитету полова, налази мање жена него мушкараца. Изгледа шта више, да се ова разлика у Србији на штету жена све више заоштравала, зато што је морталитет жена према морталитету мушкараца био све већи. Диференција морталитета према полу у Србији била је године 1875—1894 м. = 30,8, ж. = 28,6, разлика — 2,2; године 1886—1895 м. = 27,4, ж. 27,5, разлика + 0,1; године 1896—1905 м. = 23,2. ж. 24,3, разлика + 1,1; године 1905—1910 м. = 23,8 ж. = 25,3, разлика + 1,5.

Услед мањег броја жена у односу према мушкарцима поремећена је равнотежа полова, али ми се нећемо упуштати у испитивање последица до којих доводи овакав поремећај. Задржаћемо се само на испитивању оних појава које су у вези са предметом који расправљамо.

На први мах је јасно, да социални положај жена онакав какав произлази из наших досадашњих разлагања, не

може остати без утицаја на морталитет одојчади и мале деце. Морталитет мале деце у Србији је огроман и у односу према осталим земљама несразмерно велик, тако да надмашује најмање за двоструко висину морталитета држава са средњим морталитетом мале деце. Упркос противног мишљења које се појавило у нашој литератури, сматрамо, да је и морталитет одојчади у Србији несразмерно велик у односу према другим земљама. Наше је мишљење наиме, да службени статистички подаци о морталитету одојчади нису поуздани. Грешка настаје услед погрешне регистрације умрле одојчади од стране позваних органа. У Србији се наиме дете рођено живо, али умрло пре знамења или пре крштења не пријављује свештенику као мртво, нити се позива свештеник, да у оваквим случајевима обави религиозне функције над умрлим дететом, већ се некрштено дете сахрањује ван гробља, редовно у близини куће, у дворишту или башти без суделовања и без пријаве свештеника. Међутим релативно највећи морталитет одојчади настаје управо у првим часовима и данима после порођаја, па је сигурно да услед погрешне регистрације, цифра морталитета одојчади у службеним публикацијама излази знатно снижена.

Све до сада набројене појаве у уској су вези са тежином рада који жена обавља и са начином живота који жена у Србији проводи. Не можемо се упуштати у подробно описивање овог рада и начина живота који проводи сеоска жена у Србији, јер би такво описивање прешло делокруг ове расправе. Довољно ће бити ако споменемо, да жена у Србији обавља све кућне и пољске послове не изузимајући ни оне најтеже, као што је дизање терета, орање, сеча дрва, копање и т. д.. Није никакво чудо ако жену у Србији редовно затекне рађање при послу и да она рађа гдегод се у том моменту нађе, у кући или у пољу и то увек на ногама или клечећи. Од свих испитаних жена у селима Северне Србије 96% обавља до момента порођаја све послове које је обављала и пре трудноће без разлике, а само 4% трудних жена ради пре порођаја само лакше послове.

Дужина одмора породиља после порођаја незнатна је као што се види из следећих података

*Постотак породиља које леже означен број дана после порођаја израчунат према укупном броју породиља.*

| ниједан дан | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | више од 7 дана |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 4,2 | 18,8 | 11,8 | 37,6 | 2,4 | 2,1 | 2,1 | 4,4 | 16,6 |

ANALI PFB | anali.rs

Највећи број жена (нормална вредност) лежи свега 3 дана после порођаја, просечна дужина одмора (средња вредност) је 4,0 дана.

Од укупног броја испитаних жена 35% тешко порађа. Међутим тежина порођаја не утиче много на дужину одмора после порођаја. Дужина одмора код тешких порођаја нормална вредност је три дана, средња вредност 4,0 дана, Mediana 6 дана; код лаких порођаја нормална вредност је три дана, средња вредност 4,2 дана, Mediana 5 дана.

Дужина одмора после порођаја донекле је у вези са економским стањем породиље као што се разабире из следећих података:

*Постотак породиља које леже означен број дана после порођаја израчунат према укупном броју породиља одређеног економског стања.*

| Ек. стање | ниједан дан | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | Више од 7 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| сиромашно | 6,06 | 25,25 | 11,11 | 23,33 | 3,03 | 4,04 | 3,03 | 1,01 | 13,13 |
| средње | 4,32 | 20,86 | 10,07 | 45,32 | 6,47 | 0,72 | 2,88 | 0,72 | 8,63 |
| имућно | 2,78 | 5,56 | 11,11 | 36,11 | 1,39 | 2,78 | 1,39 | 4,17 | 34,72 |

Међутим бољи економски положај жена не налазимо увек као фактор који повољно утиче на социални положај жене. Одмах ћемо у даљим излагањима наићи и на негативно деловање тога фактора.

Тако ако доведемо у везу раширеност намерног побацивања са економским стањем жена које побацују добићемо следеће податке који нам показују, колики је постотак жена које намерно побацују у односу према укупном броју жена одређеног економског стања. Кад је економско стање сиромашно, раширеност побацивања је 57%, а кад је економско стање средње, раширеност побацивања је 63%.

Питање на које смо наишли спада међу најважније проблеме модерне цивилизације. Диференцираност фертилитета с обзиром на разне друштвене класе и на различито економско стање, типична је појава у свим крајевима западне цивилизације, а захвата постепено и све остале крајеве. Узроци ове појаве као и њене последице у вези са порастом и декаденцијом раса, раширеношћу новијих социалних струја и покрета, економском и социалном структуром појединих држава, моралним и психичким предиспозицијама народа, предмет су подробних испитивања свих социалних наука. Различити се узроци придају овој појави. Једни сматрају, да су једини узроци ове појаве неупућеност сиромашнијих друштвених слојева, јер тим слојевима нису уопште позната или нису позната у довољној мери антиконцепционелна средства и репресивне мере у циљу спречавања

Arhiv Pravnih analiza

порода. Други налазе узроке ове појаве у различитој моралној јачини и психичким предиспозицијама разних друштвених редова, док неки опет проналазе као узроке ове појаве првенствено оне биолошке природе и стоје на становишту, да се ради не о свесном ограничавању порода, него у првом реду о јачем стерилитету или слабијем фекундитету виших друштвених класа као последица биолошке исцрпљености и сексуалног замора.

Ево неколико података о тој социалној појави. У *Енглеској* 1911 године број рођене деце у 100 породица био је у вишој и средњој класи 277; код особља запосленог у текстилним предузећима 319, код рудара 433. У *Пруској* 1907 године број деце рођене на сто склопљених бракова био је код лица која су се занимала пољопривредом у вишој и средњој класи 17,9 у нижој класи 23,8; код лица која су се занимала индустријом у вишој и средњој класи 14,2, у нижој класи 21,4; код лица која су се бавила трговином у вишој и средњој класи 12,9, у нижој класи 19,6.

Услед разлика у култури и цивилизацији, у културном и социалном нивоу разних крајева и услед компликованости најразлачитијих фактора чијем су утицају различито у разним крајевима подвргнуте друштвене класе, немогуће је упустити се у испитивање узрока који би као генерални закључци важили за све случајеве и за све народе. Ради тога ће наша пажња бити сконцентрисана на један одређен крај који нам је приступачан и где ћемо релевацију података руководити и удешавати с обзиром на питања која нас интересују. Пошто је свака социална појава редовно резултанта различитих узрока, потребна је анализа појаве и њено рашчлањавање на саставне делова. Тек тим путем биће нам омогућено, да уђемо у траг правим узроцима било примарним било секундарним и одредити у колико једни или други проузрокују социалну појаву. Ако међу нашим подацима потражимо везу између економског стања и напорности посла, горња слика о вези економског стања и раширености намерног побацивања приказаће нам се у друкчијем светлу.

Следећи бројеви приказују нам постотак жена чији је посао пренапоран у односу према укупном броју жена одређеног економског стања: кад је економско стање сиромашно, напорност посла је 39; екон. стање средње, напорност посла 51; стање имућно, напорност посла 59. Не можемо дакле априорно тврдити, да боље економско стање изазива и већу раширеност намерног побацивања, зато што видимо, да је уз економско стање повезана једна друга појава — пренапорност рада — која можда са своје стране утиче на раширеност намерног побацивања, а само је скривена економским стањем, тако да површни гледаоц закључује, да постоји извесна корелација тамо где она у истину не постоји.

Ако доведемо у везу раширеност намерног побацивања са пренапорношћу посла, добићемо следећу слику која

нам показује, колики је постотак жена које намерно побацују у односу према укупном броју жена одређеног степена напорности посла: Код жена које се баве напорним послом интензитет намерног побацивања је 68; код жена које се баве ненапорним послом је само 39. Из ових цифара несумњиво произлази, да постоји извесна веза између напорности посла који жене обављају и раширености намереног побацивања, али нас ни ове цифре потпуно не задовољавају, зато што видимо, да прилично велики проценат жена (39%) којима посао није напоран ипак побацује, док с друге стране има известан проценат жена (32%) којима је посао напоран, а оне ипак не побацују. Нема дакле сумње, да постоје још и други фактори који утичу на раширеност намерног побацивања.

Пре него што пређемо на испитивање осталих фактора и на одређивање јачине њиховог утицаја на формирање ове социалне појаве, морамо испитати, постоји ли у истину нека корелација између економског стања и раширености намерног побацивања или је ова веза само привидна. Узећемо у испитивање само оне жене којима је посао ненапоран, па ћемо на тај начин искључити као фактор напорност посла. Следећи нам бројеви показују, колика је раширеност побацивања међу женама којима је посао ненапоран. Постотак је израчунат у односу према укупном броју жена одређеног економског стања којима је посао ненапоран. Код сиромашних жена којима је посао ненапоран, интензитет намерног побацивања је 44%; код жена средњег економског стања 38% ; код жена имућног стања 35%. Као што видимо уместо позитивне корелације, добили смо негативну т. ј. кад смо искључили утицај пренапорности посла, видимо, да не постоји позитиван утицај економског стања на раширеност побацивања онако како је приказан горе, него управо обрнуто, да боље економско стање негативно утиче на раширеност намерног побацивања. Према томе економско стање морамо узети као фактор који негативно утиче на ову појаву.

Већ смо у почетку упозорили на тежину положаја у коме се налази жена на селу с обзиром на порођај. Утврдили смо, да 96% жена обавља све послове без разлике чак до момента порођаја, да рађа гдегод се у том часу затекне и да има међу женама знатно велики постотак оних које тешко порађају. Утврдили смо надаље, да је прекратко време у коме је жени дозвољено, да се после порођаја одмара и да је положај породиље необично отежан тиме што жена у Србији обавља не само све кућне него и све пољске послове, па и оне најтеже.

ANALI PFB | anali.rs

Ако имамо у виду ово стање које настаје у вези са порођајем нисмо далеко од помисли, да ће такво стање имати утицаја и на број деце који ће жена родити т. ј. да ће жена побацивањем настојати да избегне напор који јој сваки по-

једини порођај доноси, па морамо унапред очекивати, да ће раширеност намерног побацивања расти у вези са бројем деце што их жена рађа. Следеће нам цифре показују колики је постотак жена које побацују у односу према укупном броју жена са одређеним бројем деце: Код жена које су родиле 1 дете интензитет намерног побацивања је 21%; двоје деце = 27%; троје деце = 38%; четворо деце = 51%; петоро деце = 51%; шесторо деце = 58%. Као што видимо из ових цифара постоји у истину позитивна корелација између броја рођене деце и раширености намерног побацивања. Код жена са већим бројем деце и раширеност побацивања је већа.

Али горњи бројеви имају и своје дубље значење. Опажамо наиме да постоји сразмерно велики проценат жена које побацују и ако су родиле свега једно или двоје деце. С друге стране опет видимо, да се код жена које су родиле троје или четворо деце проценат побацивања нагло диже. Ако узмемо у обзир огромни морталитет одојчади и мале деце у Србији, онда је ова појава тим значајнија и нисмо далеко од закључка, да се Србија налази пред тако званим системом двоје деце.

Ту нашу мисао потврдиће и следећи подаци: Год. 1895 било је у Србији од укупног броја породица 13,83% без деце. Год. 1900 било их је 14,66%, а год. 1905. било је 20,14%. Нема сумње, да је данас ситуација још тежа и да ће постотак стерилних породица све више расти.

Али са општег националног гледишта морамо сматрати и породицу са троје деце стерилном, зато што двоје деце тек замењују родитеље, а треће једва да ће накнадити онај велики губитак који сваке године настаје услед морталитета одојчади и мале деце.

И задружни живот као засебна форма породичног живота мора да има известан било позитиван било негативан утицај на социални положај жена. У обилној литератури о југословенској породичној задрузи проматрана је ова социална установа већином са правног и са правно-историског гледишта. Тек мимогред осврtали су се познаваоци задруга и на њен социални карактер, а с тим у вези и на значење задруге у одржању расе, чувању традиција, вере и морала, а такође и на утицај задруге на социални положај жена. Али и ове социалне особине задруге више су проматране теоретски и долазило се до закључака који нису били без примесе националне романтике. Грешка је била свакако у томе што нису прикупљани подаци и што није квантитативном методом утврђен утицај задруге на социални и национални живот.

ANALI PFB | anali.rs

Подаци којима ми располажемо прикупљани су у друге сврхе и нису имали у виду задружни живот, али пошто је са нашег гледишта једна од главних карактеристика и последица које собом доноси задружни живот, релативно већи

број чланова који живе у заједничкој породици у односу према инокосној породици, ми ћемо се у неколико потеза осврнути на утицај и последице великог броја чланова који живе заједничким животом без обзира, да ли се са правног гледишта ради о задрузи или о инокосној породици, јер је за нас важна социална, а не правна страна задруге.

За задругу наиме проматрану са правног гледишта није битно нити заједничка кућа нити заједничко кућанство, међутим са социалног гледишта управо заједнички живот је онај фактор из којега задруга црпи све оне особине које је издвајају као засебну социалну заједницу.

Проматрана са свог унутрашњег уређења задруга је скроз демократска установа у најширем значењу те речи и теоретски из тога произилазе све последице које овако уређење собом доноси, па би према томе у таквој заједници жена морала бити боље заштићена него што је у инокосној породици. Међутим изгледа да је фактично стање друкчије од теоретског и да задружни живот намеће жени веће напоре и поставља је у гори положај него што га жена има у инокосној породици. Можда баш у томе треба тражити узроке појави коју сви познаваци задружног живота констатују, да је жена најважнији рушилац ове форме породичног живота.

Ако напорност посла узмемо као неко мерило социалног положаја жена на селу, запазићемо, да је напорност посла у позитивној корелацији са бројем чланова у породици, а то значи, да је напорност посла за жену тим већа чим је већи број чланова у породици или у задрузи у којој живи. Од укупног броја жена у породицама са одређеним бројем чланова израчунаћемо постотак жена чији је посао напоран и то ће нам бити индекс напорности посла. Ево података: У породицама чији је број чланова 2 — бави се напорним послом 30%; број чланова 3—58%; 4—63%; 5—48%; 6—41 од сто; 7—50%; 8—56%; 9—59%; 10—50%; 11—63%; 12—57 од сто; и 13—75%.

Већ из самих наведених података закључујемо, да постоји уистину извесна корелација између броја чланова у породици и напорности посла, али да бисмо могли тачно утврдити, постоји ли таква корелација и колика је јачина везаности између ове две појаве, послужићемо се Пирсоновим коефицијентом корелације. Корелација је математички поступак који мери међусобну зависност појава. У случају најјаче везаности појава, коефицијент корелације је 1. У случају никакве зависности појава коефицијент корелације је 0. Према величини вредности између 0 и 1 просуђујемо о јачини везаности међу појавама. Ако је корелација позитивна, коефицијент ће добити позитиван предзнак и обрнуто, кад је корелација негативна коефицијент ће добити негативан предзнак. Корелација се израчунава на основу сле-

деће формуле, $r = \frac{1}{n} \cdot \frac{\Sigma x y}{\sigma_x \sigma_y}$ где је $n$ број опажања, а $x$ и $y$ су одступања појединих вредности од њихове аритметичке средине. $\sigma_x$ је други корен из суме квадрата одступања подељене са бројем опажања $\sqrt{\frac{\Sigma x^2}{n}}$ а исто тако и $\sigma_y = \sqrt{\frac{\Sigma y^2}{n}}$ Уз коефицијент корелације потребно је увек израчунати и његову вероватну грешку. Та се грешка израчунава помоћу формуле $P_r = 0{,}67449 \frac{1-r^2}{\sqrt{n}}$ где $n$ значи број опажања а $r$ је коефицијент корелације. На основу наведених формула израчуната корелација између броја чланова у породици и напорности посла износи $r$ $0{,}607 \pm 0{,}124$ а то је врло значајна корелација и тачно утврђује, да постоји у истину одређена веза између броја чланова у задрузи и напорности посла који жене у породици обављају.

Констатовали смо, да између напорности посла и раширености намерног побацивања постоји позитивна корелација, а пошто смо управо сада утврдили, да је напорност посла у вези са бројем чланова у задрузи, можемо узети и број чланова у породици као фактор који утиче на раширеност намерног побацивања. Уосталом, да ли у истину постоји таква корелација, утврдићемо директним путем помоћу наших података.

Следећи нам подаци показују колики је постотак жена које побацују у односу према укупном броју удатих жена у породицама са одређеним бројем чланова: Кад је број чланова у породици 2, интензитет побацивања је 25%; број чланова 3 = 20%; 4 = 29%; 5 = 50%; 6 = 52%; 7 = 31%; 8 = 56%; 9 = 75%.

И морталитет одојчади и мале деце узима се као мерило социалних прилика. Из пописа од 31. децембра 1905 године познати су нам подаци о броју чланова који долази на једну породицу (задругу) у појединим окрузима Србије, а исто тако нам је познат и морталитет одојчади у тим истим окрузима Србије за 1905 и 1906 годину. У округу ваљевском број чланова у породици био је 7,1 а морталитет одојчади у 1905—1906 години био је 16,56; у округу подринском број чланова у породици 7,0 — морталитет одојчади 17,22; у пиротском округу број чланова у породици 6,9 — морталитет одојчади 14,60; у топличком округу 6,8 — морталитет 17,43; у београдском округу 6,7 — морталитет 15,87; у врањском округу 6,6 — морталитет 15,72; у нишком округу 6,6 — морталитет 15,07; у рудничком округу 6,3 — морталитет 14,96; у ужичком округу 6,3 — морталитет 14,71; у смедеревском округу 6,2 — морталитет 15,12; у крушевачком округу 6,2 — морталитет 12,89; у крагујевачком округу 6,0 — морталитет 14,13; у моравском округу 6,0 — морталитет 12,68; у чачанском округу 5,9 — морталитет 14,77; у пожа-

ANALELE BANATULUI

ревачком округу 5,8 — морталитет 13,64; у тимочком округу 5,5 — морталитет 13,58[1]).

Намерно је изостављен једино крајински округ зато што је услед јаче распрострањености ендемичког луеса у том крају, морталитет одојчади несразмерно већи него у осталим окрузима.

Иначе у горњим бројевима на први мах запажамо, да је у главном у оним окрузима где отпада већи број чланова на породицу и морталитет одојчади већи. Истина је, да ово правило није свугде доследно проведено, али нас поједини изузеци не могу омести, да не запазимо закон који ове две појаве веже.

Уосталом послужићемо се и у овом случају Пирсоновим коефицијентом корелације, да измеримо везу међу назначеним појавама. На основу већ познатог поступка наћи ћемо, да је корелација између броја чланова у породици и морталитета одојчади са вероватном грешком $r = 0{,}778 \pm 0{,}066$. Ова корелација као што видимо није само значајна, него и велика.

Из свега досадашњег према томе можемо закључити, да већи број чланова у породици, а према томе и задружни живот негативно утиче на социални положај жене и на социалне прилике уопште.

Проматрајући тежак положај у коме се налази жена у Србији, питамо се, да ли је тај положај од увек такав или се социални положај жене у Србији погоршао тек у новије доба. Исто је тако потребно да знамо, да ли је социални положај жене и у раније време изазивао намерно побацивање или можда постоје осим узрока социалне природе још и други фактори који утичу на раширеност ове социалне болести и који су од ових узрока претежнији.

Ако узмемо морталитет жена у односу према морталитету мушкараца као мерило социалног положаја жена, онда уистину изгледа, да се социални положај жена у Србији стално погоршавао. И нестајање народне ношње и напуштање народног везива, доказ је, да је жена све мање у кући, а све више заокупљена пољским радовима.

Ипак мислимо, и ако има извесних измена у врсти рада који жена обавља, да се не може тврдити, да је њен социални положај данас гори него што је некада био. Врло је вероватно шта више да се социални положај жена само побољшавао, јер и ако је жена негда била мање запослена пољским радовима, њен је рад на дому захтевао велике напоре услед веће раширености задружног живота и услед начина прибављања добара за кућне потребе што је негда производила у главном сама породица, а данас се таква до-

[1]) Свуда први број означава број чланова у породици, други број морталитет одојчади у 1905 — 1906 години

бра набављају путем трговине. У тој кућној производњи жена је била главни фактор.

Што се тиче осталих обичаја: дужине дојења, начина рађања, одмора после порођаја и т. д., врло је вероватно, да је данас стање боље него што је било пре.

Уосталом послужићемо се нашим подацима и поделићемо све испитане жене у две групе и то према времену протеклом од удаје и потражићемо, има ли разлике у социалном положају жена ових овако одређених двеју генерација и да ли постоји међу њима нека разлика у раширености намерног побацивања. Нема сумње, да је тешко овим путем утврдити неку разлику у социалном положају жена у Србији зато што жене старије генерације које се данас испитују о њиховом социалном положају за време првих година брачног живота, тешко да ће дати објективне податке. Тако на пример, ако испитујемо тежину рада и врсту обављених послова, добивамо податке који показују, да је социални положај жена старије генерације био тежи, али би се томе могао ставити приговор, да жене нису и не могу бити објективне кад упоређују свој данашњи положај са својим некадашњим положајем. Наше је ипак мишљење, да грешке могу настати и у позитивном и у негативном смеру, па се према томе грешке међусобно паралишу и врло је вероватно, да ће добивени резултати одговарати правом стању ствари.

Има ипак питања где је објективност сигурна. Тако на пример, ако испитујемо дужину одмора после порођаја и врсту посла пре порођаја, немамо никаквог разлога сумњати да добивени одговори не одговарају истини. Као што видимо из следеће табеле постоји уистину разлика у дужини одмора после порођаја између две овако подељене генерације и то на штету старије генерације. Просечна је наиме дужина одмора старије генерације 2,7 дана док је код млађе генерације 4,8 дана. Што се тиче врсте обављаних послова, у томе не постоји никаква разлика између ове две генерације. Исто тако у начину рађања, у тежини порођаја и у дужини дојења нема никакве разлике.

ДУЖИНА ОДМОРА

после порођаја у две различите генерације породиља

| Време протекло од удаје | ниједан дан | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | Више од 7 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| до 29 год. | 2,69 | 17,94 | 10,76 | 36,77 | 2,69 | 3,14 | 3,14 | 5,83 | 17,04 |
| 30 и изнад | 7,77 | 22,33 | 15,53 | 43,69 | 1,94 | — | — | 1,94 | 6,80 |

ANALI PFB | anali.rs

Можемо дакле са сигурношћу тврдити, да у колико постоје разлике у социалном положају жена наше две гене-

рације, та је разлика на штету старије генерације. С друге опет стране нема разлога мислити, да је економско стање млађе генерације друкчије него што је било економско стање старије генерације.

Међутим ако испитујемо раширеност намерног побацивања у ове две генерације, одмах ћемо запазити, да постоје битне разлике не само у раширености ове појаве него и у јачини којом поједини фактори на раширеност ове појаве утичу.

Пошто смо већ утврдили, да постоји корелација између напорности посла и раширености намерног побацивања и да постоји корелација између броја рођене деце и раширености намерног побацивања, покушаћемо да утврдимо, у колико је различит утицај ових двају фактора на две различите генерације које непосредно долазе једна иза друге.

Следећи бројеви доносе податке о раширености намерног побацивања у две различите генерације у вези са напорношћу посла. Кад је од удаје протекло 6—29 година интензитет побацивања код жена које се баве напорним послом био је 75%, а код оних које се баве ненапорним послом 45%. Ако је од удаје протекло 30—49 год., интензитет побацивања код жена које се баве напорним послом био је 53%, а код оних које се баве ненапорним послом 18%.

Потребно је унапред споменути, да међу испитаним женама које су прешле 50 година од времена од када су ступиле у брачну везу ниједну нисмо нашли која је намерно побацивала. Разуме се, да из тога не бисмо могли закључивати, да у доба када су се ове жене удавале и рађале децу није било намерног побацивања, али ипак можемо са сигурношћу тврдити, да је у то време намерни побачај била врло ретка појава. Немогуће је међутим замислити, да је социални положај жена онога времена био толико различит од данашњег социалног положаја жена, да као фактор раширености намерног побацивања није могао доћи у обзир.

Генерације млађе од споменуте, дакле жене код којих је прошло 6—29 год. од удаје и жене код којих је прошло 30—49 год. од удаје побацују у различитим размерама. Као што видимо у горњој табели раширеност побацивања старије генерације знатно је нижа од раширености побацивања млађе генерације. Међутим утицај напорности посла као фактора раширености намерног побацивања јаче се манифестује у старијој него у млађој генерацији. Исту појаву запажамо и на следећим подацима који нам приказују утицај броја рођене деце на раширеност намерног побацивања у две различите генерације: Од 6 до 29 година, кад је број деце био 1 било је намерног побацивања 21%; број деце 2 = 26%; 3 = 39%; 4 = 58%; 5 = 58%; 6 = 67%; 7 = 67%; — од 30 до 49 година кад је број деце био 1 намерног побацивања је било 0%; број деце 2 = 0%; број деце 3 = 33%; 4 = 33%; 5 = 33%; 6 = 41%; 7 = 50%.

Интензитет раширености побацивања у односу према броју рођене деце несумњиво је много јачи у млађој него у старијој генерацији, али јачина тог интензитета није само у вези са бројем рођене деце, зато што запажамо, да је раширеност намерног побацивања знатно велика, већ код мајка са једним или двоје деце. Код старије генерације међутим раширеност намерног побацивања је знатно мања, али се узрочна веза између броја рођене деце и раширености побацивања много јаче манифестује.

Још јаснију разлику ћемо запазити, ако раширеност побацивања доведемо у везу са економским стањем, а искључимо напорност посла. Ево података: код ненапорног посла, од 6 до 29 год., кад је економско стање било сиромашно раширеност побацивања је 52%; екон. стање средње = 50%; екон. стање имућно = 50%; — од 30 до 49 година, кад је екон. стање сиромашно = 27%; екон. стање средње = 18%; стање имућно = 12%.

Нема сумње, да је горња табела врло карактеристична и да најбоље утврђује постављену тезу. У млађој генерацији као што видимо раширеност намерног побацивања је врло велика, а економско стање не врши готово никакав утицај на ту појаву. У старијој генерацији раширеност намерног побацивања знатно је нижа него у млађој генерацији, али се утицај економског фактора одлучно манифестује.

Сматрамо, да је непотребно навађати даље примере и доказе. До сада изнесени подаци јасно доказују, да уистину постоји утицај спољашњих фактора на раширеност намерног побацивања, али осим наведених фактора несумњиво да постоје и други фактори који на раширеност намерног побацивања утичу. Изгледа да у младој генерацији управо ови други фактори показују превагу над споменутим факторима социалне природе. Задаћа је наших даљих излагања, да утврдимо који су то фактори и дали је њихов утицај примарне или секундарне природе.

**Д-р Динко Томашић**

---

# УНИШТАЈ И РАЗВОД БРАКА ПО ЈЕВРЕЈСКОМ БРАЧНОМ ПРАВУ

## Услови и последице

(Кратак преглед)

ANALI PFB | anali.rs

**Увод.** — I. У нашој правној књижевности није до сада ништа писано о јеврејском брачном праву. То нас је побудило да дамо овај кратак преглед готово најважнијих питања брака: питања уништаја и развода. Осим тога јеврејско брачно право није без интересантности. У поређењу са брач-

ним правом православне цркве, односно брачним правом нашег Грађан. Законика, оно показује битне разлике. У границама његових прописа брак изгледа реалнија установа, више одговара људском схватању, ближи је људским жељама и циљевима, иако због своје дубоке старости има ту и тамо по коју застарелу установу. Најзад, важно је и то да јеврејско брачно право има јединствени положај у законодавству Србије.

Брачни односи, уопште, решени су законски много боље у оним земљама, у којима је заведен грађански брак, те се сва питања расправљају по грађанском законику. Или је остављен и црквени брак, али су правни принципи разних цркава узакоњени, тако да се ипак све решава по грађанском законику. У Србији је тај проблем решен на јединствен начин: породичних права има толико колико и признатих цркава. Грађан. Законик садржи само норме православног црквеног права (и то само један део). Уредба од 7. децембра 1861. год. упућује грађанске судове, да се приликом расправе између католика и лутерана обраћају на њихове свештенике, и од њих „не само закон цркве за дани случај стојећи, но и објашнење смисла његовог прибаве". Односно питања, што могу настати у брачним односима Јевреја, нема ниједног законског прописа.

По томе, што је по Грађ. Законику могућ само црквени брак § 60. и што је Видовдан. Уставом, као и ранијим уставима, загарантована слобода вере и савести, лако је путем аналогије доћи до закључка, да се брачни односи Јевреја имају расправљати по јеврејском брачном праву. Међутим због тога, што о томе нема ни једног законског прописа, налази се јеврејско брачно право у Србији у једној нарочито повољној ситуацији. Наиме, оно се у Србији, будући без ограничења, може примењивати, у свом најширем обиму, у колико ту и тамо неби дошло у сукоб са оним законским прописима, који имају јаван карактер. Колико је нама познато јеврејско брачно право нема тај положај ни у једној другој земљи. И баш због тога смо у могућности да га, као позитивно, с обзиром на постављену тему, изнесемо у целом његовом обиму, јер у том обиму оно и важи.

II. Податке за овај преглед црпли смо из књиге Das mosaischrabbinische Civilrecht од Hirsch B. Fassel-a, надрабина из Вел. Кањиже (Беч, 1852.) Та књига не представља, као што би се могло судити по њеном наслову, какав законик који би био обавезан за све Јевреје, у колико се на њих, с обзиром на различита законодавства, има да примењују одредбе јеврејског брачног права. Управо — прописи наведени у њој нису обавезни за рабине, који се — вршећи судску власт — баве применом закона. Као год и многи други јеврејски научници и Фасел је градиво за тај законик

узео из Талмуда[1]). Из прописа коментара и разних случајева, наведених у Талмуду, он је дедукцијом дошао до скупа норми, које је само ставио у форму модерног грађанског законика. На тај начин учинио је он приступачним јеврејско право онима, који нису у стању да студирају Талмуд и сами извлаче из постављених принципа решења за поједине конкретне случајеве. Стога сви његови закључци, којима је он дао форму параграфа, нису апсолутно обавезни за рабинске судове[2]) надлежне за питање уништаја и развода брака. Али главне идеје су онакве, како их је Фасел изнео у овој књизи.

III. Када се поставља питање о уништају или разводу брака претпоставка је, да је оно, што треба уништити или развести ипак брак — веза која садржи бар оно минимално што закони за њено постојање траже. Само, што та веза или не испуњава битне услове, који се траже за пуноважан брак, и она се има уништити; или је испунила погодбе, због којих брак не може више да опстане — и онда се има развести. Тај минимум представљају: разлика полова, пристанак будућих супруга — бар по форми и форма у којој се брак закључује. Нема ли једног од та три елемента, веза која је настала између два лица није уопште брак. А док није брак, не може бити говора о његовом уништају и разводу. Претпоставка је, да се о уништају или разводу брака може говорити, када имамо пред собом везу, која има сва три основна елемента. Од тих битних елемената, ми ћемо се задржати, интересантности ради, само на форми закључења брака.

Док је у правосл. цркви за форму битно да се венчање обави у цркви, по правилу, и пред нарочито одређеним лицима — уопште, јеврејско брачно право не захтева те услове. За пуноважност брака довољно је, да се будући супружници о својој жељи, да ступе у брак, изјасне пред двојицом сведока. За сигурност да ће при томе бити изговорене све молитве, тражи се још и присуство десеторице људи. Али

---

[1]) **Талмуд** је један од најстаријих јеврејских списа. Он обухвата јеврејску традицију и све прописе о науци и религији. Између осталога садржи и прописе грађанског и кривичног права. Има два дела: мишну (текст) и гемару (коментар).На њему су током векова радили највећи јеврејски научници и тиме допринели да се Талмуд сматра извором за све прописе и питања религије — узевши ту реч у најширем њеном смислу.

[2]) У нас се ти судови називају „духовни" — вероватно по угледу на православне духовне судове. Иначе, у осталим земљама и литератури, они се називају рабинским судовима (Rabinalgericht) по рабинама који их састављају. Њихов назив на старо халдејском, хебрејском језику је Бет Дин, што значи Дом Закона. Реч „духовни" значи да је тај суд део једне нарочите власти -- духовне, која постоји поред и насупрот власти световне. У јеврејској цркви данас уопште нема свештеничког реда, који би оличавао духовну власт. Израз — духовни суд — не одговара, према томе, јеврејском схватању.

факат, што би за време венчања била пропуштена нека молитва, неби чинио брак ништавним. Зато присуство те десеторице није безусловно потребно. Међутим присуство двојице сведока је неопходно. Шта више, будући супружници морају бити свесни тога, да изјаву о ступању у брак дају пред том двојицом као сведоцима.

Овако изгледа форма закључења брака са гледишта јеврej. брач. права. У пракси се таква венчања не дешавају, већ се свако венчање обавља по правилу у синагози и пред свештеником уопште. Али у Србији, где нема ни једног законског прописа, који би изрично ограничавао јеврејско брачно право, правно су могућа и оваква закључења. (Ауст. Грађ. Законик, који за Јевреје, због њиховог брачног права, има низ специалних одредаба, изрично прописује у § 127. да венчање мора извршити рабинер или вероучитељ главне општине једног или другог супружника).

IV. Јеврејско брачно право познаје читав низ препрека за ступање у брак. Оно познаје уништај и развод брака. Међутим услове на оне за уништај и за развод, јеврејско брачно право не дели према времену, у коме су ти услови постојали (пре или после закључења брака), већ их дели по степену њихове важности. У опште, јеврејско брачно право више је наклоњено разводу него уништају брака. Стога, док услова за развод има читав низ, дотле се брак може уништити само због неколико узрока. Чак и околности, које би по времену свога постојања и прописима других законодавстава — требале брак да ниште, по јеврејском брачном праву брак само разводе. Разлог томе треба свакако тражити у последицама, које за собом повлачи уништај и развод брака, нарочито у погледу правног положаја деце, која настају из тих бракова. Јер, буде ли брак уништен, деца се сматрају ванбрачном; буде ли брак само разведен, она су брачна. Јеврејско брачно право, као што ћемо доцније видети, има нарочитих обзира, потпуно оправданих, према положају деце, која због тога не треба да сносе штетне последице, што настају због недовољно законских односа њихових родитеља. Када је већ веза њихових родитеља, бар по основним елементима, брак — неправедно је да се она сматрају ванбрачном у случају да се та веза уништи. Стога је јеврејско брачно право ограничило број услова за уништај брака, и многе услове, који у другим земљама брак ниште, сматра само условом за развод брака.

Услови за уништај и услови за развод деле се на оне, због којих се брак ништи или разводи по званичној дужности, и оне због којих се то чини само на захтев ма које, односно на захтев невине стране. Али то право, да се тражи уништај или развод, престаје ако се брачни живот продужи и онда пошто се већ сазнало за услов[1]).

[1]) Фасел § 95.

Осим тога предвиђене су извесне препреке, које само чине да се брак не може закључити, али које се, под одређеним условима, претварају у услове за развод брака.

V. Као што је раније речено, јеврејско брачно право долази до примене у Србији у свом пуном обиму. Ипак, по нашем схватању, има извесних одредаба, које долазе у сукоб са оним одредбама грађанског законика, које имају јавни карактер. Свакако да у том случају консеквенце има да повуче одредба јеврејског брачног права, која се мора повући пред одредбом јавно правног карактера. На те случаје ја ћу указати у току излагања.

VI. Најзад, морам напоменути још једну ствар. Јевреја има Сефарда и Ешкеназа. Сефард или сефарад је јеврејска реч (израз) за Шпанију, а Ескеназ или Аскеназ израз за Немачку. Тиме је речено да први воде своје порекло из Шпаније, где су живели преко 1500 година. Прогнани одатле 1492. год. населили су се они на Балкану и Оријенту. Други потичу из Немачке. Разлике између сефарда и ешкеназа има, али културно историске. Једни су живели у једној, а други у сасвим другој средини. Главно је да та два појма не представљају две различите вероисповести. Једина верска разлика је у изговору појединих гласова у богослужбеном ритуалу и у црквеним мелодијама. Иначе јеврејски закони не чине никакву разлику између једних и других. Талмуд, канони, брачно право, судски поступак и морални принципи јеврејске вере су једни исти за обе групе. На коментарисању Талмуда сарађивали су сефардиски и ешкенаски ауторитети, и њихове одлуке имају исту важност за Јевреје. Бракови, закључени између сефарда и ешкеназа, свакодневне су појаве, и они се закључују према приликама, у сефардској или ешкенаској синагози. Према томе и сви прописи брачнога права имају подједнаку важност и за једне и за друге.[1])

## I. Услови за уништај брака.

1. **Недовољна старост супружника.**[2]). Јеврејско брачно право има читав низ одредаба, које говоре о том услову. Принципиелно узевши, све те одредбе, у колико су супротне, имају се повући пред тач. 2. § 93. грађ. зак., који прописује да ће се брак уништити ако у време венчања момак није навршио 15. а девојка 13. год. — Питање о томе када једно лице може ступити у брак спада у ред питања о способности за правну радњу, односно питања о специалној пословној способности, овде о способности ступања у брак. Та се способност у појединим земљама стиче према приликама, раније или доцније. Када је и у међународно - приватном праву усвојен принцип да се и правна и пословна способност одре-

ANU PES Tanalis

[1]) Из акта Главног Рабината од 4. јуна 1920 год. Бр. 351 упућеног Министарству Вера.

[2]) Фасел §§ 49—55.

ћују по националном (судећи по поданству) закону тога лица, не може се допустити, да се та способност за поданике у рођеној земљи цени по закону, који би са земаљским био противан. Тако исто се по другим законима, у овом случају верским, неби могла ограничавати способност лица за извесну правну радњу, ако им се она признаје земаљским законом. Стога смо мишљења, да се способност за ступање Јевреја у брак има ценити по § 93. грађ. зак., дакле да се и брак између Јевреја има уништити, ако супружници у времену венчања нису имали 15 одн. 13 г.

Говорећи о том услову јеврејско брачно право дели мушка и женска лица на: недорасле, малолетне и пунолетне, и питање да ли ће брак бити ништав или не, цени према томе да ли супружник има родитеље и да ли су они дали свој пристанак. Третирање тих појединости сматрамо за непотребно с обзиром на мишљење да се то питање има у опште ценити по Грађанском Законику.

2. **Принуда**[1]) једне стране да ступи у брак са другом — је такође услов за уништај брака, било да је она физичка или психичка. Без пристанка обеју страна не може се закључити брак, — стога се изнуђени пристанак сматра као да није дат.

3. **Брачно стање једнога супружника**[2]). „Жена може бити само с једним човеком, и човек само са једном женом у браку". Ко је већ био у браку, не може поново ступити у брак, док не докаже да му је брак разведен, поништен или да је престао услед смрти једнога супруга.

4. **Припадност незнабожачкој или многобожачкој вери.** — Између Јевреја и идолопоклоника не може бити пуноважнога брака.Закључени брак се ништи. Ни накнадни прелаз идолопоклоника у јеврејску веру не може учинити брак пуноважним. — Али како осим Јевреја и идолопоклоника има људи, који нису ни једно ни друго, поставља се питање: да ли између Јевреја и припадника других вероисповести може бити пуноважнога брака? Наиме, између Јевреја и Хришћана, Јевреја и Муслимана? То је питање нарочито третирано у 19. веку и на њега су поједини рабини разнолико одгогорили[1]). — Фасел налази да је брак између Јевреја и нејевреја, који верују само у једнога Бога, пуноважан и да се не може поништити. Стари јеврејски закони апсолутно су забрањивали брак између Јевреја и идолопоклоника, и између Јевреја и припадника оних седам народа, који су у времену постојања јеврејске државе живели у Палестини. Из бојазни да Јевреји путем мешовитих бракова неби напуштали своју једнобожачку веру, јеврејски закони су такве бракове сматрали ништавним. Фасел сматра да се та одредба не може сматрати управљеном и противу оних лица, нејевреја, која

[1]) Фасел § 55.
[2]) Фасел § 63.
[1]) Фасел §§ 66 и 67.

ANALI PF | anali.rs

припадају каквој једнобожачкој, али нејеврејској вери. — Када би се то Фаселово мишљење и узело као тачно, брак између Јевреја и Хришћана био би, претпоставимо, пуноважан по јеврејском брачном праву. Међутим такво решење, с обзиром на Србију, дошло би у сукоб са тач. 8. § 93. грађ. зак. по којој се брак између хришћана и нехришћана има поништити. Будући да та одредба има у себи тенденцију да спречи Хришћане од ступања у брак са нехришћанима, мора она потиснути сваку другу одредбу која би јој била противна. Стога би брак између Јевреја и Хришћана, и када би се узело да по јеврејском брачном праву није ништав, био ништав због тога прописа Грађан. Законика.

5. **Сродство.**)[1] — Степени сродства, због којих се брак између појединих лица не може закључити или опстати, представљају и услове за уништај и услове за развод брака по званичној дужности — према својој јачини — блискости. И овде јеврејско брачно право бежи од уништаја. Допушта га у изузетним случајевима, иначе брак разводи по званичној дужности. Стога ће у овом одељку бити говора само о сродству, које чини брак ништавним. Услове за уништај чине *како крвно, тако и сродство по тазбини, и то:*

А. **Крвно сродство** (без обзира да ли потиче из брачног или ванбрачног односа): а. У правој линији усходној или нисходној брак ће бити ништав ако је закључен између сродника првога степена; б. У побочној линији ништав је брак између: рођених браће и сестара, без обзира да ли су они то по оцу и мајци, или само по оцу или само по мајци; између сестрића односно братанца и тетке — била она сестра коме од родитеља по оцу и мајци, или само по оцу или само по мајци. — Према томе допуштен је и пуноважан брак између: стрица и синовице. ујака и сестричине, између сродника у четвртом степену сродства побочне линије и даље.

Б. **Сродство по тазбини.** — За разлику од правосл. црквеног права, јеврејско брачно право под овим сродством разуме само сродство једнога супружника са крвним сродницима другога супружника, али не и сродство између крвних сродника оба супружника. Тако, ништав је брак, који би био закључен између једнога супружника и оних крвних сродника другога супружника, са којима тај други супружник неби могао закључити брак да је у том односу сродства (види А. тач. а. и б.) Изузетак постоји само за супруга, који може узети за жену сестру своје **умрле** жене.[2]) — Ради ближег објашњења наводим: да се супруга не може венчати са синовцем или сестрићем свога мужа, јер је браком са његовим стрицем или ујаком дошла у положај његове тетке. Исто тако супруг не може узети за жену рођену тетку (по оцу или мајци) своје супруге. Али може ступити у брак са синовицом или сестри-

[1]) Фасел §§ 66 и 67.

[2]) Фасел §§ 93. и 94.

чином своје супруге, јер и иначе може то учинити са својом синовицом или сестричином. — Као што је поменуто сродство по тазбини настаје само услед брака и не тиче се сродника једног и другог супружника у односу између њих. Стога човек може узети за жену кћер своје љубазнице тј. ако то није његова кћи. Тако исто могућ је брак између деце оба супружника, која не потичу из њиховог заједничког брака (између пасторка и пасторке[1]). У Талмуду се налазе разлози рабина, зашто се допушта брак између лица у тако блиском степену сродства. По јеврејској традицији цео човечији род потиче од једног људског пара. По томе већ је морало бити телесног односа између првих браће и сестара. Када је то божији закон, а све јеврејско право долази од Бога, онда нема разлога забрањивати (ништити) бракове између блиских сродника. По нашем схватању није само то разлог, који такве бракове допушта. У доба када су настали јеврејски закони, — била је опасност да не настане мешавина између Јевреја — једнобожаца — и осталих народа, многобожаца, којима су Јевреји били окружени. Стога је избор супружника био веома ограничен. Требало је укинути сметње, које су спречавале ступање у брак, из бојазни да се Јевреји не отуђе од вере у једнога Бога тиме, што би закључивали бракове са лицима из кругова њима далеким, допуштени су бракови и са лицима из кругова веома блиских. Брак ће се уништити по званичној дужности због услова под 3 (брачно стање једнога супруга) под 4. (разлика у вери) и под 5 (ако су супружници у степену сродства, између којих вера забрањује брак). Брак који се има уништити због недораслости супружника, уништиће се на захтев једнога од њих. Међутим због јавног карактера тач. 2. § 93. грађ. зак. недораслост супружника, ма којих, је услов да се брак мора уништити по званичној дужности. Иначе брак, при чијем је закључењу једној страни изнуђен пристанак биће уништен на захтев ма које стране — за разлику од православног црквеног брачног права, које у том случају допушта уништај само на захтев невине стране[2]). — Буде ли препрека, која потиче из односа сродства уклоњена по закључењу брака,брак ће постати пуноважан ако се венчање понова обави[3]). Разлог за такав пропис огледа се у идеји

[1]). У Аустр. Грађ. Законику поред општих брачних препрека због сродства постоје за Јевреје нарочите препреке у толико, што је забрањен брак између: брата и сестре, сестре и сина или унука њеног брата или њене сестре. Брачна препрека због сродства по тазбини ограничена је на ове личности: по разрешеном браку није допуштено супругу да се ожени сродницом своје жене у усходној и нисходној линији, нити сестром своје жене. А жени није слободно удати се за сродника свога мужа у усходној и нисходној линији, нити за брата свога мужа, нити за сина или унука мужевљевог брата или мужевљеве сестре. § 136. (Аранђеловић АГЗ стр. 18).

[2]) Фасел §§ 93. и 94.

[3]) Фасел §§ 81. и 82.

да венчање није само обичан правни посао, већ и верски акт. Такав брак (између сродника) неће бити конвалидиран самим тим, што ће препрека престати да постоји, него тиме што ће брак, када препреке нестане, понова бити закључен. Тако на пример, ако супруг узме за жену своју свастику, сестру своје супруге за коју држи да је умрла, а доцније се утврди да је она још у животу, брак ће бити ништав. Јер је супругу само по смрти његове жене допуштено да узме за жену њену сестру[1]). Међутим, умре ли супруга накнадно, биће препрека уклоњена. Али да би брак био пуноважан мора се понова обавити венчање. Иначе, у другим случајевима биће брак конвалидиран самим тим што препреке више нема.

### II. Услови за развод брака.

Као што је раније речено, јеврејско брачно право многе околности, које су постојале још пре закључења брака, сматра као услове за развод, а не за уништај брака. Ови се деле на услове, због којих се брак разводи на захтев невине стране, и услове који чине, да се брак разведе по званичној дужности.

### А. Услови који чине да се брак разводи на захтев невине стране.

1. *Душевна оболелост, згранутост и слабоумност једнога супруга*[2]). — Без обзира да ли је стање настало код кога од супружника пре или после брака, оно чини само услов за развод. Лице треба да је сасвим душевно оболело, згрануто или сасвим слабоума (идиот) и неизлечиво. Свакако да се има лекарски да утврди. Није прописан рок, у коме се има да тражи развод. Према томе може се у свако доба. Факат што невина страна, пошто је опазила такво стање код друге стране, или пошто је то стање настало, није одмах тражила развод, не мора значити да је она на такав брак коначно пристала, и да више не може тражити развод. Зато, без сумње, није ни рок прописан.

2. *Дефлорација невесте*[3]). — Супруг који нађе да му је жена, коју је узео као девојку, већ дефлорисана, може да тражи због тога развод. У доба, док су код Јевреја веридба и венчање била два временски одвојена правна чина, закон је чинио разлику да ли је девојка дефлорисана пре или после веридбе. Али од када се веридба и венчање врше уједно, дефлорација треба да је извршена пре тога. Парницу за развод

[1]) Дакле не и онда ако је његов брак уништен или разведен. Законодавац се и овде руководио обзирима према деци, које би било из тога брака. Јер сматра да ће мајку најбоље заменити њихова рођена тетка — по мајци.

[2]) Фасел § 48.

[3]) Фасел § 59.

по овом основу супруг мора подићи у року од тридесет дана од дана венчања. Јер му се неће веровати да за то време то није опазио[1]). А из тога факта, што није подигао тужбу у означеном року, већ је продужио брачни живот, закључује се да се са том околношћу, ако је постојала, сложио.

3. *Неспособност за вршење брачних дужности.* — (impotentia coendi) [2]). Неизлечива импотенција, која је постојала и пре закључења брака, или настала тек по томе, услов је за развод[3]). Ако је немоћ само повремена брак се не може развести. Предвиђене су и претпоставке, из којих се може закључити да ли је немоћ стална или не. Тако, ако брак у току од 10 година остане без деце, тај факат ће поткрепити тврђење оне стране, која за другу вели да је немоћна. Или ако немоћ траје шест месеци непрекидно, сматраће се да је неизлечива. Буде ли вероватноће да ће исцелење наступити, брак се неће разводити. Ова се околност може доказати и признањем супружника. Опасности нема да би такво признање служило само као начин за развод, зато што јеврејско брачно право допушта развод и када се на њега сагласе оба супружника. Иначе, буде ли окривљена страна порекла да је немоћна, утврдиће се то путем вештака[4]). Ако брак буде разведен због немоћи супруге, неће је више тај супруг моћи да узме за жену[5]).

4. *Значајна телесна мана*[6].. — Она чини узрок за развод брака само ако је постојала пре брака. Због телесне мане која је настала за време брака, развода не може бити. Мана треба да је тешка, да није уочљива и да је од друге стране намерно прећутана. На пример ћопавост, коју су женик или невеста вешто прикривали. Ако је по среди мала телесна мана, за коју се могло помислити да неће бити превиђена, опажена, од друге стране, развода не може бити, тако исто ни онда, ако лице са маном није ни само могло знати за њу пре ступања у брак. Невина страна мора повести бракоразводну парницу у року од тридесет дана, — од дана закључења брака. Јер јој се неће веровати да за то време није сазнала заману. А из факта, што је брачни живот продужила и после тридесет дана, изводи се да се са том маном сагласила.

---

[1]) Фасел § 62.

[2]) Фасел §§ 60, 98 и 99.

[3]) По некима, та околност да немоћ код жене датира од пре брака чини услов да се брак може уништити.

[4]) У Талмуду стоји: „ако једна пристојна скромна жена, у присуству свога мужа пред судом тврди, да њен муж нема мушке снаге, за вршење сношаја, мора јој се веровати. Јер пристојна жена не може бити тако дрска, да пред судом изнесе такву једну неистину и то у присуству свога мужа.

[5]) Фасел § 100.

[6]) Фасел §§ 61. и 62.

ANALI PFB | anali.rs

5. *Невршење брачне дужности*[1]). — Ако једна страна не врши брачне дужности зато, што неће да их врши, па то не чини ни после покушаја мирења, може друга страна да тражи развод. Човек се не може присиљавати на вршење брачне дужности, — јер је то физички немогуће. Присиљавати жену — било би одвратно. Зато се јеврејско брачно право задовољава само тиме, што чини покушаје мирења, који би криву страну склонили да настави или отпочне са вршењем брачних дужности. Мирење се обавља у року од дванајест месеци. Ако све остане без успеха — брак ће бити разведен.

6. *Прељуба, извршена од стране супруга, или сумња да је супруга извршила прељуб*[2]). — Буде ли супруг извршио прељубу, брак ће бити разведен по тужби супруге. Али супруг може тражити развод и онда, ако само има довољно сумње да је супруга извршила прељубу. Буде ли због тога брак разведен, супрузи ће бити забрањено да ступи у брак са лицем, на кога је, као на саизвршиоца, такође пала сумња. Ова мера ублажава се ако је брак обдарен децом. У том случају се брак не може развести, да се тиме не би бацила мрља на рођење (зачеће) детета. Последице развода ублажене су тиме, што се супрузи допушта да ступи у други брак са лицем, на кога — као на саизвршиоца — није пала сумња. Шта више, по престанку тога другог брака, супруга може ступити у брак и са осумњиченим лицем, јер се сматра да је тиме, што је била у другом браку, свака сумња пала са ње.

7. *Повреда уљудног опхођења*[3]) — је такође услов за подизање бракоразводне тужбе. Њу може подићи свака страна, ако налази да се друга страна не опходи са њом онако уљудно, ко што треба да се опходи супруг са супругом. Разлог који веома задире у морал и води рачуна о деликатном опхођењу у браку. Суд ће то питање имати да цени објективно и субјективно.

8. *Сагласност оба супружника*[4]). — Ако супружници не желе да остану даље у брачној заједници, могу предстати суду и то изјавити. На њихов обострани захтев — њихов ће брак бити разведен. По Мојсијевим законима за развод брака није се тражила и сагласност супруге, већ је супруг могао једноставно да отпусти супругу, ако не жели с њом да остане и даље у браку. Али у исто време када је забрањена полигамија (види раније) унето је у закон, да се развод по овом основу може извршити само на захтев обе стране — једне и друге заједнички.

9. *Неплодност (imp. generandi s. concippiendi)*[5]). Ако се утврди да је једна страна неплодна тј. неспособна за опло-

[1]) Фасел § 85.
[2]) Фасел §§ 71. и 86.
[3]) Фасел § 85.
[4]) Фасел § 102.
[5]) Фасел § 109.

ANALI PFB | anali.rs

ђивање односно зачеће, може невина страна да тражи развод. Ова се одредба мотивише тиме, што је један од главних циљева брака — произвођење људских бића. И ако тај циљ не може да се испуни, треба на захтев невине стране брак развести. Супруг може и онда да тражи развод, ако супруга и остаје у другом стању али увек рађа недоношчад.

10. *Понашање једнога супружника које је опасно по живот другога супружника.*[1]) — Под овим се разумеју злостављања разне врсте. Она су узрок за развод ако се врше често, иако је у међувремену вршено мирење. Талмуд вели: „*нико се не може натерати да живи у кавезу са змијом*".

11. *Радње којима се доводи у опасност добар глас једнога супружника*[1]) — су узрок за развод ако долазе од стране другога супружника. Разлог је у схватању: да је добар глас скупоцено добро свакога човека. С тога један супружник, коме други супружник жели то добро да упропасти, не мора остати с њим у брачној вези. Радња се састоји у томе, што се проносе неосновани или чак и основани гласови, који би једну страну изложили презрењу и тиме му убили добар глас.

12. *Извршење каквог злочина којим једна страна саму себе обешчашћује*[2]). По овом пропису довољно је, да један од супружника изврши какав злочин, који је по себи „бесчастан" нпр. злочин из користољубља, или због телесне насладе, а не злочин у опште. Талмуд у своме делу о кривичном праву не помиње политичке злочине — дела извршена из политичких побуда. Будући да таква дела нису, сама за себе посматрана, нечасна, неће моћи супружник да тражи развод, ако његов брачни друг изврши такав злочин. У погледу прекорачења верских прописа, који се са чисто верског гледишта могу каткад сматрати злочином, подељена су мишљења да ли су она узрок за развод или не.

13. *Дугогодишње осуство*[3]). По Терминологији Грађ. Законика то осуство може бити „неизвесно" и „злоковарно". По јеврејском брачном праву осуство мора бити злоковарно, извршено у намери да се други супружник напусти. Иначе, ако је оно неизвесно развода не може бити.

Није предвиђено шта се има разумети под дугогодишњим осуством. То би било фактичко питање, које ће зависити од решења Рабин. Суда. У сваком случају, та би се празнина, односно рока, могла попунити законском одредбом оне земље, у којој се такав спор решава. За Србију имао би се узети рок предвиђен у § 96. грађ. зак. Та аналогија, у недостатку прописа јеврејског брачног права, неби била противна већ на против у сагласности са Талмудом, који поставља Јеврејима правило: dina malhuta dina — закон земље у којој живиш — твој је закон.

ANU PFB | anali.rs

---

[1]). Фасел § 109.

[2]) Фасел § 109.

[3]) Фасел § 109.

14. *Несносна телесна мана и неизлечива заразна болест.* За разлику од значајне телесне мане (види тач. 4.) која значи телесни недостатак, овде се мисли на такву телеснуману, која код невине стране изазива одвратност, или представља за њу опасност. Мана се свакако има да цени објективно, а не само субјективно. На пример: то би био несносан задах због какве неизлечиве болести, или неизлечива заразна болест. Таква телесна мана, која је настала у току брака, услов је за развод. Спорно је питање, да ли ће она то бити и онда, ако је постојала и пре брака и била позната и другој страни? По једнима брак ће моћи и у том случају да се разведе, јер невина страна може с правом рећи: „веровао (ла) сам да ћу ту телеснуману свога супружника моћи да сносим, али сада увиђам да то нисам у стању".

15. *Дубоке и понављане увреде.* Овај је услов сличан са повредом уљудног опхођења, али представља један јачи ступањ. Под овим се разумеју радње, којима се вређају болни осећаји, и које услед честог понављања постају несносне. Нпр. прекори једној страни, да је ниског порекла, прекомерно ограничавање слободе, грдња и псовка, забрана супрузи да похађа очеву кућу.

16. *Неодољива мржња* једнога супружника према другоме даје право на развод. Ствар је суда да испита, у колико је та мржња заснована на чињеницама, и у колико је оправдана. Пре развода мора се вршити измирење у току дванаест месеци.

17. *Ако муж не издржава жену*[1]) може ова да тражи развод. Муж је дужан да своју жену храни, одева и пружи јој стан и остале потребе према свом имовном стању[2]). Све то потпада под појам издржавања. Ако муж ускрати то издржавање својој жени може бити развода. Али не и онда ако муж не даје издржавање зато, што је сиромах, или ако не задовољава женине потребе зато што нема материалне могућности. Издржавање се одређује према материалном стању супруга, и да ли ће оно бити ових и оних размера питање је фактичко.

Б. **Услови због којих се брак разводи по званичној дужности.**

1. *Сродство.* — Говорећи о условима за уништај брака навео сам да се због блиског сродства брак неће увек уништити, него некад и развести. То је случај са крвним сродством, управо са правом линијом почев од првога степена на даље. На пример брак између деде и унуке неће бити ништав, али се мора развести по званичној дужности.

2. *Вера.* — Раније сам изнео Фаселово схватање, да разлика у вери, наиме ако један супружник не припада мојсијевој вери, не чини брак ништавним, изузев случаја да тај

[1]) Фасел § 108.

[2]) Фасел § 88.

супружник није многобожац. Међутим, ако један супружник напусти мојсијеву веру и пређе у ма коју веру другу, јер се никакав изузетак не чини, мора се такав брак развести по званичној дужности. Говорећи о браковима између јевреја и нејевреја који нису многобошци, Фасел изрично вели да су такви бракови пуноважни и да могу опстати.[2]) Али ако само промена вере[1]) чини да се брак мора развести, онда је питање: како то да се може трпети брак који од свога постанка има у себи услов, који и када се доцније појави чини да се брак мора развести? По нашем схватању ово се има тако разумети: Јеврејско брачно право не допушта брак између мојсијеваца и многобошци, а буде ли он ипак закључен, оно га ништи. Тако исто није допуштен ни брак између мојсијевца и немојсијевца који није многобожац. Али се такав брак не ништи, већ разводи по званичној дужности»). Разлика је ипак значајна због различитих последица, које за собом повлаче уништај и развод. (Нпр. правни положај деце). У сваком случају по јеврејском брачном праву, брак ће се развести, без обзира да ли разлика у вери датира од пре брака, или је настала тек у његовом току. Изузетно у Србији брак између Јевреја и Хришћана[3]) биће у сваком случају ништав због тач. 8. § 93. грађ. зак. Будући да је то пропис, донет у општем интересу, морао би се спор расправити по њему. Иначе, ако један супружник напусти јеврејску веру у току брака, брак ће бити разведен. У том погледу су јеврејско брачно право и Грађански Законик идентични у односу на вере које штите. (§ 94.; 4. Грађанског Законика).

3. *Прељуба супруге*[4]). — Док се због прељубе, коју изврши супруг, брак разводи само на захтев невине супруге, дотле у случају када супруга изврши прељубу, брак се има развести по званичној дужности. У случају да супруг не призна факат, да је супруга извршила прељубу, мора бити ова доказана другим доказним средствима.

4. *Брак између лица која су заједно извршила прељубу*[5]). — Такав је брак иначе забрањен. Али ако буде ипак закључен мора бити разведен по званичној дужности а разлику од § 81. грађ. зак., који тражи да су лица и за браколомство осуђена, а не само да су га извршила, јеврејско брачно право задовољава се само тиме да је прељуба (браколомство) извр-

---

[1]) Аустр. Грађ. Зак. у § 136. прописује да се преласком јеврејског супруга у хришћанску веру — брачна веза раскида.

[2]) Фасел § 65.

[3]) Разлике има да ли ће се тај спор расправити по Грађ. Законику или по јеврејском брачном праву: по првом би деца била ванбрачна будући да би брак био ништав. По другом, по Фаселовом схватању, деца би била брачна, будући да брак неби био ништав, већ само по званичној дужности разведен.

[4]) Фасел §§ 71. и 110.

[5]) Фасел § 70.

шена. Ова забрана није уведена као сатисфакција превареном и уврећеном супругу, већ ради заштите морала. Може се десити да супружник не подигне кривичну тужбу противу прељубника, у колико је то могуће по кривичном законику. У том случају неби било осуде па ни услова за развод по српском Грађанском Законику. Али како је тај услов уведен због јавнога морала, даје му јеврејско брачно право санкцију и онда када нема осуде.

5. *Брак између копила (батарда) и лица које није копиле*[1]) — мора се развести по званичној дужности. Под копилом се разуме лице, које је дошло на свет као плод извршене прељубе или као плод полних односа између сродника по крви или тазбини, између којих би брак био ништав. Значи, да то није ванбрачно дете у опште, већ ванбрачно дете са нарочитим условима („квалификовано").

6. *Брак између лица и удовице без деце која није ослобођена левиратског брака*[2]) мора се такође развести по званичној дужности. Наиме, удовица без деце, ако се жели поново да уда, мора се у првом реду удати за рођеног брата свога супруга. Тај брак, који је за њу обавезан, зове се „левиратски брак". Да би се пак удовица могла удати за другога, мора је рођени брат њеног покојног мужа ослободити те обавезе. Ослобођење се врши верском церемонијом која се зове „халица". Буде ли се удова преудала пре но што би обредом халица била ослобођена левиратског брака, мора се тај друга брак развести по званичној дужности. То је једна од установа јеврејског брачног права која би се имала међу првима укинути. Међутим она, ма колико несавремена, у важности је за Јевреје у Србији. У Београду, на прим ер, обред халица врши се и дан данас пре но што бесчедна удовица ступи у други брак[3]).

7. — *Извесне брачне препреке које под нарочитим условима постају услови за развод брака по званичној дужности*[4]). У уводу сам само напоменуо да јеврејско брачно право зна за извесне околности, које чине брачне препреке, али које када се брак склопи, не могу исти уништити или учинити да се разведе.

Према тим препрекама: а, два лица, између којих не може бити закључен брак, а у сумњи је да стоје у ближим полним односима не могу да ступе у брак ни онда, када је препрека за ступање у брак уклоњена. Нпр. ако постоји

---

[1]) Фасел § 69.

[2]) Фасел § 69.

[3]) Аустријски Грађ. Законик је левиратски брак прећутно забранио § 125. тиме, што је уопште забранио брак између тих лица. Према чл. 14. основног закона државног нико не може бити приморан на вршење верске церемоније халице.

[4]) Фасел § 72.

ANALI PFB | anali.rs

сумња да је Јеврејка у ближим односима са којим многобожцем, међу њима не може бити брака ни онда, када би многобожац прешао у јеврејску веру. — б. нежењен човек, на чији је исказ један брак разведен, не може узети за жену разведену супругу.

На пример, ако неко лице посведочи да је супруг умро, услед чега брак буде престао да постоји, њему се неће допустити да узме за жену разведену супругу, односно удовицу, зато што би тиме довео у сумњу свој исказ. Али ако је и он био ожењен, а жена му умрла, ма да у време када је он сведочио није била болесна; или ако се он развео од жене из узрока, који се уписују њој у кривицу, неће бити сумње да је његова сведоџба истинита, и он ће разведену супругу моћи да узме за жену. Тако исто ће сумња отпасти ако разведена супруга буде буде пошла за другога. По евентуалној смрти тога другог супруга, или по разводу тога брака моћи ће оно лице, на основу чијег је исказа први брак разведен, ту жену узети за супругу. Све су то околности, због којих лица, овде наименована не могу ступити у брак. Али под извесним погодбама оне ће учинити да се већ закључени брак мора да разведе. Наиме, будући да се за ступање у брак не тражи одобрење какве власти, може се десити да у брак ступе и лица, којима то није допуштено. Али ако суду дође до сазнања, да се такав брак има тек да склопи, може суд својом одлуком забранити тим лицима да ступе у брак. Буду ли, пак, та лица, и поред изречене забране, дате за њихов конкретан случај, ступила у брак, претвориће се, због тога препрека у брачну забрану, и учинити да се њихов брак мора развести по званичној дужности.

### III. Последице уништаја и развода.

У погледу ових последица нема се шта нарочито рећи. Последице уништаја и развода су личне и имовинске природе. Оне не спадају у домен црквеног, већ грађанског права. И као год што се последице код Хришћана не одређују по законима појединих цркава, већ по Грађан. Законику, тако исто важе ти прописи и за Јевреје. Последице се и за њих одмеравају по Грађан. Законику. Једино ће за решење питања: да ли жени у начелу припада право на издржавање, бити надлежан Јевр. Дух. Суд, који ће то питање, као и остала претходна питања, решити с обзиром на принципе јеврej. брач. права. Иначе у погледу личних односа и материалних важи у свеме Грађан. Законик.

Од интереса је међутим подвући ово. Када се упореде: правосл. црквено и јеврејско брачно право видеће се: да — услови за развод и уништај брака не само што нису исти, већ често околност, која је по православном црквеном брачном праву (Грађан. Законик) услов за уништај, — у јеврејском брачном праву је само услов за развод брака. Ако узмемо за

пример једну брачну сметњу, која по Грађ. Законику повлачи за собом уништај брака, на пример душевну оболелост једнога супружника, која датира пре брака, и одмеримо њене последице по Грађан. Законику и јеврејском брачном праву, наћи ћемо се у различитим ситуацијама. Буде ли по среди брак између православних, брак ће на захтев невине стране бити *уништен*. Деца из тога брака биће вабрачна. Буде ли, пак, брак између Јевреја, он ће на захтев невине стране бити само *разведен*, а не уништен, и деца ће бити брачна. Поданици исте државе имаће различиту правну судбину, и то због околности, која нема никакве везе са вером. Нека и то буде један од разлога да се сва брачна питања сведу у домен грађан. права.

**Самуило С. Демајо**
адвокат.

## ПРАВНА ПОЛИТИКА

### ПОТРЕБА ДОНОШЕЊА ЗАКОНА О МЕЂУПОКРАЈИНСКОМ СУКОБУ ЗАКОНА

Међупокрајински сукоб закона је једна основна правна појава која се јавља у сложеним државама(1). Али у свима државама које имају по својој организацији више кординираних локалних правних система (т. зв. федерализам правних система или судски федерализам) (2) постоји, у науци и пракси претпоставка, да ће централна законодавна власт моћи својим општим правним прописима предвиђати и пружа-

1) Ми се овде под **сложена држава** не користимо тим термином да би њиме обележили само оне појаве из Државног Права, које се своде на међународно-правни субјект у коме разне локалне заједнице организоване привидно (или стварно код реалне и персоналне уније) као државе узимају као такве учешће у вршењу једног и недељивог међународно-правног суверенитета. Ми се овде не користимо тим изразом (који без резерве има своје одређено значење) за означење једног појма из Државног Права (Видети: Слободан Јовановић, о Држави, II издање, §§ 25 и 27). За нас, по своме специалном и специфичком значењу у испитивању територијалног сукоба закона, тај израз означава један појам који представља такву државу, субјекта Међународног Права, у којој постоји федерализам правних система, у којој има више онога што се код нас назива **правно подручје** (одомаћен термин), што немачка правна терминологија назива *Rechtgemeinschaften* (Видети: Ludwig von Bar, Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts, I Buch, § 1, II Auflage), оно што се француској науци Међународног Приватног Права зове *droit local* (за разлику од droit national. — Видети: Weiss Manuel de Droit International Privé, IX édition, Introduction, № 4, *B* et Livre III, p. 354, note 1e).

2) **Судски федерализам** (више провинциских правних система у једној држави поглавито у Приватном — материалном и процесуалном — Праву) не сме се ни у ком случају бркати са једним потпуно одеље-

ти потребна правила за решења тога међупокрајинског сукоба закона у материји Приватног Права. Та су решења посматрана као скуп правних правила саставни део чисто унутрашњег правног система дотичне државе, потпуно слободног од сваког утицаја Међународног Приватног Права, чак и онаког каког га ми, по реалистичком посматрању, замишљамо у једној специфично територијалистичкој концепцији. ([3]) Ипак се тиме не искључује да нека њихова правила буду заједничка.

Између таквог сукоба закона и сукоба закона у Међународном Приватном Праву постоји једна битна разлика која се у осталом сама по себи објашњава логички самим различитим карактером те две врсте сукоба закона: *међународног* с једне и *међупокрајинског* с друге стране. Први претпостав-

---

ним појмом **политичким (државно - правним) федерализмом.** Остављајући на страну федерализам у политичком смислу (о томе видети Слободан Јовановић, О Држави, II издање, §§ 25-27) сматрамо за дужност да подвучемо да судски и политички федерализам се нужно не морају поклапати. Тако н. пр. Немачко Царство (и по Бизмарковом и по Вајмарском Уставу) правно није представљало у материји Приватног Права државу са судским **Федерализмом** (јединствени Грађански Законик ступио у живот 1900. г.) док је у политичком смислу монархистичка Немачка имала једно уређење које је било између федерализма и конфедерације, а ни републиканска Немачка није никако политички (дакле у државно-правном смислу) јединствена држава. Исто тако и Швајцарска у области Приватног Права (у главном) преставља јединствену државу, и ако је политички разјединьена и подељена у посебне кантоне и полу-кантоне, са засебним законодавним функцијама. — На против чак и у унитаристичким државама постоји у судском (боље приватно-правном погледу) федералистичко уређење. Н. пр. код нас (Србија; Црна Гора; Хрватска и Славонија; Босна и Херцеговина; Далмација, Прекомурје и Словеначка; Војводина и Међумурје), у Пољској (бивша Конгресовка, бив. аустриске земље, бивше немачке земље, бивше т. з. непосредне руске губерније, бивше балтичке руске области) и у Француској - метропола (Француска, Алзас - Лорен) и поред политичке јединствености у државно - правном уређењу постоје неколико упоредних и независних правних система, тако да — и ако сви ти појединачни правни системи зависе од централног законодавства, који доноси све законе, ипак **бар привремено** његови закони немају још општу националну већ само у напред локализовану, регионаристичку примену. Док ови случајеви показују једно привремено стање, дотле у Енглеској (у ужем смислу) постоје и одржавају се посебни правни систем за Приватно Правно поједиих области, и ако не постоје посебна законодавна тела тих малих области и ако њихове законе не доносе локалне самоуправне скупштине, већ централни парламент (Видети Dicey — Stocquart, Droit International Privé Anglais, Introduction, § Droit local).

[3]) Видети нашу расправу **О повреди туђег закона као основу за касирање,** Архив, јули — август 1928. г. и засебно (Београд, 1928 г.).

ља сукоб два суверенитета међусобно ко-ординирана у међународно-правним односима. Други (међупокрајински) на против апелује на један (по самом свом појму недељив) суверенитет да он својом влашћу (ма колико фактички ограниченом) реши сукобе права, која су функција баш тога суверенитета, на чије се решење апелује. У крајњем закључку док у међународном сукобу закона(4) постоји сукоб суверенитета дотле у међупокрајинском сукобу закона не постоји никакав могући сукоб суверенитета, пошто у питање долази један једини суверенитет (пошто је, дакле, овде сукоб суверенитета у опште сам по себи немогућан).

Покушај да се ова два разнородна сукоба закона подведу под један заједнички њихов виши генусни појам *територијални сукоб закона* не само да је логично нетачан, јер се ту под виши појам подводи име и привидна слика, већ и битни карактери појмова, оно што мора да служи као основа сваке логичке и научне класификације не могу нипошто подвести под један заједнички појам, јер би то свођење остало и без практичних резултата. *Логички је то нетачно* зато што се у првом случају цео однос своди на изналажење дужности територијалног (читај судијиног) законодавца према међународној заједници да се без потребе не вређа страни суверенитет, док се на против у међупокрајинском сукобу закона централни (могућно и једини) (5) законодавац правно не осећа ни у колико ограничен да сукоб реши онако и у правцу, како то он налази за потребно, потпуно независно од сваког евентуалног правила, које би о томе постојало у Међународном Приватном Праву. — То је решење и *практично неумесно* јер би се иначе морало доћи у једнаком случају (у једнакој правној ситуацији) без обзира да ли је у питању међународни или међупокрајински сукоб закона до истог решења, чак би се евентуално преседанима о решавању међупокрајинског сукоба закона (који је такође територијални сукоб) стварала правила за решавање међународно-приватног сукоба закона. Међутим то је апсурд. Очигледно је да ће заштита домаћег правног система бити мање ригорозна у одбрани од правних система других покрајина исте државе (јер повреде суверенитета ту у опште не може бити) него што ће то бити за случај сукоба домаћег и неког страног (у међународно-правном смислу) правног система. — Најзад то се види и по последицама, по санкцији повреде правила Међународног Приватног Права. Ако би домаћи суверенитет поставио правило за решења међународно-приватно-правних сукоба закона независно, чак и противно доктринама које су усвојене у међународно-правним односима као правила Међународног Приватног Права (ма колико да на својој

4) Т. ј.: док у сукобу закона у Међународном Приватном Праву...

5) Н. пр. за Југославију, Пољску, Француску. Видети примедбу 2° уз овај чланак.

територији сваки законодавац сам формулише за своје судове *обвезно* разумевање тих правила) суверенитет оне државе чији је интерес повређен могао би противу државе која је учинила ту повреду повести једну међународно-правну акцију захтевајући уклањање повреде(6). На против код међупокрајинско-приватно-правног сукоба закона нико не би могао подићи никакву међународно-правну акцију. Једино у унутрашњем праву, можда према уставној организацији те земље, евентуално могућно је подизање тужбе против неуставности закона. Али чак ни у томе случају ако се напада против-уставност таквог закона, не може се она нападати са разлога да је закон противан правилима које су цивилизовани народи усвојили као опште обвезне доктрине у Међународном Приватном Праву.

С тога разлога несумњиво обарају или не схватају тачно читаво Међународно Приватно Право они писци који га желе да схвате као *териториално колизионо право* са нужно једнаким правним нормама за случајеве било међународног било међупокрајинског сукоба закона из области Приватног Права (7). Не само да је ово погрешна теориска концепција, већ она у опште не одговара стварности по својим практичним резултатима.

Све државе са правним федерализмом имају двогуби колизиони систем: за међународни и за међупокрајински сукоб. Тако н. пр. у Француској (7а) (матици) сматрало се до 1924. г. као ствар о којој у опште није дозвољена дискусија да је потпуно пуноважно свако оно трговачко друштво са ограниченом одговорношћу, које је основано сабразно закону у Алзас-Лорену,(8) и ако је пре 1924. год. важило као безусловно правно правило да се Француској (која није знала за овај тип друштва) енглеска друштва са ограниченом одговорношћу не могу признати пошто су она inconcevable, нешто што француски јавни поредак не може да схвати, нешто што не одговара француској концепцији о заштити јавног кредита (9).

6) Н. пр. дипломатском акцијом, дизањем непосредне тужбе Сталном Суду Међународне Правде (Statut de la Cour Permanente) и нарочито реторзијом или репресалијама, које, — и ако некултурна, — на жалост су још увек у међународним правним односима најсигурнија средства за васпостављање повређеног права.

7) Н. пр. Барион Борис Нољде (Основи Међународног Приватног Права, Београд, 1928, стр. 3—5) повео се у томе за старијим немачким писцима, који су бркали међупокрајински и међудржавни сукоб закона у области Приватног Права зато што су немачке државе пре Бизмарковог Устава схватали као покрајине и ако су то били посебни међународно-правни субјекти.

7) Међупокрајински колизиони систем нормиран је у Француској Законом од 4. јула 1921. год.

8) Видети: Percerou, Les, sociétés à responsabilité limite, Paris 1925.

9) Видети: Laurent, Droit Civil International t. IV. (§ Societé en general). II ed.

ANALI PFB | anali.rs

Најзад да не идемо далеко. Данас је код нас проглашено као опште правно правило да се свака она судска одлука, која је снабдевена извршном клаузулом од стране суда у једном крају наше државе, има у свима осталим крајевима, у свима правним подручјима наше државе сматрати као правомоћна и извршна и мора се по потреби и на захтев овлашћеника и извршавати.([10]). Зар то не доказује да је прека нужда оделити да два сасвим независна и међусобно крајње различита (и ако оба територијална и из области Приватног Права) сукоба закона и јурисдикција: међународних с једне и међупокрајинских исте државе с друге стране? Иначе би се с правом могло тражити да се генералише то локално решење и наређује ipso jure исто тако и извршење свих иностраних извршних пресуда и то без уобичајене за њих предходне процедуре давања екзекватуре. Такво би решење, и ако је у складу са формалном логиком, у ствари значило софистичко извртање правничке истине и очигледности.

Али док вероватно код наших судова неће доћи до генералисања тих специфичних решења датих искључиво у унутрашњем међупокрајинском сукобу закона и јурисдикција у Приватном Праву наше државе на све такве сукобе, па и оне чисто међународног карактера (под видом да су и једни и други *територијални* сукоби закона) дотле су наши судови с друге стране очигледно запали у једну другу погрешну крајност. Судска пракса наших, нарочито пречанских, судова поставила је као своје основно, чак априорно, становиште у решењу унутрашњих међупокрајинских сукоба закона једно правило по коме се у свима оним случајевима, где не постоји никакво изречно и нарочито правно правило издато само и искључиво ради нашег покрајинског сукоба појединих правних система одн. закона и јурисдикција у Приватноме Праву, отишло, без икаквих обзира, толико далеко да се остала правна подручја (н. пр. Београд према Земуну) сматрају као „иностранство односно иноземство у грађанско (приватно)-правном смислу“([11]).

Таква аномалија у схватању о међупокрајинском сукобу закона дошла је, наравно, као нужна последица оног првог схватања да се сваки територијални сукоб закона и јурисдикција у Приватном Праву јавља као један општи и јединствен појам према коме у сукобу не стоје, као противници који се нападају и бране, страна и домаћа држава, страни и домаћи суверенитет, већ само страни и домаћи правни системи, другим речима апстрактни правни системи две покрајине.

---

[10]) Закон о уређењу редовних судова од 18. јануара 1929. г. одсек VII.

[11]) Погрешност овог гледишта Архив доноси у овој својој свесци у Судској Хроници, из пера г. Манојла Маљковића, судије из Вуковара.

ANALI PFB | anali.rs

Али то погрешно схватање, које је нужна последица једне у основи погрешне концепције о сукобу у опште, имало је и даље своје погрешна дејства и као таква произвело је по јединство државе, по сигурност и брзину приватно-правног саобраћаја у Краљевини огромне штетне последице([12]). У првом реду схватило се да апсолутно није потребно издавати никаква посебна правна правила намењена искључиво за решење међупокрајинског сукоба правних система односно закона и јурисдикција који постоје у Приватном Праву наше државе. Сматрало се да су општи правни прописи који се тичу међународног приватно-правног сукоба закона и јурисдикција довољни да као привремена правна правила послуже за правилно отклањање међупокрајинских сукоба у Приватном Праву. Зато се у овом погледу остало и данас скоро увек на оном истом месту где нас је 1. децембра 1918. г. затекло стање, које је створено пре него што је извршено Уједињење Срба, Хрвата и Словенаца; такво стање постоји поред многих недовољно изражених покушаја од стране практичних правника ([12a]), који су осетили апсурдност ситуације да се што пре дође до једног специалног Закона намењеног за решење међупокрајинских сукоба. Ишчекивање брзог и потпуног изједначења у свима правцима југословенског приватно-правног законодавства ([13]) оправдавало је схватање да ће се регулисање међупокрајинског сукоба чим дође до изједначења, показати као непотребно. Међутим ту је пропуштена једна ствар која се намеће као нужност.

Независно од свих могућих практичких случајева, од свих оштроумних довијања судова, довољно је за разумевање ствари показати само један једини случај, који је у стању да јасно илуструје неодложну потребу брзог решења овог питања одвојено од сваког искључивог ослањања на Међународно Приватно Право:

Капетан Н. П., Београђанин по рођењу и животу, ожењен, без деце, сопственик једног великог непокретног имања у Београду, буде некако на три месеца дана пре своје смрти премештен из Београда у гарнизон К. у Хрватској. Пошто се тамо јавио на своју нову дужност, враћа се одмах својој кући у Београд на боловање али ускоро ту умре. После његове смрти појављују се два законска наследника: његов рођени брат и његова удова. Жена се обраћа среском суду у К., подноси захтев за наредбу јавном бележнику да се отвори посмртна маса и заоставштина расправи по оном законодав-

[12]) О томе видети опширно код г. Проф. Др. Станка Лапајне-а Mednarodno in medpokrajinsko zasebno pravo Srbov, Hrvatov in Slovencev s pravnimi granama posestrimami, Ljubljana, 1929, oddelek VI.

[12a]) Као изузетак од droit commun, као посебно право за меницу и чек видети: § 108 Мен. Зак. који по § 28. Чек. Зак. важи и за чек.

[13]) О досадањим делимичним покушајима и предлозима видети: Лапајне, op. cit., глава XCIV.

ству које тамо важи. Овај захтев је снажно мотивисан ако се цела ствар има расправљати по општим правним правилима Међународног Приватног Права: Наша је држава јединствена; покојников национални закон не може се, дакле, према томе одређивати искључиво по његовом држављанству већ и по његовом домицилу (било правном — завичајност; било фактичком — место пребивања). De cujus је на дан своје смрти био по хрватском законодавству(14) по своме својству јавног службеника на сталној служби у К. самим тим завичајан у општини свога службовања. Осим тога de cujus је дошао лично да се јави у К. на дужност, ту закупио стан и није уопште чинио ни манифестовао никакве кораке да то место, као место своје редовне званичне службе, ма на који начин промени, дакле и фактички општина К. била је његов последњи домицил. Према томе покојников релеватни и ближе одређен национални закон јесте *закон његовог последњег домицила* — а то је овде хрватско законодавство. Без обзира на то да ли се по спорним теоријама законска заоставштина (умро је без тестамента) расправља по националном закону или по закону последњег домицила, она се у обе хипотезе у конкретном случају мора расправити по хрватском законодавству, које важи у К. — Суд је захтев уважио.

С друге стране саобразно постојећем законодавству које важи на српском правном подручју Суд Општине Града Београда, по званичној дужности, у Београду (месту смрти) покренуо је пописом масе заоставински поступак, који је — по Правилима за Неспорна Дела — завршен расправним решењем надлежног судије, решењем заснованим на српском законодавству, и у коме се и не говори уопште о могућем сукобу закона.

Пред оба суда у законском року незадовољне стране покренуле су редовни грађански спор око наслеђивања, тражећи у првом реду оглашавање судова (жена овог у Београду; брат оног у К.) за ненадлежан и ако се у ствари тешкоћа не тиче питања надлежности већ решења сукоба материалног права. Ствар је у току, зато остављамо на страну критичку анализу случаја и предлог за његово решење.

Овај случај је један од оних који доказују да се мора неодложно, као што је то у „Архиву" већ показао наш професор г. Др. Драг. Аранђеловић (15), без обзира на предстојеће и ма како брзо изједначење Приватног Права у нашој

14) Хрватски Закон о завичајностима од 30. априла 1880, § 11: „..... стичу наступом службе завичајно право у оној општини, у којој им је стално уредовно седиште назначено".

15) Др. Драг. Аранђеловић: Пољско Законодавство о међународним и међупокрајинским приватно - правним односима, Архив, новембар 1923. г.

земљи, приступити декретовању једног општег Законика о међупокрајинском сукобу закона (о сукобу јурисдикција видети чл. 104 и даље Закона о уређењу редовних судова од 18. јануара 1929. год.), независног од решења сукоба закона у Међународном Приватном Праву, јер се то решење под нарочитим обзирима и околностима, којих не може бити у колизионим нормама Међународног Приватног Права наме̂ће код нас, као што се наметало у Пољској, Француској и Чехословачкој, где су ови сукоби, и ако привременог карактера као и код нас, морали добити своје брзо решење.

У томе циљу износимо ово старо питање у правној политици наше државе не би ли покушали да га обновимо и не би ли тиме скромно допринели да се брзо дође до његовог решења.

**Д-р Милан Бартош.**

---

## МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

### СПОР ОКО ПРЕДРАТНИХ ЗАЈМОВА ПРЕД ХАШКИМ СУДОМ

Скоро истовремено поведена су пред Сталним судом међународне правде два идентична спора по питању начина плаћања предратних бразилијанских, односно предратних српских зајмова сопственицима дотичних обвезница, које гласе на доносиоца. Компромиси да се ови спорови изнесу пред хашки суд, закључени су између Француске и Бразилије (ратификован 23 фебруара 1928) и Француске и наше државе (ратификован 16 маја 1928). Стални суд међународне правде имао је да пресуди како ће се тумачити и примењивати обавезе бразилијанских и наших зајмова: да ли су те обавезе у злату или француском папирном франку. У овогодишњем летњем заседању Суд је расправљао ове спорове и 12 јула 1929 донео је две пресуде, пресуду бр. 14 по нашем спору и пресуду бр. 15 по бразилијанском спору. Овде нам је намера да изложимо суштину ових спорова и разлоге којима се Суд руководио приликом доношења пресуде.[1]) Суд је најпре узео у претрес и донео пресуду по нашем спору, па затим по бразилијанском. У пресуди по бразилијанском спору Суд се често позива на пресуду по нашем спору. Стога ћемо се у овом нашем излагању задржати у главном на нашем спору.

Краљевина Србија закључила је била више зајмова у иностранству, који су употребљени на уравнотежење њеног буџета, као и на извесне инвестиције. Нарочито за владе краља Милана и краља Александра Обреновића, Србија је скоро

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Пресуде су у целости објављене у *Recueil des arrêts* de la Cour Permanente de Justice Internationale. Série A. Nos 20/21. — Affaire concernant le paiement de divers emprunts serbes émis en France. — Affaire relative au paiement or des emprunts fédéraux brésilens emis en France. — Leyde 1929.

перманентно била у финансиској кризи. Своје финансије она је сређивала поглавито закључивањем зајмова у иностранству, који су били чести, и с обзиром на веома мали кредит Србије на страним финансиским тржиштима, ови су зајмови закључивани под врло неповољним условима. Године 1895. приступљено је конверсији дотадашњих зајмова. У ту сврху закључен је 20 јуна 1895 год. т. зв. Карлсбадски аранжман по коме се дотадашњи зајмови 5% имали претворити у обвезнице 4%. На основу овог аранжмана донесен је закон од 8 јула 1895 о новом „уједињеном државном зајму" у номиналном износу од 355.292.000 динара (франака). Из овог зајма исплаћени су ранији зајмови. Каматна стопа снижена је на 4%, али је Србија дала у залогу повериоцима извесне своје финансиске приходе, који су стављени под надзор самосталне монополске управе у чијем одбору су била и два представника страних поверилаца. Приходима од монопола држава је могла да располаже тек пошто се из њих изузме потребна сума за исплату ануитета и за трошкове саме монополске управе. Овим је финансиска самосталност Србије знатно сужена.[2]) 26 јула 1902 године донесен је закон на основу кога је закључен зајам у износу 60 милиона златних франака „намењен исплати летећих дугова Краљевине и покрићу дефицита који још постоји у буџету те године." Законом од 14. децембра 1906 закључен је зајам у номиналном износу 95 милиона златних франака одређен за грађење железница и набавку ратног материала. Законом од 15 децембра 1909 одобрен је нов зајам од 150 милиона златних франака одређен за грађење железница и довршење наоружања. Најзад, законом од 18 октобра 1913 одобрен је зајам од 250 милиона златних франака намењен ликвидацији ратних трошкова и подмирењу хитних државних потреба.

Сви ови зајмови закључени су са француским банкарима, или са овима удруженим са другим страним банкарима. Стога је као место плаћања предвиђен увек Париз, али и извесна друга места, Београд, Брисел, Женева, Беч и Берлин (за извесне зајмове). Сви су ови зајмови подељени на обвезнице које гласе на доносиоца и у свакој од њих помиње се да је дуг у златним францима. Само тај израз ‚златни франак" није свуда употребљаван. Често је речено „динар" или просто „франак" у истом значењу у коме и „златни франак". У осталом, у време кад су зајмови закључивани, није прављена разлика између „златног франка" и обичног франка. Зајмови гласе на франке због тога што је француски франак био стабилан и није се разликовао од златног новца. Сматрало се да ће зајмови бити већма гарантовани у францима него у динарима, јер динар још није имао толико поверење као франак.

[2]) Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића* I, стр. 315; Д-р Милорад Недељковић, *Историја српских државних дугова*, 1909, стр. 155.

Како није постојала никаква разлика између златног и обичног франка, зајмови су емитовани у папирним францима, и њихови су ануитети исплаћивани редовно у папирним францима.

Но за време, а нарочито после светског рата вредност француског франка почела је да опада. Пре рата стабилизирана вредност долара била је 5.18 франака. У току рата франак је почео да опада, и вредност долара кретала се од 5,86 до 6,50 франака. Од 1919 године франак почиње нагло да опада и вредност долара пење се 1919 године на 7,30, 1920 год. на 14,47, 1921 на 13,54, 1922 на 15,01, 1923 на 16,57, 1924 на 19,41 а 1925 на 21,17 франака. У јулу 1926 године долар се попео на 50 франака. Но убрзо је почела ревалоризација франка, и његова се вредност стабилизирала после 1927 године и зауставила од прилике на петину предратне вредности (1 долар = 25,50 франака).

За све ово време наша држава плаћала је ануитете наших предратних зајмова у папирним францима. И ако је то износило много мању суму но што би било да је исплата вршена у злату, повериоци нису правили питање све до 1925 године. Те године сопственици обвезница разних страних зајмова, који су организовани у једном удружењу још од 1898 године, почињу да захтевају исплату ануитета у злату. Поједине земље (Румунија, Бугарска, Турска) начиниле су споразуме са овим сопственицима обвезница предратних дугова, али наша држава и Бразилија разишле су се са својим повериоцима у Француској, не само по питању наше способности плаћања, т. ј. да ли можемо и колико можемо да платимо, већ и у самом тумачењу уговора о зајму. Бразилија и ми смо тврдили да, иако се у уговорима о зајму помиње златан франак, ми нисмо дужни да плаћамо злато већ француски папирни франак. Французи су тврдили да смо дужни да плаћамо ануитете у злату. Ми смо своје гледиште заснивали између осталога и на томе што смо примили зајмове у папирним францима, који су додуше тада били исто што и златни франци. Али, када је наша влада, 1913 године, захтевала један део зајма у звечећем злату, морали смо да доплатимо извесну разлику да би добили злато.

Кад нису могли да дођу до непосредног споразума са нашом владом, француски портери (сопственици обвезница наших предратних зајмова) затражили су помоћ своје владе. Између француске и наше владе повели су се дипломатски преговори. Француска влада стала је на гледиште да ми морамо платити у злату ануитете по предратним зајмовима. Наша влада се није сложила са овим гледиштем, и с тога се појавио „спор", кога су обе владе одлучиле да поднесу на решење хашком суду. У компромису закљученом у овом циљу, изнесено је с једне стране гледиште владе С. Х. С., а с друге стране гледиште француских портера. Суд је имао да донесе пресуду по том. Али, према компро-

ANALIPFB | snaf.ro

мису, ова пресуда још не решава спор на дефинитиван начин. Ма како гласила пресуда, месец дана по њеном доношењу повешће се преговори између наше владе и представника портера у циљу коначног решења спора. Ако пресуда буде у смислу гледишта владе С. Х. С., влада С. Х. С. расправиће у договору са портерима питање дали овима ваља дати какве концесије, с обзиром на правичност; ако пресуда призна основаност захтева портера, ови ће у договору са владом С. Х. С. испитати економске и финансиске могућности капацитета плаћања Краљевине С. Х. С., и с обзиром на ове учинити извесне концесије. У случају да непосредни преговори између француских портера и владе С. Х. С. не доведу до резултата, компромис закључен између наше и француске владе предвиђа да ће се „питање концесија и предвиђених измена извршења пресуде" поднети једном нарочито у ту сврху изабраном арбитражном суду.

Дакле, прва фаза решавања овог спора, имала је да се развија пред Сталним судом међународне правде. И она је окончана пресудом овога суда. Пре но што се упустио у расправљање самога спора, Суд је претресао питање своје надлежности по истом. И ако позван компромисом да реши спор, очигледно је било и у самом Суду да се овај спор разликује од осталих спорова који су били пред Судом. По члану 14 Пакта Друштва Народа, Суд расправља све спорове међународног карактера, које му поднесу странке. Међутим у овом случају Суду није било било јасно да ли се спор води између две владе или између владе С. Х. С. и француских портера. Јер, по члану 34 Статута суда „само државе или чланови Друштва Народа могу изаћи пред Суд." Како је према компромису закљученом између Француске и Краљевине С. Х. С. изнесен пред Суд спор између владе С. Х. С. и извесних портера предратних зајмова, недостајао је један од битних услова за надлежност Суда, т. ј. једна страна није била држава. Додуше, Суд се до сада у три случаја бавио споровима у којима су била повређена права и интереси приватних лица. То су случај *Wimbledon,* кад су приватна лица тражила од Немачке накнаду за штету која им је нанета бесправним задржавањем брода Уимблдон; затим случај *Мавроматис,* у коме је један грчки поданик тражио од Енглеске накнаду за одузете му концесије у Палестини, најзад спор око Горње Шлезије, где су такође била по среди приватна потраживања. Но у свима тим случајевима спор је покретала једна држава у име и у циљу заштите права својих држављана, али свагда спор се водио око повреде једног међународног уговора. На тај начин приватни спор јавља се као спор међународног јавног права и држава, потписник једног међународног уговора који је повређен, може да води спор у циљу заштите права својих држављана, повређених повредом тога међународног уговора. Спор између француских портера и Краљевине С. Х. С. односио се на постојање и обим извесних обавеза наше државе према портерима, дакле то су односи између наше државе и

приватних лица, који спадају у област унутрашњег а не међународног права. Другим речима, постављало се питање јели Суд надлежан у овом спору, или не.

Суд је расправљао ово питање о својој надлежности и стао на гледиште да је надлежан у овом случају. Своје гледиште опширно је развио у самој пресуди. Суд је признао да је овде у ствари спор између наше државе и француских портера. Но како су се ови обратили француској влади, она је са нашом владом повела преговоре у име портера, са чијим се гледиштем сложила. Наша влада није одбила интервенцију француске владе, али је остала на своме гледишту. У том тренутку јавља се разлика у гледиштима између две владе. И ако је ова разлика идентична са спором између наше владе и њених повериоца, она се претвара у спор између две владе, наше и француске. Компромисом је поднето Суду на решавање ово размимоилажење гледишта наше и француске владе, а не спор између наше владе и француских портера. С тога је Суд надлежан за расправљање овога спора, овако постављеног. Расматрајући пак питање дали може улазити у расправљање једног спора који спада у област унутрашњег а не међународног права, Суд је стао на гледиште да може расправљати и такав спор, ако се странке на то сложе. Извесно је да ће се Суд чешће бавити питањима међународнога права, али према члану 38 Статута предвиђена је могућност да суд расправља спорове у којима се не примењује међународно право. Само, у таквим случајевима Суд се мора држати стриктно питања које расправља. У овом случају постоји спор између наше владе и портера. Али Суд не може да се упушта у овај спор, — чак и кад члан 2 компромиса не би предвиђао другу евентуалну фазу у којој могу да се јаве питања правичности и нужде, — већ може да се упусти у расправљање само једног специалног питања, које се поставило интервенцијом француске владе у корист портера.

Прогласивши на тај начин своју надлежност у овом спору суд је имао најпре да протумачи уговоре о зајму: да ли се они односе на златни франак или просто на француски франак, и ако се односе на златни франак, да презицира значење тог израза „златни франак". Испитавши текст самих обвезница зајмова, које све изречно говоре о златном франку, Суд је стао на гледиште да су сви спорни зајмови закључени у златним францима. Међутим, поставило се одмах питање шта се има узети као златни франак, пошто је француска новчана јединица сребрни франак, а не златни. Отуда је сматрано да се зајмови имају исплатити у француским францима, који су легална монета. Суд је стао на гледиште да се не може занемарити реч „злато", која се налази на свима обвезницама, и која је употребљена да би се повериоци заштитили од флуктуације српског динара. У ствари израз „златни франак" није означавао сам златни новац, већ је употребљен као једна

одређена мера вредности. Овде пресуда, после дужег излагања утврђује да је, у време кад су ови зајмови били закључени, постојао један утврђен појам златног франка. Јединица златног франка одређена је конвенцијом о Латинској унији, и златни франак је био усвојена мера вредности у Француској, Белгији и Швајцарској. Златни франак износио је двадесети део једнога златника који је био тежак 6,45161 грама а имао злата у сразмери 900/1000. Такав златни франак прописан је француским законом од 17 жерминала године XI, а у истом смислу говори се о златном франку у чл. 262 Версајског уговора о миру, у чл. 214 Сен-Жерменског и члану 197 Тријанонског уговора. Отуда је Суд извео закључак да је то мера вредности злата на коју се односе уговори о зајму.

Што се тиче клаузуле по којој је предвиђено плаћање у извесним местима према курсу на Париз, Суд је мишљења да се ова плаћања имају извршити по текућим курсевима, кад је једном већ утврђено плаћање у злату и одређена мера вредности злата. Јер се не може узети да се доносиоцима, који поднесу обвезнице на исплату у једном месту, исплати већа или мања вредност него доносиоцима који поднесу обвезнице у ком другом месту.

Суд је констатовао да је до рата исплаћивање купона по овим зајмовима вршено у папирним франциma. Тада разлика између златног франка и обичног франка није постојала. После 1919 разлика између француског франка и злата постаје све већа, и најзад законом од 25 јуна 1928 француски франак стабилизован је на бази злата, у износу петине предратне вредности златног франка. За све ово време ануитети по нашим предратним зајмовима исплаћивани су у обичним француским франциma. И ако се призна да обвезнице наших зајмова гласе на злато, поставља се питање дали странке самим својим држањем нису измениле или ослабиле своје право. То је начело познато у англосаксонском праву под називом „естопел". Међутим Суд је нашао да нема места примени овога начела у нашем спору. Јер и ако је компромис, којим је спор изнесен пред Суд, закључен априла 1928, Суд је утврдио да су већ дуже време пре тога вођени преговори између две владе по овом питању, те се не може рећи да су се портери били одрекли свога права. Портери су изјавили да им је било потребно дуже време да постигну споразум о заједничкој акцији, затим је ваљало да заинтересују француску владу за своју ствар, најзад требало је да ова проучи питање и поведе дипломатске преговоре у име портера, што је с обзиром на бирократски поступак, изискивало времена. Исто тако Суд није узео у обзир да је француска влада, која нам је једно време позајмљивала суме за исплату ануитета по овим зајмовима, обрачунавала те суме у обичним франциma.

Суд није могао да узме у обзир да је рат, ма колико тешке биле економске последице, правно променио обавезе ро-

ћене из уговора између српске владе и француских портера. Додуше по овом питању у пресуду је унесена једна карактеристична реченица: „Економски преврати које је изазвао рат, нису ослободили државу дужника, и ако они могу да допусте обзире правичности, који ће, без сумње, бити узети у обзир као што треба за време преговора и — у случају неуспеха — у арбитражној пресуди коју предвиђа члан 2 компромиса."

Наша влада стала је на гледиште да плаћање има да се изврши у Француској, и по законима који су тамо на снази. Суд је претресао питање да ли се обвезнице наших зајмова имају ценити по француским законима, и донео је решење да су за те обвезнице меродавни српски закони а не француски, у погледу саме природе зајма, с тога што су те обвезнице донете на основу српских закона, те се имају ценити по законима места где су постале и времена у које су постале. Ипак то још не значи да се плаћање неће вршити по француским законима. Наша влада навела је законске текстове француских закона, из којих се види оправданост наше тезе. То су најпре чл. 1895 француског Грађанског Законика, по коме „Обавеза која проистиче из зајма у новцу увек је само у оној бројној суми израженој у уговору. Ако се пре времена плаћања вредност новца повећала или умањила, дужник има да врати позајмљену суму, и да врати само ту суму у новцу који је у течају у тренутку плаћања." По члану 475, тач. 2 франц. Кривичног Законика кажњава се лице које не прими законски новац. По чл. 1. Закона од 12. августа 1870 банкноте Француске Банке имају се примати као законска монета; по чл. 3 Закона од 5 августа 1914 банкноти је дат принудни курс; најзад законом од 12 фебруара 1916 пооштрен је пропис чл. 463 Крив. Зак., којим се кажњава рачунање франка преко његове законске вредности. Сем ових текстова наша влада навела је низ мишљења француских писаца и пресуда француских судова по којима се банкнотама даје принудан курс, тако да се њима могу платити све обавезе закључене у француским франциma. С друге стране француска влада наводила је да по пракси француског Касационог Суда и осталих судова, после 1920 год., обавезе у злату не важе кад се односе на унутрашњу трансакцију, али да потпуно важе кад се односе на међународне уговоре, чак и ако је плаћање у Француској. Француска влада инсистирала је да, ако се примени француско право, ваља га применити онако како га примењују француски судови. Суд се сложио са овом француском тезом и одбио је наше гледиште, сматрајући да је дужан да води рачуна о националној судској пракси, и да би било врло незгодно да дође у сукоб са највишим националним судовима. Сем тога Суд је нашао да не може улазити у деликатна питања јавног поретка појединих земаља, која су обично израз јавног мњења. С тога се Суд сагласио са француском тезом да повериоци могу да захтевају уговорену вредност у злату. Та злат-

на обавеза српских зајмова не може се рачунати према вредности злата по закону од 25. јуна 1928. г., пошто је овај донесен после компромиса између француске и наше владе, већ се има рачунати по предратној вредности златнога франка.

У томе смислу Суд је донео пресуду да се наши предратни зајмови имају исплатити у злату, и утврдио је вредност златног франка, као што смо горе изложили. Пресуда је донесена са девет гласова против три. Против су гласали и одвојено мишљење дали сталне судије де Бустаманте (Кубанац), Песоа (Бразилијанац) и наш ad hoc судија Г. д-р Милета Новаковић. Ова одвојена мишљења представљају најозбиљнију критику пресуде, и чине нам се правнички логичнија и виша основана но сама пресуда.

Бразилијанац Песоа на првом месту истицао је ненадлежност Суда по овоме спору. Суд је надлежан за спорове између две државе; овде и сама пресуда признаје да постоји спор између Краљевине С. Х. С. и француских портера. Додуше Суд је стао на гледиште да је надлежан с тога што се у овом случају јавила „разлика у гледиштима" између француске владе и владе С. Х. С. Али та разлика у гледиштима" (divergeance de vues) је идентична са спором између владе С. Х. С. и портера. Овај спор спада у област унутрашњег права, не међународног. Како се Суд може упустити у претрес „разлике у гледиштима" између две владе, која се не односи на питања међународног права, већ спада у област унутрашњег, националног права једне државе? Ако овај спор спада у област унутрашњег права, Суд није надлежан да га расправља, јер Стални суд међународне правде има надлежност ограничену Пактом Друштва Народа и својим Статутом. Чак и то што су се државе сагласиле да спор изнесу пред Суд не значи да је тиме решено питање надлежности Суда. Државе се могу сагласити да спор изнесу пред нарочити међународни арбитражни Суд, али Стални суд међународне правде има тачно прописан делокруг и предвиђену надлежност. Како овај спор задире у област унутрашњег права, Суд није надлежан по њему. Јер се овај спор не односи на повреду једне међународне обавезе, већ је овде у питању један обичан однос између повериоца и дужника и ако има какве повреде права, та је повреда приватно-правне природе. Сем тога поставља се питање ко води овај спор. С једне стране је Краљевина С. Х. С. с друге стране, бар тако претпоставља пресуда, француска влада у име својих портера. Но ко су ови портери? То нико незна. Обвезнице су безимене, — доносиоци (портери) могу и не бити француски држављани. Једна влада може да се појави пред Судом у циљу заштите права својих држављана, и у досадашњим случајевима (Уимблдон, Мавроматис, Горња Шлезија), знало се тачно ко су та лица чија су права повређена. Но овде су та лица непозната, безлична, можда чак и нису француски држављани. Ако су обвезнице и биле у рукама француских др-

жављана кад је спор поведен, можда више нису њихове, јер прелазе из руке у руку простом продајом. Дакле друга стран ка неодређена је. — Из свега излази да Суд по овом спору није надлежан.

Јасно је да све обвезнице гласе на златни франак. Али оне су тако издате само да би се избегло издавање у динарима. У време кад су издате, златни франак био је раван обичном фрнаку. Сви су зајмови наплаћени у обичним папирним францима. Кад је српска влада тражила звечеће злато, морала је да доплати ажију. Последња рата од зајма 1913. исплаћена је 1921 у папирним францима, који су тада већ били много пали, у односу према златном долару. Да су зајмови били у обичним францима, најбољи је доказ што су повериоци све до 1925 године примали ануитете у текућој вредности франка. На тај начин они су примили мање 129,505.500 франака. Мало је вероватно да они тај новац *неби захтевали да су имали право на то. Није тачно* да су они „изгубили време у договору за покретање акције за захтев да се дугови плате у златном франку". Јер су они још од 1898 имали своје удружење чији је циљ „заштита француских портера француских и страних зајмова емитованих у Француској." То се удружење и сада појављује као главна странка у спору; Суд га је признао, јер је само тако могао да допусти да се француска влада појави у спору пред Судом. Ако су портери тачно одређени и познати, они су се одрекли свога права тиме што су све до 1925 године примали ануитете у обичном франку.

Но и ако се претпостави да се плаћање има извршити у златном франку, оно се има извршити по француским законима. Чувени законик о међународном приватном праву (Code Bustamante), који је усвојен од неколико држава, у томе смислу садржи чл. 170 по коме „локални закон одређује услове плаћања и монету у коме ће се ово извршити". По француским позитивним законима, као и по њиховим правним писцима, сва се плаћања врше у легалној монети, т. ј. у француском франку. Пресуда је стала на гледиште да по француској судској пракси међународни дугови (кад је дужник странац!) могу да се плаћају и у злату. Међутим та пракса још није утврђена и има пресуда и у другом смислу, као што су и мишљења писаца подељена. Сем тога та се пракса не заснива на позитивним законима већ је изазвана финансиским стањем земље, а о томе Суд не сме да води рачуна. Пресуда Сталног суда међународне правде донесена је у супротности са француским законодавством.

Г. д-р Милета Новаковић истицао је такође да је Суд ненадлежан по овом спору, који се води између наше владе и француских портера, пошто Суд не може да расправља спорове између државе и појединаца. Сем тога овде нема

повреде међународног права, односно неког међународног уговора (као у случајима Уимблдон, Мавроматис, Горња Шлезија), за које је случајеве Суд надлежан. Наша држава није повредила неки међународни уговор нити ма какву одредбу међународног права. Између ње и Француске не постоји спор. Пресуда тврди да су о том спору вођени дипломатски преговори, но то ничим није доказано. О тим преговорима не говори ни компромис, у коме нема ни речи о спору између две владе већ само о неспоразуму између наше владе и француских портера. Суд није надлежан за спорове између влада и појединаца. Закључујући компромис владе тиме нису могле да прошире надлежност Суда преко Статутом прописане надлежности већ су се само обратиле суду као арбитру и тражиле мишљење Суда, као мишљење стручног правног тела, не и пресуду по спору. То не би било саветодавно мишљење (avis consultatif) у смислу чл. 72. уредбе Суда, јер такво може да затражи само председник Скупштине или Савета Друштва Народа, већ мишљење по спору које би имало да послужи као полазна тачка за непосредне преговоре између Краљевине С. Х. С. и портера. Ако ови преговори не доведу до успеха, изаћи ће се пред другу арбитражу. Суд додуше може да решава спорове, према чл. 38. Статута ex aequo et bono, али за то је потребна нарочита сагласност странака, која у овом случају не постоји. Отуда Суд није био надлежан за спор, пошто своју власт у смислу члана 38. Статута није могао да прошири, јер је компромисом био везан. А компромис није предвидео такво проширење надлежности Суда.

Даље Г. д-р Новаковић сматра да је самим француским законодавством прописано да се сва плаћања имају вршити у легалној монети, дакле и плаћања обавеза уговорених у злату. Што се тиче француске судске праксе, која се не оснива на законима, већ на националним интересима, међународни Суд није смео да се ослања на такве мотиве. Суд је имао да посматра питање конкретно, он га је расправљао само апстрактно, и тако место да закључи да се спор има расправити по француском законодавству, он је дао за право анонимним повериоцима. Али кад је већ примио ове безимене портере као такве, ваљало је остати доследан и звати их просто портерима, а не француским портерима, пошто ништа не тврди да су они баш французи. Само у том случају француска влада не би могла да заступа те неодређене личности, и Суд не би могао да се упушта у овај спор.

У истом смислу, и са истом аргументацијом решен је и бразилијански спор са француским портерима.

ANALIPER | anali.rs

Ове пресуде Сталног суда међународне правде изазваће без сумње интересовање правничких кругова. Јер теза Суда о надлежности у овом спору, веома натегнута, није у стању

да створи убеђење о правично донесеној пресуди. А свака пресуда по међународним споровима, о чијој правичности остаје сумња, у стању је да ослаби веру у само међународно правосуђе. Додуше спор наше државе са портерима наставиће се непосредним преговорима, и завршиће се узајамним концесијама. Али ће се ови преговори водити под утиском пресуде хашкога Суда, пресуде која није успела да правно убеди у оправданост тезе француских портера.[3])

**Илија А. Пржић.**

---

# ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

## БАНКА ЗА МЕЂУНАРОДНЕ ОБРАЧУНЕ

Банка за Међународне Обрачуне чини саставни део новог плана за уређење репарационог питања, који је пре кратког времена израђен на конференцији стручњака у Паризу. И ако је проистекла из потребе да се обезбеди глатко спровођење репарационих плаћања ова банка ће имати и далеко шири задатак, да буде једна таква банкарска установа која ће организовати ону сталну сарадњу и додир између емисионих банака, па дакле и између банкарских система појединих држава у опште, чија је потреба истакнута још на привредној конференцији у Ђенови 1922. г. Према плану конференције стручњака, Банка за Међународне Обрачуне замишљена је као централа емисионих банака чији ће представници сачињавати и њен Управни Одбор. Банчин акциони капитал ће износити 100 милиона долара и биће пласиран само у државама у којима је успостављено златно важење. Банчин капитал није сразмерно велики али се очекује да ће она располагати са врло великим средствима јер ће све државе код ње држати знатне депозите. Предвиђено је да ће и износ првог немачког ануитета (660 милиона марака) бити депонован код банке која ће, како се рачуна, за кратко време моћи да располаже са средствима у износу 13—14 милијарди динара. Делокруг банчиног рада састојаће се из две групе послова, од којих једна обухвата све послове који су у вези са наплатом репарационих сума, њиховом расподелом међу савезнике, комерцијализацијом једног дела репарација, кредитирањем и финансирањем испорука у натури и т. д., док у другу групу долазе чисто банкарски послови као што су ку-

---

[3]) Кад је овај чланак био већ сложен, изашла је у „Српском Књижевном Гласнику" (за 16. август 1929.) расправа Г. д-р Милете Новаковића *Спор око наших предратних зајмова.* Скрећемо пажњу читаоца на ову расправу Г. д-р Новаковића, који је био судија по овоме спору, и који се није сложио са пресудом већине, већ је своје гледиште изложио у одвојеном мишљењу.

ANALIPB.jurisprudenta.com

повина и продаја злата, отварање рачуна емисионим банкама, куповина и реесконтовање краткорочних потраживања, куповина и продаја обвезница. Најважнији банчин посао ове друге врсте састојаће се у организовању клиринга за краткорочне међународне обавезе.

Идеја оснивања једне велике банкарске установе са овако важним функцијама представља свакако један изванредно интересантан покушај да се питање међународних платежних и кредитних односа реши на један рационалнији начин него што је то до сада био случај, да се досадашњи скуп и нерационалан систем међународних обрачунавања замени једним јефтинијим, сигурнијим и бољим. Исто тако и са гледишта самих репарација отклониће се са оснивањем ове банке многе досадашње тешкоће и остариће се нове могућности како за стварање нових извора прихода тако и за трансферирање самих репарационих сума. Може се предвидети да ће према томе функционисање Банке за Међународне Обрачуне дати најповољније резултате и што се тиче глатког извођења репарационих плаћања а исто тако и у погледу регулисања светских краткорочних и дугорочних кредитних односа и обезбеђења стабилности националних валута.

Што се самих репарација тиче најважнија функција коју ће банка имати јесте да служи као орган преко кога ће бити организована продаја на кредит немачких производа. На овај начин имао би се цео досадашњи систем репарационих плаћања ставити на једну нову основу и створити нови извори за репарациона плаћања а да се ипак отклоне досадашње колизије привредних интереса појединих земаља. Као што је познато тежња свих земаља које имају извесна примања на име репарација састојала се у томе да се плаћање врши у иностраним средствима за плаћање. До оваквих средстава Немачка је могла доћи једино било повећањем свога извоза било зајмовима у иностранству. Први пут, једини који обезбеђује могућност великих ешалонираних међународних плаћања био је до сада Немачкој готово затворен услед тога што се јачање њеног извоза морало вршити на рачун извоза осталих великих земаља за које је овакав начин плаћања репарација представљао више штете него користи. Тако је Немачкој скоро једино остајало да путем зајмова дође до потребних средстава за плаћање репарација. Међутим се брзо показало да се овим путем не могу наплатити суме које репарације захтевају. Погоршавање ситуације на међународном тржишту капитала сасвим је отежало прибирање великих маса платежних средстава за репарационе сврхе. У исто време у колико се Немачка више задуживала постајало је и теже плаћање ануитета који се могу плаћати само извозом робе пошто је свако даље позајмљивање постајало све нерационалније а, с обзиром на опште услове на међународном тржишту капитала, и све теже. Помоћу банке могу се готово

све досадашње тешкоће отклонити на овај начин. Репарациона Банка као међународна установа, са ауторитетом који данас нема ниједна новчана институција, примиће на себе улогу посредника између оних земаља које су сиромашне у производним средствима и добрима оваке врсте и омогућила би им да до ових производа дођу у Немачкој путем кредита. Овакве испоруке плаћале би се не Немачкој него њеним репарационим повериоцима и то у обвезницама дотичних земаља. Немачки извоз могао би се на овај начин повећати колико год је потребно јер су могућности пласирања готових производа данас још изванредно велики, али многе земље услед сиромаштва капитала и привредне неразвијености нису у стању да овакве производе у Немачкој купују. Тако би се немачки производи пласирали на до сада неискоришћена тржишта и отклонила би се конкуренција немачке индустрије у осталим великим индустриским земљама. Повећање немачког извоза извело би се дакле без штете по привредне интересе њених репарационих поверилаца. Без сумње да би све ово довело до изванредног смањења немачке производње али је то ипак према данашњим приликама најповољнија, односно *најмање неповољна солуција и за савезничке земље.*

Још много веће користи могу се очекивати од функционисања Банке за Међународне Обрачуне као установе за компензирање узајамних потраживања између појединих земаља. У овоме домену банка ће моћи да у међународном промету пружи све оне велике користи које у унутрашњости самих држава даје добро организовани чековни промет т. ј. економију новчаних средстава и проширење кредитне базе према потребама народне привреде. Али има једна много већа корист која ће произићи из самога омогућивања једног међународног клиринга, а то је обезбеђивање стабилности девизних курсева. Данас се по цену великих жртава успева да се варијације курсева европских валута сведу у врло узане границе. Али се мора признати да само један мали број држава располаже са довољно средстава и да је у стању да рачуна са сигурношћу да може обезбедити потпуну стабилност своје девизе. Код већине држава ово није случај и стабилност валуте осигурава се позајмицама у иностранству што, разуме се, не може трајати неограничено. Исто тако ни општа привредна ситуација, која је темељ на коме почива и сама стабилност новчане вредности, још и данас у извесним државама није таква да су сва изненађења у кретању девизних курсева искључена. На против један доста велики број европских земаља у данашње време ни по средствима за подмирење тражње страних девиза са којима располаже, ни по општој привредној ситуацији у којој се налази, — не може са сигурношћу гледати на будућност своје валуте. Ако се пак испита у чему се састоје опасности које могу довести у питање стабилност девизних курсева, може се лако констатовати да су једним добрим делом чисто техничке природе и да проистичу

с једне стране од привредне структуре појединих држава и сезонских кретања њихове привреде, а с друге од одсуства једног система међународног кредитирања и компензирања узајамних тражбина. Многе државе чији се платежни биланси у току године ипак уравнотежавају имају на моменте врло велике дефиците и морају задовољити велику тражњу за страним платежним средствима, која често не одговарају само стварним потребама него једним добрим делом долазе и од спекулације и неповерења које се код маса може у таквим приликама појавити према домаћем новцу. Са једним разгранатим системом компензирања обавеза и потраживања, која проистичу из привредних односа између појединих земаља, могле би се ове опасности у врло великој мери отклонити. Банка за Међународне Обрачуне била би у стању не само да један велики део међународних обавеза компензира и плаћање сведе на обичне вирмане у њеним књигама, те да на тај начин неутралише опасност која долази од моментаних дефицита у билансу плаћања појединих држава, него из својих великих средстава би била у стању да појединим емисионим банкама у оваквим приликама отвара потребне кредите који би им омогућивали да задовоље сву тражњу за страним девизама која се може појавити. Већ сама околност да постоји могућност за емисионе банке да дођу брзо до потребних средстава била би једна велика потпора за све валуте, тако да би се одстранили сви спекулативно-психолошки моменти који могу довести у питање стабилност валутарних курсева, тражња девиза свела само на реалне потребе трговине и вера у домаћи новац би се појачала. Ми смо уверени да би се на овај начин без великих средстава могао обезбедити један стабилни валутарни однос између новчаних система држава, што је подједнако у интересу како богатих тако и сиромашних земаља. Банка за Међународне Обрачуне би на тај начин стекла једну изванредну важност, она би била у неку руку једна светска емисиона банка чији би чекови играли улогу једног правог међународног новца. Кад би се на овај начин обезбедила стабилност девизних курсева, када би она дакле прешла у старање једне међународне установе, која би са мањим средствима могла да постигне боље резултате него што их може дати данашњи начин партикуларистичког регулисања валутарних курсева, који су по својој природи чисто међународно-привредни изражаји, могла би постати слободна врло велика средства која данас леже као неискоришћена резерва, кредитна база на којој почива данашња производња организација нашег друштва могла би се по потреби проширити и на тај начин отклонити озбиљна опасност недовољности данашње кредитне основе, која се већ почела изражавати у постепеном опадању светских цена.

**Д-р Александар Јовановић**

ARHIV PUB Lanalis

# ПЛОВИДБЕНО-ПРАВНА ХРОНИКА

## КОНЗУЛАРНА СЛУЖБА У НАШЕМ ПОМОРСКОМ ПРАВУ [1])

Интереси сваке поморске земље састоје се, између осталога, у обезбеђењу нормалног развоја њеног поморског саобраћаја и заштите њене морнарице, као најмоћнијег фактора међународних трговинских и уопште културних веза. Ове интересе ван земље заступају њени конзулати, који се обично налазе у великим лукама, и који у исто време прате кретање и воде надзор над домаћом трговачком морнарицом у иностранству. Услед тога и наша држава отвара и повећава број конзулата по важнијим светским лукама, поверавајући им надзор и контролу бродова као и њихових посада; број наших конзулата расте упоредо са развијањем наше трговине по мору и снажењем нашег поморског саобраћаја.

Дужности, које конзули имају у погледу домаће трговачке морнарице нормиране су националним поморским правом и отуда је сасвим схватљиво да конзули и остали конзуларни чиновници за постизање свога задатка морају уз познавање општег међународног, јавног и приватног, поморског права првенствено бити упознати са домаћим поморским законодавством, управо политичко - административним и приватним поморским правом. Извори овога права су код нас у основи они исти, који су били у важности и пре оснивања наше националне државе: Политички Едикт Марије Терезије 1774, Наполеонов Code de Commerce II књига, затим аустриски поморски прописи, у колико нису укинути или замењени нашим националним поморским законодавством, које уз нашу поморску администрацију чине последњи и најновији извор нашег националног поморског права.

Учешће приморских конзуларних власти у разноликим односима поморске службе по поморском праву врло је често и отуда треба да наши конзуларни чиновници познају права и дужности, које им сви ти прописи налажу. Међутим, по многобројним питањима, којима се конзулати обраћају домаћим поморским властима и по изјавама наших поморских капетана, изгледа да то није тако; а од непознавања прописа поморског саобраћаја трпи колико углед наших консулата пред иностранством, толико и још више пред нашим бродарским особљем. Министарство Иностраних Дела, да би уклонило ову празнину, издало је „Упутства за Конзуларну Службу" у којима, поред исцрпног и прегледног садржаја о конзуларној служби и службеницима уопште и о њихових функцијама, као последњи део додало је „Дужности Конзула према Морнарици" и то као први одељак „Однос козуларних представника према ратној морнарици", а други „Однос конзуларних представника према трговачкој морнарици".

[1]) Поводом издања „Упутства за Конзуларну Службу" (издање Министарства Иностраних Дела) Београд, 1929.

Овако, како су састављена ова упутства, у овом последњем делу, подељена у 61 правило - Упутство на свега 15 страна, неће моћи успешно да послуже оној сврси којој су намењена. Цео један систем строго утврђених правних форми, предмет засебних дисциплина, створен за међународну и домаћу поморску пловидбу, — не да се изложити у једном тако, већ на први поглед, скученом низу упутства, или у једном „Упутнику" — како је ова књига на једном месту названа. И један обични упутник, премда су ова правила, с обзиром на наше прилике и познавање овог предмета уопште, требала да буду и нешто више од обичних упутства, мора да је срећен, јасан и прецизан у ономе, у што хоће да упути. Да овај упутник није такав, у то је лако уверити се.

Упутства у погледу трговачке морнарице почињу једним заглављем „Општи Прописи", у коме прво (296 по реду) упутство гласи: „Ако се брод који тражи проширење границе пловидбе налази у иностранству, овлашћено је „дотично" конзуларно представништво да му привремено и до одлуке Дирекције Поморског Саобраћаја у Сплиту допусти вршити поменуту обалну пловидбу, али само у случају ако је Дирекција већ у начелу изјавила да допушта пловљење дуж извесне морске обале". Дакле реч је in medias res о броду, „који тражи проширење границе пловидбе". Независно од тога, да то није никакав „општи пропис", који би у ствари требало да садржи појам брода, и то трговачког брода и све што је у вези с пловидбом уопште, ту се одједном говори о „проширењу границе пловидбе....". Ако је овим „упутствима" задатак до даду основне појмове (а то и јест, јер се нека од њих позивају на свој извор, н. пр. в. 312, 338, 342, 354), како ће тај задатак постићи, кад су већ у свом првом ставу нејасна? — Каква је то граница пловидбе и чему њено проширење?... Требало је напротив изложити категорије поморске пловидбе, границе мале, велике обалне пловидбе и дуге пловидбе, разлоге који се састоје у различитим условима техничке опреме брода и квалификација бродске посаде за сваку од тих категорија, затим ко сачињава бродску посаду, где се налазе подаци о категорији поморске пловидбе једног одређеног брода и како изгледају пловидбене исправе у којима је то назначено, као и остале пловидбене исправе без којих ниједан наш брод не сме да буде, а онда се могло дати упутство за случај кад брод тражи проширење границе пловидбе. Ако се мислило да ова упутства буду руководник кроз низ закона и уредаба о поморској пловидби, онда није требало помињати ни ово што је у Упутству непотпуно изложено, поготово кад је ово упутство у ствари препис само последње алинеје тумачења §-а 9. Наредбе Поморске Области у Бакру Бр. 1300 од 20-X-1919 о упису поморско-трговачких бродова и лађа (озакоњене 30-III-1922) у Окружници „О регистрацији поморско-трговачких бро-

ARHIV SRBIJE i Crne Gore

дова", изданој од исте Области 25-X-1919 бр. 1350.[1]), — него просто навести овај закон и поменуту Окружницу, где је јасно и потпуно изложено све оно што се хтело у овом „Упутству" рећи.

Друго упутство (297.) прелази непосредно на случај, кад дотична страна лучка власт има да обави пред одлазак једног нашег брода његов преглед. Ово је упутство нашло за потребно да каже толико „да је наш конзуларни представник позван да присуствује вршењу прегледа", па, ако се том позиву не одазове (!), да ће се преглед „обавити и у његовој одсутности". Какав је то преглед, чему он служи, да ли је присуство конзуларног представника једна обична форма — како би то изгледало по стилизацији наведеног Упутства, — то Упутство не каже. Међутим, ово Упутство је у ствари по реципроцитету примена § 28 „прописа о припуштању бродова пловидби, о сигурносним мерама на броду и о бродској служби" од 15 децембра 1919 (по Лондонској Конвенцији од 20 јануара 1914. г.), из којих је требало изнети све оно, што конзуларни представник мора уопште да зна о прегледу бродова, јер се њиме установљује да ли брод одговара захтеваним условима за издавање пловидбене дозволе (§ 7 пом. Наредбе), уз то и нешто о форми, садржини и трајању ове дозволе. Свега тога у овоме упутству нема, него доцније упутство 53 (348) помиње периодични преглед по овим истим прописима, али не да би изложило оно што је овде пропуштено да се изложи, него да би истакло, „како је потреба да конзулати воде рачуна о стању бродова и о бродској опреми ....".

После овога се прелази на II заглавље „Функције конзула према бродовима трговачке морнарице" као да оно мало час поменуто, не спада у ове функције. Ово заглавље почиње једним упутством (298), чији је први део могао због своје школске садржине и да изостане, или би пак могао да стоји под Општим Прописима (то исто узгред може да се каже и за 38 [328] упутство, коме онде где је, нема места); за други пак део (298) упутства, који каже, да су конзули надлежни да обављају у погледу на брод и поморство све оне послове које у земљи обављају домаће власти, или се претпоставља да је нашим представништвима на страни већ давно познат, а онда га није требало нарочито наводити, или пак да он није био познат, а онда је требало конзуле уз ова упутства упутити и на исцрпније изворе поморско-административне службе.

Ово заглавље подељено је у 14 одсека (штампарском грешком овде је начињена прилична пометња), који говоре о „најглавнијим" функцијама конзула према бродовима трговачке морнарице.

У првом одсеку „при доласку брода" 4 (299) упутство

[1]) Naredbe i propisi, izdanje Pomorske Uprave u Bakru, 1919 стр. 133—143

одређује, како је капетан брода дужан да се пријави конзулату у року од двадесет четири сата пошто је брод пуштен од месних лучких власти „у слободан саобраћај"; ова стилизација нема онај смисао, који је ово упутство ваљда требало да има, а то је значење које има пропис § 2 „Лучко-редарственог правилника"[1]) у вези са § 6 Наредбе Поморске Области од 15-XI-1919 бр. 17000 о вођењу дневника на југословенским трговачким бродовима дуге и велике обалне пловидбе,[2]) који каже, да је „на доласку у луку забрањен сваки саобраћај са копном, са другим особама, или са другим бродовима, пре него што се добије за то уредовно овлашћење".

У 6 (301) упутству — као и у 58 (353) упутству код поступка при одласку брода — каже се да је капетан дужан да поднесе консулату „на оверу бродско-пловидбене исправе и бродске папире", а упутство 7 (302) предвиђа и казну којом ће конзул казнити заповедника брода „ако опази неуредност у вођењу дневника". Које су то пловидбене исправе и бродски папири и како изгледају, — то упутство не каже; тек код „конзуларних виза" помињу се неки од бродских докумената, здравствени лист и бродски манифест, али без икаквих објашњења. Како ће конзули водити контролу исправности тих докумената, шта више и кажњавати заповедника брода, кад се из ових упутстава не види, како те исправе треба да изгледају, ко их издаје, ко и на који начин има да их води и чему служе. Дакле оно исто што смо казали к првом упутству, можемо да кажемо и овде додајући да су овде поменути и остали бродски папири, који се не помињу у раније поменутом закону од 30 марта 1922, као нпр. Дневник брода[3]) Дневник строја, Дневник лекара ако брод мора имати лекара и Здравствени исказ,[4]) те Здравствени извештај и Статистика,[5]) Сведоџба о мерењу товарности брода (по Наредби Поморске Области у Бакру од 5-XI--1919 бр. 1600 о баждарењу бродова озакоњеној 17-XI-1922)[6], Здравствени лист (§ 5, 6 и ост. Наредбе П. О. у Бакру бр. 1250 од 15-X-1919)[7] и т. д. (Манифест терета, Књига притужаба, попис момчади, Регистар плата, Поморска Књижица сваког поморца и платна књижица сваког појединог члана посаде), о којима је, посебно за сваки од тих докумената, требало на јасан и прецизан начин, са одговарајућим обрасцима, казати шта треба, како би конзули добили прегледан руководник за све оне по-

[1]) Naredbe i propisi, књ. I. стр. 62.

[2]) Naredbe i propisi, књ. IV. стр. 12.

[3]) Naredbe i propisi, idem

[4]) Čl. 48. Naredbe P. O. u Bakru br. 2.200 od 15-XII-1919, Naredbe i Propisi knj. II str. 21.

[5]) Čl. 49. cit. Naredbe od 15-XII-1919.

[6]) Naredbe i propisi III, 28.

[7]) Naredbe i propisi I, 93.

ANALI PFB | anali.rs

слове пловидбене и уопште поморске администрације, које по своме звању и дужности морају познавати.

Упутство 8 (303) одређује, да „конзул уноси у Исказ доласка и одласка бродова приспели брод и бележи све што је потребно у поједине рубрике", — како има да изгледа овај „Исказ" и које су то рубрике, ни то Упутство не каже. Ту се у ствари мислило на исказ предвиђен у § 27 (Каталог бр. 14) Правилника за Лучке Уредбе са снагом од 1. окт. 1920, који је требало у овоме Упутству навести.[1])

У одсеку 2 „при поморској незгоди" упутство 11 (306), за случај да заповедник извести конзуларног представника о поморској непогоди (т. з. морски протест, „доказница морске незгоде" — по преводу Политичког Едикта од Божидара Петрановића из 1892 г.; в. § 4, чл. II. П. Е.)[2]) каже, да ће конзул „убележити пријаву протеста у исказ доласка и одласка бродова у стубац „Опаске"...." Прелазећи преко тога да понављамо оно што смо већ казали, у ово упутство се поткрала и једна штампарска грешка која би могла да унесе и забуну у појам онога, што се хтело овде рећи, а наиме због употребе термина „протест", који без потребног разјашњења може и кривом схватању да одведе. Упутство 12 (307) говори о „извршењу" морског протеста; шта је то извршење, за разлику од „пријаве" из упутства 11, какав је поступак и шта има да садржи — то није казано, нити је на који други извор упућено. Тек доцније код излагања о бродолому, у упутствима 24 и 25 (319, 320) изложен је, али на врло нејасан начин, ближи појам, поступак и циљ протеста, али би се по овакој систематизацији помислило, како то није исто што и оно раније наведено. — Не знамо, зашто је овде требало нарочито помињати таксу по Т. Бр. када то иначе није чињено.

У 3. одсеку „Протоколи рођења и смрти, тестаменат на броду" вели се (310) да је „консулова дужност да провери да ли су дотични протоколи верно и дословце унети у бродски дневник". Сматрамо да је било потребно најопштијим цртама додати још и реквизите изузетне форме и садржине ових докумената по Полит. Едикту и Аустр. Грађ. Законику, с обзиром на њихову важност као јавних исправа, јер оно што је речено код „поступка конзуларних власти приликом смрти лица које припада морнарском сталежу" (уп. 268—271) — није довољно.

У 4. одсеку „Преступи и злочини учињени на броду" требало је алинеји 2. додати и то, да конзули имају и да провере, да ли им заповедник „предаје тачан рачун о глобама ударених бродској момчади" (§ 4, чл. II. Пол. Е.).

Одсек 6. „бродоломи и бродоломци" потпунији је од осталих и исцрпнији; могао би боље да послужи сврси, којој је намењен, али, по некој чудноватој случајности, обрађен

[1]) Naredbe i propisi IV, 35.
[2]) Tomašić, Pomorsko Pravo, Zagreb

је боље баш онај део, који би под најсретнијим околностима за наше поморце, могао да буде од најреће потребе. — У 3 алинеји 26 (321) упутства овог истог одсека речено је да конзул саставља општи обрачун „по обрасцу" на који ставља свој потпис и службени печат, али какав је тај образац, упутство не каже. Под овај одсек подведено је и упутство (327), које помиње аваријy: „Приликом хаварије конзулова је дужност да предузме све што је потребно за утврђивање стања ствари..... да се брине за спровођење хаварије и уређења рачуна хаварије и т. д.". Најрастегљивији појам поморскога права, опсег аварије, није дат, па наравно да је и сувишно наводити, што би имало да се каже о ономе „све што је потребно за утврђивање хаварије". Ово кратко упутство довољно је само под претпоставком, да конзули познају систем домаћег поморско-приватног права и одговарајуће чланове Законика од 1808 год.[1])

Упутство 33 (328), како је дужност конзула да заступа интересе и углед наше заставе у свима могућим случајевима, рекосмо раније, није требало да дође код бродолома.

Одсек 7 „Промене у заповедништву брода" садржи једно упутство, и то на који ће начин промену заповедништва конзулат „унети у попис момчади". Коме ће пак моћи да повери заповедништво нашег брода, кад је пређашњи заповедник нпр. умро, или је из буди каквог разлога онеспособљен, какве у датом случају квалификације има тај да пружи и т. д. — то упутство не каже. Ако је ово упутство само за то било, дато, да би се навела форма текста о овој промени, зашто онда није у свима другим случајевима упућено и на форму, која је у поморској администрацији за сваки случај строго одређена? Док је овде дато упутство чак и на који ће начин, т. ј. којим текстом, конзулат обавестити Дирекцију Поморског Саобраћаја о насталој промени, на другим местима ни спомена не само о тексту, него ни о најнужнијим подацима.

Одсек 8 „Искрцавање и укрцавање посаде" (упутство 331) говори о условима да неко буде уврштен у попис момчади, т. ј. о условима субјективним за свакога појединца, али о објективним условима, које треба имати у виду свакад при саставу посаде једног нашег брода, нема помена.[2])

Одсек о „Градњи или набавци брода" је у ствари препис односног дела из раније поменуте Окружнице Поморске Области ради примене Закона о упису поморско-трговачких бродова и лађа, а коју цитира и 43 (338) упутство истога одсека.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) в. прев. В. Петрановића из 1892, II књиге Трговачког Законика од 17. јула 1808 год., op. cit., 83—111, Resp. art. 332—429.

[2]) V. Naredbu P. O. Br. 850 od 10-IX-1919, Naredbe i Propisi, knj. I, 71 cit. Zakon od 9. XI. 1922, § 1—3 i Okružicu P. O. br. 1350 od 25 X-1919.

У упутствима нема систематизације, тако да се у једној групи изложе прописи политичко-административног карактера, а у другој приватнога, него је то измешано, тако да се сада н.пр. после речи о регистровању прелази на продају брода и бродски зајам, али само за толико, да се истакне конзулу, како је његова дужност да учествује при продаји брода и да одобрава подизање зајма. Овде, као и уз 327 упутство, постоји претпоставка да је конзул упознат са институтом бродског зајма (в. art. 311—331 Code de Com.), иначе онога, који то не би знао могло би још ово упутство да доведе у дилему, да ли се оно „да се заштити (sic) интереси бродовласника" односи на зајам или на — њега.

С поморског зајма прелази се на визирање од стране конзулата Здравственог Листа, о чему је требало говорити раније у одсеку о бродским папирима. Овде се једнако помиње и Бродски Манифест, наравно опет претпостављајући да је познато, шта је то манифаст брода или терета и зашто служи.

Одсек 12, о прегледу брода, који је требао да стоји уз 2. упутство, или још боље обрнуто, није нимало допринео објашњењу ове дужности, али је овде бар указано на раније пом. „Прописе" о прегледу бродова, уз које је требало аналогно додати и доцнију Окружницу Дирекције Поморског Саобраћаја у Сплиту бр. 14064/25 од 19-II-1926 о истоме предмету.[1]) Под овај одсек ушло је и упутство о кићењу бродова и празницима! Упутства се завршавају једним општим одсеком о дужностима конзула да шаљу периодичне извештаје о кретању наших бродова, о промету робе, о вођењу статистика и преписке са Поморском Управом.

То је у најкраћим потезима преглед самог садржаја ових Упутстава не улазећи у њихову непотпуност, у оно што су ова правила уопште пропустила да дотакну (н.пр. нешто више о јурисдикцији консула у територијалним водама стране државе, затим о поступку са јахтама, о праву консула да продужују Поморске Књижице, о дезертерима, о пом. привилегијама, о поморском осигурању и абандону и т. д.) и не осврћући се много на несистематско излагање предмета, при чему је и штампа много огрешила. Дакле, неминовна потреба, да наши консули — позвани да у већини својих консуларних функција врше различите дужности поморско-административне службе и којима заповедници бродова, ово наглашавамо, дугују пуну покорност и поштовање — потпуно познају национално поморско, приватно и јавно, право, очевидно је да се неће подмирити овим Упутствима. Можда би требало издати друга „упутства" за допуну и објашњење ових Упутстава.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Zbirka Zakona i Propisa za Pomorsku Upravu, II, 128.

Ваља напоменути још и то, да је било потребно донети, сасвим оправдано, једно нарочито упутство (ј. е. 351) за разумевање Закона о Таксама, јер он не употребљава исте термине, који су уобичајени у поморској служби или су већ били заведени у поморској администрацији, него се служи својим специалним изразима. То је један разлог и доказ више, да се утврђивању наше поморско-правне номенклатуре има придати највећа важност и перманентан облик, али, наравно, само од компетентног форума. —

**Владислав Брајковић**

---

## СОЦИАЛНА ХРОНИКА

### ЈЕДАН ПОГЛЕД НА УСТАНОВУ СОЦИАЛНОГ ОСИГУРАЊА У НЕМАЧКОЈ

У правном и привредном животу друштва, све се више својим значајем истичу два уговора: уговор о раду и уговор о осигурању. Управо, с обзиром на стални процес социализације права, та два уговора представљају данас најважније проблеме правне науке и привлаче нарочиту пажњу правника. Они су у исто време и главни предмет делатности законодавчеве у разним државама, које у правилном решењу питања рада и осигурања виде један од првих услова своје унутарње срећености и напретка. — Предмет нашег интересовања биће овде само уговор о осигурању, а дотичемо се и уговора о раду због тога, што је рад једна од битних претпоставки осигурања уопште, како социалног, тако углавном и приватног. Модеран радни однос већ сам по себи изазива потребу осигурања, те отуда рад и осигурање, по својој узајамој вези, стоје у односу узрока и последице.

Осигурање у праву налази се у сталном развитку. Сваки напредак технике, свако увођење нових начина рада и саобраћаја, свака промена и поремећај у друштвеним и привредним односима, постављају нове задатке установи осигурања. Ти се задаци међутим не састоје само у простој изградњи, поправљању и усавршавању онога што постоји, већ се у области осигурања појављују и сасвим нови моменти. Социално осигурање на пример представља један нарочити ступањ развитка опште идеје осигурања у праву, али свакако не и последњи, јер се данас већ говори о једној широј установи осигурања, — о т. зв. осигурању народа (Volksversicherung), где се не би гледало на сталеж и количину привређивања и богатства, него би обавези осигурања подлежали сви чланови једне људске заједнице. За сада се, пак, то осигурање у Немачкој не тиче само радника у обичном, ужем (техничкополитичком) смислу, већ свих оних лица, којима је главни извор за живот њихова радна снага, и привређивање им се у главном креће око минимума потребног за опстанак њихов

ANALI PFB Janalirs

и њихове породице. Ту спадају поглавито они друштвени редови, који немају никакве имовине (т. зв. besitzlose Klassen), — политичким речником обично названи пролетаријатом. Тако, социално осигурање по немачком законодавству данас, поред радника (Arbeiter), обухвата и т. зв. намештенике (Angestelten), па чак и мање послодавце одн. предузимаче Kleinunternehmer), управо, цео друштвени средњи сталеж (Mittelstand). То, дакле, није више само **радничко** осигурање, већ једна појамно шира и у суштини различита установа.

Међутим, и ако се социално и приватно осигурање појамно и формално разликују, ипак извесни општи принципи подједнако важе у обе те области. На пример, нарочито се истиче, да и социално осигурање не сме служити као средство за богаћење (»die Versicherung soll nicht zur Vereicherung führen«),[1]) већ њим има да се обезбеди само минимална накнада онога, што се са наступањем предвиђеног догађаја губи, односно осигурање најмање средстава потребних за одржање осигураних лица и савлађивање појављених материалних тешкоћа. Другим речима, то није ништа друго, него један начин принудне одн. правно организоване штедње. Тако се у споменици немачког Министарства Рада од 5.-VII-1925. год., штампаној под насловом: »Die Sozialvericherung 1924/1925.,“ вели: „Социално осигурање је јавно-правна принуда на штедњу (Sparzwang) за одржање здравља и радне снаге осигураног народа и, у исто време отклањање (изравнање) опасности (Gefahrenausgleich) у случају болести, несрећног случаја, позивне неспособности (Berufsunfähigkeit), инвалидитета и смрти[2]).

У Немачкој је социално осигурање као нарочита установа први пут званично признато и уведено Царском Посланицом (Kaiserliche Botschaft) од 1. новембра 1881. год., коју је саставио сâм Бизмарк, а која се сматра као Magna Charta социалне политике немачкога царства.[3]) Том посланицом дат је социалном осигурању правац, којим оно и данас иде. Циљ законодавчев био је увек: да се круг осигураних лица прошири, да се користи заједмчене народу овом установом повећају и, усавршавањем управе, да се могућност злоупотреба сведе на што мању меру. Прво је донет закон о осигурању за случај болести (Krankenversicherung) од 15. јуна 1883. г., затим је изведено осигурање у несрећним случајевима при индустријском раду (Unfallversicherung), законом од 6. јула 1884., па потом осигурање за случај онеспособљења за рад и изнемоглости (Invalidenversicherung), законом од 22. јуна 1899. год. У току њихове практичне примене, ови су закони честим и

ANALI PFB | anali.rs

[1]) B. Dr. Paul Moldenhauer, *Das Versicherungswesen,* vierte, verbesserte Auflage, Berlin und Leipzig 1925., S. 54. (Sammlung Gőschen)

[2]) Наведено код: Dr. T. Mundt, *Die Deutsche Reichversicherungsgesetzgebung,* 30. Auflage, S. 59, Kőln 1928. (Verlag S. P. Bachem G. m.b. H.)

[3]) B. Dr. Alfred Manes, *Sozialversicherung,* siebente, ergänzte Auflage Berlin und Leipzig 1928., S. 18 (Sammlung Göschen).

подесним реформама прилагођавани потребама времена ,и у следству тога реформног законодавног рада на социалном осигурању, на послетку је извршена кодификација овог дела социалног законодавства, доношењем једног општег законика од 19. јула 1911. год., који носи име: Reichsversicherungsordnung[1]). Ускоро затим донет је и закон о осигурању намештеника (Angestelltenversicherung) од 20. децембра 1911. год., који је ступио на снагу тек 1. јануара 1913 год. Доношењем овога закона изражен је још више социални карактер установе социалног осигурања, али њен развитак тиме још није био завршен; потребе радног народа тиме још нису биле свестрано обухваћене. Осећала се је извесна празнина у систему немачког права о социалноме осигурању, која је напослетку и попуњена, прво доношењем закона о осигурању рударских радника и намештеника (Knappschaftsversicherung) од 23. јуна 1923. год., па потом законом о посредовању при запослењу и осигурању на случај незапослености (Arbeitslosenversicherung), од 16. јула 1927. год. Овај последњи закон сматра се као закључни моменат у еволуцији система немачког законодавства о социалном осигурању[2]. Он је у исто време и најоштријој критици изложен. Приговара му се, да је имао за последицу нагло повећање броја беспослених.

Значај Reichsversicherungsordnung-a за светско законодавство о социалном осигурању, равна се некадањем значају Наполеоновог Code Civil-a у погледу грађанског законодавства. Наиме, њега су законодавци разних држава, нарочито у времену после рата, примали као узор за изградњу свога домаћег законодавства, па и кроз наше законодавство о осигурању радника провејавају извесне идеје, које су несумњиво отуда примљене, било непосредно, или пак посредно, т. ј. преко других законодавстава и правне књижевности. Првобитни текст RVO знатно је измењен и допуњен[3]). Неке су измене и допуне тренутно биле потребне, услед нарочитих ратних прилика и потоње новчане инфлације, многе су се пак показале и трајно неопходним, — али су све у главном прожете једним истим духом: *пружити што обилнију помоћ осигураним лицима, но ипак водити рачуна, да та помоћ не умртви личну иницијативу појединаца и жељу за зарадом и напретком.* RVO иначе има укупно 1805 параграфа, а подељен је на шест књига, од којих прва садржи прописе о

[1]). Овај се законик у правној литератури обично наводи под скраћеницом *R.V.O.* — па ћемо га и ми тако даље наводити (цитирати).

[2]) *Manes, op. cit., S. 26.*

[3]). Видети: Dr. Frank Eichelsbacher, *Reichversicherungsordnung*, Textausgabe, elfte Auflage, München 1928., E. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung; затим нарочито, монументално дело: H. Hanow, Dr. R. Lehmann, Dr, F. Hoffmann, Dr. W. Rabeling und Dr. Krohn, *Kommentar zur Reichsversicherungsordnung*, sibente neubearbeitete Aufgabe, Berlin 1927., (Carl Heymanns Verlag 1925).

ANALI PFB | anali.rs

социалном осигурању у опште; у другој, трећој и четвртој је реч о појединим гранама осигурања (за случај болести, несрећног случаја и инвалидитета); у петој су прописи о међусобном односу носиоца разних врста осигурања, а у шестој књизи су пак детаљно изложени прописи о поступку осигуравајућих установа при утврђивању и извршењу чинидби (Leistungen), када наступи случај с обзиром на који су оне одређене. Према садржини својој, овај законик у истина представља један модерни Corpus Juris — Corpus Juris Laboris.

Осим тога, Вајмарским Уставим[1]) (чл. 161-163) прописана је дужност државе, да се стара о установљењу осигурања за све случајеве, које смо раније навели. И тако, у место некадањег облика добровољног јавног старања (öffentliche Fürsorge), ово осигурање добија карактер народног уставног права и постаје један од најважнијих чинилаца државне унутрашње и спољње политике.

Социално осигурање у Немачкој врши се средством принудних организација послодаваца (Arbeitgeber) и радника (Arbeitnehmer). Те организације зову се *носиоци осигурања* (Versicherungsträger), и стоје под надзором државе. По своме правном положају носиоци осигурања су правна лица јавнога права. То су иначе аутономне установе, т. ј. оне саме собом управљају, преко изабраних органа, а сходно својим статутима (Satzung). Органи носилаца осигурања су најмање: управа (Vorstand) и одбор (Ausschuss). Њихово је уређење, у погледу детаља, код разних врста осигурања разнолико и називи им нису свуда исти, али је за све гране меродаван закон о социалним изборима од 8. априла 1927. год. Надлежност одбора је важнија и обухвата све послове, изузев оних, који су законом или статутима изречно стављени у надлежност управе. Избор чланова за одбор и управу подешен је тако, да у овим органима буду заступљени и послодавци и радници одн. намештеници, према размери својих улога. (Нпр. код болесничког осигурања у плаћању улога учествују осигурана лица са $^2/_3$, а њихови послодавци са $^1/_3$ (§ 381 RVO), те и број чланова једних и других у пом. органима треба да буде у истом односу.[2]) Надзорна и судска власт осигурања, где поред државних чиновника учествују такође и представници послодаваца и радника, организована је у три инстанције: У првом степену решава Versicherungsamt, у другом Oberversicherungsamt, а у трећем и последњем Reichsversicherungsamt. Ово последње надлештво врши касациону власт по предметима социалног осигурања у судском и надзорном погледу.

[1]) B. Die Versassung des Deutschen Reichs, vom 11. August 1929., Textausgabe mit Sachregister. Berlin (Carl Heymanns Verlag) 1925.

[2]) О осигурању за случај болести нарочито, видети: D. Fr. Hoffmann, *Krankenversicherung*, dreizehnte und vierzehnte Auflage, Berlin 1925., Carl Heymanns Verlag.

ANALIPEB.ac.rs

Претпоставка за постојање обавезе на осигурање је увек најамни рад (Beschäftigung gegen Entgelt),[1]) и то код неких врста послова та је обавеза безусловна, а код неких је пак условљена извесном количином зараде (beding versicherungs pflichtige Beschäftigung). Наиме, у овом последњем случају обавезна су да се осигурају само она лица, чија зарада (месечна плата) не достиже законом предвиђену суму, а лица са зарадом преко те суме не подлеже обавези осигурања, али се могу осигурати ако желе. (Ова се друга лица зову: Versicherungsberechtigte или selbstversicherte Arbeitnehmer). Код свију врста осигурања разликује се управо принудно (Zwangsweise) и добровољно (freiwillig) осигурање.

Користи које ово огигурање пружа одн. чинидбе (*Leistungen*) осигуравајућих установа извршује се на два начина: давањем у натури (разне услуге Sachleistungen), и у готовом новцу (новчана помоћ — Geldlestungen). Ове помоћи (чинидбе) по обиму своме разликују се на: редовне (Regelleistungen) и повећане (Mehrleistungen), а у извесним изузетним случајевима предвиђено је и њихово знатно умањење, те се оне тада зову: Minderleistungen. Осигурано лице по правилу има право на потраживање (Anwartschaft) само редовних, а повећане чинидбе се могу дати, ако има за њих стварне могућности, али не морају: „Die Regelleistungen *müssen* gewahrt werden, die Mehrleistungen *können* gewährt werden"[2]). У детаљима се ове чинидбе код важних врста осигурања разликују, али им је свима заједничко то, што су обим и врста редовних свагда одређени законом, а повишене одн. смањене предвиђају се статутима. Све су чинидбе у принципу везане за личност корисникову тако да се правно на другог не могу пренети, већ се сматрају као ствари ван правног промета. Услови пак за могућност стварног ужнвања помоћи код разних грана осигурања су различити. Тако: код осигурања за случај болести тражи се неспособност за рад уопште (Arbeitunfähigkeit); код осигурања за случај повреде потребно је, да је наступила неспособност за зарађивање (Erwerbsunfähigkeit), код намештеничког осигурања изискује се немогућност вршења редовног занимања (Berufunfähigkeit) докле је н. пр. код инвалидског и рударског осигурања за право на уживање чинидби довољан услов и само намирење одређеног броја година старости. Поступак за утврђивање чинидби и оцену услова за њихово уживање у даноме случају, предузима се по тражењу интересо-

[1]) B. D. Heinz Potthoff, *Arbeitsrecht,* Berlin 1928, Mauritius-Verlag, S 48; затим: D. W. Silberschmidt, *Das deutsche Arbeitsrecht,* München, Berlin, Leipzig 1926., J. Schwetzer Verlag (Athur Sellier). У овим делима је стручно расправљено питање о томе: какве се делатности имају сматрати као рад у смислу социалног законодавства.

[2]) Mundt, op., cit S. 12., (курсив је наш).

ARHIV RFB | anali.rs

ваног лица. Само код несрећног случаја томе се приступа по службеној дужности.[1])

У законодавству је нарочита пажња посвећена уређењу носилаца разних грана осигурања, како би се избегло двогубо осигурање једнога лица (Doppelversicherung), односно уживање вишеструке помоћи по истом основу, али су такви случајеви ипак могући и чести.

И ако је установа социалног осигурања, сама по себи, у Немачкој ухватила толико корена, да се друштвени и привредни живот тамо свакако не би могао ни замислити без ње, ипак се тој установи и данас чине озбиљни приговори, који истина нису у стању да баце у засенак све њене добре резултате, али су често сасвим оправдани. На име, као једно од негативних дејства те установе истиче се факат, да она квари појединца, успављујући у њему онај природни нагон за самообезбеђењем и дајући му (н.пр. код Kranken, Unfall-и Invalidenversicherung-a) повод да симулира, како би тако, на неправилан и недозвољен начин, дошао до предвиђене потпоре. — И заиста један од битних услова за рационалан посао осигуравања јесте у томе, да наступање догађаја, с обзиром на који се осигурање предузима (Versicherungsfall), треба да буде што мање зависно од воље осигураног лица. У томе пак погледу најбоље стоји са оним гранама осигурања, где је утицај воље осигураникове на догађај осигурања искључен. (Н.пр. приватно осигурање од града). Али код социалног осигурања такав случај готово и не постоји. На против, код неких његових грана опасност од утицаја осигураниковог је тако велика и непосредна, да би могла да доведе у питање и само његово остварење. (Н. пр. код осигурања за случај незапослености (Arbeitlosenversicherung[2]). Код других се пак два супротна утицаја (позитиван и негативан) узајамно потиру, и тиме је пружена гарантија за објективност посла. (Н.пр. код осигурања за случај несреће, нагон самоодржања дејствује против пожуде за коришћу (Gewinsucht) и неутралише је). Са могућношћу злоупотреба у социалном осигурању рачунао је и законодавац, те је предвиђен низ целисходних мера за њихово сузбијање.

Поред ових индивидуалних и социалних момената и претпоставки, за правилан и успешан развитак социалног осигурања тесно је везано и целокупно привредно стање једне земље.

Све наведене околности несумњиво ће морати да има у виду и наш законодавац, када буде приступљено наговештеној ревизији нашег законодавства о осигурању радника.

**Д-р Адам П. Лазаревић.**

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Manes, op. cit, S. 33.

[2]) Moldenhauer, op., cit S. 54. — Специално о овој грани осигурања видети: Max Olschenka, *Die Arbeitslosenversicherung und Arbeitsvermittlung*. Bonn 1928., Verlag von Georg Stilke in Berlin.

# СУДСКА ХРОНИКА

## ПОВРЕДА ЗАКОНОГ ДЕЛА НАСЛЕДСТВА

**Поводом једне судске пресуде.**

Општа седница Касационог Суда бавила се у седници од 24. новембра прошле године једним случајем повреде законог дела наследства, о којем вреди проговорити неколико речи. Чињенично је стање у овоме:

Тужилац Милан у тужби и на рочиштима представио је, да се пре 20 година оженио и отишао својој жени у кућу, а његов отац остао је у заједници са својим другим синовима, а његовом браћом, туженим Љубомиром и Милованом, и са њима је живео све до своје смрти 1927. год.

Онда кад се од оца одвојио, отац је био имућан. Тужени су натерали оца да пред своју смрт **пренесе на њих 16 земаља уредном тапијом у виду куповине и продаје.**

Ова је тапија неуредна и неистинита за то: што њихов отац није био оскудан у новцу да имовину продаје, нити су опет тужени имали готовог новца и других прихода, ван заједнице, да би могли исплатити 40.000 дин. како се тапијом представља, нити је после смрти очеве показано што заостало новца од ове продаје.

За то је Милан тужио браћу Љубомира и Милована тражећи да се ова тапија огласи за неважећу по § 303а. Грађ. Зак. јер је њоме окрњен његов закони део наслеђа.

За доказ навода да су тужени били у заједници са оцем, поднео је уверење надлежне општине; да није имао разлога да имање продаје позвао се на сведоке; а да је продаја фиктивна допуно ће се заклети. Оверен препис спорне тапије поднео је.

Тужени су одговорили да су наводи тужиоца без доказа и као такви неосновани. Уверење Општ. Суда тврди да су они били лично задуживани порезом за живота очева, а то потврђује да су имали имовине. Њихов отац у осталом за свог живота могао је располагати својом имовином како је хтео. Нема места испиту сведока ни допуној заклетви.

Првостепени суд нађе, да је отац парничара по § 211. Г. З. могао располагати својом имовином за свог живота по својој вољи, па је могао и продати својим синовима, јер није забрањено ни једним зак. прописом. — Само кад су у питању повериоци продавчеви и када се врши пренос у циљу оштећења поверилаца може бити примене § 303а. Г. З. а овде није тај случај. — Тужилац није доказао да је пренос фиктиван, нити да тужени нису имали новаца да спорно имање купе, и за то пресудом тужиоца одбије од тражења.

Ову пресуду одобри Београдски Апелациони Суд у II од. 20.-VI.- 1928. год. бр. 4914.

Али по жалби тужиоца К. С. поништи пресуду примедбама II. од. 10. окт. 1928. год. Бр. 11213. са ових разлога:

„Кад је суштина тражења тужиоца Милана да се поништи пренос имања за то што је фиктивно извршен, онда је суд требао да се упусти у оцену питања је ли пренос фиктиван или стваран, јер разлог суда да се § 303 а Г. З. односи само на случај кад се пренос имања врши у циљу оштећења преносиочевих поверилаца, што овде није случај — не стоји, пошто тај законски пропис има шири смисао, јер поништај привидног преноса није ограничен само на преносиочеве повериоце, већ и на сва лица, којима је тим преносом ма какво право повређено. Ово се јасно види не само из поменутог § 303 а већ и из § 565 Г. З. на коју се одредбу он позива.

Београдски Апелациони Суд у противразлозима 18. окт. 1928. Бр. 7539. навео је да је први суд, па и апелациони, ценио фиктивност и нашао да нема доказа.

Одредба § 303 а по схватању А. Суда узима у заштиту само повериоце и више никог. Само повериоци могу ову тужбу подизати а не синови којима се крњи закони део, које питање штите §§ 477 и 565 Г. З.

Општа Седница Касационог Суда 24. XI. 1928. год. под Бр. 13896. одбаци примедбе, а усвоји противразлоге са 18 против 7. —

Као што се из тужбе види тужилац тврди да му је отац преносом свога непокретнога имања на тужену му браћу једном фиктивном продајом окрњио закони део наследства и тражи поништај тога преноса на основу § 303а грађ. зак.

Родитељ (отац или мати) може слободно располагати за живота свога својом имовином, па, наравно, и отуђити је тако да његовој деци, по смрти његовој, не остане ништа као наследство. Али **поклонима,** учињеним за живота свога, родитељ **не сме окрњити закони део деце** (§ 565 грађ. зак.). Закони део наследства за свако дете износи половину наследства, које би дете добило као законски наследник свога родитеља, као наследник, дакле, који би по закону био позван да наследи, кад би дакле наступило интестатско, законско наслеђивање (portio portionis ab intestato debitae) — § 477. Закони део, т. ј. половина интестатског наследства, не сме бити деци поклонима окрњен ни у случају кад де кујус остави тестаменат ни у случају кад га не остави.[1]) Ако је дакле без тестамента умрли родитељ заживотним поклонима окрњио половину интестатског наследства своје деце, онда она могу побијати по § 565. важност поклона.

Ако сад горња разлагања доведемо у везу са случајем који нас интересује, онда ствар стоји овако.

Под претпоставком да су тужиочеви наводи тачни, онда бисмо овде имали посао са једном **симулираном продајом.** Отац је симулираном продајом својих непокретности својим

[1]) Види: Др. Д. Аранђеловић, **Наследно Право,** стр. 166. примедба 1.

синовима, а у ствари *поклоном,* отуђио своју имовину за живота, и тиме окрњио закони део наследства свога сина тужиоца, што изречно забрањује § 565. Продаја као симулован правни посао *(привидан посао)* прикрио је прави посао *(дисимулован),* који су уговорне странке хтеле, а то је поклон. Симулирана продаја као правни посао који уговорачи нису хтели да закључе (јер су хтели поклон), остаје без дејства, нема дакле продаје[1]), и од суда се може тражити да ту продају као непостојећу прогласи. Кад је продаја непокретности тужиочеве неважна, онда је питање да ли је пуноважан поклон ових непокретности (као дисимулован, прикривен посао) који су поклон уговорне странке хтеле? Пошто су странке поклон хтеле, онда би он важио, у колико би био законом допуштен и у колико би били испуњени захтеви који се за то траже. Али с обзиром на § 565. и поклон није пуноважан, јер по овом законском пропису „неће важити поклон којим је окрњен закони део деце." Стога тужилац може тражити да се овај поклон прогласи ништавим према њему и да се тужени у смислу § 565. осуде да тужиоцу врате „онолико колико се изискује да се подмири окрњени закони део." Пошто је отац тужених имао троје мушке деце, то би закони део свакога сина износио једну шестину чисте заоставштине (§ 490).[2])

Према свему изложеном тужилац је имао тужбом да тражи да се уговор о куповини и продаји судском пресудом за симулован прогласи, даље да се поклон, као дисимулован (прикривен) правни посао, такође прогласи ништавним према тужиоцу у износу једне шестине, јер је у толико њиме окрњен закони део наследства тужиоца према оцу, који је без тестамента умро. Најзад тужилац је имао права да тражи да се тапије од непокретности у вредности једне шестине заоставшег непокретног имања де кујус-а пониште и тужени осуде да ту шестину непокретног имања покојног им оца пренесу натраг на тужиоца односно да овоме судска

---

[1]) О неважности симулираног правнога посла нема изречнога прописа у нашем грађ. законику. Али је и за наше уговорно право битно да постоји воља уговорача, да они хоће оно што изјављују. Како код симулираног правнога посла странке неће тај посао да закључе, онда и по нашем законику, с обзиром на §§ 13 и 531., мора се узети да симулован правни посао нема дејства. Аустријски грађ. зак. у § 916 старога текста каже: „Ако је неки посао извесне врсте само привидно уговорен, онда ће се о њему судити по оним законским прописима, по којима се о њему мора судити по његовој правој природи". А нови текст § 916 вели: „Изјава воље која је према другоме с његовим пристанком привидно учињена, ништава је. Ако се тиме има прикрити други посао, онда ће се овај ценити по његовом правом својству. Трећем лицу, које је у поверењу на изјаву прибавило права, не може се истицати приговор привиднога посла."

[2]) В. Др. Д. Аранђеловић, **Наследно Право**, стр. 166.

ANALI PFB | anali.rs

пресуда служи за основ убаштињења на тој шестини непокретног имања.[1])

Да је продаја била симулована и да је у ствари закључен уговор о поклону између покојног оца тужиочевог и тужене му браће, тужилац је имао да докаже. То је могао доказивати свима доказним средствима, па и сведоџбом сведока о имовном стању оца и тужене браће, без обзира на § 242 грађ. суд. пост., по самој природи ствари, као и понудом и примањем главне заклетве на ту околност да продаја није ни закључена нити куповна цена положена.

Али има у овом спору друга једна околност, на коју треба обратити пажњу. Питање је да ли је између оца и тужених синова, који су са њим остали у заједници, постојала *задруга?* Ако је задруга постојала, онда, по нашем мишљењу, ако се син тужилац као пунолетан одвоји од оца, те на тај начин престане бити задругар, онда оца наслеђују синови задругари с искључењем сина незадругара. По мишљењу Ж. М. Перића (Задружно Наследно Право, 1913, стр. 32. и сл.) § 528. грађ. зак. прва тачка не примењује се на синове умрлога задругара тако да и синови незадругари наслеђују свога оца, који је с осталим синовима био у задружном стању.[2]) Ако се ово схватање усвоји, онда би син тужилац имао права тражити свој закони део наследства.

**Д-р Д. Аранђеловић**

**—. ПОЈАМ „ИНОСТРАНСТВА" У ГРАЂАНСКО-ПРАВНОМ СМИСЛУ. — МЕЂУПОКРАЈИНСКИ СУКОБ ЗАКОНА ОДНОСНО НАДЛЕЖНОСТИ У ОСТАВИНСКОМ ПОСТУПКУ.**

Не знам имали по овоме начелног решења кога касационог суда. Одлука суд. стола у Осеку од 31.-XII. 1926. Ос. 3/1925. потврђена решидбама банског стола од 5/X. 1927. бр. 23.839/27. II. 275/27. и стола седморице од 19.-IV. 1929. бр. 1065. у оставинском предмету иза пок. Д. М. из Осека има негативно становиште. Ниједан од тих судова не наводи никакве разлоге за то, већ вели да се оснива на закон. прописима. То заступају у том истом предмету и сремски суд у Дарди, окружни у Сомбору и Апел. у Н. Саду. Ови бар наводе као разлог, да се у одређивању надлежности суда у оставинским предметима имају у грађанско-правном погледу сматрати разна правна подручја као **иноземство.**

Поводом супротних решења у истоврсним предметима (нарочито код првостепених судова) појављује се питање о

[1]) Ако се пак право на закони део наследства схвати као **тражбено право,** као што неки писци узимају, онда би тужилац имао само право од тужених да тражи да му плате **у новцу** вредност једне шестине дотичних непокретности, као вредност законога дела наследства. В. Др. Д. Аранђеловић, Наследно Право, стр. 154 и сл.

[2]) Види Др. Д. Аранђеловић, **Наследно Право,** стр. 47. примед. 1.

ANALI PFB | anali.rs

њиховој законитости. Основаност сумње даље разложићу са законог, теориског и практичног становишта, а најзад и по здравом разуму.

1) Поступак је у оставинским предметима нормиран је у подручју банског стола*) у Закону о суд. поступку у непарбеним прав. пословима од 9.-VIII. 1854., а на подручју апел. суда у Н. Саду у закону о наслед. поступку (чл. XVI. 1894.)

§ 21. хрв. слав. закона гласи:

„Онај суд, којему по закону о надлежности у грађанско-правним пословима припада расправљати оставину којега овоземца, обављаће ту расправу о свој покретној имовини покојниковој, ма где она била а тако и о добрима непокретним покојниковим лежећим у царевини Аустријанској."

§§ 22—25. тога закона говоре о надлежности суда при оставинама иноземаца. Нарочито по § 22. припада расправа о непокретностима иноземца овоме суду, ако што друкчије није установљено државним уговорима. — §§ 75—80. закона о делокругу и надлежности судова у грађ. прав. пословима за Хрват. и Славонију од 16.-II. 1853. садрже прописе о надлежности за оставинске расправе.

§ 75. „Расправљати оставштине властан је у правилу онај суд котарски, у којега је котару покојник имао своје редовито пребивалиште".

Остале су одредбе поменутих §§-а сличне са прописима закона о суд. поступку у непарбеним пословима.

§§ 6—8. зак. чл. XVI. од 1894. говоре о одређивању надлежности суда за поступак оставинске распаве. Ту налазимо:

§ 7. ал. I: „За наследни поступак надлежан је онај кр. срески суд, — на чијем је подручју остављач наследства имао своје последње редовито пребивалиште".

§ 8. ал. II: „Поступак по § 7. надлежног среског суда простире се на сваковрсно покретно и непокретно имање (угарског) поданика налазеће се на подручју државе".

§ 8. ал. II: „По § 7. надлежан суд поступа гледе непокретне оставине иноземног остављача налазеће се на подручју државе, ако међународни уговор не располаже друкчије нити постоји која друга пракса о узајамности".

Дакле у свима овим закон. прописима за одређивање надлежности суда за оставинске расправе усвојена је лична надлежност (forum domicilii) покојника, и то за сву његову покретну имовину, ма где се она налазила, а што се тиче непокретне, за ону која се налази у целој његовој држави. Али и за непокретну имовину, која се налази у иностранству, може бити надлежан суд његова домицила, ако постоји уза-

* Хрватска и Славонија.

јамност или ако је тако по међународним уговорима. У оставинском поступку може бити потпуно искључена стварна надлежност (forum reale).

Према изричитим разлозима решења судова у правном подручју апелац. суда у Н. Саду појам „иностранство" узима се у грађанско-правном смислу. Насупрот томе може се ставити државно-правни (политички) смисао. Ово разликовање смисла у појму „иностранство" може се закључити и из диспозитива решења судова у подручју банског стола. — Из овога се намеће питање: да ли се уопште појам „иностранство" може и сме тумачити у та два смисла? Затим: да ли се једно правно подручје у нашој држави може сматрати према другом као иностранство, ма и у грађанско-правном погледу. На оба ова питања може се, по логичном расуђивању из наведених закон. прописа, дати једино негативан одговор. Као што се види, закон не разликује, да ли је покретна имовина у земљи или ван ње, али чини ту разлику код непокретности. Зашто то чини? Ево одговора: Некретости не могу се преносити у географском смислу без уништења битности или неумањења вредности. Код земљишта тај пренос у опште је немогућ. Прикована за једно место, она су саставни део државне територије, а она је један од битних елемената појма „државе". Кад би домаћи суд расправљао некретности у иноземству; могао би их уручити особама, којима уручује и осталу имовину. На тај начин могла би у иноземству стећи некретнине и особа, која их иначе не може стећи по тамошњим законима. Могло би се догодити, да наш суверенитет располаже једним делом једнога од битних елемената иноземне државе. Тиме би се крњила сувереност те стране државе, јер би и против њених закона један део територије могао доћи у руке странаца, којима можда тамошњи закони забрањују стицање некретнина, као на пр. што то чини наша држава у чл. 342. финан. закона за буџ. год. 1927.-1928.). Да ли су некретнине у земљи или на страни на то разликовање законодавца руководе државно-правни (политички) а не грађанско-правни мотиви. Само се до оваквог закључка може доћи из наведене закон. одредбе, чак и да је можда међународним уговорима другојаче уређено или да је по простој узајамности, суд покојниковог домицила надлежан и за непокретности у иноземству. Према томе логички може се закључити, да је појам „иностранство" јавноправног а не грађанско-правног (приватног) карактера. — Данашња правна подручја у нашој држави изгубила су међусобно обележја појма државе (или како закон каже „иностранства") на основу прокламације од 1. XII. 1918., Видовдан. Устава (чл. 1 и 4), и манифеста од 6.-I. 1929. Наша држава је јединствена с једним држављанством (то је поновљено у закону о држављанству од 21.IX. 1928. § 21.). Може се приговорити, да Прокламација, Устав и Манифест нису закони, и да они нису укинули односне закон.

прописе. На ово могу одговорити, да су то основни државно-правни закони, који уређују нарочито основе према иноземству.

Иноземство је појам јавно-правног карактера, те зато ови закони утичу на његов смисао и опсег без обзира на то у коме се закону јавља тај појам. При тумачењу закона увек се мора настојати у првом реду, да се схвати смисао и циљ који је законодавац хтео постићи тим закон. прописом (§ 6. Ауст. Грађ.Зак.). А овде без сумње законодавац је хтео заштитити своју државу од утицаја иностранаца (односно у бив. Аустро-Угарској с обзиром на њено специално државноправно уређење, хтео је да се поједини државно-правни део што више заштити у својој самосталности од утицаја других делова). Међутим, наша је држава јединствена, па се тиме променио и појам „иноземство" између појединих правних подручја. Он је потпуно укинут у унутрашњем саобраћају и остао је на снази само према **другим државама** у правом смислу тог израза. Нестало је потребе, па и појма у оном опсегу какав је раније у бив. Аустро-Угарској имао. Овде се потпуно аналогно може применити тумачење уговора. Ако је циљ који се жели постићи уговором изричито или прећутно схваћен као главни услов постанка самог уговора онда уговор престаје чим се сврха постигла или се више као немогућа неможе постићи. Што се тиче укидања старога закона законом новим, укидају се одредбе старог ако у новом има прописа, који су у супротности са старим законом. Те се одредбе укидају без изричитог прописа у новом закону. То је овде случај. Понајчешће у новом закону налази се одредба да се прописи старих закона укидају у колико се противе одредбама новог закона. Реће у новом закону наводи се пропис, да се изричито укида који стари закон или поједине његове одредбе, нарочито је то реткост ако нови закон не укида цео стари закон већ само поједине његове прописе. А то је овде случај.

С обзиром на ове судске одлуке поставља се питање: Зашто у оставинском поступку није усвојено начело потпуне реалне надлежности тако, да сваки суд буде надлежан за расправу заоставштине у некретностима, само ако су оне у његовом територијалном округу? Требало је бити консеквентан, али видимо, да је законом сасвим друкчије уређено. Свакако да је ту одлучивала суштина самог наследног права, које садржи сва имовинска права покојникова: стварна, тражбена и друга. Најглавнији разлог је тај што се у оставинском поступку мора расположити с целом имовином покојниковом (активом и пасивом) а она може бити на територију разних судова, па је сасвим природно, да је и за непокретнине надлежан forum domicilii. Даље у оставинском поступку нема странака у оном смислу као што је то у другим поступцима, а нарочито нема туженога, да би се надлежност могла одредити по његовом домицилу; затим имо-

вина покојникова нормално се налази у месту његовог домицила, и ту је најлакше одредити је; ту се обично налазе и његови наследници, којима је најчешће позната сва покојникова имовина; затим јевтиније је превести оставинску расправу на једном месту; најзад уруџбеном исправом често се стиче само и фактична власт а само право, кад — кад мора се остваривати парницом и т. д. Спорови, који се појаве у оставинској расправи између наследника или трећих особа морају се решити посебном парницом. Према томе ту не може доћи у опасност надлежност реалног или особног суда кога од интересираних лица у оставинском поступку. На против ако би било тачно становиште наведених судских одлука, врло лако могло би се догодити, да се у нашој држави при расправи једне масе у сваком правном подручју поведе по једна посебна расправа. Мислим да је то не само непробитачно већ и незаконито. — Навешћу само један практичан случај о томе до каквих компликација може довести ово судско становиште. Узмимо да се по једној заоставштини у више правних подручја води оставинска расправа и да је имовина оптерећена дуговима. У томе случају морала би се заоставштина у сваком правном подручју редовно судски проценити да би се правилно и размерно могли поразделити дугови који терете целу заоставштину, на активу у појединим правним подручјима. Свакако један скуп а непотребан посао.

2) Што се тиче чистог теориског становишта, могло би се навести, да овде постоји териториални сукоб закона, и да сваки закон важи за територију, за коју је проглашен. Међутим овај приговор није тачан, како сам то већ и напред делимично разложио. — Законски су прописи врло оскудни у решавању териториалног сукоба закона. У већини случајева судија не може наћи решење у сваком закону, већ се мора ослонити на теорију и праксу, да би дошао до логичног и праведног решења. Данас је најпризнатија и најраспрострањенија теорија персоналитета права. Као што знамо, по тој теорији лице у питању има се за све своје правне односе управљати по законима своје државе, без обзира на то где се оно налази. Од овог правила постоје три изузетка и то: а) на основу међународног јавног поретка; б) на основу правила »locus regit actum«, и в) на основу аутономије воље. Према општем правилу (теорији персоналитета) надлежан је за расправу целокупне имовине суд покојниковог домицила. Тиме не би био угрожен „међународни“ јавни поредак између појединих правних подручја наше државе. Даље овде се не може учинити никакав изузетак на основу начела »locus regit actum«, јер су то прописи јавноправног карактера, те нису на диспозицији странака. С истог разлога искључује се и примена теорије аутономије воље. Дакле не може бити места примени ни реалне ни мешовите теорије права.

Мора ли се примењивати у случају надлежности суда покојниковог домицила за сву његову па и непокретну имовину (чак и ако се она налази у коме другом правном подручју наше државе), **материално наследно право** правног подручја, где се она налази (lex rei sitae) оно покојниковог домицила (lex personae, које је идентично према мом становишту са lex fori). **Треба примењивати ово последње.** Законско наследство право је супсидијарне природе, долази само ако нема наследног уговора или опоруке. У том се случају мора узети као вероватно да је покојник желео, да се с његовом имовином располаже онако како то закони његовог домицила прописују.

3) Наведене судске одлуке заузеле су негативно становиште. Али има и таквих које су заузеле позитивно становиште. Тако н. пр. Сремски суд у Кули (Бачка) решењем од 2.-II. 1928. број 289-1928. уступа котар. суду у Вуковару (у подручју банског стола) предмет оставштине пок. М. К. из М. по § 7. закона о наслед. поступку (чл. XVI. 1894.) и прилаже извод из грунтов. књига за непокретности, које се налазе у његовом подручју, с молбом, да суд у Вуковару проведе оставинску расправу, јер је покојница имала последњи домицил у његовом подручју. Суд у Вуковару решењем од 7. IV. 1928. број 5188. гр. Ос. 116-28. прогласио се надлежан. Овај суд и иначе у другим оваквим случајевима заступа исто становиште. Тога се начела држе — колико ми је познато — и многи други (нарочито првостепени) судови у свима правним подручјима. Дакле види се, да је пракса нестална по овом правном питању.

4) Одговор по здравом разуму свакако би био позитиван. Свако би се зачудио, кад би му неко казао, да је Љубљана према Загребу одн. Београду или Н. Саду иностранство, па ма и у цивилно-правном погледу.

5) Само се још у једном случају по сили самог закона долази, до јединственог располагања свима имовинским правима једне особе. То је у стечајном поступку. Истина, овде није повод физичка смрт, већ презадуженост одн. немогућност удовољења обвезама.

У подручју банског стола на снази је стеч. закон од 28. Ш. 1897. г. Надлежност је ту прописана у §§-има 62—65.

§ 63. — „Стечајни поступак опсиже свеколику покретну имовину презадуженикову, ма где била, те његову имовину непокретну, која је у подручју Краљевине Хрватске и Славоније".

§ 65. ал. in fine „У колико међународни уговори не одређују иначе, стечајни поступак гледе непокретнина у иноземству не иде у надлежност судова Хрватско-Славенских."

За одређивања надлежности суда за вођење оставинског и стецишног поступка прописи су скроз идентични. Поступак односно непокретнина ограничен је по правилу, нарочито у стечају, изрично на Хрватску и Славонију.

Поред свега тога пре него што су ступили на снагу

прописи закона о уређењу редовних судова од 18.I. 1929. о одлукама надлежности судова разних правних подручја, донело је Министарство Правде, онда надлежно за то, решење од 1.VI. 1927. број 33421. Њиме је наглашен сукоб, настао између судбеног стола у З. (у подручју банског стола) поводом његова решења од 19. V. 1927. број 41978. гр. и окружног суда у Д. (неко друго правно подручје) у стечајном поступку. Министарство је то своје решење образложило овако:

„Када презадужених има подружница на разним правним подручјима државе, надлежан је за вођење стечаја за све покретне и непокретне имовине суд онога подручја (односно места) у коме лежи и где је протоколисана главна радња."

Овим се ставило на моје становиште. Дакле и поред свега тога, што је и у самом закону одређено, да је за стечајни поступак за покретну имовину, која се налази само у Хрватској и Славонији надлежан суд домицила, овим је решењем индиректно Министарство Правде решило да се правна подручја међусобно не могу сматрати иностранством, и да је за расправу све непокретне имовине у целој држави надлежан суд сталног боравишта презадуженикова (односно у оставинском поступку суд боравишта покојниковог).

Држим, да сам потпуно оправдао свој позитивни одговор на постављено питање.

**Манојло Маљковић**
судија

## КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

**Др. АЛЕКСАНДАР В. СОЛОВЈЕВ: ЗАКОНОДАВСТВО СТЕФАНА ДУШАНА, ЦАРА СРБА И ГРКА** — *Књиге Скопског научног друштва, II. Скопље 1928.*

Душанов Законик тврд је орах. Још је теже питање целокупног законодавног рада царевог који је с тежњама за освајањима морао да спаја рад на реформама, на приљубљивању приликама. Поред свих, сасвим специалних, радова Ст. Новаковића, Ф. Ф. Зигеља, Т. Д. Флоринскога, Д. Мијушковића, Ј. Герасимовића, М. Доленца и др., по својој вредности дакако неједнаких, не само да нису решена многа детаљна питања, него се ови научници не слажу ни у самим основним гледањима. У први мах изгледа то необично, нарочито с обзиром на Душанов Законик, који је једна у себи затворена целина, чији студиј не би требао да задаје толико тешкоћа. Али има и других околности које решавање ових питања у великој мери отежавају. Пре свега, критика самог текста, кад нам се оригинал нашег споменика није сачувао. Затим слабо познавање правног стања пре времена Душанова, нарочито недовољно познавање народног права, тако да не знамо на што је управо Душан надовезао свој рад. А једнако и пропаст Душанова дела, културног и политичког, мало после његове

смрти, тако да нам се у доцнијем стању не рефлектира раније. Додамо ли к томе и саму компликованост проблема јер се ради о области на разделници Истока и Запада — кад још и сама правна историја Византије ни у својим основним проблемима није решена — онда можемо да разумемо, зашто нам Душанов Законик односно Душанов законодавни рад још увек није откривен у свим својим тајнама.

Г. Соловјев, хонорарни професор словенских права на београдском Универзитету, узима за своју тему не само Душанов Законик, него законодавни рад Душанов уопште. Аутор је већ, поред ситнијих прилога, обелоданио *Одабрани споменици српског права* (1926). *Уговор куповине и продаје у средњевековној Србији* (Архив за правне и друштвене науке 32 (1927), *Значај византиског права на Балкану,* (Чупићева Годишњица 37 (1928), а сад излази пред научну јавност овим својим радом, пошто се је том темом, како сам каже, бавио од г. 1923.

Резултате својих испитивања приказао је С. у Уводу, и два дела; додат је и један прилог који садржи преглед Скраћене Синтагме Властареве и Законик цара Јустинијана по т. зв. преписима барањском и хиландарском из XV. века. У уводу (стр. 1. — 14.) приказује како се о Душановом законодавном раду судило досада у литератури, и долази до закључка да још има доста питања на која немамо одговора, а која он, на број десет формулише овако: 1. у којем је обиму важило византиско право у Србији пре Душана, 2. да ли је Душан држао византиске законе за обавезне „само за побеђене" или и за читаву државу, 3. који су византиски зборници могли да важе у његовој држави, 4. да ли је Душан могао да ствара промене и допуне у везантиским правним зборницима, 5. какав је значај српског превода Синтагме Властареве и њезиног српског скраћења, 6. да ли је тесна веза између Скраћене Синтагме (СС), Закона цара Јустинијана (ЗЈ) и Душанова Законика (ДЗ) постала у доба деспота или још у доба царства; 7. колики је византиски утицај у самом ДЗ.; 8. чиме су попуњаване „празнине ДЗ"; 9. да ли је Душаново законодавство одговарало стварним приликама ( и да ли је било примењивано) и 10. каква је била касније судбина тога законодавства. Да узмогне одговорити на постављена питања држи, да треба постанак, склоп и садржину Душанова законодавства поново испитати с ова три гледишта, 1. палеографско-филолошке, 2. с политичко-историске, и на крају 3. с правничке стране. Прва два задатка, каже, пошто су била већ свестрано обрађена од Флоринскога и Новаковића, треба само ревидирати, док трећи задатак уопште није проучен. Овамо улази поименце анализа правне садржине читавог Душанова законодавства, како то схвата С., дакле СС. ЗЈ. и ДЗ., затим питање да ли се они размимоилазе или попуњују, да ли су правни прописи СС. и ЗЈ. могли важити и за Душанову царевину. Палеографско-филолошка и историско-политичка анализа улазе у први, а правничка у други део његове књиге.

ANALI PRAVNI

Г. Соловјев проводи своју текстуалну критику на двадесет рукописа, док је Флоримски г. 1888. употребљавао њих 17, а Новаковић г. 1898. спомиње њих 20, дакле по броју колико и С. Али Новаковић није могао стварно да употреби хиландарски рукопис, јер се тај био изгубио, а нашао га је поново С. 1925. у Хиландару. Грбаљски препис г. Соловјева биће ваљда идентичан с рукописом Љубишиним код Новаковића. Поред тога се С. служи још и т. зв. рукописом барањским, који је био непознат и Флоринскоме и Новаковићу, а нађен је 1913. од др. Б. Петровића у Барањи. Г. Соловјев не узима у обзир Далматински препис, што га Новаковић познаје једино из једне напомене Богишићеве. Што се тиче старине тих рукописа, то С. узима у складу с Флоринским и Новаковићем да је струшки и призренски препис најстарији (за призренски каже да је „преписан у XVI. в. заиста с једног врло старог оригинала (?) „У погледу класификације по старости чини С. неке измене према Новаковићу, тако нарочито што, следећи Флоринскога, сматра да је ходошки рукопис старији од атонског. — Што се тиче класификације по редакцијама, то мисли С. да и ту треба да се проведу неке исправке и допуне предлогу Новаковићеву, и то с обзиром на три преписа (хиландарски, барањски, грбаљски) која Новаковић није био код тог посла употребио. Као што је познато, Новаковић је био дошао до закључка да су рукописи струшки и призренски преписани из самог непознатог нам оригинала; затим да је између год. 1402—1427. (под владом деспота Стевана) извршена једна нова редакција коју он зове атонском, на челу с атонским преписом; да је овој редакцији близа и ходошка версија (ходошки и шишатовачки рукопис), у којој је замењен народни језик са књижевно-словенским по правилима Константина Философа. Тек у XVIII. в. ставља онда редакцију раваничку и текелијину. Знатно другачије приказује нам ствар г. Соловјев. Он узима призренски текст као основну редакцију, према којој има неких ситних промена у струшкој версији. Одмах затим следује редакција која је нашла свој израз у рукописима ходошком, хиландарском и шишатовачком; мало времена после дошло је до нове версије-бистричке (бистрички рукопис); опет не дуго иза тога имамо нову редакцију која нам се сачувала у рукописима барањском и атонском. Али је најважније што С. држи да су све те набројане редакције настале већ у време Душаново, и то нарочито између год. 1349—1354, дакле између првог и другог дела Законика, а то своје мишљење образлаже тиме, јер да се сви покушаји систематисања крећу само у оквиру првог дела Законика (првих 135 чланова Душанова Законика у Новаковићеву издању од 1898), дакле оног од 1349, кодификација другог дела иде у год. 1353 (4). Све су дакле те редакције биле извршене у кратко време од неколико година, следећи једна другу у стопу. Исто је тако важно и то, што С. не признаје, како се то до сада узимало, да су то редакције приватног карактера, него заступа мишљење, да су оне биле

извршене од званичних лица, и то у првом реду у самој дворској канцеларији.

Даље расправља г. Соловјев о односу Душанова Законика према грчким правним зборницима с којима се редовно он у рукописима заједно налази (дакле СС и ЗЈ), те се у том правцу враћа на теорију Флоринскога, коју је тај овако формулисао: „Сва три споменика (СС, ЗЈ и ДЗ) чинили су по моме најдубљем уверењу један законодавни кодекс. Синтагма Матије Властара и Закон цара Јустинијана садржавају стегнути компедиј свих важнијих црквених и грађанских закона, делимице измењених и допуњених у складу с потребама српског народа и државе; а Законик је стварно представљао српске законе, као допуну византиским законима". (Флоринскиј *Памјатники законодатељној дјејатељности Душана,* стр. 16). — То мишљење углавном усваја и г. Соловјев, и настоји да га утврди и новим аргументима, те на крају свршава овако: Имамо дакле доста јаких доказа који потврђују мишљење наше (и Флоринскога) да је СС још од Душанова времена у тесној вези с ЗЈ и с ДЗ., да се та три законика заједно сматрају као „Законик састављен и утврђен од благочестивог цара Стефана". Ти докази могу да оборе тезу Новаковићеву, да је у време деспота Стефана око год. 1413. грађен избор из Синтагме, и да је у то време од СС, ДЗ и ЗЈ и других законских ситница састављен зборник, у коме се и ДЗ најчешће налази".

Даље се расправља о значају византинског права у Душановој држави да би се и на тај начин доказало да су доиста византински правни зборници могли чинити са Душановим Законником једну целину. Г. Соловјев наглашује да је византинско право у српској држави, већ и пре Стефана Душана налазило своје место не само као право реципирано — код чега су нарочиту улогу имали црква и атонски манастири (Хиландар), — него и као право које је ту важило по традицији као генуино, као аутохтоно, код чега С. цитира изреку Новаковићеву „да је сав наш историски живот протекао у класичној домовини римског права". Нарочито освајања од Немање даље иду на ручун византиске државе али српски елеменат „не руши византиску културу и византиски правни ред, него их прима и проширује, у колико је то могуће" (стр. 62.). Има ту осећај легитимитета према грчком правном реду, те се после заузећа грчких земаља од Срба опажају извесне промене у српским повељама из којих излази, да је грчко право вршило свој утицај. Тако у административном праву налазимо много грчких термина, а једнако и у судству, иако овде превлађују словенске установе, ипак је јасан уплив грчки. Нарочито се запажа традиција византинског права у аграрном и грађанском праву.

У глави VI. приказује г. Соловјев цара Душана као наследника грчких царева, те се у том правцу и опет приближује Флоринскоме и његовој оцени. Флорински је, како је

познато, оцртао Душана као владара потпуно одана византиској култури, кога су „више интересовали Ромејци — Византијци неголи Срби", или, како вели на другом месту „није Душан привлачио к себи и к српскоме народу Византију, него обратно, он је тежио свом силом свога одушевљења к њој, заборављајући често на битне потребе српског народа и српске државе". (стр. 10.). То је од прилике, иако у блажем облику, и мишљење г. Соловјева о Душанову значењу и расположењу. Он уводи на своме двору византински церемониал, византиско државно уређење превлађује у његовој царевини; велика његова освајања условљавала су и велики његов законодавни рад, који се очитавао у издавању повеља, у превођењу и систематизацији византиских зборника, и у кодификацији нових законских одредаба којих нема у визинтиским правним компилацијама, а главна је тежња тог рада, да се у новом царству учврсти правни ред Византије, да се својим грчким поданицима прикаже не као узурпатор него као легитиман цар — наследник грчких царева. — Даље узима г. Соловјев, на основу даровне повеље Хиландару од год. 1348., да је Душан поделио своју државу на два дела, Србију и Романију; у српску област да спадају: Плав, Зета, Морава, Пилот, Липљан, Призрен, Полог; а у Романију: Просек, Штип, Брегалница, Струма, Струмица, Сер, Редина, а ваљда и Скопска област. Али и сам признаје да је та подела извршена само de jure, a de facto да је остала на хартији.

Занимљиво је како С. интерпретира разлоге што је на српски преведена Синтагма Матије Властара, а не Арменопулово Шестокњижје, иако ово јуристички стоји више од Синтагме. Он држи да разлоге треба да тражимо у верско-политичкој борби између исихаста и варламита, и то тако да се је Душан приклонио исихастима, дакле противницима латинске цркве и западњаштва уопште; како је Арменопул био варламита, а правоверни монах Властар исихаста, то је Душан дао превести Синтагму.

У посебном поглављу говори о значају византиског права на хришћанском Истоку, и напомиње Молдавију, Бесарабију, Русију, Јерменију, Грузију; у тим је свим земљама грчко право вршило велик утицај, и важило делимице као реципирано. Одатле закључује: кад је тако голем утицај вршило византиско право на Истоку упште, где је оно важило и могло важити једино као реципирано, морао је тај утицај бити још већи у Србији, где је оно имало своје место не само као право реципирано, него и као право традиционално.

Сам законодавни рад Душанов замишља г. Соловјев овако: „Да задовољи своје нове поданике, морао је Душан да прими те грчке законе, да направи од њих једну скраћену збирку за своје судове. То је скраћена Синтагма Властарева, која је без сумње постала у истим годинама 1346—1349. највероватније зиме 1348—1349." Она је морала „да важи за све православне поданике српско-грчког царства". То скраћи-

вање Синтагме био би дакле први део кодификаторског рада царева. Томе су додате скраћене одредбе Јована Посника о црквеним епитимијама за кривична дела, на крају још и Закон цара Јустинијана, који је вероватно важио и пре Душана. Нарочита потврда такова зборника од стране цареве није била потребна, јер је он по себи важио као „закон светих отаца". Али тај зборник није могао да задовољи све потребе поданика грчко-српског царства, па се тако указало нужним, да се кодификују и нове законске одредбе, да се нарочито регулишу сталешки односи. „Тако је вероватно постао Душанов Законик год. 1349. у тесној вези са Скраћеном Синтагмом, Правилима Јована Посника и с Законником Јустинијана. Али сложене прилике српско-грчког царства изазвале су ипак потребу и даљег легислаторског рада, и тако је онда још дошло до т. зв. другог дела Душанова Законика (од чл. 136.—201. Новаковићева издања 1898.). Тим се дакле г. Соловјев ставља у супротност с Флоринским, који је порицао да би Душанов Законик био створен на два сабора.

У другом делу анализира г. Соловјев правне одредбе Властареве Синтагме и Законика Јустинијана у вези с одредбама Душанова Законика. Не можемо да улазимо у потањи приказ тог посла, него можемо само уопште да кажемо, да та анализа има сврху да покаже како између ДЗ. СС. и ЗЈ. постоји веза, и како ти зборници заједно чине једну садржајну целину, односно један кодекс права. Дакле, оно што је уређено у једном од њих, не треба да се нормира у другом, оно чега нема у Синтагми треба да се тражи, и наћи ће се, у ДЗ или ЗЈ; празнине византиских зборника попуњује ДЗ; норме византиског права, уколико оне не би биле у потпуној супротности са српским схватањем, прелагођује ДЗ приликама у српским областима.

У последњој се глави још говори о доцнијој судбини Душанова Законодавства, нарочито о том како се је дуго Душанов кодекс одржао у правном животу као зборник обавезних закона. Овде долази аутор до резултата да су и независни династе српски после пропасти Урошева царства држали да су Душанове одредбе за њих обавезне, и да је важило Душаново законодавство у пуном обиму, т. ј. СС., ЗЈ. и ДЗ. Али иако су ти династе овако, било изречено било прећутно, прихваћали то Душаново законодавство, ипак мисли г. Соловјев да је у народним масама превлађивало обичајно право којим су се вероватно служили и поротни и мешовити судови тог времена, али ипак и тада није ДЗ постао само мртво слово на хартији, него да је било области где је он могао бити донекле примењиван. Ту долази у првом реду у обзир црква, која је у оквиру своје широке аутономије могла бити у прилици да примењује у брачним питањима и гледе деликата против вере не само Синтагму него и Дупанов Законик. — Једнако могла се традиција тог писаног права сачувати у појединим аутономним кнежевинама и српским

областима. Шта више, он у преради раваничкој гледа један покушај да се оживи успомена на српску независност, и да се најдражи аманет те независности прилагоди скромним потребама српске раје XVI—XVII. в. Та раваничка редакција није само ревизија ДЗ, него ревизија СС, ЗЈ и ДЗ заједно и још теснје њихово спајање, и то на тај начин да је материјал СС подељен између ЗЈ и ДЗ. Таква је прерада остала онда меродавна за цео XVII и XVIII век.

Прелазећи на оцену желимо пре свега да опште кажемо, да је студија г. Соловјева један леп и користан прилог обилној литератури о Душановом законодавном раду, а напосе о Законику, да она доноси позитивних научних резултата. По нашем мишљењу тај суд неће бити поколебан ни у оном случају кад се ко гледе ауторових закључака који се тичу саме теме пробанди не би могао сложити с њиме, јер би и у том случају испитивања његова користила познавању наше правне прошлости. То се тиче нарочито проведене анализе Душанова Законика и византиских зборника, јер су ту изнешени лепи резултати, у које не ће дирати ни та сама чињеница, да је та анализа проведена с тенденцијом да се докаже једна раније формулисана хипотеза.

Што се тиче текстуалне критике, имамо да учинимо неке напомене. Пре свега, г. аутор нам је обећао палеографску анализу преписа рукописа који садржавају споменике Душанова законодавства, али нам нажалост такве анализе није дао. — Класификација рукописа уопште није сасвим јасно и доследно проведена. Он их дели са два гледишта: једном (на стр. 18—36), како нам се чини, са стајалишта старости самог рукописа, а онда (стр. 36—48) по различитим редакцијама. Ако смо право схватили, код прве класификације има да буде principium divisionis старина рукописа, али је онда ту деобу требало и сасвим консеквентно извршити, без обзира на питање редакције. Али то није учињено. Иза најстаријег — струшког — из XIV. в. следује призренски препис, за који писац држи да је непажљив рукопис XVI. в., а с једног доброг рукописа блиског оригиналу ДЗ. На треће место ставља ходошки рукопис, у погледу којег прихваћа мишљење Јагића да потиче из XV. в. На четвртом месту долази хиландарски препис који је и опет датиран с XV. в. На петом месту налазимо шишатовачки рукопис из 1541, а на шестом долази неочекивано бистрички препис из год. 1444. А ако је већ и овде мислио да проведе деобу имајући донекле у виду и питање редакције, опет и то није доследно изведено, јер струшки долази пре призренског, иако нам тај, по мишљењу ауторову, представља старију редакцију. Најбоље би било, да су у једној класификацији поређани рукописи строго по њиховој старости, на основу што тачнијих палеографских и других испитивања, а у другој опет по редакционалној филиацији и сродности. — Што се тиче класификације по редакцији, то је она извршена с обзиром на постепену систематизацију Душа-

нова Законика у разним рукописима, док је мање пажње посвећено другом, изгледа нам, важнијем моменту, наиме испуштања појединих чланова у појединим редакцијама. То је свакако питање које је ваљало помно испитати, а не пустити га по страни с констатацијом: „Зато се не ћемо упуштати у та нагађања", а основати целу редакционалну класификацију једино на систематизацији која нам не изгледа нарочито јак ослонац у том питању.

Највише је марљивости и труда уложио г. Соловјев у настојање да обнови и новим доказима утврди тезу Флоринског, да је законодавни рад Душанов обухватио не само ДЗ него три зборника, СС. ЗЈ. и ДЗ. Питање да ли СС. ЗЈ. и ДЗ. чине једну законску целину, која је као закон донешена од цара на сабору, изгледа можда у први мах као да није од нарочите важности. Јер, могло би се рећи, грчко је право и онако важило у српској држави већ по номоканонима, тако да је чисто формално питање, је ли право грчког порекла важило као постављено царско право, или тек као обичајем прихваћено. Чини се као и да г. Соловјев не даје праве важности томе питању кад нам (стр. 89.) каже да нарочита царска потврда грчких законских зборника, који уосталом чине с Душановим Закоником једну целину, није била ни потребна, јер је он важио сам по себи као закон светих отаца. Али ми држимо да је од пресудне важности, да ли је Душан тај зборник грчког закона објавио као царски закон или не, јер од одговора на то питање зависи управо основно гледање на правно стање у Душановој држави. Г. Соловјев приказује ствар тако као да ДЗ има према градским зборницима, односно према праву грчког порекла, суплеторно-субсидијарни карактер, тако да би према томе грчко право било имало у Душановој држави примарни карактер, т. ј. да би оно било norma generalis а Душанов Законик norma specialis. Али то је тачно само за онај случај ако је Душан те грчке зборнике *формално* прогласио као царски закон, јер су у противном случају они (односно цело грчко право) важили (то се нарочито тиче грађанских судова) једино као usu recepti, т. ј. важило је од њих само толико колико је управо usu receptum. Ако је, дакле, Душан прогласио те компилације грчког права као свој царски закон, а свој Законик (ДЗ) такође као царско право али са субсидијарно - суплеторним значењем, онда то имаде за херменеутику ту последицу, да се Душанов Законик, као norma specialis, може интерпретирати једино in sensu stricto, а да нису допуштене ни екстензивне интерпретације ни аналогије, него се тако имаде примењивати norma generalis, дакле византиско право. — То су доследне последице које би нам дале необичну слику о правном стању у Душановој држави — византиско право примарно, а према њему домаће право секундарно, стегнуто, без правог значења. Кад би било исправно мишљење Флоринског и Соловјева, онда би имали и у Србији рецепцију византиско-

римског права у време Душаново као паралелу рецепцији римског права на Западу и то у оном облику како се је та схватала прије Hermanna Conringa, тј. да је римско право у Немачкој важило као царски закон уведен од цара Лотара. Тек је (Конринг) г. 1643. у своме делу De origine iuris Germanici, liber unus доказао и извео, да римско право важи у Немачкој на основи обичаја, и да од њега важи тек толико колико је usu receptum. — Ради тих далекосежних последица морамо и питање односа Душанова Законика према грчким зборницима Душанова времена расправити и испитати највећом акрибијом и опрезом, јер од одговора зависи цела слика правног живота српске државе у царско време. Није, дакле од споредне, него управо од фундаменталне важности питање, да ли је Душан византиско право компиловано у реченим зборницима формално прогласио царским законом, или не.

Казали смо да је тезу о јединству и целовитости СС, ЗЈ и ДЗ већ раније био изнео Флорински, а г. Соловјев је сад обнавља и новим аргументима утврђује. Али, као што није могао Флорински да увери добре познаваоце Душанова законодавног рада, нарочито Зигеља и Новаковића, тако, бојимо се, неће ни г. Соловјев имати више среће ни са својим новим доказима. Јер сви аргументи што их он набраја на стр. 53—58., нису никако уверљиви, јер су то алузије које могу да имаду своју вредност ако стално знамо на што се оне односе, али оне губе важност ако морају да буду доказима. Значило би спорити не о ствари него о речима, кад би покушали да побијамо од реда наводе ауторове, али да ипак бар наведемо један пример. Под т. 5. на стр. 56. наводи С. у прилог своје тезе из исправе Душанове од 28. маја 1350., да су на законодавном сабору у Скопљу 1349. били калуђери и сва властела грчка, па додаје: „Њихов утицај морао је да издејствује најпре потврду византиских закона". Из исте исправе цитира као аргуменат такође реченицу „обновисмо и узаконисмо свака правила", па каже да за скраћен зборник византиских закона најбоље личи израз „обновисмо" (тј. византиске законе), док остала два израза могу да се односе на СС и на нови рад на ДЗ. Као што рекосмо то су алузије, које би имале известан интерес кад бисмо могли претпоставити доказане чињенице на које се оне наводно односе. Али као самостални докази? Држимо да се доказ, а камоли директан доказ, за ову тезу из таких и сличних случајних изјава конструисати не може. А у недостатку директних доказа има опет доста момената а priori које никако не говоре у корист те хипотезе. Да наведемо само неке од њих. Ако је цар био замислио да даде својој држави овако јединствено законодавно дело, зашто није, по обичају, дао да се изради стварно једна компилација из норама грчких зборника и Душанова Законика, тако да би то јединство и споља било видљиво? Како то да је Душан дао карактер закона зборницима тако

различитим и тако различите вредности и порекла као што су СС., ЗЈ. и ДЗ., које је оставио да важе један поред другога, неповезавши их стварно у једну целину, дакле допустио једну законодавну крпарију која му је могла мало части да чини? Против хипотезе јединства говори и нејединствен језик у појединим зборницима, јер бисмо морали претпоставити, да ћемо и у том правцу имати више једноличности кад би се радило о једној смишљеној целини, а нарочито у случају да би имала у таковој кодификацији онолико удела дворска канцеларија, како то држи г. Соловјев. — Исто тако морамо да узмемо у обзир и целу ситуацију. Зар се може с правом замислити, да би Душан био признао византиском праву такав превластан положај, да би му он дао санкцију царског закона, уводећи тако изречно право побеђених као закон за целу државу и за све грађане, који је имао да важи и за његове Србе, који су ипак сачињавали срж тог политичког тела? Зар ће моћи да кога увери аргуменат да је Душан настојао и морао да задовољи нове поданике у својој држави, Грке, увођењем грчко-византиског права, и да их задовољи баш на начин који би морао да повреди Србе? Је ли вероватно да би се цар Душан без праве потребе решио на такав корак што га претпоставља хипотеза Флорински-Соловјевљева, кад знамо још да је додуше византиско право имало у извесном правцу знатан утицај на српски правни живот тог времена, али да је поред свега тога структура српске државе била изграђена једнако као и у државама на Западу? Та и онда се добро знало да suis legibus uti значи управо слободу једнога народа, и да ће народ увек тешко примити изречно постављено туђе право. Не можемо без недвоумних разлога претпоставити да би Душан био **законом** провео рецепцију једног туђег византиског права а на штету домаћег, српско-словенског.

Најкориснији је посао свршио г. Соловјев у II. делу „Правне одредбе Властареве Синтагме и „Законика Јустинијана" у вези с одредбама Душанова Законика". Овде проведена анализа дала је добрих научних резултата, и то сасвим без обзира на то да ли му је пошло за руком да докаже своју тему пробанди. Можда бисмо могли и пожалити што је тај користан посао свршавао с тенденцијом, и под утицајем унапред створеног уверења о превласном и примарном положају византиског права, него да је ту анализу провео строго методички с обзиром на све елементе што их налазимо у познатим нам правним нормама Душанова времена. Јер онда не би његова пажња била скренута готово искључиво византиском праву, него исто тако и уредбама домаћег права. Онда се не би десило да би се уредбе домаћег права споменуле тек с неколико речи и у оним случајевима кад су оне врло важне и запремају у самом систему одлично место. Тако, на пример, уредба пристава или пороте.

Порота је свакако један од најважнијих и основних

правних института Душанова Законика, и цар му је управо својом реформом дао врло широко место (да јест порота и за много и за мало) у правном животу свога времена. У приказу К. Јиречека *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* (Мјесечник правничког друштва у Загребу, 1913., стр. 841—845) мислимо да смо показали, насупрот другим мишљењима, да је порота један наш генуини институт, и да нарочито порота како је нормирана у Душанову Законику није друго него један доцнији, али сасвим природни степен развоја југословенске пороте уопште. Узмемо ли још у обзир и чињеницу, да је у супротности са римским правом тежина правних система у средњем веку почивала не на материалноформалистичном, него на формално- процесуалном праву, онда можемо да знамо колико пажње заслужује порота. Па ипак мора да се зачудимо, кад о том институту у раду г. Соловјева не само да се не говори напосе, него се и не говори увек тачно. Пре свега, о пороти се говори код устројства судова, код сведока и код заклетве, и тако је у приказивању тај јединствени институт раскидан, иако би слика његова била и тачнија и пластичнија да је он приказан у целини, или да је бар заузето стајалиште у том питању. Тако се дешава да он говори о сведоцима уместо о поротницима (стр. 214.), да се поротници без икаке резерве означују као судски органи (стр. 216.). А на крају, да се је анализирао цео Законик подједнако било би се увидело да поред свега утицаја византиског права и право словенског порекла има ту своје одлично место, које му никако не можемо узети.

Али све ове напомене не дирају у важност резултата г. Соловјева, јер кад прегледамо његово анализирање у целини, мислимо да морамо признати да му је пошло за руком да докаже да Душанов Законик доиста стоји, што се самог садржаја тиче, у вези с византиским зборницима, дакле у нашем случају са СС и ЗЈ, и то на тај начин да се они међусобно попуњују, ствари које су довољно нормиране у византиским зборницима нису узете у обзир у Законику, и обратно празнине које налазимо у византиским зборницима попуњене су према српским приликама у Душанову Законику.

Овај резултат, дашто, држи г. Соловјев за очигледан доказ за своје већ раније створено мишљење о односу Душанова Законика, и подређену положају његову, према зборницима византиског права. Али ако томе питању, с обзиром на све што смо раније извели, приступимо с већом опрезом и без раније створена суда, зар се тада не може наћи ни једно згодније и једноставније тумачење за такав одношај јединства? Зар баш морамо да посегнемо за хипотезом која у својим последицама тако из основа мења целу слику правног живота у Србији и Душаново време? Ми држимо да има и друго, сасвим прилично тумачење, које је у складу с резултатима анализе г. Соловјева, иако не следи његово априорно стајалиште.

ANALI PFB | anali.rs

У часу кад је Душан приступао свом кодификаторном раду важили су као извори права у објективном смислу номоканони, затим статута аутономних градова и области, хрисовуље манастирима и властели у свом нормативном делу, уговори са страним властима, привилегија колонистима, и онда, на крају нарочито народно право које је свакако било широки извор права. Одатле видимо да је судовима стајало на расположењу доста правних норама у објективном смислу из разних извора што су их они могли добро употребљавати у суђењу и примењивати на конкретне правне случајеве. Није дакле требала бити баш прва брига царева да било какву компилацију византиских закона прогласи царским законом.

Византиско право у редакцији номоканона могло је да важи у грађанским судовима једино као usu receptum, а одатле следује да је од њега важило само толико колико је било usu receptum. Али држимо да не може нико озбиљно оспоравати да су се судови поред тога служили у обилној мери и нормама народног права, тако те се је створила судска пракса која је сасвим задовољавала потребама, тако да Душан није имао никаквог нарочитог повода да то питање додирује и могао је да остави да судови суде по компилацијама које прихвате. Тако можемо закључивати тим пре што и иначе немамо паралелних примера из других држава, да би се приступало кодификирању приватног права у облику закона. Иако дакле с тих разлога не знамо што би било потакло Душана да своју пажњу у првом реду обрати приватном праву, можемо с друге стране лако разумети да се је њему наметнула друга једна хитна задаћа, да уреди нека питања, ако смемо да кажемо, јавнога права. Била су то, једном речи, управо она питања која су нормирана у Душанову Законику, дакле питања која се односе на поједине сталеже, њихов однос према цару и држави, њихова права и дужности, положај цара и његова права и дужности, унутарња сигурност државе, организација судства итд. О свим тим питањима, с обзиром на различиту структуру и организацију Душанове државе према византиској, није се могло наћи норама у зборницима римско-грчкога права него је то ваљало самостално уредити. Нормирало се, дакле, оно што није било уређено народним или византиским правом (колико је ово usu receptum), или опет оно што се управо желело реформирати. У средњевековном кодификаторном раду је и иначе честа појава да оно нема сврху да потпуно систематски нормира читаву материју, него да попуњује празнине и да нормира двојбене случајеве. У том смислу очито и Душанов Законик није имао никада да буде једна систематска целина, нити је Душанов законодавни рад имао да буде нека потпуна кодификација српског позитивног права тадашњег времена. Зато и држимо да је једино Душанов Законик царски закон, а никако не и византиски зборници СС и ЗЈ који се с њим налазе заједно у рукописима, али који су и даље задржали свој карактер једино

ANU RFB Lending

као ius receptum. Ово схватање не протуслови ни самој чињеници да се ти зборници по садржају попуњују и да чине у неку руку једну целину, јер се то може, како смо показали, протумачити и на други начин. А што се Душанов Законик налази често у рукописима у друштву СС и ЗЈ, то једино доказује да је пракса радила по овим зборницима, и да су се судови њима служили. Треба само да се сетимо колики су ауторитет знале стећи, и колико су се распространиле, у средњем веку компилације чисто приватног карактера (сетимо се из доцнијег времена Вербецијева Трипартита у Угарској).

Око Душанова Законика као основног и царског закона груписало се онда право из осталих извора. Душанов је Законик као norma generalis имала примарани. а никако не субсидијарно-суплеторни карактер, његове норме имаду се употребљавати и путем аналогије и екстензивне интерпретације, док је остало право имало специални карактер и важило као народно обичајно, или по судовима обичајем реципирано право. Није баш од принципијелне важности у каквој се компилацији извесно право употребљава, јер је то претежно питање навике и праксе, и нема никакве даље правно-релевантне последице. Да ли се судови служе потпуном Синтагмом Властаревом или краћом српском редакцијом, ствар је више практичног неголи теоретичког значења, јер и онако има да важи само што је реципирано и колико је реципирано. Тако је лако могуће да се је у судовима почело употребљавати византиско право у редакцији СС и ЗЈ. А обичају оног времена одговара, да су се такове у пракси прихваћене компилације преписивале у заједничке зборнике.

Мислимо, дакле, да немамо никаквог нарочитог разлога да Душанову Законику поричемо оно централно место што га он има не само у српској него и у јужнословенској правној историји, и да ће он и даље привлачити сву пажњу правних историка, јер само у њему може да лежи тежиште и кључ за решавање правно-историских проблема Душанова времена, а никако не у византиском реципираном праву, чије су норме прихваћене али не и његов дух.

Г. Соловјев задужио би јужнословенску правну историју кад би оним истим методом кошто у овој својој радњи провео анализу целог Законика Душанова, норму по норму, не с једног напред одређеног стајалишта, испитујући нарочито њихово порекло, могућности узајмљивања и оригиналности, имајући у виду пре свега и улогу народног права, какву и колику је оно морало да има.

ANALI PFB | anali.rs

**Марко Костренчић**

## НЕКИ НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СЛОВЕНСКИХ ПРАВА

*XV. Рад на историји права у Совјетској Русији.*

У „Општој историско-правној кроници из 1920—1925 г.“ проф. Пшемислава Домпковског[1]), која описује стање научне обраде историје права скоро у целом свету, наилазимо на опис жалосне судбине историје руског права под совјетским режимом (с. 259). Она је избачена са универзитета заједно са правним факултетима организованим према принципима европске цивилизације. У вези с тим треба да се постави најновија изјава проф. Х. Ф. Шмида о истом предмету изнесена на страницама Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, а која гласи овако:

„Правна наука у Савезу Социалистичких Совјетских Република (С. С. С. Р.) негује само позитивно право, чије познавање советска висока школа има да шири. Историја права налази склониште само у установама које су посвећене чистом истраживању, и то у академијама. Најстарија и најважнија од њих прећашња Царска Акâдемија наука у Петрограду а која сад постоји као Академија Наука С. С. С. Р. у Ленинграду, није се одлучила на неговање историско-правног истраживања по једном систематском и унапред одређеном плану. Међутим на нарочиту пажњу и помоћ наишло је историско-правно истраживање код нових научних корпорација, које су постале у оним областима некадашње Царевине и данашње Савезне државе, које се пробудиле за самостални државни и културни живот, а које нису насељене од великоруског језгра становништва земље. Ту пре свега долази основана 1918. г. Украинска Академија наука у Кијеву, а затим Институт за белоруску културу, основан 1923 г. и претворен ове 1929 г. у Белоруску Академију наука у Минску“ (XLIX. Germ. Abt., 1929, S. 689).

У тим се установама, вели Х. Ф. Шмид, интензивно ради на историји права, и тај је рад слободан од оних препрека, које је пре стварало неминовно обазирање на званично москвофилско (moskophile) и москвоцентрично (moskocentrische) схватање историје“ (ibidem).

Наведена слика стања историско-правне науке у С.С.С.Р. треба да се нешто попуни. Зато је пре свега неопходно потребно, да се обратимо прошлости руске историске науке, одакле ће се расветлити неке данашње тенденције историских студија у С. С. С. Р.

На потпуно научно земљиште руска историографија ступа почетком XIX века, т. ј. баш директно после оне широке експанзије, коју је Руска Царевина постигла крајем XVIII века, а у којој је од битног значаја било уједињење западноруских и јужно-руских предела, и то Беле Русије и оног дела

[1]) Przemyslaw Dabkowski, Powzechna Kronika historyczo-prawna za lata 1920—1925, Lwów, 1927., о њој в. моју белешку у *Архиву*, књ. XXXIII, с. 421—423.

ANALI PIB | anali.rs

Мале Русије, који се назива Украином на десној обали Дњепра (Правобережная Украйна). Образовање велике царевине у току XVIII века представљало је собом један толико важан и сјајан процес, да је он заиста потпуно апсорбовао пажњу историчара и чак их је тако рећи заслепио. Стога је основном темом руске историографије постало образовање руске државе као велике силе. Руска се историја проучавала баш са тога гледишта те се наравно расправљала као царевинска историја (Reichsgeschichte), а пошто је то било тако, то је потпуно појмљиво. да је руска историја била „москвоцентрична", јер је Москва створила велику државу. Потпуно је дакле природно, да је историја државе и царевине у прво време засенила историју руског народа и тим више оних делова његових, који су у току векова улазили у састав неке друге државе и тек су се доцније ујединили са основним политичким језгром. Нису се више сећали исконске националне везе тих делова, нити су скоро за њу знали, тако да се ти делови чак и званично називали „присвојеним пољским губернијама". Њихово историско изучавање није ометано неким наметнутим „москвофилством", нити принудним „москвоцентризмом", него сугерираним од Пољакâ уверењем о пољском карактеру Западне и Југозападне Русије. То је уверење делио чак и такав москвофил, као што је био Михаил П. Погодин. Тек пошто је знатно напредовала општа славистика, а историци су пренели своју пажњу са спољашње организације државне на унутрашњи живот народни, дошло је на ред нарочито изучавање западне и југо-западне руске историје. Прецизну слику тога процеса научног развитка пружа проф. Иван И. Лаппо, познати стручњак за историју Литванско-Руске државе, у својој књизи: „Западная Россія и ея соединеніе съ Польшей въ ихъ историческомъ прошломъ" (Прага, 1924, стр. 1—86). Постали су нарочити центри за обрађивање западне и југозападне руске историје. То су били Витебск, Вилна и Кијев са својим обласним архивима и Москва, куда је пренета била на чување Литванска Матица (Литовская Метрика), б. централна државна архива некадашње Велике Кнежевине Литванске. Засноване су биле специјалне Археографске Комисије и то у Кијеву (1843.) и у Вилни (1864 г.), које су почеле публиковати читав низ историских докумената; исто је радила (1867—1874 г.) и Комисија школског округа у Вилни за издавање докумената из историје Северо-западне Русије. У раду на југозападној руској историји нарочито се истакао Кијев са својим универзитетом. У току више од пола века наведени је рад допринео обилне резултате од велике вредности. Дакле изучавање западноруске т. ј. белоруске, и југозападне т. ј. малоруске, или украинске историје није постало тек после пада Руске Царевине услед револуције и федерализације њених крајева, него, као што смо видели, много раније. Револуциона федерализација је само оснажила

то изучавање и дала је подстрека за његово веће напрезање. То се може нарочито казати за Украину. Са пуно разлога Х. Ф. Шмид истиче стручне радове Украинске Академије Наука у Кијеву из историје западноруског и украинског права[1]). Делимично смо већ цитирали те радове на ступцима *Архива* (књ. XXXIV, с. 416 пр. 2.) Један део тих радова износи Х. Ф. Шмид пред немачки свет, и то расправу Сергија Иваницког-Васиљенка о старатељству у споменицама Магдебуршког права у Западној Русији[2]), дакле један прилог за историју рецепције Магдебуршког права у Западној Русији. Изучавање те историје никако није нека новост послереволуционог доба, него је отпочело много пре револуције. Х. Ф. Шмид бележи марљиво прећашње радове у истој области, наиме једно старо истраживање од писца ових редака[3]). За љубазно подсећање на то истраживање и за његову повољну оцену дужни смо изразити уваженом немачком слависти нашу дубоку захвалност.

Докле год и уколико је истраживалачка пажња руских историчара била усредсређена на основном проблему о развитку и рашћењу државе, природно је конструкција руске историје имала централистички карактер и упуштала је локалну историју појединих области. Ипак се већ средином XIX века дошло до свести, да је такав правац једностран, те је А. П. Шчапов, професор за руску историју на Казанском университету, изнео програм проучавања руске историје по областима. Ради организованог суделовања у томе правцу основане су доцније, и то 1884 г., Губернијске Архивне Комисије, које сада имају да се реформишу (в. моју белешку: „Државни Архиви у Русији," *Архив*, књ. XXXII, с. 251—253). У стручној је књижевности излазио приличан број монографија из историје појединих руских земаља; у томе се правцу нарочито истакле расправе из научне школе професора Владимира Антоновића на Кијевском Университету. Као што се види, није се децентрализовано покрајинско изучавање руске историје појавило тек после револуције као deus ex machina, него је у својим здравим манифестацијама имало корене у прошлости.

Историја права је у С. С. С. Р. избрисана из оквира друштвених наука. Пошто бољшевичка влада фаворизира сепаратистичке покрете, због тога допушта, да се у У. С. Ф. С. Р. (Украинској Социалистичкој Федералној Совјетској Републици), т. ј. у Украини, или Малој Русији издају чак нарочите публикације за историју западноруског и украинског права. Што се пак тиче Р. С. Ф. Р. С. (Руске Соц. Федер.

[1]) Праці Комісіі для виучавання історіі західньо-руського та вкраїнського права, 5 свезака, Кијев 1925—1928; Матеріяли до історіі украінського права, том. I (од Николе Васиљенка), Кијев, 1929

[2]) Праці, св. 1.

[3]) Ф. В. Таранов с к і й, Обзоръ памятниковъ магдебургскаго права западнорускихъ городовъ литовской епохи, Варшава, 1897.

Сов Републике), т. ј. Велике Русије, ту се забрана и гоњење историје права спроводи са свом строгошћу. Али унаточ томе историско-правна истраживања ипак се настављају и у Великој Русији, пролазећи под заставом социалне историје, као што смо већ о томе имали прилику да кажемо на ступцима *Архива* (књ. XXXII, с. 130). Поједина истраживања из руске историје и историје руског права штампају се у стручном часопису „Русский исторический журнал", који излази почињући од 1926 г. и од кога смо запазили већ осам свезака, такође у непериодичким историским зборницима, као што је зборник „Векá" (Векови, 1924 г.) и у зборницима, издаваним за прославу угледних старих историчара, међу којима се нарочито истиче „Сборникъ статей по русской исторіи, посвященныхъ С. Ф. Платонову" (Петроградъ, 1922 г. ). и још ранији „Сборникъ статей въ честъ А. С. Лаппо — Данилевскаго" (Петроградъ, 1918). У Москви постоји нарочити „Институт за Историју", на чијем се челу налази Димитрије М. Петрушевски, познати стручњак за историју средњег века, најстарији ученик Павла Виноградова и угледни представник његове научне школе. Институт издаје своју нарочиту публикацију („Записки Института Истории"), од које је баш изашла IV. свеска. Има ту као и у пређашњпм свескама, расправа и студија из опште и из руске историје. Наставља свој рад и једна стара установа за организацију историских истраживања, и то централна Археографска Комисија. Темељ за ту установу ударио је још Карамзин. Званично је комисија била основана 1834 г., а 1837 г. добила је нарочита Правила за издавање архивских докумената (Акты Археографической Комиссіи). Комисија је функционисала при Министарству Просвете. За штампање записника о своме раду и завршених истраживања како својих чланова, тако и научника са стране, Комисија је издавала свој стручни часопис под насловом: „Лѣтопись занятій Археографической Комиссіи". После револуције је рад Комисије застао и тек последњих година је опет оживео. Комисија је била подвргнута чак некој реформи, и то одвојена је била од Министарства Просвете и пренета у надлежност Академије Наука С. С. С. Р., при чему је њена компетенција поред археографије званично проширена и на историју, тако да се комисија сад зове: „Постоянная Историско-Археографическая Комиссия". Треба се надати, да ће под управом Академије Наука рад Историско-Археографске Комисије постати интензивнији, јер ће Комисија добити више стручне и буџетске могућности за штампање истраживања из опште руске историје и из историје руског права.

Тешко стижу код нас књиге из С. С. С. Р. Али ипак полази нам за руком, да добијемо научне радове објављене у Совјетској Русији. Тако смо имали већ прилику да прикажемо на странама *Архива* (књ. XXXIV, с. 138-142) значајно истраживање С. Б. Веселовског о постанку сењериалног ре-

жима у Русији. Сад су нам опет дошле у руке две свеске горе наведеног Летописа Археографске Комисије (XXXIII 1926 г. и XXXIV, 1927 г.). Има у тим свескама радова, који се односе на историју руског права[1]). О њима баш хоћу да говорим и да тим поводом пружим читаоцима неку општу карактеристику историско-правних студија у С. С. С. Р.

Занимљиво је, да се сви радови, наштампани у горе наведеним свескама Летописа Историско-Археографске Комисије, односе на два основна питања, и то на питање о сењеријалном режиму и на питање о сењеријалном газдинству. Питање о сењеријалном режиму истакао је на широкој бази Н. П. Павлов-Сиљвански у своме учењу о феудалним односима у удељној Русији (XIII-XVI в.).[1]) Присталица Павлова-Сиљванског П. И. Бјељајев посветио је старорускоj сењерији у вези са приватним поданством сељака̂ нарочиту студију: „Древнерусская сеньерия и крестьянское закрѣпощеніе“ (Журн. Мин. Юст., 1916 г., октябрь и ноябрь). У тој студији сматра постанак приватног поданства сељака̂ као последицу сењеријалног режима те га признаје много старијим, него што га обично сматрају у руској историографији. Затим као један нови и озбиљни истраживалац руског феудализма долази С. В. Јушков, професор на универзитету у Саратову (то је један нови универзитет основан 1917 г.). Недавно је изашла књига Јушкова: „Феодальные отношения и Киевская Русь“ (Саратов, 1925 г.), у којој се испитују знаци феудализма у Русији пре XIII века. У резултату марљивих истраживања писац изводи закључак, да је руски феудализам у означено доба био неразговетан и примитиван. У исто је време П. А. Аргунов, ученик проф. Јушкова, издао студију: „Крестьянин и землевладелец в эпоху Псковской Судной Грамоты, К истории сеньериальньих отношений на Руси“ (Ученые Записки Саратовск. Унив., 1925 г., том IV, выпуск 4.), у којој пориче слободни уговорни карактер узајамних односа између сељака и господара земље у доба Псковске Судне Грамоте. Дакле Аргунов иступа против узетог у историографији погледа на дотичне односе. Путем новог и то веома извештаченог тумачења појединих термина и институција псковског аграрног права писац тежи да докаже, да се аграрни односи у Пскову базирали

[1]) *Б. Д. Греков*, Очерки по истории хозяйства Новгородского Софийского Дома XVI-XVII в. -I. Софийский Двор в городе Новгороде (XXXIII, 201-232); II. Собственное сельское хозяйство (XXXIV, 91-155); М. М. Богословский, К вопросу об отношениях крестьянина к землевладельцу по Псковской Судной Грамоте (XXXIV, 27-54); В. И. Веретенников, К истории кабального холопства (XXXIV, 156-173); А. Е. Пресняков, Вотчинньй режим и крестьянская крепость. По поводу книги С. Б. Веселовского: „К вопросу о происхождении вотчинного режима“ (XXXIV, 174—192.)

[1]) *Н. П. Павловъ-Сильванскій*, Феодализмъ въ удѣльной Руси (Сочиненія, томъ I), С. П. Б., 1910. Има у Универзитетској Библиотеци.

ANALELE | Cărți.ro

на сељеријалном режиму. То је ново тврђење Аргунова изазвало је образложену критику од стране Михаила М. Богословског, истакнутог историчара, наследника Кључевског на катедри руске историје у Москви, а који је на велику жалост недавно (4 маја о. г.) преминуо. Богословски се раније сам занимао проучавањем сељачке аренде у Псковској земљи и дао је о том једну нарочиту и темељиту расправу. Сад се у Летопису Археографске Комисије (књ. XXXIV) опет вратио на то питање и очигледно је показао, да је тумачење Аргунова произвољно и да његова општа конструкција не одговара стварном стању, него га изопачује.

И ако се Богословски изјаснио против закључака, изведених од Аргунова, ипак своју негативну оцену није проширио на опште учење о руском феудализму, од кога Аргунов полази. Напротив је признао сву његову важност. „На феудалне односе у старој Русији", вели Богословски, „бачено је довољно светлости, тако да је сад тешко игнорисати их Феудалне црте се стално посматрају и бележе у модерним радовима из руске историје. Али треба да се траже баш тамо где се могу наћи. Најтеже је да се нађу у правном споменику, у коме се огледа живот великог трговачког града (као што је био Псков), где је развијена трговина сметала постанак феудалних односа, који се иначе установљавали у другим руским земљама, где није било толико интензивног трговинског промета" (*Летопис*, XXXIV. 54). Што је историк такве врсте и толиког угледа, као што је Богословски, изрично признао феудални карактер удељне Русије, то је за нас од велике важности, јер смо се одавна придружили учењу Павлова-Сиљванског о староруском феудализму, а у последње смо време унели у општу конструкцију историје руског права засебну феудалну периоду и то смо становиште бранили пред широм европском јавношћу.[1])

Један други истакнути руски историчар А. Е. Пресњаков, професор универзитета у Петрограду, који се, узгред буди речено, одавно придружио теорији Павлова-Сиљванског и уредио посмртно издање његових дела, пружа сад у Летопису Археографске Комисије (књ. XXXIV) оцену познате нам већ расправе С. Б. Веселовског о постанку сељеријалног режима у Русији. Признајући општу вредност те расправе, Пресњаков сматра за дужно, да њу поправи и допуни у две тачке. Пре свега се изјашњава против прецењивања значаја имунитетских повеља. Веселовски проналази корене сељеријалног режима у старим односима личне зависности робља и насељеника од господара, али преношење тих личних веза

ANALI PFB | anali.rs

[1]) В. наше радове: „Феодализмъ въ Россіи" (Варш. Унив. Изв., 1902 IV и засебан отисак); Historja prawa rosyjskiego, cz. I. Lwów, 1928, s. 32-61; Contribution à l'histoire des institutions politiques en Russie, *Le monde slave*, 1929, Mars et Avril.

на земљу приписује имунитетским повељама. Пресњаков сматра, да то није тачно, и стоји на гледишту Павлова-Сиљванског, да је сеньериална власт била исконска, јер се природно стварала заједно с постанком привилегисаног земљишног поседа, који се вршио путем сељења зависних радних снага на окупираном земљишту. Нису имунитети створили спајање власти са земљишним поседом, него су га само потврдили и чак при томе су га ограничили, јер имунитетске повеље, као што је познато, обично изузимају испод патримониалне власти извесне парнице и предају их у надлежност владаочевог судства (XXXIV, 180). Пресњаков потпуно признаје заслуге Веселовског у томе, што је Веселовски расветлио политичко-правни развитак сеньериалног режима по имунитетским повељама XIV—XVI векова. Али ипак на то ставља своју примедбу и упозорује, да се политичко-правно проучавање сеньериалног режима мора попунити његовим економским проучавањем. „Ма колико пуно и темељито расветљење постанка сеньериалног режима није могуће, докле год се тај проблем условно одваја од проучавања историје земљишног поседа и сеньериалног газдинства“ (186).

Последње речи Пресњакова пружају природни прелазак за преглед радова Б. Д. Грекова, који су посвећени баш сеньориалном газдинству. Већ се одавно Греков бави проучавањем крупног сеньериалног газдинства епископске катедре у Новгороду, или као што се она звала, Новгородског дома Св. Софије. Још је 1914 г. изашао први део његовог истраживања на ту тему („Новгородскій домъ Св. Софіи. Опытъ изученія организаціи внутреннихъ отношеній крупной церковной вотчины, часть I, С. П. Б. 1914).[1]) Новгородски владика је у вишој јерархији руске цркве заузимао посебни положај. Сви су руски јерарси са митрополитом на челу тежили политичкој централизацији под вођством Москве; међутим је новгородски владика одавно стекао месни земаљски карактер. Биран од новгородског већа, владика новгородски узимао је учешћа у световној влади и у управи Великог Новгорода и чак се налазио на челу Владиног Савета, у чијим се рукама концентрисала фактичка власт над Новгородском земљом. Дом Св. Софије је оличавао правно лице епископске катедре у имовинском погледу и у исто је време био државни ерар Великог Новгорода, што mutatis mutandis подсећа на организацију немачких Bischoffsstädte. Дом је Св. Софије имао велика пољска имања, која су била налик на мале феудалне државице; у њима је било чак властитих војних службеника, — баштиника и пронијара, од којих су новгородске владике састављале свој нарочити војни одред да служи великом кнезу московском. Такав су карактер баштине новгородског

[1]) В. мој приказ у руском часопису: Журналъ Министерства Юстиціи 1915 г., февраль.

владике сачувале и после пропасти политичке самосталности Новгорода (1477 г.) и његове инкорпорације у састав Московске државе, са којом се Новгород раније налазио у личној унији. Према постојећој архивној грађи Греков проучава Новгородски Дом Св. Софије баш за Московско доба његове историје, и то за време XVI и XVII в. У првом је делу свога истраживања пружио политичко-правну слику владичиних баштина у Новгороду, а у сад објављеним двама нацртима другог дела бави се историјом њиховог газдинства. Први је нацрт посвећен Софијскоме Двору у граду Новгороду, а други — сопственом газдинству Дома Св. Софије.

Софијски је двор био управни центар владичиних баштина и њиховог многостручног газдинства. Стога су га странци називали „градом" (Schloss), какав је он био и према своме спољном изгледу и према својим функцијама. Писац се детаљно заустављa на описивању Софијског Двора и на оној оштрој промени, која се у њему догодила услед конфискација извршених у Новгородској земљи од Ивана Грозног и због општег осиромашења земље услед Ливонског рата. На челу Софијског Дома стоји владика; његов главни помоћник за све послове и за цело газдинство је дворoдржац („дворецкиј"), који се јавља као непосредни начелник целог двора у најширем смислу те речи; на другоме месту увек стоји благајник („казначеј"); затим иду управници појединих привредних надлештава, као што су: управник житнице, коњушар, чашник или подрумар, хлебар и др. Дворским радницима заповеда нарочити епископски властелин („син бојарскиј"), који уз себе има „дворског старешину" („старосту") у својству непосредног надзорника над свима радовима на двору. На двору су радили службеници („служебники"), који се делили по струкама, и то на дунђере, млинаре, куваре, пекаре, пиваре, водоноше, стражаре, чуваре коња и стоке, рибаре, мајсторе различитих заната; они су служили инокосно или „дружинама" (*Летопис*, XXXIII, 222, 227). За службу су добијали награду у новцу, поред чега су још примали плату у натури (намирнице) и одело (XXXIII, 246—247); само неки од њих и то, на пример рибари, а поглавито занатлиски мајстори служили су ради добити („изъ прибыли", — „прибыльные служебники". — XXXIII, 249), Њихов се положај базирао на уговору најма (248). Били су слободни људи из сељачког сталежа, који су изгубили земљу те су били пауперизовани и чак пролетаризовани (251 – 252). Та је категорија службеника постала после и услед велике привредне кризе, која се десила почетком XVI века (262) и поновила се у XVII веку услед револуције т. з. „смуте" — 284—285). У то време спада постанак „бобиља" (бобылей), — нарочите врсте сељака без земље, који су пружали особље пролетаризованих радника.

Орање и господарење у својој режији појављује се у Дому Св. Софије крајем XV века, али је у почетку врло не-

знатно. Тек доцније почиње да се шири и то у последњој четвртини XVI века, изазвано привредном кризом, коју је проузроковао Ливонски рат и велики напад од стране Кримских Татара (XXXIV, 92, 106, 111, 151). За газдинство у својој режији искоришћене су биле напуштене земље, ледине и у исто време и земље обрађиване већ од других; у томе последњем погледу истиче се намерно уклањање софијских пронијара, од којих је Дом Св. Софије одузимао земље, намењујући их сопственом орању и господарењу у својој режији (XXXIV, 120, 121, 149). Радне су руке за сопствено газдинство владичино набављане из три извора, и то: 1. преводили се на земљу дворски службеници, 2. искоришћавали се „бобиљи" (сељаци без земље), и 3. уводио се за старе насељенике појачани кулук (116, 118—119), Уопште у XVI веку опажава се повећана тражња радних руку за пољска имања. У вези с тим сељаци староседеоци лишавају се слободе кретања те постају glebae adscripti; у исто време јача њихово приватно поданство и повећава се кулучење.

Наведена слика у расправама Грекова пружа аналогију са истовременим стањем сењеријалног газдинства у својој режији у Чешкој, о чему смо недавно говорили на ступцима *Архива* (књ. XXXV, с. 467) поводом расправе Н. Преображенског: „Крепостное хозяйство в Чехии XV—XVI веков" (Прага, 1928). При томе је интересантно подвући, да је привредну кризу у првој половини XVI века доживела Чешка исто тако, као и Московска држава. И ако Пољска није знала за нарочиту привредну кризу унутра у земљи у XVI веку, ипак повећање и интензификација сењеријалног газдинства у Пољској спадају баш у исти век. Досада нису као што треба расветљени узроци тога унутрашњег привредног преврата у Пољској. Може се само казати, да се у то време знатно повећала тражња жита из Пољске са запада. Да се та тражња подмири путем што већег извоза жита из Пољске, пољопривреда је почела да се што више интензификује и баш у томе се процесу почело развијати на шљахетским имањима широко газдинство у својој режији.[1]) Дакле ту наилазимо на актуелни утицај опште економске конјунктуре у целој Европи на привредне односе у Пољској, у појединости на рашћење сењеријалног газдинства. Да је иста европска конјунктура утицала и на привредно стање Московске државе, то је лепо представио млади руски историчар И. И. Полосин у своме значајном предговору за издање недавно пронађених мемоара једног Немца опричника за владе Ивана Грозног.[2]) Том приликом слободни

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Jan Rutkowski, Zarys gospodarskich dziejów Polski w czasach przedrozbiorowych, Poznan, 1923, str. 129.

[2]) Генрихъ Штаденъ, О Москвѣ Ивана Грознаго Записки нѣмца опричника, переводъ со вступительной статьей И. И. Полосина, Москва, 1925 г.

смо подвући, да је од велике важности да се историја појединих словенских земаља и народа проучава на општој европској основи у вези са економском и политичком конјунктуром читаве Европе. Баш у томе правцу је дао једну сјајну студију о добу Ивана Грозног Р. Ј. Виппер, б. професор опште историје у Москви, сада у Риги[1]). Истим путем иде и чешки историчар Јарослав Бидло у својој општој историји Словенства[2]).

**Теодор Тарановски.**

## ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

*Walter Luz*: **1) Das Verbrechen in der Darstellung des Verbrechers. 2) Ursachen und Bekämpfung des Verbrechens im Urteil des Verbrechers.** Heidelberg 1928.

Шта мисле злочинци о себи, о узроцима злочина и о борби са злочином? Немачки пастор Валтер Луц покушава да одговори на ова питања у двема опширним монографијама: „*Злочин како га разумеју злочинци*" и „*Узроци и борба са злочином према схватању злочинаца*". Луц је извршио анкету у свима казненим заводима у Виртембергу. Његове књиге садрже писмене одговоре апсеника на ова постављена питања: Шта мислим о религији и њеном значају у моме животу? Моје схватање добра и зла. Шта сматрам за лепо? Моје мисли о заједничком животу људи и о државним установама.

Ни сам избор питања ни форму њихову не сматрамо за подесне. Они су давали повод за површно и каткад лицемерно моралисање. У одговорима злочинаца више пута се опажа жеља да погоде шта се од њих тражи. Одговори често понављају мисли, које су одјек онога, што се апсеницима сугерира за време црквених проповеди или у школи казненог завода. Стога није велика вредност ове врсте мишљења, ма да је било споменуто да ће анкету разрадити лица, која немају никакве везе са властима казненог завода. Али, држимо да доле наведене мисли имају веома релативно значење за оцену истинског расположења злочиначког света. „Религија нам даје моралну силу да се противустане злу". „Закон је основан на 10 заповести". „Религија служи одбрани државе". „Само онај злочинац, који је изгубио веру, може постати убица."

Међутим, ако овај део анкете оставимо на страну, у другим својим тачкама она нам пружа много интересантнога.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Р. Ю. Виппер, Иванъ Грозный, Москва, 1922.

[2]) *Jaroslav Bidlo*, Dějiny Slovanstva, v Praze, 1927. — В. мој чланак: „Словенство у историји као целина," *Летопис Матице Српске*, књ. 319, св. 2 1929 (фебр.), стр. 225—238.

Одговори злочинаца изазивају на размишљање свакога, ко жели ближе прићи разумевању духовног живота оних, које скривају високи зидови казненог завода.

Пре свега нашу пажњу изазива релативно висока интелигенција злочинаца: одговори су написани већином смишљено. Понекад је описни део тих одговора обележен необичном јасношћу и изразитошћу. Из искуства се зна да слабоумни и ограничени спадају већином у кадар скитница и проститутака. Код професионалних злочинаца несумњиву силу има девиза: „Пут способноме". Значајно је да се код осуђеника испољава тежња, да се сопствени пад објасни спољним узроцима и пре свега условима васпитања и утицајем рђаве околине, а не осећајем сопствене кривице.

У изјавама појединих учесника анкете има и неке претераности, па ипак је слика детињства код већине заиста необично мучна. При читању понеких биографија човеку пада и нехотице на памет судбина малога хероја Дикенсовог — Оливера Твиста — само са тужним и безнадним свршетком. Пред нама пролази цео низ ванбрачне деце, чији родитељи хоће да их се на сваки начин ослободе или деце, која су остављена туђим људима да их васпитају. Појединци трпе беду и од детињства се навикавају да себи прибаве храну ситном крађом и преваром; други остају без икаквог надзора, падају под утицај улице и њених саблазни, упознавајући из малена прљавштину и жестокост живота.

У једној од аутобиографија необично се јасно слика постепени морални пад дечка из имућне породице, која се према њему понашала без сваког саучешћа. Има запуштене деце, коју старији воде од детињства по механама и јазбинама, приморавајући их да пију. Ова слика потсетила нас је на децу *„Дневника писца" од* Достојевског. Најтежи је положај шегрта, полугладних, који краду од беде, који бивају бијени за сваку маленкост и који се због страха од казне почну скитати. У другим случајевима трчкарање по поруџбинама, трошење новца без контроле, саблазан лаког живота води истоме циљу — моралној девијацији.

Живот малолетника у заводима за поправљање оцртава се такође у мрачним бојама. Као правило — бар до скора, то је био систем спољног притиска и батина. Само мали број бележи срдачно понашање васпитног особља. Зар није значајно што дечаци више воле казнени завод, него ли завод за поправку. Један бивши питомац пише: „Извесан проценат злочинаца васпитава држава. Тамо, где се милосрђе и љубав према ближњему замењују батинама, од питомаца праве се злочинци".

Какви су односи злочинаца према држави и државним установама, особито према суду и казни? Истина, тешко је очекивати од онога, ко је сам осетио државно приморавање у најтежој форми, идеализацију државе. С друге стране пак у низу одговора се опажа утицај обичних радикалних фор-

мула. Па ипак знатна већина учесника анкете не одриче државу, веома оштро критикујући међутим постојеће форме суда и казне. Злочинци замерају суду што судије не знају истинску суштину казни. „Зна ли судија да досуђујући злочинцу робију, он упропашћује сву његову будућност?“ — „Суд мора да постоји, али државни тужиоци и судије морају, пре но што приступе вршењу својих дужности, да пробаве у казненом заводу бар три године — и тада ће они тек разумети, шта то значи“. У многим одговорима се осећа неповерење према суду. Новац управља светом и по уверењу злочинаца богати људи избегавају заслужену казну. Злочинци су уопште веома осетљиви према свему, у чему виде преимућства имућнијих: на пр., могућност узети искусног и даровитог браниоца, дозволу да се притвор замени новчаном кауцијом и т. д.. Често се наиђе на следеће афоризме: „Закон то је мрежа од параграфа, које су измислили безосећајни људи“. Један од заточеника исповеда учење, које потсећа на „непротивљење злу“ и уз то се позива на Библију, где има заповед „не убиј“, али се нигде не говори да за ово следује казна!

Врло су оштре изјаве о казненим установама. „Апсана мора да поправља људе, а уместо тога, она их коначно квари!“ „На основу сопственог искуства рећи ћу, да добро и осећајно понашање делује благотворно“. „Грубо понашање, вика, грдња, дејствују обратно“. — Персонал казненог завода, нарочито нижи, није спремљен за своје дужности: „Ваља изабрати људе, који могу помоћи апсеницима делом и саветом“.

Многи подвлаче преимућства засебне ћелије. „Ако је човек сачувао бар једну жишку добра, он ће је изгубити у заједничкој соби. „Мудра пословица вели: „дели с другом све, али не собу”. У тамници се то обистини. Принудна заједница људи разног карактера, озлојеђених и раздражених, не води добру“. Али с друге стране дуга осамљеност у засебној ћелији упропашћује. „Код оних усамљених нема никаквих брига. Осигурани су им кров, одећа и храна, а тамо, за зидинама затвора, родитељи, жена и деца муче се због парчета хлеба. Затвореник заборавља полако живот и губи способност борити се за живот“.

Многи изражавају жељу за бољом наградом за труд заточеника. Њима се мора дати могућност да помажу породици, ако је имају, а ако немају, онда да оставе што на страну, да би купили себи одело и да би имали што за живот, док не нађу посла по изласку из затвора.

Као узрок поврата и коначног пада долази потпуна немогућност наћи неки посао по изласку из завода. Отпуштени свуда наилази на неповерење, појачано неумесним и нетактичним полициским надзором. „Не сме се тражити, да човек целог свог живота носи жиг осуде, — треба му помоћи да се врати срећеном животу“.

Наравно да су мишљења злочинаца о суду и казни једнострана. Па ипак, ако се одбаце површне негативне опште мисли о држави, суду и казни, морамо признати, да су многа конкретна опажања значајна и да добро погађају циљ. У многим случајевима она се на неки начин слажу са предлозима модерних криминалних политичара и образованих зналаца казнених завода. И зар би било правично проћи са потпуном немарношћу поред ових људских докумената и оглушити се према живим гласовима из „мртве куће"!

**Д-р Александар Маклецов.**

**Позитивно право и сила.**

*— Ауторова коректура приказа. —*

У *Архиву* од 25. јануара т. г., Г. Др. *Михаило Константиновић* дао је *оцену и приказ* моје књиге *Грађанско Право, књига прва, Увод у право у опште.*

У *приказу,* Г. Др. Константиновићу омакла је се једна погрешка, коју сам и поред све захвалности за пажњу указану књизи оценом и приказом, принуђен да исправим.

Наиме, у приказу стоји: „Примери, које г. М. наводи за доказ своје тезе да се право оснива на сили, узети су из односа међу народима где још, у главном, влада режим насиља. У осталим, у општој теорији права, аргументи из области Међународног Јавног Права су више него сумњиви. Г. М. каже: Французи заповедају у Мароку, где су продрли; њихова воља чини тамо закон, јер су јачи", и даље од тога места: Да би пак нашао објашњење очигледним променама у историји права, г. М. је направио хипотезу о вољи јачих и њиховој снази и потражио доказ за њу у односима између народа и класа".

Да читаоци Архива, који не буду имали приказану књигу, не би остали у уверењу, да сам се за означену тезу збиља послужио *само* доказима из „Међународног Јавног Права" (ма да и те доказе не треба губити из вида, кад је реч о *теорији права у опште)* и доказима у односима између „народа и класа" (и ако се у *једној држави највећа борба за одржање и промену позитивног права* и *води између група,* за чије означење употребљујемо прилично магловиту реч „класа"), наводим неколико места из књиге. Извесне речи ћу подвући, да се на њих скрене пажња.

„Савршена правна правила израз су **уверења** (воље) **јачих** у једној **самосталној заједници,** за какву се, већ је речено, у садашњици сматра **држава.** Хомерови циклопи „**дају закон својим женама и својој деци",** извесно не само зато што су паметнији, него што су, и свакако баш зато што су јачи; над женом и децом Римљанин је (и не само Римљанин) имао, као и над робовима, право живота и смрти; код „варвара жене и робови чине једну класу" (Аристотело); код Атињана жена је под доживотним туторством мушког пола; у заповестима „примљеним" на Синајској Гори (које су заповести истовремено и правне и моралне) наређује се деци да поштују своје родитеље, не и

родитељима како ће поступати са својом децом. Тако и данас: људи дају законе не само деци него и женама, и не сви једни другима (споразумно, сагласно, уговорно) него **јачи слабијима и себи.**

„Тачност ове **констатације** непобитно потврђује и целокупна друштвена прошлост и постајање сваког савршеног правила наших дана, па чак и онда кад оно постаје не **надгласавањем у Народној Скупштини** или **диктирањем**, тамо где постоји диктатура, него и судском праксом"... (С. 22).

**„Ко је, у колико** и **зашто** (чиме) **јачи,** колико се служи својом надмоћношћу безобзирно, искључиво у свом тренутном или трајном интересу, а колико се руководи и којим **другим обзирима и осећајима,** може се испитивати и на то одговарати у сваком конкретном случају, али је то равнодушно за констатацију самог факта: да су савршена правна правила израз уверења или воље јачих...

„Ако има кога да у то сумња, нека обрати пажњу не само на **„државне ударе",** него и на само данашње **парламентарно стварање закона,** и нека обрати пажњу на то да стварност не помеша са својим жељама или замисао о ономе како би могло и требало да буде са оним како бива и како јесте" (С. 23).

„А што се таквом, позитивном праву слабији покоравају (на пример Илиоти и Шпартанци, Индијанци и Енглези, Мароканци и Французи, „буржоазија" и комунисти у Русији, комунисти и „буржоазија" у другим државама), с тога је што им је и такав поредак, поредак по позитивном праву, корисniји од борбе и живот милији од смрти" (С. 27).

**„Убијање новорођенчади, стараца и старица, спаљивање жена** по смрти мужева, продаја и размена жена, **убијање и сахрана робова са лешом господара** (да му послуже и на другом свету)... **практиковало се по обичајном праву и моралу** код многих племена и народа" (С. 42).

„Ко су у једној одређеној заједници они власници, који имају да расправљају сукобе међу члановима заједнице и да у конкретном случају **кажу, шта је право,** фактично је питање, т. ј. **питање уређења заједнице.** Али је ван сваког спора, да су то **они који су јачи** у заједници... јер ма каква да је и ма колика да је.. у њој увек постоји подела на оне који заповедају и оне који се тим заповестима повинују („диференциација")... Никада и нигде нису одлучивали **сви** чланови заједнице, и деца и жене заједно са људима, како ће се расправити **појављени сукоб међу члановима заједнице,** каква ће бити **сарадња** и у којој ће мери бити ограничена **утакмица,** и никад и нигде **обичајно правно правило није постало уверењем свих чланова заједнице** (држава у малом или великом, примитивна или цивилизована), него увек и свуда уверењем (вољом) јачих — заповедника" (С. 124).

„Жена и деца, и да не говоримо о робовима и слугама, у свакој државној заједници... били су многобројнији од одраслих мушкараца... али је све познато обичајно право.. било повољније за одрасле мушкарце — непобитан доказ, да њихово уверење, **уверење слабијих није било фактор у стварању обичајног права.** Постојали су обичаји... али **није постојао обичај да се убијају** и **снажни људи** (сем робова и слугу, који су били слаби по свом друштвеном положају), и **није постојао** и **обичај, да се** и **мужеви убијају по смрти својих жена;** „право прве

ноћи" (ius primae noctis) постојало је у корист феудалних господара, не и у корист њихових сељака; **„право живота и смрти" имали су мужеви и очеви над женом и децом, не и жене и деца над мужевима односно очевима,** и т. д." (С. 125).

„Да тако, како се суди, и треба да буде, налазе и одлучују они чланови заједнице који одлучују о пословима заједнице и односима у заједници. Преносећи се у положај запостављених и угњетених... немогуће је, чини ми се, замислити да су они, запостављени и угњетани, икада сматрали да њихов положај у истини и нужно треба и да буде такав какав је, ма да су га сматрали правно обавезним за себе. **Нећемо** вальда **тврдити, да узмемо само један пример из садашњице, да сестре имају уверење, да у наследном праву и треба да буду запостављене браћи"** (126).

Г. Др. Константиновић каже, да се „Недовољност теорије сила нарочито опажа кад се кроз њу посматрају *принципи приватног права",* Наведени цитати из књига сведоче, да такво посматрање није пропуштено. *Питање је:* јесу ли постојеће принципе у пуноважном праву створили *јачи* или *слабији?*

Несавршена правна правила, која могу бити израз уверења (вере, веровања, схватања, жеље) и *слабијих,* постаће, рекао сам, савршена правна правила „онда и у онолико када и у колико њихови носиоци успеју да за њих придобију преставнике самосталних заједница или да сами постану преставници самосталних заједница" (С. 24). Ту је објашњење, истина не изрично, и за „живахно и продуктивно *корпоративно право",* на које Г. Др. Константиновић указује. Али и оно није остало без помена у приказној књизи.

„Унутрашњем државном праву често се противставља **аутономно** или **самоуправно право.** Ово чине правна правила, која једна **делимично самостална** заједница на територији једне државе (област, општина, **корпорација)** поставља о људским односима у делокругу своје самосталности. Но како једна таква заједница може имати само толико самосталности колико јој држава даје односно признаје, у ствари и **аутономно право** је **посредно унутарње државно право,** јавно или **приватно** (С. 105).

Ето примера о вредности великог броја експликативних заграда, без којих би или понека мисао остала нејасна и непотпуна, или би аутор био принуђен да говори опширније и о ономе што је само сматрао за потребно да нагласи.

Ма колико да је сила у садашњици потиснута из области приватног права, она и ту још делује у разним видовима. Уговор чини закон за уговораче. Он је формално резултат сагласности изражених воља. Да ли погодбе истога у доста случајева не намеће *јачи* (материално) *слабијем* уговорачу?... О заснивању права својине да наведем један пример из наше недавне прошлости.

„ У овом општем захватању **јачи гони испред себе слабијега.** Ако су на исту земљу бацили око и народни старешина и обичан сељак, овај други мора да се уклони испред онога првог, **чак и онда ако је он**

**раније ту земљу заузео**. Прво старешина узима што се њему допадне; другима, шта остане... Најјачи међу старешинама уједно је и најјачи међу захватачима: то је кнез Милош" (Слободан Јовановић, Уставобранитељи).

„У малим круговима грађанског живота", писао је Јеринг, сили смо објавили рат, и кад се она у **садашњици** у тој области још **бојажљиво и прикривено појављује**, ми **не слутимо да јој је негда ту припадала најшира владавина.** Али, потиснута из низина приватног живота, бега сила на оне висине на којима влада светска историја. Кад се угњетан народ ослободи свога тиранина, кад државна власт одбаци јарам убитачног Устава, који јој је, у стању њене крајње неспособности натурила неразумна маса, кад мач освајача обори трулу државу и побеђеном народу наметне законе, шта на то одговара наша **теорија о праву и сили?** Она признаје промену као свршен чин, као спасоносан чин, т. ј. она не може да избегне признању, да делотворна снага као таква може да збрише и да створи право. Историја са својим гигантским, природно - снажно делујућим силама не може се везати нашом теоретском паучином; када се узнемири, једним ударом цепа је на свима местима и препушта теорији суд, да је у наслону на промењено стање опет састави" (Цитирано на с. 108, прим. 2.).

Из досадашњег излази, да се, у погледима на однос између позитивног права и силе, између г. Др. Константиновића и мене разлика своди, у главном, на област приватног права, па и ту више на становишта посматрања. Више него икоме, *правнику* је тешко помирити се са тим: да позитивно право ствара, створено одржава и мења сила. Народу је лакше било рећи: *„Јако братство, јака и правда"*, и Спинози правничке скрупуле нису сметале да каже: сваки има онолико права, колико може да стегне у своју песницу.

*Сила и брутална сила.* — У приказу, Г. Др. Константиновић вели: „Али, и ако је мој сусед јачи од мене, чак и кад провали у моју кућу, *његова воља није закон за мене.* Напротив, његово *силеџијско понашање скупо ће га стати".* То је тачно, но под условом: или да је нападнути *јачи,* било сам, било са својим сродницима и суседима; или да обојица, нападач и нападнути, живе под једним законом, чија је санкција, средством свога остварења — организована физичка сила заједнице, — *јача* од нападача.

Да на основу горе цитираних речи из приказа читалац не би евентуално остао под утиском, као да се у приказаној књизи и сваки случај људске силе према другима третира као закон, наводим и овде неколико места, која истичу разлику, у колико она постоји, између силе, какво је позитивно право и по свом пореклу и по својој санкцији, и брутално силе. Признаје се не само физичка него и морална сила, али ова у критичном тренутку, т. ј.) на случај сукоба са физичком силом, подлеже физичкој сили, ако и сама не буде у довољној мери заштићена физичком силом односно не пређе у јачу физичку силу.

„Сила може бити **физичка** или спољашња, а може бити **идејна, морална** или унутарња, може бити **оправдана** или **неоправдана,** али без силе, (снаге, моћи) и **до сада претежно физичке** (у коју се, **на крају**, и морална мора преобратити, **ако ће да важи),** није постојала ни једна самостална људска заједница, није постала ниједна држава, **није било реда**. У колико је њена примена мање неопходна, у толико је заједница савршенија, интимнија, идеалнија, постојанија. Такву заједницу желимо, на њеном остварењу треба према својим могућностима да радимо, али нам то не смета да ствари видимо у пуној светлости" (С. 27).

„Кад је већ силом створено **позитивно право**, као **израз уверења или воље јачих о односима међу члановима заједнице**, онда се **та стваралачка сила** ставља у службу томе и таквом праву и **врши по утврђеном** (постављеном) **реду**, само се сада назива **заштитом права** или **правном силом,** а свака друга њој противна сила, као и она сама, кад се врши противно или не врши сагласно постављеним правилима, назива се **противправном, безакоњем, насиљем, безвлашћем, самовлашћем** или **просто силом"** (С. 29.).

„Најопштије и најпростије речено, **закон** је заповест властодржаца о томе какав треба да буде поредак (какви треба да буду људски односи) у њима потчињеној заједници....

„И може се, у опште, рећи само то да су, у садашњици, у уставним државама издате заповести обавезне и за властодршце дотле докле их они не укину или не измене. То је оно, како је раније изложено, што један друштвени поредак чини, по данашњем схватању, „правним" поретком, државу — „правном државом", и то је оно чиме се **позитивно право формално разликује од самоволје и грубе силе.** Материално, садржином, **законско право** може бити **идентично са** силом, **насиљем**, самовољом, а то је случај увек **кад је и у колико је својом садржином у корист јачих а не свих"** (С. 107).

*Хипотеза и докази.* — У *Предговору* књизи рекао сам, „да изложено мишљење није произвољна конструкција, да је засновано на *читању, посматрању* и *размишљању* о прочитаном и запаженом". Тиме сам обележио и пут или методу, којом сам до њега дошао. Оно је, према личном познавању тога пута, закључак на основу *већ констатованих факата* и чињених поређења између *већ* сазнатих мишљења и факата. Нисам га прво прихватио или формирао, свеједно, па тек онда тражио доказе да га поткрепим, него сам до њега дошао извлачењем закључака из *већ констатованога. Наведена* факта, тј. примери из области права, обичаја и морала, нису доказ за тачност учињене хипотезе, него сведоџба о констатацији и закључку који она намеће.

У осталом, и кад би стојало то, да је тачна *хипотеза* Г. Д-р Константиновића о наводној мојој хипотези, ипак би стојало, мислим, и то, да сам доказе потражио и у области приватног права. Ово пријатељско објашњење одвешће нас сагласности у толико пре, у колико више будемо имали у виду: да између јавног и приватног права не постоји одсечна непокретљива граница, и да је то, кад је реч о *праву у опште,* врло важан моменат. Пишући приказ, Г. Д-р Константи-

новић, је, изгледа ми, изгубио из вида и свој напис: *Питање својине* (Генерација пред стварањем. Алманах једне групе. Издање групе за социалну и културну акцију. Београд 1925.) и мој предговор *Општем делу тражбеног права* — одговарајући текстови француског, немачког и швајцарског Грађанског Законика — (Издавачка књижарница Геце Кона. Београд 1925.) На оба места цитирани су тадашњи уставни прописи: „Из својине проистичу и обавезе. Њена употреба не сме бити на штету целине" и „Слобода уговарања у привредним односима признаје се, у колико се не противи друштвеним интересима". Из приказане књиге (С. 87. прим. 24) лако је извести моје мишљење о пореклу тих прописа.

*Учеништво Гумпловића*[1]). Са захвалношћу и поносом признајем своје учеништво према пок. Гумпловићу. И слушао сам његову живу реч и још и сада читам нека његова дела. Али бих био незахвалан према другим учитељима, ако не бих нагласио, да сам, више или мање, и од њих подстакнут на методу и мисли заступљене у приказаној књизи.

Поред Гумпловићевог *Шта је право,* као студент превео сам и *О проблему развића права и обичаја,* ректоратски говор *Хилдебранда,* градачког професора економије, и *Дух модерног казненог законодавства,* од Штоса. Сва три превода оштампана су у *Браничу,* у времену између 1900. и 1904. год. Ако и ја понешто читам из вечито отворене књиге друштвеног живота, у колико то има вредности не мала је заслуга бившег ми универзитетског професора *Варге.* Код њега

[1]) **Ludwig Gumpowicz**. Рођен у Кракову 3. марта 1838. Студирао права и националну економију у Кракову и у Бечу, од 1858—1861. Од 1862. адвокат у Кракову. 1866. поднео Краковском Универзитету молбу за хабилитацију, али је иста одбијена са образложењем, да молилац не пружа довољно гарантије за објективан научан рад. Такво образложење објашњиво је само политичким предубеђењем. Године 1869. Гумпловић је један од оснивача демократског органа »Kraj«, а 1870. политичког удружења »Kolo polityczne.» Био је душа и једног и другог. »Kraj«, чији је он уредник, престао је излазити, 1874., услед финансијских тешкоћа. Велики патриота Гумпловић напушта Краково 1876. и постаје приватни доцент на Универзитету у Грацу. Именован 1893. за ординариуса државног права, пензионисан је 1908., а 1909. својевољно је напустио живот заједно са својом госпођом Франциском.

Почев од 1864. па све до 1909., његова научно-списатељска делатност је скоро невероватна, 195 публикација, од којих је велики број књига: Philosophisches Staatsrecht, Rechtsstaat und Sozialismus, Verwaltungslehre mit besonderer Berücksichtigung des österreichischen Verwaltungsrecht, Der Rassenkampf, Grundris der Soziologie, Das Österreichische Staatsrecht, Soziologie und Politik, Die soziologische Staatsidee, Österreichische Reichsgeschichte, Allgemeines Staatsrecht, Soziologische Essays, Geschichte der Staatstheorien, Sozialphilosophie im Umriss и друге.

Видети **Bernhard Zebrowski:** Ludwig Gumplovicz. Eine Bio — Bibliographie. Berlin 1926. S. 38.

ANALIZA Lanalize

сам слушао правну филозофију, и његови примери из те књиге били су неисцрпни као и људски живот. Још се сећам једнога. Наше госпе и госпођице ћерке, рекао је на једном часу, са презирањем окрећу главе кад сусретну даме са „црвеним шеширима", а не знају да те несрећнице чувају њихову част и девичност. Примерима из живота на самостално размишљање упућивали су и *Тевес, Пфаф, Ламаш* и други. Али, у колико је реч о пореклу заступљене мисли код мене о позитивном праву и сили у приказаној књизи (тиме се само и објашњава, извињава и оправдава ова аутобиографска цртица), она ми је позната већ из негдашњег гимназијског уџбеника историје од Иловајскога. У том уџбенику, ако се добро сећам, први пут сам наишао на *одговор Гала:* Наше је право на врху наших мачева. Професор историје *Павле Софрић,* родом из Сент Андреје, није тај одговор разводњавао. Знање *Горског Вијенца* и народне песме *Буна на дахије* датира се, такође, из времена гимназисте. Почев од Старог и Новог Завета, преко Толстоја, Јеринга и других до Хамурабиевог Законика, учитеља је био доста. Шта коме посебно дугујем, ко би то могао утврдити? Ја не, али, изјављујући то, не одричем се ни једнога.

Не мислим, да ћу закорачити у нескромност, ако кажем, у чему Гумпловић није имао утицаја на мене. За њега је *борба раса или класа* једини природни закон, који,* као такав, *фатално влада људским друштвом.* Као за социолога, за њега постоје само људске групе (расе или класе). О појединцима тако рећи не води рачуна. Држава постаје подвлашћењем једне групе другом, постаје из судара група и победе једних над другима.

Ја видим два природна закона, који владају људским односима: *закон сарадње* **и** *закон утакмице или борбе.* Са сарадњом и утакмицом почиње се прва (5) и завршава последња (156) страна књиге. По мишљењу заступљеном у тој књизи, „Односи сарадње и утакмице одређени су природном нужношћу, природним законима, али се они одређују и свесном делатношћу човека, који је, благодареће својој (такође природној) духовној моћи распознавања и физичкој моћи извесног прилагођавања и природе себи и себе природи (околностима, средини, милјеу) у стању да утиче на људске односе: **да појачава сарадњу и да ограничава, ублажује и у правцу корисности упућује утакмицу"** (С. 8) и даље „фактор права је и сам човек са својим осећајем и разумом, који су, такође, поред све своје основне постојаности, производ многобројних других фактора и резултат вековног развића у борби са природом и у сарадњи и утакмици **између појединаца у људским групама и ових међу собом"** (С. 46). Но и ја не прецењујем разум: „Ма колику вредност и уздање у

ANALI PFB | anali.rs

* Der Rassenkampf. Soziologische Untersuchungen. Zweite durchgesehene Auflage. Innsbruck 1906. S. 195—106. Гумпловићево објашњење расе или класе цитирано је на страни 72 књиге **Законик Хамурабиа.** Издавачка књижарница Геце Кона. Београд 1925.

своју тој борби полагали на разум или људску моћ распознавања предмета, узрока и последица, добра и зла, а то чинимо и морамо чинити, ако нећемо да се предамо фанатизму, „посматрање нажалост доказује, да разум врши незнатан утицај у животу народа као и у нашем свакодневном животу." Примера за то имамо, на сваком кораку, у свом властитом животу као и у животу народа" (С. 48). —

У погледу стварања права, за мене, можда у наслону на Јелинека или можда на Хомерове „циклопе", улогу државе има свака самостална људска заједница.

Захваљујући Г. Д-р Константиновићу на покренутој дискусији, која представља више нашу сарадњу но утакмицу на тражењу достижне нам истине, завршавам са напоменом, да је пок. Гумпловић, чијем се раду у плодном у сваком погледу и овим одаје дубоко признање следбеника, писао: „Праву је својствена тенденција, да се од свог творца, од државе, све више ослобођава, да јој се противставља *као самостална сила* (Macht), *као правна идеја.* Оно тежи за самосталношћу и независношћу од државе, па у тој тежњи иде и даље — да државу себи потчини" (Цитирано у прим 13. на страни 55. приказане књиге).

**Д-р Чед. Марковић**

**Tri predavanja iz međunarodnog prava. Zagreb 1929.**

У једну књижицу под овим насловом одштампана су из »Mjesečnika« два предавања Г. Д-р Јурја Андрашиа и једно Г. Д-р Натка Катичић. Прво, под насловом *Наíчовији развој међународнога права,* приступно је предавање Г, Андрашиа на катедри међународнога јавног права на загребачком свеучилишту. У почетку писац даје у кратким потезима историју ове катедре. У Загребу се међународно право предаје још од 1776 године, а први професор »Iuris naturae, publici universalis et gentium« био је Винко Калафатић. Касније су ову катедру заузимали многи угледни правници, од којих су неки из Загреба били позвани на старе универзитете у Будим и Пожун (Братиславу). Радови ових професора делимице су сачувани и биће занимљив предмет историског проучавања. Од како су правне студије у Загребу реорганизоване 1874 год. стварањем свеучилишта, међународно право предавала су два истакнута правника Д-р Јосип Пливерић и Д-р Ладислав Полић. Први је са Јелинеком водио познату полемику о правном односу Хрватске према Угарској, о Полићевим пак радовима било је већ речи у „Архиву", нарочито поводом његове недавне смрти.

Прелазећи на саму тему свога предавања Г. Андраши констатује да је за последњих 50 година међународно право напредовало „у три главна правца: у правцу генерализације, у правцу кодификације и правцу правног решавања спорова". Док је још недавно међ. право важило само у Европи, и то не између свих држава, данас је међународна правна заједница

обухватила целу земљину куглу. У погледу кодификације није био толики успех, Ипак, од времена када је обичајно право било најглавнији извор међ. права, што је било још до пре кратког времена, учињен је огроман напредак. Међ. право добија облик писанога права. Најпре су закључивани двострани уговори. За последњих 10 година, само у секретаријату Друштва народа регистровано је преко 2000 уговора. Многе установе доприносе напретку кодификације међ. права, на првом месту Друштво народа, затим панамеричке и друге конференције, па и многа приватна удружења, као на пример Институт за међународно право, Интерпарламентарна унија и т. сл. Исто тако знатан напредак показује се и на пољу мирног решавања спорова међу државама пред избраним судовима. После великог броја двостраних уговора о избраним судовима почели су се закључивати и вишестрани, од којих је први пример у светском поштанском уговору. Прва Хашка конференција тежила је да уведе опште и обавезно избрано суђење, но услед отпора Немачке то није постигнуто, већ су само установљена начела избраног суђења. Тек после светског рата, пактом Друштва народа основан је Стални суд међународне правде, који је отпочео рад 1922 године. Сем тога све више се закључују уговори о обавезној арбитражи. Од насилног или политичког решавања спорова све више се прилази њиховом правном просуђивању, констатује Г. Андраши. У овом погледу нарочити значајан напредак учињен је оснивањем Друштва народа. „Друштво народа, каже Г. Андраши, чини нам се као нека полазна тачка за развој међународнога права у будућности, а коначни циљ развоја — о том не може бити двојбе — јест наддржавна свеопћа заједница са свим значајкама обвезатности и присиле, какову данас налазимо у државе."

Прегледавши тако главне смерове међ. права, писац обраћа пажњу на резултате који се намећу правној науци. На првом месту он констатује несавременост међ. права, услед чега потичу „многе теоретске нескладности". Подела међ. права, на формално и материално „оглашена је у последње време застарелом и неисправном." Г. Андраши ипак мисли да се та подела може задржати „ако се она исправно схвати." Занимљиво би било да ову своју идеју детаљније развије, и да одбрану старе теорије о подели међ. права на материално и формално. Исто тако променио се и начин обраде међ. права, које се данас обрађује као строго позитивно право. Све више преовлађује гледиште да се појам суверености елиминише из науке (о овом питању Г. Андраши је објавио једну књигу, коју смо имали прилике да прикажемо у овом часопису). Под утицајем Друштва народа почело је да се развија начело већине, надгласавања и у међ. праву. Исто тако подвргнута је ревизији и наука о субјектима међ. права. Поред држава, данас се субјектом међ. права сматрају и доминиони и колоније, које немају све одлике једне независне државе, а под извесним условима и појединац се сматра субјектом међ. права.

Г. Андраши сматра, мислимо потпуно правилно, да се народне мањине још не могу узети као субјекти међ. права. На истом гледишту стајали смо и ми у својој расправи „Заштита мањина" објављеној 1922 год. у овом часопису.

Завршавајући своје предавање бацивши поглед на она питања која су, место напретка, назадовала, писац наводи Листове речи да „будућност међународнога права зависи од тога, хоће ли успети, да се у нову организацију савеза држава уведе моменат принуде".

Друга два предавања од којих је прво Г. Д-р Натка Катичића *О међународној арбитражи* а друго Г. Д-р Јурја Андрашиа *Друштво народа и мирно решавање међународних спорова* одржана су у Правничком друштву у Загребу. Г. Кати чић је у своме предавању најпре развио анализу саме установе арбитраже, на једној широкој бази излагања основних начела појединих важнијих правних школа. У почетку још он је нагласио да „институт арбитраже црпе своју животну снагу из два корена: идеолошкога и фактичнога. Идеолошки, наука о међ. праву развијала се под окриљем индивидуализма и природнога права." Изложивши најбитнија начела ових праваца, Г. Катичић је додирнуо остале социолошке и правно-философске правце, задржавши се нарочито на гледиштима нормативне школе. Проучавајући тако генезу међ. права, он вели да се у њој налази главна, карактеристична улога арбитраже коју сматра као „инструмент судовања између координираних држава." У другом делу свога предавања писац додаје преглед трију етапа у развитку арбитраже: до хашких конвенција, до оснивања Друштва народа, и по оснивању Сталнога суда међународне правде, којој је установи обратио нарочиту пажњу и изложио њен статут и технику њенога рада.

Г. Андраши дао је допуну предавања Г. Катичића изложивши правну организацију за решавање међународних спорова, која обухвата, између осталих питања, и арбитражу. Г. Андраши детаљно излаже ово питање у вези са Друштвом народа. Организација мирног решавања међ. спорова може се разврстати овако: у првом реду долази непосредно преговарање. Затим може бити и посредовање, и то или „посредовање појединих држава било тражено, било нуђено, или пак посредовање Друштва народа, изазвано по једној од странака или по трећима." Најзад трећи ступањ „помирба", која може бити од случаја до случаја или институционална, т. ј. посебним уговором у напред предвиђена. Данас се све више развија уношење одредаба у међународне уговоре о овом обавезном избраномсуђењу и примирењу. А тиме се дошло до највишег и најсавршенијег ступња решавања међународних спорова мирним путем.

ANALI PFB | anali.rs

Ова три предавања из међународног права доказ су колико се интересовање наших правника у новије врме посвећује питањима међ. права, у Загребу као и у Београду, и представљају занимљив и леп прилог нашој науци.

**Илија А. Пржић**

# НЕКРОЛОГ

## МИХАИЛО БОГОСЛОВСКИ

20 априла о. г. преминуо је у Москви д-р Михаил М. Богословски познати руски историчар. Покојник је припадао чувеној руској школи руске историографије, чије су вође били, — средином XIX века Сергије М. Соловјев, а од осамдесетих година и надаље Василије О. Кључевски. Сергије Соловјев, писац монументалне „Историје Русије од најстаријих времена" (у 29 свезака) дао је прво органско схватање руске историје као јединственог еволуционог процеса руског народа. Тај органски карактер руске историје Соловјев је утврдио у два правца. Прво је засипао и тиме уклонио онај бездан, који су словенофили прокопали између Московске Русије и Русије Петра Великог, и увео је Петрову реформу у општи органски ток руске историје. Друго, Соловјев је оборио две предрасуде, које су сметале органско схватање руске историје, и то, — представу, као да се руска историја вршила само на површини те није продирала у дубину народног живота, и сродну томе представу, да је у Русији историја државе и историја народа (земље) ишла свака тобоже својим засебним путем. Оборивши те априорне представе Соловјев је образложио јединствено схватање руске историје, према коме се живот државни и живот народни налазе у непрекидној вези међузависности. Кључевски је пошао за таквим органским погледима свога учитеља и на њиховом тлу занимао се специалним проучавањем социалне историје, коју је базирао на економској историји, а од које је опет начинио праву подлогу политичког развитка. Кључевски је имао више ученика. Као најстарији од њих и најкрупнији долазе: Павле Миљуков, Александар Кизеветер (познат и у Београду својим сјајним јавним предаваньима) и Михаил Богословски. Прва двојица нису само одлични научници, него у исто време и угледни политичари. Широко је позната политичка улога П. Н. Миљукова. Политички рад Кизеветера није довољно познат у иностранству, јер није излазио на међународно поприште, али унутра у Русији Кизеветер је био угледан радник и, такорећи, идеолог уставно-демократске странке.[1]) Богословски је стајао по страни од активне политике. Та спољашња аполитичност му је омогућила да остане у Москви код домаћих архива, где га је затекла и смрт. До краја својих дана остао је веран својим унутрашњим убеђењима. Није постао „црвени историограф" (као његов колега Михаил Покровски), него је сишао у гроб као национални руски историк, какав је био целог свог живота. У свом тестаменту наредио је, да буде сахрањен по верским обредима православне цркве. То је последња воља његова била испуњена.

За основни предмет социалних истраживања Б. је изабрао локални живот руске провинције. Баш нањ се односе две велике монографије Б., од којих је једна посвећена обласној реформи Петра Великог (Областнаја реформа Петра Великаго, Москва, 1902), а друга —

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Од великог су интереса Кизеветерови мемоари, који обухватају и научни и политички живот, а који су недавно изашли из штампе у Прагу, — **А. А. Кизеветтер,** На рубеже двух столетии (воспоминанија 1881.—1914), Прага, 1929. (524 стр.)

земаљској самоуправи на приморском северу 17 века (Земское самоуправление на поморском севере XIV века, 2 тома, Москва, 1910). Од свију управних реформа Петра В. најмање је успела његова обласна реформа. 1708 г. Петар је увео поделу територије на губерније, али због ратних брига није дао губернијама административни апарат правилно уређен. Тек 1718—1722 г. је ту празнину попунио и по шведском угледу завео је цео систем локалних установа за општу администрацију, финансијску управу, а при том је поделио губерније на провинције, као основне административне јединице, које се опет деле на „уједзде" (срезове). Та је реформа трајала само до смрти Петра В. и 1727. г. била је укинута; истовремено успоставила се стара московска управа преко војвода. На основу самосталних архивских истраживања Б. је расветлио и спољашњу историју обласне реформе Петра В., и њену политичко-правну конструкцију, и њену социјалну подлогу. При томе је испољио и ту општу идеју, од које је цела реформа полазила. То је била идеја о „регуларној држави", под чим је Петар В. разумео систематско уређење државне управе, базиране на начелу законитости и на јерархији инстанција. За што је било тешко, да се та идеја спроведе у ондашњи руски живот, то Б. разговетно објашњава.

Друга од наведених монографија Б. спада у 17 век, у Московско доба и односи се на један специфичан део руске земље, и то на њен северни крај, који се простире до Белог мора (данашње губерније — Вологодска и Архангелска). Тај је крај створила искључиво слободна колонизација народа. Свуда је у Русији колонизациони процес играо битну улогу. Није узалуд Кључевски рекао, да „историја Русије је историја земље, која се колонизује". У северном крају је та колонизација имала потпуно особити карактер. Никад у томе крају није било властеле (дворјанства). Манастири и сељаци су тамо били главни пионири културе и главни радници на уређивању и на управи краја. То је био сељачки крај, где су се занимали земљорадњом и везаном за земљорадњу натуралном индустријом, у главноме шумарством и риболовом. Цело уређење краја базирало се на широкој земаљској самоуправи, која се није ограничавала на села и „волости" (сеоске округе), него је обухватала читаве „уједзде" (срезове), који су имали своје сејмове (скупштине) и своју изборну владу. Карактеристично је, да црквене парохије нису стајале на страни, него су улазиле у општи систем земаљске самоуправе. Потпуну слику административног уређења и друштвеног стања у северном крају пружа монографија Б. А тај крај је знаменит и може се поносити тим, што је дао Русији Ломоносова, тога чувеног „архангелског мужика".

Осим две основне монографије Б. има читав низ мањих расправа важних и вредних, на којима не можемо да се у краткој белешци заустављамо. На завршетку морамо да упозоримо читаоце на један велики рад Б., којим се покојник бавио читав низ година, а који није објављен. То је рад Б. на историји Петра В. После времена кад је Б. својом монографијом ушао у ту историју, замислио је да њу критички прегледа у целини, а пре свега да прегледа историју живота и личног рада самог Петра. Поставио је себи за циљ да пружи тачну слику Петровог живота и рада не само по годинама и месецима, него и по данима. За тај циљ је Б. прикупио и обрадио врло велики материал. До данас он није штам-

пан. Какав га удес чека не знамо. Званична у Совјетској Русији марксистичка историографија интересује се само са друштвене класе, а не за поједине личности. Изузетак се чини само за „Иљића" (Ленина). Да ли ће исти изузетак бити учињен за Петра Великог, то је једно отворено питање.

Смрт Богословског је велики губитак. Његово име треба да се упише крупним словима у анале историјске науке руске и словенске. Слава му!

Т. Тарановски

## БЕЛЕШКЕ

**Нови наставници Правног Факултета.** — На Београдском Правном Факултету постављен је за доцента за Приватно Право Г. *др. Милан Ф. Баршић.* За хонорарне професоре кривичних наука изабрани су Г.Г. *Сергије Трегубов* и *др Никола Краински.*

**Прослава стогодишњице рођења Фрање Рачкога.** — 1. и 2. јуна ове године удружене Југословенска Академија знаности и уметности и Српска Краљевска Академија прославиле су стогодишњицу рођења Фрање Рачкога, знаменитог хрватског историчара и идеолога југословенске мисли, организатора Југословенске Академије и њеног првог председника. Прослава је изведена у Загребу у присуству интелектуалне елите наше земље и представника бугарске, пољске и чешке Академије Наука. Поред уобичајених поздравних говора, одржана су три предавања. Г. д-р Аугуст Мусић прочитао је говор *Фрањо Рачки први председник и организатор Југословенске Академије.* Улога Рачкога у стварању академије од највећег је значаја. Он је повереник Штросмајера, и са овим је израђивао и саму идеју о оснивању овог научног завода. Кад је академија основана, он је дуго на њеном челу, и у ствари он ју је поставио у живот. Двадесет и седам првих година академије нераздвојно су везане за Рачкога, историја њена за то време, у главном је и историја његовог живота и рада. Г. Мусић је опширно и подробно изнео све то у овоме предавању. Г. д-р Фердо Шишић прочитао је расправу *Фрањо Рачки историк.* Веома занимљиво писана, ова расправа обухватила је сав рад Рачкога на науци, у којој је он, ван сваке сумње један од најистакнутијих у нашем народу. Рачки је нарочито обрађивао време од VII до XII века, и унео је светлост у многа нерасправљена питања тога доба. И ако је у главном обрађивао хрватску историју, он је дао значајне расправе и из историје Срба, и из историје Босне. Сем тога он је сакупио и објавио огромну историску грађу. Г. Шишић има право кад каже „ниједан од свију хрватских хисторичара до дана данашњега није стигао Рачкога ни по мноштву методички израђених радова, ни по важности. Он је прави отац наше модерне критичке хисториографије"..., а на другом месту: „треба јасно казати да је Рачки, кроз више од четврт столећа, заиста био оно средиште око којега се кретао готово читав научни рад Хрвата". Најзад Г. Слободан Јовановић прочитао је своју студију *Фрањо Рачки и југословенска мисао.* У њој је обухваћен један део политичког рада Рачкога, онај део у коме је он велики идеолог и неуморни радник у служби југословенске националне мисли. У својој широко постављеној студији Г. Јовановић даје слику целе средине у којој се јавио југословенски покрет. Из те средине рељефно се истичу две знамените личности, Штросмајер и Рачки, два „апостола југословенства". Велики идеолози, они су у исто време и велики организатори, и за њихова имена везане су највеће хрватске културне тековине, Свеучилиште и Академија. Будућност је Рачки гледао у заједници Хрвата и Срба. Он је био „од оних духова који предосећају будућност, и чија је величина стога јаснија познијим нараштајима него савременицима. Међу духовним вођама нашега народа њему припада једно од првих места. Свештеник, научник, политичар, он је унео у

свој национализам верско одушевљење, научничку темељитост, политичарску борбеност. У нашој историји XIX века тешко је наћи још једну тако свестрану и складну личност. Његова је историска заслуга да је покушао спојити хрватски и српски национализам у политичку снагу вишег ступња која је једина могла извршити ослобођење нашега народа од немачко-мађарске превласти. Још и данас његови списи јесу најбољи политички требник, јер нам дају ону ширину погледа без које наша данашња држава не може напредовати".

Поводом прославе Рачкога удружене академије издале су у једној књизи сва три ова предавања. Сем тога загребачка академија издала је прву књигу преписке између Рачкога и Штросмајера, коју је средио Г. Шимић.

Од публикација поводом ове прославе ваља поменути и писма Рачкога Стојану Новаковићу, која је сада објавио Г. д-р Милета Новаковић у *Годишњици Чупићевој*. То су 34 писма писана у доба 1872—1886. Већи део ових писама говори о научним везама оба наша велика историчара, који су били у сталном додиру. Често се у њима додирују и питања национална. Занимљива је потпуна сагласност мисли и у питањима научнога рада и у питањима националне политике. И ако им недостаје други део — Новаковићева писма Рачкоме — она осветљују везе ова наша два истакнута научника и национална радника.

**И. Пржић**

**Међународни Институт за јавно право.** — Овогодишња сесија међународног института за јавно право одржана је у Паризу од 22 до 24 јуна, под председништвом Гастона Жеза. Главни секретар института Б. Миркин-Гецевич прочитао је извештај о раду у току прошле године. Институт је издао свој први Годишњак. Затим је, на место преминулог Леона Дигиа изабран за члана управе института Анри Бертелеми, декан Париског правног факултета. За редовног члана изабран је Роже Бонар професор из Бордоа, а за дописне чланове Тесије (Париз), Биелса (из Розариа у Аргентини), Хецел (Праг) и Рактиван (Атина).

Најпре је вођена дискусија *о данашњој кризи представничке демократије*, на основу извештаја Жозеф-Бартелемиа, Лауранс-Ловела и Вогие-а. Г. Бартелеми је допунио свој штампани извештај по овом питању прегледом нових догађаја и излагањем социалних, правних и политичких основа данашњих диктатура. У дискусији су учествовали Г. Г. Јелинек, Жез, Политис, барон Нолде и Миркин-Гецевич. Говорници су излагали своја мишљења о суштини данашње кризе демократије. Преовлађивало је гледиште да начело демократије није у кризи, већ само техника државне управе: свуда је потребна једна јака власт, али ова може да буде и демократска, кад се отклоне извесне сметње које ствара режим политичких партија, утицаји бирача на посланике и т. д.

Г. Миркин-Гецевич поднео је извештај *о новим тежњама декларација права*. Он је изложио, како се под утицајем социалних услова савременога живота повећава број индивидуалних слобода социалном заштитом појединаца. Он наводи многе примере социалних тенденција према одредбама поратних устава о својини, породици, заштити деце, школама, социалном осигурању. По њему, ове нове одредбе стварају „рационализацију власти", тежњу да се сав социални живот протка мрежом права. Даље он излаже међународну заштиту човекових права, која је изражена у заштити мањина и у тежњи да се уставотворна власт појединих држава ограничи међународним уговорима. Не улазећи у догматичку препирку између присталица индивидуализма и солидаризма, он предлаже своју методу, коју назива историско-емпиричком, и констатује да је данас држава обавезна да ограничи разне слободе, баш у интересу појединца (социална хигијена, саобраћај, алкохолизам, и т. д.). Услед тога су индивидуалне слободе ограничене у смислу „социалне контроле слободе". У дискусији по овом извештају Г. Гаскон-и—Марен нарочито излаже еволуцију појма својине, од француске револуције до наших дана. Г. Алварез наводи одредбе јужно-америчких држава из ове области и скреће пажњу да је Г. Миркин—Гецевич објавио недавно у једној занимљивој књизи све декларације права из целога света. Председник Института Г. Жез предлаже да Институт пре-

дузме систематски рад на обради материала из ове области, тако да обухвати законодавства и научне теорије свих културних земаља. Овај је предлог прихваћен од свих чланова.

Затим је Г. Политис саопштио свој извештај *о значају одредаба уставнога права за закључење и ратификацију међународних уговора*. Он је изложио еволуцију међународне праксе која тежи да олакша склапање колективних уговора, и истакао је нарочито улогу Друштва Народа и Међународног Бироа Рада у питањима међународног изједначења законодавства. Гаскон-и—Марен, барон Нолде и Миркин—Гецевич навели су извесна техничка питања модерног уставног права у погледу ратификације међународних уговора. Џемс Гарнер је изложио праксу Сједињених Америчких Држава, где велике тешкоће чини Сенат, који приликом претреса међународних уговора скоро у сваки уговор уноси резерве које често из основа мењају тај уговор. Г. Жез је нагласио проблем парламентарне ратификације међународних финансиских обавеза, који је у новије време добио нарочити значај.

На последњој седници Фриц Флајнер поднео је извештај *о референдуму и народној иницијативи*. Он је изложио и са правног и са политичког гледишта организацију ове установе у Швајцарској. Г. Гарнер је изложио праксу у Сједињеним Државама а Г. Жез је истакао конзервативни карактер референдума у Швајцарској. Г. Стајнов је саопштио како је увођење плебисцита у питању оптужбе министара, пропало у Бугарској, а Г. Миркин—Гецевич се нарочито задржао на томе како је у централној и источној Европи изгубљена вера у плебисцит.

Тиме је завршена ова сесија института, а идућа је заказана за крај октобра 1930 год. За врло кратко време, благодарећи напорима чланова и нарочито енергији председника Гастона Жеза и генералног секретара Миркин—Гецевича, институт је извршио велики посао и заузео веома угледно место међу научним установама.

**И. Пржић**

**III. скуп чехословачких правника у Братислави.** — Прашки правнички часопис Правник објављује да ће се у лето 1930. г. одржати III скуп чехословачких правника и то у Братислави. Организацију овог конгреса преузели су Právnická Jednota Moravská у Брну и Právnická Jednota na Slovensku у Братислави. Скуп има, као и раније два оваква конгреса, за задатак да убрза изједначење и реформу права у Чехословачкој Републици. Конгрес ће бити подељен у шест секција. У свакој секцији читаће се и дискутовати по три теме. За сваку тему биће најмање један главни и два ко-референата, који сви морају своје реферате предати организационом одбору до краја фебруара. Сви ће ови радови бити одштампани и разаслати свима пријављеним члановима конгреса бар на месец дана пре почетка конгреса. И ако референти још нису дефинитивно утврђени, на конгресу расправљаће се међу осталим и ова правна питања:

1⁰ Секција за грађанско право: Међупокрајинско право и његово решење до потпуног изједначења грађанског права. — Како ће се спречити штетно распарчавање земљорадничких поседа?

2⁰ Секција за специална приватна права: На којим би основима требало изградити право о акционарским друштвима? — Заштита ауторског права у области радиофузије узимајући у нарочити обзир чл. 11 bis закључака Римске конференције од 1928. године.

3⁰ Секција за Грађанско-Судски Поступак: Да ли треба раширити примену инокосног суђења? — Треба ли допустити жалбу за обнову поступка у споровима око развода, одвојеног живота и уништаја брака?

4⁰ Секција за Кривично Право: Да ли треба променити прописе позитивног права о повреди части, нарочито што се тиче штампе, и на који начин? — У којим се правцима жели спровести реформа поратних судова? — Како би требало организовати кривично правосуђе за малолетнике?

5⁰ Секција за Јавно Право: Тобожњи (привидни) управни акти. — Одговорност државе за чиновника. — Невршење надлежности. — Државна предузећа, њихова организација — Правни положај и разлика предузећа и јавно-правних установа.

6⁰ Секција за финансиско право: Управа финансија самоуправних тела. — Препоручује ли се оснивање фондова за изравнање рачуна? — Реформа кривичног пореског права. — Реформа пореског права у опште.

Као што се види из наведеног списка главних тема овај скуп чехословачких правника имаће, по значају питања која ће се ту третирати, интерес не само за Чехо-словаке, већ за правнички ред у опште јер су то питања која се са огромним интензитетом намећу данас у свима државама. Зато организатори овога конгреса очекују велики број учесника и из иностранства, нарочито из словенских држава.

**М. Ф. Б**

**Конгрес немачких правника у Чехословачкој.** — Јаке културне организације немачке националне мањине у Чехословачкој, организују сваког пролећа конгрес немачких правника — чехословачких поданика. — Такав један скуп, IV по реду, одржан је овог пролећа у Теплице — Шамове уз велико учешће Немаца из Рајха и из Аустрије. На томе конгресу претресана су врло интересантна питања и зато сматрамо за корисно да их укратко забележимо.— „О одговорности државе за накнаду штете проузроковане од стране органа", референти г. Weise (Праг) и Kipra (Берлин). Примљено је гледиште о непосредној одговорности државе (и других јавно-правних тела) без обзира да ли се до штете дошло неправилним вршењем службе. Држава пак има (али само за случај тешке погрешке органа) према своме органу право регреса за исплаћену штету. — Проф. Kafka (Праг), Rumpf и Siegel (Берлин) реферисали су о питању кодификације прописа о искоришћењу електричне енергије. Испитујући ово питање и са гледишта статистичког и социалног, конгрес се изјаснио за систем концесија. — Кривично-правна секција изучавала је питање посебног положаја политичких злочинаца. Реферисали су потпредседник врховног суда Sandmann (Праг) и проф. Weber (Јена). Конгрес је препоручио: законско дефинисање политичких злочина, увођење нарочите казне за њих (заточење — custodia honesta, без губитка грађанских права) и надлежност судова за издавање политичких злочинаца. — Иста секција бурно је дискутовала питање о учешћу лаичког елемента у кривичном правосуђу. Референти су били генерални прокуратор Höpler (Беч) и судија Böhrsche (Cheb). Први предлагао је да се поротни судови замене са т. з. шефенгерихтима. Други на против тражи одржање поротног суда (са малим изменама) и његову надлежност и за политичке злочине по закону о заштити републике. Конгрес се изјаснио да избор поротника треба вршити руководећи се степеном образовања кандидата. Осим тога препоручени је шефенгерихт као малолетнички суд и проширење надлежности поротног суда и на одмеравање казне. — Без резултата Конгрес је радио (већина учесника и то оних слободних професија била је јако конзервативна) на питању учешћа лаичких и професионалних судија (људи и жена, зрелих, који живе у уредном браку) у грађанском суђењу. Референти су били професори Sperl (Беч) и Neuner (Праг). — Осим тога по рефератима д-ра H. Walter-a (Теплице) и председника финансијског суда Klosse (Минхен) предлаже се установљење апелационих финансиских судова и потпуна заштита пореских обвезника за случај спора са пореским властима. Ту заштита најбоље би се добила у гарантији судског поступка. — Поред ових питања расправљано је и питање о праву мањина на свој језик пред судовима. — Удружење немачких правника у Чехословачкој ускоро ће издати Споменицу о овом конгресу, објављујући — на немачком језику — његов рад.

**М. Ф. Б.**

*Banque Nationale du Royaume des S. C. et S.*, **Bulletin d'information et de documentation**. Janvier — mars 1929. 28 p. Belgrade, Planeta.

Један од узрока што се економска наука код нас не може успешно да развија, и што носи најчешће обележје простог копирања идеја и метода са стране, јесте оскудица у сређеним подацима о нашој властитој привреди. Чак је мала предратна Србија обраћала већу пажњу привредној статистици него данашња велика држава. Привредне коморе у годишњим извештајима обухватају у главном своја подручја, а изве-

штаји банака су одвише општи. Наши привредни часописи такође оскудевају у прецизним податцима, нарочито у онима који би приказивали садашње стање привреде у земљи. Свему томе је главни разлог у оскудици текуће државне статистике.

Народна Банка, — и по своме положају емисионе и кредитне установе, и по својим обилним средствима, — била је позвана да нешто учини. Примери за углед у страним земљама нису јој недостајали. Она је тек сада почела са тим важним послом. За своје обавештење пре свега, она је установила једно одељење за економска испитивања. А ово одељење је покренуло један тромесечни *Билтен* на француском језику, који ће, поред њених недељних „стања", доносити и друге важне податке из свих области наше привреде. Први такав *Билтен*, за месеце јануар, фебруар и март 1929. године изишао је. Њега је уредио, и даље ће *Билтен* уређивати, г. др. Александар Јовановић, доцент беогр. правног факултета, који руководи и осталим пословима економског испитивања у Народној Банци. *Билтен* је уређен врло пажљиво, и као целина представља једну добру новину код нас. Колико је раније полузванична **Revue économique et financière** била расплинута, напабирчена и слабо документована, толико је овај **Bulletin d'information et de documentation** концизан, прегледан и једар.

*Билтен* Народне Банке састављен је из два дела: у једном се систематски и описно прегледа стање наше привреде у првом тромесечју ове године; у другом се дају у виду таблица, индексних бројева и дијаграма следећи податци: недељно пословно стање саме Банке од 31. јануара 1928. до 31. марта 1929. (металнa подлога, позајмице трговини, актива, пасива); курсеви страних валута на Београдској Берзи од 10. јануара 1928. до 29. марта 1929.; обрт касе Народне Банке у 1926., 1927., 1928. и у прва три месеца ове године; индексни бројеви берзанских цена 12 банкарских и 15 индустриских акција; индексни бројеви берзанских цена за државне папире; индекс цена на велико за биљне, животињске, минералне и индустриске производе за све месеце 1927. и 1928. као и за прва три месеца 1929.; преглед државних прихода за буџетску 1928/29. годину; преглед монополских прихода од 1925. год. до априла 1929.; послови Државне Хипотекарне Банке и Поштанске Штедионице; пољопривредна производња (цереалије, окопавине, индустр., биљке, воће); рударска производња; топионичка производња; спољна трговина; спољна трговина према Бриселској номенклатури; извоз и увоз најважнијих артикала; трговина са најважнијим земљама; стечајеви за последње три године; вагонски товари на државним железницама; незапосленост у 1928. и 1929.

Као што се види, на 28 страна овога *Билтена* саопштен је један необично велики број најдрагоценијих података, у једној форми и на начин који до сада код нас није био познат. Нарочито се истиче индекс цене на велико утврђен на бази 1926. године по методи геометриске средине. Он је, за разлику од сличних индекса *Привредног Прегледа* и *Народног Благостања*, ограничен на 55 репрезентативних артикала груписаних у четири групе. За основу су узете цене у 1926. години = 100. За то је било озбиљних разлога, које је г. А. Јовановић навео у прошлој свесци *Архива*. Али је, бар што се тиче пољопривредних артикала, то незгодно због промене која је у нашој валутној политици и у ценама настала после 1924. године: по овоме индексу изгледа да су цене пољопривредних артикала у великом скоку према индустриским и минералним који су у паду, док у ствари то није тачно према ценама у 1924. и 1925. Слика која се на тај начин добија о економском развоју нашег села и наше пољопривреде није верна, ако се немају у виду и претходне године.

Друга напомена је мање важна. Индекс цена на велико је несумњиво много згоднији и за овакав један *Билтен* можда једино могућан. Али под нашим заосталим трговачким приликама, — где су разлике у ценама на мало тако несразмерне, он не даје праву слику о ценама, нарочито за пољопривредне и сточарске артикле. Најзад, желети је да се у идућим бројевима види и један индекс каматне стопе на новац како је стварно обрачунавају наше банке, велике и мале

**Д. С. Јовановић**

**Једно ново дело о држави.** — Професор француског правног факултета у Каиру, Marcel de la Bigne de Villeneuve, објавио је прву књигу свога великог дела о држави, под насловом **Traité général de l'Etat.** Essai d'une théorie téaliste de droit politique. (Paris 1929, Sirey. p. XXXII + 626). Књига Бињ де Вилнева не значи једну потпуно нову теорију о држави. Он се задржао само на критичком излагању постојећих француских теорија, уневши своју систематизацију и често и своје погледе. Отуда париски професор Луј Ле Фир, у опширном и занимљивом предговору овој књизи с правом каже да ће књигом морати да се служе сви који буду проучавали теорију о држави.

У уводу писац поставља питање да ли се држава има проучавати са гледишта правног или политичког. Његово је мишљење да би ма које једнострано гледиште остало непотпуно, и да се држава може правилно схватити само кад се посматра са оба гледишта, и то реалистичком методом, очишћеном од фикција и апстракција. Отуда је своме делу дао поднаслов. „Покушај једне реалистичке теорије **политичког права.**" Даље он излаже, по хронолошком реду теорије о постанку и концепцији државе. Што се тиче постанка државе он одбацује теорије по којима се постанак државе заснива на породици, уговору или сили, и стоји на гледишту да је друштво и држава један спонтани факт створен потребом. Даље излаже како се схватање природе и улоге државе мењало под утицајем разних сукцесивних теорија од најстаријих времена до модерног доба.

Затим писац проучава природу државе и елементе из којих је ова састављена. У овом делу књиге он је под знатним утицајем Дигиевих учења. Он одбацује теорије по којима су народ и област било субјективни било објективни елементи државе. По њему ни народ ни област нису битни елементи државе, већ само спољни услови за њено постојање. Кад се из појма државе уклоне ови материални елементи, она се јавља као нешто нематеријално. То нематеријално у првом је реду нарочита моћ државе, сувереност. С друге стране држава се јавља као личност. По Бињ де Вилневу држава је једна суверена личност. Из овога би изгледало да је његова теорија потпуно супротна Дигиу, који, као што је познато, одбацује баш сувереност и правну личност из појма државе. Но Бињ де Вилнев претреса и критикује постојеће теорије о суверености: теократске теорије монархије по божанском праву, разне демократске теорије и правне теорије о суверености државе и ограничењу те суверености. Исто тако он критикује и негативну теорију Дигиеву. По Бињ де Вилневу сувереност стварно постоји, али она нема особине које јој се обично придају. По њему суштина суверености је у ствари својство државне моћи да буде ограничена, т. ј. моћ против чијих одлука није могућна жалба. Дакле, по њему, у појму суверености нема ни једне више воље, ни власти заповедања. А баш због та два елемента Диги одбацује сувереност. Кад се сувереност сведе на ову „ограничену моћ". она је толико смањена, да скоро више и не постоји.

Исто тако Бињ де Вилнев је ограничио обим појму правне личности државе. По њему јединство и трајност суверености захтева да се држава узме као правна личност. Али он критикује разне теорије које правној личности придају карактер физичке личности. То се противи реалности, као што јој се у осталом противи и потпуно негирање правне личности. По Бињ де Вилневу правна личност је „средиште надлежности и властитог предузећа, нематеријално биће које је очишћено од свих особина што се придају онтолошком бићу, т. ј. од свести, воље и разума" (стр. 607). И овде се он знатно приближио Дигиу, јер овако смањене особине правне личности чине да се у њој скоро изгуби *личност.*

Покушај Бињ де Вилнева занимљив је као једна доследно проведена примена експерименталне методе у области правне науке. С тога се његова друга књига очекује са интересовањем. У овој књизи излагање разних теорија о важним проблемима државе биће од интереса за све који се овим предметом баве.

**И. Пржић.**

*Мирко Г. Авакумовић:* **Кратак поглед на Међународну Организацију Рада.** (Quelques apercus sur l'Organisation Internationale du Travail). Београд, штампа „Млада Србадија" стр. 24. Издање универзитетског Удружења за Лигу Народа. — Изузимајући известан број популарних публикација Информативног Одељења Главног Секретаријата Лиге Народа, Степановићево „Друштво Народа", Др. Милете Новаковића „Кратак поглед на Друштво Народа". На нашем језику, у истини, није, у *посебним издањима*, скоро ништа више писано о после-ратним новим међународним организацијама: о Лиги Народа, о Сталном Суду за међународну Правду, о Међународном Биро-у и Међународним Конференцијама Рада. Због тога је врло добро дошла горња студија г. Авакумовића која је, у ствари, извод из његовог већег рада у припреми о Међународној Организацији Рада у опште.

Г. Авакумовић био је чиновник, све до скора, у Међународном Биро-у Рада и он несумњиво одлично познаје ту нову међународну установу. У кратком и концизном историјском прегледу он је, у својој студији, изложио најпре све оне напоре, чињене у току времена, док се најзад дошло до стварне и ефикасне заштите радника на међународној основи. — Са основном идејом да се општи мир може заснивати само на бази друштвене, социалне правде; да с тога треба уклонити све узроке неправде, беде и оскудице радника; да ова начела треба да прихвате све државе и да једна стална међународна организација треба да ради на остварењу тих начела путем изједначења радничког законодавства у свима земљама света, — Версаљски Уговор о Миру од 28 јуна 1919 године основао је Међународну Организацију Рада у Женеви и ХШ део Версаљског Уговора, који служи као темељ те организације, с правом се отуда назива „Устав Рада."

Затим је г. А. изложио уређење Међународне Организације Рада у опште и Међународног Биро-а Рада на посе, приказујући његов састав и његове главне послове. У доста збијеном али јасном излагању писац је, даље, дао кратак преглед од 1919—1928 године изложивши, у једном лепом прегледу, шта је све до сада учињено и које су све Конвенције донете на Међународним Конференцијама Рада. Сем тога је, у исто тако летимичном погледу, изложена и делатност Међународног Биро-а Рада. На крају расправе прикључен је, опет, опет добро састављени табеларни преглед „стање ратификација" из кога се тачно и врло лако може да види колико је, на крају 1928 године, од горњих Конвенција усвојено и ратификовано од стране појединих држава. Сем тога је писац учинио кратак резиме своје расправе и на француском језику.

Тачна су опажања, изнета у закључку расправе г. Авакумовића, да је Међународни Биро-Рада, поред многих противника и те установе, ухватио ипак чврстог корена у савременом социалном и економском склопу модерног друштва и да је он један важан чинилиац за побољшање услова под којима живе радници. А целокупна, пак, Међународна Организација Рада, као што г. А. умесно примећује на крају своје расправе, у истини је један драгоцен инструменат за обезбеђење социалне правде и за заштиту интереса радних елемената свих народа. Зато г. А. и упућује апел омладини, нарочито универзитетској, да изучава и прати рад нових међународних установа створених уговорима о миру, подједнако Лиге Народа као и Међународнога Биро-а Рада, јер је дужност и појединаца и држава да раде на учвршћивању како међународног тако и социалног мира.

**Д-р Стев. Ћирковић**

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

# АРХИВ

## ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО 25. септембра 1929. КЊИГА XIX (XXXVI) Бр. 3.


## УБИСТВО ИЛИ САМОУБИСТВО

Не мало је случајева насилне смрти, где се пре и изнад свега поставља питање: постоји ли убиство или самоубиство. Према томе, неодложна и неопходна потреба за разликовањем убиства од самоубиства је не ретка, и свакако чешћа него што се обично мисли. Осим тога, и тешкоће око разликовања убиства од самоубиства могу покаткада бити веома знатне.

Извори тешкоћа око утврђивања убиства и искључивања самоубиства или обрнуто су како многобројни тако и разноврсни. Поред осталога, те тешкоће могу стварати баш они фактори, којих је управо задатак уклањати их. Наиме, недовољно присна сарадња између ислеђења и вештачења с једне, и с друге стране недостајање правилног схваћања код иследника за значај чињеница из области вештачења и обратно немање правог смисла код вештака за посебне сврхе ислеђења, узроци су чешће излишног отежавања, а понекада и коначног неуспеха у разликовању убиства од самоубиства.

То обострано неразумевање и та узајамна удаљеност су утолико штетнији по изналажење истине, што код савременог ислеђења, криминалног као и цивилног, експертиза има све чешћу улогу и задобија све важнији задатак, и што савременом иследнику из дана у дан експерт постаје све неопходнији сарадник и све добродошлији саветник, а гдекада и неизбежни вођа. Отуда, ако је игде и икада нужно, да зна левица шта чини десница, и да два прегаоца ка истоме циљу иду у корак, то је свакојако код ислеђења и вештачења.

У следећим врстама биће саопштен један случај из судско-медицинске праксе, који очигледно посведочава сву потребу беспрекорног и несумњивог утврђивања самоубиства, и изврсно приказује извесне тешкоће око разликовања истог од убиства. Сем тога, исти је случај из више разлога и у више праваца, како ће се то у току излагања увидети и приликом аналисања и коментарисања оценити, изванредно занимљив и веома поучан. Напослетку он је не само специјалне и казу-

ANALI PFB | anali.rs

истичке вредности, већ и од опште, начелне форензичне важности.

Када је 19. децембра 192.* године, иза поноћи, чувар железничке пруге обилазио пругу испред топчидерске железничке станице, на самом железничком колосеку а при светлости своје ручне лампе угледао је овакав призор: Леш једног младића, потпуно и лепо одевеног, лежао је нешто укосо преко колосека, и то тако да је глава била ван колосека с једне, оба стопала и оба гњата ван колосека с друге стране, док се труп налазио између шина. Одело леша многоструко подерано, напрашено, масним гаром упрљано, и ретко крвљу попрскано и замазано. Шешир на два метра удаљен од леша, према Топчидеру, непосредно изван колосека, а поред исте шине где је и глава. Врат леша озлеђен тако, да се глава држи за труп још само једним кожним мостом из предела шије. Такође обе ноге у горњим трећинама гњатова знатно озлеђене и сасвим разобличене. Сем тога глава умотана у иначе бело, но сада крваво, прљаво и подерано парче платна, а обе ноге заједно у пределу глежњева увезане конопцем. Цела пруга (шине, прагови и шодер) у дужини од два метра од лежишта леша па до лежишта шешира доста покапана и замазана крвљу.

Не дирајући ништа, чувар пруге је о томе неодложно телефоном известио београдску и топчидерску железничку станицу, а одмах по том топчидерски комесаријат. У Топчидеру је услед тога задржан следећи воз, који је требао прећи преко места на коме је леш. Из београдске железничке станице ускоро је приспела железничка комисија ради свога извиђаја, а из топчидерског комесаријата дошао је по том полициски чиновник на увиђај. Железничка комисија на месту догађаја није ништа мењала, и чекала је на долазак комесара топчидерске полиције. Напротив, по исказу чувара пруге и чланова железничке комисије, полициски чиновник је одмах по доласку наредио својим жандармима, да са главе скину завезано платно, а са ногу раздреше уже. За тим су, опет по наређењу полициског чиновника, делови леша помицани, леш подизан са шина, најзад сасвим уклоњен са колосека и стављен у јарак између насипа железничке пруге и пута

*) Из појмљивих разлога изостављене су односно измењене извесне ближе ознаке догађаја и учесника.

Београд—Топчидер. Не само то, него је лешу скинут зимски капут, откопчаван сако, испревртани сви џепови, и т. д. То је све учињено, према накнадном објашњењу истог полицискога чиновника, прво зато, да се рањенику помогне, друго, да би се утврдио његов идентитет, и треће, да би се пруга ослободила! При свем томе, што приликом месног увиђаја указивање помоћи повређеноме свакако иде испред свих осталих радњи ислеђења и вештачења, ипак указивање одн. неуказивање помоћи логично зависи од претходног сазнања: да ли је повређени жив или мртав. Међутим, у овом случају су озледе биле такве природе, да је и за лаика било очигледно, да се пред собом има леш, и да је стога свако указивање помоћи узалудно. Потреба ослобађања пруге, по исказу дакако меродавне железничке комисије, стварно није постојала односно није била одвећ хитна!

Када је претресано одело леша, поред осталога, нађен је и ђачки лист, који је гласио на А. Б., ученика осмог разреда гимназије, руског избеглице, са назначењем његовог стана у Београду. Тек пошто је то установљено, полициски чиновник отпочео је стварно увиђај. Саслушао је чувара пруге и помоћу њега реконструисао опис нађеног леша. Том приликом је чувар пруге несумњиво утврдио, да пре поноћи леша није било на колосеку. Сем тога изјавио је исти чувар, да ништа сумњиво није видео ни чуо, ни пре ни после наласка леша. Иначе записник увиђаја је сасвим кратак и штур, са очигледном тенденцијом да се само задовољи формалност. Ипак је у њему као нарочито важно наглашено: налажење једног браздастог трага од аутомобилског точка на ивици јарка према путу, а упоредо са местом где је леш нађен на колосеку. Тај траг, као и остала земља у околини, био је у смрзнутом стању.

Пошто је полициски и железнички увиђај свршен, а то је било око 5 сати изјутра, натоварен је леш на кола и пренесен у просектуру Опште Државне Болнице у Београду ради извршења судске обдукције. У исто време топчидерски комесаријат умолио је кварт, у коме је А. Б. становао, да о догађају обавести његову породицу. Одмах је пронађен дотични стан, и отац усмрћенога хитно позван у кварт. Према исказу дежурног полициског чиновника, који му је у кварту учинио саопштење о сину, отац је жалосну вест примио са запрепашћењем, учинио само неколико збуњених питања, па по том занемио. Када се мало прибрао, отрчао је кући да немилу вест саопшти и својој жени односно мајци усмрћенога.

ANALI PFB | anali.rs

Још у $7^1/_2$ сати изјутра отац А. Б., руски пуковник у избеглиштву и некадањи високи функционер на рускоме царском двору, био је у просектури, веома узрујан, јако ожалошћен и захтевао је, да види леш свога сина. Приликом рекогниције леша, отац је одмах потврдио, да је то леш његовог сина, међутим показани конопац и парче платна са леша није препознао као своје ствари. Сем тога дао је следеће податке. То је његов јединац: узоран син, одличан ученик, потпуно здрав и лепо васпитан младић, који је од породице био обожаван и код свих познаника омиљен. Јуче после четири сата поподне отишао је он од куће и више се није враћао. Родитељи су га очекивали о вечери, али када га није било у време уобичајеног узимања оброка, закључили су, да се задржао код свога друга, како је то чешће чинио. Знајући да он од улазних врата стана има код себе кључ, оставили су му вечеру у његовој соби, па ни најмање забринути легли су он и његова супруга и заспали. Јутрос их је изненадна вест о смрти њиховога сина поразила, нарочито је то ужасно дејствовало на госпођу Б. Она није хтела никако веровати у истинитост те вести, била је као избезумљена, и непрестано је на њ навaљивала, да неодложно оде у просектуру, куда је он ускоро и кренуо, пошто су га на њу и од полиције упутили ради рекогниције леша. Међутим, докле пуковник Б. на прво саопштење, да му је син „извршио самоубиство", према исказу дотичног дежурног чиновника кварта, није учинио никакав приговор, шта више давао изглед, као да је са том претпоставком и сам сагласан, дотле он, после разговора са његовом супругом, а приликом рекогниције у просектури, без икаквог повода, изјављује: Он не верује у самоубиство свога сина, напротив, по среди је злочин, моли да се то има на уму при обдукцији и ислеђењу. Настојава, да се обдукција што пре отпочне, иако иста траје скоро пет сати, чека пред просектуром, да чује резултат, премда му је објашњено, да се за резултат обдукције има обратити иследниковом надлештву.

Приликом судске обдукције од 19. децембра 192. нађено је, укратко и најважније, ово: Мушки леш, око 19 година животног доба. Стас, кожа и длакавост хетеросексуалног, женскога типа. Кожа лица и ногу упрљана масним гаром, окрвављена, са многим огреботинама и огуљотинама. Лобањин кров скоро четвртаст, са јако испупченим теменим и чеоним

ANALI PFB | anali.rs

кргама, седласт. Лобањине јаме, жљебови и утисци продубљени и проширени. У сливовима тврде можданице мање, отворено црвене и искључиво течне крви. Меке можданице и мождано ткиво блеђи, малокрвнији, натопљенији. Мождане коморе доста проширене. Глава и горња трећина врата везани само једним кожном мостом из предела шије за доњу трећину врата. У области средње трећине врата попречни, полукружни расцеп коже врата и то спреда и са обе бочне стране. Мишићи, душник, једњак, крвни судови и живци у истој висини врата прекинути; трећи, четврти и пети пршљен вратне ртењаче разорени, а вратна кичма раскинута. Патрљци мишића, душника и главних артерија врата, како из горње тако и из доње трећине врата, јако скупљени, док су патрљци једњака, вена и живаца мање у се повучени. Крвни подливи патрљака вратних органа у незнатном броју и пространству. Исто тако у мишићима око десне кључњаче, која је у средини преломљена, малобројни и неразгранати крвни подливи. Лимфни чворићи корена језика, гркљана и грла несразмерно умножени и увећани. Крајници знатно повећани и истакнути. Вратне, дужникове и међуплућне лимне жљезде увећане, сочније. Тимус 33 грама тежак и потпуно одржаног својственог ткива. У међуплућним лимфним жљездама скречњала огњишта. У душнику течне крви и крупне крваве пене. Плућа напетија, садрже више ваздуха, плућни мехурићи проширени. Споља и на пресецима многе, отворено црвене мрље, које својом бојом одскачу од осталог бледосивог и малокрвног плућног ткива, и тиме му дају мрамораст изглед. У душницима и плућним мехурићима има крви. Срце одговарајуће величине. Срчани мишић блеђи, жилав, скупљен. Залисци и ушћа срца без ичег особитог. Испод усрчнице леве коморе нашикана и крвљу подливена места. У срчаним дупљама мало, отворено црвене и искључиво течне крви. Аорта ужа, њени зидови тањи, растегљивији, мекши, у обиму износи 52 : 40 мм. Слезина режњаста, увећана, танке и затегнуте опне, са умноженим и увећаним лимфним чворићима. Јетра одговарајуће величине, нешто млитавија, малокрвна, мрка, нејасног цртежа. Надбубрези ужи, мањи. Гуштерача без нарочитих промена. Бубрези режњасти, њихово ткиво малокрвно, сивожућкасто, грађе јасне. Мокраћна бешика садржи до 200 к.см. отворено жућкасте, бистре мокраће. У желудцу има до 50 к. см. сиве, слузаве, мутне течности са лаким мирисом алкохола. Лимфне

жљезде опорњака и затрбушине увећане, сочније. Црвуљак 14 см. дуг, слободан, на подножју левкаст. Сем умножених и увећаних лимфних чворића у слузокожи црева, зидови истих без особитих промена. Цревни садржај кашаст, жут, обичан. Меки делови десног колена и горње трећине левог гњата нагњечени, раздерани, незнатно крвљу подливени; чврсти делови поломљени и стрче уполье, док су већи крвни судови и живци истих предела прекинути. Обе бутине у вези су са одговарајућим гњатовима преко мостова од коже и преосталих мишићних тетива.

На основу свега тога обдукционог налаза закључак обдукционог записника гласио је: Смрт је насилна и наступила је услед разорења врата као по живот неопходног дела тела. — Разорење врата, као и остале описане озледе учињени су прегажењем од тупога, тешког и јако замахнутог оруђа. — Прегажење је несумњиво заживотно и највероватније самоубилачко.

Накнадно још обдукциони налаз допуњен је и истовремено у свему потврђен хистопатолошким, серолошким, хемиским и токсиколошким претраживањима. Тако је резултат хистопатолошког претраживања плућа био: зачепљење крвних судова машћу и удисање крви; серолошки налаз крви: Васерманова реакција негативна; резултат хемиског одређивања алкохола из желудачног садржаја, крви, мокраће и мозга: сасвим лака алкохолисаност; и исход токсиколошког аналисања дробова: одсуство сваког испарљивог, металног или биљног отрова.

Када су после обдукције на жустро наваљивање пуковника Б., да му се непосредно саопшти резултат обдукције, обдуценти одбили макакву изјаву и упутили га на иследника, он је сместа одјурио њему. Иследник му је још истога поподна ставио до знања, да је према обдукционом налазу и досадашњој истрази његов син „највероватније извршио самоубиство прегажењем". То је, додуше, пуковник Б. примио најпре са чуђењем и неверицом, али је, после опширнијег образложења иследниковог, најзад одавао утисак помирености са таквим тумачењем смрти његовог јединца, захвалио се и отишао. Но није прошло ни сат по том, поново је сав усплахирен дошао пуковник Б., али сада у пратњи своје супруге, и захтевао да одмах буду пријављени иследнику ради важног саопштења.

ANALUBFB | analiro

Када су родитељи А. Б. били примљени од иследника. тада је госпођа Б. — која од сада па надаље води прву реч — веома речито и узбудљиво изјавила: Није истина, да је њен син извршио самоубиство. Истрага се никако не сме прекинути, већ напротив најенергичније наставити. По среди је ван сваке сумње убиство. Оно је политичко, и извршено је од политичких противника њихове породице, која је монархистичка, царистичка, док су ти њихови непријатељи тобоже демократи, али стварно скривени комунисти — и именовала је најподозривијег. На примедбу иследника да на лешу, сем озледа од прегажења, нису нађене никакве друге повреде, одговорила је она, да је њен син сигурно усмрћен у Београду, и да би се прикрио траг злочина изнет ван града и мртав стављен на колосек. На приговор иследника, да су приликом обдукције нађене озледе несумњиво заживотне т. ј. да је он на шинама био жив и као такав прегажен, одвратила је она, онда је опет поуздано, да је њен син у граду савладан, везан, изнет аутомобилом ван града и тамо изложен прегажењу. Сем њеног неварљивог осећања и чврстог уверења, те се њене тврдње оснивају још и на томе, што се поред места догађаја нашао траг од аута — о чему је она читала у свима данашњим престоничким новинама — и друго, што је леш бео увезаних ногу и покривене главе. Када је иследник показао конопац и парче платна госпођи Б. и запитао је, да ли то нису њихове ствари, онда је она, пре но што их је честито и погледала, категорички порекла својину истих, док је њен супруг, као и за све остало време, збуњен ћутао. Нешто поколебан привидним противразлозима госпође Б., нешто узнемирен комунистичким бауком иследник успе да умири узрујани брачни пар изјавом, да ће се истрага неодложно и свестрано наставити све донде, док се не буде сазнала права и цела истина о смрти њиховог сина.

Још исте вечери саслушан је означени окривљеник, један истакнути руски политичар такође у избеглиштву, и при свем томе што је он најенергичније одбијао и помисао на злочин, и документовано доказивао свој алиби за инкриминисано међувреме — ипак је притворен. То је био први ефект упливисања породице Б. на ислеђење, коме је други убрзо за тим следовао! Јер док су извештаји у престоничној штампи првог дана потицали делом од иследних органа, а делом од новинских репортера, и били у главноме стварни и објективни,

ANALUBER.lanaki.rs

дотле су већ сутра дан постали скроз тенденциозни и очевидно инспирисани од породице Б., разуме се у истоме смислу како је то већ сугерисано и иследнику.

Но у току другог дана ислеђења осумњичени притвореник успева веродостојним сведоцима и чињеницама несумњиво доказати како свој алиби, тако и своје политичко уверење, које наравно није истоветно са оним породице Б., али свакако није комунистичко, а још мање је терористичко: како уопште тако и напосе у односу на породицу Б. Поред тога, иследник саслушавајући најбољега школског друга пок. А. Б. дознаје, да се је А. Б. у задње време знатно променио. Постао је повучен, нерасположен, ћутљив, није више био марљив у школи и почео је злоупотребљавати алкохол. Ту промену исти тај друг тумачио је тиме, што је мислио, да је А. Б. заљубљен у једну удату госпођу, којој он није био ни први ни задњи љубавник.

Када је иследник саопштио породици Б., која га је формално блокирала и хтела је бити неодложно и исцрпно обавештена о свакој фази ислеђења, до каквих је негативних резултата дошао, што се тиче осумњиченог политичког противника, била је она за тренутак јако деконцентрисана, али се ипак госпођа Б. убрзо и понова снашла, упорно је даље заступала своју тврдњу о убиству, само је сад отпочела сумњичити друге. Како им је иследник ускоро по том поверио и исказ друга њиховог сина и изрекао своју претпоставку о „самоубиству из љубави", родитељи су најпре били веома неугодно дирнути открићем, да је тај „идеални младић" могао имати љубавницу и уживати у алкохолу, али је упркос томе госпођа Б. одмах затим прихватила идеју о љубавном мотиву убиства, и почела сумњичити — баш тога друга њенога сина као могућег убицу због супарништва у љубави! И уколико је претпоставка о политичком убиству очевидно постојала неодржива, неоснованија, утолико је госпођа Б. помисао о љубавном убиству ревносније прихватила, и на сваки начин желела исту сугерирати иследнику и штампи. И доиста, обоје су подлегли томе упливисању! Иследник је на крају другог дана ислеђења притворио и тог друга њиховог сина, а штампа је најзад имала правог виновника злочина и читалачка публика свој сентиментални роман.

Трећег дана ислеђење је већ било достигло на мртву тачку, нити се могло утврдити политичко убиство, нити је пак

ANALI PFB | anali.rs

било трунчице знака, који би оправдавао љубавно убиство и теретио друга пок. А. Б. као љубавног убицу. И док је, с једне стране госпођа Б. доследно остајала при својој претпоставци о убиству и неуморно окривљавала једну особу за другом, и с друге стране обдуценти неодступно остајали при своме мишљењу о самоубиству, дотле се иследник стално колебао између те две супротности.

Ну почетком четвртог дана ислеђења настао је преокрет. Тога дана лекар, др. О. П., такође руска избеглица, који је породицу Б. познавао деценијама још из Русије и тамо јој био кућни лекар, дошао је обдуцентима пок. А. Б., пошто је претходним обавештењем умирио своју савест у односу на лекарску тајну, саопштио им следеће: Отац госпође Б. је као умоболник и то као параноичар умро своједобно у душевној болници. Даље њен рођени брат је већ годинама интернисан у душевној болници као умоболник под још неодређеном дијагнозом: прогресивна парализа или алкохолна психоза. То је све, наравно, познато породици Б., али она то упадљиво игнорише и свим силама настојава, да то буде и од других игнорисано. Сама госпођа Б. је иначе врло интелигентна и јако образована, али при томе преко сваке мере сујетна и охола, веома неуравнотежена и тешка хистерика. Њен муж је, напротив, борнирани грубијан, тежак алкохоличар и кокаинист, и потпуно подложан утицају своје супруге. Од пре шест месеци др. О. П. је већ у више махова као домаћи лекар породице Б. консултован, и то увек искључиво од госпође Б. због извесних промена у душевном стању младога А. Б. Пре тога времена пок. А. Б. био је мио и весео младић, одличан ученик, примеран син и талентовани писац масе литерарних огледа. Од тога времена на овамо, најпре је госпођа Б. запазила, а по том и сам др. О. П. констатовао: све већу апатију и депресију пок. А. Б., уз то немарљивост у раду, непослушност према родитељима, отпорност према наставницима и најзад све чешћи ексцеси у алкохолном и сексуалном уживању. Доктор О. П. није психијатор, већ интерниста, али чврсто верује, да је млади А. Б. био душевно оболео, и вероватно би се диференцијална дијагноза кретала између схизофреније и меланхолије. Пре неколико недеља, када је услед погоршаног душевног стања др. О. П. био начисто о душевној поремећености младога А. Б., саопштио је отворено госпођи Б. своју сумњу, и предложио да се што пре и свакојако кон-

ANALI PFB | anali.rs

зултује психијатор, утолико пре, додао је добронамерни лекар, што и судбина предака младога А. Б. на то опомиње. На то је следовао вишедневни тешки хистерични наступ госпође Б. Најпре је била тобоже запрепашћена таквом супозицијом од стране лекара, по том је постала уврежена таквом дрскошћу и глупошћу лекара, и најзад била тврдо решена, да не поступи по савету свог кућног лекара. После свих тих бурних и мучних сцена лекар се, наравно, повукао са попришта догађаја, убеђен да је своју дужност лекара и пријатеља извршио, и не би ни сада излазио из резерве, да смрт младога А. Б. није имала тако непријатне последице: да су тренутно две невине особе притворене и толике друге беспрекорне личности савршено неосновано осумњичене. Јер, др. О. П. је чврсто уверен, да је млади А. Б. био душевно оболео, и да је стога и извршио самоубиство. Даље он мисли, да је г-ђа Б. његовом констатацијом о умоболности пок. А. Б. била можда изненађена, али је сигурно, да она у њу *није хтела* веровати. Исто тако је она смрћу свога сина вероватно запрепашћена, али је поуздано, да она *не жели* веровати у самоубиство. Разлог таквом њеном понашању, како у првој тако и у другој прилици, исти је. С једне стране њена материнска егоцентричност не може поднети такву инфериорност као што је умоболност њенога јединца, а с друге стране њена породична претенциозност не може допустити, да се самоубиством њенога сина тако драстично испољи наследна оптерећеност њене породице. Отуда госпођа Б. сада тако неуморно свуда тражи и тако безобзирно свуда налази кривце своје недаће, одвраћајући при томе пажњу од своје породичне оптерећености и сублимишући, можда експлоатишући, злу коб која је постигла њенога јединца.

Сви ти значајни подаци кућнег лекара породице Б. саопштени су одмах иследнику, и, да би се употпунили сви дотадањи резултати целокупне истраге, и евентуално прекинуло свако даље сугерисање иследних органа и инспирисање штампе од стране родитеља А. Б. предложен је од обдуцента и одлучен од иследника претрес стана породице Б. При чему се, поред осталога, хтела имати извесност порекла конопца и парчета платна. Као што је било очекивати, претресу се најенергичније одупрла баш г-ђа Б. Најзад када је после дуге дискусије претрес стана омогућен и извршен, наравно у присуству породице Б., дошло се до очекиваних и неоче-

ANALIPRB | analiprb.rs

киваних резултата. Пре свега у купатилу међу другим стварима пронађен је један конопац, који је по изгледу, дебљини, саставу, предиву потпуно одговарао и нарочито својим пресеком се сасвим подударао са једним пресеком од нађеног конопца на ногама леша А. Б. Сем тога откривен је, у истоме простору а међу прљавим рубљем, један чаршав, који је својом бојом, тканином и сировином био савршено истоветан, и поврх свега својим недостатком, по величини, облику и ивицама, потпунце се поклапао са парчетом платна обавијеног око главе пок. А. Б. Ти већ по себи сигнификативни налази и њихово брзо, лако и убедљиво идентификовање још на самоме месту претреса поразно су деловали на брачни пар Б. и коначно их занемили.

Заједно са нађеним конопцем и чаршавом узапћена је и сва књижница, коресподенција и маса рукописа пок. А. Б. Пошто је микроскопски преглед у просектури у свему потврдио макроскопски односно идентитета дотичних делова конопца и чаршава, прешло се на разгледање књига, писама и рукописа младога А. Б. Све то одавало је много чега интересантнога за оцену психичког стања пок. А. Б. Али је за ислеђење најважнији и за одлучивање питања убиство или самоубиство најмеродавнији био дневник младога А. Б., а у њему опет најкаректеристичнији онај део из задњих месеца његовога живота. Из скоро свакодневних записивања, а поводом разних доживљаја и у разноврсним варијацијама испољавају се: најпре мутна питања и тамне слутње о себи; па онда осећања сопствене празнине, страх од умног опадања, назирање фаталног наследства; за тим на врхунцу очајања дословно крик:... „Када су то знали, зашто су ме створили?!.. Они на то нису имали права!...“ Најзад на завршетку дневника, са датумом дана смрти, крајња дословна одлука:... „Не, не, пре телесна, него душевна смрт!...“

Премда су у томе дневнику многе реченице испрекидане и недовршене, а често мисли збуњене и нејасне, ипак из њих једнозначно произлази: све јасније увиђање свог душевног оболења, страх и очајање услед истог, прекор родитељима због његовог рађања, напослетку помисао, колебање и одлучивање на самоубиство.

ANALI PFB | anali.rs

Са тиме је доказни ланац добио своју завршну карику, и тако је у свему била потврђена од почетка постављена и у току целога ислеђења непоколебљиво одржавана тврдња об-

дуцента о постојању самоубиства у случају насилне смрти А. Б.

При свем томе, што описани случај пружа читав низ момената, на које би се ваљало нарочито осврнути и дуже задржати, као н. пр. злонамерно упливисање на ток ислеђења од стране заинтересованих, улога штампе у кривичној истрази, значај наследне оптерећености, релативност лекарске тајне, и т. д., ипак две су чињенице, које изискују, да буду опширније изложене и нарочито расправљане. Прво, зато што су у конкретном случају делом биле, делом требале бити од пресудне важности за разликовање убиства од самоубиства, друго, стога што имају општији и начелнији значај, и треће, ради тога што су, чак и од позваних, слабо знане и недовољно разумеване. То су: *везаност леша* и *заживотност прегажења*.

Везаност леша уопште сусреће се: или у облику *увезаности* (руку, ногу, или руку и ногу за се или за врат односно труп); или у форми *привезаности* тела или делова тела за какав страни предмет (клинац, кваку, шине, тег, чамац, и др.); или у виду *завезаности* очију, ушију или устију; или најзад истовремено комбинована два или сва три начина везаности.

Везаност леша (конопцем, жицом, каишем, и др.) налази се: најчешће код заживотног или посмртног вешања односно задављења, па онда код правог или привидног утопљења, за тим код заживотног или посмртног прегажења железницом, ређе код скока или одгуривања са висине, и изузетно код суицидалног односно хомицидиалног хлороформисања, тровања угљеноксидом, и т. д.

Везаност леша производ је: или најчешће самовезивања, или ређе туђег везивања, или сасвим изузетно задеса (н. пр. код задесног вешања или задављења). Самовезивање има за сврху: прво самоубиство странгулацијом т. ј. стезањем врата замком; друго спречавање нехотичног самоспасавања; треће олакшавање брзог и сигурног самоубијања (н. пр. привезивањем тегова приликом утопљења); четврто дисимулисање самоубиства (н. пр. прегажењем код осигурања живота); и пето из сексуалних, мазохистичких мотива. Туђем везивању је циљ: најпре убиство странгулацијом, па за тим спречавање хотичног самоспасавања убиством угрожене жртве, па онда симулисање самоубиства, и напослетку из сексуалних, садистичких разлога.

Везаност леша је заживотна или посмртна. Заживотна потиче од самоубиства, убиства или задеса. Посмртна везаност је или убилачка или случајна (н. пр. везивање леша ради извлачења из воде или јаме).

Посебно *везаност леша код прегажења* железницом није никаква реткост, ни на страни нити код нас. Мада је упадљиво, како је иста недовољно описана и мало проучена уопште, и отуда, наравно, разумљиво: њено потпуно непознавање чак и код нелаика.

Она се налази најпре у виду увезаности ногу или руку, или ногу и руку међусобно или заједно са вратом одн. трупом; па онда у форми привезаности удова, трупа или врата за шине или прагове колосека. Напослетку се виђа као завезаност очију, ушију или устију. Сваки облик везаности може постојати за себе или бити комбинован са другима. Као што у појединим случајевима макаква форма везаности леша код прегажења може бити праћена истовременим запушењем устију или ушију.

Везаност леша код прегажења је продукт: или самовезивања или везивања од другога; случајно везивање је практично искључено. Самовезивање има за циљ: или по правилу спречавање инстиктивног самоспасавања при самоубиству прегажењем, или изузетно дисимулисање самоубиства прегажењем. Туђем везивању је смер: или чешће спречавање намерног самоспасавања код убиства прегажењем или ређе симулисање самоубиства одн. задеса прегажењем код макаквог претходелог убилачког усмрћења. У првом случају је туђе везивање код прегажења заживотно, у другом посмртно. Код самовезивања је, наравно, везивање код прегажења безизузетно заживотно.

Према свему томе, у случајевима везаности код прегажења с обзиром на разликовање убиства од самоубиства имају се расправити два капитална питања. Прво, је ли везаност од својих или туђих руку. Друго је: да ли је прегажење заживотно или посмртно.

На питање: да ли везаност потиче од сопствених или туђих руку, може се са сигурношћу или вероватношћу само онда одговорити, ако се пре скидања веза и пре раздрешавања чворова зналачки проучи место, начин, облик, врста како везе тако и чворова веза, или барем ако се пре ослобађања веза и развезивања чворова тачно опише, нацрта

ANALI PFB Tanali.rs

или фотографише затекнуто стање свеза и чворова, или, у крајњем случају, ако се чворови свеза не развезују, већ се свезе поскидају пресецањем истих између чворова, и све се то сачува ради доцније реконструкције.

Утврђивање заживотног односно посмртног прегажења условљено је установљавањем заживотних или посмртних озледа. Разликовање пак заживотних од посмрних озледа оснива се на постојању или непостојању т. зв. виталних реакција озледа. Код прегажења железницом, као једне врсте озледа тупим оруђем, виталне реакције су: крвни излив, крвни подлив, згрудваност крви, скупљање и отпорност ткива с једне, и с друге стране зачепљење крвних судова ваздухом, ткивом или машћу, удисање крви и искрвављеност. Првих пет виталних реакција су најпре локалне природе, што значи оне постају и налазе се на месту озлеђивања. Сем тога, оне су, баш и када су развијене и нису накнадно уништене, само релативне дијагностичке вредности за виталност озледа, јер се не стварају само код заживотних, већ у извесној мери и под извесним околностима и код посмрних озледа. Напротив, зачепљење крвних судова ваздухом, ткивом или машћу, удисање крви и искрвављеност су пре свега опште виталне реакције т. ј. оне истина потичу са места озлеђења, али се јављају ван истих, и, што је најважније, остварују се једино и искључиво помоћу примордијалних животних функција: крвотока и дисања. Дакле, оне су још и апсолутне дијагностичке и диференцијално дијагностичке вредности за заживотност односно посмртност озледа. Додуше, две од тих апсолутних виталних реакција, и то зачепљење ваздухом или ткивом, врло се ретко образују приликом озледа уопште и код прегажења напосе, те им је тиме умањена практична дијагностичка употребљивост. Али су за то друге три, наиме искрвављеност, удисање крви и нарочито зачепљеност машћу* не само честе, већ поуздано и лако утврдљиве виталне реакције, те су колико апсолутне дијагностичке вредности, толико и честе практичне применљивости.

Када се, из онога што се сазнало приликом месног увиђаја, и према ономе што се докучило о младом А. Б. на почетку истраге, претпоставке о природној или задесној смрти

ANALI PFB Tanasije

*) Видети експерименталну студију: *Адипозна емболија као витални феномен*, у Медицинском Прегледу, бр. 10, 1929. год.

као сасвим невероватне одбаце, и када се при томе има на уму, да је бесмисленим и нецелисходним скидањем конопца са ногу и парчета платна око главе онемогућено икакво разликовање самовезивања од туђег везивања, односно разликовања самоубиства од убиства, онда су до обдукције леша А. Б. остале као могуће само три комбинације. Или је млади А. Б. убијен, изузев прегажењем, макојим другим начином, па је по том као мртав донеt и метнут на железнички колосек, да се накнадним прегажењем леша покуша убиство представити као самоубиство или задес. Или је А. Б. претходно савладан, увезан и за тим жив стављен на колосек у намери, да се на тај начин изврши убиство и, евентуално, исто прикаже као самоубиство или задес. Или напослетку, постоји случај самоубиства прегажењем од железнице, компликован самовезивањем и тиме нешто необичан.

Прву хипотезу т. ј. претходно убиство другим начином и накнадно полагање на колосек и прегажење леша, још је увиђај учинио невероватном. Да је леш А. Б. био привезан за шине и прагове, могло би се помислити, то је учињено стога, да се учврсти леш, како би се свакако осигурало прегажење, а избегло одбацивање леша са шина дејством браника локомотиве. Међутим, маколико да су обавештења о везаности леша А. Б. била непотпуна, ипак је сигурно, да је леш А. Б. био увезаних ногу и завезане главе, али никако привезан за колосек. За тим се поставља питање: наштo необична и издајничка увезаност ногу и завезаност главе леша од стране убица, када не постоји ни отпор жртве нити бојазан узмицања исте са колосека? Нарочито нема потребе увезивања, ако се тиме хтело симулисање задеса или самоубиства, јер код задеса увезаност не постоји, а код самоубиства се дакако догађа, али онда по правилу, како код лаика тако и код многих нелаика, изазива баш обрнути утисак од онога што се жели, и управо ствара помисао на злочин. Једино би се могло још замислити, да су ноге леша увезане ради лакшег преноса леша жртве, а глава опет завезана да се спречи истицање крви, желудачног или плућног садржаја из носа или уста. Знатно невероватнијом чини ту прву претпоставку и то, што ни обдуковањем нити доцнијим токсиколошким претраживањем нису нађени никакви други трагови насиља, осим оних који су проузроковани прегажењем. Међутим, потпуно немогућном је приказује обдукцијом откривени налаз зажи-

вотних озледа, које су причињене прегажењем и непосредно изазвале смрт. Те заживотне озледе у случају А. Б. су: крвни подливи и скупљање ткива, чија је доказна вредност условна, а првенствено удисање крви и зачепљење крвних судова машћу, којих је доказна вредност безусловна. Тиме је несумњиво и беспрекорно установљено, да су озледе од прегажења заживотне, а истовремено искључено је, да је А. Б. као леш прегажен.

Другу претпоставку т. ј. претходна савладаност и везаност и накнадно убиство прегажењем, премда је не искључују сасвим, ипак је чине невероватном следеће чињенице: Пре свега, ако је приликом убиства прегажењем злочиначко увезивање или нарочито привезивање жртве за шине и прагове железничког колосека у циљу спречавања самоспасавања или дисимулисања убиства у детективским романима или криминалним новелама чешћи догађај и у животу изванредан изузетак, ипак је у форензичној пракси било увезаност ногу или завезаност главе, било увезаност ногу и главе одн. очију и ушију код самоубица прегажењем не ретка, криминалистички добро позната и нарочито психолошки лако објашњива појава. Па онда, увезати свесну, снажну и одраслу особу, као што је н. пр. био А. Б., претпоставља сломљен отпор исте. На лешу А. Б. нису, међутим, нађени никакви знаци одбране (нарочито на шакама), нити знаци трауматичне онесвешћености (на глави), нити најзад трагови наркотичне онесвешћености (опијумом, морфином, етером или хлороформом). Једино је утврђена, квантитативном токсиколошком методом по *Никлу-Балтазару,* лака напитост, која опет не само што не смањава, већ напротив повећава физичку отпорност нападнутог према нападачима. Ипак, и то се мора нагласити, и ако све те изнете замерке чине ту претпоставку невероватном, не праве је у исто време и потпуно немогућном, пошто се у криминалној пракси, као у осталом и у животу, не једном показало, да стварност може наткрилити и најбујније маштање, и да се, можда изузетно, али ипак дешавају ствари, које логично и теориски узев изгледају немогуће. То и јесте био разлог, те се у закључку обдукционог записника није рекло: постоји несумњиво самоубиство, већ обазриво: постоји највероватније самоубиство.

Већ извиђај на месту догађаја наметао је извесним самоубилачким особеностима као највероватнију комбинацију:

ANALI PFB | analis

самоубиство прегажењем. Пре свега, прегажени леш налазио се, не на отвореној прузи као код убиства прегажењем, већ на излазу одн. улазу железничке станице, као што се то често догађа код самоубиства прегажењем. За тим, истовремена везаност ногу и главе указивала је на познату целисходну аутолиготажу самоубица, и то у сврси двоструког осигурања противу инстинктивног самоспасавања у последњем тренутку извршења самоубиства. Ну обдукција је вероватност те хипотезе повећала до знатног степена сигурности. Најпре, својим утврђивањем заживотног прегажења, а специјално налажењем апсолутно виталних реакција, као што су удисање крви и зачепљење крвних судова машћу. По том, аутоптичким установљењем, да је смрт наступила услед разорења по живот неопходних органа врата. Даље одсутност знакова борбе на лешу у циљу савлађивања, као и одсутност трагова траумаличног или токсичног онесвешћења у смеру смањивања одн. одстрањивања отпора жртве такође сведочи за самоубиство прегажењем. Па онда нађена лака алкохолисаност понајпре упућује на самоубиство, јер иста у томе степену има улогу стимуланса за самоубиство, док би напротив јача напитост из лако појмљивих разлога пре значила задесно или убилачко прегажење, пошто би јача алкохолисаност у првом случају била узрок сопствене неопрезности, а у другом доказ безотпорности услед злочиначког опијања жртве.

**Д-р Милован Миловановић**

---

## ДА ЛИ МОГУ ЖЕНЕ ПОЗАКОНИТИ ДЕЦУ?

### I. Увод.

У последњим је годинама расправљано неколико пута и у широј јавности, да ли могу мајке позаконити ванбрачну децу. Изгледа да је свршетак ове научне полемике чланак г-ђе *Анђе Бунушевац* „Мајке могу позаконити ванбрачну децу" у „Политици" од 25. априла 1928. године, где је одштампано и мишљење г. *Живојина Перића,* професора Београдског Универзитета. Јулка, удовица Милорада Нинковића из села Милине у срезу Јадранском, округу Подринском, била је преко првостепеног суда у Лозници Министарству Правде поднела молбу да ће *она* позаконити своју кћер Веселу, рођену 1919. године, и свог сина Станоја, рођеног 1922. године. Кад су ова деца, Краљевим Указом од 24. марта 1928. године проглашена за законску децу, завладала је тишина, јер наше

грађанство очевидно сматра, да је победа новог „покрета за право жене и деце" потпуна и правична.

Правник који долази са стране, најпре се не чуди случају Јулке, удовице Милорада Нинковића, пошто има и на страни законских прописа, да могу и мајка или само дете замолити за позакоњење, када отац више не живи. Када би странац даље читао, да је Министарству Правде поднела молбу за позакоњење своје брачне деце и иностранкиња, која сада живи у нашој земљи, а била је на страни цивилно венчана са једним нашим, већ умрлим дипломатом, сматраће он то већ као потврду свог схватања, да се ради само о таквом позакоњењу. Али он ће се преварити. Весела и Станоје, деца Јулке Нинковић, рођене Митровићеве, *незаконита су деца.* Даљи случајеви заиста отклањају сваку сумњу. Ради се о питању, да ли су наше жене у истини *„задобиле једно законско право,* по коме се из основе мења досадашњи положај жене и положај ванбрачне деце". Министарству Правде поднете молбе имају често јако интересантне наводе. Нека жена из народа н. пр. мотивише молбу тиме, да она познаје родитеља свог ванбрачног детета, али овај човек њој није више симпатичан пошто јој је нанео толико патње, да није могуће ни мислити на то да би она могла да у браку живи са таком пропалицом. Друга молиља опет је материјално независна и самостална девојка, којој је било властито дете потребно за животну срећу, а сада, кад је пронашла свој животни смисао, треба њој још позакоњење владаочевом милошћу, да буде и дете срећно. У свима се молбама понавља мотив о дечјој срећи. Једна молиља истиче чак и то, да она не зна са ким је дете зачела, али она молбу мотивише тако, да нема никога с ким би се могла венчати или од кога би могла тражити да јој дете позакони.

О значају овог покрета нема, према горе изложеном, ни најмање сумње. Ту се не ради о једном изузетном чину владаочеве милости, него о тежњи, како би се странпутицом преко владаочевог кабинета, завела као правило *„једна нова праведна институција,* коју је створио сам живот, да би пружила *праведну заштиту* онима који су слаби и које треба заштитити". И ето решења овог питања! Краљевим Указом подељено је на предлог Министарства Правде женама право, да могу позаконити своју децу! Прво, што ту пада у очи је, да се не тражи *пристанак оног лица које је дешету при одни отац.* Ова једна институција је била ограничена на дејство inter partes — допуштена у старијем праву, н. пр. у Cod. Ter. II. 12, 26. Ту се ради дакле о ствари, која је само по изгледу незнатна, али по својој суштини је она врло важна, пошто се обухвата једна управо колосална социјална реформа. Чим свака мајка може да позакони своје ванбрачно дете и да му дâ своје девојачко породично име, имаћемо — према терминологији извесних кругова који су са феминистичким покретом

у вези — „ослобођену жену“, али у исто доба ванбрачност биће без мало потпуно уклоњена. У сваком случају се из основа преиначава и положај жене и положај деце.

Како је дошло до овог покрета! Кажу, да су у последње време судовима у Србији подношене молбе удовица, распуштеница, па чак и девојака, како би им се одобрило да оне саме позаконе своју незакониту децу. Судови су морали, без икаквог преседана, сваку молбу одбацити, пошто је важило правило, да жене не могу позаконити своју ванбрачну децу. Најзад су некоји судови дотична акта доставили Министарству Правде с молбом за упутства. Није вероватно да је овај покрет настао сам од себе. Већ и само обиље покренутих случајева може бити донекле и доказ, да се покрет није појавио просто и „независно од борбе наших феминисткиња и без утицаја *феминистичких друштава*“, *и ако се ово јавно* пориче. Без духовне и тактичке припреме оваква ствар никада не може да успе. Кажу, да је Министарство Правде много оклевало, пошто је до сада пракса знала само за позакоњење ванбрачне деце познијим браком или владаочевом милошћу *на захтев незаконитог оца.* Ни један случај се у старој пракси није био десио да би било неко ванбрачно дете позакоњено на захтев матере. С тога се је на крају 1926 године Министар Правде актом својим обратио Касационом Суду, да донесе начелну одлуку о томе, да ли могу саме матере по §-у 134. Грађанског Закона, тачци 3., тражити позакоњење своје ванбрачне деце, и ако могу, под којим условима, на који начин, и чије ће породично име носити та позакоњена деца. Касациони Суд донео је начелну одлуку Бр. 11733/26 од 1. јануара 1927 године, која гласи, да могу саме матере тражити позакоњење своје ванбрачне деце владаочевом милошћу по §-у 134. тач. 3. Грађанског Закона и чл. 144. Правила о поступању у неспорним делима, и да та позакоњена деца имају носити породично име које ће добијати од имена своје матере. Касациони Суд је нашао, да о позакоњењу ванбрачне деце, по §-у 134. тач. 3., Грађанског Закона, ни у нашем Грађанском Закону нити у његовом изворнику — § 162. аустријског грађанског закона нису предвиђени случајеви, када родитељи, један или оба могу тражити позакоњење ванбрачне деце владаочевом милошћу. Случајеви позакоњења ванбрачне деце владаочевом милошћу, по мишљењу Кас. Суда, имају извор у црквеном праву, одакле су ушли у данашње позитивно законодавство — али то су случајеви када наступи смрт природног оца, и када због несавладивих сметњи не може брак да се склопи. У § 134. тач. 3. Грађанског Закона казано је: „кад би на захтевање родитеља такво дете (ванбрачно) без штете трећег од више власти у одношај права брачне деце поставило се“. Према овоме пропису речи „на захтев родитеља“ не могу се протумачити тако, да је потребан захтев оба родитеља, а да само на захтев једног не може извршити поза-

коњење. Јер, када је већ речено, с обзиром на изнете случајеве у црквеном праву, да се овај захтев може упутити у случају смрти природног оца, онда је логички закључак, да овај захтев — тражење позакоњења — може потећи у првом реду од матере ванбрачног детета. Ни сама стилизација овог прописа не даје разлога тумачењу да се реч „родитеља" има тако разумети, да је потребан захтев оба родитеља јер да је законодавац то хтео он би ставио у текст *оба* родитеља или би реч „родитеља" употребио у множини. Према наведеном мати може тражити позакоњење своје ванбрачне деце по § 134 Грађанског Закона, а надлежни судија за неспорна дела, даће по чл. 144. Правила за поступање о неспорним делима своје мишљење, да ово позакоњење не буде на штету трећег.

У погледу питања, чије би породично име носило дете позакоњено од матере, био је Кас. Суд мишљења, да с обзиром што ванбрачна деца могу бити од девојака и удова, треба да тако позакоњено дете добије породично име своје матере н. пр. мати Јелица, ванбрачно позакоњено дете добија породично име Јеличић, Ружа-Ружић и т. д. Али Министарство Правде је сматрало овако ковање нових породичиих имена за непрактично, пошто би на овај начин настала необична, чудна породична имена. Тај поступак сматрало је и за неправедан, пошто би се оваквим решењем дете баш по породичном имену од матере удаљило и разлика би се још увеличала, јер би се дете по ново скованом имену и само по себи и особито у односу према матери брзо распознало као небрачно. Жене међутим желе да помоћу акта позакоњења децу себи приближе и избришу разлику између себе и деце. У горњем конкретном случају добила су деца, које је имала Јулка, удовица пок. Милорада Нинковића већ као удовица, Јулкино *девојачко породично име* Митровић.

На основу поменуте начелне одлуке настало је у извесним круговима мишљење, *да ће моћи у будуће свака мајка да позакони своје ванбрачно дете*. Кажу да ће од тога имати користи обоје, и мати и дете. Сад неће бити више потребно молити природног оца да пристане на позакоњење ванбрачне деце. Жене неће више ступати у бракове и тиме убијати и себе и децу, него ће оне као самице са дететом, без жига срамоте самостално и лако живети. Жена чиновник неће изгубити државну службу, ако добије незаконито дете, на против то њезино дете имаће додатак према чиновничком закону и исто право на пензију које припада сваком брачном детету.

Из изложеног видимо да је у питању врло важна ствар која је већ дубоко укорењена. Зато је умесно да овај проблем претресемо и са правне и са социолошке стране и да донесемо логичан одговор на питање, које смо поставили у наслову ове расправе.

ANALECTA

### II. Да ли је проблем правно изводљив?

И ако јачини наших аргумената ово неће бити од користи, ипак желимо најпре да нагласимо наше мишљење, да горе поменута, нова женска рескриптна легитимација неће у Србији прокрчити пут, пошто је право позакоњене деце у српском грађанском закону (од сада: Г. З.) друкчије одређено него у аустријском општем грађанском закону (од сада: О. Г. З.), што нам може служити за доказ, да редактори српског законика из 1844. године, Лазаревић и Хаџић, нису просто преузели од речи до речи немачки текст. Баш у погледу изједначења деце позакоњене per rescriptum principis са брачном децом, се Г. З. битно разликује од О. Г. З. Право наслеђа, које имају други законити наследници, добијају незаконита деца по Г. З. само онда, кад су позакоњена *познијим браком*, иначе она немају права наследства *ни по оцу ни по мајци*. Треба навести § 409. који гласи: „деца изван брака рођена добијају право на наследство као и други закони наследници само онда, кад би познијим браком законим она позакоњена била. Иначе ванбрачна деца као незаконита не могу имати права законога на наследство ни очино ни материно, *но само са изјашњеном вољом оца или матере*". Пракса тумачи ову одредбу, пошто дозвољава само једно значење, на тај начин да могу незаконита деца и деца позакоњена per rescriptum principis по оцу или матери наслеђивати само *као тестаментарни наследници*, а ни у ком случају као наследници ab intestato, камо ли као наследници по осталим сродницима. Пошто видимо, да се дејство позакоњења per rescriptum principis не односи на наслеђе, морамо закључити, да је дејство намерно ограничено само на породичну правну страну у правом смислу ове речи, т. ј. на „права и одличија према оцу и родбини", што је регулисано у § 133., и особито на очинска права, која регулише § 155. Треба се сетити, да говори и § 163. О. Г. З. о сталешким правима или о праву на (слободну) баштину. На овом се чак оснива читава доктрина, да треба молбу за позакоњење владаочевом милошћу тачно формулисати и да у молби наведени предлог ствара сасвим непрелазан оквир по познатом начелу: ne eat *princeps* ultra petita partium. Текст § 133. Г. З. се овом тумачењу ни мало не противи. Он гласи: „небрачна деца не искључују се из уживања грађанских права. Права пак и одличија према оцу и родбини само онда добијају, кад се законим путем најпре за брачну огласе". Већ граматички је ту јасно, да се ради о правима према оцу која се поричу, а ни мало о праву према мајци које само по себи припада. Пошто је — то је већ горе истакнуто — у глави о наследству (IX) интестатско наслеђе по оцу и матери забрањено, може бити ту у III глави, говора само о породичним правима. Ко дедуцира, да има закон ту, у III глави, наследно право на уму, јер да право издржавања

(али је то треће питање) постоји и онако без позакоњења, тај чини велику погрешку. Стога изгледа да ће бити изван специфичког породичног права, на наследно-правном пољу, чак и у Србији много нерасположења, да се деца позакоњена per rescriptum principis, изједначе са брачном децом.

Сасвим друго је да се и код Срба прибавља важност у *теорији* тежњи, да се сматра дете позакоњено владаочевом милошћу као потпуно равноправно детету, које је познијим браком позакоњено, и тиме, као што смо већ казали, брачном детету уопште. Тако је у истом броју „Политике", одмах иза чланка, који смо у уводу навели, по том питању дао своје мишљење професор г. Живојин Перић (по молби уредништва које је дало у том смислу објашњење). Али г. професор Перић се, и ако се са обзиром на натпис предходног чланка то морало очекивати, у овом свом мишљењу не бави питањем, да ли може жена своје ванбрачно дете позаконити, него он говори само о садржини и дејствима позакоњења владаочевом милошћу и цитира неколико дела стране и домаће литературе. Особито обраћа г. професор Перић пажњу речима „без штете трећег" и расправља о томе да је појам стечених права битно различан од појма наследних интереса, (наследне наде и очекивања), и да треба пасус о штети трећега тако тумачити да позакоњено дете легитимацијом постаје *брачно дете само према родитељима, оцу и мајци, односно само према оцу или само према мајци,* а да оно наслеђује по оцу и по мајци или било по једном или по другом исто тако, као брачна деца имајући и право на закони део, јер ово проистиче из § 477. Г. З. Само према осталим брачним сродницима оба родитеља или једног родитеља сматра се и даље као незаконито дете те по њима не може да наслеђује (§ 409. други став Г. З.). Треба да само узгред напоменемо, да позивање на § 477. Г. З. овде не може имати значаја, пошто је у њему говор само о *„законој* деци како мушкој, ако их има, тако и женској ако мушке нема". Дедукција из § 409. Г. З. то већ знамо исто тако не може да дође у обзир.

Али за нашу је ствар нешто друго важно. Да ли можемо у истини разликовати *три случаја* позакоњења владаочевом милошћу, и то најпре случај са дејством према оба родитеља и затим још два случаја са дејством према родитељу, т.ј. према оцу засебно и према мајци засебно? Или пак има два типа и то један општи тип где позакоњавају оба родитеља, и један специјалан тип где позакоњава само један родитељ, било отац било мати? Или се ради о једном *општем типу* у том случају, да ту позакоњава отац, па било, да позакоњава са пристанком матере, било без њезиног пристанка, тако да остаје за *специјални тип* само онај случај, када позакоњава жена у своје име, без очевог суделовања? Посматрамо ли ствар како било, доћи ћемо до закључка, да се ту ради о ствари која има *материјално-правни карактер.*

По самој формалној ствари т.ј. само по том ко је поднео молбу, нећемо успети да разликујемо које год врсте облика легитимације. Да се позовемо само на оно што важи по Г. З.! Ту је лице, које подноси молбу, пре свега отац. Свеједно је, да ли потписује молбу мати. Аустриска судска пракса не захтева стриктно да мора мати пристати на легитимацију, она то само препоручује, јер Закон говори „по молби родитеља" (§ 162. О. Г. З.), а то је у *множини*. Када је легитиманд малолетан, треба да суд уважи само његово благостање а ни у ком случају не треба узети у обзир несагласност матере. Мати, па чак и сам легитиманд, могу поднети молбу, када отац више не живи, само у случају, ако се може доказати да је отац то позакоњење желео. Позакоњење се врши и у овим случајевима у *име оца*, са давањем *очевог* породичног имена, са дејством права наследства на *очеву имовину*. Ту дакле нема три случаја, него и у првом, и у другом и последњем се случају ради *о једној истој и јединој легитимацији. Отац је легитиматор*, нико други. *Материног позакоњења у опште нема.*

Одмах ће нам бити јасно, зашто га нема. *Природни облик* позакоњења је legitimatio per subsequens matrimonium. Вештачки Јустијијанов облик легитимације per rescriptum principis је само *конструисана допуна природне институције*, и то за случајеве, када првобитни природни облик не може да се примени, а узрок који ово спречава, од нарочитог је значаја. Не смемо се чудити ако видимо да ниједно законодавство на континенту не познаје *какво било друго позакоњење владаочевом милошћу него само очево позакоњење.* Тако је то и свуда у модерном иностранству и није потребно да идемо баш у Енглеску где чак ни позакоњење познијим браком није прокрчило пут, пошто Енглези сматрају да је ова институција побуда за дивље бракове.

Без сумње приговараће се да код позакоњења владаочевом милошћу не треба говорити *да отац позакоњава*, него да треба говорити да позакоњава *принцепс;* отац може само поднети молбу, ставити предлог. Али треба уважити да и по Г. З. и по О. Г. З. владалац позакоњењу не може дати ни шири садржај нити шири значај, него што а. закон допушта и б. позакоњавалац тражи. Треба нагласити да г. проф. Перић правилно закључује, да ће бити у случају нејасног решења, нејасног у погледу дејства позакоњења, меродаван садржај молбе, и кад ни из молбе овај обим не би био јасан, онда ће се морати дотичном позакоњењу признати све дејство према § 134. тач. 3. Г. З., које се иначе може, истина, свести на мању садржину било према жељи родитеља било према слободном нахођењу и дискреционалној власти државних органа који сарађују код позакоњења т.ј. неспорног судије, министра правде и владаоца. Најшири оквир садржини позакоњења утврђен је законом, у границама закона утврђује унутрашњи оквир легитиматор са својим предлогом, али

ни у ком случају владалац нема утицаја на образовање оквира. Он може, истина, предлог молиочев чак и одбацити, али ако он пронађе да предлог има места, онда он сме предлог само или одобрити или свести на мање, а ни мало га не може проширити. Господар положаја је молилац, не владалац. Док нема молбе, принцепс и судска управа не ступају ни у акцију. Нема сумње да је молилац она снага која отпочиње тај поступак, чији је задатак: постићи да на место редовне процедуре, т.ј. склапања брака, наступи нешто друго што ће имати исто дејство. Јемство које је редовно у склапању познијег брака, ту је пребачено на управно-правно поље и сведено у највише административно решење т.ј. у арбитражни акт владаочеве милости. *Тамо брак, овде рескрипт јесу средства преиначења, а та средства, једно или друго, ставља у дејство позакоњавалац.* Чинилац који дете позакоњује је грађанин, а не владалац. Отуда наслов ове расправе није погрешан.

Закључак Г. Перића, *о дејствовању позакоњења inter partes*, добивен очевидно по аналогији са адопцијом, довешће ствар у области наследног права до тога, да ће само од оца, а не и од матере легитимисано дете, наслеђивати ab intestato по самопозакоњаваоцу оцу, а *никако по мајери.* Српско незаконито дете, истина, нема никакво законо наследно право по матери. Али здрав разум нам вели да је законо дејство при свем том ипак апсурдно, ако ће дете моћи наслеђивати по оцу а неће моћи наслеђивати по матери. Треба знати да се не ради о два суманда једне врсте, о очевом позакоњењу плус мајчином позакоњењу, нити о минуенду и суптрахенду, него да је, то треба гласно поновити, *само једно позакоњење, само очево позакоњење.* Ни у том очевом позакоњењу, ни поред њега, ни под њим, једном речју, нигде не може да буде никакво материно позакоњење, као што и код легитимације познијим браком нема нити може да има икакво материно позакоње. Ту и тамо је правни акт само очев, пошто се ради само ој једној претпоставци, *о очинству.* Јер сва важност почива на очинству и на томе, да ли отац жели, односно, да ли је он, како је доказано, желео да се позакоњење испослује, *зашто* је мати у потпуно пасивној и неважној улози, *зашто* за њу нико не пита. И, posito, sed non conscsso, кад би имало српско позакоњење владаочевом милошћу и наследно-правно дејство и кад би позакоњавалац ово дејство in concreto изрично интендирао, ипак не треба пуштати из вида, баш ради апсурдности горњег примера, да о изједначењу позакоњене деце са брачном децом не може бити ни речи. Равноправност деце не може да зависи само од матере. Ко ће озбиљно тврдити да ће мати дати деци равноправност и да му је она даје одмах у почетку тиме, што подноси молбу за позакоњење уједно са оцем, односно да му је даје касније,

када накнадно пристане на очево позакоњење? Куда би нас то одвело? Зар не би то била нескладност?!

Кад смо утврдили да се закони служе свуда множином, говорећи „само родитељи могу молити за позакоњење" (§ 162. О. Г. З.), „родитељи незаконитог детета замоле" (§ 134, тач. 3. Г. З.), *онда не треба дедуцирати, да има који било од родитеља право замолити позакоњење владаочевом милошћу, и даље да отуда има и женско лице право позаконити своје незаконито дете.* Са друге стране би био исто тако незгодан и други крајњи закључак, да морају оба родитеља замолити позакоњење владаочевом милошћу. И тај закључак води у дедукције које се немогу примити: да је неумесна молба коју подноси само отац, да је молба матере па и детета само изузетак од *овог* правила т.ј. од облигаторности заједничке молбе; да треба по духу *ових* одредаба као родитеље сматрати и дедове, који могу да замоле позакоњење незаконитог унука т.ј. незаконитог детета умрле кћери и т.д., све то су, баш обрнуто, дедукције које јесу одн. би биле *изузетци од правила, да позакоњење мора тражити отац.*

Ако смо довде узимали у обзир у првом реду О. Г. З. треба да сада подвучемо да је то исто тако и по Г. З. Садржина § 134. Г. З. потпуно одговара одредбама у аустријском изворнику, само што су у О. Г. З. сва три начина позакоњења а.) отклањањем законских сметњи (овог начина Г. З. нема). б.) познијим браком и в) владаочевом милошћу, нанизана у три алинеје једног параграфа, и што о дејству позакоњења поготову ради тога нема више никаквих одредаба, него само код трећег начина напоменут је услов „без штете трећега", јер Закон одредбе о дејству доноси на другом месту, у погледу права из рођења у §§ 133. и 135., а у погледу наследних права у § 409. Мислимо да је тиме довољно јасно, како је институција римског права, да се деца легитимишу владаочевом милошћу у *српско грађанско право дошла преко О. Г. З.* С обзиром на ову констатацију треба легитимације и у Г. З. претрести и анализирати помоћу аустриског изворника. При том ни мало не долази у обзир оно што је у О. Г. З. доцније измењено и допуњено (н. пр. уредба Министарства за правосуђе бр. 5776/13 од 21. фебруара 1913 године и т. д.), него само то што се тиче материјалног правног карактера легитимације владаочевом милошћу, који је остао нетангиран од каснијих допуна.

Први случај у § 160. О. Г. З., оснажење брака, даље други случај у томе параграфу поништење брака, и иначе нису легитимације у правом смислу, него ту се употребљава израз позакоњење у пренесеном смислу. Случајева правилних легитимација има *само два*: позакоњење познијим браком (161 О. Г. З) као *редован начин*, и позакоњење владаочевом милошћу (§ 162. О. Г. З.) као *ванредан*, могло би се казати чак и *необичан* начин. Према статистици која је објављена у систему

грађанског права Krainz Pfaff-Ehrenzweig, било је у Аустрији, 1912. године, деце позакоњене познијим браком 30.000, а деце позакоњене владаочевом милошћу ни 100. Молбе треба поднети Министарству Правде, и то молбе које се тичу пун летних легитиманда, директно, молбе које се тичу малолетне деце, преко старатељског судије који треба да предлог одобри (против негативног решења постоји право жалбе). Меродавни су ту само интереси детета, а ови се узимају у обзир особито са гледишта, да ли треба да учествује легитиманд само у очевим сталешким правима или такође у наслеђу очеве имовине. Врховна судска управа ограничава своје препоруке на минимум, захтевајући за своју препоруку да је случај *в пределног обзира вредан, сасвим изузетан*, нарочито такав да брачну везу спречавају, без кривице родитеља, несавладљиве и необичне сметње. Зато није по духу закона, ако се рескриптно позакоњење стави у исти ред са брачним позакоњењем односно ако се стави чак и пред брачно позакоњење. Ако би у нашој земљи незаконите матере имале право да саме позаконе своју децу, постао би досадашњи ванредан појединачан начин намах редован, општи начин позакоњења. Шта то значи, видимо добро ако узмемо у обзир да је према једној статистици Словеначка без Прекомурја крајем 1919. године имала 35.479 ванбрачне деце испод 18 година старости!

У каузалној вези јесу чињенице да је позакоњавалац вазда само отац и да је рескриптно позакоњење само *необична вештачка институција*, чији је задатак да замени, само врло изузетно, неизводљиву брачну везу незаконитих родитеља. У великој већини случајева рескриптног позакоњења, где отац подноси молбу, обратиће он сам сву своју пажњу на то да буде тачно изражена његова воља у погледу дејства позакоњења. Ако је оца смрт затекла, онда треба да лице које молбу подноси место оца, докаже вољу умрлог оца. Логична последица тог схватања је, да је пристанак незаконите матере исто тако мало потребан, као што је небитан и њен потпис на молби коју је отац поднео. Јер, ако би била множина родитеља (§ 162. О. Г. З. и т. д.) conditio sine qua non у том смислу да мора и мати изразити своју вољу у погледу позакоњења, биће тешко пронаћи и који било разлог за факат, да сме молбу поднети и сам легитиманд или његов дед.

*Формална страна подношења молбе не може се издвојити из материјалчо-правне стране*, него форма је у материјалном делу тако уливена, да се вазда ради само о предузимању оца или бар о предузимању у име очево. Овим аглутинисањем успео је законодавац, да је вештачка рескриптна легитимација сравњена са природном брачном легитимацијом. Тако може да има рескриптна легитимација исту вредност као што ју има брачна легитимација. Разлика је само та, да је дејство рескриптне легитимације изрично сведено на мање у два пасуса § 162. О. Г. З. Прва одредба гласи: „како би

деца као и брачна деца учествовала у сталешким правима *или* у праву наслеђа", а друга одредба гласи: *„у погледу на остале чланове породице* нема ова милост никакву снагу".

*Дејство* позакоњавања владаочевом милошћу јесу: (1.) да добије дете ново породично име т. ј. да своје презиме које је до сада имало од мајчиног девојачког породичног имена, преиначи у *очево породично име;* (2.) да прелази на дете *све очево сталешко пређе право*, док сталешко првенство матере у опште није релеванто, чак ни у браку; (3.) да припада детету право *наслеђа (до слободне) баштине родитеља*, који позакоњавају, разуме се, ако позакоњавалац ово дејство није искључио, односно ако није ово дејство владалац одрекао. Од наслеђа осталих сродника искључено је дете и даље, нити има право да тражи од деда издржавање у случају § 143. или мираз у случају § 1220 О. Г. З., да ab intestato наслеђује по деду, или од њега захтева свој закони део. Искључено је и од фидеикомисних установа, феуда, једном речју од читаве имовине која је према законима или посебним одредбама придржата само брачном потомству.

По изложеном биће потпуно јасно да употребљавају и О. Г. З. и аустријскн неспорни патент множину „родитељи" само с обзиром на дејство позакоњења владаочевом милошћу. Позакоњавалац је отац, али последица позакоњења је *остварење породичног правног односа између оба родитеља са једне стране и позакоњеног детета са друге стране.* У том смислу, али само у том смислу, су *оба родитеља актери* и, ако хоћете *позакоњаваоци у најширем значењу.* С тога не треба да водимо посебан рачун о позакоњеној деци, која потпадају под одредбе Г. З. Ако победи тумачење да мора и ту, по 409. Г. З. т. ј. у наследном праву учествовати и рескриптни позакоњеник, онда ће, уједно с правом детета на очеву баштину, само по себи ступити у живот и право детета на материну имовину, пошто мати никако не спада међу „остале чланове породице", о којима је било горе говора или барем опомене.

Сад је дошло време да своју *формулу упростимо.* То треба извести у два погледа. Најпре у том погледу, да од сада нећемо више говорити *о сталешком преимућству*, пошто, је већ наш бивши Устав (чл. 4.) укинуо племство, наслове и друга наследна првенства. Даље пак и у том погледу, да наследну *имовину* не делимо више у слободну и другу, пошто су у нашој земљи укинути фидеикомиси и феудни одношаји (чл. 37. и 42. бившег Устава). Водећи даље рачуна о томе што смо горе закључили, можемо као дејство позакоњења владаочевом милошћу означити *облигаторно давање очевог породичног имена и породичних права у очевој кући и факултативно давање дедовог наследства у погледу имовине оца и мајке.* Реч „мајка" додали смо с обзиром на Г. З., по О. Г. З. овај додатак нема смисла.

*У оквиру правног института позакоњења треба разликовати првобитни облик легитимације познијим браком и секундарни облик легитимације владаочевом милошћу. Дејство примараног брачног облика је законом сређено*, jus cogens. *Дејство секундарног рескриптног облика је у оквиру чији је максимум законом прописан, диспозитивно право и позаконаваоца и владаоца, последњег само у конкретном датом обиму*. Видели смо како иде нови покрет за тиме да се de lege lata пракса заведе да буде то што ствара носиоца легитимационог акта, пренето од оца на матер, и ако не тако, да би отац своју функцују изгубио, али ипак тако, да би обоје, отац и мати, узајамно учествовали у том акту. Али ни мало није јасно, да ли се намерава, по начелу грађанске равноправности (?) или по којем другом правилу, један чврсто заокружен круг интереса преполовити у два таласна круга, и ако законима ни у ком погледу није наређено, како треба поступити, када би се у два центра концентрисани таласи почели укрштавати и потискивати. Дејство inter partes, т. ј. дејство са једне стране између родитеља, а с друге стране између позакоњеног лица, ово што је — како смо видели — тако чврсто статуирано, те се не може преиначити (пресудом судије?, по праву слободног бирања грађана? случајно? ко зна како?) у једну алтернативу која гласи: или дејство између оца и детета или пак дејство између матере и детета. То не може да буде, пошто би то било преиначење *основног правног облика наше породичне заједнице!* Породицу не би формирали више родитељи и деца, него или отац и деца или пак мајка и деца. Ако ће ко сврху новог покрета друкче тумачити и захтев поставити да против даљњег опстанка наше породице нема приговора, да она мора да остане таква каква је, али да њој треба придати још два нижа облика (?), онда треба да смо на чисто, да ће према овом схватању место досадашњег једног облика породице одиста имати још три облика т. ј. наш досадашњи основни облик и два паоблика, један као очинско-правна породица kat' exochen, други као она материнско-правна породица која би, у супротству са остала два облика, без критерија присне или вештачке брачности, егзистирала крња, без оца, само као заједница „мати и дете". А и то *само онда* — то је прво што пада у очи — *када би мати замолила за владаочеву милост, иначе не!* У користи новодобне фикције, супротне свим правним нормама и друштвеним правилима читавог континента, неће учествовати свако ванбрачно дете, него само *оно привилегисано ванбрачно оно квазибрачно дете*, коме би владаочева милост сасвим случајно пала у део? Да ли је то социално решење једног значајног питања човечанства?

*Не!* Ако се латимо брачности, онда поткопавамо главни темељ поридице, па било да брачност делимице укидамо, било да је сасвим уклањамо. *Питање статуса грађанина*, особито

и статуса родбине, *не подноси никакав компромис, икакво полутанство.* Веома оштро то изражава Г. З. у §-у 112., речима: „деца су брачна или небрачна, или усвојена; и по тој разлици имају различити вид и одношај правичан према родитељима и хранитељима својим." Затим следују по реду одредбе о правима брачне деце § 113 до § 127, затим о правима ванбрачне деце § 129 до § 133, о позакоњењу § 134, а ту је придодата уредба о *праву оца* над ванбрачном децом, § 135., који гласи: „само у случају, ако се ванбрачно дете *пропписаним начином као законо и брачно огласи, добија и отац очинска права над њим.* Иначе ово припада матери или ономе који га је хранио и васпитао или који га заступао буде (хранитељу или заступнику његовом), нити отац против воље материне себи то присвојити може". И најзад се, у §§ 137. и сл., установљавају права и обавезе и деце и родитеља, било да се је дете родило у браку било ван брака.

Зато се не треба чудити, ако ново наше женско позакоњење владаочевом милошћу *техннчки у опште није изводљиво.* Поред примедбе да је дете од мајке позакоњено или баш због ове примедбе, наглашаваће крштеница нарочито баш ванбрачност. Грађаннн неће у овој крштеници пронаћи очево име нити ће моћи разбрати, да ли има дете право на очево породично име. А то је главна ствар. То интересује грађанина. То даје у његовим очима углед брачног рођења. Закон и друштво су сагласни у овоме. Обострани прописи се сасвим подударају: брачно дете има оца, ванбрачно дете га нема, али легитимацијом може да га добије. *Својство легитимације је да ванбрачно дете добије оца.* Без овог дејства нема ни легитимације. *Мати de lege lata не може позаконити.* И најбоље је то тако. Друштво неће залутати у хаос. Жена може даље да рађа било у браку било ван брака.

Против тезе да су Краљевим Указом од 24. марта 1928. године жене задобиле једно законско право, по ком се из основа мења досадашњи положај ванбрачне деце, треба категорички поставити противну тезу, да женске нису задобиле то право него да се је већ први покушај показао као противан постојећом правном поретку. *Основа породичног и наследног права не може се преиначити помоћу тумачења.* Без обзира на то, да ли је паметно, могуће и препоручљиво, да женске добију право легитимације владаочевом милошћу, морамо ту где расправљамо о правној конструкцији овог питања сигурно закључити, да ће моћи жена добити ово право само неким *новим нормама које мора законодавство тек да оствари.* У садашњем правном систему таквом праву жена нема места Био би нов *облик* легитимације, институција sui generis када би могла жена на основу свог властитог, самобитног права позаконити своју децу било као венчана жена поред живог супруга (скрећемо пажњу само на ово ново легло, пребогато новим споровима), било као удовица или ванбрачна

мати. Али законодавац, ако жели ове претензије модерних жена увести у живот, *мораће ирепначити саме основе наш г породичног права.* Те основе поменути Краљев Указ ни мало није дирнуо, и ако је изашао у сусрет жељи Јулке Нинковић рођене Митровићеве а камо ли да су de lege lata, жене у Србији овим Указом задобиле „једну нову праведну институцију коју је створио сам живот"!

### III Да ли је нова институција социјално-политички умесна?

Прелазећи на социолошки део постављеног питања морамо да се упознамо *са духом времена* који провејава кроз друштвену политику и већ пробија у област законодавства на пољу нашег породичног, брачног и наследног права. Овај покрет има три корена, *радничко-правни, д чје-заштитни* и *женско пропагандни* Први од ова три покрета нам је дошао из Немачке и Француске, други преко Немачке из Северне Америке, трећи из старог завичаја борбе за права жена, Енглеске.

Питање женских легитиматора је, истина, ново у облику у којем је код нас избило, иначе никако није један нов продукат последњих година, него је то покрет који је већ у старо доба често слабио основе друштвеног поретка. У старо доба појављивао се он под другом лозинком, као проблем изједначења ванбрачне деце са брачном децом. Интересантно је, да је био овај проблем дечјег права читав низ година под заштитом радничко-правног покрета, где су му јаке чете марксиста давале подвиг и снагу. Заједно са тим кретањем вршиле су женске организације пропаганду за изједначење жена са људима. Око 1920. године издвојила се заштита деце из компетенције Међународне Организације Рада, па је од тада она самостална и специјална грана социјално политичке управе. Пропаганду за изједначење т зв. невенчаних жена потпуно су преузеле феминистичке организације захтевајући иста права која имају грађани мушкарци и за жене, па чак и за невенчане жене, јер су ове друштвено исто толико вредне као и законите жене.

Систематски рад на заштити радника који је био прекинут по светском рату, наставља после Версајског Уговора о миру званична *Међународна Организација Рада* која је већ пре Женевске Декларације (1923. године) и пре оснивања посебне саветодавне Комисије за заштиту жене и деце при Друштву Народа (1924. године), ставила на програм трију конгреса (Вашингтон 1919. године, Ђенова 1920. г. и Женева 1921. године) и питање заштите жена и деце, а на програм вашингтонског конгреса сем тога и питање заштите породиља. Ту видимо колико је женском и дечјем питању користио јаки напредак радничког покрета, чије су тежње наперене противу квантитативног нагомилавања одредаба и на стварење пот-

пуног code du travail у смислу радничког права као научне дисциплине. Са гледишта наше расправе треба да сматрамо као врхунац ове колаборације *Међународни Социјалистички Конгрес у Хамбургу 1923 године.* Овај конгрес веома је значајан ради тога, што се у његовом оквиру, 20 маја 1923. године, састала *Међународна конференција социјалистичких жена* са дневним редом „Мати и дете", и што је на овом састанку примљена резолуција у смислу вашингтонске конвенције из 1919. године, којој је по закључку скупа додат позив на све социјалисте који учествују у законодавству, да, свако у својој земљи, помогне како би се конвенције у истини оживотвориле.

И наше радничко законодавство није без трага у том погледу Наш *Закон о осигуравању радника* од 14. маја 1922. год. наводи одмах при осигурању за болест (§ 45., алинеја 4.) међу члановима породице осигураника и невенчану жену називајући је *„невенчаног брачног друга осигураника"*. Па и право на ренту признаје Закон *„законитој или незаконитој жени"* (§ 87.). Дато је чак и то да незаконита жена нема право на удовичку ренту, „ако није живела пре несрећног случаја годину дана у узајамном кућанству са умрлим или му није родила дете" (§ 89.). Ради санкционисања ових дивљих бракова избила је одмах живахна *контроверза о невенчаној жени*, пошто српски кривични закон (§ 365.) забрањује да „човек и женска на општу саблазан живе заједно невенчано".

Изједначење законите жене са ванбрачном покушавају оправдати некоји наши социолози (н.пр. д-р В. Хелебарнт) као *потребну корективу за* сувише отежано склапање и развођење бракова, из разлога што неодређеност недовољног појма „невенчани брачни друг", иде много на рачун нашег заосталог брачног права које више не одговара животу. Други социјални политичари ово мишљење побијају велећи да је ту држава нешто учинила што је можда за цело етички, али је поготово и противу-уставно, *пошто је у супротности са основним правилом да брак стоји под заштитом државе* (чл. 28. бившег Устава). Привренеци прве тезе бране своје гледиште аргументима да је заштита брака, у кодификираном грађанском праву, изведена и осигурана, а да се сада не ради о поткопавању једне или друге законите институције, него само о заштити која се не сме одлагати о заштити радничке жене и деце којима треба пружити најпотребнија средства за њихов живот. По њиховој тези ради се *само о осигурању живе голе егзистенције и издржавању* а ни у ком погледу о модифицирању прописа о законитим женама и њиховој деци односно о изједначењу законитих жена и деце са незаконитим женама и ванбрачном децом. Ако закон, као н.пр. српски кривични закон, спречава јасну социјалну дужност, кажу, треба сматрати да је закон дакако дерогиран пошто се ту ради о људским правима радника, да услед

глади не пропадну. Присталице овог назирања идентификују разлог којим је индицирана рента за ове сиромахе, са мотивом који је натерао законодавца да санкционише потпоре породиљама. Рента је, кажу они, једна социјална дужност као и лечење. Она се не сме ставити у један ред са прераном тежњом извесних политичких теорија, које хоће да дају браку сасвим нову садржину. Једном речју, присталице заштите невенчаних жена и ванбрачне деце покушавају да надокнаде неодрживе правне разлоге са апелом на добра срца и они се чине глувим за сумње правника који доказују, да ову ствар треба друкче средити. *То је права правцата максимизација социалне свршености.*

С тога није могуће порицати да су новине у одредбама радничког осигурања одјек покрета који врши борбу за *равноправност свих жена и све деце.* Али овај је покрет изазвао *отпор* чак и у земљама са социјалистичким режимом. Када су н. пр. у Немачкој унели у напрт чиновничког закона одредбу да неће бити из државне службе отпуштена жена чиновник, ако је родила ванбрачно дете, настао је у поштанским и жељезничким организацијама отпор који није био уклоњен ни онда, кад је Државни Савет донео одлуку да у новом закону овој одредби нема места, пошто су довољна досадашња упутства надлежних власти (1922. године). Код нас се је појавио дух отпора против одредаба §§ 45., 73., 87., 25. Закона о осигуравању радника у *самој јуридактури радничког осигурања* која право на ренту већ доследно ограничава на захтеве девојака, удовица и само оних жена које су, законито разведене, са осигураником живеле у ванбрачном односу. *Јудикатура је неразведене конкубинате просто издвојила* што је свакако велики доказ за то, да је досадашњи законски критериј, једногодишњи живот у заједници, потпуно неодржљив. *Пракса се поред свега враћа старом породичном праву.* Ово је протест грађана који се ослањају на своја грађанска права и казнене законе, а уједно и јасан доказ, да се ствари које нису у сагласности са мишљењем грађана, не могу увући нити оза конити без измене грађанских и казнених основа, што се може постићи само широком законодавном реформом.

Ако је постављено у први ред. питање изједначења незаконитих мајки са законитим женама *ни de lege ferenda* то ни мало не користи изједначењу незаконите деце са брачном децом. Између ова два питања велика је разлика. Прво је питање оспорено и компромитовано, док се другоме питању већ одавно правичност не пориче. Нико, па ни реформатор не може да занемари несавладљиве природне норме према којима није исто да ли је дете рођено у браку, у оној јавној и законито уређеној заједници која јасно доказује ко је детету отац, или, пак, ако је рођено ванбрачно. Све савремене државе сем совјетских, почивају на породици која је установљена браком. За то признају само породицу, док дивље бра-

кове игноришу, а негде, као н. пр. баш у Србији, чак и сузбијају. Брак би престао бити темељ породице, родбина би се као темељ државе срушила, ако би уклонили разлику између метресе и њеног потомства и с друге стране законите супруге и њене деце. Узакоњено изједначење подстрекиваће и људе и жене да проводе свој век „на општу саблазан" место у законитом браку. Ако се последице брака ни *de lege ferenda* не могу упоредити са последицама једне нетрајне, тренутне заједнице мушкарца и женске, како може да успе покушај постићи упоређење помоћу јудикатуре или чак само помоћу дискреционарне власти?

Али не долази само то у обзир, што је судбина незаконите деце вечно непроменљива, како не би због незаконите деце патила законита деца и супруга, него реформи је стављена на пут и законодавна техничка потешкоћа, *да је незаконито очинство најчешће несигурно.* Оно је сумњиво свагда када незаконити отац није добровољно сам признао да је детету отац. *Законодавство оклева између две лозинке, између изједначења незаконите деце и њиховог запостављања.* Оно се плаши рушити брак омогућавањем да грађанин добије законите наследнике и помоћу небрачних веза. Док су у средњем веку конкубинатска деца уживала много погодности — могли су чак на постану и владаоци (Ћесар Арнулф, Виљем Бастард Освајач) — црква је у интересу свете тајне брака лишила децу права, и настало је доба када су била незаконита деца у приватном праву запостављена и искључена чак из јавне службе и из еснафа. Разлику је уклонио Ћесар Јосиф (1786. год.), а већ за неколико година патентом од 22. фебруара 1791. године наступила је реакција против начела „чисте филозофије" које је захтевало да треба за брачну децу сматрати и све незаконито потомство двају небрачних лица. Сад је било спречено како би се човеку могла рађати незаконита деца од више неудатих женских лица. Али у исто време је и погоршан и положај ванбрачне деце. Побољшан је у неколико у О. Г. З. али је и ту важило (§ 165.), да незаконито дете нема права породице и сродства. Тек I новела из 1914. године донела је ванбачној деци право сродства према мајчиним сродницима.

*Овим изменама одговарао је и положај незаконитих мајки.* Ово се најбоље види у Француској, где је 1793. год. револуција изједначила незакониту децу са брачном децом, али је ова једнакост била брзо уклоњена, јер су последице једнаког наследства биле злокобне. Уклоњена је и очинска тужба која је била пред ово доба допуштена. Право наслеђа очувано је сада само добрвољно признатој ванбрачној деци. Исто гледиште заузима Code Civil (1804), само за случај отмице заведена је посебна институција, судско оглашење. Тек од 1912. године је у Француској опет на снази одредба да је допуштено незаконитог оца истраживати и тужити. Францу-

ски правни систем оглашења разликује *признату* ванбрачну децу која учествују у очевом породичном имену и у знатним правима у погледу издржавања и наслеђивања, и *непризнату* ванбрачну децу која су бесправна сем у горе већ поменутом случају судског оглашења, што је већ Code Civil оснажио. Према закону од 16. новембра 1912. године је у знатном обиму, али не у опште, допуштена reconnaisance judiciaire, *тужба на судско признање*. Овоме систему противан је *систем очинске тужбе* по коме има свако дете право да тужи свог природног оца ради очинства и издржавања. Ту има много разлика у погледу тужбених приговора. Овај систем постоји у нашој држави у Словеначкој, Далмацији, Војводини, Хрватској и Славонији, даље у Немачкој и Скандинавији. Најгоре је у Енглеској (filius nullius!), где мора отац да издржава ванбрачно дете само онда, кад га не може издржавати мајка, а најбоље је у Норвешкој, где према Кастелберговим законима од 10. априла 1915. године, није потребно ни то да ванбрачно дете поднесе тужбу, него лице које је незаконита мати означила као оца мора као тужени очинство порицати. На среди међу оба ова система је *мешовити систем* који важи у Швајцарској, где има користи за признату, па чак и за ону незакониту децу, коју је суд „mit Standesfolge" огласио (н. пр. децу вереника када је мушка страна обећала венчање, док морају остала ванбрачна деца, ако хоће нешто постићи, поднети тужбу ради очинства и издржавања.

Сви ови системи дају један квантум права непосредно незаконитој деци, али истовремено они чине и то, да је *положај незаконитих мајки сношљ вијч*. Ово се види баш у државама, где нема ни један од поменутих система, у Грчкој, у старим крајевима Румуније, у Турској, у Луксенбургу, па и у Србији, где се сада враћамо са овог екскурза. У Србији се према § 130 Грађ. Зак. — у облику који му је дала измена од 7. маја 1868. године — не може претрести нити доказивати, ко је отац ванбрачнога детета, сем ако је случај одвођења (§§ 188., 189. Крив. Зак.) или силовања (§ 191. Крив. Закона), па би се време затрудњења подударало са временом одвођења или силовања. Па чак и то се може вршити само по тужби коју су поднела лица којих се ова ствар тиче. Незаконито дете може се у црквену књигу уписати само мајчиним породичним именом, а очевим само онда, кад човек сам призна, да је он детету отац, и одобри да се дете упише на његово име. Према овим одредбама је *читав терет наметнут незаконитој мајци*. У § 129. Грађ. Зак. је прописано да је мати дужна ванбрачно дете „онако исто као и брачно држати, за његов живот и здравље старати се, њега добро васпитивати и на пут вере и закона и среће наставити." Положај мајке у погледу дужности је ту сравњен са дужностима оца према брачном детету. То је *један разлог више* на који се могу позивати поборници за изједначење жена са људима, кори-

стећи се начелом да у онога који носи терет мора да буде и право.

У Србији још до недавно није се било на чисто, да ли се треба de lege ferenda одлучити за истраживање оца или против истраживања. Извесни правници сматрају да је врло незгодна ствар дати тако право девојци. Приговори н. пр. могућност освете, куповине сродника без користи по матер и дете, чедоморство и т. д. нису баш јаки по снази аргумената и ишчезавају у консервативној жељи да остане све како је , „јер су брачна деца последица једне законите и формалне признате брачне везе". Максимум који допуштају ови писци, је *само социјална помоћ* ванбрачној деци, како би се овим путем спречавало побацивање плода, чедоморство и одбацивање деце. Они позивају државу да оснивањем завода у сарадњи приватних лица прими на себе све старање о незаштићеној ванбрачној деци. Али то значи вратити се стару теорију папе Инокентија III и систем завода за находчад који је систем напуштен у модерним државама на континенту, у Француској, Белгији од 1862. године, па чак и у Италији, Немачкој и т. д. Због огромне смртности деце оглашен је овај систем у Италији као криминалан и најнеморалнији систем. Хуманост тражи да мора бити за сву децу исто право, па се јављују сумње и против система дојкиња (Немачка, Аустрија) и против система новчаног помагања ванбрачних мајки (Француска 1916. године). Једном речју, тако звана социјална заштита деце није се показала пробитачним средством којим би се интереси незаконите деце издвојили из интереса незаконитих мајки. Обадва интересна круга су сувише у складу. Слажу се и са гледиштем државе у толико, у колико свет жели да ванбрачно дете постане добар држављанин, а не слажу са гледиштем државе у томе, да би се држава морала старати и о свим трошковима васпитања. Ни мало нису у сагласности са интересима незаконитог оца који хоће да се извуче из афере. Али није правично да се интереси незаконитог оца дигну изнад интереса детета, жене и државе. Прво што треба узети у обзир је све то, да постоји између незаконитог оца и незаконитог детета *крвно сродство*, друго даље то, да се незаконити отац не брине за дете, *ако није на то принуђен*. Јачину ових двају разлога признале су Немачка, Швајцарска (1907.), Француска (1912.), Норвешка (1915.), само што су истовремено делимице или потпуно елиминисале неваљале женске служећи се пре свега тако званом exceptio plurium concumbentium (Немачка, Швајцарска и Француска). То је гледиште у антитези са гледиштем које тражи да се интереси жена потпуно издвоје из интереса њихове ванбрачне деце. Са овог гледишта подељене су женске у поштене жене и неваљале жене. Неваљале жене не уживају заштиту закона.

На основу горе изложеног можемо констатовати да се метода утврђивања незаконитог очинства налази у таквој

вези са цивилно-правним положајем жена, да је положај жене веома прекаран ако нема утврђивања незаконитог очинства, *а да је овај положај знатно бољи, када је утврђивање очинства допуштено.* Јасно је да треба уједно преуредити положај српске жене у *породичном праву* где се сада она налази потпуно под мужевљом влашћу, и у наследном праву где је српска жена круто запостављена према људима. Положај српских жена је врло незгодан, па им ради тога не треба замерити што оне не могу дочекати нову кодификацију цивилног права. Према предлогу *новог грађанског закона* биће жене у опште изједначене са људима, само за инокосне задруге у Србији и Црној Гори важиће према новим одредбама, да ће син наслеђивати $^3/_4$, а кћи $^1/_4$ оставштине. У осталом биће жене и људи и у наследном праву сасвим изједначени т. ј. једнако позвати по колену (степену сродства), не по лози, или полу. Са овим изједначењем *престаће покушаји* слични покушају на који су се извесни кругови подхватили интерпретације да жене имају право позаконити своју ванбрачну децу.

Ни de lege ferenda није све оно правилно што изгледа модерно. Процесу индивидуализације породичних чланова, који без сумње још није завршен, је до неке границе супротан баш положај жене, што је *природа женина сврха да буде супруга и мати.* Код обичних грађанских функција које са природним звањем супруге и матере немају везе, може жена слободно тражити потпуно изједначење са људима. Стога треба жене чак и помоћи када се оне истичу за једнака права завештања, сведочења, јемчења, једном речју за једнакост на привредном пољу. Али одлучно треба се, у сопственом интересу жена, успротивити претераним захтевима којима би жене тражиле противприродно изједначење и у погледу оних породичних и родитељских функција које им не приличе. Не сме се овако закључити: човек сме завештати, и жена треба да сме завештати; човек може да јамчи, и жена треба да јамчи, ergo: човек сме позаконити, и жена треба да сме позаконити. Тај закључак је погрешан, пошто је *позаконење прерогатива мушког лица као старешине породице.* Ако би жена бацајући се на врат некој новој, још сасвим магловитој гинекокрацији, у истини успела, да поруши уједно са темељима друштва и државе и *једнобрачност*, ову победу матерно-правног принципа над номадским инстинктима мужа, онда ће бити срушена баш она добит, која је жени признала душу. Жена треба да баш патријархалној култури захвали што је подигнута високо горе над колективну судбину животиње, до индивидуалитета. Дали је потребно жени, да без оклевања напусти добит која значи за њу све што има, и то због неког запостављавања које није реално? Да ли је правилно занемарити сву благодат диференциране чувствене културе већ само ради тога, како би жена постигла неко лажно на противприродној фикцији базирано право? Шта може софизам

противу закона природе? *Позакоњавање по захтеву жене је социјално-политичка заблуда.* Оне даме које распирују покрет за позакоњење вабрачне деце на предлог незаконите мајке, поткопавају тло на којем се је засталила и већ дубоко урасла *њихова сопствена слобода.* Зато их социолог и законодавац неће пратити по овом путу, него ће им казати: не, то нећете постићи, да вам не би шкодило. Све што је противприродно, штетно је!

**Д-р Фрањо Горшић**

---

# ПРАВНИ КАРАКТЕР ГРАДСКЕ ШТЕДИОНИЦЕ ОПШТИНЕ ГРАДА САРАЈЕВА

(СВРШЕТАК)

### V. Правни карактер службеног односа чиновника и службеника Г. Ш.

У смислу Правила и Правилника Г. Ш. имала је за службенике Г. Ш. до доношења посебне Прагматике вредити *Прагматика за службенике општине града Сарајева.* Доношење Прагматике за Г. Ш. стављено је по §-у 28., 9. Прав. у дужност Управном Одбору. На основу ове одредбе Управни одбор донео је на седници од 7. септембра 1927, „Службену прагматику за чиновнике и намештенике Градске Штедионице Општине Града Сарајева" у којој је регулисао права и дужности свих службеника Г. Ш. Према Уводу те Прагматике сврха јој је била „упутити намештенике Г. Ш. у њихова права и дужности, која проистичу из службеног односа у заводу и његовим предузећима",

За положај и службени однос свих службеника, (где се разумеју сви чиновници, подчиновници, технички и саобраћајни службеници, вежбеници и послужитељи, који су постављени с месечном платом (§. 2), вреде, по тој Прагматици (§ 1) у првом реду одредбе Трговачког Закона, даље одредбе заводских Правила и Пензионог статута, као и одредбе ове Прагматике. Ипак овом Прагматиком не смеју бити повређена већ стечена права на основу Прагматике за службенике Општине Града Сарајева, посебних уговора и закључака Управнога Одбора.

Овој Прагматици подвргнут је сваки службеник Г. Ш. и њених предузећа. Због тога је имао сваки службеник при ступању на снагу ове Прагматике, да потпише, пре него што му се изда декрет или приликом ступања у службу, изјаву којом прима на знање одредбе Прагматике. Ова се изјава прилаже његовим персоналним списима. Изјава има да гласи:

„Изјављујем да сам узео на знање садржај службене Прагматике за намештенике Г. Ш. Општине Града Сарајева, те се изричито подвргавам свим њеним прописима о мом службеном одношају према Г. Ш." (§ 257.)

Ова прагматика вреди и за директоре, њихове заменике, прокуристе и за стручне службенике, чији је пословни однос одређен посебним уговорима, у колико им уговорима није што друго одређено (§ 2., ал. 2).

Прописи ове Прагматике могу се променити пуноважним одлукама Управног Одбора. Но ако та промена буде неповољна за службенике Г. Ш., и њихове породице, она нема важности за оне, који су већ стекли права на основу ове Прагматике (§. 258.).

Исти положај имају на пр. службеници Г. Ш. и Општине Града Загреба на основу „Службовне Прагматике за чиновнике, намештенике и подчиновнике Градске Штедионице Општине Слободног Краљевског главног Града Загреба", која је ступила на снагу дне 1. јануара 1920., а која је израђена на основу нацрта Прагматике прихваћеног 24.-X-1919. год. од стране изасланика савеза новчаних за ода Краљевине С.Х.С. и делегата намештеника новчаних и осигуравајућих завода (§ 58.). Сврха ове Прагматике такође је била „упутити чиновнике у њихова права и дужности, која проистичу из одношаја службовања у заводу (Увод). По тој Прагматици су исто тако за положај службеника Г. Ш., меродавне у првом реду одредбе трговачкога, односно обртнога и других закона, даље правила и мировински статут завода, затим одредбе ове Прагматике. Према томе не сме Прагматика бити у протуречности са постојећим законима, иначе таква одредба не вреди. Новим законима мењаће се и Прагматика у оним одредбама које се косе са новим законима. Исто тако не сме се прагматиком дирати ни у права већ стечена на основу Правила и Мировинског Статута (§ 1). Она исто тако вреди за све службенике, који су се налазили у служби завода, као и за оне, који ће тек ступити у службу. Али се не односи на равнатеље, њихове заменике и прокуристе, и оне стручне службенике, чији је пословни однос уређен посебним уговорима (§ 2.). И по њој сваки чиновник мора при ступању у службу пре него што прими декрет који садржи услове службе, потписати један примерак Прагматике у знак пристанка на њу, али она је обвезна за свакога службеника и у оном случају ако је при ступању у службу завода није потписао (§ 6.).

Све спорове осим оних наведених у § 45 (додељивање посла, премештења, изванредна унапређења, изванредне награде и т. д.), који настану између службеника и завода, решава пензионо повереништво завода, (§ 40.), које се састоји од шест чланова од којих по тројицу именује равнатељство а тројицу бирају службеници (§ 41.).

Из већ цитираних одредаба Прагматике за чиновнике и намештенике Г. Ш., како општине Града Сарајева, тако и Општине Града Загреба, која је како изгледа служила Управном Одбору Г. Ш. у Сарајеву као узор, излази да се чиновничком односу чиновника Г. Ш. не може приписивати јавно-

правни карактер, јер тај однос у себи носи сам критеријум добровољне потчињености одредбама, т. ј. сваки је чиновник везан одредбама не зато, што је чиновник Г. Ш., већ што се пре ступања у службу добровољно и изречно томе подвргао, дакле његова права и дужности из прагматике настају ex contractu а не ex lege.

Ту дакле видимо основну разлику између чиновника Г. Ш. и јавних чиновника, које уважени проф. Сл. Јовановић дефинише као лица, која су једним јавноправним уговором обвезана, да трајно служе државу. Садржина пак тог јавноправног уговора на основу кога појединац ступа у чиновничку потчињеност дата је законом, јер права и дужности државних органа уопште морају бити утврђени законом. Због тога и чиновничка служба постоји као једна установа објективног права. Онај који у њу ступа има само да изјави, да ли пристаје, да ступи у њу такву каква је законом дефинисана, а не може се погађати са управном власти о природи своје службе, н.пр. надлежности чиновника, његове плате, његовог права на пензију и т. д., јер је све то утврђено законом (Сл. Јовановић: Основи једне правне теорије о држави Београд, 1923., стр. 421).

Но поред тога и држава може (као и свака друга јавноправна личност) закључивати и уговоре са појединцима. Она их може закључивати али само као приватноправна, а не и као јавноправна личност јер као приватноправна она нема већу правну способност од појединаца; њена се способност састоји у томе, да истим начином као и појединац прибавља имовинска права (С. Јовановић: Idem, св. 423).

Сличнога су гледишта Staub-Pisko (Kommentar zur HGb,к чл. 4. § 8), који вели:

„Државни чиновници нису трговачки помоћници, чак ни онда ако врше трговачку службу.... Но свакако може и држава, да склапа приватно-правне уговоре о служби, према томе она може у својим предузећима намештати и трг0в. помоћнике (Laband, I. Стр. 385).... Ово што је овде речено вреди и за општинске чиновнике....“

Ehrenzweig, Sistem, Wien 1920. 374, IX вели:

„Јавна служба подпада под јавно право. Ипак могу и држава, области, општине и друга јавноправна тела, да склапају и приватноправне уговоре о служби, т. ј. управо такве уговоре, који не заснивају јавно већ приватноправни однос.... У таквом случају су меродавне специјалне норме, које су дате за те односе, а ако њих нема онда прописи општег грађанског законика.... Јавна служба по правилу се заснива, не једним уговором, него једностраним управним актом, именовањем или постављањем.... Области, срезови, општине и други јавноправни фондови могу, да намештају јавне чиновнике само на основу специјалних закона; а ако нема таквих закона они их не могу постављати путем јавноправних уговора. Шта више њихови службовни уговори имају се у свем посуђивати као приватноправни, те су стога везани императивним прописима приватноправних закона, који за те односе долазе у обзир“.

ANALI PFB | anali.rs

По другима и општинска служба као таква искључиво је приватноправне природе, заснована на приватноправном уговору (Dr. Arthur Lenhoff: Das Recht des dauernd Angestellten, стр. 3; по њему и Ulbrich, Staatsrecht, стр. 180, Gluth у OStWB и нека решења судова.)

Из свега наведеног је неоспорно да као и држава и општина и остале јавноправне корпорације и тела, могу и када врше јавноправне функције (тј. као носиоци власти, за вршење тих функција) намештати и приватне чиновнике тј. да не морају увек и у сваком случају узимати у своју службу службенике, који ће с обзиром на начин њихова постављења односно именовања и на начин како су одређена њихова права и дужности стајати према њој у јавноправном односу, него могу склапати и приватноправне уговоре за чије просуђивање ће бити меродавне норме приватнога права и према томе за решавање спорова из тих односа биће надлежни редовни судови. Оне могу то чинити (под предпоставком да се могу у таквим предузећима намештати и јавни чиновници са јавноправним овлаштењима и дужностима) примањем у службу чиновника и других службеника у својим трговачким предузећима, којима није сврха вршење јавних послова него вођење трговине, склапање трговачких послова или помагање при њиховом склапању.

Полазећи са овога ирелативно је за редовне судове да ли се са становишта правне теорије има уопште Г. Ш. општине града Сарајева, сматрати као приватно или јавноправна институција, а главно је то, да ли се по смислу позитивних прописа однос о коме је настао спор и због чијег је решења пред њих изнешен, има просуђивати као спор приватно или јавноправне природе, према томе, да ли су за његово решење меродавне норме приватнога или јавнога права. Према томе ако су установили, да је неки конкретни правни однос заснован на приватноправном уговору, они га морају као такав и просуђивати без обзира да ли је установа која га је склопила приватно или јавноправног карактера, без обзира да ли је власт или установа била по закону или другим прописима, који за њу важе, овлашћена, да такав уговор склапа, јер то излази из опсега њихова испитивања и повлачи евентуалну одговорност оних лица или органа, који су неовлашћено склопили такав уговор.

С тога је нетачно гледиште цитираних пресуда које априорно чиновничким односима у Г. Ш. приписују јавноправни карактер једино зато што сматрају Г. Ш. за јавноправну институцију (с обзиром на особу њеног оснивача, њен циљ итд.) и не обазирући се и не полажући никакву важност начину како су поједини службеници ступили у тај чиновнички однос, као ни на то које су норме одлучне за просуђивање њихових права и дужности. Они на тај начин искључују могућност да Г. Ш. може уопште склапати и појединачне приватноправне

уговоре о намештању, доводећи тиме у питање и саму ваљаност тих угорора.

Уваживши све наведено, неоспорно је, да у конкретном случају између Г. Ш. и њених службеника постоји заиста један обични облигаторни однос, однос приватноправне природе за чије су просуђивање меродавне норме трговачког закона јер је Г. Ш. трговачко предузеће, те су према томе за решавање спорова из таквих односа надлежни редовни судови. Да је доиста тако излази не само одатле што је Г. Ш. трговачко предузеће, које не врши никакве јавне функције, него склапа обичне трговачке послове као сваки други трговац него и из самих одредаба прагматике и то:

1) што је сваки службеник пре него што му се изда декрет дужан потписати изјаву у којој мора изрично пристати на све прописе прагматике (§ 257., што није случај код јавних службеника код којих је довољно, да изјаве да ступају у дотичну јавну службу, чиме су везани на све законске одредбе, које установљују права и дужности скопчане с њиховим положајем, без потребе да изјаве да им се изричито подвргавају;

2) што ово подвргавање одредбама Прагматике није апсолутни услов за ступање у службу Г. Ш., јер се поједини службеници могу и посебице погађати и уговорити друге услове од оних што су наведени у Прагматици;

3) што су за просуђивање односа између Г. Ш. и њених службеника у првом реду меродавне одредбе Трговачког Закона (дакле приватноправне природе), затим одредбе Заводских правила и Пензионог штатута, и најзад одредбе Прагматике;

4) што се променама Прагматике не смеју вређати већ на основу ње стечена права (§ 258.) за разлику од јавноправних прописа (н. пр. чиновничког закона), који се могу мењати без обзира на стечена права;

5) што права и дужности чиновника нису уређена законом као код јавних службеника, него Прагматиком, која према ономе што је већ истакнуто, нема карактер објективних прописа обавезних за све којих се тиче без обзира на њихово изричито подчињавање, и који се не би могли мењати посебним уговорима, већ се могу склапати само на унапред установљеним од стране службодавца правима и дужностима, (службовни ред, прагматика итд.), којима се сваки појединац подвргава склапањем уговора (Contrats d'adhesion; Ehrenzweig, Sistem, S.313, VII.). — Да службени однос својих чиновника није Г. Ш. просуђивала као јавноправни ни пре доношења прагматике, дакле за време док је имала важити Прагматика за службенике општине града Сарајева излази отуда што је Управном одбору Г. Ш. била дата могућност да са својим службеницима склапа и посебне уговоре о служби и да доноси посебне одлуке о правима тих службеника и што је по-

словни однос директора, заменика директора, прокуриста и стручних службеника био уређен посебним уговорима.

Не стоји разлог наведеног решења Окружног као призивног суда у Сарајеву, јер чиновници Г. Ш. не врше један део јавних послова Градске општине, већ служе у једном тргов. предузећу вршећи тргов. послове у име и за рачун тог предузећа, односно помажући при вршењу тих послова не могу се упоређивати са рачунским чиновницима (као што то чини ово решење) чији је однос уређен скупом објективних прописа и који се не могу погађати са предпостављеном им влашћу мимо прописа закона о чиновницима, који — а поред тога — не врше никакве трговачке послове већ послове јавне управе.

Службеници Г. Ш. су шта више трговачки помоћници у смислу тргов. закона, јер је Г. Ш. као што смо истакли, тргов. предузеће, за које су према томе меродавне све одредбе трговач. закона, тргов. право, по коме је и намештање службеника акцесорни тргов. посао.

По § 284. бос. трг. зак. (§ 260. Хрв. и чл. 273. аустр.) имају се сматрати сви они послови трговца, који спадају у вођење његове трговине као послови трговачки, на које се морају према томе применити норме трговач. закона. То су акцесорни тргов. послови за разлику од апсолутних и релативних, наведених у §§ 282. и 283. бос. трг. зак.

Али да један акт буде акцесорни трговачки посао потребно је да га склопи трговац (одн. тргов. предузеће) и да спада у вођење трговине. Али тај захтев не сме се тако схватити да су тргов. послови само они послови, који су карактеристични за то трг. предузеће; шта више мора се сматрати као трг. посао сваки посао, који трговац предузима у вођењу трговине, сваки онај посао помоћу кога хоће да омогући или унапреди своју трговину. Овамо спадају сви појединачни послови (изузев оне наведене у § 286: уговори о некретнинама) у колико су то имовинско правни послови па и уговори о најму трг. помоћника, шегрта итд. (Staub-Pisko: Коменатар, §§ 3 и 7. к. чл. 273).

Под тргов. помоћницима подразумевају се све оне особе, које су код трговца или тргов. предузећа запослене по уговору о најму, да врше тргов. послове у његову корист (Winter: Тумач к трг. зак, стр. 96.) јер су службени односи трг. помоћника и њихова права на плату и на издржавање предмет слободне погодбе. У недостатку овакове погодбе служе, с изузетцима утврђеним у тргов. закону, одредбе општег грађанског права, месни обичај или расудба судије који ће ако устреба саслушати вештаке (§§ 58. бос. трг. зак.).

Према наведеном су тргов. помоћници: несамостални, аквизитери, књиговође, директори, пословође, прокуристе, путници итд. али под претпоставком, да су сви они наме-

штени у трговр. подузећу (Исп. M. Strauss: Das Recht der kaufm. Angestellten, стр. 5.).

Из свега тога излази, да се чиновници и остали службеници Г. Ш. могу подвести само под појам трг. помоћника у смислу трг. закона, што је и Прагматика имала у виду одређујући у § 2. да су за положај и службени однос свих чиновника, подчиновника, итд., који примају месечну плату, у првом реду меродавне одредбе трговр. закона, при чему је имала у виду одредбе § 58. и сл. бос. трг. зак.).

**VI Је ли за правоваљаност Прагматике било потребно одобрење политичке власти и може ли је ова суспендовати?**

Као што смо видели за службени однос и право на плату по трг. закону (§ 58. бос. трг. зак.) у првом реду је меродавна слободна погодба. Ова погодба може доћи или појединачно, за сваки случај посебно тј. да трговац или трговр предузеће са сваким својим службеником склопи посеб. погодбе или да унапред изда један службени ред (прагматику), што је уобичајено код великих трговачких предузећа, у коме ће бити садржана сва права и све дужности службеника предузећа, па се томе реду поједини службеници изречно подвргавају при ступању у службу, после чега их он веже као lex contractus (contrats d'adhesion). Видели смо, да је и „Службена Прагматика за чиновнике и намештенике Г. Ш. Општине града Сарајева" исто такав „Contrats d'adhesion", коме се сваки службеник при ступању у службу мора изричито подврћи. Ову „Службену Прагматику", што смо такође видели, донео је Управни одбор позивајући се на овлаштење дато му по тач. 9., § 28. Правила Г. Ш.

Али с обзиром, да је — пошто је Управни одбор изгласао ову прагматику и пошто је Г. Ш. на основу ње својим службеницима издала декрете, а они потписали прописне изјаве, — ову прагматику политичка власт тј. Председник министарског савета и Министар унутрашњих дела суспендовала одлуком Пмбр. 1110-27, о чему је сваки службеник преко Комесара за Сарајев. градску општину добио посебно обавештење, да се у погледу свих односа васпоставља стање, које је било пре доношења Прагматике, и с обзиром, да је и сама Г. Ш. у наведеном процесу оспорила пуноважност Прагматике, тврдећи да су њени службеници једнаки општинским службеницима са јавноправним карактером и да Прагматика није правоваљано донета те се тако признаје право политичкој власти да је суспендује, настаје питање: 1) да ли је ова Прагматика доиста правоваљано донета? 2) да ли је за њену пуноважност било потребно одобрење општинске или политичке власти? 3) да ли је политичка власт могла суспендовати, односно укидати и мењати, односе засноване на одредбама те Прагматике?

Правилима Г. Ш., која су — како смо то истакли — донета од стране Општине града Сарајева и одобрена од бивше Покрајинске управе, тада надлежне политичке власти у смислу прописа општинског статута, (која су поред општих законских прописа меродавна за пословање Г. Ш. (§ 7.) одређује се тачно делокруг рада појединих органа Г. Ш. и начин на који они имају доносити своје одлуке, да би биле пуноважне. Делокруг Управног одбора одређен је у чл. 28. правила и међу осталим стављено му је у дужност: да доноси и према потреби мења правилник о Статуту и о уређењу принадлежности службеника Г. Ш., затим дисциплински правилник и статут пензија (§ 28., тач. 9.).

Начин на који Управни одбор доноси своје одлуке одређен је у § 37. по коме је за стварање пуноважне одлуке како у Управном одбору, тако и у Пословном већу и Надзорном одбору, потребно да су на седницу прописно позвани сви чланови и да сем председника присуствује седници апсолутна већина свих чланова с правом гласа, а закључује се увек апсолутном већином присутних чланова. То је једини услов, који Правила постављају за пуноважност одлука, а тиме ни осталим члановима није доведена ваљаност одлука у зависност од тога да је претходно одобри било општинска било политичка власт.

Да ово одобрење није потребно излази не само из ове негативне чињенице, него и из позитивних одредаба Правила из којих се да неоспорно закључити, да је Управни одбор потпуно независан и самосталан при доношењу одлука, изузевши случајеве у којима је у Правилима пуноважност изрично везана за одобрење или питање политичке власти или општинског одбора. То излази из одредбе § 28., тач. по којој: Управни одбор предлаже општинском заступству на одлуку оне предмете о којима то он напосе закључи, из чега се да извести да Управни одбор није дужан слати општинском заступству оне предмете о којима он то није напосе закључио, ако му то није унапред изрично Правилима наређено и без таквог закључка. Случајеви последње врсте су они наведени у §§ 28., тач. 21.; 28., тач. 22.; 31-6. Да није потребно ни одобрење политичке власти излази такође не само одатле што то није нигде у правилима а ни у закону, прописано, него и одатле што је баш у тим Правилима тачно одређена граница докле допире ингеренција политичке власти докле се може политичка власт мешати у пословање и закључивање Г. Ш. Политичкој власти по тим правилима припада само право, на потврду Правила (§ 7.), која доноси општинско заступство, што је у складу са правом надзора које јој, по постојећим позитивним одредбама припада над општином као самоуправним телом; даље одобрење закључка о престанку штедионице, плана о извршењу ликви

дације и одлуке о располагању с преосталом имовином (§ 86) и најзад, да може по својој увиђавности именовати за Г. Ш. повереника (комесара) с овлаштењима и дужностима, које предвиђа § 240. трг. зак. за Б. и Х. (§ 42.). Одатле дакле излази неоспоро, да је мешање политичке власти преко ових овлаштења потпуно противузаконито и да такво мешање имају и судови — у колико дође то мешање у питање — као такво и просуђивати.

Из свега тога излази, да је свака суспензија односно укидање Прагматике било од стране политичке, било од стране општинске власти ако је учињена доцније но што је прагматика пуноважно донета од стране Управног Одбора и пошто је она уведена у живот, потпуно протузаконита и протуправна, шта више и без дејства. То је тим пре протузаконито и без дејства за правне односе засноване на одредбама Прагматике, што се у даном случају ради о односима облигаторне, приватноправне природе, који се не могу ни мењати, ни укидати ничијом вољом, до једино вољом сауговарача или судском пресудом донетом на основу закона, па према томе ни вољом политичке власти чије је делање исто тако везано законом и која сме да задире у права појединаца само на основу законског овлаштења.

### VII. Надлежност за спорове између Г. Ш. и њених чиновника.

Из тога што смо установили, да је службени однос између Г. Ш. и њених чиновника заснован на одредбама приватноправне природе, излази као логично да су и за решавање спорова из ових односа надлежни само редовни а не и административни судови, као што је то случај код јавних службеника постављених не на основу приватноправних уговора, него једностраним актом донетим на основу унапред одређених објективних прописа о правима и дужностима везаним са именовањем одн. постављењем.

Надлежност редовних судова заснована је на томе што се ти односи просуђују по позитивним прописима приватнога права и што нису ниједним посебним законом изрично одузети од надлежности редовних судова, док је за спорове оне друге врсте надлежност административних судова заснована на чл. 15. Закона о Државном Савету и Управним судовима. По томе пропису Управни судови суде по администтр. споровима, под којима се подразумевају спорови између појединаца или правног лица с једне и управне власти с друге стране, и који постоје онде где је актом управне власти повређено какво право или непосредни лични интерес појединца (одн. правног лица) заснован на закону.

Према наведеном заштита субјективних права појединаца је предмет административног суђења. Но пошто има две врсте субјективних права заснованих на *јавноправним* и на *приват-*

*неправним* прописима, то спорове ове друге врсте Закон о Држ. Савету и Управ. судовима изрично (чл. 19.) искључује од надлежности администр. судова задржавајући их и надаље у искључивој надлежности редовних судова. — Г. Јован В. Стефановић (Приручник за законе о општој управи и управним судовима, Загреб 1926, на стр. 61) о томе вели следеће:

„Чл. 18. одређује, да појединац, чије је право повређено управним актом, има право тужбе управном суду. Ово право према томе мора да буде право појединца, дакле појединачно (субјективно). Међутим није повреда сваког субјективног права предмет суђења управних судова. Субјективних права има две врсте: јавна и приватна. Јавно субјективно право има појединац зато, што је члан неког јавног друштва, односно заједнице: општине, среза, области, државе, а на темељу признања тога права једним актом — код државе законом — односно наредбом дотичне заједнице, односно органа који ту заједницу представља, учињеним након што је заједница оценила могућност постојања тога права и утврдила опсег и начин, — који она може по вољи мењати али је, док их прописно не измени, вежу, — извршивања његова по њезиним члановима. То право чланова признато је законима односно наређењима са законском снагом, али извршивање његово везано је старањем за интересе заједнице, који су изнад свега. Из општинске шуме или из шуме земљишне заједнице на пр. добива њихов члан део дрва исто тако, као што он као појединац добија дрва ради неког приватноправним послом основаног сервитута. Међутим у првом случају добива он дрва као члан општине односно земљишне као јавне заједнице према прописима о управи *имовине те заједнице, док у другом случају бива то по неком* правном послу између њега односно његовог правног предника и власника шуме. — Онде оснива право и одлучује о том у првом реду воља јавне заједнице, а овде воља појединаца. У насталом пак спору између појединаца одлучују, ако једна или друга страна затражи заштиту права, редовни судови, док у спору између појединога члана и јавне заједнице односно њихових органа или чланова међусобно одлучују управне власти, а коначно управни судови — У оба ова случаја постоји имовински интерес, али у једном случају постаје тај интерес право по вољи једне заједнице, а у другом независно од споменутих јавних друштвених односа (стр. 62). ...Осим у стварима слободне оцене искључена је законом (чл. 19.) изрично надлежност управних судова и у стварима, које спадају у надлежност редовних судова. Које пак ствари спадају у надлежност редовних судова регулишу посебни законски прописи о надлежности судова у грађанским правним пословима и кривичним стварима. Начелно међутим спада у надлежност редовних судова уз кривичие ствари суђење у споровима о појединачним субјективним приватним правима, коме насупрот стоји суђење у споровима о субјективним јавним правима по управним судовима... Управни судови су... судска власт унутар управе са делокругом, да као и редовни судови, изричу право односно врше суђење али не, — како то чине редовни судови — у споровима појединаца гледе њихових приватних права међусобно, већ у споровима између појединаца и управних власти о повреди од стране управних власти појединачких јавних права односно законских интереса. И то само онда када управна власт делује у својству управне власти са правом заповедања. Када пак то није случај, већ када она делује као ималац приватних

права... за решење спора између ње и односних појединаца надлежни су редовни судови, пошто она није тада више јавна власт, него приватноправни субјект као и сваки појединац" (стр 70 и 71).

Може се десити да н. пр. административна власт (као што је то баш овде случај) зађе у област приватноправних односа и да мења одн. укида стечена права заснована на приватноправним одредбама (на уговору и сл.), јер држи да је то у јавном интересу одн. да су ти односи засновани на јавноправним одредбама, па да на то има права или чак и зато што тако хоће. Да ли се и тада појединац мора најпре жалити вишој администр. власти против таквог противправног задирања у његове приватноправне односе, па тек онда упр. суду одн. Држ. Савету или ће моћи и у том случају да тражи одмах заштиту код редовног суда? Овде треба одмах имати у виду, да начело поделе власти не трпи мешање управне власти у круг надлежности судске власти. Делатност управне власти мора бити строго ограничена на оно подручје, које јој је законом одређено, а у делокругу судских власти морају се решавати сви спорови засновани на приватноправним одредбама, у колико неки приватни закон није изречно што посебно одредио, те доделио и неке приватноправне спорове администр. властима одн. судовима.

Ако судска власт закорачи на подручје администр. власти, онда администр. власт није везана тим решењем суда, као што ни обратно ни судску власт не везују решења администр. власти о приватноправним споровима, који по закону спадају у њену надлежност. Само што у таквим случајевима могу настати сукоби надлежности било позитивни било негативни у ком случају има своју реч касациони суд, што се не би могло десити у оном случају када би једна власт била везана на решење друге власти и када се не би могла упуштати у решавање спора за који мисли, да по позитивним одредбама које за њу важе, тај спор спада у њену надлежност и то само зато, што је та власт (н. пр. политичка) по томе већ донела неко решење и ако по мишљењу те власти није била за то надлежна.

Да је то неоспорно напосе за судску власт излази одатле што судови у изрицању правде не стоје ни под каквом влашћу, но суде по закону. По томе излази, да су судови код решавања спорова везани само законима, т. ј. да су једино законске одредбе меродавне за њих код просуђивања своје надлежности по том спору не обзирући се на евент. већ постојеће решење администр. власти по томе питању Кад би се противно узело и када они не би смели те спорове узети у решавање само зато, што се нека администр. власт прогласила надлежном за тај спор или га већ решила они би стајали под административном влашћу и била би илузорна и сама судска

заштита, јер би онда политичка власт могла закорачити у приватноправне односе појединаца, који би били немоћни против тога па би им била одузета судска заштита све док ствар не пресуди администтр. суд, који им једини пружа пуну гаранцију, да ће њихово право бити доиста и заштићено.

Д-р Иво Матијевић

## МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

### ПОСТУПАК ПО МОЛБАМА МАЊИНА УПУЋЕНИМ ДРУШТВУ НАРОДА.

Питање мањина је у новије време једно од најважнијих правних и политичких питања у области међународнога живота. Уговори о миру и нарочито уговори између главних савезничких сила и извесних држава, садрже низ одредаба чији је циљ да се загарантује нарочита заштита и слободно развијање тако званим мањинама, т.ј. групама људи који се разликују од већине становништва расом, језиком или вером. Те државе примиле су на себе низ обавеза, које за њих представљају основне законе.[1]) Те су обавезе проглашене обавезама од међународног интереса и стављене су под гаранцију Друштва Народа. Према уговорима, контрола извршења одредаба о заштити мањина обезбеђена је на тај начин, што сваки члан Савета Друштва Народа има право да упозори Савет на „сваку повреду или опасност од повреде ма које од ових обавеза". У случају да приликом доношења одлуке наступи разилажење у мишљењу између чланова Друштва Народа, заинтересованих у спору, чланови се обавезују да приме без апелате одлуку Сталнога Суда Међународне Правде. И ако су уговори прописали да само чланови Савета Друштва Народа могу да покрену поступак по питањима повреде уговора о мањинама, у пракси такав поступак у неколико махова покретале су и друге државе чланови Друштва Народа (које нису у исто време биле и чланови Савета), на основу чл. 11. става II Пакта Д. Н. по коме „сваки члан Друштва има право да, пријатељски, скрене пажњу Скупштине или Савета на сваку околност која, по својој природи, може да поремети међународне односе и која прети да доцније помути мир или слогу међу народима". Овако су покренута питања мађарских оптаната у Румунији,[2]) насиља грчких власти над

[1]) Анализу одредаба уговора о заштити мањина изложили смо у расправама *Заштита мањина према одредбама уговора о миру 1919 1920, и сувремена права држава*, Архив за правне и друштвене науке, књ IV (XXI), стр. 203, 281, 414, и *Народне мањине и њихова заштита*, Мисао, год. V, св. 75, стр 207.

[2]) *Journal Officiel*, за јули 1923. Наше је мишљење да је ово питање мађарских оптаната погрешно третирано као питање мањина, јер *оптанти*, самим тим што су оптирали за држављанство земље свога порекла, не могу се више сматрати као *мањине*, пошто су постали странци. Отуда они не могу да се позивају на одредбе о заштити мањина. О питању оптаната видети наш чланак *Мађарски оптанти и румунска аграрна реформа*, Архив за правне и друштвене науке, књ. XVII (XXXIV), стр. 52.

становништвом западне Тракије и питања становништва Вилне. Једном позван, „Савет може да поступи на такав начин и да такве инструкције које му се учине погодне и ефикасне у даном случају". Уговори о мањинама не садрже никакву другу одредбу о поступку поводом повреде обавеза из тих уговора. С тога су Скупштина и Савет Друштва Народа донели низ резолуција у циљу да се утврди поступак по овим питањима. То су резолуције Савета од 22. октобра 1920, којом је усвојен предлог Титонија о поступку приликом повреде одредаба у циљу заштите мањина, затим резолуције од 25. октобра 1920, 27. јуна 1921. и нарочито од 5. септембра 1923. којом је прецизиран поступак и одређена надлежност „одбора тројице". Овим резолуцијама и праксом створен је један нарочити поступак, које ћемо ниже изложити. Међутим извесне државе нису биле задовољне оваквим поступком и ове године су поднеле предлоге о његовим изменама. Ти предлози расправљани су на 54 и 55 састанку Савета и донете неке измене у поступку.

Секретаријату Друштва Народа подношене су често, како од заинтересованих држава, тако и од многобројних организација или од појединаца, молбе (pétitions), којима је тражено покретање поступка по извесним повредама права мањина. Кад год таква молба стигне секретаријату, овај потврђује пријем, ако је назначена адреса молиочева. Та потврда пријема је често формалног карактера и само извештава молиоца да је молба стигла Секретаријату. Но још пре потврђења пријема секретаријат прегледа да ли се молба може примити или не. Резолуцијом од 5 септембра 1923, прописани су услови које треба да садржи молба, да би ова била примљена на даљи поступак. Има пет услова за то: 1) молба мора да се односи на заштиту мањина, сходно уговорима; 2) она не сме бити поднесена у облику захтева за прекид политичких веза између дотичних мањина и државе чији су саставни део оне; 3) молба не сме да долази из анонимног извора или недовољно одређеног; 4) молба мора бити учтиво написана; 5) она мора да садржи обавештења или да помиње факта која нису у скорој прошлости једном већ истакнута у некој другој молби упућеној Друштву Народа. Ако једна молба испуњава ове услове, упутиће се заинтересованој држави, да ова по њој да одговор. Секретаријат извештава молиоца да је молба примљена, али не каже шта је даље по њој урађено. Ако молиоц поново тражи обавештења о току његове молбе, јавља му се да она иде прописаним путем (извештај секретаријата Савету од 10 јуна 1926).[3]) Ако молба не одговара условима, секретаријат потврђује пријем, али молбу ставља у архиву, не извештавајући о томе молиоца. У случају да овај тражи обавештење о даљем току његове молбе, секретаријат му

[3]) Doc. C. 312. (I) M. 118. 1926. I.

обично, место одговора, доставља препис резолуције од 5 септембра 1923. год.

Кад секретаријат нађе да се молба може примити, он је доставља заинтересованој држави, са питањем да ли ова жели да на њу стави своје примедбе. Држава треба да одговори, ако намерава да ставља примедбе, у року од три недеље. Примедбе пак дужна је да достави у том случају у року од два месеца. По томе року молба и примедбе заинтересоване владе достављају се члановима Савета, ради обавештења (à titre de renseignement). Свака држава, члан Друштва, може да тражи за себе препис тих докумената. Сем тога Савет може, ако то затражи заинтересована држава, да објави та документа. Ако се документа не објаве, молилац не може да сазна примедбе своје владе.

Кад год се нека молба и примедбе заинтересоване владе упуте члановима Савета, председник Савета одређује два члана да са њим приступе испитивању тих докумената. То је одбор за мањине, или како се обично назива „одбор тројице". За сваку молбу саставља се по један такав одбор. То је прва инстанција у започетом поступку. Чланови тог одбора не могу бити представници државе чији је припадник молилац, као ни представници њој суседних држава, а ни представници државе „у којој већина становништва припада, са етичког гледишта, истом народу коме и молилац". (Резолуција од 10 јуна 1925). Пошто се члановима одбора достави сав материал, секретаријат им доставља још и један извештај у коме су изложена сва фактичка и правна питања покренута молбом или одговором заинтересоване владе. Одбор се састаје обично за време састанка Савета. Седнице одбора су тајне. Нема утврђеног поступка у одбору, већ сваки ради према околностима. Одбор има пуну слободу да једном питању прида већи или мањи значај, и може да цени дали је молилац требао да се претходно обрати властима своје земље, пре но што се обратио Друштву Народа.[4]) Ако одбор сматра за потребно, он може да интервенише пријатељски код заинтересоване владе, да ова измени своје гледиште, да не би ствар изашла пред Савет. Одбор може да тражи од заинтересоване владе накнадна обавештења. У већини случајева одбор се не обраћа непосредно заинтересованој влади већ преко директора одсека за мањине у секретаријату Друштва Народа. Каткада одбор не доноси коначну одлуку, већ ставља у дужност овом одсеку за мањине да прати развој ствари и да у случају потребе обавести одбор.

И ако је једна ствар поверена одбору тројице, сваки члан Савета може преко секретаријата да се обавештава о

ANALI PFB | anali.rs

[4]) Doc. A. 7 (a) 1925, стр. 18. Ово је веома важно, јер у пракси се утврдило да се мањине могу обраћати Друштву Народа само пошто су исцрпле сва редовна средства пред властима својих земаља.

резултату и да достави одбору своје примедбе, „било званично или полузванично".

Пошто је претресао једну молбу, одбор може да реши на два начина. Одбор може да реши да се питање не подноси Савету. У том случају одбор није дужан да поднесе извештај о својим разлозима. Ако се молилац интересује за решење по својој молби, секретаријат га извештава да ниједан члан Савета није сматрао за потребно да упозори Савет на питање истакнуто у његовој молби. Ако одбор тројице нађе да молбу ваља упутити Савету, он подноси извештај по том питању, из кога се може видети и гледиште одбора.

Многа питања реше се већ у одбору тројице. Само мали број излази пред Савет. Овај може да реши питање „на начин који му се учини погодан и ефикасан у даном случају". Сам начин рада Савета, није одређен. У пракси Савет је вршио анкете на самом месту (резолуција од 13 јануара 1922 о насиљима на грчкој и турској периферији), одређивао нарочите комисије правника (у случају немачких насељеника у Пољској, тражио од заинтересованих влада накнадна обавештења, позивао заинтересоване владе да усмено изложе питање (у спору Румуније и Мађарске око оптаната), стављао у дужност коме своме члану да ступи у непосредне преговоре са заинтересованом владом, тражио је саветодавно мишљење од Сталног Суда Међународне Правде (по питању немачких насељеника у Пољској и по питању стицања Пољског држављанства), итд.

Савет није никад наметао државама решење, које је сматрао правичним. Свагда је покушавао да измири интересе државе и мањине. Колико год је било могуће Савет је избегавао правна решења и прибегавао политичким решењима. Можда стога он је успевао да избегне велике заоштрености.

Ако политичка решења Савета не могу да изгладе разлику у гледиштима „на правна или фактичка питања, поводом одредаба уговора о мањинама између заинтересованих влада и неке државе члана Савета Друштва Народа", сваки члан Савета има право да тражи правно решење од Сталног Суда Међународне Правде. Одлука овог суда је коначна, „sans appel", као што кажу уговори о мањинама. Због строгог и нееластичног поступка пред овим Судом, избегава се колико је год могућно да се спорови о мањинама расправљају пред њим, и претпоставља се помирљиви поступак пред Саветом Друштва Народа. Суду се прибегава само у крајњем случају.

Овако изложен поступак критикован је од неких држава које су у новије време покушале да се он измени. У том смислу је мађарска скупштина донела једну резолуцију 24 новембра 1928. У Друштву Народа представници Канаде и Немачке покренули су питање измене поступка по молбама мањина. С друге стране државе у којима има већих мањина

одлучно су биле противне изменама поступка, сматрајући да он, овакав какав је, даје довољне гарантије мањинама. Ово је гледиште нарочито заступала Пољска.

Представници Канаде и Немачке захтевали су да се на дневни ред рада Савета стави питање измене поступка по молбама мањина упућеним Друштву Народа. То је и учињено и Савет се на два своја састанка бавио овим питањем, на 54 састанку, одржаном у марту ове године, и на 55 састанку, одржаном у Мадриду јуна месеца. У главном била су два предлога за измену досадашњег поступка. Једним предлогом тражило се да се целом поступку да већа јавност. Овај предлог није имао изгледа на успех, јер је преовладало гледиште да би се тиме само дало маха политичким интригама. Свака држава против које се неко жали, изгледала би као на оптуженичкој клупи, и ако можда жалба није основана. Отуд овај предлог није ни разматран озбиљно. Немачки представник тражио је да се питање мањина радикално реши на тај начин што ће се тачно утврдити гарантије Друштва Народа. Тежиште немачког предлога за измену поступка било је да се установи једна стална комисија, која би вршила надзор над поступком појединих држава према мањинама и применом уговора. Ова стална комисија имала би да се оснује по угледу на сталну комисију која врши надзор над мандатима Друштва Народа. Сем тога представник Немачке тражио је да у одбору тројице учествују и представници оних држава које до сада нису учествовале, и да се изабере једна стручна комисија за проучавање мањинског питања. Представник Пољске одговорио је на то да треба водити рачуна не само о мањини, већ и о већини међу којом та мањина живи. Он је предложио да се изабере један члан Савета као известилац по том питању, и пошто проучи питање, у друштву још двојице чланова Савета, да своје предлоге поднесе идућем састанку Савета. Касније државе чланови Мале Антанте, Грчка и Пољска поднеле су једну преставку и изјавиле да ће пристати на проширење права мањина, на увођење новог поступка или сталног одбора за мањине, али само под условом да заштита мањина постане обавезна за све државе, како оне које су до сада имале обавезу заштите мањина, тако и за све друге. Представници Велике Британије и Француске изјавили су да нема разлога за стварање стране комисије, чије би установљење довело до промена у Пакту Друштва Народа, јер би та комисија била у ствари једна „наддржавна судска инстанција", пред којом мањине могу да туже своје владе. Лако је замислити до каквих би то недогледних политичких компликација довело. На крају је одређен одбор од три члана Савета (известилац по овом питању, јапански делегат Адачи, и представници Велике Британије и Француске, Чемберлен и Бријан), који је имао за идући састанак да поднесе извештај по предлозима Канаде и

Немачке. Евентуалне измене у поступку имале су да се крећу у оквиру уговора о миру и уговора о заштити мањина.[5])

Одбор тројице састао се у Лондону крајем априла, и поднео је Савету на 55 састанку опширан извештај о целом мањинском питању, нарочито с обзиром на предлоге Канаде и Немачке. Сем тога одбор је поднео и своје предлоге за измену поступка по молбама мањина. Са овим извештајем и предлозима сложили су се сви чланови Савета, сем представника Немачке, Канаде и Финске. У дискусији су се у главном огледале две тезе. Немачка је доказивала да је питање мањина крупно политичко питање и да је с тога потребно да се у Друштву Народа створи једна стална комисија чији би задатак био да врши сталну контролу над применом уговора о заштити мањина, без обзира да ли има непосредан повод, изазван молбом представника одн. припадника неке мањине. Већина Савета пак стајала је на гледишту да питање мањина није само политичко питање. На супрот томе, мора се баш тежити да се онемогуће покушаји који би били уперени на то да се под изговором заштите мањина спроводи политичка и национална агитација против већине и државе, т. ј. „да заштита мањина не постане средство за политичку и националну иреденту.“ С тога је већина Савета сматрала да установљавање сталне комисије за мањине, све и кад би ова била само обавештајни орган, нема ослонца у уговорима о мањинама, шта више да им је противно, јер се њом циља у ствари на ревизију уговора о миру и уговора о мањинама. Сем тога рад би те комисије стално изазивао сукобе, који би можда довели и до оружаних сукоба.

После дуже дискусије Савет је донео резолуцију по предлогу одбора тројице.[6]) Том резолуцијом усвојене су неке измене у досадашњем поступку по молбама мањина. Ово су те измене: 1) кад Главни Секретар Друштва Народа сматра да се једна

---

[5]) *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations*, 15 avrilt (1926 Vol. IX. № 3) Cinquante-quatrième session du Conseil. — О предлозима за измену поступка Joseph Barthélemy, *La procédure de l'appel des minorités à la Société des Nations*, L'Esprit International, 1 juillet 1929. p. 416.— О политичкој страни овог питања нарочито: Д-р Федор Никић, *Савет Друштва Нар да (54 седница) и мањине*, Летопис Матице Српске, јули 1929 Књ. 321. св. 1, стр. 138.

[6]) *Résume mensuel des travaux de la Société des Nations*, 15 juiller 1929, (Vol. IX. № 6). La cinquante-cinquième session du Conseil, p. 257. — Видети и књигу *Protection des Minorités de langue, de race ou de réligion par la Société des Nations*, Resolutions et extraits des procès — verbaux du Conseil, resolutions et rapports adoptés par l'Assemblée, relatif á la procédure à suivre dans les questions de protection des minorites. Genève 1929. — О политичкој страни овог састанка Савета: Д-р Федор Никић, *Савет Друштва Народа (55 седница) и мањине*. Летопис Матице Српске, Септембар 1929, књ. 321. св. 3 стр. 462.

молба не може примити, он ће о томе известити молиоца, и саопштиће му резолуцију Савета од 5 септембра 1923, о условима под којима једна молба мањина може да се прими; 2) у изузетним случајевима председник Савета може да позове четири члана у одбор за молбе мањина, место два, тако да то у том случају буде одбор петорице место одбора тројице; 3) препоручује се да се одбор за мањине састаје и у времену између два састанка Савета, кад сматра за потребно да узме у расматрање извесну молбу; 4) кад одбор за мањине заврши проучавање једне молбе и донесе одлуку да се та молба не ставља на дневни ред Савета он ће известити све чланове Савета о резултату свога рада. Сем тога секретаријат ће доставити сваке године члановима Савета препис извештаја разних одбора за мањине упућених члановима Савета; 5) одбори за мањине по пристанку заинтересованих влада, објавиће резултате испитивања појединих предмета који су им упућени. Жели се да се ови извештаји што чешће објављују у *Службеном Листу* (Journal officiel) Друштва Народа; 6) најзад Секретаријат ће сваке године објављивати у *Службеном Листу* статистику о броју приспелих молби у току те године, броју молби које су оглашене да се не могу примити, броју молби које су упућене одборима за мањине, броју одбора и њихових састанака, броју молби које су у току те године свршене.

Примањем ове резолуције и извештаја одбора тројице завршено је за сада питање измене у поступку по молбама мањина упућеним Друштву Народа. Међутим питање мањина није скинуто са дневнога реда. Оно ће још дуго представљати једно од најважнијих међународноправних и политичких питања Европе, и Друштво Народа имаће још често пута прилике да се њиме бави.

**Илија А. Пржић**

---

## ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

### СЕДМИ КОНГРЕС ПРИВРЕДНИКА

Овогодишњи конгрес привредника одржан је у моменту када се поред свих тешкоћа са којима се наша привреда бори могу ипак запазити знаци привредног опорављења који оправдавају известан оптимизам у погледу даљег развоја наших привредних прилика. Разуме се да је ово побољшање привредне ситуације само релативно и била би највећа грешка ако би оно учинило да се заборави колико је у ствари наша привредна делатност још примитивна и у коликој су мери она организована средства, која би имала да подигну интензитет и ефикасност наше привреде, неусавршена, и како је мало

до сада урађено, да се са привредним могућностима са којима располажемо постигне што већа корист. Још је цео резултат привредних напора нашега становништва условљен атмосферским приликама, још је његово благостање у потпуности зависно од ћуди природе. На својим скуповима су наши привредници до сада расправљали читав низ важних питања и указивали пут којим треба да се иде. Њихови годишњи састанци постали су данас најважнији догађај у нашем друштвеном животу. На њима се не само могу чути врло интересантни реферати и дискусије, они у исто време пружају јавности годишњи биланс рада наших привредника и њихових организација. Додир који се на њима успоставља између представника привреде из целе земље и представника власти ствара једну повољну атмосферу за разумевање и решавање крупних привредних питања која се без сарадње и споразума ова два фактора не дају решити. Као обично на почетку рада Конгреса дат је преглед постигнутих резултата у овоме правцу. Референт, Г. Драган Милићевић, секретар београдске Индустриске Коморе детаљно је изложио у којој су мери резолуције и жеље прошлог конгреса конкретизоване. Један добар део је приведен у дело али многи и то врло важни захтеви привредника нису били уважени.

Према до сада уобичајеној врло корисној пракси на седмом конгресу привредника проучена су темељно извесна од наших најважнијих привредних питања. Са ауторитетом и стручношћу који у толикој мери налазимо у круговима наших привредника и њихових организација, расветљена су овога пута детаљно два, можемо рећи, најважнија наша привредна питања — питање побољшања наше пољопривредне производње и питање саобраћаја.

Радујемо се што је најзад у свима привредничким круговима продрла идеја коју ми овде већ годинама заступамо, да напредовање свих грана наше привреде зависи од стања наше пољопривреде. Од њених резултата зависи колико ће се у земљи трошити сви они производи које наша индустрија производи и колики ће бити и трговачки промет па затим и државни приходи. Од величине и квалитета наше пољопривредне производње зависи какво ће бити и наше снабдевање са свима оним добрима које ми не производимо, нарочито са производним средствима које морамо узимати из иностранства у замену за сопствене производе. Шта треба да се ради на унапређивању наше пољопривреде показао нам је у своме реферату председник београдске Трговачке Коморе Г. Милутин Станојевић. Према њему главна мана наших пољопривредних производа лежи у њиховом недовољном и непостојаном квалитету. Иностранство тражи добре производе са сталним квалитетом. Код нас међу тим постоји преко 200 врста пшенице, пасуља на 180 врста, а сличан је случај и код појединих врста воћа. Неопходно је одабрати од свих производа неколико нај-

бољих врста, створити наше типове па само њих производити. Велику пажњу, према Г. Станојевићу треба посветити живинарству које и данас и ако је у сасвим примитивном стању представља за нашу земљу знатан извор прихода. Г. Станојевић је предложио читав низ мера које би требало неодложно предузети у циљу побољшања наше пољопривредне производње путем стандардизације најважнијих производа. Још на самом конгресу, у дискусији која је по овоме питању настала, узео је реч Министар Пољопривреде Г. Др. Франгеш, и изнео је шта све намерава да уради на побољшању пољопривреде. Као један од наших најбољих стручњака он је изгледа нашао добар пут. Г. Франгеш не жели да изведи неке далекосежне планове него ће се трудити да постигне оне резултате који се најбрже могу постићи. резултате који су остварљиви и који могу бити знатни и поред данашњег културног нивоа нашег села и ограничених средстава.

О питањима саобраћаја реферисали су секретар загребачке коморе Г. Др. Луjо Кормански (о саобраћају у опште) секретар сарајевске коморе Г. Др. В. Бесаровић (о пругама уског колосека) и г. секретар љубљанске коморе г. Др. Иван Мохорић (о поштанско-телеграфско-телефонском саобраћају.) Питање саобраћаја долази без сумње на прво место међу питањима наше привредне организације. Ма колико да су данас недовољно искоришћене производне могућности наше земље, ипак би се са бољим саобраћајем могли постићи знатно бољи резултати него што је то данас случај. Али недовољно разграната мрежа саобраћајних путева, оскудица у саобраћајним средствима и нерационална организација и експлоатација саобраћаја не допуштају да се у потпуности искористи данашњи производни капацитет наше привреде. Читаве производне гране не могу данас повољно да раде и да напредују, поред иначе сасвим повољних услова, само зато што наш саобраћај није у могућности да редовно, без застоја снабдева производне центре са потребним сировинама и намирницама и да у исто време омогући брз и јефтин пренос готових производа у центре потрошње. Данашњи саобраћај је у највећој мери узрок диспаритету цена који се код нас стално може констатовати код цена истих производа у разним деловима земље. Многи наши производи продају се у бесцење или и пропадају на месту производње док је њихова цена у појединим местима несразмерно висока. Отуда на једној страни ниска зарада онога који се бави таквом врстом производње, његова врло мала куповна способност у погледу производа индустрије а на другој страни велика скупоћа у индустриским центрима повећава непотребно производне трошкове индустрије и смањује њену конкурентну способност и у исто време смањује и реалну зараду градског становништва. Стога се може слободно рећи да би се побољшањем нашега саобраћаја могла за најкраће време поправити наша привредна

ситуација и без нарочитих других мера. Које су главне мане нашег саобраћаја и шта је потребно најпре учинити да се он побољша показали су нам референти конгреса изванредно стручно и са пуно појединости. Потребно би само било водити рачуна о њиховим предлозима и сугестијама од којих многи претпостављају само доношење извесних административно-техничких мера и не повлаче за собом никакве или незнатне материјалне издатке.

Најмлађа наша привредна комора, трговачка комора у Подгорици, поднела је преко свога секретара инж. Благоте Радовића, реферат о привредним приликама у Црној Гори. Привредна пасивност Црне Горе долази данас од недовољно велике пољопривредне производње. Међутим постоје многи неискоришћени извори шуме, руде, подводни терени). Требало би само приступити експлоатацији ових богатстава на чему је до сада врло мало урађено. Референт је упознао конгрес са главним проблемима привреде Црне Горе и доказао да ова наша покрајина има услова за привредно напредовање,

Као и ранијих година Конгрес је извршио процену нашег извоза за извозну годину од 1. Септембра 1929. до 31. Авгу-1930. До сада се ова предвиђења Конгреса остваривала са невероватном тачношћу. Ова процена и ако није израђена по некој научној методи него је резултат искуства наших привредника, представља један врло користан елеменат за предвиђање вероватног развоја наших привредних прилика. Било би веома корисно ако би се у овоме правцу рад још више развио и створиле основе за једну емпиричку методу привредне прогнозе која би се доцније могла усавршити у духу савремене науке о привредним конјунктурама. За овогодишњу извозну кампању Конгрес предвиђа извоз од 8,627 милиона динара што према прошлој години представља пораст од близу 2 милијарде. Ова цифра била би више него довољна да се одстрани досадашњи дефицит у нашем билансу плаћања. Показује се дакле јасно да наша земља по својој привредној структури не мора у својим међународним привредним односима бити пасивна и да се пасивност јавља само као последица неродних година. Ако опет имамо у виду да ми до данашњих резултата у спољној трговини долазимо једним сасвим примитивним начином рада, да, дакле, данашњи обим наше спољне трговине представља минимум који се и на тако нерационалан начин може постићи, онда се са сигурношћу може извести закључак да се са мало више добре воље ситуација може брзо поправити и наша земљаући стално у ред оних малобројних држава са активним трговинским билансом.

ANALI PFB | anali.rs

**Д-р Александар Јовановић.**

# СУДСКА ХРОНИКА

## ЈЕДНА ИНТЕРЕСАНТНА ОДЛУКА КАСАЦИОНОГ СУДА ИЗ ОБЛАСТИ КОНВЕНЦИЈЕ О УЗАЈАМНОЈ ПРАВНОЈ ПОМОЋИ ИЗМЕЂУ НАШЕ КРАЉЕВИНЕ И ЧЕХОСЛОВАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ

I. Земаљ. Суд у Брну актом од 24. јануара 1927. г. Бр. 4273 молио је Београд. Трг. Суд, да пусти у извршење пресуду Бр. 280/1925. донету по спору Ј. Б. противу Б. А. и Д. из Београда, којом је тужена страна осуђена да плати 18.500,66 чкр. са интересом и трошковима. По овом тражењу Суд је одредио рочиште на коме је тужена страна изјавила: да нема места томе тражењу. По конвенцији пресуда која се хоће да пусти у извршење, треба да је изречена од Суда, који је надлежан по законима умољене земље. Та надлежност није ничим утврђена, јер нема доказа о томе да је између парничних страна уговорена надлежност Суда у Брну. Из саме се пресуде види и то, да је тужена страна, приликом суђења, ставила приговор, да Суд није надлежан. Стога је тражила да Суд одбије ово тражење.

Београдски Трговачки Суд у решењу од 5. априла 1927. г. Бр. 23.148 нашао је: да је према уговору наше Краљевине и Чехословачке, § 41., битан услов за пуштање у извршење пресуде то да је пресуда изречена од стране Суда, који је надлежан по законима *умољене државе*, у овом случају по законима наше Краљевине — односно Србије, пошто тужени живи у Београду. По §-у 28 Грађ. Суд. Пост. надлежност суда уопште опредељује се по месту, у коме тужена страна стално живи. Стога би за расправу овога спора био надлежан Суд у Београду. Београд. Суд би био надлежан и с обзиром на § 34. Грађ. Суд. Пост. који прописује: да је за тужбе о испуњењу уговора надлежан Суд, на чијој се територији уговор има испунити. Најзад навод Суда у Брну, да је његова релативна надлежност утврђена тиме, што је фактура била снабдевена штампаном примедбом: да је тражбина платива и тужива у Свитавих, на територији Брнскога Суда, — неумесан је. — Јер по грађанском судском поступку измена месне надлежности мора бити *изричо* уговорена од стране уговорача. По нашем закону није могуће прећутно уговарање изузетне месне надлежности. Стога је решио да се тражење Суда у Брну, да се његова пресуда пусти у извршење — *одбије* као неосновано на закону.

II. По жалби заступника тужилачке стране Касац. Суд (III Одељење) решењем од 4. фебруара 1928. г. Бр. 1560 *поништио* је решење Београд. Трговн. Суда са разлога: када се из пресуде Суда у Брну види, да је фактура, којом је роба послата туженој страни, била снабдевена примедбом: да је тражбина платива и тужива у Свитавих, и да тужена

страна, примивши робу и фактуру, није протествовала противу те клаузуле, — има се узети да је таквим поступком пристала на надлежност суда одређеног у фактури — §§ 531 и 532. Грађ. Зак. у вези § 49. Грађ. Суд. Пост.

Поступајући по тим примедбима као обавезним, Беогр. Трг. Суд је после одржаног рочишта 3. маја 1928. г. под Бр. 31.652 решио: да се пресуда Суда у Брну пусти у извршење.

III. Тужена страна у својој жалби, упућеној Касационом суду истакла је следеће: Наш Грађ. Поступак у своме § 49. предвиђа, да се спор може расправити и пред Судом, који није месно надлежан за парничаре. Само тражи да та надлежност буде *изрично* уговорена. Такав закључак мора се добити из текста прве алинеје тог законског прописа, који је јасан када гласи: „но ако обе стране *предстану* суду...“ Тај „предстанак“ суду може се тумачити само као позитивна изрична радња, коју парничари морају учинити, да би им месно надлежан Суд могао да суди. Нигде у томе, нити у ком другом законском пропису, није предвиђено да тај пристанак може бити и прећутан, или да уговарање месне надлежности има слободну законску форму. Уговорање те врсте није обично приватно правно уговарање, да би се на њега могли применити закон. прописи о уговорима — §§ 531 и 532 Грађ. Зак., већ је оно своје врсте, чија је форма прописана § 49. Грађ. суд. пост. И када тај закон. пропис говори о изричној форми, не може се то питање подводити под друге прописе, према којима § 49. Грађ. Суд. Пост. представља изузетак.

По тој жалби Касац. Суд је поновa решавао о предмету, и својим решењем од 4. септембра 1928. г. Бр. 9995. *оснажио* је решење Београд Трг. Суда, донето по примедбама Касације.

У суштини узевши, овим решењем Касациони Суд је стао на гледиште: да се самим ћутањем, без икакве конклудентне радње, изјављује воља уговорача. И стога је оно интересантно.

**Самуило Демајо,**
адвокат

## ДА ЛИ ОПТУЖЕНОГ, С ОБЗИРОМ НА § 53 КАЗН. ЗАК, ТРЕБА РЕШЕЊЕМ ПУСТИТИ ИСПОД СУЂЕЊА ИЛИ ПРЕСУДОМ ИЗВИНИТИ КАЗНЕ?

I. — М. Н. из О. П., 16. јуна 1928. г. око 8 часова изјутра, у наступу љубоморе, заклао је бријачем своју жену Ђуљу. Пеђ. Прв. Суд нашао је да у његовој радњи стоји дело убиства из § 156 ал. 1 Казн. Зак., па га је осудио на 15 год. робије. Но Скоп. Апелац. Суд примедбама бр. 4209 од 11 октобра 1928. г. наредио је, да се средством лекарске комисије, а по могућству и психијатра, изврши преглед над оптуженим и утврди његово душевно стање, како у вршењу

извршења дела, „тако и сада, пошто је његов бранилац иста као да је опт. неурачунљив".

Лекарска комисија душевне болнице у Београду дала је извештај:

1) Да осуђени Н. болује од тешког и неизлечивог оболења мозга Encephalitis chronica; — 2) Да је душевно стање његово, у смислу такозваног моралног лудила, променљиво; — 3) Да моћ расуђивања и употреба слободне воље у времену извршеног дела нису биле потпуно искључене, али да је њихова употреба ипак била снижена; и — 4) Да је опт. Н. услед тешког органског оболења нервног система неспособан да издржава казну.

Апелац. Суд, после оваквог извештаја, узео је поново у расматрање пресуду и нашао: да је доследењем стање ствари констатовано пресудом прв. суда измењено, те се:

„према оваквом налазу лекарске комисије... према оптуженом има применити пропис § 53 К. З„ и на основу § 250*а* К. С. Пост. пустити испод суђења„. Стога је решењем бр. 2161 од 24. апр. 1929. год. пустио опт. Н. испод суђења „услед непостојања дела".

Државни тужилац жалио се противу овога решења наводећи: да Апел. Суд није могао опт. Н. пустити решењем испод суђења, већ само пресудом ослободити казне. Јер у радњи опт. постоји дело, само што се не може казнити, пошто у време извршења дела није био урачунљив-вин. Али, поред свега тога, Касац. Суд одлуком бр. 7625 од 1. јуна 1929. г. (IV одељење) одобрио је наведено решење, а жалбу одбацио.

II — Као што се види, у овом случају Касациони као и Скопљ. Апелациони Суд, стао је на гледиште, да оптуженог [кад се стеку случајеви побројани у § 53 К. З.] треба пустити решењем испод суђења, услед непостојања дела. Они за овакво своје мишљење налазе ослонца у речима:

*„Ни злочинства ни преступљења нема онде, ако је онај, који је какво дело учинио, био луд, или је иначе слободна воља код њега искључена била"* (§ 53),

и поред тога што се овај закон. пропис налази у глави, која носи наслов *„о извињујућим и казну умањујућим околностима"*.

У колико нам је познато, ранија наша јуриспруденција није стајала на оваквом гледишту. У казненом законику од г. Др. Никетића (III издање, Београд 1924), налази се наведено неколико одлука из којих се то види било непосредно било посредно. У једној таквој одлуци одељења Бр. 1382 од 1903. г. вели се:

„То што је оптужени учинио дело у стању неурачунљивости, *може, по § 53. К. З. кривца само извинити казне*, но без утицаја је на постојање дела. Да је то тако види се из тога, што је § 53., који предвиђа случај неурачунљивости, стављен у IV главу К. З.-а, која говори о извињавајућим околностима код кривичних дела, дакле, код дела, која као кривична већ постоје".

ANALI PFB | anali.rs

Слично овој одлуци, исто је казато и у једној другој (Бр. 1413 од 1907.): „Пропис § 53. К. З. предвиђа *искључење казне* у два случаја..." Па чим се у овим одлукама тврди, да § 53 предвиђа *искључење казне*, онда судови, свакако, у тим случајевима нису оптуженог ни пуштали решењем испод су-

ђења, већ пресудом ослобођавали казне. У истом смислу је и одлука Бр. 3797 од 1913 г. (Никетић, op. cit., стр. 40).

„Кад је суд утврдио да постоји стање нужде, онда није могао оптуженог пустити испод суђења, нашавши да нема дела, већ може *пресудом* само *извинити* оптуженог од казне, *аналого пропису § 53. К. З.*"

Што значи, да се оптужени по § 53 може само извинити казне и то пресудом, а не и решењем пустити испод суђења.

Овако је било пре рата. Питање је, да ли је јуриспруденција и после рата, до овога случаја, остала на истом гледишту? Немамо о томе довољно података; једино што код г. *Србислава Ковачевића* (у „*Судска пракса за 1926. год.*" стр. 20) наилазимо на једну одлуку Општ. Седнице Касац. Суда (Бр. 1939 од 11. марта 1926.), из које се, такође, види, да се опт. по § 53 има извинити казне а не пустити решењем испод суђења. У њој се вели:

„Кад се оптужени налазио у времену извршења дела у стању јаке душевне депресије и душевног растројства са знацима меланхолије и да је у том времену могао починити извесне радње „*за које није имао способно расуђивање нити своју слободну вољу*", онда се тим извештајем (лекарским) не износе некарактерне особине душевног стања оптуженог равне ономе предвиђеном у тач. 1. § 59. К. З., као околност, која олакшава казну кривцу, већ стање у § 53 К. З., које кад постоји, показује тоталну отсутност слободне воље кривчеве и према томе искључује сваку одговорност за кривичне радње учињене за време трајања таквог душевног стања. — Велики Војни Суд према томе, није могао такво стање оптуженог узети као олакшавну околност, већ као околност која казну у опште *искључује*. Дакле, суд је имао, према оваквој одлуци, да примени § 53 и кривца *извине казне*.

III. — Да завршимо. Сви су изгледи, с обзиром на изложено, да је судска пракса, до овога случаја, стојала на гледишту: да се опт. по § 53, кад се стеку тамо побројани случајеви, има *извинити* казне а не *пустити решењем испод суђења*. Шта више, за овакво тумачење § 53 изјашњава се и Г. Д-р Тома Живановић. Он вели, да је у српском казн. законику „усвојена теорија *слободне воље*", тј. да је подобан за урачунљивост онај, чија је воља слободна у време делања и да је подобност за урачунљивост у § 53 дефинисана негативно, тј. ту је казано само, *кад она не постоји*. Дакле, и по њему § 53 не треба тумачити у том смислу да у радњи оптуженог, кад се стеку тамо побројани случајеви, нема дела, већ, напротив, да *дело постоји али се извршилац не казни* (Кривични казнени закони, итд., 4 издање, Београд 1924., напомена под[1]) уз § 53, стр. 36).

У корист овог мишљења г. Живановића и раније судске јуриспруденције, по овом питању, могао би се навести и § 53, а чије су одредбе донете изменом од 17 јуна 1861 год. Тамо се вели: „*Ни онај неће бити крив ништа неће се казнити који што учини у праведној нужној одбрани.*" Што значи, да се не само лица побројана у § 53 неће казнити, већ и лица која изведу дело у праведној нужној одбрани (§ 54).

Према свему томе, не би се могло рећи, да је ово решење Скопљан. Апелац. Суда, које је одобрио и Касац. Суд, на закону основано; поглавито, кад се има на уму, да § 53, као и § 54, долазе у глави у којој је реч о *извињујућим* и казну *умањујућим* околностима.

**Јов. В. Мијушковић,**
суд. писар — Пећ.

---

## КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

### Страна правна књижевност.

Овде ћемо да, за сада, само наведемо извесне новије радове, из Правне Области, објављене у страној књижевности, остављајући да у наредним бројевима „Архива“ о појединим од тих радова донесемо, по потреби, дуже или краће белешке.

**Mario Ricca-Barberis** (раније проф. Универзитета у Ђенови и Парми а сада у Турину), чије радове имали смо већ прилике обзнанити у овом часопису, долази међу најплодније млађе правне писце у Италији. Сада ћемо дати овде списак ових његових новијих и најновијих расправа:

*La legge dell „equilibrio mobile“ e l'art. 575 cod. civ* Memoria letta alla R. Accademia dei Georgofili nell' Adunanza del 9 Maggio 1926. Estratto dagli *Atti della R. Accademia dei Georgofili.* Firenze, 1926. (pag. 8).

*Sul diritto della guerra e del dopoguerra: Studi di legislazione e di giurisprudenza,* Milano (Fratelli Bocca, ed.), 1926.: једна опсежна збирка (p. XV, 362) студијâ Г. М. Р. Барберис-а из италианскога законодавства и судске праксе. (В. приказ о њој у часопису: „Il Diritto fallimentare“, Anno 1927. — N. 3—4, Milano, 1927.)

*Per una modificazione all' art. 3 della legge 15-IX-1922.* Estratto dalla „Rivista di Diritto Processuale Civile“, Anno IV, (1927), n. 2. Padova, 1927. (pag. 4).

*Intorno all' oralità.* Estratto dagli *Studi di diritto processuale in onore di Giuseppe Chiovenda* nel XXV anno *del suo insegnamento,* Padova, 1927. (pag 7).

*Influenza delle prove inammissibili.* Estratto dalla „Rivista di Diritto Processuale Civile“, Anno IV (1927.), n. 4., Padova, 1927., p. 6. (поводом једне одлуке Апелационога Суда у Турину, од 18. Јуна, 1927.).

*Le eccezioni alla restrizione della prova testimoniale e il decreto 20 settembre 1922.* Estratto da *Il Foro Umbro* Anno, XIII. Città di Castello, 1927., p. 11.

Овде се расправља интересантно и врло важно, врло важно и правно и социално, питање о границама допуштено-

сти доказа сведоцима у приватно-правним споровима. Чл. 1341. Итал. Грађ. Законика поставио је био, у начелу, правило да је то доказно средство дозвољено код „convenzione" до суме од 500 лира (Изузеци од овога правила предвиђени су у чл. 1341. 1°, 1347, 1348. истога Законика). Закон од 20. Септембра 1922. год. подигао је горњу суму, због девалоризације лире, до 2000 лира (чл. 20.). Ово питање за нас је нарочито актуелно, пошто је сада, у нашем Законодавству, на дневном реду доношење једног општег Законика о Грађ. Судском Поступку где нарочито горње питање о доказу сведоцима задаје тешкоће. Два система су могућна: први, где се сведочење, у грађанским споровима, *ограничава*, и такав је систем Срп. Грађ. Суд. Поступка од 20. Фебру. ра, 1865. год. (в. чл. 242 и изузетке од овог правила), и други, по коме то ограничење не постоји (по њему, не само да се може доказивати сведоцима сваки правни посао без обзира на његову *новчану вредност*, ако о њему није начињена исправа — реч је, разуме се, о *неформалним* правним пословима — него се сведоџбом сведока може ићи чак и *против садржине* исправе), систем који је усвојило Аустр. Право а на име Аустр. Грађ. Судски Поступак (Zivilprozessordnung) од 1895. год., Законик који је, у главном, примљен у Нацрту Општега Југословенскога Грађ. Суд. Поступка[1].

*Garanzia ed Oggetto nell' espropriazione del debitore*, Modena, 1927. pag. 38. (Из збирке: „Publicazioni della facoltà di giurisprudenza R. Università di Modena", Num. 20). Као што се из наслова види, аутор расправља интересантно и доста тешко питање о обавези заштите у случају продаје принудним (судским) путем. Г. M. Ricca-Barberis почиње са Римским Правом идући затим, даље, ка Праву Модерном где, са једном ретком ерудицијом и познавањем књижевности (специално италианске, француске и немачке), излаже и доктрину и законодавство о истом питању, као и о питању о обавези заштите (l' obligation de garantie, Gewährleistung) уопште. Међу појединим мишљењима о одговорности дужника чије добро је отуђено на јавној продаји, за случај да купац (највећи надметач) буде потпуно или делимично евинциран, писац се задр-

[1]) Пошто смо овај књижевни преглед били већ написали, објављен је, код нас, нов *Законик о Судском Поступку у Грађанским Парницама* (*Грађански Парнични Поступак*) *за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца*, од 13. Јула, 1929 год. (В текст Закона у „Збирци Закона", коју издаје Др. Гојко Никетић, књижарница Г. Кола, Београд). Закон је објављен у „Службеним Новинама", од 3. Августа 1929. год., Бр. 179. — LXXV. У њему је, у приватно-правним споровима, усвојен и код *доказних средстава* систем Аустр. Грађ. Суд. Поступка горе наведени. В., наиме, за доказивање *исправама*, §§ 388. à 415., а за доказивање *сведоцима* §§. 416. à 446. Али нови закон није још задобио *обавезну снагу*: §. 696. вели да ће се одредити *посебним законом* када ће то бити.

жава (стр. 32. и 33.) и на схватању да се, овде, сматра *држава* као продавац, због чега би, доследно, на држави у реченом случају лежала обавеза заштите (гарантије): то схватање писац назива, мало сувише оштро, апсурдним („Assurdità del concetto per cui lo Stato è venditore").

Да наведемо још да је Г. М. Р. Барберис ставио као „мото" на својој расправи ове интересантне стихове из књиге Thuriet-a:

„De conséquence en conséquence
„Parfois même avec éloquence
„On a vu des esprits pleins de subtilité
„Aller logiquement jusqu' à l' absurdité" *(Proverbes judiciaires,* n. 400., p. 118.), то јест (у прозном преводу*):* Од последице до последице, често са речитошћу, видели смо како суптилни (фини) духови иду логично до апсурдности. О питању којим се, овде, бави Г. М. Р. Барберис, в. нашу књигу: *Грађанско Право, О Посебчим Уговорима,* I., Друго издање, Београд, 1928. (у дёлу где се говори о обавези заштите код уговара о продаји и куповини).

*Poteri del rapresentante di case estere e loro prova,* Estratto dalla *Sinossi Giuridica* (један врло добар часопис који излази има већ четрдесет и шест година — основан је 1883. год.), Roma, 1927., p. 6. (Аутор се бави овде једним питањем из Трговачкога Права које је спорно у италианској судској пракси).

*Il custode e l' intangibilità delle cose pignorate o sequestrate.* Estratto della „Rivista del Diritto commerciale e del Diritto generale delle Obligazioni", Anno XXVI, N. 10 e 11— Parte II. casa editrice Dottor Francesco Vallardi, Milano, 1928., pag. 10. (Реч је о правној власти стараоца код пописаних — секвестираних ствари, опет једно питање дискутовано у италианској јуриспруденцији).

*Posibilità di variare l' onorario fissato con parcella.* Estratto de *Il Foro Italiano* (један од најстаријих италианских часописа: основан још 1876. године од Enrico Scialoja и који издају сада: адв. и проф. унив. Vittorio Scialoja и Giunio Sabatini са адв. Luigi Busatti), Vol. LIII., Fasc. X., Citta di Castello, 1928., p. 16. (Поводом једне одлуке Туринскога Суда, Tribunale di Torino).

*Garanzia nella vendita di terreni per ville.* Estratto dalla „Rivista del Diritto commerciale e del Diritto generale delle Obligazioni", Anno XXVI — No. 3 e 4. Parte II. Casa editrice Dottor Francesco Vallardi, Milano, 1928., pag. 6 (То је један конкретан случај обавезе заштите—чл. 1482. Итал. Грађ. Зак. – о коме је донео одлуку Апелациони Суд у Турину Corte d' Appello di Torino — 20. Маја., 1927. год., и који аутор приказује са својим критичким примедбама).

*Sentenza carpita o divenuta ingiusta e risarcimento di danni.* Estratto dalla „Rivista di Diritto Processuale Civile", Anno V

(1928 — VI.), n. 4. Casa ed. Dott. Antonio Milani, Padova, 1928 pag. 9. (један случај из судске праксе — одлука Апелационога Суда у Ђенови од 25. Априла, 1927. год. — односно примене правилâ: Qui iure suo utitur nemini iniuriam facit" и: „res iudicata pro veritate habetur" па ма било да она, тј. res iudicata: „facit de albo nigro et de rotundo quadratum", у вези са чл. 1151. Итал. Грађ. Зак. и чл. 6. Краљ. Декрета од 6. Јула, 1923. год.).

*Sulle resposabilità dei transporti con motori a scoppio.* Estratto dalla „Rivista Critica di Infortunistica", Gennaio — Febbraio — N. 1—2., Milano, 1929., pag. 8. (Овде се аутор бави доктрином, релативно новом, о *одговорности* за накнаду штете *без кривице*, „responsabilità senza colpa", теорија непозната римској и класичној теорији по којој ове одговорности, као ни казнене, не може бити без кривице. Г. М. Р. Барберис говори, у овој студији, о одговорности због кривице *трећега*, код преносних средстава. (Да приметимо да о одговорности због кривице трећега у опште има норама и у Римском Праву: то није управо она одговорност без кривице за коју смо мало час казали да је једна правна новина и коју нам је донело доба *машинизма*. О одговорности за кривицу трећега налазимо одредбе у §§ 810. à 812. Срп. Грађ. Зак. У истини, и ту има извесне *кривице* и до онога који одговара непосредно оштећеноме, као што је има и онда када власник одговара за штету причињену његовим неорганским *стварима*, § 814. Срп. Грађ. Зак., или стварима *органским*, т.ј. живоtињама, § 815. истога Законика. Међутим, одговорност код *професионалног ризика*, као што је н. пр. случај одговорности власника предузећа за *осакаћења* или *погибије* радника, чак и онда када има *кривице* код радника — изузимајући случаја *намерног* осакаћења или *самоубиства* — то је она права новина у науци о грађанској одговорности о којој је горе реч. За професионални ризик код аутомобила, где шофер одговара по новом законодавству и *без икакве своје кривице* — под условом само да, код осакаћенога или погинулога, није било *dolus-a*, намере — в. Montani, *La responsabilità civile del proprietario di autoveicolo nella legga, nella dottrina e nella giurisprudenza*, Roma, 1929; Peretti Griva, *La responsablità civili attinenti alla circolazione dei veicoli.* Torino, 1928, што Г. М. Р. Барбис наводи у овој својој расправи).

**Alfredo Pozzolini,** адв. и проф. Крив. Права, Pisa, Италија: *Ancora la caccia nei fondi non costituti in riserva in rapporto al reato d'ingresso arbitrario nel fondo altrui.* Estratto della „Rivista di Diritto Agrario", Ottobre—Dicembre 1928., p. 7. (Овде аутор расправља питање о односу између кривичнога дела самовласнога уласка у туђе непокретно добро и права лова по закону италијанском од 1923. год.: управо то је одговор Г. проф. Pozzolini-a Г. адв. Barchielli-у који је, у истом часопису, „Rivista di Diritto Agraria", критиковао један ранији чланак о

ANALI PFB | cepali.ro

тој теми Г. Pozzolini-a у часопису италианском: *Foro Toscano* Anno II., 1927., n. 6).

*La classificazione dei reati, la classificazione dei delinquenti e la loro reciproca integrazione.* Estratto dalla „Scuola positiva", Volume IX. della Nuova Serie 1929, p. 21. Ова студија Г. проф. Pozzolini, који долази међу најистакнутије млађе италианске криминалисте (правца Enrica Ferri-a), о деоби кривичних дела и криваца и о њиховом међусобном односу, јесте један увод у предавања Г. Pozzolini о Кривичном Праву (Prelezione al Corso di Istituzioni di Diritto Penale nella R. Università di Pisa). Аутор упоређује специално Ломброзову Школу по којој је управо било свега две категорије злочинаца, рођених и умоболних („Mentre Lombros si era soffermato sopratutto allo studio del delinquente nato e del delinquente folle") и Школу Фериеву која зна за пет (управо *седам*) врста кривица и криваца („Ferri enumerò cinque categorie di deliquenze, deliquenti nati, pazzi, d'abitudine, occasionali e passionali etc".) и Италијански Предлог Крив. Законика од 1927. (Progetto Rocco по коме има *три* категорије криваца: „delinquente *abituale, professionale, per tendenza*").

*L'Organizzazione giuridica internazionale della difesa sociale contro la delinquenza.* Estratto da „Il Pensiero Giuridico-Penale", Vol. I — Fasc. 1, Casa editrice Giacomo d'Anna —Messina, 1929., p. 15. После Великога Рата, 1914.—1918, поред ојачања национализма (који се пење чак до степена шовинизма), опажа се, такође, и противни покрет, покрет *интернационализирања* (уопште Велики Рат је довео до акутности борбу супротних тежњи: национализма и светске солидарности, антирелигиозности и религиозности, егоизма и алтруизма), то јест организовања рада појединих држава на извесном пољу, где долази и тежња да државе удруже своје напоре у сузбијању злочина. То је тема горњега чланка Г. Pozzolini-a. Часопис: „Il Pensiero Giuridico Penale", Messina, у коме је, као што смо горе видели, тај чланак објављен и чије покретање ми смо, у једном од ранијих бројева „Архива", наговестили, почео је излазити од Јануара ове године под директорством познатога и признатога италианскога криминалиста, Г. Girolamo Penso (в. ниже), уз припомоћ Г. адв. Giuseppe Calderone (као Redattore capo). Часопис има свој Comitato Scientifico di Direzione у коме су: проф. Carnevale, Палермо, M. Caloyanni, Атина, P. Garraud, Лион, W. Gleispach, Беч, F. Goldschmidt, Берлин, E. Makino, Токио, V. Pella, Букурешт, E. S. Rappaport, Варшава, G. Sabatini, проф. Унив. у Риму и директор криминалистичкога часописа: „Scuola Penale Unitaria", о коме је тако исто „Архив" имао прилике да говори, S. Sasserath, Брисел, Hafter, Цирих, и т. д. Часопис, „Il Pensiero Giuridico-Penale," у једној лепој техничкој опреми, излази тромесечно.

*I casi di giustificazione come causa di esclusione del reato nella legislazione italiana.* Estratto dal volume per le onoranze

ad *Enrico Ferri* (10 Gennaio 1929), unione topografico-editrice torinese, 1929., p. 9. Аутор се бави, као што се види из наслова, случајима оправдања у Италианском Законодавству као узроцима који искључују кривично дело, задржавајући се, такође, на Нацрту Крив. Законика *E. Ferri*-а (од год. 1921.) и Нацрту *Rocco* (од год. 1927.) и на разлици у схватању, код овога питања, између та два Законика Та разлика долази, у осталом, од опште разлике у схватању кривичнога дела у пројекту Ferri и Rocco: док први пројекат удаљује питање о моралној одговорности („.....il presupposto della *responsabilità legale* che elimina ogni questione di imputabilità morale etc."), дотле други Пројекат одржава начело моралне одговорности основано на способности за намером и хотењем („..... che mantenendo il principio della imputabilità morale fondato sulla capacità di intendere e di volere....."). 

*Lezione commemorativa de Enrico Ferri*, Pisa, 1929., p. 19. Estratto nell' *Eloquenza* di Roma. fascicolo di Giugno 1929 То је предавање које је Г. проф. Pozzolini држао, 26. Априла ове год., поводом смрти Enrico Ferri-а, једнога од највећих криминалиста Новога Доба, оснивaоца *Позитивне Школе* у Кривичном Праву (О Е Ferri-у изашао је један врло леп некролог и у београдској „Полицији", од Г. Душана Синобада, бр за Април од ове год.). Своје схватање овога, Кривичнога, Права, Е. Ferri је најпре објавио у својој студији: *La teorica dell' imputabilitá e la negazione del libero arbitrio*, којом се је одвојио од класичне доктрине *о моралној одговорности* у Кривичном Праву, доктрина која је у то доба владала, замењујући ту идеју идејом о *одговорности друштвеној* (responsabilità sociale) коју је он иначе називао *законском одговорношћу* (responsabilità legale). Али Е. Ferri није усвојио сасвим ни Школу Антрополошку (Ломброзо) — мада је њој ближи него школи класичној — по којој су злочинци *абнормална створења* те, зато, управо, та Школа и одбацује у опште мисао о *одговорности* и *казни*, сматрајући делинквенте као *болеснике које треба лечити*: по Ferri-евој Позитивној Школи, није абнормалност једини узрок злочинима него ту има много и других, индивидуалних и социалних, узрока. Због тога тако да кажемо свога еклектизма односно појма о кривици и кривцу, Позитивна Школа зна и за *казну* (концесија Школи Класичној, мада она то не признаје, јер одбацује идеју моралне одговорности — у чему Позитивна Школа није доследна, пошто не може бити *казне* без моралне *одговорности*) и за *мере сигурности*, mesures de sûreté, Sicherheitsmassnahmen (што је, опет, уступак Школи Антрополошкој). Нови Општи Југословенски Кривични Законик од 17. Јануара 1929. год., објављен у „Службеним Новинама", Бр. 33.-XVI. од 9. Фебруара исте год. (када овај Законик задобија обавезну снагу, в. о томе Закон од 16. Фебруара, 1929. год. „којим се стављају на снагу и уводе у живот Кривични Законик, Законик о Судском Кривичном Поступку и Закон о Извршењу Казни Лишења Сло-

боде", чл. 1., а то је *1. Јануар 1930. год.*) држи, такође, једну средину између Школе Кла ичне и Школе Антрополошке или, боље, Школе Позитивне, Ferri-еве (и ако се, можда, више приближава првој Школи). То се види, нарочито, из тога што је наш нови Кривични Законик тако исто, усвојио, у борби против кривичних дела, ону горе поменуту двојност, т. ј. и казну и мере сигурности (в., за ове последње, Први Одсек: Општи Део, Глава Четврта: Мере безбедности, §§ 50. à 60.). Стога се овај Законик и зове *кривични* а не *казнени* [за разлику од појединих законика који су вредели у нашој Држави до њега, осим Црне Горе чији Законик од 23 Фебруара, 1906. год., звао се „Кривични Законик" и Законика Босанско-Херцеговачкога од 26. Јуна, 1879. год. по н. к., под насловом: Казнени (Кривични) Законик]: пошто у њему не постоји само установа *казне* него и *мере безбедности* које немају карактер казне, то, разуме се, он није могао ни добити једно име („Казнени Законик") које не би одговарало његовој садржини.

**Enrico Zola,** *La Società di fatto nel diritto e nella pratica commerciale.* Con prefazione del prof. M. Ricca-Barberis, Torino, Fratelli Bocca editori, 1929., pag. 144.

То је докторска дисертација Г. Е. Цола на Туринском Универзитету за коју је написао предговор његов професор, Г. Mario Ricca-Barberis. О овом солидном раду Г. Цоле гледаћемо да доцније више што кажемо: ту пажњу „Архива" заслужује не само рад него и тема („La società di fatto") којом се он бави. (Дисертација Г. Цоле изишла је као издање збирке: „Nuova Collezione di Opere Giuridiche", N. 253.).

**Girolamo Penso,** истакнути италијански правни научник (посебно у области Кривичнога Права), као што смо већ казали, објавио је, у последње време, ова два важна рада (која за сада овде само прибележавамо стим да се у једном од идућих бројева „Архива" на њима дуже задржимо):

*Il delinquente istintivo nel progetto Rocco di codice penale.* Con Prefazione del sen. prof. A. Stoppato, Torino, Fratelli Bocca, ed., 1929. p. 103. (Као издање збирке: „Nuova Collezione di Opere Giuridiche").

*Studi sul progetto preliminare di un nuovo Codice penale italiano.* Prefazione del Prof. E. Carnevale, Milano, Soc. an. istituto editoriale scientifico, 1929. p. 149. Г. Girolamo Penso је, као што смо горе казали, директор скоро покренутога часописа: „Il Pensiero Giuridico-Penale". Г. Г. Stoppato и Carnevale, италијански проф. универзитета, противници су, као криминалисти, Позитивне Школе E. Ferri-a.. Зато су обојица, када их је италијански Министар Правде, Г. Mortara, био поставио у комисију за израду нацрта новога Италијанског Крив. Законика, комисија у којој су били, такође, и E. Ferri, као председник, и његов научни следбеник, Garofalo, иступили из те комисије са мотивацијом да је комисија зау-

зела, код израде реченога нацрта, становиште Позитивне Школе E. Ferri-a, са чиме се они не слажу. В. о овоме и у нашем чланку: *L' Unification de la Législation pénale du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes (Yougoslavie)*, штампан у „Revue internationale de Droit pénal", Paris, 1924. Исти чланак објављен је и на немачком у „Monatsschrift für Kriminalpsychologie u. Strafrechtsreform", Heidelberg, 1926. Директор проф. Dr. G. Aschaffenburg, Köln a|R.).

**Dr. jur. Elemer Balogh**, o. ö. Professor der Rechte an der Universität Kaunas, Generalsekretär der internationalen Akademie für vergleichende Rechtswissenschaft, *Studien aus dem Gebiete der Rechtsvergleichung und des Internationalen Privatrechts*, Band *I. Zur Frage der Verzugszinsen.* Erste Lieferung. Sond rabdruck aus Acta-Academiae Universalis jurisprudentiae comparativae. Vol. I., Hermann Sack, Berlin 1928., S. 617-I-XVI. Dr. Елемар Балог је један од млађих научних радника мађарске народности који се толико истакао био да је при оснивању *Међународне Академије за Упоредно Право* (седиште у Женеви), пре четири године, био изабран за главнога (генералнога) секретара Академије. [Први председник Академије био је André Weiss, чувени професор Међународнога Приватнога Права на Париском Универзитету, аутор највећега, до сада, дела о Међународном Приватном Праву: *Traité théorique et pratique de Droit international privé* (пет великих свезака). A. Weiss био је и потпредседник de la Cour permanente de Justice Internationale de La Haye — Сталнога Суда Међународне Правде у Хагу, чије седнице се држе у Карнецијевој *Палати Мира*, у којој је и Хашка Académie de Droit international. Умро је прошле године и на место њега изабран је за Председника Међународне Академије за Упоредно Право проф. Bustamante, који је у исто време потпредседник малочас поменутога Суда у Хагу). Dr. Елемер Балог написао је горње дело као професор на Универзитету у Kaunas-у, Ковно (престоници Литваније, једне од четири Балтичких Држава створених Уговорима о Миру, 1919.—1920), али је, по нашем сазнању, дао оставку на тај положај и сада се налази у Берлину, продужујући, као главни секретар Академије за Упоредно Право, свој плодни научни рад. Његова књига чији наслов смо горе исписали и о којој ће доцније, надамо се, бити више говора у „Архиву", јесте једно дело огромне ерудиције, што показује и та чињеница да је цела књига, од 617 страна, посвећена само питању „Verzugszinsen" (мораторни интереси) у Упоредном Праву.

**Emil Stanislaw Rappaport**, *Le Problème de l'Unification internationale du Droit Pénal*, издање de la „Revue pénitentiaire de Pologne", Annexe Nr. 12., Pologne, Varsovie, 1929., p. 108. Г. Е. С. Рапапорт је један од најпознатијих пољских правних научника. Његова активност је врло велика, што се може судити и по томе да је он: Président de la Commission Polonaise de Coopération Juridique internationale (Председник Пољске Ко-

мисије за Међународну Правну Сарадњу), Vice-Président de l'Association Internationale de Droit Pénal et Président du Groupe Polonais de ladite Association (Потпредседник Међународног Удружења за Кривично Право—часопис овога удружења је, напред наведена, Revue internationale de Droit Pénal – Председник Пољске Групе овога Удружења: и ми имамо, такође, у нашој Држави, једну такву групу), Vice-Président du Bureau International pour l'Unification du Droit Pénal (Потпредседник Међународнога Биро-а за Изједначење Кривичнога Права).

Међу тежње за интернационализирањем, о чему смо напред рекли неколико речи, долази и овај покрет за изједначење, у границама могућности, разуме се. Кривичнога Права. На првом Конгресу Међународнога Удружења за Кривично Право (Брисел; Јули, 1926.), проф. Унив. у Букурешту, Г. V. V. Pella, предложио је да се образује један „Institut international pour l'unification du Droit pénal" (Међународни Институт за изједначење Кривичнога Права: у сличном смислу, вели Г. Рапапорт, и делегат Аргентине: Г. Jorge E. Colle: в. „Actes du Congrès", p. 607/8). То, истина, још није остварено али је ипак основан један Међународни Биро за изједначење Крив. Права: то је било на 2-ој конференцији делегата Комисија одређених, у појединим Државама, за израду нацрта нових Кривичних Законика (на Бриселском Конгресу горе поменутом донесена је одлука да се ове Комисије састану у једну међународну конференцију) одржаној у Риму, Маја, 1928 год. (од стране Југославије у том Биро-у је Г. Др. Т. Живановић, проф. Кривичнога Права на Универзитету у Београду).

Што се тиче питања по којима се је постигла сагласност односно изједначења Крив. Права, од њих ћемо навести овде само: покушај, кривично саучешће, праведну нужну одбрану и стање нужде (о томе је писао Г. Др. Т. Живановић, као и о територијалној обавезности кривичних закона, у варшавском часопису: „Revue Pénitentiaire de Pologne", 1928.), питања која су, између осталога, била на дневном реду на 1-ој конференцији поменутих комисија одржаној у Варшави, од 1. до 6. Новембра, 1927. год.

Додаћемо томе и извесну сагласност у погледу мера безбедности постигнуту у Римској Конференцији, од Маја, 1928. (В. о свему овоме опширније код Г. Рапапорта, *op. cit.*).

Идеја водиља односно modus-a procedendi код проблема изједначења Крив. Права била је, вели Г. Рапапорт (*op. cit.*, p. 17. и 18.), да се, најпре, тај посао покуша и почне међу оним Државама које су везане у својим односима специалном солидарношћу, што одмах омогућава једну радну заједницу међу њима у горњем смислу: такав случај је, наиме, са државама које су биле представљене на Варшавској и Римској Конференцији. После ће се та заједница рада међу државама проширивати. Управо, примећује Г. Рапапорт, треба и ту поступити онако како то предлаже проф Граћ. Права на Па-

ANALI PFB Zagreb

риском Универзитету, Г. René Demogue, у својој изврсној књизи: *L'Unification inetrnationale du droit privé*, Paris, 1927. Да додамо да су, у колико нам је познато, биле и конференције *цивилиста* у Женеви, а у вези са Друштвом Народа, на којима се претресало питање о међународном изједначењу *Приватнога Права*, специално о изједначењу *Облигационога Права*: у овој правној области, у којој има најмање *националнога* елемента, најлакше и најбрже се може доћи до једног *општег права*. [Колико, пак, изједначење Грађанскога Права, и Права у опште, има утицаја на развиће осећаја солидарности међу народима, ми смо — нека нам је допуштено то овде навести — показали у свом саопштењу: *L'Unifi.ation de la législation civile et le développement de la solidarité parmi les hommes* на Првом Конгресу Европскога Савеза (Рим, Маја 1909. год.: в. „Compte — Rendu du Congrés de la Première Fédération Européenne", Rome, 1910)].

Друга тачка у овом покрету интернационализације Кривичнога Права јесте предлог учињен, опет од стране Међународнога Удружења за Кривично Право, да се израде норме о *међународним злочинима*, наиме о онима који доводе у опасност мир међу државама, о чему би имао да суди један нарочити међународни суд одн. једно специално одељење садашњега Међународнога Суда у Хагу. [Овим питањем, о будућем Међународном Кривичном Праву, нарочито су се бавили и баве Bellot, Saldana (Шпанија), Donnedieu de Vabres, (Париз), Caloyanni (Атина), Pella (Букурешт: Г. Пела је написао о тој теми једно опсежно дело, на француском, *La Criminalité Collective des États et le Droit Pénal de l'Avenir*, од кога је изишло и 2-го издање, 1926., Букурешт)].

Нема спора да све ове тежње за интернационализирањем имају један благотворан учинак на узајамно приближавање људи и народа и на њихове осећаје солидарности, што све иде, разуме се, у прилог мирнога развоја међународних односа. Ипак, не треба се ту задржати нити мислити да ће се, изједначењем законодавства појединих народа, доћи до једног сталног и сигурног мира, ако се остави и даље, бар у основи, садашње уређење Човечанства, а то уређење се, као што је познато, карактерише постојањем многобројних независних и суверених међународних индивидуалитета т.ј. *држава*. Догод је тако, догод влада начело међународне суверености држава, све дотле постигнуто законодавно изједначење није обезбеђено, пошто свака држава, по своме *појму суверености*, има могућности да ту једнакост, у колико се бар ње тиче, прекине и тиме поремети и међународну солидарност. Затим — и то је још већа опасност за мир — сама чињеница да поједине државе имају исто законодавство ништа не смета да, и поред тога, онако исто као и у физици, те државе, као независне *силе*, имају тежњу да своју моћ *прошире* у простору и вре-

мену, тежња која доводи међу силама— овде државама — до сукоба и ратова. Само тако може бити сталнога и утврђенога мира, ако се горе речени систем организације Човечанства напусти и замени једном *Општом Светском Државом* (чему треба ићи *еволутивним путем, т.ј. кроз претходно организовање појединих Континената* на савезној основи — Bundesstaaten, не: Staatenbunde— дакле и нашега Континента, Европе, а не путем *скокова* и *револуционарним путем*, као што је случај са стварањем, 1919. г., Друштва Народа у Женеви, која организација је једна велика сметња образовању не само Општега, Светскога, Савеза него и Европске Савезне Државе, што смо већ имали прилике изнети у своме чланку: *Etats-Unis d'Europe*, „La Revue Mensuelle", Genève, 1927.). Тада не може бити више ратова, пошто та *једина* држава на нашој Планети неће, наравно, имати с киме да ратује: када то буде, људи и народи неће више трошити своју снагу и време у међусобној борби (борба *духовнога* против *духовнога*, борба *демонска*) него ће их употребити на борбу против своје *неорганске* средине (борба *духовнога* против *материалнога*, борба *хришћанска, божанска*).

На крају да додамо да се, у овој књизи Г. Рапапорта, налази и његова лепа монографија у част E. Ferri-a, поводом Ferri-евога универзитетскога јубилеума („Les deux faces de la carrière scientifique d' Enrico Ferri"), кратко време пред његову, Ferri-еву, смрт.

Dr. F. Gsell-Trümpi, *Zur rechtlichen Natur der Völkerbundsmandate*, Glarus, Druck und Verlag von Rud. Tschudy (Швајцарска), 1928., S. 95. (У збирци „Glarner Beiträge zur Geschichte, Rechtswissenschaft, Sozialpolitik und Wirtschaftskunde". Heft 8.). Ово је једна докторска дисертација на Правноме Факултету Цириншкога Универзитета: њен је аутор једна дама, F. Gsell-Trümpi (прво презиме, Gsell, јесте презиме мужа а друго, Trümpi, презиме госпође докторке права као супруге: по Швајц. Грађ. Праву, супрузи узимају оба презимена породица које се браком спајају, што је и логично и правично; норма, као н. пр. код нас, да само жена узима мужевљево породично име а не и муж презиме женине породице, долази од подређенога положаја жене чак и у Приватном Праву и од жеље мушких да се очува само њихово, мушко, име и успомена, жеља, у осталом, примитивно-паганска, дакле нехришћанска). Своју дисертацију Г-ђа Gsell Trümpi радила је код професорâ Међународнога Јавнога Права на Цириншком Универзитету, Г. Dr Max Huber-a, председника Сталнога Међународног Суда у Хагу (разликовати, дакле, од Dr. Eugen Huber-a, чувенога швајцарскога цивилиста, редактора Швајцарскога Грађ. Законика, Schweizerisches Zivilgesetzbuch, од 1907.—1912. године) и Г. Dr. E. His-a (сада на Универзитету у Базелу).

Установа *мандата* у Међународном Јавном Праву није творевина Уговора о Миру од 1919.—1920.: њих је било и

раније (н. пр. мандат поверен Аустро-Угарској над Босном и Херцеговином Берлинским Уговором од 13. Јула, 1878. год. по н. к. и т. д.), али је од те установе учињена нарочито употреба у горе реченим уговорима (в. специално Уговоре: Версаљски од 28. Јуна, 1919. год. и Лозански од 24. Јула, 1923. године, као и члан 22. Пакта Друштва Народа): мандати су тим Уговорима поверени извесним Силама Победницама (специално: Енглеској, Француској, Белгији, Велико-Британским Доминионима: Њу-Зеланду, Југо-Афричкој Унији, Аустралији, Јапану) над негдашњим колонијама Немачке и извесним територијама одузетим од Турске Државе (Месопотамија, одн. Ирак, Палестина, Сирија). Мандати су поверени од стране Друштва Народа и у његово име. Они су створени, према чл. 22. Пакта о Друштву Народа, у интересу народа у земљама под мандатом („Das Wohlergehen und die Entwicklung dieser Völker bilden eine heilige Aufgabe der Zivillisation ...": члан 22. наведенога Пакта, немачки превод Г-ђе Gsell-Trümpi). Разуме се да ово није много у складу са начелом једнакости и самоопредељења народа, начело које су нарочито истицали, за време *прошлога Рата, Велики Савезници* (les Grands Alliés), споређи немачку теорију о вишим и нижим људским расама — теорија слична Ничеовој филозофији о Натчовеку (Übermensch) т. ј. о вишим и нижим људима. (Кажемо „немачку теорију", мада је идеју о деоби људских раса на више и ниже изнео, изгледа, први граф Gobineau, Француз). Када је у политичком и економском интересу које државе да се нека друга национално хетерогена држава сруши, тада се она прва држава позива и позове на једнакост људи (па и на једнакост расних *боја:* по том принципу били су савезници, у Великом Рату, европским народима и Јапанци, и Кинези, и Сијамци, и Сенегалци, и Египћани, и Турци) и на право свакога народа да има своју националну државу, а када опет треба задржати под својом влашћу туђе расе, онда се истакне „чињеница" расних неједнакости т.ј. „начело" супериорних и инфериорних раса и народа, на основу кога начела ови последњи, како поименце стоји у чл. 22. Пакта Друштва Народа, имају да стоје под старатељством оних првих. [„Der beste Weg, diesen Grundsatz — то јест: „das Wohlergehen und die Entwicklung dieser Völker": реч је о „нижим" народима — durch die Tat zu verwirklichen ist die Uebertragung der *Vormunds haft über diese Völker an die fortgeschrittenen Nationen...* „(Курзив је наш а навод по Г-ђи Gsell-Trümpi, *op. cit.* S. 13. und 14.)]. Као што видимо, принципи у Међународном Праву имају релативну важност и примену, они су, попут једне духовите изреке Александра Диме Сина, „ce que nous exigeons des autres" (оно што тражимо од других). Једнога дана могу надмоћни европски народи пронаћи, ако им тај проналазак затреба, да, и међу самим европским народима, има виших и нижих народа.

Ауторка, Гђа Gsell-Trümpi, бави се, специално, у својој тези, *правном природом* колониалних мандата, тврдећи да, и поред многих радова о истој теми (махом на француском, италианском и енглеском: за немачку књижежност в. Wolfgang Schneider, *Das völkerrechtliche Mandat in historisch-dogmatischer Darstellung*, у збирци: Schriften des Deutschen Ausland—Instituts Stuttgart, Recht – und staatswissenschaftl. Reihe", Band 2, herausgegeben von Geheimrat Professor Dr. Mendelssohn-Bartholdy, Hamburg, und Dr. Karl Strupp, Frankfurt a. M., Stuttgart, 1926.), то питање још није довољно рашчишћено. Не улазећи за овај мах, у приказивање разлагања Г-ђе ауторке— „Архив" ће се, свакако, још једном вратити на ову одличну књигу – ми ћемо само приметити да, без обзира на правни карактер оваквих мандата, они су, у самој ствари, представљали и представљају фактичке, само прикривене, *анексије*. И мандатори ове врсте никада нису били склони да, својевољно, напусте територије под мандатом, због чега су такве међународне комбинације одводиле не ретко ратовима (пример нам је за то и сама окупација Босне и Херцеговине: истина, Аустро-Угарска је драговољно евакуисала, 1908. год., Ново-Пазарски Санџак, али ово је било само под условом признања *анексије* Босне и Херцеговине, од 5. Октобра, 1908. год., по н. к., анексија која је, такође, један од узрока, и ако не од непосредних, Великога Рата) па то може сасвим да буде случај и са колониалним мандатима.

Што се тиче надзора Друштва Народа над управом мандатних сила у дотичним колонијама, то је питање на које се мора гледати са прилично скептицизма, када се има у виду да су, у основи, главни чиниоци у томе Друштву баш оне Државе које су међу собом поделиле мандате над немачким колонијама и турским областима (оне би, управо, могле казати: „Лига Народа то смо ми!") тако да се, скоро *надзорник* идентификује са *надзираваним*.

Коме припадају колоније под мандатима? Немачкој и Турској сигурно не. Мандатским Државама? Не, такође, бар *правно говорећи*. Велимо: бар правно говорећи зато што су, фактички, те Државе *господари* тих колонија: у Међународном Праву, а особито после Великога Рата, многе *леае* формуле и спољашности заклањају *ружне* стварности и позадине. Друштву Народа? Тешко је и на ово одговорити афирмативно, јер то Друштво не само да није *савезна држава*, Bundesstaat (пошто су, и поред њега, чланови његови, поједине државе, задржале своје битно правно обележје т. ј. своју *међународну суверености*) те стога оно нема своје *територије*, него оно није ни *Савез Држава*, Staatenbund, па баш и да јесте ово, опет Савез Држава, као резултат *уговора* међу државама у савезу, не уништава спољашњу сувереност чланова савеза (као што ни уговор у приватно-правним односима не лишава уговараче њиховога својства правнога подмета нити њи-

хове правне аутономије — в. н. пр. § 13. Срп. Грађ. Зак.) нити тај Савез има неку своју територију: ову може имати само *држава* а Савез Држава није држава нити је он, као у спољашњим тако и у унутрашњим односима, правна личност.

Све су то питања која долазе у опсег теме Г-ђе Gsell-Trümpi. Она је, да додамо на крају, своју дисертацију израдила са великом савесношћу и са потпуним познавањем литературе, што јој је омогућило и посећивање, као што Г-ђа ауторка вели, тако стручно богатих библиотека као што су: Библиотека Палате Мира у Хагу (Дотација Карнегиева), Библиотека Секретариата Друштва Народа и Јавна Библиотека у Женеви.

1. Августа, 1929. год.,
Oberurnen, Kanton Glarus, Швајцарска.

**Живојин М. Перић**

---

## ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

*Lyoubicha Mikitch* — Le Règlement des Emprunts Austro-Hongrois d'avant-guerre libellés en Couronnes Papier; 142 — Paris, 1928.

Финансијске клаузуле уговора о миру у Сен-Жермену (1919), Тријанону (1920), Неји (1919) и Лозани (1924) поставиле су широку базу за теоретска испитивања којима се бави међународно финансијско право. У научни домен овога права улази и један интересантан финансијски проблем, коме повод лежи у радикалним политичким и територијалним променама насталим иза Светског рата: проблем поделе дугова држава чију је територију, у целини или делимично, анектирала друга која држава, или више њих. У иностранству је после рата објављено неколико студија које дубље улазе у ово питање. Међу њима вредне су пажње нарочито оне од Jèse-a.[1]) Sack-a,[2]) Alphand-a[3]) и Découdu-a.[4]) Сасвим пак неочекивано и наша стручна литература, која је иначе сиромашна у монографијама из области финансија, дала је свој прилог изучавању овога међународно-финансијскога проблема захваљујући г. Микићу, који му је посветио једну своју расправу.

За разлику од осталих сличних дела, у овоме се није хтело улазити у суштину општег проблема наслеђа државних

---

[1]) Le partage des dettes publiques au cas de démembrement du territoire (Paris, 1921);

[2]) Les effets des transformations des états sur leurs dettes publiques, I T. (Paris 1927).

[3]) Le partage de la dette ottomane et son règlement (Paris 1928.)

[4]) Le partage des dettes publiques autrichiennes et hongroises 1918 — 1926. (Paris 1926.)

ANALI PFB | anali.rs

дугова, већ је за предмет испитивања узет један детаљ његов, који је брижљиво изолован и стављен под увеличавајуће стакло: пажња је сконцентрисана на судбину дугова Аустро-Угарске Монархије и то само једне категорије њихове, негажираних предратних дугова, чије обвезнице гласе на папирне круне. Студија г. Микићева за нас је интересантна нарочито с тога што третира један проблем наших финасија, јер у овим зајмовима бивше Двојне Монархије учествује и наша држава, пошто је присајединила територије које су пре рата улазиле у састав Аустро-Угарске Царевине и тиме наследила један део дуга који одговара добивеним територијама. У својој тежњи за сужавањем поља истраживања писац је отишао још даље, тиме што се окренуо само питању успостављењу службе по оним обвезницама зајмова у папирним крунама које се налазе у рукама не наших националних портера, већ оних који припадају осталим наследним и цесионарним државама бивше Аустро-Угарске, односно њеном предратном иностранству.

Овој расправи постављен је двојаки циљ. Прво: да прикаже како је на основи одредба уговора о миру у Сен-Жермену и у Тријанону предвиђена подела крунских зајмова и како је замишљено вршење редовне службе по овим дуговима. Друго: да утврди праве узроке због којих се ни до данас, после читаве деценије од доношења односних прописа, није приступило редовној служби по овим дуговима.

Први део расправе летимице додирује принципе поделе јавних дугова незајемчених залогама а дуже остаје на мерама које је ваљало, мада непредвиђене уговорима, предузети у циљу утврђивања квота наслеђеног дуга. Ових квота има две врсте: једно је бруто квота (утврђена од стране Репарационе Комисије) а друго територијална квота. Постојање ове друге квоте чини карактеристику наслеђа аустро-угарских дугова и главну тешкоћу око преузимања службе. Таква одредба не постоји н.пр. ни у Нејском (са Бугарском) ни у Лозанском (са Турском) Уговору. Успостављењем ових квота баве се анекси уз чланове 203 Сен-Жерманског и 186 Тријанонског Уговора. На основи одредаба ових анекса Репарациона Комисија фиксирала је бруто-квоте у дуговима које падају на терет наследним и цесионарним државама придржавајући се, при овој подели, размере која постоји између извесних пореских прихода са новодобивених територија и укупних фискалних доходака са целокуне територије бивше Дзојне Монархије. Овако израчуната бруто-квота за нашу Државу изнела је 2,043% у аустријским, а 14.116% у угарским негажираним дуговима. Територијална квота („биланс“) значи онај квантум у наслеђеним дуговима који се нађе на територији државе новога дужника. Докле је фиксирање прве квоте престављало један технички рад релативно лако изводљив који је брзо обављен, дотле је утврђивање биланса — дуж-

ност додељена самим државама дужницима — био један заметан и дуг посао који је у великој мери онемогућио крајњи успех у подели поменутих дугова.

За утврђивање територијалне квоте уговори су предвидели специјалан поступак *жигосања*, т.ј. штемблирања обвезница, нађених у границама државе дужника, жигом те државе. Шта је смисао жигосања? Уговори јој намењују двојаку улогу: пре свега национализовање обвезница или замењивање старог дужника новим; затим успостављење тачног биланса држава дужника у папирним рентама. Помоћу жигосања одређује се ситуација држава у погледу наследства у дугу. Упоређивањем напред поменутих двеју квота ствара се ситуација држава која може бити двојака: ситуација „активне" државе и ситуација „пасивне" државе. Она држава која са своје територије прикупи и жигоше већи износ обвезница но што их јој је Репарациона Комисија доделила „активна" је и постаје самим тим повериоцем „пасивних" држава, т.ј. оних чији је укупни биланс у жигосаним обвезницама покаже се да мањи од додељене квоте. Дакле, прави дужници по крунским рентама према иностранству јесу т.зв. „пасивне" државе. Разуме се, све наследне и цесионарне државе постају дужницима и својих држављана чије су крунске обвезнице жигосане. Али ова обавеза мање је интересантна за писца и он је уопште оставља на страну, пошто су национални портери de facto у потпуној зависности од својих Влада у погледу валоризације њихових крунских рента и модалитета плаћања по њима. Према анексима уз поменуте чланове 203 и 186, пасивне државе дужне су за износ свога пасивитета предати Репарационој Комисији т.зв. „компензационе обвезнице", којима ће се исплатити активна салда држава поверилаца и заменути првобитне крунске ренте које циркулишу у иностранству. Важан је пропис да компензационе обвезнице буду издате у националној монети државе дужника *по истом обрачунском курсу по коме је обављена и прва размена аустро-угарских новчаница у националну монету*.

Природна је, према томе, била тежња свих држава да што већи број обвезница жигосањем национализирају и тиме свој пасивитет редуцирају на најмању меру, јер лакше је имати за повериоце националне портере којима се може диктовати, него иностранство према коме је дуговање у толико веће у колико је национална валута према злату изгубила мање од своје вредности. Да до тога резултата дођу, државе дужници нису се задовољиле само процедуром жигосања, која се показала недовољном, већ је у помоћ позвана и процедура протеста да, најзад, буде подељена и имовина у обвезницама уложена у фондове и стипендије на територији Аустрије и Мађарске.

Процедуру жигосања писац излаже детаљно у првој глави I дела расправе. Ова радња првобитно је замишљена као

ANALI PFB | anali.rs

лака и брза, али се одмах увидело да тромесечни рок није за то бив довољан, те је поступак продужаван читаве две године. Попис и регистровање обвезница у рукама иностраних ималаца, Репарациона Комисија поверила је владама односних држава.

Међутим, ваљаност поступка жигосања у велико је прецењена. Резултати су били, и поред свег одуговлачења, негативни и одредбе уговора о миру претрпеле су пораз: с једне стране државни органи показали се неспремни да жигосање како ваља изврше, а с друге стране одзив националних портера, из немарности или из рачуна, био је недозољан. Систем жигосања ваљало је нечим допунити, и Репарациона Комисија независно од уговора прописује поступак *повлач ња обвезница* (концентрисање обвезница код одређеног државног надлештва), које свака држава-дужник врши у својим границама. Ово повлачење даје боље резултате. Њих је било могућно утврдити тек после три године трајања поступка повлачења (1922-1925). Репарациона Комисија захваљујући поступку жигосања и повлачења обвезница, могла је тек 1926. да утврди ситуацију држава-дужника. Па и тада не дефинитивну. Али већ и израда провизорних биланса у дуговима показала је, да је од седам наследних и цесионарних држава било три „активне" са суфицитима (Аустрија, Италија и Чехословачка) и четири „пасивне" са дефицитима у билансу (Краљевина С. Х. С., Румунија, Пољска и Мађарска).

Процедура *протеста* (друга глава I дêла) преставља нову интервенцију Репарационе Комисије, која иде за тим да допуни претходну процедуру и да повећа национализовани блок обвезница свих држава, изузев Аустрију и Мађарску. Управо поступак протеста и састојао се у томе да обвезнице које de jure припадају националним блоковима осталих наследних и цесионарних држава, али се de facto налазе из буди каквог разлога на територијама Аустрије и Мађарске, пренесе у национални блок, после улагања мотивисаног протеста (преставке) државе која их рекламира. Право да извесне обвезнице рекламирају од Аустрије и Мађарске као своје, остале државе су мотивисале пре свега тиме што је велики број обвезница, сопственост држављана Чехословачке, Италије, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Румуније и Пољске, био смештен за време аустријскога режима по многобројним бечким и пештанским банкама. После рата, услед строгих забрана извоза хартија од вредности, ове обвезнице нису се могле извући из Аустрије и Мађарске. Али на основу такве принуде поменуте државе, тек, нису могле стећи право својине над туђим обвезницама! Други аргумената био је: не дозволити Аустрији да дође до незаслужене зараде, а то би се десило када би она свој активни салдо јако увећала помоћу узапћених обвезница. У том случају остале државе морале би њој, као „активној", предати компензационе облигације са много

већом вредношћу од оне коју ће Аустрија дати портерима за обвезнице из њеног националног блока. Отуда ова неправда: остале државе Аустрији дају велике доприносе, док она поданицима тих држава враћа минимални део тих доприноса. Репарациона Комисија уважавајући горње сугестије одлучује се поново на измену уговорних клаузула и уводи (августа 1922) протестни поступак: од сада сваку тражену обвезницу Аустрија и Мађарска морају ослободити свога жига и предати држави рекламенту под условом: 1) да се обвезница на односној територији налази услед ратног стања и других пресшних мера; и 2) да је обвезница припадала неаустријском (— мађарском) држављанину на дан ступања на снагу Уговора о миру (Сен-Жерменског и Тријанонског). Установљено је да протест може подићи само држава а не и приватно лице; тиме се хтела онемогућити контрабанда између поседника обвезница које су ослобођене сваког жига. Протестни поступак до краја 1924. извукао је из Аустрије и Мађарске обвезница за приближно 700,000.000.— круна.

Ну, дефинитивни биланси држава нису се могли утврдити ни после спровођења протестног поступка. Још увек су тражена на тлу Аустрије и Мађарске скровишта хартија од вредности која приликом слома Аустро-Угарске нису додељена законитим наследницима њеним. „Као и у другим великим државама (вели писац) у бившој Аустро-Угарској Монархији постојао је велики број друштава установљених у циљу ширења доброчинстава, просвете, потпомагања разних заната и професија... Створена искључиво приватном иницијативом, ова друштва издржавана су поклонима, завештањима и стипендијама, са том својственошћу — последицом специјалног душевног стања једне хетерогене популације — што су користи ових добротворних институција могли уживати припадници само једне народности, становници само једне одређене покрајине или вароши". Већина фондова, стипендија и др. форми завештања у готовом новцу, према аустријском законодавству, морала су бити улагана у државне папире. Све пасивне државе с тога су упирале очи у ове фондације и тражиле њихову поделу. Уговори о миру изрично су признали право цесионарних држава на оне легате, фондове и стипендије који су према вољи завештаоца имали утврђену намену у тим државама. Али ти исти уговори нису предвидели практичну релизацију тог права. Још једном имала је Репарациона Комисија да интервенише. Требало је наћи критеријум поделе заједничких фондова и пресудити о многим другим детаљима у којима се нису могле сложити тезе Аустрије и осталих држава. Сви напори Комисије да доведу до сагласности странке ломили су се о непопустљивост влада; тако све до краја 1927. када је припретила одлуком да ће приступити дефинитивном утврђивању националних блокова без обзира на поделу фондова. Оваква тактика Репарационе Коми-

ANALI PIB | anali.rs

сије имала је успеха: на Римској Конференцији (мај 1928) долази до попуштања и регистровања већ постигнутих међусобних споразума о подели фондова између Аустрије и Мађарске с једне стране и осталих наследних и цесионарних држава с друге стране.

Најзад, после неких десет година од када је нестало Аустро-Угарске Монархије могла се, после дугих напора, извршити дефинитивна подела свих њених дугова Овај дуги пак мораторијум није коснуо подједнако све портере њених дугова. Један мањи део ових, који је располагао обвезницама у злату и „у више монета", као што је познато, установом Заједничке Касе у Паризу наставио је од године 1925. да ужива приходе својих папира, ма да са знатним редукцијама. Праве се жртве неспретних клаузула Уговора о Миру налазе у редовима ималаца обвезница крунских папирних рента, јер судбина ових хартија од вредности није ни до данас решена и поред тога што је Репарациона Комисија утврдила дефинитивне националне контингенте. Зашто? На то питање г Микић одговара у другом делу своје расправе.

Да ли се није могло и за папирне ренте наћи слична солуција оној за златне и „у више монета"? Писац налази да тешкоће у успостављању службе по папирним рентама не треба тражити само у изложеним цифреним елементима. Главне сметње, по њему, налазе се у самим клаузулама уговора о миру, које је услед непредвиђених околности тако рећи немогуће извршити. Аутор је у том погледу отворени песимиста. Мора се признати творцима уговора о миру добра воља за организовањем службе по папирним рентама, али грешка је њихова што су у место равномерног третирања држава-дужника с једне стране, а поверилаца с друге стране, увели диференцирање које онемогућава ма какву реалну базу за наставак службе по папирним рентама.

1). *Државе-дужници нису оптерећене једнаким теретом дуга.* Ово је дошло, прво, услед установљења система националних блокова (квота), и друго, услед рђаво решеног валутног питања у вези са емисијом компензационих облигација. Неједнако третирање држава дужника услед установе националних блокова састоји се у томе: што ће оне државе код којих су горе поменуте квоте исте величине, дуговати искључиво својим држављанима; друге пак, са пасивним салдом, дуговаће веће или мање своте иностранству. што ће утицати у већој или мањој мери на курс националног новца. Компензациони титрови, на основи познатих нам анекса, установљени су да замене првобитне обвезнице крунских рента постојећег пасивитета. Али најважније што су анекси предвидели, то је обавеза државе да компензационе титрове емитују по релацији по којој су извршили прву размену крунских новчаница на својој територији у националну монету. То значи

за сваку обвезницу од 100.— аустро-угар. круна Аустрија ће издати компензациону обвезницу у износу од 100 аустр. круна (= 1,53 зл. фр.) према просечном курсу од јануара 1921. године; Мађарска обвезницу у износу од 100.— мађ. круна (= 1,10 зл. фр.); Италија обвезницу од 40.— лира (= 9,02 зл. фр.); Румунија обвезницу од 50.— леја (= 4,23 зл. фр.); Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца обвезницу од 25.— динара (= 4,21 зл. фр.); Чехословачка обвезницу од 100.— чсл. круна (= 7,82 зл. фр,). Очигледна је овде неједнакост између држава — дужника; неке од њих подноситће своје обавезе према иностранству са великим напором, докле ће друге као од шале вршити службу по компензационим обвезницама..., довољно је само било што ниже разменути аустро-угарске новчанице у национални новац, па се ослободити великог терета плаћања.

2). *Између поверилаца повучена је разлика услед које њихова права знатно дивергирају.* Национални портери обавезни су да даду своје обвезнице на жигосање жигом њихове државе. Ова пак диктује својим држављанима услове хонорисања папирних рента, како у погледу валоризације а.у. круне, тако и у погледу времена преузимања службе. На против, портери не-држављани имају право да не дозволе жигосање својих обвезница жигом националним, а ако и до тога дође, помоћу протестног процеса доћи ће до ослобођења од жига. Али међу иностраним портерима не постоји равноправност. Анекси су осигурали плаћање у злату за обвезнице које су пре рата гласиле на злато. Њихови портери већ сада примају одговарајуће ренте у златној монети (доларима, фунтама стерлинга). Напротив, портери предратних папирних рента, с којима су изједначене и ренте у сребру, не уживају никакву гарантију у погледу валуте. Они имају само право на компензационе обвезнице држава дужника, али колику ће утврђену вредност — у злату — ове обвезнице имати није предвиђено. Hic jacet lepus! Ничега стабилног нема у начину утврђивања вредности тих компензационих обвезница, јер је све остављено да зависи од будућих неизвесних фактора: од величине пасивитета појединих држава, од конверзионог курса извршене прве замене аустро-угарских новчаница у националну монету, и од курса националне монете, у моменту емитовања компензационих обвезница. Неостварљивост вршења службе показује овај пишчев пример (стр. 116—118):

У папирним крунским рентама „пасивне“ су ове државе:

| | | |
|---|---|---|
| Мађарска . . . . . | дефицит од | 1.486.481.229.— а. у. кр. |
| Пољска . . . . . | „ „ | 752.097.781.— „ „ „ |
| Румунија . . . . . | „ „ | 700.286.801.— „ „ „ |
| Краљевина С. Х. С. . . | „ „ | 52.217.850.— „ „ „ |
| | | 2.991.083.661.— „ „ „ |

ANALI PFB Tabs.rs

Ако овај збир обележимо са 100% и замислимо га као блок у износу којега ће бити емитоване компензационе обвезнице и предате „активним“ државама Аустрији, Чехословачкој и Италији, онда ће у свакој обвезници од 100·— а. у. круна учествовати: Мађарска са 49,70% или 49,70 мађ. круна; Пољска са 25,14% или 17,59 пољ. марака; Румунија са 23,14% или 11,70 леја; и наша Држава са 1,75% или 0,44 динара, пошто се такве цифре добивају на основу обављене прве размене предратних круна у национални новац. Претворена у злато (по курсу од 1. маја 1828. — датуму дефинитивног утврђивања биланса) — ова учествовања показују следеће вредности:

| | | |
|---|---|---|
| 0,0036 | зл. | франика |
| 0,000005 | „ | „ |
| 0,379 | „ | „ |
| 0,039 | „ | „ |
| Свега: 0,421.605 | зл. | франака, |

Дакле, свака обавезница од 100·— аустроугарских круна у папиру на дан 1. V. 1928. вредела је *мање од* $^1/_2$ *динара у злáту* или 240 пута мање од предратне вредности. Сем тога према систему компезационих обвезница на место једне предратне обвезнице дошле би четири нове, мађарског, румунског, пољског и нашег издања, са одговарајућим купонима, које би инострани портети о року морали наплаћивати у четири разне државе. Нека се, пак, замисли та мајушна свота, која би се наплаћивала као рента на капитал мањи од 0,50 динара у злату! Доиста „организација службе по поступку какав је текстовима (уговора о миру) предвиђен своди се на један апсурдни резултат“ (стр. 122.).

Сводећи своје суптилне анализе о проблему папирних крунских рента аутор закључује да је до немогуће солуције дошло из два разлога: 1) што су аустро-угарске папирне ренте подељене на национални и на инострани дуг; то је довело до установе националног блока са свим његовим манама; 2) што је капитал иностраног дуга преведен на националну валуту држава нових дужника, те су у место стабилне златне вредности узете за обрачунску базу разне новчане јединице, које су према злату изгубиле мање или више од своје куповне моћи. Репарациона Комисија која је небројено пута сарађивала на детаљима, није ни била позвана да крши прописе уговора о миру, који су са мало проницљивости покушали да реше једно крупно питање међународних финансија.

Доведено у ћорсокак, питање крунских папирних рента тражи своју практичну солуцију. Писац у једном кратком, чисто информативном додатку својој расправи даје обавештење заинтересованом читаоцу шта се ради сада са овим пасторчетом уговора о миру.

Постојао је предлог поверилаца да државе дужници откупе цео блок обвезница крунске ренте који се налази у ру-

кама иностранства при чему ће се слободним споразумевањем одредити висина откупне цене. Дужници на то нису пристали: уговори о миру, веле, тачно су предвидели процедуру око настављања службе, која се у техничком погледу може нешто и модификовати, али се у права и обавезе уговорачких страна не може дирати. Питање је последњи пут било покренуто на Римској Конференцији (маја 1928.), која је сазвана у главном да донесе коначну одлуку о судбини крунских обвеница. Том приликом представници поверилаца тражили су да Репарациона Комисија интервенише у смислу валоризације крунских обвезница, пошто то захтева принцип правичности, јер уговори о миру нису имали намеру да запоставе интересе крунских портера према портерима златне ренте, будући да пре рата између те две категорије портера није било никаквог диференцирања. На то су дужници одговорили да нису обавезни да приме терет већи но што је уговорима о миру предвиђен. Представници Репарационе Комисије налазећи се пред овим супротним тезама, предложили су једно компромисно решење: у опште не приступити издавању компензационих обвезница, пошто би трошкови око њиховог штампања и издања изнели знатне суме (близу 1 милијарду фр. франака) које не би ни једној страни користиле, — већ тако уштеђене суме исплатити директно повериоцима. Сем тога од ових откупити калитал дуга (пошто су крунске ренте вечите) по стопи, предвиђеној уговорима о миру, за вршење каматне службе. На тај би начин парничне стране остале на својим позицијама, а дошло би се до дефинитивне ликвидације једног знатног дела у наследству јавног дуга Аустро-Угарске.

Коју солуцију наша Држава да прихвати? Писац се уздржао од сугестија, али несумњиво да би оне биле у смислу откупа. Цена његова утврдила би се на следећи начин: дуг према иностранству претворен у динаре *13,054.462* (релација 4 : 1) + неисплаћене камате, просечно 4% за десет минулих периода, $\frac{52.217.850 \times 40\%}{4}$ = дин. *5.221. 785* + трошкови које би држава имала да учини око емисије компензационих титрова. Све укупно узето престављало би, ипак, незнатну финансиску жртву у поређењу према резултату који би се постигао: изашли бисмо из круга пасивних држава које су жигосане као рђаве платише; наш кредит у иностранству поправио би се; рашчистили бисмо, најзад, с једним од проблема, у којима наше финансије ни мало не оскудевају.

Расправа г. Микића је солидан прилог науци којим ју је задужио. Начин излагања жив је и интересантан мада је третирао једно сувопарно питање, један детаљ наших државних финансија. Рад је без библиографије и у толико више самосталан.

**Ј. Ловчевић**

ANALI PFB Janaćis

# БЕЛЕШКЕ

**Словенски Институт у Прагу.** — Велико интересовање према Словенству, изазвано Светским ратом, проузроковало је у послератно доба постанак читавог низа како научних, тако и практично-научних установа намењених на проучавање и упознавање Словенства, као и на појачање привредног и културног промета унутра у Словенству и споља између несловенских и словенских народа. Ту долазе Institut des études slaves у Паризу, School of slavonic studies у Лондону, Institut slowiański у Кракову, Instytut zachodnio — slowiański у Познању[1]), Instituto per l'Europa Orientale у Риму, Osteuropäisches Institut у Бреслави. Сад се тим установама придружује Словенски Институт у Прагу. Закон о њему био је донесен још 25. I. 1922.; више су година трајали претходни преговори и припремни радови; 3. маја 1928. г. издата је уредба о Слов. Институту и тек. крајем 1928. г. састала се његова свечана инаугурациона седница и званично је било отворено његово функционисање. Недавно је изашао први Годишњик Института (Ročenka Slovanského Ustavu, svazek I. za rok 1928., v Praze, 1929) у коме се износи историјат његовог оснивања и конституисања, као и занимљив опис велике Словенске Библиотеке у Прагу (око 120.000 књига), коју је раније набавило и скупило Министарство Спољних Послова Чех. Слов. Републике, а сад ставило на расположење Слов. Институту.

Слов. Институт има за циљ свестрано научно упознавање словенских народа и земаља, спремање стручних радника на томе пољу и стварање јачег културног и привредног промета између Чех. Слов. Републике и словенског света, а исто тако и суседних Словенима земаља, и то Грчке, Албаније, Румуније и Мађарске. Дакле Институту су постављена два задатка, и то научни и практички. Према томе се Институт дели на два одељења: 1. културно, — за научне и просветне послове, 2. привредно, — за индустрију, трговину и земљорадњу; у првоме одељењу раде само научници, у другоме представници како научног света, тако и практичне делатности.

У научни делокруг Слов. Института спадају словенска филологија, историја, право и економика код словенских народа. Према томе можемо се надати, да ће бити поклоњена пажња и истраживањима из историје словенских права. Ту наду поткрепљује и та околност, што је у Годишњаку (с. 51—54) наштампан некролог пок. Карлу Кадлецу састављен од његовог наследника на катедри у Прагу — проф. Теодора Сатурника. Интересантно је, да за штампање у публикацијама Слов. Института нарочито се препоручују оне расправе, у којима се истраживаоци буду служили упоредном методом примењеном било на два суседна словенска народа, било на све словенске земље. То опет отвара могућност за подупирање истраживања на пољу историје словенских права.

Враћајући се на Словенску Библиотеку треба подвући да у њој превлађују историјска дела нарочито из руске и пољске историје, као и штампани зборници дотичних извора. У последње време Слов. Библиотека набавила је знатан број публикација о Југославији.

Златан Праг много је већ задужио славистику. Пун успомена о словенском препороду и заслужан за пропаганду словенске узајамности Праг може да допринесе научном напредовању славистике у свима њеним гранама. Искрено желимо да у томе успе.

**Т. Тарановски.**

**Les Constitutions modernes.** Europe — Afrique — Asie — Océanie — Amérique; Traductions accompagnées de notices historiques et de notes explicatives par *F.-R. Dareste*, ancien magistrat, avacat honoraire de Bourg *et P. Dareste*, avocat honoraire au Conseil d'État et à la Cour de casation. Quatrième édition entièrement refondue par **Joseph Delpech** et Julien Laferrière, professeurs de Droit administratif à l'Université de Strasbourg. Préface de M. Ernest Chavegrin, professeur honoraire de droit constitutionnel à l'Université de Paris,

[1]) О њему в. наш чланак: Slavia Occidentalis, **Архив,** књ. XXXIII, 1928, с. 233—238.

**Europe.** I. *Albanie à Grèce.* Librairie du Recueil Sirey, Paris, 1928., pages 670.

**Prof. Dr. J L. Eggen von Terlan, Das Unterri ht des internationalen Privatrechts in Deutschland.** Sonderabdruck aus „Blätter für internatic nales Privatrecht" 1929 № 1. Beilage der „Leipziger Zeitschrift für Deutsches Recht", 1929, München, Berlin und Leipzig, J. Schweitzer Verlag (Arthur Sellier).

О овима двама радовима, од којих сваки у својој области представља један прилог од вредности, ми ћемо говорити опширније у наредним бројевима „Архива".

**Ж. М. Перић.**

**Dr. Ivo Krbek,** sveučilišni profesor, **Upravno pravo,** I knjiga, uvodna i osnovna pitanja, 1929. Tisak i naklada jugoslovenske štampe, Marovska, 30. — После књиге **Странка у управном поступку** Загреб 1928., у којој је са успехом расправљао и више основних питања административног права, господин Крбек, професор административног права на загребачком универзитету објављује прву књигу система ове правне гране. То је први покушај такве врсте код нас Југословена. Сама та чињеница је довољна, па да привуче пажњу наше публике. Јер оно што оскудева нашим правницима то је солидно административно правно знање. Наши правници су још увек у својим резоновањима прожети цивилистичким духом. У моменту реорганизације наше управе, потреба за административноправним образовањем је још већа. Задовољењу те потребе послужиће, упоредо са добрим монографијама о главним питањима дотичне науке, један систематски преглед, и он пре свега. Књига се, међутим, по темељитости обраде, познавању литературе наше и стране, по савсим модерној оријентацији (нешто радикалнијој можда него што би требало, јер писац се у неким основним питањима придружио екстремном „формалисти" Мерклу), и по интелигентној замисли дела — може само препоручити публици још сада. У најкраћем времену пак ми ћемо овој књизи посветити опширан приказ, супротстављајући своја гледишта. Књига обрађује следеће проблеме (одн. садржи следеће одељке):

§ 1. Појам управе, § 2 законодавство и управа, § 3. судство и управа, § 4. начело поделе власти, § 5. влада као тобожња четврта држ. власт, § 6 сукоб надлежности између судске и управне власти, § 7 претходно питање, § 8 главни и значајни стадији у развоју управе, § 9 управно право, § 10 правна врела управног права, § 11 објективна и опћа обвезатност управноправне норме, § 12 субјективно јавно право, § 13 наука управног права.

**Ђ. Тасић.**

**Др. Милорад Недељковић. О занатима у данашњој народној привреди.** Издање Земаљског Савеза Занатлиских еснафа и удружења. Београд 1929.

Овом књигом г. Н. је желео да допринесе „правилнијем схватању значаја и будућности занатства у нашем економском животу и правилном третирању проблема занатства у нашој економској политици." Али г. Н. се није ограничио само на проблеме нашега занатства него нам је дао једну јасну и убедљиву расправу о занатима у опште, он нам је показао, на основу једне дубоке анализе самога привреднога склопа нашега друштва, да је занатство једна неопходна привредна грана. Она се истина, из разлога који је г Н. изнео, мора да бори са већим тешкоћама него друге привредне радиности, али ипак није, као што многи мисле осуђена на неизбежну пропаст зато што више не одговара привредном напретку човечанства.

На основу статистичких података г. Н. доказује неодрживост Марксове тезе да ће услед све веће концентрације предузећа тип малога произвођача морати да ишчезне и излаже нам сва преимућства занатске производње која чине да ће она и даље остати један неоплодан саставни део производне организације нашега друштва. Врло лепо је изложен и развитак занатства код нас и у Европи. На крају своје књиге г. Н. у једној сажетој форми наводи мере које би могле допринети одржавању и унапређивању занатства. Ове мере подељене су на четири групе и то: 1) мере које се односе на техничко усавршавање стручне наставе (стручно образовање занатлија, занатске изложбе, организовање занатских музеја и библиотека, информационих биро-а, издавање стручних занатских ли-

стова и других публикација). 2.) мере за подизање рентабилитета занатских предузећа (организовањем довољног кредита, заједничке набавке сировина, заједничке реклame и информативне службе, утицање путем стручне штампе на обучавање и упућивање самих занатлија да побољшају рентабилитет својих предузећа. 3.) Мере економско политичке (заштита заната путем царинске политике и трговинских уговора, правилност расподеле пореских терета, повлашћено третирање код државних набавки.) 4.) Заступање занатства пред законодавном и извршном влашћу (оснивање занатских удружења, комора, оснивање нарочитог одељења за занатство у Министарству трговине и индустрије, учешће занатлија у законодавним одборима, привредном савету и т. д.

Књига г. Н. и поред своје научне озбиљности написана је једним пријатним и лаким стилом. Њу ће са задовољством и корићу прочитати сви они који се интересују за стање наше привреде и специјално за занатство од кога живи око 10% нашег становништва.

**А. Ј.**

*Д-р Милош С. Московљевић*, **Наша отаџбина**. Прва свеска поучне библиотеке Српске Краљевске Академије, задужбине Каменка и Павла браће Јовановића. Београд. 1929; 146 стр. са 30 слика и диаграма и две карте Југославије. Цена 12. дин.

Такозвана „популарна литература“ или књижевност за народ, непрестано се усавршава. Код нас је она још увек у првом „доброжелателном“ и нестручном стадиуму. Ми још немамо једне праве збирке књига за сасвим широку публику. Српска Књижевна Задруга је одвише разноврсна и прилично тешка, друга задужбинска издања су обично досадна и несварљива. Требала нам је једна библиотека у исто време озбиљна садржајем, стручна по обради, али толико лака и разумљива да се може ставити у сваке руке. Као што Анатол Франс не признаје специалне књиге за децу, тако се нама чини да нема особитих књига за народ. Има добрих и рђавих књига, бар кад је реч о књигама које нису чисто научне.

Српска Краљевска Академија је предузела да створи једну збирку, која би била лакша од поучника С. К. Задруге а солиднија од чувених поучних књига Ђорђа Радића из пољопривреде. Она је уређивање те збирке поверила г. др. Милошу С. Московљевићу, који је већ показао велико разумевање за литературу ове врсте.

Прву свеску је написао сам уредник. **Наша отаџбина** је у ствари у маломе слика онога што ће садржавати цела збирка. Остале свеске само ће обрађивати и развијати материјал који је овде прегледно и јасно али сасвим концизно више наговештен него приказан. Писац је успео да на најмањем простору пружи један невероватан број података, подељених у три дела: „земља и народ“, „политички део“, и „привредни део“. После кратког историског прегледа дошла је географија наше земље, а затим: државно уређење, финансије, народна одбрана, народна просвета, наука, књижевност, уметност и штампа, народно здравље и друштвени живот. У привредном делу обухваћени су: пољопривреда, шумарство, рударство, индустрија и занати, трговина и индустрија, привредне установе, задруге и синдикати, саобраћај, бање, купатила и летовалишта, и најзад туризам.

Новина је, поред невиђене концизности у излагању, графичко представљање разних цифара, с упоређењем прилика код нас и у другим земљама. Друге свеске ће бити мање оптерећене набрајањем и цифрама. Ако и оне буду овако савесно рађене и живо илустроване, подухват Академије ће бити успешан.

**Д. С. Јовановић.**

**Други број тромесечног Билтена Народне Банке.** Изишао је други број овога списа на француском језику: Bulletin d' information et de documentation који издаје Народна Банка С. Х. С. Он обухвата месеце април, мај и јуни 1929. Нешто је већи и опширнији од првог броја. У уводу је, поред активности саме Народне Банке, обухваћен рад наших берза и државних или повлашћених банака (Привилеговане Аграрне, Држ. Хипотекарне и Поштанске штедионице), као и стање јавних финансија, пољопривреде, индустрије и спољне трговине. Тај

увод је, као и у првом броју, прегледан и лепо написан.

У другом, статистичком делу фигурирају, поред оних из првог броја, — који су сада настављени за одговарајуће месеце, — курсеви динара на страним берзама, приходи од непосредних и посредних пореза и приходи од државних предузећа, (који се иначе данас не могу нигде наћи објављени) и број стоке, живине и пчела од 1921. до 1928. године. Нови су и графикони „економских индексних бројева" и извоза најважнијих артикала.

Овако састављен, са допунама које ће следовати, овај тромесечни **Билтен** Н. Банке биће у стању да сваким појединим бројем, без обзира на претходне, пружи читаоцима, нарочито иностраним, скоро потпуну слику нашег економског живота, не само за одговарајућа три месеца, већ и за све време од 1919 године до данас. То је заиста најбоља формула која се могла употребити за овакву врсту публикације. Довољно ће бити узети последњи број **Билтена** да би се имао цео преглед једне гране привреде или једног папира, или једне званичне банковне установе.

**Д. С. Ј.**

*Божидар Пурић*, **Наши исељеници.** Београд 1929. Издање Књижарнице С. Б. Цвијановића, стр. 120.

Г. Пурић, који је био наш конзуларни представник у Сједињеним Државама северне Америке, проучио је на самом месту веома важно питање исељеника. Отуда ова његова књига на свакој страни одаје човека који је потпуно и свестрано упознат са целим овим питањем, које је колико правно толико, и још више, једно значајно питање наше социалне политике. У својој књизи Г. Пурић је изложио стање наших исељеника, поглавито у Америци, њихову економску и националну просвећеност, организацију цркве и школе, разне политичке борбе и струје као црногорски сепаратизам, хрватске покрете, македонску „политическу организацију", социалистичке струје, и затим описао процес американизације наших исељеника, претресајући наш закон о исељавању, конзуларне конвенције, закон о држављанству и конвенције о натурализацији, као функционисање наших конзулата с обзиром на исељенике. Најзад, додао је главу о односу исељеника према старом крају.

Књига Г. Пурића, и ако у малом обиму и писана популарно, услед чега је приступачна читаоцима свих степена образовања, исцрпно обрађује питање исељеника и обилује материјалом који нигде није до сада овако прегледно био објављен. Она ће несумњиво корисно послужити онима који се баве исељеничким питањима, али је још већа корист од ње што скреће пажњу на један крупан проблем, који је, рекло би се, код нас прилично занемарен. Поводом ње говориће се и мислиће се више о проблемима који су у њој изложени, али ће се говорити са познавањем проблема и факата, што је баш највећа заслуга ове књиге.

**И. П.**

## НОВЕ КЊИГЕ

**Универзитет у 1927.-28 години.** *Годишњи извештај Ректора Универзитета са извештајима декана и неколиким посебним извештајима* Београд 1929. Публикације Ректората бр. 27. — стр. 102.

*Д-р Чедомиљ Митровић*, **Добротвори Београдског Универзитета.** Светосавски говор ректора Београдског Универзитета, држан 27. јануара 1929. год. — Универзитет у Београду. Публикације Ректората 28. = Београд 1929, стр. 13.

*Thomas Givanovitch*, **Les problèmes fondamentaux du Droit Criminel:** I. Infraction. — II. Délinquant — III. Sanction criminelle. — Paris 1929. Rousseau et Cie, p. 228.

*Д-р Милета Ст. Новаковић*, **Писма Фрање Рачкога Стојану Новаковићу.** (Из Годишњице Николе Чупића, књ. XXXVIII). Београд 1929.

ANALI PFB | anali.rs

*Д-р Александар Јовановић*, **Теорија новца** *I. Улога новцаи привреди* (Прештампано из „Економиста" бр. 3—4). Београд 1929, стр. 16.

*D-r Ivo Krbek*, **Upravno pravo** *I Knjiga Uvodna i osnovna pitanja.* Zagreb 1929, str. 166. Tisak i naklada Jugoslovenske štampe.

*Леоч Диги*, **Преображаји јавног права** превео Живојин П. Ристић, докторанд права. С предговором Д-р Томе Живановића. Библиотека јавног права, уредник д-р Михаило Илић. Издавачка књижарница Геце Кона. Београд, 1929, стр. XX+285, цена 40 дин.

*Д-р Милан З. Влаинац*, **Моба и позајмица** Народни обичаји удруженога рада. Опис, оцена и њихово садашње стање. — Издање Српске Краљевске Академије. Српски етнографски зборник књ. 44. Живот и обичаји народни књ. 18. — Београд 1929. Стр. 598 цена 80 дин.

*Инж. Новак Поповић и д-р Душан Мишић*, **Наша домаћа привреда.** *Фактори. — Стање. — Унапређење.* Награђена наградом управе Краљевог Фонда. Београд 1929. Издавачка књижарница Геце Кона, стр. 573, цена 120 динара.

*Д-р Александар Соловјев*, **Душанов Законик г. 1349 и 1354.** Наново издао и прегледао — Београд 1929. Издавачка књижарница Геце Кона страна 56.

*A. Soloview*, **Contributions à l'histoire du droit de vengeance en Albanie Vénitienne et au Monténégro.** (Засебни отисак из „Архива за арбанску старину, језик и етнологију" књ. IV, св. 1—2). Београд, 1929. год. Стр. 53—71.

*Univ. prof, Aleksandar Maklecov*, **Novo kaznensko pravo Kraljevine S. H. S.** (Posebni odtisek iz „Slovenskega Pravnika" št. 7—8). Ljubljana 1929, str. 14.

*D-r France Goršič*, **Zavod ali rodbina?** (Poseben odtisak iz „Časa", letnik XXII (1928-29), št. 5 in 6.

*D-r Janko Šuman*, **Der Schutz des industriellen Eigentums in Jugoslavien.** Berlin. 1929. Carl Heymanns Verlag. S. 207.

*Божидар Пурић*, **Наши исељеници.** Издање књижарнице С. Б. Цвијановића, Београд 1929., стр. 117.

*D-r Božidar Adžija*, **Od Platona do Marksa.** (Razvoj socijološke ideje). Zagreb 1929. (knj. 2. Ediclje „Socijalne misli"), str. 128.

*Србислав М Ковачевић*, **Судска пракса у 1929. години.** Београд 1929., стр. XVI + 748.

**Proslava stogodišnjice rodjenja Franje Račkoga** u Zagrebu 1 i 2 juna 1929. — Izdala Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti i Srpska Kraljevska Akademija. Zagreb 1929, str. 64.

**Zakon o advokatima** od 17. III. 1929, s predgovorom i opaskama Zagreb 1929, naklada Društva odvjetnika, str. 66.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

# АРХИВ

## ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО | 25. Октобра 1929. | КЊИГА XIX (XXXVI) Бр. 4.


# ПРАВНО-ПОЛИТИЧКИ ОСНОВ ЈУГОСЛОВЕНСКОГА УСТАВА ОД 28. ЈУНА, 1921. (Чл. 26. Устава).*)

**1. Индивидуализам и друштвеност. — 2. Држава. — 3. Мешање Државе у приватне односе грађана.**

1. — *Индивидуализам и друштвеност.* — Југословенски Устав од 28. Јуна, 1921, који — *ab imis* — је променио основне критериуме на којима почиваху поједине државе из којих је данашња састављена, заслужује у науци највећу пажњу и одговарајући интерес. Његов значај је у толико већи што он први пут званично потврђује уједињење разних и независних националних јединица, стварајући једну једину и компактну Нацију и сједињујући различита законодавства и различите политичке струје.

Познато је, да су поједина законодавства разних држава, пре Великога Рата, била заснована на принципима, надовезанима на старо Римско Право, по којима је индивидуални интерес имао преимућство над интересима и потребама Друштва, наравно увек на пољу Приватнога Права.

Није тајна да, од најстаријих времена, два научна правца воде међусобну борбу: један, то је теорија *индивидуализма* који као социалну стварност види само појединца, који је сам

*) Овај чланак, који има непрестано актуелне вредности, написао је нарочито за „Архив“ и послао нам га Г. Giuseppe Calderone, јавни правозаступник у Месини (Сицилија — Италија), уредник криминалистичкога часописа: „Il Pensiero Giuridico — Penale“ (Messina), коме је директор познати италијански проф. Кривичнога Права, Г. Girolamo Penso (аутор више одличних стручних дела, као: „Il delinquente istintivo nel progetto Rocco di Codice penale“, „Studi sul progetto preliminare di un nuovo Codice penale italiano“: в. о овим делима и у прошлом броју „Архива“, рубрика: „Књижевни Преглед — Страна правна књижевност“, стр. 228. и 229.) Г. Calderone расправља једно од најосновнијих питања око кога се управо и креће сва правно-социолошка борба садашњице и коју борбу је нарочито појачао Велики Рат.

**Уредништво „Архива“.**

ANALI PFB Tanasi.rs

себи једини циљ: њему, томе циљу, треба да тежи сва активност Државе, схваћена као средство за постигнуће истога циља; други правац, то је теорија *друштвености* по којој је, напротив, појединац сматран као средство у односу с Државом којој има да служи свако деловање појединца и чијем благостању имају појединци да подносе жртве. Супротности ових двеју доктрина полазе од тачке у којој се оне управо и разилазе, т. ј. од питања: шта треба да је прѐче, аутономија појединца или друштво, интерес појединачни или друштвени, индивидуално Ја или „државно" Ја. Вековна борба ових научних схватања морала је довести до екстремних појава, и, збиља, индивидуализам, који је своје најјаче поборнике нашао у делима Канта, Фихтеа и Хумболта, овенчао је прошлога столећа свој успех, у Француској Револуцији, Прокламацијом Човечјих Права.

Законодавства која су следовала Франц. Револуцији заснована су на чисто индивидуалистичком принципу који, и ако не занемарује или не пориче социални елеменат, он, свакако стоји изнад њега.

Тако, н. пр., цивилно законодавство у Француској затим у Италији задахнуто је основним принципом личног интереса, а Држава, схваћена као *Правна Држава*, са задатком да штити безбедност и сигурност грађана, није имала никакве власти да интервенише у односе међу појединцима: принцип апсолутне слободе у приватно-правним пословима није дозвољавао да се Држава у то меша ни да јаче посредује. Овакво, чисто себично, схватање морало је неизоставно да изазове, као што је и изазвало, против себе један други принцип који иде уз принцип индивидуалне слободе: *принцип једнакости* пред законом. Наравно, појам индивидуалне слободе не може да се узме у апсолутном смислу, јер човек живи у друштву и развијање његових потреба наилази на потребе других: дакле, појам слободе има да се схвати, као уосталом све ствари на овоме свету, у релативном смислу, а то доводи до остварења овога другога мало час реченога и не мање важнога принципа, тј. принципа *једнакости* пред законом. Принцип слободе, заједно са принципом једнакости, омогућава сигуран и непрекидан напредак људске образованости, као последицу нових тековина социалнога развића.

2. — *Држава.* Агностична либерално-демократска Држава, која је због тих принципа индиферентно и немоћно гледала

ARHIV PRAVNIH NAUKA

на нагло развијање супротности између појединца и појединца, као и између појединца и друштва, где је понекад у име узајамности, што је било гесло код свих сукоба рада и капитала, долазило до превратних штрајкова разорних по Нацију, показала се, одмах после Великога Рата, као несавршена и као идеја која не одговара више потребама новога друштва.

Држава, која је полазила од погрешне претпоставке да има, наиме, да се клони свих сукоба у којима је умешан велики број грађана, као, н. пр., радника и послодаваца, допринела је да се повећа онај хаотични период у коме се налазила цела Европа после Светскога Рата тако да је изгледало, око 1919—1920., да ће Италија бити растргнута од економско-политичких неслагања.

Међутим, један снажан научни правац нађе за потребно да прикаже у правој светлости високу важност социалнога чиниоца у развитку народа: *usu exigente et humanis necessatibus* наметнуло се ново схватање свим народима старе Европе као историска нужност.

И у младој Југословенској Краљевини, новој Нацији створеној после Великога Рата сједињењем Срба, Хрвата и Словенаца, овај нови научни правац нашао је своју законску и јасну санкцију у чл. 26 Југословенскога Устава који каже: „Dans l'interet de la collectivité et sur la base de la loi, l'Etat a le droit et le devoir d'intervenir dans les rapports économiques entre citoyens dans un esprit de justice et en vue d'écarter les conflits sociaux" („Држава има, у интересу целине и на основу закона, право и дужност да интервенише у привредним односима грађана у духу правде и отклањања друштвених супротности"). *Индивидуално Ја*, традиционални правац личнога егоизма, спутан је новом струјом *Друштвенога Ја*, начелом друштвенога благостања!..... Овде је Држава (у Италији, такође, од фашистичких теорија основним законом од 3. Априла, 1926., и одговарајућом Уредбом) као: *удружење људи, политички организовано, у коме суделују све делатности и све снаге које постоје у Држави која над овим правима и дужностима води надзор и њима управља.*

Основ и правна функција Државе јасно су обележени: штитити на сваки начин заједничко добро и напредак народа на првом месту а интерес појединаца на другом.

ANALI PEB | arsli.rs

„Заједничко добро" — то је *непосредни* задатак државне заштите, „интерес појединаца" је њен *посредни, индиректни предмет увек од првога предмета зависан.*

Држава је, дакле, арбитар од кога зависи интерес појединца, али то посредовање је ограничено духом правде, којим се мора руководити сваки акт суверене државне власти, као што мора бити и на основу закона.

Дакле, Југословенски Устав, у чл. 26., формулише своје високо законодавно гледиште у томе што мири интересе заједнице са интересима грађанина појединца, дајући првима првенство над овима другима. Паметнијега и разборитијега критериума југословенски законодавци нису могли наћи и само због овог члана заиста заслужују похвалу и дивљење!

Дешава се, код великих социалних и економско-политичких покрета, често званих револуцијама, да се, од једног законодавног система задахнутог извесним научним правцем, наглим и разорним скоком пређе на сасвим други систем противан ранијему, после чега наступа дуг и тежак период времена, пун опасне неизвесности који отуда проистиче, док се народ дефинитивно не сталожи измучен од тешкога често и судбоноснога ударца.

У Југославији није ништа од тога било: два супротна система сједињена су у чл. 26 Устава, дајући, према најновијој струји, првенство интересу друштва, уместо интересу појединаца као што је раније било. Ова систематизација налази своје пуно онтолошко добро у самој природи човековој: друштво, заједничко добро итд. били би изрази без значења, кад се друштвено благостање не би претворило у добро сваког појединца. Само што, док је раније појединачни интерес био заштићен на директан начин, вређајући на крају крајева принцип једнакости, данас напротив, основним правилом санкционисаним у чл. 26. Југословенскога Устава гарантовано је не само начело личне слободе појединца него и начело једнакости, које је представљено интересом заједнице и елиминисањем оних узрока који би могли помутити социални мир. Оба принципа, слобода и једнакост, снажно су изражена у новом Југословенском Уставу!

3. — *Мешање Државе у приватне односе грађана.* Из појма суверености и државних функција који смо горе дали излази, да држава може (*има право*, каже чл. 26 Устава) и мора (*има дужност*, каже исти члан) да се меша у продук-

тивне снаге народа и да их надзирава. Потребно је да продуктивне снаге народа буду резултанта продуктивних снага појединаца, било узетих понаособ било скупно организованих (у синдикате), тако да Држава има право и дужност, као што поменути Устав каже, да се меша у економске односе грађана.

То је *начело генералне интервенције* Државе у економске односе које је постављено овом уставном одредбом, на место *начела немешања* раније (класичне) економске школе, како је то сасвим тачно протумачио врло уважени и учени Проф. Перић, на предавањима (конференцијама) о Југословенском Уставу одржанима маја прошле 1928. год., на Правном Факултету Париског Универзитета.*)

Потврђивање овога начела је од великога значаја, јер одатле проистичу многе и врло важне последице.

Борба класа, прокламована од марксистичких и сорелијанских теорија, налази свој моћни регулатор у држави која посредује тако да све продуктивне снаге заједно с њоме сарађују.

Наравно, да по овоме начелу сви прописи који одатле проистичу и који су утврђени у Уставу Југословенском не налазе одговарајуће оправдање ни правну подлогу, као н.пр. онај у чл. 33. истога Устава из кога би се хтело извести право да радници штрајкују; али ваља признати да су многи приципи који су изведени из садржине општега прописа чл. 26 неоспорно тачни и правно засновани. Као што је Држава употребљавала своју власт да интервенише свагда, кад је требало да заштити и уравнотежи интересе појединаца против злоупотреба заједнице у одбрану правнога поретка у друштву, тако исто интервенише и штити интересе заједнице од злоупотреба појединаца, или, још боље, доводи у сагласност најпре националне интересе са онима појединаца, не занемарујући их при томе, шта више утврђујући и штитећи их, у високоме настојању да дође до правде и да уклони велике социалне сукобе.

Из равнотеже произлази јачина и друштвено благостање (realis ac personalis proportio...): ову је равнотежу једном високом потврдом идеала правде, постигао Југословенски Устав!

ANALI PFB | anal.rs

Адв. **Ђузепе Калдероне,**
Гл. Уредник „Il Pensiero Giuridico-Penale“,
бив. почасни судија.

Превео са италијанскога оригинала Владислав Брајковић, дипл. правник Београдског Универзитета.

*) — В. „Revue Internationale de Sociologie“ N. XI-XII-1928.

# ОСНОВНА НАЧЕЛА НОВОГА ЗАКОНИКА О СУДСКОМ ПОСТУПКУ У ГРАЂАНСКИМ ПАРНИЦАМА.

Један велики законодавни посао на путу изједначења законодавства у нашој држави недавно је свршен. Њ. В. Краљ санкционисао је 13 јула ове године *Законик о судском поступку у грађанским парницама*. Истина још није одређен дан када ће овај законик добити обавезну снагу, јер то зависи од извесних претходних радња које треба извршити, али кад добије обавезну снагу, а жеља је свију меродавних фактора зацело да то буде што пре, онда ће судови у целој Краљевини судити по једном *грађанском парничном поступку*. Тиме ће бити постигнуто у интересу доброга правосуђа да се правда дели по једном закону за целу државу када ће престати да вреде и шест разних грађанских парничних поступака, који сада у Краљевини постоје.

Нови законик изискује и темељито проучавање његово од стране судскога особља, који ће га примењивати, и од грађана који ће по њему тражити код судова заштиту за своја повређена права Све то захтева да се изради и *уџбеник* за нови закон, у којем ће се систематски изложити наука новога процеснога права, и *коментар* који ће протумачити његове одредбе како оне у законику теку. А све то захтева и дуже времена за израду. За сада морамо се задовољити кратким приказом начела, која су у новом законику спроведена, а што ће чинити *увод* у дубљу студију новога процеснога материјала.

Нови законик израђен је, у главном, по аустријском законику од 1895 године (Zivilprocessordnung), који вреди као позитиван закон у нашој држави, у Словенији и Далмацији. Али у наш грађански парнични поступак унесене су и одредбе о надлежности судова и о искључењу и изузећу судија, а та је материја, у аустријском праву, регулисана засебним законом од 1 августа 1895 године под именом Jurisdiktionsnorm. Материја о извршењима грађанских судских одлука и о обезбеђивању права биће код нас уређена засебним законом о извршењу судских одлука, као што је и у Аустрији то учињено нарочитим законом од 27 маја 1896 (die Exsekutionsordnung).

Наш нови грађански парнични поступак дели се на шест делова. **Први је део** обухватио *правилник о судској власти* и дели се на два одсека. У *првом*, под натписом *о вршењу судске власти у опште*, прва глава говори о судовима и судским органима, у другој о искључењу и изузећу судија и судских органа, у трећој о надлежности. У *другом одсеку* са натписом *о вршењу судске власти у спорним стварима* има две главе: прва глава односи се на стварну надлежност а друга на месну надлежност. **Други део законика** под нат-

ANALI PFB | arai.rs

писом *општа наређења о поступку* подељен је на три одсека. У *првом* је у шест глава говор о парничним странкама (способност бити парнична странка и парнична способност, супарничари, учешће трећих лица у парници — главно мешање — пуномоћници, парнични трошкови, обезбеђивање, сиромашко право). *Други одсек* под натписом *поступак* садржи у четири главе прописе о поднесцима (представкама које се упућују суду), о роковима и рочиштима, о последицама пропуштања процесних радња и о повраћају у пређашње стање, о прекиду и мировању поступка. *Трећи одсек* носи натпис *усмена расправа* и има девет глава, у којима је реч о јавности судске расправе, о говорима странака и управљању парницом, о одржању реда у заседању, о казнама због нарушења реда и казнама због обести, о записницима (протоколима), о поравнању, о списима (актима), о достављању, о празницима и судском одмору. **Трећи део законика** говори *о поступку пред зборним* (колегијалним) *судовима првога степена*. Има два одсека: први, *о поступку до пресуде*, други *о пресуди и закључку*. *Први одсек* у осам глава има одредбе о тужби, одговору на тужбу, припремном поступку и усменој расправи о спору, за тим долазе општи прописи о доказу и извођењу доказа, о доказу исправама, о доказу сведоцима, вештацима, увиђају, о доказу саслушањем странака, о обезбеђењу доказа. *Други одсек* има две главе: једна говори о пресуди, друга о закључцима. **Четврти део законика** тиче се *поступка пред среским судовима* и садржи *посебна наређења* за поступак у маличним (багателним или ситним) стварима и *нарочите прописе за поступак по тужбама због сметања поседа* (узнемиравања државине). **Пети део законика** говори о *правним лековима* (правним средствима) и има три одсека. *Први* се тиче *призива* (незадовољства, апелате), *други ревизије* (правног лека или средства против пресуде суда другог степена), *трећи рекурса* (утока, правног лека или средства против одлука судских донесених у облику закључка). **Шести део** садржи прописе о тужби због ништавости и тужби за обновљење (поновљење) поступка. **У седмом делу** су прописи *о нарочитим врстама поступка*. *Први одсек* говори *о мандатном поступку* (о издавању судског налога туженику да плати дуг у новцу или другим заменљивим стварима, кад се дуг доказује исправама), *други о поступку у меничним и чековним споровима*, *трећи о поступку у споровима који проистичу из порабних* (о употреби ствари, закуп, кирија), *уговора* у погледу непокретности, *четврти о поступку пред избраним судовима*. **Осми део** садржи само завршно наређење да законик ступа у живот кад се обнародује у „Службеним Новинама“ и да ће се посебним законом одредити када ће добити обавезну снагу.

Као и сваком другом тако је и нашем новом законику циљ да државном помоћу заштити повређена приватна права која тек могућношћу и давањем те заштите добијају своју

пуну вредност. Стога се судски парнични поступак и назива *машином за остваривање права.* Та се машина ставља у покрет радњама парничара (у првом реду подизањем тужбе) и судом, циљ им је доношење пресуде, која ће одговарати закону, а за тим њено извршење од стране државне власти, ако је осуђени не би добровољно испунио.

Ове процесне радње парничара и суда бивају по прописима закона о судском поступку у грађанским парницама а по извесним у закону спроведеним принципима или максимама. На основу тих принципа попуњавају се и празнине у закону којих и поред најбрижљивије израде мора у сваком законику бити.

Нови законик има тежњу да буде целисходан, практичан, користан. Желело се да он буде што је могуће више *прост, брз* и *јевтин* парнични поступак, који ће омогућити доношење законима и правом стању ствари саобразних пресуда. Тога ради у првом реду важније ствари расправљају са више брижљивости, времена, труда и трошка, уз припомоћ адвоката, зборни (колегијални) судови, а мање важне ствари судови са појединачним судијом, без принудног заступништва од стране адвоката, где суђење бива простије, брже и јевтиније. Тако по § 1. законика „у грађанским правним стварима врше судску власт ови редовни судови: срески, окружни, трговачки, апелациони судови и Касациони Суд". Код среских судова врши судску власт судија појединац а код окружних и трговачких судова веће од три судије (§ 5). Али изузетно имовинско—правне спорове, за које је надлежан окружни или трговачки суд, суди у овим судовима судија појединац, ако спорна ствар не прелази 30000 динара а и преко те суме, ако о томе постоји споразум парничара (§ 6). Против одлука среских судова може се уложити правни лек, о чему онда одлучује окружни суд у другом степену а Касациони Суд у трећем (§ 3). Против одлука окружнога и трговачкога суда, које је овај донео у првом степену, улаже се правни лек, о којем онда у другом степену одлучује апелациони суд а у трећем Касациони Суд (§ 4).

*Стварна* (апсолутна) *надлежност среских судова* одређена је у § 44. Та је надлежност двојака: прво с обзиром, код имовинско-правних захтева (потраживања како смо досад уобичајили), на вредност предмета спора — срески суд суди односно вредности предмета спора до 12000 динара; и, друго, суди о извесним споровима без обзира на вредност спорнога предмета. Ти су спорови побројани у десет тачака §-а 44 (о очинству ванбрачног детета, о одређењу, успостављању и исправци граница итд.) *Окружни је суд* стварно надлежан за за све оне спорове који нису стављени у надлежност среских судова. Даље, без обзира на вредност спорног предмета, искључиво је надлежан окружни суд за спорове који су побројани у шест тачака § 46 (о признању или оспоравању за-

конитости рођења и др.). Надлежност *трговачког суда* односно *трговачког већа* окружног суда одређена је у § 47. И ова је надлежност двојака: с обзиром на вредност спорног предмета она обухвата спорове из 1 до 4 тачке § 47, ако ова вредност прелази 12000 динара, а друга без обзира на вредност за спорове из других пет тачака § 47.

*Месна* — релативна — *надлежност* одређена је тако да се тужба подноси суду који је за туженика опште месно надлежан (§ 61); *општа месна надлежност* за једно лице одређује се по месту, у којем се оно настанило у намери да тамо стално пребива, дакле по пребивалишту или домицилу (§ 62). Постоје и *посебне месне надлежности* и то: *искључива*, дакле с искључењем опште месне надлежности по домицилу туженика (таква је искључива надлежност за брачне ствари, за оставинске, за тужбе које подиже судија и које се подижу против судије, за спорове о непокретнини) и *изабрана* — кад се тужба може поднети *и* код опште месно надлежног суда *и* код којега другог суда (§§ 61—101).

Што се тиче других делова законика, он садржи ова начела, која су кроз његове одредбе проведена: обострано саслушање; материјална истина; диспозициона максима, судско руковођење парницом; принудно заступништво преко адвоката; усменост и писменост; непосредност; јавност; процесне стадијуме; јединство расправе; концентрациону максиму; процесну економију; систем правних лекова (средстава). Ми ћемо редом у кратко изложити у чему се ови принципи састоје[1]), остављајући слушаоцима и читаоцима да сами чине упоређења са прописима садашњег законика о судском поступку, који им је врло добро познат.

### I. Принцип обостраног саслушања.

Audiatur et altera pars, треба саслушати обе парничне стране, постоји као начело како у сваком другом, тако и у новом поступку. Ако парничар није позван или није саслушан, онда може призивом (апелатом) и ревизијом тражити поништај судске одлуке (§§ 571. тач. 4., 604. став 1.); ако га у парници није нико или га није заступао законски заступник, онда постоји апсолутни узрок ништавости, који се може истицати и тужбом због ништавости против правно-снажне одлуке (§§ 571. тач. 5., 604. ал. 1., 597. бр. 1). Повреда овог принципа није само разлог за апелату, ревизију и рекурс (уток) (§ 571.), већ заснива апсолутну ништавост, на коју се по службеној дужности има пазити у свима инстанцијама (§§ 588, 608.). На-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) За аустријски законик види v. Cannstein, Das Zivilprocessrecht, 1905, I Band, по којем је у главном овај приказ израђен; Pollak, System des oesterreichichen Zivilprocessrechtes, 1903, I. Band, Klein, Vorlesungen über die Praxis des Zivilprocesses, 1900, Klein, der Zivilprocess Oesterreichs, 1927.

равно обострано саслушање не значи да се оба парничара *морају* пре пресуде изјаснити, и ако они то неће, него само да им се *даде прилика* да пред судом *буду саслушани*. Ако пак они хоће да се њихове изјаве при изрицању пресуде узму у обзир, онда оне морају бити дате на погодном месту, у одређено време, у законом прописаној форми и са одговарајућом садржином, иначе ће се сматрати да њихове изјаве и радње не постоје, и због тога су пропуштене процесне радње искључене, њих више странка не може предузети (§§ 208, 209). Начело обостраног саслушања захтева у првом реду да је странка у парници уредно позвана и уредно била заступљена, и да јој је дата прилика да остварује, брани и образложи своја права.

О предлозима који се тичу грађанско-правних захтева (потраживања) расправља се у јавној (§ 235) усменој расправи, у присуству оба парничара (§§ 240, 352, 580). По предлозима који се тичу важнијих цивилно-процесних захтева (на пр. кад се тражи допуштање споредне интервенције), наређује се и усмена расправа на рочишту (§§ 119, 219, 332, 519); о предлозима који се односе на *наредбе за управљање парницом* (на пр. кад парничар тражи продужење рока), као и за мање важне процесне захтеве (на пр. кад парничар тражи да суд реши да његов противник покаже исправу коју има), наређује се преслушање противника (§§ 192, 229, 536, 161, 348 и сл., 399, 404, 420 и сл., 447, 536). Пресуда услед изостанка од рочишта може се изрећи само на основу предлога, тврђења и доказа, који су саопштени изосталом парничару (§ 538) и с тога се у пресуди услед изостанка не узима у обзир она измена тужбе, која парничару није саопштена (§§ 330, 334, 492 и сл.).

Без претходног преслушања противног парничара суд одлучује у поступку суђења о одбијању неблаговремених, недопуштених и неоснованих предлога, о простим наредбама за управљање парницом (§§ 288, 521, 309), о молбама за одобрење сиромашког права (привремено ослобођење од такса и парничних трошкова (§ 173), о рекурсу на судске закључке (§ 620.).

У мандатном и меничном поступку, на основу исправа, и у споровима о закупу, издаје се одмах судски налог и без претходног преслушања противника, по једностраном предлогу, а овоме се оставља право да се после брани и налог обеснажи.

У поступку за обезбеђење и у егзекутивном поступку, по правилу, нема усмене расправе нити се обвезаник претходно преслушава.

ANALI PFB | anali.rs

**II. Принцип материјалне истине.**

Парничарима стоје на расположењу доказна средства да убеде судију у истинитост својих захтева: исправе, увиђај,

сведоци, вештаци, саслушавање парничара под заклетвом или без заклетве, индиције.

Ипак у грађанској парници, где су у питању права којима парничар може слободно располагати' па према томе њих се и одрећи, судија не може увек тражити материјалну истину. Кад постоји изречно признање парничара пред судом, онда признату чињеницу није потребно доказивати (362). Даље, кад парничар на поновном рочишту не оспори противникове чињенице, које су му саопштене, онда ће се оне сматрати као истините (§ 349). Ако трговац, обавезан да покаже своје књиге, њих не покаже, сматрају се тврђења противника као истинита. Кад по грађанском праву постоји која правна претпоставка, онда судија мора претпостављену чињеницу сматрати за истиниту, кад је доказан законски основ претпоставке, дакле проста индиција, која судију не мора увек у конкретном случају убедити о истинитости претпостављене чињенице (§ 366). *Јавне исправе* су потпун доказ о ономе, што власт у њима службено наређује или изјављује или што сведочи власт или лице које издаје исправу (није дакле меродавно евентуално различно судијско уверење). Ипак допуштено је доказивати да је у исправи неистинито утврђен догађај или да је ова неисправно састављена (§ 388).

У колико пак закон изузетно не обавезује судију да извесну чињеницу сматра као истиниту или неистиниту, судија је дужан, брижљиво обзирући се на резултате целокупне расправе и доказивања, по слободном уверењу, оценити да ли ће се које фактичко навођење сматрати за истинито или не (§ 368). Према томе и за *приватне исправе* постоји начело слободне оцене доказа,[1]) пошто приватне исправе дају само потпун доказ о томе, да у њима садржане изјаве потичу од издаваоца исправе, али да ли су чињенице, на које се изјава односи, истините, то има судија да оцени (§ 390).

Судија, по слободном уверењу, има да одлучи каквог утицаја има на оцену случаја то, што једна странка неће да одговара на питања која су јој стављена на усменој расправи (§ 368) или при саслушању странака као сведока (§§ 476 и сл.), или што неће да покаже исправе и предмете увиђаја. Такође судија слободно цени, обзирући се брижљиво на све околности, у колико се признање чињеница потире или у у своме дејству ограничава додатцима и ограничењима, које му је странка придодала[2]) и каквог утицаја има опозивање

[1]) B. Pollak I. стр. 589.

[2]) По нашем садашњем законику постоји начело недељивости признања: странка која хоће признањем противника да се користи, мора то признање онако како је исказано потпуно примити, а не може оне околности, које су јој корисне, примити а штетне одбацити (§ 185). Суд дакле по нашем садашњем законику не може једну чињеницу сматрати као признањем доказану, ако је она с извесним додатцима или ограничењима призната, него мора или и то што је додато или ограничено узети да постоји или сматрати да признања у опште нема.

признања. Суд би дакле могао узети, по свом уверењу, да додаци и ограничење признања овоме не одузимају ништа од претпоставке истинитости. Суд, даље, слободно цени да ли ће се фактичка тврђења једне странке, ако нема изречнога признања противниковог, сматрати као призната, обзирући се брижљиво на целокупну садржину противниковог навођења, као и када, услед неког вансудског признања, отпада потреба доказивања (§§ 363, 362). Такође и изјаву парничара: да не зна или да се не сећа, оцењује суд као признање или порицање по свом слободном уверењу. Наравно да суд мора у разлозима пресуде изнети основе за своје уверење.

Да би дошао до материјалне истине, судија има права да парничаре, и кад их заступају адвокати, позове да лично дођу на усмену расправу, да им ставља питања, да по службеној дужности настојава да се изведе доказивање, да *сам прибави* исправе које се налазе код неке власти, да нареди странци да неку исправу поднесе, да изврши увиђај и нареди вештачење, да позове сведоке, осим ако се *оба* парничара противе употреби исправа и позивању сведока (§ 247). У § 246 наређује се: „Председник ће при усменој расправи испитивањем или на други начин на томе радити... да би се истинито и потпуно утврдило чињенично стање у погледу изнесених права и захтева странака.[1]) Суд може по потреби у циљу доказа о спорним чињеницама и обе странке саслушати, без полагања заклетве, а једну од њих и под заклетвом (§§ 467, 472, 474).

У циљу сазнавања материјалне истине допушта се парничарима свако доказно средство, нарочито могу они захтевати да буду као сведоци саслушани у сопственој ствари (§§ 467 и сл.). Међутим понуду и повраћај главне заклетве, како она постоји у нашем садашњем законику (§ 383), по коме онај који нуди заклетву мора изјавити да повраћену заклетву прима, нови законик није усвојио. Ако нема других доказних средстава, суд може наредити саслушавање странака. (§ 467 став. 2). Оне се прво испитују без заклетве, за овим, ако резултат доказивања није довољан да увери суд о дотичној чињеници, суд може наредити да се једна (али само једна) парнична странка о њој под заклетвом саслуша. (§ 473). Кад је у питању *величина* неке тражбине, која се величина не може лако доказати, суд може и по службеној дужности по слободном уверењу то утврдити, прелазећи и преко евентуално понуђеног доказа о томе, и тога ради наредити претходно саслушање једне странке под заклетвом о меродавним околностима (§ 369).

ANALI PFB | anali.rs

[1]) В. § 203 нашег садашњег зак. по коме „никоји парничар није дужан показати ону исправу, коју сам неће да употреби". В. изузетак у бр. 2. истог §-а.

У поступку за обезбеђење и у егзекуционом поступку ликвидност се утврђује јавним или јавно овереним исправама.

### III. Диспозициона максима.

Диспозициона максима је начело да парничари располажу слободно својим приватно-правним и процесно-правним захтевима, (потраживањима), којима у опште могу слободно располагати, као и правним средствима, која ради остварања њиховог служе (предлозима, тврђењима, правом оспоравања, доказима), да могу слободно кад хоће парницу покренути и одржавати је у току или обуставити је, и да је судија везан овим парничарским диспозицијама. У грађанском је спору у питању приватно право појединца, и држава, коју представља суд, може, принципијелно, оставити парничарима више слободе при судском остваривању њиховога приватнога права него у кривичном спору где је у питању и јавни интерес.

Диспозициона максима испољава се у главном у три правца, као диспозициона максима у ужем смислу, као т. зв. Verhandlungsmaxime и као максима парничарског кретања спора.

Диспозициона максима у ужем смислу јесте начело *да парничари у парници располажу слободно својим приватно-правним*[1]) *и процесно- правним захтевима*, (потраживањима), — §§ 332, 566, 578, 586, да по својој вољи могу расправљати питања, која је закон оставио њиховом регулисању, и да је суд њиховим диспозицијама тако везан, да не може ништа досудити без предлога или преко предлога и само оно, што се тражи: nemo judex sine actore, ne eat judex ultra petita partium (§ 501 вели: „Суд није овлашћен да досуди странци нешто што она није тражила. То вреди нарочито и за плодове, камате и друге споредне тражбине"). Повреда овог начела разлог је за изјављивање призива (апелате).

Verhandlungsmaxime је начело *да употреба чињеничног и доказног материјала* зависи од воље странака и да оне у слободној расправи изнесу пред суд стање ствари и оне доказе, које хоће да изнесу: quod non est in actis non est in mundo, judici fit probatio; judex secundum allegata et probata judicare debet. Ово је начело наш законодавац у новом законику, за љубав материјалне истине, напустио, и у томе се разликује од других законодавстава. Парничари нису више господари грађанске парнице, пошто сада судија руководи парницом, а странкама је остављено да определе о чему желе да се пресуда донесе. Што се тиче чињеница, на којима се оснива захтев, суд има материјално право управљања парницом, јер законодавац полази са гледишта да је жеља и очекивање

[1]) Да се на пр. могу одређи свога захтева, признати захтев противника, закључити поравнање о њему, да изабрани суд о захтеву пресуди.

парничара, који ставља предлог, да судија предузме све што је потребно да парничару даде правну заштиту.

Суд може по службеној дужности наредити доказивање увиђајем, вештацима и саслушањем странака (§§ 447, 464, 467), наредити такође доказивање исправама и сведоцима.

Парничарско кретање спора јесте начело да отпочињање и продужење, прекид и почивање, као и обновљење парничног поступка лежи потпуно у рукама парничара: nemo invitus ad agendum cogitur; ne procedat judex ex officio. И у новом законику отпочињање спора зависи од парничара. Али прекид отпочетог поступка (на пр. кад се у току парнице појави сумња о кажњивом делу, које би утицало на решење парнице), по правилу наређује суд. Странке се могу договорити да поступак мирује и то наступа кад обе странке то суду јаве, а може се поново наставити тек по истеку три месеца од доставе суду. Суд наређује закључење, расправљање и поновно отпочињање, ако је то потребно (§§ 232, 233, 234, 257, 258). Парничари немају права да један другом продужују рочишта и рокове. Кад обе странке изостану од рочишта, парница почива најмање за три месеца.

### IV. Судско руковођење парницом

Руковођење парницом бива *у јавном интересу* и према томе припада суду. И ако држави може бити равнодушно хоће ли приватна лица за своја права тражити судску заштиту, ипак јој није равнодушно *како* судови имају ту заштиту да дају, колико ће на њихову делатност парничари имати утицаја, колико ће се времена утрошити на расправу једне парнице. Судско руковођење парницом састоји се дакле у томе, да суд има о томе да се стара да се у јавном интересу постављени прецептивни прописи процеснога права врше, и да суд због тога одбије оне парничарске радње, које тим прописима не одговарају те да их парничари, евентуално, поправе, као и да сузбија процесно шиканирање. Тешка је само ствар за законодавца повући границу између јавног и приватног интереса парничара у погледу парничних радњи. Ако се сви прописи процеса огласе да постоје у јавном интересу, онда услед тога пати приватно право, које грађанском парницом треба да буде заштићено, ако се пак остави и сувише слободе парничарима у парници, онда судија постаје лопта у рукама странака. Раније аустријско процесно право, слично француском, прописивало је да судија, принципијелно, никад по службеној дужности не треба што да предузима, док на против нови аустријски и наш законик сасвим ограничавају акцију парничара. Они су увели у погледу управљања парницом *официјалну и инквизиторску максиму*. Председник и појединачни судија имају у парници врло пространу власт, и кад је једном једна странка поднела предлог суду да јој се извесно право заштити, све се друго предузима по службеној

ANALELE B | anale.ro

дужности (§§ 244 и сл. нарочито § 245, који у ставу трећем каже: „Нарочито се може странкама наложити да у одређеном року предаду суду исправе, које ће употребити као доказна средства, да би их противник прегледао, и да назначе имена и боравишта сведока, који се имају саслушати. Кад странка, у намери да одуговлачи парницу, не испуни такав налог, и тражена доказна средства поднесе тек на настављеној усменој расправи, онда може веће, по предлогу или по службеној дужности, изрећи да овим доказним средствима нема места, ако би се њима настављање расправе одуговлачило." § 251 и сл). [1]) И према адвокатима има суд велику власт (на пр. може их казнити до 3000 динара, ако су изјавили ревизију на пресуду апелац. суда из обести или у циљу одуговлачења — §§ 606, 622 став. 3. или ако је, са истих разлога, изјавио жалбу на решења суда првога степена. В. и §§ 151, 186, 268, 243, 264, 268). *Инквизициона максима* састоји се у томе што судећи судија има власт да нареди и предузме кораке у циљу да сазна право стање ствари и да истражују и прикупља за то потребне доказе (§§ 246 и сл.). *Официјална максима* састоји се у томе што суд, кад једна странка стави известан предлог, целим поступком руководи по службеној дужности, с правом да принуди и кажњава, у место да остави самим странкама да своје предлоге поткрепљују чињеницама и доказима, да развијање процеса одређују према конкретним потребама прикупљања процесног материјала и да једна другој одобравају продужење рокова и рочишта. Споразумна одлагања рочишта по новом поступку нису допуштена (§ 198). Одлагања по службеној дужности врло су јако ограничена у нарочито предвиђеним случајевима (§ 198). Ако се рочиште одложи, суд има одмах да предузме потребне мере по службеној дужности, да се спор на првом идућем рочишту расправи (§ 245). Тога ради може суд наредити странкама да у одређеном року положе суду исправе, којима ће се као доказним средствима служити, да их противник може прегледати, да саопште адресе сведока. Ако се по томе не поступи у намери одуговлачења парнице, суд може одбити да ове доказе прими (§ 245).

### V. Принудно заступништво и судско упућивање парничара

Под принудним заступништвом подразумева се начело, да странке морају бити заступљене — нарочито пред зборним (колегијалним) судовима — од стране правно образованих заступника (адвоката).

Ово принудно заступништво постоји и у јавном и у приватном интересу. У јавном, да суд не би губио време без-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) § 244 ал. 3: „Председник ће се старати да се ствар потпуно претресе а да се ипак расправа не развлачи опширним разлагањем и расправљањем незнатних споредности и да се, колико је могуће, без прекида приведе крају."

значајним и опширним разлагањима неуких лица, а у приватном, да парничар, услед оскудице правних знања, не би изгубио своје право не знајући да се користи правима која му стоје на расположењу.

Принудно заступништво постоји за суђење пред колегијалним судовима првога степена и пред свима судовима вишега степена (§ 128).

У поступку пред среским судовима, судија је дужан, ако странку не заступа адвокат, да јој даје потребна упутства за предузимање процесних радњи, да је поучава о правним последицама, које стоје у вези са њеним радњама или пропуштајима, а нарочито да јој скрене пажњу на рок за изјављивање правног лека против судске одлуке (§ 528). Такође судија је дужан да упути парничара како ће допунити или исправити тужбу, да му скрене пажњу да није допуштено за такав захтев подизати тужбу или да га опомене да је тужба очевидно неоснована, да суд није надлежан, да тужитељ нема личног овлашћења за тужбу или да нема парничне способности. Ипак он не сме одбити пријем тужбе, ако тужитељ, и поред поуке, остане при тужби.

### VI. Усменост и писменост

Под *усменошћу* подразумева се начело да странке расправљају пред судом у слободном говору и да суд има одлуке да донесе на основу усменог излагања странака. Под *писменошћу* подразумева се начело да странке своје предлоге и њихово образложење имају писмено да изнесу писменим поднесцима (представкама) или диктирањем у протокол, као и да судија своју одлуку донесе на основу парничних аката, не обзирући се на усмена излагања. У сваком народу парничење је било из почетка усмено, доцније је завођено писмено парничење, док најзад није сасвим преовладало начело quod non est in actis non est in mundo. Ранији аустријски грађан. суд. поступак био је потпуно писмен. Искуство са њим показало је све рђаве стране његове: настало је одуговлачење парница, шиканирање парничара, скупоћа поступка, правосуђе се било потпуно отуђило од народа. Под утицајем француског законодавства усменост је све више продирала у немачка законодавства[1]) и суђење је бивало све боље. Писменост има ту добру страну што сигурно фиксира оно што је казано, док се речи брзо забораве. С друге стране говор, у кратком времену, даје живу слику стања ствари, судија може стављањем питања добити одмах потребна објашњења, што код писмености није случај. Што више судија има прилике да у усменом саобраћају са парничарима сазна потпуније и тачније стање

[1]) Немачки грађ. суд. пост. од 1879 у § 128 прописује: „Расправа странака о правном спору пред судећим судом усмена је". Види § 158. ал. 3 нашег садашњег поступка (допуна од 1885 год.).

ствари, у толико је више и његова пресуда тачнија. И неверна изношења лакше бивају у писменом поступку, јер „хартија не поцрвени кад се лаж на њој напише". Усменост пак ставља веће захтеве суду. доводи га у опасност да, слично судијама грађанима, суди по утисцима које говор на њ оставља, за тим, ако се доследно спроведе, изазива потребу поновног расправљања пред вишим судовима. Као и свака друга људска установа имају и писменост и усменост своје добре и рђаве стране и вештина је законодавчева у томе, да комбинује ова два начела. И поред рђавих прорицања опште је мишљење да је аустријски законодавац успешно ово питање решио, па постоји оправдана нада да ће тако бити и са нашим новим закоником.

У првој инстанцији суђење бива усмено (§ 240-243), пошто се — код колегијалних судова — на писмено доставе странкама тужба, одговор на тужбу, затим предлози, нападна и одбранбена сведства, тврђења и докази, који се не налазе у тужби ни у одговору на тужбу, а које странке намеравају изнети у усменој расправи на рочишту (§§ 321, 338, 353). Одлука суда првога степена доноси се искључиво на основу усмене, непосредне расправе. [1]) (§§ 508, 510). Апелациони суд поништава пресуду, ако су, противно пропису става 3 § 273, странке или њини пуномоћници приложили скице за протоколе о расправи, од њих састављене (§ 571, бр. 8). Бележење говора појединих странака у протокол није допуштено (§273 став. 2), него се у протокол уноси укратко садржина излагања странака, затим се означују доказна средства која су странке понудиле за наводе, који остану спорни. Међу тим суд може наредити да се фактичка излагања или понуђени докази опширније унесу (§§ 272, 273),

Ипак странке имају право да траже исправку записника (протокола), о чему суд одлучује. Ако суд не прими исправку, онда се то у записнику има приметити. У парницама где је у питању већи број захтева или је ствар заплетенија или је материјал обилнији — на пр. рачунске парнице, подела имовине — може се наредити припремни протоколарни поступак пред одређеним судијом, у коме ће се протоколарно утврдити који су захтеви и противзахтеви изнесени, која су нападна и одбранбена средства употребљавана, који су захтеви спорни односно неоспорени, у погледу спорних представиће се потпуно стање ствари како произлази из навода странака, навешће се доказна средства, изнесени приговори и учињене изјаве о доказним средствима и доказним приговорима (§§ 340, 345).

Апелациони суд прегледа пресуду на основу парничних аката. Ако се странке писмено одрекну рочишта за усмену расправу, суд друге инстанције одлучује на основу реферата,

[1]) В. §§ 158, 176 нашег садашњег грађ. суд. пост.

али он може ипак наредити, по потреби, и усмену расправу (§ 586). Ако се странке не одрекну рочишта, онда се одређује рочиште за усмену расправу (§ 574).

У трећој инстанцији одлука се доноси, на основу изјављене ревизије, у нејавној седници, без претходне усмене расправе, на основу парничних аката (603). У поступку по жалби бива такође (620). У поступку за обезбеђење и у поступку за извршење по правилу нема усмене расправе.

### VII. Непосредност и посредност

Творац аустриског законика о поступку судском у грађанским парницама, Dr Klein, вели за начело непосредности: „Непосредност није ништа друго него законско усвајање начина како се људи у животу, у обичним стварима, обавештавају, испитују, истину траже те да дођу до суда о некој ствари.“ Као што је најбоље оно сазнање, до кога човек дође сопственим опажањем, тако је и у погледу сазнања до кога судија у парници односно чињеница треба да дође. *Непосредност* значи дакле начело да они који суде и пресуду изричу *буду под непосредним утиском онога што су чули и видели.* Према томе *цео* судећи суд мора присуствовати целој усменој расправи и доказивању, на основу којих пресуду изриче. Цео суд је дакле у директном личном саобраћају са парничарима и сведоцима и тиме добија живу слику о стању ствари.

Ако дакле наступи у саставу суда промена судије пре изрицања пресуде, мора се цела усмена расправа поново спровести (508). Ово важи за прву инстанцију. У другој инстанцији непосредна расправа бива, ако је суд друге инстанције наредио усмену расправу, а то бива ако о апелати није одлучено у претходном поступку[1]) или ако се странке нису одрекле усмене расправе. У трећој инстанцији наређује се само изузетно непоредна усмена расправа, кад суд то нађе за потребно (§ 603.).

*Посредност* значи да судећи суд пресуђује на основу записника и парничних аката које је други судија саставио о расправи и доказивању пред њим изведеним, нарочито у тако званом припремном поступку. У овом случају судећи судија не стоји под непосредним утиском исказа парничара, сведока

[1]) По §§ 564, 565 и 567 призивни суд одлучује у претходном поступку, без усмене расправе на рочишту, и то закључком, а по реферату председника већа: о својој надлежности, о недопуштености и неблаговремености призива, одбацује призив, акоје неуредно састављен, ако се он тиче пресуде, која је изречена због изостанка које странке па се тврди да изостанка није било, ако се пресуда или поступак пре изрицања пресуде побија као ништав, ако се побија одлука, која је унета у пресуду, о приговору ненадлежности или о току спора или о правној снази, ако референт мисли да у пресуди или поступку има разлога за ништавост, коју незадовољник није истакао.

ANALI PFB | anali.rs

и вештака, него се на основу записника и аката уверава о стању ствари.

Наш законик, који је усвојио да се и у грађанској парници тежи сазнању материјалне истине, прописује као начело непосредност. Али наравно да мора бити и одступања од овога начела. У циљу смањења трошкова прописано је да колегијални судови могу пренети на среске судове свога подручја (у којима суди један судија) своје службене радње — осем изрицања пресуде — ако се тиме ствар олакшава и излишни трошкови уштеђују. И у припремном поступку — на пр. кад је у питању рачунска парница или подела имовине — расправљање бива пред једним судијом, који за то буде одређен. Доказивање бива ван главне расправе пред судећим судом онда кад је у питању обезбеђивање доказа, који може пропасти, или кад је доказивање пред судећим судом немогуће, кад му стоје на путу знатне сметње, кад је доказивање на лицу места погодније да се сазна истина или кад би непосредно доказивање пред судећим судом проузроковало несразмерно велике трошкове или кад би оно знатно отежавало главну расправу или би је сувише одуговлачило. Пред призивним судом не бива непосредна расправа кад се странке одрекну да буде рочишта пред овим судом, а у ревизионој инстанцији, принцијелно, отпада непосредна расправа. Само што ревизиони суд може и њу наредити, кад за потребно нађе (§ 603).

### VIII. Јавност

Јавност може бити двојака. Она значи, прво, право једнога лица да присуствује при радњама у суђењу, обезбеђавном и извршном поступку, а у парници, у којој је оно парничар. Друго, јавност значи да сваки, и без свога интереса у парници, може присуствовати суђењу и да се о томе може и у новинама писати. Јавност за свакога постоји и у новом поскупку за усмене расправе пред судећим судом. (§ 235). У погледу других саслушања и испитивања јавност постоји само за парничаре (§ 239). Суд може искључити јавност, ако би „отуда било опасности за морал, јавни поредак или какав нарочити државни интерес, или ако је основана бојазан да ће се јавност расправе злоупотребити ради тога да се смета расправи или отежава утврђивање стања ствари". (§ 236). Осем тога ако се имају претресати чињенице из породичног живота. Кад јавност буде искључена, онда свака странка може захтевати да присуствују три лица, у којима она има поверења (§ 238). Објављивање пресуде бива јавно (§ 236. став 3.). Саветовање судија и доношење одлука бива с искључењем јавности и без присуства парничара (§ 509.) Противзаконо искључење јавности ствара основ за ништавност пресуде (§ 571 бр. 7).

ANALI PFB Pravnik

### IX. Процесни стадијуми и јединство расправе.

Грађанска парница дели се на одсеке, у којима се извесне процесне радње имају свршавати. Ако се оне не сврше у одговарајућем стадијуму, онда се доцније не могу предузети. Нови поступак има ове стадијуме у поступку суђења (Erkenntnisverfahren): поступак у првој, за тим на основу призива (апелате) у другој и најзад на основу ревизије у трећој инстанцији. За ове стадијуме важи начело да се нове чињенице и докази не могу износити у другој и трећој инстанцији (§§ 576, 598). У првој инстанцији сматра се да је оно што је до свршетка главне усмене расправе изнесено благовремено учињено и узеће се у обзир, али суд може објавити да нова наведена факта и докази нису допуштени, ако то раније није учињено (на пр. у тужби, одговору на тужбу) у циљу одуговлачења парнице. (§§ 243, 257).

Процесни стадијуми или одсеци, како се парница пред првом инстанцијом код колегијалних судова развија, јесу: писмена тужба (§§ 321, 324, 325, 327), прво рочиште (§ 334), писмени одговор на тужбу (§ 338, 339), припремни поступак, који је, евентуално, наређен пред одређеним судијом (§ 340), или подношење даљих припремних поднесака (писмена реплика и дуплика), усмена спорна расправа (§ 352), изрицање пресуде (§ 486), објављивање пресуде (§ 510), евентуална исправка или допуна пресуде (§§ 518, 519 .

Процесни приговори које је требало изнети на првом рочишту[1]) не могу се доцније истицати осим ако је суд по службеној дужности позван да се на њих обазире, на пр. да је ствар већ пресуђена — в. § 335 став 2 и 3). Ако туженик на тужбу није на време одговорио,[2]) може тужилац предложити да се о главној ствари донесе пресуда због пропуштања према прописима § 492.

За усмену расправу вреди начело *јединства расправе*. Она обухвата расправљање странака (њихова излагања и предлоге), доказивање, објављивање пресуде.

Поступак пред призивним судом обухвата: писмено изјављивање призива (559), достављање његово противној странци (§ 562), евентуални писмени одговор противника (§§ 562, 563),

---

[1]) Ово се рочиште одређује да се изнесе има ли у опше места вођењу парнице (због ненадлежности, због већ пресуђене ствари, због недопуштености правнога пута, због тока другог спора о истом захтеву, ит.д.) § 334.

[2]) а по новом поступку туженом се прво доставља тужба, па се онда одређује прво рочиште због процесних приговора, па ако судија нађе да има места одређивању усмене расправе, наређује закључком туженоме да одговари у одређеном року на тужбу, (§ 338). Ако тужени на прво рочиште не дође, онда ће се фактички наводи дошавшег тужиоца сматрати за истините, у колико не буду оповргнути доказима који су пред судом и онда се о тужбеном захтеву пресуђује тужбом због изостанка (§ 492).

ANALI PFB | doiali.ro

претходни поступак (у коме се (§ 565), без одређивања рочишта за усмену расправу, одлучује на пр. о надлежности призивног суда, о допуштености призива — на пр. да се парничар одрекао призива (§ 566), о благовремености — (§ 565), усмену апелациону расправу на рочишту (§ 574).

Поступак пред ревизијским судом обухвата: писмено изјављивање ревизије, евентуални одговор ревизијског противника, усмену расправу, ако је суд нареди (§§ 599, 601, 603).

### X. Концентрациона максима.

Суд има да пресуди грађанску парницу на основу чињеница, које парничари пред суд изнесу. Али када парничари треба и докле могу то чинити? Ако се на пр. једна чињеница, која је могла у тужби бити наведена, тек на рочишту изнесе, туженик, према начелу обостраног саслушања, треба о њој да се изјасни, и ако он то не може учинити, може доћи до одлагања рочишта, а то води одуговлачењу парнице. Да се ово спречи постојала је у писменом парничном поступку т.зв. *евентуална максима*, која се у томе састоји што су парничари, по закону, дужни да сва правна средства, која им стоје на расположењу у једном стадијуму парнице ради утврђења њиховога права (предлоге, навођење чињеница за оправдање свога права, доказна средства, оспоравање противниковог навода), имају да изнесу *од један пут заједно*, иначе неће моћи то накнадно чинити, те да у случају ако једно сродство не успе, евентуално, друга то учине. Према томе начелу тужилац би на пр. био дужан да још у тужби наведе све чињенице и поднесе све доказе, који му стоје на расположењу за оправдање свога захтева да туженик буде осуђен, туженик у одговору на тужбу све оно, што може допринети да тужилац буде одбијен од тражења.[1])

У новом поступку евентуална максима има прво то дејство, што повреда њена повлачи за дотичног парничара обавезу на накнаду трошкова, баш и кад би парницу добио. У § 146 прописује се: „Ако се суд из околности увери да је странка могла још раније изнети чињенице и доказна средства, па се услед тога задоцњења одуговлачило свршавање парнице, може суд по предлогу или по службеној дужности наложити тој странци да накнади сасвим или од части парничне трошкове, баш и ако победи.“ Види и став. 2 истог §-а. Даље суд може *одбити* да прими нове наводе и доказе у усменој расправи, ако они нису раније поднесени (на пр. у тужби) очигледно у намери одуговлачења парнице, а њихово би примање знатно одуговлачило парницу (§§ 243, 371, 374, 377).

[1]) В. §§ 94, 98, 106, 107, нашег садашњег законика, по којима постоји евентуална максима и у нашем поступку, али ослабљена прописом §§ 137 тач. 3 и 159.

У циљу одуговлачења парничари се често хоће да послуже доказним средствима, која се не могу брзо употребити (неозначавање тачне адресе сведока, позивање на сведоке у иностранству). Тога ради законик прописује у § 375: „Ако доказивање спречава каква околност, за коју се не зна колико ће трајати, или ако се сумња да ли ће се моћи изводити доказ, или ако се доказ има изводити изван државе, онда ће суд у доказном закључку по предлогу одредити рок за извођење доказа. Кад тај рок протече безуспешно, наставиће се расправа по предлогу које странке, без обзира на то, што је доказ изостао. На настављеној усменој расправи може се тај доказ употребити само онда кад се тиме не одуговлачи поступак."

У поступку пред призивним и ревизијским судом нове чињенице и докази примају се само да се докажу или оповргну разлози, због којих је правни лек изјављен, (§§ 576, 598). Разлози ови могу бити само погрешке у поступку и у доношењу одлуке и само у погледу њих странке имају право износити нова факта и доказе.[1]) У усменој призивној расправи предлози и разлози, који нису изнесени у призиву и одговору на њ, не могу се узимати у обзир, (§ 576). То исто важи и за ревизиону расправу, (§ 598).

Код среских судова цела је парница сконцентрисана у усменој расправи спора (§ 536).

Да би се припремила и олакшала усмена расправа служе прво, писмена тужба (§ 321) и одговор на тужбу (§ 338). У времену између одређења и почетка расправе могу странке једна другој саопштавати писмено предлоге, нападна и одбранбена средства, тврђења и доказе, који се не налазе тужби и одговору, а које намеравају износити у усменој расправи (§ 353). У рачунским парницама, у споровима за поделу имовине, као и у опште кад је у питању већи број спорних захтева и противзахтева, може се наредити протоколарни припремни поступак пред једним судијом (§§ 540, 345). У записник о том поступању уноси се: који су захтеви и противзахтеви изнесени и која су нападна и одбранбена средства употребљавана; који су спорни а који неспорни; у погледу спорних представиће се потпуно стање ствари, како произлази из навода странка, са навођењем доказних средстава и изнесеним доказним приговорима.

Велику услугу у погледу олакшања главне расправе пружа установа т. зв. *првога рочишта* пред једним чланом колегијалног суда (§ 334). На првом рочишту, на коме се расправља о приговорима који спречавају вођење парнице, покушава се поравнање, свршава се спор пресудом на основу

[1]) Ако пак странка сазна за нове чињенице и доказе, које без своје кривице није могла изнети у поступку пред првостепеним судом, онда може тражити обновљење парнице — § 624 тач. 6.

ANALI PFB | analiPFB

одрицања тужитеља од захтева или због тога што парничар није дошао на рочиште. Пошто се на тај начин рашчисти са формалним процесно-правним питањима, остаје за главну расправу грађанско-правни захтев.

Како је новом поступку циљ да парничар спор не одуговлачи него да предузима процесне радње у одређено време и да сваки води парницу у уверењу да његово право постоји, то огрешење о дотичне прописе повлачи за собом кажњавање парничара, који парницу одуговлачи. Он може на пр. бити осуђен да сноси парничне трошкове и ако је добио парницу (§ 146). Ко на пр. из обести пориче истинитост неке исправе бива осуђен на новчану казну до 3.000 динара (§ 409 у вези са § 268). Ако суд нађе да је надвладана станка очевидно из обести водила парницу може је, на предлог странке победнице, осудити на плаћање одмерене суме као одштете (§ 504).

### XI. Процесна економија

У циљу да се уштеди рад, време и трошак, нови законик ослобођава судију од послова који нису судијски. Он има да управља парницом и да изрече пресуду. Друге судске послове, који стоје у вези са парницом, предузимају други судски чиновници. Суд не треба лишавати времена вођењем парница за захтеве, који се и без парнице могу задовољити. За то су у § 147 и наређује да ако туженик својим поступком није дао повода подизању тужбе и у тужби изнесени захтев призна одмах на првом рочишту, онда парнични трошкови тужиочеви и туженикови падају на терет тужиоца. У парници треба предузимати само оне процесне радње, које су потребне ради целисходног остваривања и одбране права. Парничар који је изгубио парницу дужан је накнадити противнику трошкове само за те радње, што суд има да утврди оцењујући брижљиво све околности (§ 143). И суд има да предузима само оне радње, које су потребне ради процесноra циља, избегавајући излишне трошкове. Сваки рад треба само једанпут предузети. Благовремено предузете процесне радње странака задржавају снагу и ако странка после изостане од рочишта (§ 495). Против мање важних одлука за управљање парницом, као и против одлуке у току усмене расправе, не може се изјавити рекурс одмах и одвојено,[1]) него у првом правном леку, који буде уложен против прве идуће одлуке која се може побијати (§ 609).

### XII. Систем правних лекова.

Редовни правни лекови јесу: *призив* (незадовољство) (против *пресуда* изречених у првом степену без обзира на вредност спора — § 555), *ревизија* (против *пресуда* призивних

[1]) На пр. одлука о реду саслушања сведока, о суочењу сведока (§ 435), одлука којом се одбија изузеће вештака (§ 462).

судова), а то је, за пресуде среских судова, окружни суд — § 3, а за пресуде окружних судова апелациони суд — § 4, *рекурс* против закључка § 608. И призив и ревизију доставља суд противном парничару (§§ 562, 601) и овај може у строгом року од 15 дана одговорити писменим саставом. И призив и ревизија мора садржавати оно што закон прописује (§ 561 и § 600), а нарочито *разлоге побијања судске одлуке*, т. ј. одређено и јасно набрајање погрешака суда у поступању и у пресуди, изјаву да ли се предлаже укидање или преиначење пресуде и какво (предлог призива и ревизије), навод чињеница и доказна средства, потпис адвоката.

Као ванредна правна средства долазе у обзир *тужба ништавости* (ако је судио судија, који је по закону био искључен да суди, ако странка није била заступана у парници, § 623), *тужба за обновљење* (§ 624, који у шест тачака наводи разлоге за обнављење, слично нашем садашњем закону (§ 426), и *повраћај у пређашње стање* услед пропуштања рочишта и рокова и последица његових (§§ 210, 211, и сл.).

**Д-р. Д. Аранђеловић**

---

## ЧЛАН 26. ЗАКОНА О ДРЖАВНОМ САВЕТУ И УПРАВ. СУДОВИМА

„Но, ако суд налази, да постоји у погледу утврђених чињеница противуречност у актима или да су у битним тачкама непотпуно утврђене или да се у управном поступку није водило рачуна о формама поступка, може одмах без позива странака донети пресуду да се управни акт поништи.

Управна власт је у томе случају дужна да изврши све оно што је управни суд наредио и да донесе нов управни акт".

Управни поступак садржи прописе о томе како управне власти имају да поступају ради постигнућа својих циљева. Али због разноврсности послова управне власти, управни се поступак не прописује један општи, за све врсте њених послова, него се, према природи послова, прописују посебни поступци, као што су на пр. таксени, трошаринski, царински итд. У томе смислу је и чл. 83. Закона о унутрашњој управи (З. У. У.) од 19. јуна 1929. године, кад каже, да ће нарочити закони установити поступак по стварима, које спадају у делокруг власти опште управе. Ипак постоје неки општи прописи о поступку управе у З. У. У. Тако у чл. 72. овога закона прописано је, да су власти опште управе овлашћене доносити одлуке у јавноправним споровима, у колико то није законом пренето на друге власти или судове. У чл. 76. истога закона предвиђен је поступак власти по жалбама противу одлука

ANALYTIC Lawyers

опште управе, а у чл. 77. извршење њихових одлука. То је као што се види, у општим цртама поступак власти опште управе. За финансиске власти постоје специални поступци, али само кад су у питању послови изречно побројани у тим поступцима, као на пр. царински, таксени итд., али и за те власти, кад врше послове опште управе, који нису предвиђени у тим специалним поступцима, важи поступак општи, прописан у чл. 72. и 76. З. У. У.

Управно судски поступак међутим садржи прописе о томе како администр. судови поступају ради извршења своје законске надлежности. Тај поступак код нас прописан је у закону о Држ. Сав. и Упр. Судовима од 17. маја 1922. год., са изменама од 7. јануара 1929. год., и у закону о пословном реду у Држ. Сав. и Упр. Судовима од 29. маја 1929. године. Одељак овога поступка, о суђењу код управних судова, прописан је у одељку III закона о Држ. Сав. и Упр. Судовима, чл. 24.—34. и у одељку II закона о пословном реду (З. П. Р.) чл. 29.—52. У овом малом броју прописа садржана су само основна начела управно-судског поступка. За све остало, што у њима није предвиђено, прописано је у § 58. З. П. Р. да се имају аналогно примењивати односни прописи закона о суд. организацији, грађ.-судском поступку и правилнику за пословање редовних судова. Ови прописи имају се примењивати код администр. судова само у толико у колико се могу прилагодити суђењу тих судова. Ово долази отуда што постоји знатна разлика између управно-судског и грађ.-судског поступка. Оба ова поступка служе заштити права појединаца и заштити правног поретка, али је код грађанско-судског поступка тежиште на заштити права појединаца, док је код управно-судског поступка тежиште на одржању правног поретка. Због тог и примена одредбе грађ.-судског поступка ради попуњавања празнина у управно-судском поступку мора се вршити са обазривошћу. Зато се у закону и каже: „аналогно" дакле имају се примењивати слични прописи тј. у колико се они могу накалемити на рад ових судова.

Према чл. 25. и 28. тога III одељка З. Д. С. управни суд решава по тужби по правилу после јавног рочишта. То је редовно, јер се у закону каже *по правилу*. Редовно се дакле спор има расправити на јавном рочишту, што значи, да суд позива странке на рочиште, на коме тужилац може учествовати сâм или бити заступљен јавним правозаступником (чл. 25., 28. и 31. З. Д. С.). Суд по свршеном рочишту доноси пресуду према чл. 34. З. Д. С. За суђење важи начело: јавности, усмености и непосредности. То у осталом излази и из образложења који је послат Народ. Скупштини 1922. г., уз предлог овога закона, јер се у њему каже: у поступку је усвојено начело непосредности, усмености и контрадикторности. То је *редован* поступак о суђењу код управних судова.

Али пре редовног поступка има претходно да се утврди — § 31. З. П. Р., да ли спорни случај није један од случајева

предвиђених у чл. 24., 26. и 27. З. Д. С. па тек онда да се може прећи на редован поступак, одредити јавно рочиште итд. Први случај (из чл. 24.) односи се на уредност тужбе тј. шта тужба не сме да садржи да би се могла узети у поступак.[1]) У њему је прописано да суд одбацује одлуком тужбу која се односи на случајеве тамо прописане. Пропис чл. 26. односи се на уредност решења, по начину на који је донесено, тј. шта је управна власт у администтр. поступку имала да учини, о чему да води рачуна, пре него што је донела решење. Чл. 27. међутим односи се на случај када је тужилац од рочишта одустао, а тужена власт не тражи нарочито да се по тужби држи јавно рочиште. Ако се покаже да у дотичном случају постоји ма један од ових случајева, рочиште се неће одређивати, тужба ће бити одбачена по чл. 24. или ће решење бити одмах поништено по чл. 26. и једно и друго без позива странака, а у случају чл. 27. спор ће се расправити такође без позива странака, дакле по писменом поступку.

Као што се види ово су све претходне радње, *претходни* поступак кроз који има сваки спор да прође, пре него што би се одредило рочиште, прешло на редовно суђење спора, на редован поступак. Од исхода овога претходног поступка зависи хоће ли бити уопште јавног рочишта, редовног поступка.

Разумљиво је зашто је законодавац овакву одредбу прописао. Њоме се даје управном суду могућност, да још у претходном поступку, без позива странака и њиховог узајамног саслушавања пред судом, одбаци тужбу с једне стране; и да акт управне власти, за који је очевидно да је у администтрат. поступку неправилно донесен, одмах поништи такође без позива странака и узајамног њиховог саслушавања пред судом — с друге стране. На тај начин даје се управном суду могућност, да такав спор још у претходном поступку реши тј. да се одмах ослободи неуредно поднесених тужби као и спорова поведених противу неуредно донесених одлука управних власти, или боље, да се ослободи неуредних спорова.

Према томе, дакле, поступак о суђењу код управног суда разликује се: на претходни и редовни поступак. Претходни поступак је онај у коме има да се утврди уредност тужбе, да ли није који од случајева из чл. 24. и уредност решења управне власти, тј. да ли није који од случајева из чл. 26., као и да ли није случај из чл. 27. Редован је поступак онај који има после тога да се обави: одређивање рочишта, расправљање на рочишту, суђење.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Видети нашу расправу: чл. 18. закона о Државном Савету и Управним Судовима, Архив за правне и друштвене науке, књ. XXXII, одштампано засебно, Библиотека за правне и друштвене науке, св. 24. Из управно-судског поступка са Љ. Радовановићем.

По свршеном рочишту суд доноси пресуду. Кад се пак ствар свршава у претходном поступку, суд доноси одлуку. Али већ то што се у чл. 25. З. Д. С. каже, да управни суд доноси пресуду *по правилу после јавног рочишта,* показује да закон предвиђа и могућност да управни суд доноси пресуду и пре овог рочишта, дакле, још у претходном поступку. Тај случај предвиђен је у чл. 26. З. Д. С. Ту се каже: „Но, ако суд налази . . . . . може одмах без позива странака донети пресуду да се управни акт поништи". У томе случају суд спор расправља без јавног рочишта, по писменом поступку, без узајамног саслушавања странака, и без јавности. По овоме пропису може суд одмах кад добије акта (§ 37. З. П. Р.), пресудом поништити управни акт, без позива и саслушавања странака пред судом. Потребно је само да суд нађе, да постоји супротност у актима у погледу утврђених чињеница, или да су чињенице у битним тачкама непотпуно утврђене, или да се у управном поступку није водило рачуна о формама поступка, па да може одмах без рочишта пресудом управни акт поништити. Али њоме се, као што се то одмах види, у ствари спор не расправља; њоме се само регулише ток администтр. поступка управне власти, који има да се спроведе, пре него што ствар поново дође пред управни суд. Истина, последица пресуде може бити да до тога и не дође, да се више спор код управног суда и не поведе, ако после тога у администтр. поступку наступе такве чињенице, да се ствар више и не покреће код суда.

Код Држ. Савета био је по закону исти поступак све до чл. 380. Фин. Закона за 1928/29. год. И код њега, кад се прешао претходни поступак, спор се има расправити на јавном рочишту по усменом поступку. У пракси међутим поступало се друкчије, редован поступак био је писмен. То је долазило отуда, што су ранији прописи — Уредба о пословном реду у Држ. Савету и Упр. Судовима, чл. 50.—55. — прописивали писмен поступак. Уредбодавац је у овим одредбама уредбе био одступио од начела поступка усвојених у закону. Док је у З. Д. С. прописан исти поступак и за управне судове и за Држ. Савет кад суди као управни суд I степена, а само писмен кад је административни суд II степена; дотле је у уредби био прописан писмен поступак и кад је Држ. Савет управни суд I степена. Међутим, да је законодавац био прописао усмен поступак и за Држ. Савет кад суди у I степену као што је то прописао и за управни суд, поред тога што то излази из текста закона, чији је одељак III прописан како за управне судове тако и за Држ. Савет као управни суд I степена, — види се и из напред наведеног образложења, у коме се каже, у последњем и предпоследњем ставу, да је у поступку усвојено начело непосредности, усмености и контрадикторности. Ова уредба донесена је на основу чл. 47. З. Д. С. и она према чл. 94. ондашњег Устава, (од 28. јуна 1921. год.) није смела противуречити Уставу ни

закону на основу којег је донесена. Према томе ти прописи уредбе (чл. 50.—55.) који су у противности са законом, јер се њима мења поступак код Држ. Савета прописан законом, нису се смели примењивати. Држ. Савет међутим био је стао на гледиште, да оне нису противне закону, па их је примењивао све до чл. 380. наведеног Финанс. закона.[2])

Доношењем чл. 380. поменутог закона хтело се, да се поврати законитост која је у пракси уредбом поремећена. Њиме је укинут чл. 50. уредбе који прописује да Савет суди без рочишта и кад је административни суд I степена. Али укидањем чл. 50. овом новом одредбом прописан је Савету писмен поступак само за спорове по тужбама на указе и решења о разврставању државних службеника, јер се у њој каже, да ће Савет само по тим споровима судити и даље без рочишта. Према томе, поступак код Држ. Савета био је после чл. 380. пом закона у администтр. споровима двојак: 1) по тужбама противу указа и решења о разврставању државних службеника писмен, без присуства парничних странака, и 2) по свима осталим тужбама усмен и јаван, са присуством парничних странака.

Законом о посл. реду у Држ. Сав. и Упр. Судовима од 29. маја 1929. године озакоњен је писмен поступак прописан Уредбом, а тиме је Држ. Савет добио у неколико нов поступак. По овом последњем закону, поступак код Држ. Савета је писмен, т. ј. Савет суди без присуства парничних страна (чл. 47.) По изузетку, он је усмен и јаван, са присуством парничних страна, по царинским споровима, ако то тужилац у тужби буде тражио или сâм Др. Савет нађе да је то потребно

---

2) Одлука Опште Седнице од 14. маја 1923. год.

Комисија која је у Министарству за уставотворну скупштину и изједначење закона израдила пројекат закона о Држ. Сав. и Упр. Судовима, који је доцније постао законом од 17. маја 1922. год., израдила је и ову уредбу. У њеном пројекту који је достављен Министарству Правде 1922. год. да се у смислу чл. 47. З. Д. С. донесе, нису постојале ове одредбе чл. 50-55. Оне су унесене у уредбу у Министарству Правде, и то просто преписане одредбе Закона о пословном реду у Држ. Савету од 1902. год. у скраћеном облику, и то од референта који није био уопште у току саме ствари. Он је напросто одредбе из старога закона о пословном реду, донесене за ондашњу организацију Државног Савета и у духу ондашњег поступка, убацио, и то сасвим скраћене, у уредбе спремљене за нову организацију и сасвим противне духу и изречним начелима новога поступка усвојеног у томе закону. Због тога су се те одредбе, тако скраћене и непотпуне, примењивале са тешкоћом у Држ. Савету. Нису унесене одредбе из става последњег и предпоследњег чл. 18. закона од 1902. год. у којима је био прописан поступак на састанку Држ. Савета, када је на њему Министар присутан и т. д. Све је то показивало са колико се мало озбиљности и пажње тада поступало при доношењу ових одредаба.

ANALI PFB | anali.rs

ради разјашњења ствари, дакле, факултативан. Тако данас, по садашњем позитивном законодавству, у погледу форме поступак у Држ. Савету је по правилу писмен и без присуства парничних странака; по изузетку, усмен и јаван, са присуством парничних странака.

Као што је напред већ речено, па закону поступак за Држ. Савет до пом. чл. 380. био је исти као и поступак за управни суд. Из тога већ излази да су одредбе чл. 24—28. З. Д. С., о претходном поступку, важиле за Државни Савет као што су важиле и за управне судове. Питање се поставља како је данас, од доношења новог З. П. Р. Питање се поставља због тога што су овим законом озакоњене одредбе из уредбе о пословном реду од 1922. год. које су биле у противности са законом о Држ. Савету и Управ. Судовима, у колико су прописивале писмен и друкчији поступак него што је прописан у закону о Држ. Савету и Управ. Судовима од 1922. год. Супротност је, као што смо рекли, била у томе, што закон прописује усмен и јаван поступак са усвојеним саслушавањем странака пред судом, дакле код редовног поступка, док је уредба прописивала писмен поступак, и да се само једна парнична страна-министар-може саслушати пред судом — Држ. Саветом, а друга страна, тужилац се није саслушавао пред Држ. Саветом. По закону, Држ. Савет је као и управни суд по прибављеном одговору и актима, ако није ни један од случајева из чл. 24., 26. и 27. З. Д. С. одређивао рочиште, и по свршеном рочишту изрицао пресуду; по уредби, он је имао да донесе пресуду, одбаци тужбу или поништи решење, без одређивања рочишта, по писменом поступку. Ако је пак био спор противу указа, пре него што донесе пресуду да се указ поништи, још и да учини претходно своје примедбе надлежном министру и Председнику Минист. Савета, у чему је указ незаконит, па онда по истеку рока од 15 дана, односно ако не усвоји противразлоге Минист. Савета, да решењем поништи решење министрово; док је у закону (чл. 34.) прописано да се оно поништи пресудом. Дакле била је супротност у главном, што је уредба наређивала писмен поступак, у редовном поступку, док је закон наређивао усмен и јаван поступак са саслушавањем парничних страна пред Саветом, и што је Савет имао чинити примедбе надлежном министру и Председнику Минист. Савета у случају да нађе да је указ незаконит, па тек онда да га поништи.

Већ из овога се види да није било супротности са одредбама из претходног поступка, са чл. 24. и 26. З. Д. С. Важиле су одредбе из чл. 24-26 З. Д. С. баш према чл. 34. пом. уредбе. То уосталом излази и кад се сравне одредбе чл 52. и 53. пом. уредбе са чл. 24. и 26. З. Д. С.

Arhiv Pravnih fakulteta.rs

У чл. 52. те Уредбе било је прописано да се тужба на одговор доставља Министру, прописан рок у коме има да дâ одговор, да министар може тражити, да он или његов заступник буде саслушан у нарочитој седници одељења, да се ми-

нистри могу међусобно заступати, и да Савет приступа решавању ако не усвоји министрово објашњење. Није ту ништа било казано, шта бива у међувремену, кад дође одговор од министра и акта. Тај међупоступак био је предвиђен у чл. 34. пом. Уредбе који је био прописан за Држ. Савет и за управне судове. По томе пропису, предмет се (тужба и акта) упућују једном известиоцу, који има да поднесе реферат о томе: да ли стоји случај из чл. 24., 26. и 27., и ако по томе реферату суд нађе да не стоји ни један од тих случајева, одлучује да се ствар пресуди у јавној седници по чл. 28. З. Д. С. Према томе чл. 50. пом. Уредбе, који је прописивао да Савет решава без присуства парничних страна, био је у супротности са овим последњим ставом чл. 34, у коме се каже, да се одређује јавно рочиште ако није ниједан од случајева из чл 24. 26. и 27. З. Д. С. Није дакле у супротности са чл. 24. и 26. З. Д. С., јер се и по овим прописима решава по писменом поступку. Чл. 34. Уредбе дакле, у колико је наређивао да се предмет упућује известиоцу и да се претходно констатује да у дотичном случају не стоји случај из чл. 24. и 26. па онда да се приступа редовном поступку, био је допуна чл. 52. и 53. пом. Уредбе, а није био са њима у супротности као што то није био ни са чл. 24. и 26. З. Д. С. Дакле, и у случају примене прописа из уредбе о писменом поступку морало се претходно утврдити, да није ниједан од случајева из чл. 24. и 26. З. Д. С., морао је дакле сваки спор проћи кроз претходни поступак па се тек онда могло прећи на редован писмени поступак по уредби.

Ове одредбе о писменом поступку код редовног поступка у Државном Савету из Уредбе, које су озакоњене садањим законом о пословном реду, допуњене су у § 47. (ранији пропис уредбе чл. 50.), на тај начин што се предвиђа и усмен поступак поред писменог поступка, али само за спорове царинске, и то факултативно. Овим увођењем писменог поступка сада хтело се да се убрза рад у Савету. Сматрало се да велики број несвршених спорова у Савету долази од усменог поступка, саслушавања странака пред Саветом и осталих формалности око одређивања рочишта, позивање странака и т. д. Да се то избегне, уведен је писмен поступак, јер се сматрало да се спорови по томе поступку могу брже свршавати.[3]) Иначе доношењем З. П. Р.

[3]) Погрешно се мисли, да велики број нерешених спорова у Државном Савету долази у главном отуда што је у закону био предвиђен усмен поступак. Истина је да се брже суди по писменом поступку, али у накнаду за то, боље се суди по усменом поступку, са саслушавањем странака пред судом. Ипак нагомиланост нерешених спорова у Савету не долази од усменог поступка Питање нагомилаености нерешених спорова у Савету није решено тиме што је уведен писмен поступак. Напротив, број несвршених спорова мало ће се изменити ако се у Савет не пошаљу људи који посао познају. Потребно је да у Савет долазе

није се хтело ништа мењати већ само да се прописи уредбе о пословном реду доведу у сагласност са дашњим режимом.

Тако чл. 34. Уредбе постао је § 31. З. П. Р.; чл. 50. постао је § 47. З. П. Р.; чл. 51. Уредбе-§ 48. З. П. Р.; чл. 52. Уредбе-§ 49. З. П. Р.; чл. 53. Уредбе-§ 50. З. П. Р.; чл. 54. Уредбе-§ 51. З. П. Р.; чл. 55. Уредбе-§ 52. З. П. Р. Учињене су само неке допуне, као н.пр. у § 49. З. П. Р., да се тужба доставља на одговор ако се нађе да има уопште места административном спору, да може министров заступник бити начелник министарства или шеф одсека, у § 52. (раније чл. 54. Уредбе) замењена је реч „решење" са „пресудом" и тиме доведен у сагласност са З. Д. С.

Већ то што се доношењем З. П. Р. није хтело ништа мењати у поступку Држ. Савета, и што су наведене одредбе остале у суштини исте, показује да су и одредбе о претходном поступку — чл. 24-26 З. Д. С. — остале у важности и за Држ. Савет као што су оне остале у важности за управни суд, пошто оне, према напред наведеном, нису са њима у супротности да би по § 61. З. П. Р. престале да важе за Држ. Савет. Законом о пословном реду само су допуњене одредбе у З. Д. С.,у колико нису изречно укинуте. Према томе, све одредбе одељка III З. Д. С. из чл. 21-26 закључно, као и остале одредбе из чл. 29, 32. (само место речи „рочишту" треба читати „извиђању" за Држ. Савет) 33, 34, 35 и 36 З. Д. С., као општи прописи за Држ. Савет и управне судове, поред одредаба из З. П. Р. у §§ 46-52, важе и даље за Држ. Савет. Не важе за Држ. Савет само одредбе чл. 27, 30. и 31. З. Д. С. али и оне важе у случају ст. 2. § 47. З. П. Р. т. ј. кад Савет спор расправља на јавном рочишту (царинске спорове). Члан 34. З. Д. С. допуњен је §-ом 51. и 52. З. П. Р. у толико што у случају § 52. (раније чл. 55. Уредбе) Савет не изриче пресуду већ извештава ту-

стручни људи. Та стручност мора се тражити исто онако као што се она тражи код редовних судова. Као год што се од судија и секретара Касационог Суда тражи стручност, исто тако се она мора тражити и од саветника, референата и секретара Државног Савета. Без стручних људи послови у Државном Савету, с обзиром на њихову природу, не могу се отправљати са потребном брзином коју број његових послова захтева, нити онако темељно како то сама његова функција као врховног административног суда тражи. Ти послови не могу се отправљати ни на онај начин како се то ради на пр. код Касационог Суда. Касациони Суд има законски образложену одлуку нижег суда и жалбу, да оцени по жалби да ли је формални и материјални закон примењен одлуком у оном смислу у коме они гласе; Државни Савет кад је суд I степена има тужбу и решење министрово, које често пута садржи одлуку без икаквих разлога или са најштуријим разлозима. Због тога је често пута тешко наћи у чему је спор, које правно питање има да се расправи, док се цео предмет са свима актима не расмотри. А то опет тражи довољно времена и стручну спрему онога који ствар расматра. С друге стране, Касациони Суд има да примени неколико закона, а до изједначења, само законе са једног правног подручја: грађански за-

жиоца да ће му министар издати друго решење сагласно примедбама Држ. Савета.

Према свему довде изложеном, кад Савет прими једну тужбу, он је претходно упућује надлежном министру на одговор, *ако нађе да уопште нема места управном спору* — § 49. З. П. Р. Овде се мисли на чл. 24. З. Д. С. т. ј. да се тужба доставља на одговор министру тек ако се утврди да не стоји ни један од случајева из чл 24.; иначе Савет такву тужбу одбацује одлуком по томе пропису. Шта бива кад Савет прими одговор није прописано у § 49. пом. закона него у чл. 26. З. Д. С. Савет испитује најпре је ли случај из тога члана, па ако нађе да јесте, ништи управни акт по томе пропису. Ако пак нађе да није случај из чл. 26., он ће поступити по последњој реченици § 49. З. Р. П., у случају министровог решења, или по § 50. З. П. Р., ако је случај указа. Пропис чл. 26. З. Д. С. само је допуна § 49. и 50. З. П. Р. Другим речима, ако нађе да случај није из чл. 26, он ће поступити по редовном поступку за Држ. Савет прописаном у § 49, 50, 51. и 52. у вези са § 46. З. П. Р. и са чл. 32, 33, 34 и 35 З. Д. С.

Није сувишно овом приликом напоменути, да се § 52. односи само кад је у питању указ а не и кад је у питању и решење министрово. Ово излази из тога што се у овој одредби каже да ће министар, ако изјави Савету да се слаже са гледиштем Држ. Савета, издати тужиоцу решење сагласно примедбама Саветским, јер Савет чини примедбе само у случају указа (§ 50) а не у случају решења министровог. Истина ту може забуну чинити то што се у § 52. каже, да ће министар издати тужиоцу решење а не каже се да ће се издати нов указ, како би одговарало самој ствари. Међутим мора се имати у виду да је ова одредба просто преписана у уредбу о послов-

---

кон и грађанско-судски поступак, кривични закон и кривично-судски поступак, закон трговачки, (по акционарским друштвима, стецишних), о пороти, о штампи и т. д., у главном, све прикупљене у зборницима и у приватним издањима, да их примени са својом дугогодишњом јуриспруденцијом. Редак је случај да примени какву одредбу које нема у зборнику или у каквом засебном издању, или да није у пракси већ примењивана.

Код Државног Савета ствар је савим друкчија. Он примењује прописе из свих шест правних подручја. Сви они прописи које примењују поједина одељења Касационог Суда у Загребу, Београду, Новом Саду, Сарајеву и Цетињу могу доћи у примену код Државног Савета кад год их примењује управна власт (ако иначе те одлуке управне власти не подлеже расматрању редовних судова). Поред тога, безброј прописа из управног законодавства, (само преко 600 Уредаба које су на основу ондашњег Устава добиле законску снагу, од којих је највећи број још у важности). Кад се овоме дода и чињеница, да не постоји један уређен зборник закона и уредаба, онда се може схватити колико је рад Државног Савета отежан. Често пута је теже наћи правни пропис који дотични случај регулише него га применити. Још чешће је, према садањем законодавству много теже утврдити да ли један пропис још важи или је

ном реду од 1922. године из закона о пословном реду у Држ. Савету од 1902. год., која је била прописана за друкчији поступак него што је он у садањем закону предвиђен, а из те уредбе у садањи З. П. Р. По закону од 1902. год. чињене су примедбе и на решења министарска, док се овде по овоме закону оне не чине па је отуда и дошла ова несагласност. Место *решење* требало је да стоји, да ће се донети нов указ, што би одговарало духу закона.

Као што смо видели, доношењем З. П. Р. остаје и даље у важности и за Држ. Савет претходни поступак прописан у чл. 24. и 26. З. Д. С. И по овом закону, дакле, мора Савет претходно испитати уредност тужбе као и уредност поступка при доношењу решења (чл. 23. тач. 2. З. Д. С.), па кад утврди, да није ни један од случајева тамо предвиђених, прећи на редован поступак, одредити рочиште, ако је случај из става 2. § 47. или, ако то није случај, спровести писмени редовни поступак по § 46-52 З. П. Р. у вези са чл. 32. — 35. З. Д. С. Само у погледу форме, поступак је и кад Савет решава у претходном поступку писмен као и у редовном поступку, те у томе погледу нема разлике.

Тешко би се могло бранити друго гледиште, да је доношењем § 49. и 50. З. П. Р. престао да важи за Држ. Савет чл. 26, кад не суди спор на јавном рочишту, т. ј. да је овим двема одредбама закон прописао целокупан поступак Држ. Савета од пријема тужбе до доношења пресуде (§ 51. З. П. Р.); и пошто у томе поступку није прописано да Савет цени да ли стоји случај из чл. 26. З. Д. С., као што је то прописано за случај из чл. 24. З. Д. С., да је он престао да важи. Другим речима да то показује, да законодавац није хтео да остави Држ. Савету потпун претходни поступак, као што је то учинио за управне судове (§ 31. З. П. Р.) већ само питање оцене уредности тужбе, (чл. 24 З. Д. С.) т. ј. кад утврди, да није случај из чл. 24. пом. закона да поступи по осталим одредбама из § 49. и 50. З. П. Р. То гледиште међутим било би супротно намери законодавчевој, по којој се уредба о пословном реду у

---

укинут каквом уобичајеном клаузулом из Видовданског Устава или којег закона: „сви прописи који су му супротни укидају се". А то утврдити не може се без стручног познавања ствари, труда и марљивости. За то је потребан референт (било да његову дужност врши саветник, референт или секретар) да претходно проучи предмет и изложи у чему се састоји спор, да пронађе све сродне одредбе у разним законима, у колико се односе на дотично правно питање и изнесе их Савету да их има у виду при расматрању. Није редак случај да се због недостатка зборника предмет одложи, док се не нађе закон потребан за доношење одлуке. Свега тога нема код Касационог Суда.

Кад се све ово има у виду, као и начин попуњавања упражњених места у Савету и његова недовољна организација за вршење послова по постојећем поступку, јасно је да се од људи често пута недовољно стручних не може тражити да тај посао савладују, па је и разумљиво зашто има толико нерешених спорова

ANALIFB | anali.ro

Држ. Савету и управним судовима од 1902. год. хтела само довести у сагласност са изменама учињеним у закону о Држ. Савету и управним судовима у смислу новог режима, и да би се у исто време омогућило што брже решавање спорова у Савету; хтело се да се уведе писмен поступак онде где је био усмен, т. ј. да се редован поступак који је био усмен замени писменим. Међутим поступак по чл. 26. већ је био писмен. То гледиште, да је чл. 26. престао да важи за Државни Савет, било би дакле и веће одступање од закона о Држ. Савету и управним судовима (који садржи основе поступка а уредба само њихово извођење), што не би одговарало намери законодавца, који је хтео да се поступак убрза и спорови брже решавају; док би се он оваквим тумачењем успоравао, јер би морао да се спроводи редован поступак у сваком случају (дакле и у случају чл. 26.) који је поступак дужи и компликованији (на пр. достављају се примедбе министру и Председнику Минист. Савета) па се у недостатку изречне одредбе *такво тумачење не може ни примити.*

Из свега овога излази да и за Држ. Савет важи претходни поступак. И ту важи оно што смо казали напред, да се овим претходним поступком даје Савету могућност, да спор још у томе поступку реши, било одбацивањем тужбе, ако је случај из чл. 24, било ништењем управног акта, ако је случај из чл. 26.; другим речима, да се Савет још у овом поступку растерети од неуредних спорова.

* * *

По чл. 25. З. Д. С. суд доноси своју пресуду на основу чињеница које је утврдила управна власт. Из тога би изгледало да управни суд не би могао да испитује чињенично стање, већ да има узети то стање онако како га је утврдила управна власт. Да у томе суд није ограничен, види се из напред наведеног чл. 26. пом. закона, где се каже: да суд може ако нађе, да постоји супротност у погледу утврђених чињеница, или да су оне у битним тачкама непотпуно утврђене, поништити одмах управни акт, што значи, да је суд овлашћен да испитује чињенично стање. То уосталом одговара и тексту чл. 25. где се каже, да суд *по правилу* доноси пресуду на основу чињеница које је утврдила управна власт, што значи не увек. Одредба чл. 25. има се дакле разумети само тако, да суд то стање не испитује ако се оно не покаже спорно, било по наводима у тужби, било кад то сам суд нађе у току спора.

Овај пропис је у исто време и аргументат, да суд може поништити управни акт и са других разлога, а не само са оних који су у тужби наведени,[4]) јер закон каже: „но, ако суд налази . . . . .“ То је у осталом и логично, пошто на томе

[4]) Видети наш рад са Љуб. Радовановићем: „Из управно-судског поступка“ издање Геце Кона, 1928. год. стр. 67, Библиотека за правне и друштвене науке.

чињеничном стању има суд да заснује своју одлуку. Истина, противу тога могао би се навести чл. 23. З. Д. С. а наиме, да тачка 1. овога прописа одговара чл. 34. т. ј. кад се тужба односи на ову тачку, да суд доноси пресуду по чл. 34.; а кад се тужба односи на тач. 2. чл. 23., да суд доноси пресуду по чл. 26.; другим речима, да суд доноси пресуду према наводима у тужби. Међутим из дикције чл. 26. види се да се ту мисли, да сâм суд, и ако се на то у тужби не би ударило, може, ако нађе да стоји случај из чл. 26., акт поништити без обзира на наводе у тужби. Главно је да је петит тужбе, да се њоме тражи поништење управног акта као незаконитог. То одговара и циљу установе административних судова код нас, да се судском контролом над управним актима управне власти одржи правни поредак, поправи администрација. И овде важи оно што смо рекли напред, да се при примени одредбе § 58. З. П. Р., по коме се празнине у З. Д. С. и у З. П. Р. попуњавају сличним одредбама грађанско-судског поступка, мора водити рачуна о природи административног судства, да је тежиште његово одржање правног поредака, док је код грађ. суд. поступка тежиште заштита права појединаца. Зато је то у чл. 26. нарочито истакнуто кад се каже „ако суд налази . . . . .“ и дата суду могућност да акт поништи, ако нађе да стоји један од случајева у томе члану, и ако се у тужби не би са тих разлога нападао управни акт. То је и разумљиво, јер ако на пр.Министар Унутр. Дела и ако ненадлежан донесе решење да се разведе брак Милеве и Милана П. и Милева се против те одлуке жали, али се не жали због ненадлежности већ због другог неког разлога, на пр. да не стоји ни један од случајева из грађанског закона за развод брака, абсурдно би било да таква одлука постане извршна и да се изврши, а она би то могла постати кад суд не би смео решење поништити са другог разлога на пр. због ненадлежности, а не само са оног који је у тужби наведен. Или на пр. Министар Војске и Морнарице донесе решење о наплати мањка царинских дажбина и ако је за то надлежна односна царинарница и Министар Финансија. У тужби међутим тужилац се не тужи због ненадлежности већ због неких других разлога.[5]) Кад већ тужба постоји противу дотичног решења, управни суд може сâм по званичној дужности да оцени, и да ли је дотична управна власт била надлежна да одлуку донесе, јер је ту у питању одржање правног покрета.

Да се једна одлука управне власти може поништити по чл. 26. потребно је: 1) да постоји противуречност у актима у погледу утврђених чињеница, или: 2) да су чињенице у управном поступку у битним тачкама непотпуно утврђене; или најзад: 3) да се у управном поступку који је претходио није водило рачуна о формама поступка.

[5]) Ми овде наводимо нарочито грубе примере, јер се њима најбоље потврђује наша теза.

Ту су као што се види набројана сва три случаја који, ако суд нађе да постоје, дају овлашћење суду да одлуку управне власти одмах поништи без позива странака односно без редовног поступка (за Државни Савет).

1) *Први случај. Постоји противуречност у актима у погледу утврђених чињеница.* — Поред правних послова т. ј. изјава воље, које су управљене на произвођење правног дејства, човек чини и извесне радње, којима се не ствара никакав правни посао. Тако на пример кад радник на каквој грађевини носи цигље, креп и т. д. тиме не врши никакав правни посао. Исто тако кад професор држи предавање ученицима, кад се какво лице шета на улици, чистач улице кад чисти улицу и т. д., те радње не садрже никакав правни посао. Често ове радње не интересују ни у колико право; али опет и оне могу имати везе са правом, могу имати извесне правне последице. Тако ако радник повреди какво лице ношењем материјала на грађевину, или чистач чишћењем улице, или професор увреди неко лице у своме предавању каквом изјавом и т. д., повређени има право на накнаду. Поред тих људских радњи има и извесних догађаја, чије наступање је независно од воље човекове, а које може изазвати правне последице. Тако на пр. смрћу de cuius-a ab intestat отвара се закони ред наслеђа; рођење има такође многобројне последице: дете рођено и шта више зачето добија по закону један статус; пожар може произвести многобројне правне последице: код осигурања право оштећеног на накнаду од осигуравајућег друштва; — на накнаду штете у случају злонамерне паљевине — чл. 1. закона о накнади штете за намерну паљевину од 1903. год., ако паљевину пријави у року од 5 дана, и т. д. Исто тако рокови и услови могу произвести правне последице, односно могу имати за последицу постајање, наступање и губитак једне правне ситуације (скуп права и обавеза једнога лица). Све те радње и догађаји називају се материјалним чињеницама. Али одмах мора се приметити да се овим чињеницама не ствара никаква правна ситуација појединаца. Тиме што је радник повредио једно лице, повређени само задобија право да тражи накнаду а учинилац обавезу да ту накнаду да — § 820 ср. грађ. закона. Правна ситуација ствара се тек изјавом воље повређеног којом тражи накнаду, задовољење. Ако се повређени не користи својим правом да ову накнаду тражи, правна ситуација неће бити ни у колико измењена. Сâм догађај, произведена повреда је само услов да он изврши своје законито право на накнаду. Исти је случај и кад професор у предавању оклевета или повреди неко лице. Увреда нанета само је услов да оклеветани или увређени може тражити накнаду — § 800 грађ. зак., казну за учиниоца — § 297 и 313 кривичног закона од 27-I-1929. год. и да судија на истог може применити казну. Ако повређени не поднесе тужбу, правна ситуација ни једног ни другог неће бити измењена. Исто тако на пр. тај факт што је један чиновник навршио 10

година ефективне службе — чл. 1. закона о стицању права на личну пензију државних службеника од 1. марта 1929. год. Служб. Нов. XXШ/29, не мења његову правну ситуацију. Његова правна ситуација биће измењена само изјавом воље надлежног државног органа, којим га ставља у пензију. Тих десет година службе само су услов, да га може надлежна власт пензионисати, да може извршити своју закониту надлежност. Тек изјавом воље дотичног органа којим га ставља у пензију измењена је правна ситуација дотичног чиновника. Тих 10 година даљи су услов да овај чиновник може извршити своје законито овлашћење, да може изјавити вољу, тражити да му се одреди пензија, ако не би била одређена у року предвиђеном по службеној дужности (чл. 152. Зак. о чин.). Тако је и у случају кад чиновник нема 10 година службе. Та чињеница даје могућност, овлашћење управној власти да дотичног чиновника отпусти у интересу службе на основу чл. 1. закона о постављању, премештању и т.д. државних службеника од 12. јан. 1929. год. Служб. Нов. бр. VI/29.

Кад власт има да донесе какву одлуку и та одлука има да се заснује на каквим чињеницама, она има најпре у административном поступку да утврди те чињенице па онда да донесе своју одлуку.[6]) Тако на пример ако има да се попуни једно упражњено место чиновничко, она ће имати код кандидата који долази у обзир, да утврди да ли има потребан број година службе за ту групу према чл. 57. закона

---

[6]) Државни Савет, пресуда од 1. - XI - 1928, *спор Адем Баба у Скопљу*. „Из тужбеног решења и одговора министровог излази да је тужилац постављен само за шеха и имама текије а не за мутевелију поменутог вакуфа; док се уверењем суда општине скопске од 23. новембра 1925. год. Бр. 39.229, као и пресудом муфтије скопског од 7. VI 1924 год., Бр. 269, доказује да је за намесника шеха — старешину и имама текије устоличен тужилац и да је према предању од увек имање вакуфа било под управом шеха који је једновремено био и мутевелија. Из тога следује да та чињеница *није потпуно утврђена* тужбеним решењем, односно да *постоји супротност између наведених доказа с једне и решења одговора министровог с друге стране*, па се с тог разлога и тужбено решење има одмах,..... поништити."

Други случај: Државни Савет — пресуда од 22-П-1929 год., Број 38582/28. спор Д. А. И., чувара шума: „При доношењу оспореног решења..... нису цењени сви податци о служби тужиочевој. Уз тужбу тужилац подноси решење о његовом разврставању ... којим му је на дан 1. септембра 1923. год. признато 8 год., 8 мес. и 22 дана службе. Поред овог доказа он у тужби тврди да је на дан 1. децембра 1925 год. напунио 10 год. службе, па из тога изводи да према чл. 336. Фин. Зак. за 1928/29 год. није могао бити отпуштен, него пензионисан. А пошто Министар у пом. свом акту Бр. 38188 од 24. новембра 1928 год. на ово тврђење тужиочево не даје никаквог одговора, то значи да он није ни ценио све податке о служби тужиочевој, и да стога није утврдио ни

ANALI PFB Janeli.ro

о чиновницима,[7]) и да ли испуњава остале услове из чл. 62. истог закона. Или на пр. ако има да се решава о одобрењу једне лицитације, одржане ради набавке или израде каквих радова за државу, мора се претходно у административном поступку утврдити је ли лицитација била обављана, да ли су извршене остале радње које Зак. о Држ. Рачуноводству наређује. Ако међутим у актима постоје документи којима се утврђује да дотични службеник нема потребан број година службе према чл. 57. зак. о чиновницима за групу у коју је постављен, или да лицитација није била објављена у смислу чл. 89. Зак. о Држ. Рачуноводству, у таквим случајевима закон овлашћује администтр. суд да може поништити дотичну одлуку одмах без спровођења редовног поступка. Исто тако на пр. кад власт узме да је награда чиновницима једног надлештва за прековремени рад одређена у извесној суми па ту исту суму одреди и чиновницима другог надлештва у интересу службе, да би се награде свима чиновницима изједначиле; а међутим актима се утврди противно, да је величина награде чиновницима првог надлештва већа или мања него што се тим решењем одређује чиновницима овог другог надлештва, решење је у административном поступку неправилно донесено, јер постоји противуречност у актима у погледу утврђених чињеница[8]).

---

тачно трајање службе која се за пензију рачуна, па ни евентуално право тужиочево на пензију. Како је међутим *потребно све ове околности оценити пре доношења управног акта*, а у овоме случају је то пропуштено оспорено решење има се поништити и по чл. 26. З. Д. С., с тога што непотпун поступак који који му је претходио."

[7]) Пресуда Државног Савета од 4. јануара 1928. год. Бр. 29293: „...постоји противуречност у актима у погледу чињеница на којима је оспорено решење основано. Оспорено решење означава 1. август 1920 године као дан тужиочевог ступања у службу; у уверењу шумске управе у Голубцу бр. 3961 од 23. новембра 1924. год., тврди се да је тужилац у служби од 6. августа 1920 год., а у извештају административног одељења Министарства и у службеничком листу каже се да је он постављен 22. јула 1920. год. У погледу првог престанка службе тужиочеве исто тако постоји противуречност у актима. Због овога а на основу чл. 26. З. Д. С. оспорено се решење има поништити с тим да Министар прикупи тачне податке о служби тужиочевој и донесе ново решење".

[8]) Пресуда Државног Савета Бр. 37901 од 17. септембра 1925 године: „.... Министар Финансија је донео решење које се тужбом напада на основу једног решења Министарског Савета које је по својој садржини противуречно. Док се у начелном делу поставља наређење за управну власт, да се првим и другим секретарима Држав. Савета издаје за прековремени рад исто онолико колико је одређено за особље Ген. Дир. Држав. Рачуноводства; дотле се у прорачуну — цифрама — износи величина тих хонорара која није у сагласности са првим делом истога решења Мин. Савета, пошто се из акта овога предмета види да је

И заиста у оваквим случајевима није потребно да се спор обавља по редовном поступку на јавном рочишту или шиљањем примедаба (за Држ. Савет) кад се одмах утврђује да чињенице на којима је заснована одлука нису утврђене. Одређивање рочишта и саслушавање странака на суду, или спровођење редовног поступка код Држ. Савета било би не само излишно већ би губитком времена око тога адиминистр. суд застајао у решавању осталих спорова. Законодавац је то увидео па је зато овластио управни суд да у таквом случају може одлуку поништити одмах без позива странака, односно без спровођења редовног поступка.

(Наставиће се)

**Божидар Протић.**

---

## РАЧУНСКА ПАРНИЦА*)

**Историја.** Основ за вођење рачунске парнице налазимо још у Римском Праву. Тако по l 46 § 4 D 3,3 пуномоћник је био дужан да положи властодавцу рачун како о свим пословима тако и о свим вођеним парницама за рачун властодавчев. Тако исто и тутор је према l 1 § 3 D 27 имао обавезу да по престанку туторства положи рачун о свом раду. Тога ради тутор је био дужан тражити да се пупили постави старатељ коме ће рачун положити а пупила је имала према тутору тужбу actio de rationibus distrahendis у случају да је тутор при предаји рачуна што затајио. Ову обавезу о полагању рачуна имао је и старатељ 25 XXVII 3. Пупила је имала на његовој имовини privilegium principale а од Константина пређутну хипотеку. Ова обавеза старатеља била је санкционисана тужбом actio directa negotiorum gestorum utilis.. Најзад обавезу на пологање рачуна у римском праву имао је и negotium

---

особљу Ген. Дирекције Држав. Рачудоводства дат сасвим други — већи хонорар.....

Према томе Министар Финансија је дужан да издејствује решење Мин. Савета које ће бити у духу начела постављеног у напред поменутом решењу Мин. Савета па према њему уредити и величину награде особљу Држав. Савета на исти начин као и односном особљу Ген. Дир. Држав. Рачуноводства"

*) Литература: Живко Милосављевић: Римско приватно право: Marcel Planiol: Traité élémentaire de droit civil (1915); Dr. A. Förster: Die Civilprozessordnung für das Deutsche Reich; Др. Драгољуб Аранђеловић: Принципи аустријског грађанско-судског поступка (правне расправе 1921 год.); Милан Л. Сретеновић: О рачунским парницама по аустријском грађанском поступку (Архив 1910 к. IX бр. 1.); Ђ. Б. Несторовић: „Парнице због рачуна" (Правне расправе и чланци 1911 г.); Лаз. Урошевић: „О избраном суду по закону о поступку судском у грађ. парницама (Критичке студије из области права 1926. г.)

ANALI PFB (anali.rs)

gestor о трошковима за послове које је непозван учинио на корист трећег лица l 2 § 4 D 35.

**I. Рачунска парница у страном законодавству.**

**А. Француско право** — Француски законодавац говори о рачунској парници у глави IV. грађ. суд. поступка која носи наслов Des redditions de comptes а у члановима од 527 - 542. По чл. 527. тужбу противу рачунополагача треба поднети судијама који су их поставили, старатељи судијама онога места где је старатељство одређено, а сви остали судијама њиховог домицила. Пресуда којом се досуђује полагање рачуна мора да одреди и рок у коме се рачун има положити као и судију, пред којим се рачун има положити — чл. 530. Трошкови око полагања рачуна падају на терет рачунопримца а по изузетку на терет рачунополагача ако је рачунополагач смењени тутор јер је он својом грешком учинио потребним полагање рачуна — чл. 471. г. з. Рачунодавцу се према чл. 532. г. с. п. признају ови трошкови око полагања рачуна: путни трошак, ако га је било, награда адвокату који је документа рачуна довео у ред, таксе за оригинале и копије, трошкови за подношење и потврђивање рачуна. О форми у којој се рачун има поднети говори нам чл. 533. по коме рачун има да садржи: стварна примања и издавања, затим да буде завршен рекапитулацијом поређења тих примања и издавања а може имати и засебан одељак за предмете који има да се приме. Рачунополагач је дужан рачун да поднесе и потврди лично или преко нарочито одређеног пуномоћника у одређеном року дана кога судија буде одредио а у присуству рачунопримца који мора бити позван. На случај да рачунополагач не положи рачун у одређеном року биће на то приморан забраном и продајом његових добара до износа суме коју суд одреди а ако би суд нашао за потребно моћиће на то бити присиљен и затвором, — чл. 534. Ако би се по поднетом рачуну показало да су примања већа од издавања рачунопримац може захтевати од судије и пре одобрења рачуна извршност за онај вишак — чл. 535. По подношењу и потврди рачуни ће бити достављени адвокату рачунопримца а овај их има вратити суду у року који судија, под претњом казне, буде одредио. Документа положеног рачуна морају бити нумерисана и парафирана од стране заступника рачунополагачевог — чл. 526. Пошто судији заступник рачунопримчев буде вратио рачун, судија заказује рочиште на које му странке имају предстати ради давања изјава, доказа и приговора у предмету спорнога рачуна које се имају ставити у записник. На случај да странке изостану са овог рочишта судија спроводи цео спор суду једним обичним актом. После овог поступка доноси се пресуда по рачунској парници која мора да садржи прорачун примања и издавања и да утврди тачну разлику ако је буде било — чл. 540. После овако донете пресуде ревизија рачуна неће се дозволити никоме изу-

зев странци која то буде захтевала у случају заблуде, омашке, преваре или двоструког урачунавања која тај захтев мора да поднесе истом суду.

**Б. Немачко право** — У немочком грађанском судском поступку по рачунској парници говори се у §§ 348—354 а у глави која носи наслов „Приправни Поступак у рачунским споровима и сличним парницама" а за који поступак Förster у свом делу Das Civilprozessordnug für das Deutsches Reich вели, да је приправни поступак редовне грађанске парнице. Спорови у којима се има наредити приправни поступак наведени су у § 348 прмера ради и то су: спорови око тачности рачуна, расправе о имовини, и другим сличним односима на пример у споровима између закуподавца и закупца због оправки на закупном добру, упропашћавању појединих предмета примљених по инвентару, одвајању плодова и томе слично. О томе да ли треба увести приправни поступак одлучује суд по слободној оцени. Тражења пак странке да се изведе приправни поступак имају карактер само једне побуде. Увођење приправног поступка може тек тада уследити пошто је свршена расправа о приговорима који би спречавали парницу а допуштен је у сваком стадијуму поступка па и у призивној инстанци. У решењу којим се уводи приправни поступак треба навести да ће се поступак обавити пред једним наложеним судијом § 349. Наложеног судију који има да обави приправни поступак одређује председник суда по правилу истовремено са доношењем решења о увођењу приправног поступка. Такође и рочиште пред наложеним судијом по правилу треба заказати решењем о увођењу приправног поступка. Пропустили се то учинити то рочиште заказује судија и о томе по званичној дужности обавештава странке. У случају да је наложени судија спречен да испуни налог то председник одређује другог члана. Задатак приправног поступка је прикупљање, пречишћавање и дефинитивно утврђивање спорног материјала. Скупљање и пречишћавање састоји се према § 350. у:

1.) Прикупљању изнетих тражења и за доказивање истих изнета нападна и одбранбена средства.

2.) Сређивању тако прикупљеног материјала у спорни и неспорни.

3.) У погледу спорних треба описати потпуно стање ствари како произлази из навода странака, наводећи доказна средства назначена од странака, истакнуте доказне приговоре и учињене изјаве о доказним средствима и доказним приговорима.

Припремни поступак треба завршити тада ако се са припремањем расправе тако далеко одмакло да се на основу постигнутих резултата може донети одлука. О томе, да ли је овај циљ постигнут одлучује најпре наложени судија. Сматра ли колегијум за потребно и даље припреме то може опет закључити увођење приправног поступка. Резултат

ANALI PFB | azalib.rs

приправног поступка треба ставити на протокол. Шта у тај протокол треба да се унесе одлучује наложени судија. Изостану ли са рочишта пред наложеним судијом обе странке то поступак почива. У случају пак да се на рочишту појави само једна странка то се према § 381. само са њом има расправљати и о томе протокол сачинити, па се по званичној дужности заказује ново рочиште на које ће се позвати изостала странка достављајући јој уз позив препис протокола са овог рочишта. Изостане ли ова странка уз пркос уредно достављеног јој позива опет, то се сматра, да су наводи противне странке на прошлом рочишту доказани. Изосталој странци се не допушта на доцнијим рочиштима у приправном поступку да ово њено предпостављено признање обара. То јој није допуштено ни у доцнијој усменој расправи но томе има места у призивној инстанци. Наступање ових последица неуредности бива само по себи те није потребно да противник изостале странке што у овом правцу чини. Та последица наступа и онда ако се противник изостале странке не појави на новом рочишту. По окончању приправног поступка судија ова акта спора предлаже председнику који одређује рочиште за продужење расправе о чему обавештава странке по службеној дужности — § 352. Усмена расправа која наступа после приправног поступка у главном је ограничена на чињенице изложене у протоколу приправног поступка. Ако једна странка изостане са усмене расправе то се тражења која су по садржини протокола у приправном поступку неоспорна т. ј. призната имају расправити делимичном пресудом. Ова пресуда има карактер контрадикторне пресуде. О осталом пак тражењу, ако то затражи странка која је дошла има се по прописаним правилима донети пресуда у одсуству странке. Ако је дакле тужилац одсутан то се тужба пресудом у одсуству странке без обзира на по њега повољан исход приправног поступка има да одбије. Ако је тужени одсутан то важи што је протоколом приправног поступка утврђено као доказано и у колико је тужбени захтев оправдан има се пресуда у одсуству странке издати без обзира на у протоколу утврђена противна изјашњења туженог § 353. Пред наложеним судијом изостала или ускраћена изјава о чињеницама, исправама или понуђеној заклетви не може се више у усменом поступку поновити. Изјаве једне пред судијом појављене странке имају се само у том случају да сматрају као изостале ако је странка на давање изјаве била позвана. Тражења, нападна и одбранбена средства, докази и приговори који у протоколу наложеног судије нису установљени могу се у усменој расправи само тада доказивати ако се вероватним докаже да су иста тек доцније настала или странци познатим постала. § 354.

**Аустријско Право.** — И аустријски грађански поступак од 1895. год. по угледу на немачки од 1877. год. предвиђа у рачунским парницама приправни поступак о чему се говори

у т. 1. §. 245. главе која носи наслов »Vorbereitendes Verfahren«, а § 245. нам каже да се приправни поступак пред наложеним судијом за приправу усмене расправе може наредити: „У приправним споровима који се тичу тачности рачуна, разлучења имовине или сличних одношаја а у којем се има расправљати о знатном броју спорних тражења или против тражења или напомене." По овој одредби приправни поступак се дакле у рачунским парницама не уводи увек већ једино у случају знатног броја тражења или против тражења ако је нужно да се она предходно пречисте и среде, иначе се на рачунску парницу имају применити прописи општег грађанског поступка као и за сваку другу парницу. Што се тиче саме тужбе у рачунској парници она као и свака друга тужба према § 226. г. с. п. мора да садржи неко одређено тражење. У тужби мора да се укратко и потпуно наведу све чињенице на којима се тражење заснива и најзад тужба мора да означи по-именично доказна средства, којима се тужитељ намерава послужити код расправе да би доказао своје наводе у тужби. Ако тужба није очигледно неуредна председник ставља наредбу да се прими и туженом достави на одговор § 230. и у исто време одређује и рочиште које се зове „прво рочиште", с роком највише од 14 дана § 231. Ово се рочиште обавља јавно и без принудног заступника што је иначе редовна установа аустријског грађанског поступка § 27. На овом рочишту има да се утврди, да ли је нужно вођење спора и да ли има каквих приговора који спречавају парницу. На име да ли се парничари на понуду суда неће одмах поравнати, или ће тужени признати наводе тужбе, или ће се тужилац, услед предходног ван судског намирења, одрећи тражења у тужби. Да се истакну ексцепције: о ненадлежности суда, недозвољености правног пута, застарелости, да се о том предмету већ води једна парница, ексцепција да је та ствар већ пресуђена. Ако ма који од ових случајева наступи ствар се одмах од стране дотичног судије пресудом расправља § 239. Према § 243. судија коме се наложи да одржи прво рочиште, има — ако по резултатима тога рочишта буде потребно наредити расправу — одмах на рочишту туженом да наложи, да поднесе свој одговор на тужбу и одредити му зато рок који се има управљати према околностима сваког случаја на посе, а не сме бити дужи од 4 недеље. Одговор на тужбу мора бити писмен, снабдевен потписом адвоката и овлашћењем за заступање и треба да је поднет у остављеном року. Кад је тужба у случају једног рачунског спора примљена и одговор на време поднет председник ће суда, ако која странка захтева увођење приправног поступка, или ако он сам налази да је потребно, предложити суду да о томе реши иначе ће одредити усмену расправу што ће бити и онда кад суд нађе да нема места приправном поступку § 244.

*Приправни поступак.* Приправни Поступак има за циљ сређивање процесног материјала а има се предузети у споро-

вима у којима се имају предходно извидети обимни рачуни, или извесни низ повезаних једно с другим фактичких појединости као н. п. у споровима грађевинским, лиферантским, у споровима који могу искрснути између закупаца, плодоуживалаца и сопственика, савласника и са наследника, између пуномоћника, деловође и њихових властодаваца ако се само у њима појављује знатан број тражења, против тражења или примедби. Извиђање у овом спору бива писмено а врши га један одређени судија. Увођење приправног поступка тужени може захтевати само у одговору на тужбу а тужилац само у тужби или писменим актом у току недеље дана пошто му је достављен одговор на тужбу § 246. Суд о овоме захтеву одлучује на рочишту пре него што ће отпочети усмена расправа по главној ствари. Ако суд нађе може га одредити ex officio и ако га парничари не захтевају § 244. Против одлуке којом се одређује приправни поступак нема места жалби § 247. У одлуци којом се наређује увођење приправног поступка мора бити тачно изложено шта ће бити предмет извиђања. Наложени судија при овом извиђању мора се кретати у границама судске одлуке. Он заказује рочиште за извиђање и исто на случај потребе одлаже § 249. У приправном поступку ће се по реду који одреди наложени судија како то прописује § 250., одвојено усмено расправљати о појединим од странака истакнутим тражењима и против тражења, средствима за напад и одбрану, напоменама и разјашњењима. На основу те расправе записником се има утврдити:

1.) Која су тражења и противна тражења подигнута и која су средства за напад и одбрану истакнута.

2.) Која су од тих тражења, противних тражења, средстава за напад и одбрану спорна а која неспорна;

3.) У погледу спорних треба описати потпуно стање ствари, како произилази из навода странака, наводећи доказна средства назначена од странака истакнуте доказне приговоре и учињене изјаве о доказним приговорима.

Наложени судија дужан је да се постара, да парничари поднесу и све исправе, на које су се позвали, а сам их има прибавити ако се исте код какве власти налазе § 250. Ако једна страна не дође на рочиште, странка која је дошла изнеће све своје наводе што их има учинити у погледу спорних питања, па ће се рочиште одложити и по званичној дужности одредити ново. Изосталој странци судија ће уз позив за ново рочиште доставити препис протокола са овог рочишта. Ако ова странка не дође ни на ново рочиште а изостанак не оправда то ће се дотични наводи странке која је дошла што се налазе у достављеном препису записника држати за истините, па се не могу доцније учинити изјаве, што их је имала учинити странка која није дошла, о понуђеним или приказаним доказним средствима. § 254. По свршеном послу нало-

жени судија сва акта спора са белешкама и својим рефератом предаје председнику суда, а овај ако нађе, да се приправни поступак нема ни у чему допуњавати, одређује расправу на којој се пошто се заврши пледирање странака изриче пресуда. Приправни поступак се одређује само код првостепених колегијалних судова. Код котарских судова у случају једног рачунског спора, у место приправног поступка судија налаже парничарима, да измењају писмене преставке односно самог рачуна пре рочишта или на предходно протоколарно саслушавање о свему што је потребно да би се упростила и олакшала усмена расправа. Ми смо се дуже задржали на излагању поступка у рачунској парници по аустријском грађанском судском поступку с обзиром да је комисија, као што смо обавештени, која ради на изједначењу нашег законодавства узела за основу нашег новог грађанског судског поступка аустријски грађански поступак од 1895. године.

**Рачунска парница у нашем законодавству.** — Није нам било могуће прибавити грађански поступак од 1853. године те нисмо у стању изложити поступак у рачунској парници по томе закону. Законик о грађанско-судском поступку од 1860. год. посветио је рачунској парници као и овај данашњи специјални поступак. То је био поступак у глави IX. која је носила наслов „Рачунска Парница".

По чл. 104. тог законика парница због рачуна бива:

1.) Кад ко неће по дужности да положи рачун.

2.) Кад ко неће да прими рачун или на примљени неће да каже пристаје ли или не пристаје.

У првом случају суд ће, како то каже чл. 105. решење издати је ли тужени дужан рачун положити или није. Али ако решење буде гласило за полагање рачуна у истом ће се одредити рок до кога је оптужени дужан рачун положити. Ако ли суд нађе да оптужени није дужан рачун положити то ће тужитеља решењем одбити. А у другом случају (чл. 104) суд ће издати решење је ли тужени дужан примити рачун или на примљени примедбе учинити, па ако нађе да је дужан он ће му решењем одредити рок тога ради, а ако не буде дужан, он ће тужитеља решењем одбити — чл. 106. По чл. 107. кад решење у оба случаја (чл. 105. 106.) постане извршно, а тужени по решењу не поступи, суд ће му имање узаптити или њега самог затворити, докле год решење не испуни. Даљи ток рачунске парнице предвиђао је чл. 108. по коме, кад тужени положи рачун или на примљени рачун примедбе учини, онда настаје права рачунска парница у којој суд по чл. 109. где су рачуни чисти пресуду изриче, а где нису одређује вештаке за прегледање рачуна, ако се парничари на понуду не поравнају, и мнење вештака пошто се парничарима саопшти на примедбе служиће суду за правац при пресуђивању.

**II Рачунска парница по данашњем законику о поступку судском у грађанским парницама.**

И поступак од 1865. године прописује специјални поступак у рачунској парници који се налази у глави XII под насловом „Парница због рачуна". У овој глави има свега 7 прописа који врло нејасно и неодређено прописују начин покретања и ток рачунске парнице, па смо покушали да путем изворника и протокола о претресу овог законика пред Државним Саветом тада једног од законодавних чинилаца нађемо подлоге за што свестраније тумачење ових прописа. Што се тиче изворника који је нашем законодавцу од 1865. год. служио за углед захваљујући доброти Г. Живојина Перића, професора Универзитета, добили смо забелешку коју је Г. Перић ставио на свом примерку законика о грађанско судском поступку (државно издање од 1900. год.) а која гласи: „Овај законик је, казао ми је то Г. Љуба Живковић, адвокат, рађен по холандском грађ. судском поступку. Г. Живковићу је то, рекао ми је Г. Живковић, казао пок. Димитрије Радовић, судија Касационог Суда." Међутим, Г. Несторовић у својој расправи „докле има места позивању у заштиту (Правне расправе и чланци 1911. год. стр. 2.) говорећи о условима, коме се може допустити мешање у спор каже" а у баденском закону који је нашем законодавцу служио као углед....." а у примедби 3 истог дела напомиње да је то баденски закон од 1864. год. (Prozessordnung in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten).

Покушали смо да у библиотеци добијемо примерак овог законика да би упоредили одредбе истог о рачунској парници са дотичним одредбама нашег законика но без успеха.

Што се тиче претреса данашњег грађ. суд. поступка пред Државним Советом у протоколу о заседању Државног Совета од 26.-XI-1864. год. т. 3. дневног реда налазимо, да је Министар Правде под 3.-XI-1864. год. са Бр. 4400. поднео нов пројект закона о поступку судском у грађанским парницама и моли Савет да га одобри којом је приликом под С. Н. 1056. решено, „чланови г.г. Дим. Црнобарац, Ф. Христић и Ђорђе Ценић и главни секретар Димитрије Матић, да овај пројект закона расмотре и свој извиштај са мнењем Совету поднесу." У овој комисији видимо Димитрија Матића, писца првог коментара грађанског законика. Ова комисија већ 15. XII. 1864. год. поднела је Совету свој извештај и Совет је у седницама од 16, 17, 18, 19. и 21. децембра исте године претресао пројект оставивши извесне спорне одредбе да их претресе у присуству Министра Правде. Што се тиче главе XII. која говори о парници због рачуна Совет је ту главу у главном усвојио онако како је била у пројекту предложена учинивши незнатне измене. Тако у тачци 2. § 351. у место израза „сврх примитак рачуна приметбе да да" одлучено је да се напише „на примљени рачун одговор да да," и у § 354. на

ANALIPIB.rs

два места место речи „приметбе" да се каже „одговор." У седницама од 11. 12. 15. и 26. јануара 1865. год. претресени су и спорни §§ у присуству Министра Правде па је законик упућен Књазу на одобрење из чега видимо да је исти пред Советом доста брзо па према томе и површно претресан што је један од узрока појединим нејасним одредбама у њему.

а) **Природа поступка главе XII. Грађ. суд. поступка.** — Грађанска се јурисдикција разликује на спорну, парничну и ван-спорну, ван-парничну, па отуда и разликовање процедуре на парнични и ванпарнични поступак (Андра Ђорђевић, Теорија грађанско-судског поступка књ. I стр. 4.) Несумњиво је, да поступак о коме је реч спада у парнични поступак. Питање је само да ли се исти појављује као специјална врста парничког поступка или је то само приправни поступак редовне грађанске парнице како то каже Förster (op. cit) (односно предуготовни поступак рачунске парнице како га назива г. Несторовић (op. cit). („Парница због рачуна" стр. 39.) Ми сматрамо ово друго становиште за исправније с обзиром да је овај поступак препараторне природе коме је циљ да се путем пречишћавања извесних питања у узајамним односима странака омогући вођење редовне грађанске парнице која по окончању овог поступка има на настане. Да напоменемо да свакој парници због рачуна не мора предходити овај поступак. Тужилац може одмах тражити извесну одређену суму коју му је тужени дужан да врати као заостатак какве извршене администрације или неког посла.

б) **Ток поступка у рачунској парници.** — Поступак из главе XII грађанског судског поступка наступа у два случаја или како то г. Несторовић каже (op. cit. стр. 45.) постоје два вида рачунских парница. Оба ова случаја предвиђена су у §. 351. г. с. п. по коме парница због рачуна бива:

1.) Кад ко неће, а дужан је, да положи рачун;

2.) Кад ко неће да прими рачун или на примљени рачун одговор да да. — Расмотрићемо најпре поступак у првом случају кад бива рачунска парница па потом у другом случају.

б) **Ток поступка у рачунској парници кад тужени неће да положи рачун.** — Обавеза за полагање рачуна проистиче из разних односа у које појединци долазе својевољно, путем уговора, или по сили самог закона. Тако код уговора о пуномоћству пуномоћник је према §. 617. г. з. обавезан да своме властодавцу рачун, на захтевање овога, од свега да. Пуномоћника дакле законодавац обавезује да преда своме властодавцу све што је примио према гласу пуномоћја. Суме новаца или појединн предмети не смеју остати у његовим рукама јер их није примио за себе већ за свог властодавца. Овде је од интереса питање о полагању рачуна у случају пуномоћства између супруга. У Француској јуриспруденцији спорно је питање о обавези полагања рачуна жене код пуномоћства које добије од свога мужа. Тако једном одлуком

суда у Ажану жена је уподобљена најобичнијем пуномоћнику док су се одлуке осталих судова у томе погледу показале мање ригорозне. Има их таквих који су жену потпуно ослободили обавезе полагања рачуна. Има најзад судова који у начелу траже од жене дужност да положи рачун али не захтевају од ње да тај рачун има прописану форму, нити за доказ предатих рачуна траже уредну исправу (Париз) Познати Француски правник Планиол сматра, да је жена дужна положити рачун ако има специјално пуномоћство за један одређени посао. У овом смислу и одлука К. С. од 25. XI. 1865. год.) (Marcel Planiol Traité élémentaire de Droit Civil Tome deuxieme (1911). Што се тиче нашег права по §. 771. г. з. о имању које је после закључења брака остало у својини жене, држи се, ако се жена томе противна не покаже, да је мужу као своме заступнику законском поверила, да он бригу о имању носи, а он се сматра као и други пуномоћник, само о добитку није дужан рачуна давати. Законодавац је овде ослободио мужа полагања рачуна о добитку са имања женином али у случају да му жена на основу §. 773. г. з. одузме управу са имања ми сматрамо да је дужан при предаји положити рачун о инвентару имања. Што се тиче жене она по §. 772. г. з. није дужна о уживању користи или прихода од имања свога под управу мужевљу датога рачуна давати. Но у случају који наводи за француско право Планиол, на име кад жена има пуномоћје за један одређени посао, ми сматрамо да је жена и у нашем праву обавезна рачун положити. Од осталих уговора из којих потиче обавеза о полагању рачуна да напоменемо уговор о закупу. Тако ако је закупац учинио трошкове који се не односе на обичну употребу ствари и тражи накнаду од господара ствари он је дужан о тим трошковима положити рачун. Такође по престанку закупа кад се ствари враћају по инвентару. Обавезу на полагање рачуна налазимо и код уговора о ортаклуку о чему говоре §§. 744. и 747. г. з. Но да би постојала обавеза на полагање рачуна дужан је онај ко полагање рачуна захтева предходно да докаже постојање уговора. У овом смислу имамо и О. О. К. С. од 13. VIII. 1886. год. Бр. 2412. „Полагање ортачких рачуна не може се тражити пре, док се засебном парницом не докаже сам ортаклук.“ Као и О. О. К. С. од 8. X. 1880. год. Бр. 4003. „Кад се тражи полагање ортачких рачуна, онда прво треба да пресудом буде расправљено питање о постојању ортаклука, јер се без расправе тога питања не може расправити питање о дужности полагања ортачких рачуна.“ Но најчешће односе из којих проистиче обавеза на полагање рачуна имамо код назови уговора quasi ex contracto. Тако обавезу на полагање рачуна има negotiorum gestor о извршеном послу у који се непозван умешао. Ову обавезу наш законодавац не предвиђа изрично. Аустријски пак законодавац ову обавезу прописује у §. 1030. г. з.

Овде долази и обавеза старатеља у разним случајевима старатељства. Тако по чл. 79. закона о старатељству ста-

ратељ мора подносити судији рачун о својој управи заједно са осталим документима која би на то имао а по чл. 80. у вези са чл. 48. Уредбе о убрзању рада он тај рачун мора поднети у времену од 1. јануара до 1. марта за прошлу годину. Изузетно рачун неће положити ако је за старатеља постављена мати док са малолетницима буде на имању заједно живела. Но ако се мати преуда, па се према чл. 119. закона о старатељству по нахођењу судије, и даље задржи за старатеља, према измени овог прописа чл. 54. Уредбе о убрзању рада, мораће полагати рачун. Од обавезе полагања рачуна, према чл. 126. у вези чл. 99. закона о старатељству, изузети су старатељи над којима је завешталац искључио сваки надзор старатељског судије. Од ове обавезе по чл. 138. закона о старатељству изузети су и старатељи пунолетних лица ако су за иста постављени отац или мати, муж и жена једно другоме. По чл. 49. закона о стец. поступку старатељ стечишне масе дужан је о свему тачан, нужним доказима снабдевен рачун водити. Исти је о сваком непокретном добру и њиховим приходима и расходима дужан рачун понаособ сачињавати. Ми смо овде расмотрили у главном случајеве у којима постоји обавеза на полагање рачуна а сад да видимо коме суду треба поднети тужбу противу онога који неће да положи рачун. Делимичан одговор на ово питање даје нам §. 35. г. с. п. по коме је за распре због старатељства или управљања туђег имања надлежан суд оног округа у коме је било старатељство или управљање. Ако је старатељство судом наређено онда је онај суд надлежан који је то наредио. За све остале случајеве пак надлежност се управља по домицилу туженог. §. 28. г. с. п. — Да ли постоји надлежност изабраног суда у парници због рачуна? О овом питању говори г. Лаз. Урошевић у својој расправи „Избрани Суд по законику о поступку судском у грађанским парницама." Избрани суд је или факултативан кад се странке на исти сагласе §. 433. г. с. п. или обавезан у случајевима побројаним у §. 434. г. с. п. Г. Урошевић у првом случају овај суд назива генералним а у другом специјалним. Говорећи пак о надлежности изабраног суда у рачунским парницама г. Урошевић налази да за расправу истих нису надлежни како генерални тако ни специјални изабрани суд. Да генерални изабрани суд не може судити спорове у рачунским парницама г. Урошевић наводи као разлог што су рачунске парнице нарочито стављене у компетенцију редовних судова (op. cit. стр. 5.). Што се тиче надлежности специјалног изабраног суда у рачунској парници места спору даје тач. 5. § 434. по којој ће изабрани суд судити расправе које би се породиле о деоби ортака у почесним радњама (§. 47. трг. зак.) О примени овог прописа у рачунској парници имамо начелну одлуку О. С. К. С. од 6. априла 1925. год. Бр. 915. која гласи „За расправу свих спорова о томе, да ли је тужени дужан рачун положити или не, па и између ортака за почесне спекулације, надлежан је Првостепени суд а тек по-

сле положеног рачуна, за распре које би се породиле о деоби ортака у почесним радњама надлежан је избрани суд."

Као што се види из ове одлуке Касациони Суд сматра, да надлежност избраног суда настаје тек у оној фази рачунске парнице пошто је тужени положио рачун односно положени рачун примио или на примљени одговор дао. На супрот овом гледишту Касационог Суда г. Урошевић сматра, да надлежност специјалног избраног суда не постоји ни у овој другој фази рачунске парнице која настаје после полагања рачуна. За ово своје гледиште г. Урошевић истиче ове разлоге: По §. 356. и 357. г. с. п. за вођење ових спорова у опште без обзира да ли се исти тичу интереса ортака за специјалне спекулације или не, прописан је нарочити поступак и предвиђена санкција ако се и у колико се по њему не поступи. Тако, предвиђа се подношај тужбе и одговор на ову, у којима је и рачунопримац на сваку тачку рачуна и рачунодавац на сваку тачку одговора дужан, своју примедбу тачно и јасно означити с тим да се ако ко на коју тачку очути сматра да исту уважава. И даље: поступиће се као у редовној парници" а то значи, одређиваће се рочиште, износиће се докази и противдокази о праву предвиђеном у законику о поступку судском у грађанским парницама; изрицаће се пресуда, употребљаваће се правна средства на Апелациони и Касациони Суд. Избрани Суд по §. 442. г. с. п. извиђа просто и суди по здравом разуму, те према томе а и природи својој, он о све му напред наведеном као и о оном што захтевају §§ 356. и 357. не би био дужан водити рачуна и зато му се не може признати компетенција за суђење поменутих рачунских парница, а специјалном избраном суду у толико мање што он и није суд који суди оспорена правна питања."

Да наведемо и један случај из праксе где је надлежност избраног суда распростртa и на сам спор око полагања рачуна између ортака за почесне спекулације.

На име у спору М. С. и Ж. Ђ. из Рибнице противу браће К. и Р. из Краљева због надлежности избраног суда, краљевски првостепени суд, ма да је једна од нужних страна истицала приговор, да у овом ортаклуку за почесне спекулације није рашчишћено питање о полагању рачуна, донео је решење бр. 16222 од 16-VI-1926. год. „да је избрани суд надлежан да пресуди спорове ортаклука за почесне спекулације закљученог између М. С. и Ж. Ђ. из Рибнице с једне и браће К. и Р. с друге стране и извршивши деобу чисте добити и имовине изложене у реферату овог решења..."

Ми смо у овом спору учествујући као судија одвојили своје мишљење налазећи, да надлежност избраног суда између ортака за почесне спекулације настаје тек после положеног рачуна, позивајући се у свом одвојеном мишљењу и на пом. начелну одлуку О. С. К. С. од 6-IV-1925. г. бр. 915. Но О. К. С. својом одлуком од 2-XII-1926. г. бр. 10436 оснажило је ово решење првостепеног суда.

ANALI Pravnog fakulteta

Пошто смо расмотрили питање ко је обавезан да положи рачун и коме суду треба поднети тужбу у овом случају да расмотримо даљи рад суда по овој тужби којом се тражи полагање рачуна. О овоме нам говори §. 352. г. с. п. по коме ће суд по извиђању и доказу решити да ли је тужени дужан да положи рачун или није

Што се тиче питања на коме лежи терет доказивања да је тужени обавезан да положи рачун сматрамо да ова обавеза у смислу §. 178. г. с. п. лежи на тужиоцу у овом смислу О. О. К. С. од 2.-V.-1879. год. бр. 3137. „у закону дужан да ће суд по извиђању и доказу решити, је ли тужени дужан да положи рачун, — т. 1. §. 351. и §. 352. г. с. п. Под овим доказом имају се разумети уговори о правном односу страна, из којег се односа може извести за једну или другу страну дужност да положи рачун. Па кад закон захтева доказе за решење овог питања, онда је тужилац дужан да те доказе и поднесе, а суд опет да изкаже своју оцену према закону, каквог су рода ти уговори, докази и пошто ово учини и потпуни извиђај у ствари сврши, онда да реши, имали места полагању рачуна и је ли тужени дужан положити рачун, како би се из судског решења видело, по ком је основу тражено полагање рачуна, да ли се по дотичном послу полагање рачуна може тражити, т. ј. да ли се по показаном дотичном основу може извести да стоји обавеза оног од ког се тражи полагање рачуна и по ком законском пропису."

Одлуку о томе да ли је тужени дужан положити рачун суд доноси у виду решења с обзиром на то, да се истим расправља једно споредно питање и ако суд туженог осуди, овај је дужан у року од 15 дана рачунопримцу рачун на признаницу предати о чему ће суд тужитеља известити. §. 352. Овај рок од 15 дана је законски рок и не може се судском одлуком продужити. У поступку пак од 1860. год. закон није прецизирао овај рок већ је било остављено судској оцени чл. 105. зак.

Даљи ток овог поступка зависи од тога да ли је тужени положио рачун или не. Расмотрићемо особено један и други случај.

1. Тужени је у року из §. 352. положио рачун. Једно од питања које се у примени овог прописа истиче јесте форма рачуна у којој се исти има положити. Законодавац нам у овом пропису о томе не каже ништа сем да се рачун мора у двоје поднети. Француски законодавац пак у чл. 533. г. с. п. прописује да рачун мора да садржи стварна примања и издавања и да има да буде завршен рекапитулацијом поређења тих примања и издавања а може имати и засебан одељак за предмете који има да се приме. О начину подношења рачуна наш законодавац говори једино у закону о старатељству за рачуне које старатељ подноси. Тако по чл. 124. старатељ је дужан по престанку старатељства у року од 2. месеца положити главни рачун. За његове наследнике по чл. 125. тај

рок почиње тећи од дана смрти овога а ако наслеђе примају с пописом онда од дана кад се изјасне да наслеђе примају. На овај рачун дужан је спомоћни старатељ да, према чл. 127. стави примедбе а на захтевање и објашњење о свом спомоћном старатељству, рачун старатељској управи са имањем. По чл. 128. старатељ је дужан да главни рачун преда пупили или заступнику пред старатељским судијом када ће и старатељска акта изнети. При примању рачуна на оно на шта су старатељу издане привремене разрешнице од старатељског судије, моћиће се само такве примедбе чинити, којим би се доказало да је старатељ што непажњом својом учинио, за коју је по закону одговоран, или да докази нису истинити, или да су погрешке у рачуну учињене, или да примања нису тачно урачуњена чл. 139. А по чл. 130. рачунопримац по примљеном рачуну, издаће квиту и разрешителницу бившем старатељу ако је старатељство свршено па и спомоћном старатељу и старатељском судији о томе како је верно и уредно вршено старатељство и имање предато. Ову квиту и разрешителницу наследник не може одбијати да не изда због примедби против појединих ствари, него за ове може задржати себи право да особено тражи објашњење и законо задовољење чл. 131. А ако се квита и разрешителница неће да изда, то главни старатељ, спомоћни старатељ и старатељски судија имају права да судским путем траже да им се квита и разрешителница изда чл. 132. О самој форми рачуна ни овде дакле не налазимо прописа изузев одредбе чл. 81. по коме старатељ на рачуну треба да означи да је ове приходе у рачун узео и да од другог имања стварима о којима је бригу водио није ништа изостало као и прописа чл. 79. по коме старатељ уз рачун мора подносити и остала документа о својој управи. Ми сматрамо да што се тиче форме рачуна важи у првом реду форма на коју се тужени и тужилац сложе. У случају неспоразума суд има да оцени да ли форма поднетог рачуна одговара циљу пречишћавања односа између тужиоца и туженога. Суду би у овом случају могла послужити за углед форма коју је прописао француски законодавац а коју смо горе изложили.

Друго питање које се овде истиче јесте на кога пада трошак око подношења рачуна. Наш законодавац ни о томе ништа не говори. У француском праву ти трошкови падају на терет рачунопримца а изузетно на терет старатеља рачунополагача ако је престанку старатељства узрок његова кривица чл. 471. г. з.. Ми мислимо да се овакво решење има усвојити и за наше право за старатеља с обзиром и на чл. 40. закона старатељству по коме што би старатељ или спомоћни старатељ, било по својим старатељским пословима, или на потребе масалне потрошио из своје сопствености, накнадиће му се то из имања масалног. У француском праву предвиђено је и који се трошкови признају рачунополагачу око подношења рачуна. Ти трошкови су по чл. 532. г. с. п.: Путни

трошак, ако га је било, награда адвокату, који је документа рачуна у ред довео, таксе за оригинале и копије, трошкови за подношење и потврђивање. За наше право сматрамо да суд има да цени величину ових трошкова па да их по оцени евентуално и умери.

2. Тужени у року из §. 352. није положио рачун. Ако осуђени не хтедне у овом року да положи рачун суд ће на просто захтевање противне стране дозволити прибелешку или забрану на имање његово а туженог ће ставити у притвор који ће трајати док рачун не положи §. 353. г. с. п. Шта значе речи „На просто захтевање" којима се законодавац у овом пропису послужио. Значе ли те речи да је тражење тужиочево у погледу средства обезбеђења које му законодавац у овом случају дозвољава лишено свих оних реквизита који се иначе по закону траже за стављање прибелешке односно забране или је лишено само некојих од њих и то којих. Да расмотримо редом услове који се иначе траже за стављање прибелешке односно забране. Рачунска парница у судској пракси је веома ретка те ни јуриспруденције по овим питањима немамо. Но како је наш законодавац овај израз „на просто захтевање" употребио још у једном пропису на име у чл. 62. закона о старатељству где каже да ће суд на просто захтевање старатељског судије обезбеђење интабулацијом или иначе чим другим дозволити на случај да се са масом рђаво управља, па сматрамо да нам јуриспруденција Касационог Суда у примени овог прописа с обзиром на §. 2. г. с. п. може послужити за расправу питања која се појављују у нашем случају. Несумњиво је да израз на просто захтевање из §. 353. г. с. п. значи да тужилац тражећи прибелешку односно забрану није дужан да испуни услов из чл. 377. т. ј. није дужан да захтевајући ово обезбеђење поднесе ма каква документа. За ово тумачење даје нам основа и О. О. К. С. од 17. IX. 1873. године у погледу обезбеђења старатељског судије из чл. 62. закона о старатељству „старатељски судија није дужан подносити никаква документа, кад тражи да се на добра старатељева стави интабулација." Но сматрамо да је тужилац дужан тражећи прибелешку односно забрану да испуни услов из §. 378. г. с. п. и да назначи имање или право којим ће да се обезбеди где се оно и код кога налази. Сматрамо да је тужилац исто тако дужан да означи и суму за коју тражи обезбеђење. Но како су у овој парници односи тужиоца и тужног непречишћени то тужилац није у стању да означи тачан износ ове суме услед чега би у сваком случају суд имао да оцени оправданост величине суме за коју тужилац тражи обезбеђење па да је по оцени и умањи. Овако би било и кад би тужилац тражио обезбеђење на целокупно имање туженога. Што се тиче захтева о означењу суме при тражењу обезбеђења на изложено гледиште стоји и Касациони Суд кад то обезбеђење тражи старатељски судија по чл. 62. закона о старатељству. Тако О. О. од 21. III. 1906. год.

ANALI PFB | anali.rs

бр. 2770. „И старатељски судија, кад тражи обезбеђење за масу на имовину старатељеву, мора по смислу тач. V. уредбе о интабулацији означити суму за коју обезбеђење тражи. Сматрамо пак да тужилац није обавезан да у смислу §. 386. г. с. п. у тако предвиђеном року правда прибелешку односно забрану. Ово с обзиром на циљ ради кога му се дозвољава ово обезбеђење а и стога што је тужилац већ по §. 357. принуђен да, у случају да се не задовољи поднетим рачуном, у року од 15 дана по пријему рачуна поднесе противу рачунополагача тужбу. Најзад с обзиром и на О. О. од 11. II. 1908. год. бр. 1650. „Одредба §. 385. г. о. п., да се забрана има правдати у року тамо предвиђеном, не односи се и на старатељског судију по чијем се простом захтеву обезбеђење дозвољава, према чл. 62. закона о старатељству, а који је према чл. 95. закона о старатељству надлежан да старатељске рачуне и доказе испитује, па у случају да нађе да је све у реду или према његовим примедбама у ред доведено, обезбеђење скине." Најзад да ли тужени може једном преставком тражити и прибелешку и забрану. Ми сматрамо да нема никаквих тешкоћа да се ово дозволи. Ово би се питање нарочито поставило кад би забрану требало тражити код једног а прибелешку код другог суда. Нема никаквих тешкоћа ни за овај случај јер тужилац другом суду има само да поднесе уверење да је по овом основу удејствовао већ забрану односно прибелешку на имању туженог. Но наш законодавац се у §. 353. не задовољава само тиме што тужиоцу, у циљу принуде да положи рачун, дозвољава прибелешку или забрану на имање овога, већ туженог принуђава да положи рачун још и тиме што прописује да ће се тужени ставити у притвор који ће дотле трајати док рачун не положи. Наш законодавац осуђеног у овом случају увек ставља у притвор без обзира на то да ли он има каквог имања или не, те се овај притвор не појављује као средство обезбеђења већ као средство принуде и има карактер притвора код откривајуће заклетве у §. 301. г. с. п. кад тужени неће исту да положи. На супрот данашњем законодовац од 1860. год. прописивао је да ће суд у овом случају оптуженом имање узаптити или (дакле алтернативно) њега самог затворити — чл. 107. У француском праву пак, као што смо већ изложили, тужени се у овом случају принуђава на полагање рачуна забраном и продајом његових добара до износа суме коју суд одреди а тужени ће моћи на то бити принуђен и затвором ако то суд нађе за потребно. Дакле, да ли ће суд ставити и у притвор туженог остављено је оцени суда. Законодавац нам у §. 353. не каже докле може трајати овај притвор већ прописује да ће исти трајати док тужени рачун не положи. Код притвора који наступа пак код откривајуће заклетве, који је као што рекосмо истог карактера као и притвор из §. 353. законодавац каже да ће тај притвор трајати најдуже годину дана

(§. 301.) и ми сматрамо да се с обзиром на §. 2. г. с. п. овај рок има применити и на притвор у рачунској парници.

Пошто је тужени у року предвиђеном у §. 352. драговољно положио рачун или пошто је на полагање рачуна принуђен на начин изложени у §. 353. наступа права рачунска парница о којој нам законодавац говори у §. 356. г. с. п. по коме је тужилац коме није по вољи рачун дужан за 15 дана, од кад је тај рачун по судском решењу примио, ако се о томе с противном страном не би могао изравнати, тужбу суду поднети захтевајући да противник одговор уважи §. 356. Законодавац је у овом пропису учинио једну очевидну омашку стављајући у дужност рачунопримцу да у тужби захтева да се рачун уважи док је он у ствари дужан да захтева да се одговор његов на рачун уважи што се види и из §. 357. по коме је рачунопримац дужан у тој тужби на сваку тачку рачуна своју примедбу тачно и јасно изказати, придржавајући се оног реда који је у рачуну. На коју тачку пак очути сматраће се да је уважена а даље ће се поступити као у обичној парници као што нам то каже §. 357. Законодавац је овде прекинуо специјални поступак у парници због рачуна на супрот законику од 1860. год. по коме је у чл. 109. било прописано да ће суд где су рачуни чисти, пресуду изрећи, а где нису, одредиће вештаке за прегледање рачуна ако се парничари на понуду не поравнају, и мнење вештака пошто се парничарима саопшти на примедбу, служиће суду за правац при пресуђењу.

### III. Ток поступка рачунске парнице кад тужени неће да прими рачун или на примљени рачун одговор да дâ.

Говорећи о томе ко је обавезан да положи рачун ми смо уједно одговорили и на питање ко је обавезан да прими рачун или на примљени рачун одговор да дâ. Тако исто и о надлежности суда у овој парници има се применити све оно што смо рекли за први случај. Према §. 354. г. с. п. суд ће и у овом случају по извиђању решити је ли тужени дужан рачун примити, или на примљени одговор дати, или није, па ако нађе да је дужан суд ће рачун који тужитељ на рочиште донети мора, одмах туженом предати, а тужени ће за 15 дана рачунодавцу одговор на признаницу дати која ће се у суду чувати. Овај се рачун мора у двоје поднети и суд ће оба два одостоверити па један при себи задржати. О самој форми рачуна и трошковима око полагања истог изложили смо већ говорећи о току првог вида рачунске парнице. Ако се тужени у року од 15. дана по пријему рачуна не изјасни одобрава ли рачун или не одобрава, па било да се њиме рачунодавац измирује, или себе или противника задужује, тај рачун има тада силу потпуног доказа §. 355. Ми мислимо да се ове речи „Има силу потпуног доказа" не могу односити и на случај ако се у рачуну нађу очевидне грешке при сабирању или одузимању као и двоструког урачунавања. Од

ANALI PFB Iarak.rs

интереса је да је законик од 1860. год. на супрот данашњем предвиђао исту санкцију према туженоме који рачун неће да прими или на примљени да каже пристаје ли или не, као и према туженом који неће да положи рачун. На име по чл. 107. законика од 1860. год., кад решење у оба случаја (105., 106. дакле и решење да тужени положи рачун и решење да тужени прими рачун или на примљени да каже пристаје ли или не) постане извршно, а тужени по решењу неће да поступи суд ће му имање узаптити или њега самог затворити докле год решење не испуни. Ако тужени није дозволио да се према њему примени санкција из §. 355. г. с. п. већ је у року од 15 дана на примљени рачун поднео одговор тужилац је према §. 356. г. с. п. дужан, опет у року од 15 дана од кад је тај одговор по судском решењу примио, ако се о томе с противном страном не би могао изравнати, тужбу суду поднети, захтевајући да противник рачун уважи а по §. 357. тужилац је у овом случају дужан да на сваку тачку одговора своју примедбу у тужби тачно и јасно изкаже. На коју тачку оћути сматраће се за уважену а даље ће се поступити као у редовној парници. Дакле рачунска парница престаје са подношењем рачуна односно подношењем одговора да је поднесен рачун примљен. Само пак питање уредности рачуна има се расправљати у редовном спору подношењем нове тужбе §§. 356 и 357 г. с. п. у овом смислу и О. О. К. С. од 23 јануара 1924. г. бр. 1541.

**А. Давинић.**

---

## ПРАВНА ПОЛИТИКА

### ДОКАЗИВАЊЕ СТРАНОГ ЗАКОНА

Нови југословенски Законик о судском поступку у грађанским парницама (грађански парнични поступак) показује један огромни и скоро за сада завршни прогрес у нашем аутономском разумевању значаја Међународног Приватног Права. Он је учинио својом појавом једну праву револуцију схватања у односу на досадањи наш неодлучни, чак у опште неодређени, став српског процесног законодавства и укорењаност српске судске праксе у питању схватања правне природе примене страног закона код наших судова. И ако је Српски Грађански Законик у своме §-у 46 још 1844. год. поставио солидну основицу за решење међународног сукоба закона, усвајајући у главном теорију персоналитета, докле још раније него што ју је уопште Италијанска Школа одлучно пронела кроз Европу и што су је усвојили страни законици, Српски Грађански Законик још тада изјаснио се за Међународно Приватно Право, модификујући ту теорију по потреби теоријом аутономије воље, — ипак и поред тога све до данас

остало је у нашем српском процесном праву (а то није одређеније ни на Западу) нерегулисано основно питање, питање *да ли за ниже судове страни закон представља право или чињенице:* да ли је његово истраживање и утврђивање правога смисла страног закона *дужност судије* који — по својој званичној дужности — мора знати закон; или је то питање обавештавања судије о фактичком стању околности под којима је закључен правни посао који је предмет спора, тако да и само доказивање садржине и значења прописа страног закона као и доказивање свих осталих фактичких околности долази једино и само *у дужност парничних странака*, које га (као и све друго што се има доказати у спору) по општем правилу морају доказивати редовним извођењем доказа у контрадикторном поступку. Као последица било једног било другог од ова два основна гледишта појављује се питање да ли је *повреда страног закона у ствари једно правно (по првом) или на против само фактичко (по другом гледишту) питање*, питање које може (правно) или не може (фактичко) бити навођено и узето као основ за касирање донете пресуде. Остављајући на страну тај проблем који смо већ у засебној расправи једном третирали[1]), ми се овде задовољавамо само (раније објашњеном) констатацијом да је пракса у овом питању била колебљива али да је у главном у пракси код наших судова у одсуству сваког позитивног законског текста и уопште због прилично слабог и површног разумевања Међународног Приватног Права код наших судија (које долази у првом реду због неразвијене литературе на нашем језику о нашем аутономном Међународном Приватном Праву, и ако је о томе доста писано у иностранству од домаћих правника) — тумачење проблема ишло у крајњој линији у корист другог решења, по коме се сматрало као природна појава да судови сами по званичној дужности у опште не могу улазити у оцењивање значења па чак ни у истраживање правога текста и његове везе са другим одредбама страног закона, јер би — пролазећи тиме у активитет ове врсте — судије прешли своју редовну надлежност, која им припада по општим начелима о доказивању и судијској улози у Грађанском Судском Поступку. Другим речима да би на тај начин судије уносили у спор нове чињенице, моменте на које се странке нису позвале у своме тужбеном тражењу и чије уношење није дозвољено јер би то у суштини значило помагање парничара од стране судије, што се противи освештаном начелу формалне истине и опште усвојеном начелу о судијској неутралности по коме је судија дужан да пресуђује све грађанске спорове простим подвођењем онога што му странке докажу путем т.з. формалне истине под извесна правна правила, чије је тумачење једина судијина улога.

[1]) Видети Архив за јули-август 1929.

Ово гледиште, које је некада било опште усвојено у Европи по себи је врло згодно за комодитет судија, и ако оно у ствари представља врло несигурни критеријум о правди при доношењу пресуда које се заснивају не на домаћем већ на страноме закону. Зато чињеница да то више неће моћи тријумфовати у нашем правосуђу значи огромни напредак. Тако текст § 367 новог Југословенског Грађанског Судског Поступка, који регулише овај спор, гласи:

„Право, које вреди у туђој држави, обичајно право, привилегије и статуте потребно је доказивати само у толико, у колико нису суду познати."

„При доказивању ових правних наређења суд није везан за доказе, које су странке поднеле; он може у том циљу наредити по службеној дужности потребне извиђаје, а може се по потреби послужити и посредовањем Министра Правде".

Сада је јасно и најзад одлучно и дефинитивно одбачено схватање да страни закони чине по садржини једино фактичке околности које би требало у спору бацити на терет доказивања парничних странака и где је, као и у случају доказивања свих осталих фактичких питања, надлежни суд само искључиво и једино везан за оне доказе које пруже саме парничне странке. Не одбацајући потпуно саму *дужност странака* да докажу суду коме се обраћају какво је *право, које вреди у туђој држ ви* за случајеве кад се у спору оне на њега позивају, може се рећи да нози наш Грађански Судски Поступак изречно поставља као карактеристику свога система ова два основна правила:

1⁰ Да суд, у оним случајевима у којима му је страни закон добро и непосредно познат, не мора тражити од странке која се на тај иностран закон позива да му га она редовним путем и докаже. Дакле у будуће примена странога закона, чак и ако се странка на њега у спору позива, више није обавезно и нужно предмет терета доказивања парничних странака у контрадикторном поступку. Странка на чију би се штету потпуно правилно применио страни закон неће моћи у будуће његову примену одбацивати ослањајући се и позивајући се на то што јој он није саопштен у парничном доказном поступку.

2⁰ Да суд, независно од свега онога што су о дотичном страноме закону (који у конкретном приватно-правном спору треба применити) парничне странке успеле доказати, ипак може и сам по својој *з ничној дужности*, ex officio, наређивати потребне извиђаје о тексту и значењу страног закона, а то значи:

а — Да у сваком оном случају кад год суд нађе (па и кад се парничне странке у томе спору на један страни закон у опште не позову) да у конкретном спору треба применити или бар испитати околности да ли би евентуално требало применити страни закон, — суд може наредити да се при-

ANALI PFB | analiz.rs

баве тачни и службени податци о томе како гласи и какав је смисао иностраних правних прописа;

б — да суд није везан само оним што су странке (можда споразумне; обе) изнеле о иностраним правним правилима чија се примена тражи. Суд може ићи — на супрот споразума странака — преко тога доказивања тежећи да о страном закону стекне на основу званичних истраживања *појам заснован на материјалној а не формалној истини;*

в) да је овде улога судије, као у свима правним питањима, улога *истраживача* а не само оцењивача поднетог материјала;

г) да према томе, пошто је у суштини у питању једно правно питање, не само да се Касациони Суд мора упуштати у оцењивање има ли у конкретној судској пресуди погрешне примене односно повреде страног закона, т. ј. појаве да се пресуда оснива на погрешној правној оцени ствари (§ 597 тачка 4), већ он може ићи чак и даље: Касациони Суд овде може наћи да је подређени суд погрешио што није по званичној дужности наредио потребне извиђаје о стању страног законодавства и да у случају кад такво пропуштење омета или чини несигурну правну оцену ствари или је чини вероватно погрешну, онда ће Касациони Суд моћи да би се у опште могао изјаснити има ли или не погрешне правне оцене ствари — наредити да се такав извиђај учини накнадно, да касира судску одлуку у питању јер су нижи судови погрешили што себи и Касационом Суду нису створили могућност да се дође до праве слике о праву које треба применити, према томе Касациони суд ће вратити ствар као пресуђену пре учињених извиђаја.

Према томе, остављајући на страну питање материјалног Међународног Приватног Права, остављајући на страну питање у којим се случајевима може примењивати код наших судова један инострани правни пропис, наш нови Грађански Судски Поступак решио је у процесном праву *материјални значај* иностраних правних прописа у случајевима, кад се они буду примењавали. Они представљају право, право од чијег правилног разумевања зависи доношење пресуде и за чије се правилно разумевање судије морају бринути да буде сигурно не ослањајући се само и искључиво на доказивање странака у спору, као што се на њихове наводе не смеју ослонити ни кад су у питању текстови и значај домаћих правила већ и њих морају истраживати.

И ако овакво разумевање Међународног Приватног Права представља несумњиво један од најодлучнијих корака ка непосредном сазнању секундарних (материалних) прописа у Међународном Приватном Праву, ка осигурању примене баш оних иностраних правних прописа чију је примену хтео домаћи законодавац реципирајући их у своме правоме значењу, ипак верујемо да ће ова одредба (која се мора поздравити јер значи увођење нашег правосуђа у круг држава које у Приватноме

Праву чине међународну културну заједницу) сигурно довести до једне несумњиве неједнакости у пракси и то како у тумачењу правила о томе кад суд треба да интервенише тако и у тумачењу самих иностраних прописа до којих судија буде дошао. Зато би било несумњиво од необичне користи ако би се путем једне уредбе регулисао целокупан поступак око прикупљања и проверавања доказа о текстовима и значењу иностраних правних послова. Најбољи би био начин ако би судови били обвезни да у сваком конкретом случају буду дужни да *ex officio* бар провере поднете доказе о тексту и значењу иностраних правних прописа. Суд у томе како гласе правни прописи не сме никада да греши.

Али ако би се за сваки конкретни случај проверавање вршило код иностраних надлежних власти онда би се неодступно непотребно одуговлачило расправљање спорова. Зато би ову службу проверавања било потребно централисати. Централизација је могућа на тај начин што би се установио један биро страног (упоредног) законодавства било код Министарства Правде било код Касационог Суда. Овај би биро, као што је то већ случај у Француској (код Министарства Правде), сталним скупљањем законодавног материјала познатијих држава и груписањем одговора иностраних власти у идентичним случајевима могао на врло брз начин и са сигурношћу одговорити судовима да ли докази странака о тексту и значењу иностраних правних правила збиља одговарају правом стању ствари и има ли скорих сличних случајева у којима су владе дотичних држава дале своје аутентичне изјаве о томе који се пропис законодавца, у чију међународну надлежност долази дотични случај, мора применити као једино правилно решење, тако да би тај биро само изузетно морао интервенисати код иностраних влада ради обавештења, јер би за већину случајева сам располагао потребним материјалом, те се не би ометало брзо доношење пресуде.

**Д-р Милан Бартош**

---

## ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

### ЕВРОПА И АМЕРИКА

Нема никакве сумње да ће пројектовано знатно повишење увозних царина у Сједињеним Америчким Државама постати ускоро стварност. Оно не само за себе, има, са изузетком неколико научних радника који су остали верни идејама слободне трговине, све политичке партије без разлике него и целу америчку јавност. Повећање увозних царина у намераваноме обиму значи готово свако онемогућавање извоза европских производа у Америку, који је и до сада у највећој мери био отежан високим царинским ставовима.

ANALI PFB | anali.rs

Ова тежња Америке да апсорпцију европских производа сведе на што мању меру представља у данашње време, када себичност народа незна за попуштање када су у питању при вредни интереси, не треба ни мало да нас изненађује. Свака друга држава отишла би данас истим путем. Сједињене Америчке Државе, захваљујући изванредно повољном стицају прилика у току и после светског рата успеле су да достигну један изванредно висок ниво благостања. Природно је што је њихова главна тежња да своју велику производњу и високе наднице одрже и даље, да не допусти да производни замах који се код њих данас тако снажно испољава попусти. Не расматрајући да ли можда интензитет њене привредне радиности не премаша границе стварних потреба, Америка данас гледа да са повишењем увозних царина, повећа тржиште својој домаћој производњи елиминишући потпуно страну конкуренцију. Срећне прилике, а мора се признати и врло смишљено делање, довели су до извесне диференцијације између америчке привреде и старога света, која у великој мери отежава нормалне привредне односе. Док Америка представља једно велико јединствено потрошачко подручје чија је апсорпциона моћ с обзиром на изванредно високу куповну способност становништва, тако велика да се производња на велико и њена рационализација могла спровести до крајности, Европа се налази у латентној привредној борби која се све више заоштрава и није у могућности да своју производњу рационализује, јер куповна снага њеног становништва и велике царинске препреке не допуштају рационализацију њене производње по америчком угледу. У исто време представља Европа са својим ниским надницама, производним трошковима једног тако опасног конкурента да се Америка мора бојати да би развијене трговинске везе са Европом довеле до извесног нивелисања привредних услова оба континента, нивелисање које би Америка морала платити смањењем стандарда живота њеног становништва и успоравањем свог привредног напредовања. Сва данашња привредна и трговинска политика Америке управљена је против таквог нивелисања привредних прилика на штету Америке ма и по цену све већег привредног изоловања Сједињених Америчких Држава.

И ако се оваква политика Америке може сасвим добро разумети нема сумње да она мора врло тешко погодити европску привреду и да исто тако не може трајно донети користи ни Америци. Када би се привредни односи Европе и Америке ограничавали само на размену производа онда постепено смањивање ових размена не би морало имати дубоких последица, с обзиром на величину и привредну структуру оба континента и могућност других светских трговачких веза. Али ово није случај. Европа и Америка су према данашњем стању ствари приморане да одржавају интензивну размену производа због тога што су оне тесно повезане ве-

ликим платежним обавезама које Европа има према Америци. Боље рећи Европи је неопходно да располаже могућношћу продаје својих производа Америци да би на тај начин могла отплаћивати своје дугове. Ти дугови потичу из зајмова, приватних и државних, које су европске земље у великој мери закључиле после рата у Америци па затим из зајмова које је Америчка влада учинила савезницима у току рата, као и из репарационих плаћања Немчке. Када би се једним потезом ове обавезе поништиле данашња царинска политика Сједињених Америчких држава престала би бити извор опасности за европску привреду. Али докле год те обавезе постоје биће потребно да буду обезбеђени нормални путеви којим се измирују међународне обавезе. Познато је да се међународна плаћања могу вршити само преносом робе и услуга. Према томе она држава која има примања од иностранства може бити измирена само у томе случају ако пристане да апсорбује потребну количину страних производа. У случају, као што то данас чини Америка, да она отежа или онемогући увоз стране робе у најширем смислу, она самим тим онемогућава и исплату дуга. Држање Америке ствара баш једну такву ситуацију. Она затвара своја тржишта европској роби и оставља Европи да своје дугове отплаћује или закључивањем нових зајмова или слањем једине робе чији је увоз у Америку потпуно слободан — злата. Не треба доказивати да се задужење Европе према Америци не може неограничено повећавати. Исплата пак помоћу злата скопчана је са тако великим тешкоћама и опасностима да се у опште не може узети у обзир. Већ онај велики притицај злата, из Европе у Америку који се десио за време рата довео је како Америку тако и Европу у тежак положај. Ако би се тај процес поновио био би доведен у питање и сам опстанак европских новчаних система. Врло је лако да би се у томе случају морале предузети радикалне мере и можда би једини излаз био демонетизирање злата. Јасно је да би тиме била највише погођена сама Америка као притежалац врло знатних количина злата. Тако је дакле Европи са затварањем америчких тржишта за њене производе данас одузета свака могућност да нормалним путем испуни своје обавезе.

Једини излаз који остаје лежи у рационализовању европске производње којим би се још више снизили данашњи производни трошкови и тиме у неколико ублажио прохибитивни карактер нових америчких царина. У исто време повела би се немилосрдна борба између европске и америчке производње за освајање нових тржишта и постизавање вишкова извоза који би омогућили плаћање европских дугова посредним путем. Ово рационализовање Европе које је једино може спасти од привредне декаденције може се постићи само ако се измени цео њен данашњи привредни систем. Најважнија реформа која би се морала извршити јесте укидање данашњих царинских граница и стварање једног

ANALI NBJ | analin.rs

јединственог царинског подручја. У последње време говорило се доста о овој царинској унији европских држава. Али њеноме остварењу постављају се огромне тешкоће. Ми мислимо да би се на овоме путу којим Европа може доћи до врло великог благостања и које саме прилике намећу, могло ићи у етапама. Образовати одједном царински савез европских држава је готово немогућа ствар, али се може смањити број данашњих царинских подручја стварањем већих група. Такве би групе могле на пр. бити балканске земље, мала антанта, подунавске земље. Између северних држава могао би се постићи доста лако споразум. Тако би се временом већина држава нашле у оваквим групама између којих би се могли даље чинити споразуми. Овакве групе биле би тако јаке да би оне државе које би се противиле да у њих уђу биле натеране на попуштање. Тако би се временом од мањих и већих група могла створити једна велика заједница, која би не само представљала најбољи пут за привредно унапређивање Европе него и најсигурније јемство за одржавање мира.

Док ће тако држање Америке натерати Европу да из основа преобрази своју привредну организацију, што разуме се неће ићи без врло великих тешкоћа, не треба мислити да ће Америка успети да себи осигура мирно развијање и данашњи ниво привреднога просперитета. Царинске промене у Америци имају задатак да осигурају стабилност данашње производње и њено напредовање у досадашњем обиму. За неко време биће довољно ако се у томе циљу резервише национално тржиште за домаћу производњу. Али ће се неизбежно, и то доста брзо, појавити знатни вишкови у производњи које домаће тржиште неће бити у стању да апсорбује и онда ће се морати приступити освајању иностраних пијаца. Сигурно је да ће реторзивне мере европских држава до крајности отежати извоз у Европу оваквих вишкова а на осталим тржиштима наићи ће амерички извоз на оштру конкуренцију европских јефтиних производа. Данашње напредовање америчке привреде биће на тај начин кроз једно дуже или краће време доведено у питање и Америка ће морати скупо да плати што се огрешила о економске законе и интересе светске привреде. Нивелисање привредних услова која она данас не жели да плати извесним жртвама коштаће је много више. Ово нивелисање извршиће онда на тај начин што ће се привредни ниво Европе подићи и Америка ће изгубити привредну превласт коју данас има и коју би са малим жртвама могла и даље да очува.

Д-р Александар Јовановић

ANALI PFB | analiris

# СУДСКА ХРОНИКА

## ПРИЗНАЊЕ ПРАВНО НЕВАЖНОГ ТЕСТАМЕНТА, НЕ ЧИНИ ТЕСТАМЕНАТ ПУНОВАЖНИМ.

Миливоје Г. из Н. А. тужбом бр. 13.689, у смислу решења Београ. Апелац. Суда бр. 8284 од 1926. г. тужио је Смедер. Првост. Суду свога брата инж. Михаила Г. из Б., и тражио пресуду: да Михаило нема право наслеђа $^1/_8$ заоставштине њиховог пок. оца, већ само оно што му је тестаментом завештано. Тужилац своје тражење заснива на изјави Михаиловој, датој на протоколу приликом обзнане тестамента, да је са тестаментом задовољан, и на писменој изјави, датој тужиоцу још пре смрти очеве, да ће тражити само оно што му отац остави.

По тестаменту, који је отац својеручно написао и потписао 5. јануара 1905. г. у присуству два сведока, оставио је најстаријем сину Милану [раније одељеном] један део имања, тужиоцу Миливоју два дела, а тужени Михаило изузео је свој део приликом свог школовања.

Тужени Михаило у одговору на тужбу бр. 5374 подноси извршну пресуду истог суда од 1. XI 1922. г. бр. 27.873, у спору између тужиоца Миливоја и њиховог брата Милана, по којој је очев тестаменат оглашен за правно неважан. Сматра, према томе, да његове изјаве и не постоје и да има право на наслеђе по закону.

Првост. Суд налази:

У спору је обим и основ права наслеђа туженог Михаила. У питању је да ли ће се он сматрати као интестатски или тестаментални наследник. Расправа овог питања зависи од важности и дејства тестамента. Суд сматра тестамент пуноважним у колико се тиче туженога Михаила. Овако своје мишљење заснива на изјавама туженог. Обе су изјаве пуноважне. Изјава писана 9. јуна 1903. могућа је и законски допуштена. На њу се не односи законска забрана из тач. 4. § 539. Грађ. Зак. јер тај пропис забрањује само продају наслеђа за живота оставиочева, а ова изјава нема карактер купо-продаје. Отуда, излази: да је овом изјавом тужени потпуно везан — § 13. Грађ. Зак. Изјава, пак, учињена пред судом, којом се тестаменат признаје, правоваљана је. Њоме је учињено да тестаментална наредба, према туженом, остане стална — §§-и 482. и 483. Грађ. Зак. Нема стварног значаја какве је правне природе ова изјава. Било да се узме за *уговор*, којим се ствара важност иначе неважног и ништавог тестамента, било за *одрицање* од замерки и тужбе, дејство је његово исто и потпуно. Замерка туженог да његово признање не може да оживи мртву ствар неоснована је. Изјаве туженог, за тужиоца су стечена права, чија је неповредност законом (§ 7. Грађ. Зак.) огарантована. Пресуда овог суда бр. 27.873/22. релативног је дејства. Она се односи и веже само парничаре. У спору, њоме окончаном, тужени није узимао удела, па се према томе, она њега, као трећег, и не тиче. Још мање се он може, у овоме спору, њоме користити. За

однос туженог према тестаменту остају меродавне једино његове изјаве. Ништавост тестамента, не чини ништавом и изјаву о признању тестамента. Напротив, признање важности тестамента, чини, иначе неважан тестаменат, пуноважним. Приговори, у томе погледу, не могу се за оправдане примити. Спорни тестаменат је и иначе пуноважан. Он потпуно задовољава све форме и услове, како старог [§ 434. Грађ. Зак., који је важио у време кад је сачињен] тако и садањег закона [— § 429. Грађ. Зак., у време када је обзнањен]. Сем тога, он је и признат. Форме су и прописане да обезбеде суштину ствари, а не да овој шкоде. Отуда, кад су биће и суштина последње воље утврђени, онда изналажење извесних формалних замерки, које би ништила важност те воље, не би се слагало са здравим разумом, а свако тумачење закона ваља да је на првом месту разумно — § 8. Грађ. Зак..

Пресудом од 20. априла 1928. г. бр. 12.237 пресудио је у смислу тужбе, а њу Београд. Апелац. Суд, (I. одељење), пресудом од 16. јуна 1928., бр. 4784 одобрава.

Касациони Суд, (II. одељење), примедбама од 18. октобра 1928. г. бр. 9930, ништи пресуду Апелационог Суда са разлога:

Одобравајући пресуду првостепеног суда, Апелациони Суд је, констатујући да расправа спорног питања зависи од важности и дејства тестамента, узео да је тестаменат пуноважан и са пуним дејством, у колико се тиче туженог Михаила, а с погледом на изјаве туженог пре и после смрти тестаторове и на то да је извршна пресуда, у спору тужиоца Миливоја противу другог брата му Милана, којом је тестаменат оглашен за неважећи, релативног дејства, јер су за туженог Михаила меродавне његове изјаве. У разлозима својим суд наводи и то: да признање важности тестамента чини да, иначе неважни тестаменат, постаје пуноважан.

Један ништаван правни посао не постоји, нити он може имати каквог правног дејства. Према томе, признање једног ништавног тестамента који правно не постоји, не може га оживети и учинити пуноважним. Другим речима, кад нема тестамента, нема шта ни да се признаје. Ако би интересовани и признали такав тестаменат, то не би значило да је он постао пуноважним. То би се, напротив, имало сматрати као нарочити споразум интересованих лица да се наслество расправи у смислу ништавог тестамента. Тај правни посао, иако се његова садржина воља интересованих, подудара са вољом тестатора изложеном у тестаменту, има се сматрати као један нов правни посао, а не акт којим би један ништаван тестаменат оживео, постао пуноважним, са пуним дејством. Ту је реч о законском интестатском наслеђивању са изменама у смислу интересованих лица.

Према томе, када је тестаменат пресудом суда оглашен за ништаван, онда ни речене изјаве туженог Михаила, не могу му дати правне важности и дејство, па ни према туженом, као што то Апелац. Суд напротив налази, позивајући се на §§ 482. и 483. Грађ. Зак. Изјава туженог од 9. јуна 1903. г., и ако се узме да је он такву изјаву за живота очева могао дати — по којој он неће од имања ништа тражити од тужиоца Миливоја до само оно што му отац остави, — има тај значај да се туже-

ANALIPER Lexaki.ro

ни у њој задовољава оним што му је отац једним правно неважним тестаментом оставио, а не може се претпоставити да то вреди и за случај, када не би сви синови били задовољни последњом вољом очевом, па би тестаменат судом био оглашен за неважећи, када, дакле, тестаменат не би правно ни постојао. Исто тако, ни изјаве туженог Михаила од 6. септембра 1912. г. код судије за неспорна дела, да је са тестаментом задовољан, не може имати ону правну важност коју јој А. Суд придаје. Пре свега може се приметити да је тужени Михаило такву изјаву могао дати у уверењу да ће и његова остала браћа респектовати последњу вољу очеву, ово у толико пре што је ту изјаву дао заједно са тужиоцем. Даље, тестаменат не може имати правне важности према њему зато што пресуда, којом се тестаменат оглашава за неважећи, иако је изречена у спору тужиоца Миливоја противу најстаријег брата му Милана а не туженога Михаила, ипак је од правне важности и производи правно дејство и према туженоме. Ствар се има узети за једном већ пресуђену (res iudicata) и односно туженога, јер је овде један, у правној науци усвојен изузетак од правила који предвиђа тач. 1., § 109. Грађ. Суд. Пост., када је пресудом судском утврђена објективна неважност тестамента, као што је овде случај, онда неважност његова постоји за сва интересована лица, иако нека од ових нису учествовали у спору који је том пресудом расправљен. Зато Апелац, Суд није ни могао у овом спору улазити у оцену питања: да ли тестаменат по форми има законске важности. У прилог овог схватања ствари не може се навести и то да и код релативне ништавости једног правног посла, тај правни посао нема правне важности и дејства ни према једном интересованом лицу, ако би само ма једно лице, овлашћено да се на ништавост позове, такву изјаву дало. И у таквом случају, дакле, правни посао не би могао према једнима да вреди а према другима да нема важности. — Тужилац у овоме спору не може користити ни одредбе § 483. Грађ. Зак. — Пре свега, примећује се да речи: „онда тестаменат остаје у важности, баш и да није по прописним правилима начињен“ не значи да изјава интересованих лица, да су са наредбом завештаоца задовољни, даје правну важност, оживљава један ништаван тестаменат. Према горе реченом, има се узети да се таква изјава тражи зато што се онда наследство у ствари не расправља на основу једног тестамента који би ништав накнадно стекао правну важност и правно дејство, већ на основу тих изјава, којима се ипак пристаје на наслеђивање у смислу воље тестаторове. Што се пак саме такве изјаве тиче није довољна изјава само појединих од интересованих, па да би се могао § 483. применити, већ речи: „сви они којих се ствар тиче“, показује да је потребна таква изјава свију интересованих лица, а то у овом спору није случај, те се тужилац не може у своју корист позивати на ову законску одредбу. — Напослетку, неоснован је и разлог Апелац. Суда да су речене изјаве туженог стечена права за тужиоца Миливоја, када према наведеном тестаменту нема правне важности ни према туженом Михаилу и када овде није ни случај из §-а 183. Грађ. Зак.“.

ANALI PFB | anali.rs

Апелац. Суд није усвојио ове примедбе, већ је 30. новембра 1928. г. бр. 8463 дао противразлоге, у смислу разлога првостепене пресуде. — Касациони Суд, у својој општој седници, од 1. фебруара 1929. г. бр. 980 усвојио је примедбе а од-

бацио противразлоге. Пресудом од 22. фебруара 1929. г. бр. 1258, Београд. Апелац. Суд, усвајајуће примедбе, као обавезне, одбио је тужиоца од тражења.

У овом конкретном случају, који смо горе изнели, од интереса су два питања. Прво, да ли признање правно неважног тестамента чини исти пуноважним и друго, да ли пресуда, којом је утврђена објективна неважност тестамента, веже све тестаменталне наследнике?

Тестамент је писан 5. јануара 1905. г.. Дакле, за време важности старог закона о тестаментима. По допуни од 24. маја 1911. г., а према § 448. а. Грађ. Зак., тестатор био је дужан да у року од три месеца, по ступању на снагу ове допуне, спорни тестаменат замени другим тестаментом, јер је пок. Милија умро 2. јуна 1912. г., дакле после ступања на снагу ове допуне. Он то није учинио. Тестаменат је свечан и строго формалан акт и одредбе које регулишу његову форму и важност су јавно-правног карактера. Према томе, сам је закон поништио важност спорног тестамента, па и оно што је неважно, не може се створити да буде пуноважно, јер кад нема тестамента, онда нема шта ни да се признаје. У прилог овог гледишта, на које је правилно стао Касациони Суд, иде и мишљење г. проф. Др. Драг. Аранђеловића (В. Наследно Право).

Материална правна снага извршне пресуде ограничена је у томе: што ту снагу пресуда има само међу парничарима, а према трећим лицима, она је, у принципу, res inter alios acta. Али од овог принципа има четири изузетака у којима извршна пресуда веже и трећа лица. Тако, пресуда, којом је утврђена објективна неважност тестамента, као што је овде случај, важи за и против уговорних и тестаменталних наследника који нису у спору учествовали. Ово мишљење дели и Андра Ђорђевић (В. Грађ. Суд. Пост., II. књ.).

**Драган Н. Димитријевић**

---

## КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

### НЕКИ НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СЛОВЕНСКИХ ПРАВА. XVI. ГЕНЕЗА ДРЖАВЕ КОД ЗАПАДНИХ СЛОВЕНА.

Питање о постанку пољске државе поново јако занима пољске историчаре. Имали смо већ прилике да о томе говоримо поводом расправе Зигмунта Војцеховског о политичком уређењу пољских земаља у доба пре Пјаста (*Архив*, књ. XXXI, с. 500–502), Карактеристична особина те расправе састоји се у упоредној методи, помоћу које писац за изучавање старих пољских односа, оскудних у изворима, искоришћује обилатије изворе о животу Полапских Словена, као најближих Пољацима како према сродству, тако и према географском суседству.

ANALI PIB Pravni fa

То је баш такав случај ужег примењивања упоредне методе, који се потпуно правда особинама проучаваног објекта и који је најзгоднији за попуњавање празнина у националној историји права појединих словенских народа првенствено старог доба.[1]) На истом методолошком земљишту стоји најновије значајно истраживање д-ра Казимира Тименецког, професора Универзитета у Познању, о првобитном друштву код Лехицких Словена, у појединости о двема основним облицима њиховог друштвеног уређења, и то о роду и о племену (*Kazimierz Tymieniecki*, Spoleczenstwo Slowian Lechickich, ród i plemie, Lwów, 1928, — 260 стр.).

Лехити, као што их називају Пољаци, или Љаси, као што их назива руски почетни летопис, обухватају племена Полапских Словена, племена настањена у т. зв. Балтичком Приморју на обе стране Одре, и племена настањена на територији касније пољске државе, која је била основана у X веку. Сва та племена су између себе везана најближим сродством језичним и етнографским. Могла би чак да саставе јединствени народ. Али је ток историје био друкчији. Народно и државно уједињење постигао је само источни део Љаха, на име Пољаци у X веку, а два остала дела Љашке групе нису изашла из племенског уређења и затим у XI — XIII в. постепено су ишчезли у немачкој поплави. Због наведеног најближег сродства између Љашких племена потпуно је природно да се та племена проучавају упоредно као јединствени објекат. Тименецки не извршује то изучавање са опште племенског лехицког гледишта, него са специално пољског националног гледишта. Првобитно друштво Лехицких Словена не занима га само по себи, него као кључ за разумевање предржавног уређења Пољских Словена, као средство за расветљавање генезе пољске државе.

Познат је читав низ талентираних радова Тименецког из историје јавног права средњевековне Пољске, за чије изучавање писац је прикупио нови материјал првенствено из Мазовја, или Мазовша, једног пољског краја, који је највише заостао у развитку те је с тога најдуже време одржао уређење из ранијег пољског средњег века. Тименецког у његовим истраживањима не занимају већ сазрели и готови облици друштвеног и политичког уређења, него њихово порекло и постанак, њихова генеза. Према томе цео правац истраживалачког рада Тименецког састоји се у томе, што је он сам изразио у теми свога реферата на IV састанку пољских историчара 1925 г. Та је тема: „Генеза пољског друштва".[2]) Дакле

[1]) в. Ф. В. Тарановскій, Славянство какъ предметъ историко-юридическаго изученія. Бѣлградъ (отд. отт. изъ Трудовъ IV Съѣзда Русскихъ Академическихъ Организацій за границей, частъ I), 1929 г., с. 11.

[2]) Pamiatnik IV Powszechnego zjazdu historyków Polskich w Poznaniu 6—8 Grudnia 1925. r., I. Referaty, Lwów, 1925, Sekcia IV; II. Protokolu, Lwów, 1927, s. 83—90.

ANALELE BCU Iași

проблем, који Тименецког занима, то је проблем par excellence историски, јер историја није толико наука, која описује, него је више наука генетичка. Сликање готових установа не спада само у историју, него у исто време у старине (antiquitates), а генеза друштвених установа сачињава прави и искључиви проблем историје. Баш тако је задатак историске науке схватао Fustel de Coulanges и његова школа. То схватање усвојио је Тименецки и у својим истраживањима иде за њим. Није узалуд у горе наведеном реферату изјавио ово: „Најлепшу синтезу постајања једног од европских друштава досада је дао Fustel de Coulanges о средњевековној Француској. Слична се реконструкција може предузети и другде". И Тименецки је преузео тај задатак и прати постанак друштвене и политичке организације у Пољској, и то прелазак од једног облика њеног на други. Досада је проучио стваралачки процес сталешке диференциације у средњевековној Пољској и претварања Пољске у једну сталешку државу. Сад у најновијем раду прониче до самих корена пољске државе и прати њену генезу, — порекло и постанак. Са пуно се поверења може казати, да за поновно претресање тога питања ретко ко има такву спрему у методолошком погледу, као што је има Тименецки.

Друга важна особина Тименецког састоји се у одличном познавању западно европске историографије. Израђене у њој социално-историјске категорије Тименецки успешно примењује на историју Пољске, коју самостално истражује. Што словенски историк полази од социално-историјских категорија створених у научној обради западно-европске историје, то је врло важно, јер чува истраживача од стварања домаћих конструкција социално-историјских, у чему су словенски историци много грешили у прошлости и оставили су нам више таквих „самониклих" конструкција, од којих ни сада наука историје словенских права не може да се дефинитивно ослободи.[1]) Нехотице се сећамо једне старе оштроумне изреке Грановског, познатог у првој половини XIX века руског историчара стручњака за општу историју, а која изрека гласи, да искључиво занимање само националном историјом квари истраживача. Од таквог кварежа Тименецки је потпуно осигуран. Он одлично познаје западно-европску историографију и све своје синтетичке конструкције базира на ширем европском основу. Придружује се оном критичком правцу историјске мисли, који стално и марљиво прегледа постојеће синтетичке конструкције и прове-

[1]) v. *Teodor Taranowski*, Historja prawa południowo słowiańskiego [najnowsze publikacje], Lwów, 1927, s. 55; Ф. В. Тарановскій Нѣсколько идіографическихъ чертъ стараго сербскаго права, Conférence des historiens des états de l' Europe orientale et du monde slave, Varsovie, 1928, IIe partie, p. 259 - 260. — Радо констатујем да је и мој претходник на катедри у Београду Др. Драгиша Мијушковић исто тако био против обрађивања историје словенских права на један домаћи, тако рећи, начин и тражио је за њу мерило „у једноликости развића Источне и Западне Европе", — *Д. Мијушковић*, Систем Душановог Законика, *Српски Преглед*, 1895. г., с. 116.

рава их помоћу савршеније у методолошком погледу анализе извора, као и помоћу опрезнијег оперисања са уопштавањем.

У духу таквог критицизма Тименецки се стара да се пречисте полазне тачке за истраживање о генези државе. Није задовољан са старим схемама, према којима еволуција друштвене организације обухвата ове поступачне облике друштвене, и то, — породицу, род, племе, најзад државу, при чему се ти облици свуда и свагда редају истим редом. Место тих схема Тименецки истиче податке модерне етнологије, према којима о таквом бајаги неопходном еволуционом редању наведених друштвених облика не може бити ни говора, јер су понеки од тих облика постојали само благодарећи неким сасвим посебним приликама, које се нису свуда понављале. Према томе модерно је мишљење, да је на најранијим ступњима развитка човечијег друштва било већ више организационих облика, који се нису редали, него су се заједно и истовремено развијали. Такав принципиелни поглед на стање ствари баца нову светлост и на питање о држави, и то ставља њен први постанак у првобитно доба, а у даљем заједничком развитку више организационих облика приписује држави првенствени значај од најстаријих времена. Такав поглед је формулисао Ед Мејер[1]), и тиме је санкционисао претходно учење о актуелном значају државе у феудалном уређењу средњевековне Немачке, а које је учење истакао Белов и затим усвојио Којтген; овај последњи се чак одважио да формулише категоричку тезу: Am Anfang war der Staat.[2]) Признавање држави такве незапамћене и чак исконске давнине разилази се са словенском историографијом, која датира државу од једног одређеног и при томе позног времена (од VII, IX, X и чак XII века за поједине словенске народе), и ставља пре државе редовно или општинско уређење. Тименецки не прекида с том традицијом, која је иначе оправдана објективним подацима изворским, али прегледа њену еволуциону схему критички, услед чега се она знатно допуњује и реконструише.

Пошто Тименецки усваја основну тезу о заједничком постанку и истовременом развитку више организационих облика друштвених, то за полазну тачку истраживања узима разлику између две основне групе друштвене, и то мале групе и велике, Прва подмирује потребе у ужем удруживању и има у извесном смислу приватно-правни карактер. Као малу групу друштвену Тименецки сматра род, као велику — државу. Најзгодније је да се оба та облика признају за оригинерне, јер врло је тешко да се државна организација изводи из првобитног рода и обрнуто није лако да се из државе изведе род или

ANALI PFB | anali.rs

[1]) *Ed. Meyer*, Geschichte des Altertums, I, 1: Einleitung. Elemente der Anthropologie, 5-о изд. Stuttgart, 1925.

[2]) *G. v. Below*, Der deutsche Staat des Mittelalters, I. Bd., Leipzig 1914, 2-го изд. 1925; *F. Keutgen*, Der deutsche Staat des Mittelalters, Jena, 1918.

породица, која је још општија, него род. Може се чинити, да се Тименецки придружује мишљењу, да је држава исконска. А и у самој ствари није то тако, јер он првобитни облик државе види у политичкој организацији племена (17—18). Политичка организација је обележена, као што се може закључити из пишчевог излагања, јавним карактером, тј. тим, што није основана на приватној вези ближег средства, него на другој, више општој и, тако рећи, апстрактној вези. Према томе племе се већ мора сматрати као почетна државна организација, која спада у појам државе (политичке организације) у ширем смислу. Томе се противставља појам државе у ужем смислу, који означава један виши облик државне организације са тачно одређеном врховном влашћу и утврђеним односима према територији и народу (110). Дакле двојна комбинација рода и племена претходи постанку државе у ужем или правом смислу те речи. На тај начин се Тименецки веже уз традицију словенске историографије и прилагођује се њеном иначе оправданом тврђењу, да су словенске државе постале у једно касније време историјски тачно одређено. Одступа пак од традиције у томе, што држава код њега не долази да смени род или општину, него излази из раније исто тако политичке организације, и то племенске.

Карактеристично је, да за малу групу Тименецки не узима породицу, ни задругу, него род. Зашто је то тако? Тименецки образложава свој поступак само односно задруге. Разлози се наводе двојаки, — и приватног карактера и општег. Као приватни разлог сматрамо пишчево тврђење, према коме ни у једној периоди развитка Западних Словена, којима се писац занима, не може се задруга признати за општу установу (23). Општи разлог састоји се у томе, што задруга, као недељиво удружење лица, која воде порекло из једне породице, али која увек могу да се одвоје, не сме се сматрати као друштвена група од самосталног значаја (25—26). Ако се чак сложимо са наведеним разлозима односно задруге, ипак остаје нерасветљено питање, зашто се није писац зауставио на породици, као најопштијој малој групи. Размисливши о самој суштини ствари, долазимо до закључка, да, и ако писац издваја малу групу друштвену, ипак за њу не узима најмању оригинерну групу, — породицу, ни најближу дериватиивну, која је изашла из породице, задругу, него напротив најдаљу и највећу од „малих група", — род, као онај крај, докле дотерује природна, ако се сме тако рећи, организација друштвена, основана на партикуларној вези крвног сродства.

Непосредни податци о предржавној организацији су веома оскудни. Неопходно је потребно дакле, да се послужимо регресивном методом, и да на тај начин успоставимо мало познату прошлост према добро познатом стању истих појава у касније време. Регресивном методом треба да се послужимо и за успостављање слике родовног уређења. Карактеристично

је, да се није родовно уређење одржало у касније време у широким народним круговима код сељака, него у ужем кругу вишег сталежа — племства, или у Пољској шљахетства. Тименецки је обилно искористио у потребном правцу све оно, што извори пружају односно уређења шљахетских родова (44—68). Аналогна се појава опажа и у руској историографији, где материјал за упознавање старог родовног уређења пружају изворски податци о владајућем роду Рјуриковића. У родовном уређењу Тименецки истиче она начела, која се уопште постављају у основ друштвене организације, и то, — издвајање вођства и јерархијски распоред чланова рода, као и зависних од њих људи (87—106).

Племе се исто тако базира на крвном сродству, али не искључиво на њему. Као што род није био прост збир појединаца и породица, исто тако није ни племе било прост збир појединих родова. У племену постаје властита самостална јерархија лица̂ и родова, као и одговарајућих утицаја. У јерархији утицаја налази се зачетак монархијске власти. Благодареħи свим тим условима, у племену се стварала велика група друштвена, која је полазила од рода, али је даље ишла у правцу државе са владајућим родом на челу (107—108).

Као државотворне елементе у племенском уређењу Тименецки истиче кнеза (165 181) и веħе (182—196). У истом се уређењу зачеле и основне функције државне, и то: финансије у облику организованог наплаħивања данка (200—208), војска у облику народне милиције и кнежеве дружине, и исто тако у облику зидања и стражареħа градова (209 - 214), и суд који се вршио на нарочитим народним скуповима, који су били једна врста судског веħа (215 —218). Градски окрузи, који су од XII в. били у Пољској од великог значаја за обављање финансијских и војних терета, по своме пореклу спадају истина у далеку прошлост, али и под племенским уређењем они су били од подређеног локалног значаја (219—226). Исто важи и за опоље, онај особити територијални округ, у чијим границама становништво је било везано међусобним јемством и колективном одговорношħу за кривична дела, као и обавезном сарадњом у решавању спорова о међама (227 - 235). Опоље спада у доба пре постанка државе, али и под племенским је уређењем било једна локална установа од подређеног значаја. Последње тврђење Тименецког управљено је против конструкције З. Војцеховског, који је у еволуционом реду друштвених организација поставио опоље на прво место као првобитну организацију, из које се затим развило племе.

Таква је у општим пōтезима садржина интересантног истраживања Тименецког. Навели смо његову општу схему, јер наравно не можемо да на овом месту претресамо оне многобројне и важне фактичке податке, којима је та схема испуњена.

За сада не дајемо нашу дефинитивну оцену изнесених од Тименецког теза те задржавамо за себе слободу да њихову аргументацију још проверимо и да њихову садржину још претресемо. Али и сад већ можемо да забележимо, шта доприноси рад Тименецког питању о генези државе код Пољака и уопште код Словена.

Без сумње је од вредности то, што се и на историју Словена проширује мисао о истовременом постанку и развитку више облика друштвене организације према разноврсним потребама друштвеног живота, и што се на томе тлу спроводи разлика између мале и велике групе друштвене. За разумевање и карактеристику древног уређења друштвеног неопходно је потребно да се у њему констатују и мале и велике групе. То нарочито важи за питање о задружном уређењу код Словена. Не сме се заборавити, да је задруга мала друштвена група приватноправног карактера; она дакле није исцрпљивала читаву друштвену организацију, него је над њом стајала још једна или друга велика група, без које нема потпуне слике друштвеног уређења. Да се задруга прошири на читав друштвени живот дакле и јавно правни, то није правилно. Ако се то пак чини, онда се ништа одавде не добија сем игре речима. У такву је погрешку пао чак тако велики научник, као што је био Леонтовић, и то у томе што је задружним начелима објашњавао и политичко уређење староруских земаља.[1]) У област чисте фантазије спада тврђење Јеврема Герасимовића о „задружној држави", као о држави sui generis,[2]) и још више декламације V. Kriškovića о томе, да је задруга васпитала уставни дух и определила све области приватног и јавног права па чак и државноправни узајамни однос између Хрватске и Угарске.[3]).

Исто важи и за учење о родовном уређењу код старих Словена. Род је био мала група те није подмиривао све потребе друштвене организације, него је тражио да буде попуњен од велике друштвене групе. Кад руски почетни летопис прича о Пољанима, да „живяху кождо съ своимъ родомъ" (П. С. Р. Л., т. I, в. 1., изд. 2-ое, с. 9), то тим карактерише оно стање првобитног мировања друштвеног, у коме није још било кретања ни драматизма, није докле било ни историје. Историја почиње код Пољана од легендарне браће — Кија, Шчека и Хорева, који су саградили град Кијев и тиме су ударили темељ племенске државице: „и по сихъ братьи держати почаша родъ ихъ княженье въ Поляхъ, а въ Деревляхъ свое, а Дреговичи свое, а Словени свое въ Новѣго родъ, а другое на Полотѣ иже Полочане отъ нихъ же" (I.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Ф. И. Леонтовичъ, Задружно-общинный характеръ политическаго быта древней Россіи. Жур Мин. Нар. Просв., 1874 г.

[2]) Јеврем Герасимовић, Старо српско право, Београд, 1925 с. 100.

[3]) V. Krišković, Hrvatsko pravo kućnih zadruga, historijsko-dogmatski nacrt u Zagrebu, 1925, 14, 67-69.

с., col. 10). Кад се пак велика група ма због чега рушила, онда је долазило за родове оно стање међусобног нереда, које се у почетном летопису слика односно Новгорода пред позив Варјага и то овако: „и не бѣ въ нихъ правды и въста родъ на родъ, и быша въ нихъ усобицѣ и воевати почаша сами на ся“ (l. c., col. 20). Међутим организацију племенских државица исти летописац карактерише као обезбеђење мира и благостања: „а наши князи“, веле изасланици Древљана, „добри суть, иже распасли суть Деревьску землю“ (l. c., col, 56).

Заслужује најзад пажњу мисао Тименецког, да су градски окрузи и опоља и у племенском уређењу играли подређену улогу. Та се мисао треба да провери и да се, тако рећи, измири са учењем о градско-државном уређењу код Словена, које у последње време развија Х. Ф. Шмид[1]).

На послетку да подвучемо, да Тименецки свуда истиче значај страних утицаја и одговарајућих рецепција за постанак државе. Са тим треба да се постави у везу и усвојени од Тименецког поглед Fustel de Coulanges'a на непосредно наслеђе између средњевековног политичког уређења и античке државе. Све то поставља питање о генези државе код Словена у оквиру светске историје, које се иначе опет успоставља у модерној историографији.

**Теодор Тарановски.**

## САВРЕМЕНА ФРАНЦУСКА ЕКОНОМСКА КЊИЖЕВНОСТ.

*Поводом књиге Г. Пиру-а*[2])

У последње време дела германских, англосаксонских, па чак и талијанских економичара прилично су потиснула француску економску књижевност, отуда влада мишљење да је економска наука претрпела известан застој у тој земљи где је био ударен први темељ Политичкој Економији. Међутим такво би тврђење било потпуно неоправдано. Мада се за време последњих деценија француски економичари нису бавили извођењем општих реформа у економској науци, као што се то запажа код једнога Менгера, фон Визера, Маршала или Вилфреда Парета, ипак наилазимо на делимичне анализе од велике важности, као и на расправе и критике појединих значајних економских питања, које су много допринеле унапређењу и усавршавању ове младе науке. Ови разни научни радови нису још до сада били сакупљени и објављени у једној нарочитој збирци, у целини или

[1]) *Heinrih Felix, Schmid* Die Burgbezirksverfassung bei den slavischen Völkern in ihrer Bedeutung für die Geschichte ihrer Siedlung und ihrer staatlichen Organisation, *Jahrbücher für Kultur und Geshichte der Slaven*, N. F., Bd. II, Heft 2. 1926, s. 81-132 Мој приказ в. *Teodor Taranowski.* Historja prawa poludniowo-slowiańskiego (najnowsze publikacije) Lwów, 1927, s. 54-56.

[2]) Gaëtan Pirou: Doctrines Sociales et Science économique. (Sirey, Paris 1929, p. p. 204).

у изводу. Али, од ове године сваком раднику на пољу економске науке биће знатно олакшано да добије јасну слику и преглед о врло успешним и интересантним анализама, које су при крају прошлог и у почетку овога века биле вршене у Француској, благодарећи књизи г. Гаетана Пиру-а, професора Правног факултета у Паризу: „Социјалне доктрине и економска наука".

Дело г. Пиру-а има у ствари један нарочити циљ, као што се и по самоме наслову види, а то је да одреди односе између економске науке и социјалних доктрина, коме је задатку, у осталоме, писац и одговорио. Поводом те књиге изгледало нам је интересантно да дамо један преглед савремене француске економске књижевности. Дакле, пишчеве методе нећемо се придржавати и то чинимо из више разлога. Пре свега, када се обратимо критици запажамо да је она сагласна у томе да ову књигу треба сматрати као израз модерних економских испитивања у Француској. Тако н. пр. г. Уилијам Уалид вели да је то прави инвентар савремене француске економске науке и доктрина.[1]) Затим, највећи део ове књиге расправља о садашњем стању економске науке у Француској (II део, глава I). Навешћемо још да се и ово дело може уврстити у ред одличних представника најновије француске економске књижевности. Најзад, методу рада г. Пиру-а и поглавито његова гледишта односно одвајања економске науке од економских доктрина изложили смо већ раније, када смо приказали његову књигу о Економским доктринама у Француској од 1870. године.[2])

Француски су се писци врло слабо бавили, вели г. Пиру, општим научним синтезама, које би биле од пресудног значаја у еволуцији економске науке. Као једини изузетак може се навести дело г. Бодена: „Начела економске науке" (Ch. Bodin: Principes de science économique). Но, не треба заборавити да француски уџбеници Политичке Економије заузимају врло угледно место у светској економској књижевности, као што су књиге г.г. Жида, Перо-а, Триши-а, Ногаро-а, Брујле-а и Ребу-а, наводећи само најглавније. Већина ових писаца тежила је да се ослободи од утицаја једностраних научних система. Они се служе и индукцијом и дедукцијом, не дајући ни једној ни другој методи доминирајући карактер. Математичким формулама они не придају велику важност, тако н. пр. г. Колсон (Colson, Cours d Economie Politique, 5 tomes), који је међу првима у Француској употребљавао у својим испитивањима графичка приказивања, сматра да примена математике у Економији може прилично да нас од-

ANALI PFB | anali.rs

[1]] В Revue d'Economie Politique [Mars - Avril 1929] p. 326, William Oualid.

[2]] В. „Архив" од 1927. г. бр. 3-4, стр. 317-324. Gaëtan Pirou: Les doctrines économiques en France depuis 1870. Приказ од Dr. M. J. Ж.

страни од саме стварности. Међутим, известан број француских економичара остао је веран дедуктивној методи и у изградњи својих теорија служи се математиком.[1]) Али примећује се да присталице ове методе нису тако искључиви, јер ипак доводе у везу своја абстрактна начела са резултатима добијеним из непосредног посматрања економских појава.

Употреба експериментације у Економији, или боље рећи примена метода експерименталних наука, такође има присталица међу савременим француским економичарима. Један од најистакнутијих је г. Ф. Симиан, који полази од тога постулата да се Економска Наука састоји у познавању и објашњењу економске стварности (F. Simiand: La méthode positive en science économique; Statistique et expérience; Le salaire des ouvriers des mines de charbon en France). На основу те методе г. Симиан је изложио врло интересантне теорије о радничкој најамници. Те су теорије привукле пажњу великог броја француских и страних научника и биле су предмет многих полемика по стручним часописима. Присталице ове методе — експерименталне — не придају велику важност абстракцијама и сматрају да је статистика главно средство за економска испитивања. Многи чувени француски економичари, доказали су, вели г. Пиру, да се помоћу анализе и упоређења статистичких података могу учинити врло важна научна открића. Но, у Француској мало је научних радова из Статистике; као најважније можемо цитирати уџбенике од Блока, Ф. Фора, Лијеса и Жилена, радове де Фовила, Л. Марка и Дармоа, и најзад недавно објављену књигу г. Афталиона. Готово сви ови писци у главноме се ослањају на значајне радове енглеских, америкаиских и талијанских статистичара. Несумњиво је да Статистика у Француској још не заузима место које заслужује, али њене се методе у велико примењују и до сада је та пракса дала одличне резултате. — У вези са овим питањем о употреби статистике у економској науци не смемо пропустити да поменемо одличне радове француских економичара о економским циклусима. На томе пољу рада највише су се истакли г.г. Лескир и Афталин (J. Lescure: Des crises générales et périodiques de surproduction; A. Aftalion: Les crises périodiques de surproduction, 2 vol., и Cours de Statistique). Одређујући разне фазе циклуса и истражујући узроке појединих економских и социјалних појава, ови су писци успели не само да констатују факта, него и да протумаче извесна теориска гледишта и да обогате науку новим законима.

Овде се нећемо упуштати у излагање француских економских доктрина. Бацићемо само један општи поглед на

[1]] Ch. Bodin op. cit.; A. Aupetit: Essai sur la théorie générale de la monnaie; M. Lenoir: Etudes sur la formation et le mouvement des prix; J. Rueff: Des sciences physiques aux sciences morales и Théorie des phénoménes monétaires; F. Divisia: Economique rationnelle.

карактеристичне црте тих доктрина, о чему је г. Пиру одвојено писао,[1]) а што ми пак сматрамо као саставни део питања методе у Политичкој Економији, које смо у горњим редовима у главноме расматрали. Социјолози су покушали у Француској да протумаче моралне концепције и јавно мнење појединих крајева помоћу анализе саме друштвене средине. Г. Пиру налази да се таква иста метода може применити и при изучавању економских и социјалних доктрина. Он признаје, у осталоме, да су до сада многи историчари доктрина, на основу те методе, претходног упознавања историске средине, дошли до врло интересантних резултата. Посматрајући француске доктрине долази се до закључка да оне поред своје разноликости ипак показују извесне заједничке особине. Тако н. пр. појам о индивидуализму и сувише је дубоко утиснут у францускоме народу, да се утицај тога осећања примећује чак и у доктринама које нису индивидуалистичке. Добро је познато како је Ж. Жорес покушавао да измири Марксов колективизам и Прудонов индивидуализам. „Радије усамљеност — рекао је Жорес — са свим својим опасностима од друштвенога присиљавања, радије анархију од макаквог деспотизма". Као што су индивидуализмом тако исто и рационализмом проткане француске економске доктрине. Занимљиво је такође констатовати како се манифестовао утицај историског периода на развој доктрина. Тако видимо, да су од почетка овога века доктрине свих разних школа морале да посвете много већу пажњу но раније интервенцији државе и улози удружења у економскоме животу. Најзад, напоредо са разним философским и политичким струјама мењао се и правац економских доктрина. Постоји дакле извесна друштвена пластика, која утиче на економске доктрине и која нам услед своје променљивости даје довољно доказа о томе да један једини економски систем не може имати трајан и универзалан карактер.[2])

Доктрине морају, између осталога, да воде рачуна и о захтевима науке. Посматрајући француску економску књижевност може се рећи да врло тесна веза постоји између теорија економске науке и појединих доктринарних целина. Индивидуализам јасно истиче незгоде на које се наилази услед претераног интервенционизма, као и ту чињеницу да сваки режим који лишава човека слободе и самосталности

[1]) Поједини делови г. Пируове књиге били су раније засебно објављени по разним часописима.

[2]) Мишљење, по коме је економску науку немогуће схватити као једну целину која се не мења, т. ј. да у науци не постоје разне тенденције, потпуно је у супротности са теоријом талијанског економичара г. М. Панталеони-а, који је покушао да измири све разне економске школе наводећи да оне у ствари нису различите. Непотребно је задржавати се на одбацивању г. Панталеониевог гледишта, о томе смо у осталоме већ говорили у пом. приказу г. Пируове Историје Економских Доктрина у Француској од 1870. год. —

не може бити дуга века. Доктрине т. зв. прелазне, које се налазе на средокраћи између индивидуализма и социјализма, користе економској науци у колико је стално упућују на сложеност економских појава и у колико нам показују да се решење тих проблема не сме увек оставити слободној акцији природних закона. Социјалистичке доктрине такође су утицале на саму економску науку и њихове односе г. Пиру је опширно изложио (I део, глава I). — Од како су се теорије класичне школе све више удаљавале од економске стварности и научних констатација, веровало се да ће једнога дана социјалистичка начела бити доведена у сагласност са науком. Ово је мишљење потпуно у складу са Марксовим учењем, чију су доктрину француске социјалисте усвојиле и разрађивале. Остављајући на страну факат да и социјализам, као и остале доктрине, само у појединим деловима својим може бити у служби науке, од важности је поменути дела француских економичара у којима се налази врло интересантна критика социјализма. У једном врло скромном раду г. Шарл Тиржон анализирао је Марксов социјализам оспоравајући му научну вредност,[1]) али он ипак није успео да одбаци начела са којима се сукобио. Од много већега су значаја дела г.г. Бургена и Афталиона (Maurice Bourguin: Les systémes socialistes et l' évolution économique; A. Aftalion: Les fondements du socialisme), у којима је главна критика уперена противу основних идеја социјализма. Ни у једноме од социјалистичких пројеката друштвенога уређења они не виде верну слику будућег друштва, нити верују у неоправданост капиталистичког присвајања. Треба напоменути између осталога, да је г. Афталион у главноме основао своју критику на аргументима психолошке школе, чије теорије он усваја као дефинитивне и као највернији израз савремене економске науке. Остаје нам још да нагласимо, по овоме питању, да у послератном периоду социјализам у Француској доста одступа од Марксизма. Узрок томе не само што је враћање традицији, Сен Симону и другима, него и појава једног новог правца у социјализму доктрина Анри де Мана, која иако је сасвим скорашња ипак је наишла на приличан одзив. (Henri de Man: Au delá du Marxisme на немачком Zur Psychologie des Sozialismus; André Philip: Henri de Man et la crise doctrinale du socialisme).[2])

Француска економска књижевност, као што се до сада могло увидети, била је у погледу методолошком подвргнута врло различитим утицајима. Да бисмо добили што потпунију слику о разноликости тих утицаја не смемо изоставити кооперативизам, који има такође доста велики број присталица међу француским економичарима. Продужујући традицију

[1]) В. радове г. Charles-a Turgeon-a у Travaux juridiques et économiques de l' Université de Rennes [tomes VI-VII].

[2]) В. Revue d'Economie Politique [Janvier-Février 1929] p. 56-87.

чувене Ecole de Nimes читав низ француских економичара, као што су де Боав, Шарл Жид и Ернест Поасон, старао се да усаврши доктрину о кооперативизму. Најпотпунији израз тих истраживања налази се у делу г. Бернара Лаверња, који нам даје поред доктринарног у исто време и један нов научни систем.[1]) Усвајајући теорије знаменитих економичара Цивонса, Валраса и Менгера г. Лаверњ закључује да је „потрошња не само главна идеја кооперативизма него и основно начело савремене економске науке и политичке структуре демократских друштава".

Као што су се у примени научних метода манифестовали врло различити утицаји, то се исто опажа и приликом изучавања појединих економских проблема и теорија о којима су писали француски економичари. Ти су пак утицаји често пута долазили са стране. Тако видимо да су г.г. Рист и Афталион преко својих публикација покушали да одомаће у Француској теорију граничне корисности. Али, у томе нису потпуно успели, јер та теорија има још увек доста велики број противника. Изузимајући оне који из економске науке сасвим искључују појам о вредности (Briot: L' économie raisonnée) примећујемо да се поједини економичари на супротну тачку гледишта стављају, као што су г.г. Ш. Боден, Ш. Тиржон и Хук-Фуркад (Houquer — Fourcade: La circulation, Valeur, monnaie et crédit). С друге стране видимо да добар део француских економичара одступа од оба ова крајња мишљења и покушава да прикључи теорији вредности још друге сродне елементе, са којима се појам о вредности налази у тесној вези, као н. пр. кретање цена, економска равнотежа итд. (E. Antonelli: Principes d' économie pure; G. H. Bousquet: Cours d' économie pure; Essai sur l' évolution de la pensée économique; Colson, Reboud Aupetit, Lescure etc). Од свих радова о теорији вредности који су били публиковани у Француској последњих година једно од највиднијих места заузимају дела г.г. Шарла и Шарла-Анриа Тиржона[1].) Г. Пиру је анализирао њихове радове у једном засебном одељку и на врло интересантан начин изложио је како су г.г. Тиржони, отац и син, схватили теорију вредности. Једном речју могло би се закључити да је то више експозиција разних мишљења

[1] Од многобројне књижевности о кооперативизму, коју цитира г. Пиру, навешћемо следећу: Charles Gide: L'Ecole de Nimes; La Coopération Les Sociétés coopératives de consommation итд; Ernest Poisson: La République cooperative; Bernard Lavergne: L'ordre coopératif итд. — За време рата кооперативизам је био врло развијен и много је било о томе писано, све је те публикације прикупила Bibliothéque de la guerre у Паризу.

[2] Ch. et Ch.-H. Turgeon: Etudes sur la valeur. I La valeur d'aprés les économistes anglais et français depuis A. Smith et les physiocrates jusqu a nos jours. II La valeur. Critique des doctrines anglaises et françaises relatives á la valeur aux prix et á la richesse. III La valeur, son origine et son caractèr psychologiques. Ses conditions, ses formes et ses variations.

о теорији вредности у вези са законима размене, но што је излагање оригиналних теорија.

У жељи да задржимо нашем раду синтетички карактер нећемо се упуштати у појединости. Од многобројних питања, која су расправљана у француској економској књижевности и од оних која су анализирана у делу г. Пиру-а, издвојићемо још само једно а то је питање о новцу. Многе књиге и расправе биле су писане о том врло важном економском проблему.[1]) Главну пажњу г. Пиру је посветио радовима г.г. Риста, Ногаро-а и Афталиона. (Rist: La déflation en pratique.[2]) Nogaro: La monnaie et les phénoménes monétaires contemporains; Finances et politique. Aftalion: Monaie, prix et change; Monnaie et Industrie). Мада ови писци заступају различита гледишта они су успели да својим оригиналним теоријама унапреде економску науку. Са потпуним правом може се рећи да су њихова учења била од велике користи по науку а и да су служила као директива монетарној политици појединих држава. Тако видимо да г.г. Ногаро и Афталион, одбацујући класичну квантитативну теорију, излажу нове монетарне теорије на врло солидној основи сграђене и у вези са економском стварношћу; а закључци г. Риста и ако су још донекле под утицајем начела класичне школе, ипак се могу сматрати као нови закони, који су се доцније махом и у пракси показали као истинити.

По овоме краткоме прегледу савремене француске економске књижевности можемо лако запазити да је дело француских економичара заиста врло велико. Мада нисмо обухватили све радове, који су од важности по науку, нити смо се задржавали на књижевности у којој су расправљана питања историска и практична, ипак смо у праву да тврдимо да је француска земља која има специјлисте за све гране економске науке. Истина је да се француски економичари нису упуштали, у последње време, у излагање неких грандиозних претпоставки, али и то има своју добру страну, јер често пута тумачење конкретних чињеница претерано апстрактним хипотезама може нас и сувише удаљити од науке. Најзад, видели смо да су дела страних економичара била врло пажљиво праћена у Француској и да су имала доста велики утицај на националну економску књижевност. Али и те теорије, које су из иностранства донесене, биле су прилагођене једној од најбољих особина француских писаца која се састоји у јасности излагања научних испитивања.

**Д-р Милан Ј. Жујовић**

ANALI PFB | anali.rs

[1]] B. Rueff op. cit Germain Martin: Les finances publiques de la France et la fortune privèe, R. Poincaré: La réforme monétaire; Yves Guyot: Les problémes de la déflation.

[2]) В. наш приказ на ову књигу у „Архиву“ од јуна 1925. г.

# ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

*G. Ratner*, **Agricultural Cooperation in the Soviet Union.** Издање Horace Plunket Foundation. Превод с руског од M.Digby. London; G. Routledge 1929; XII-90 стр.

Ова недавно изашла књига ставља пред свет још једном питање о чудесном спасењу задругарства из потопа двеју руских револуција. Ако је једно чудо што кооперација није пропала, заједно са толиким другим установама старе Русије, друго је чудо несумњиво како се она успела да прилагоди новоме стању, и да га чак искористи за свој опстанак и невиђени расцвет. Треће је чудо, можда највеће, да су бољшевици, који су иначе ликвидирали толике остатке из прошлости, нашли да је задругарство једна врло важна и драгоцена ствар, и да је не само трпе, већ је обилно помажу, и читаве гране народне привреде њој повераваjу. Од 1921. године, од почетка периоде чувеног Неп-а, руска совјетска влада не само дозвољава него и пропагира и шири слободне, аутономне кооперативе међу сељацима.

Пре рата је таквих друштава било на данашњој територији Совјетске Уније 20.000. Многа од њих су страдала и пропала у току рата и револуције. Преовладало је онда једно схватање које се противило независном задругарству, и ово је морало ући у склоп државне социјалистичке машине, а његове организације су дошле под директну контролу локалних совјета и владе. Али се убрзо показало да је ова политика погрешна, јер је она убила или парализовала највећи број задруга. У години 1921. остало је у животу само око 10.000 задругара, или половина од предратнога броја. Руски револуционарни покрет је на задругарство имао, дакле, у почетку исто пустошно дејство, какво је имао грађански рат у Ирској и фашистички преврат у Италији. До душе, кооперација се је опоравила и у Ирској и у самој Италији, — у пркос свима интригама и шиканама фашизма, — али нигде није успела да се тако снажно подигне као у Совјетској Унији. За последњих седам година, број слободних задруга попео се **од 12.000 на 100.000,** а томе бројном повећању одговара и сличан обим задружног пословања. Тако је данас руско задругарство не само постигло предратну величину, већ је **пет пута** снажније него 1914. године.

За разлику од европског и америчког задругарства, у Русији се практикује, поред обичних облика, и једна нарочита врста, т. зв. „задружна имања", т. ј. **кооперативе за заједничку обраду земље.** То је уједно најважнији оглед на пољу земљорадње који се изводи данас у Русији. Совјетски државници много полажу на успех тога огледа, и данас, како наглашава писац предговора овоме енглеском издању, „нема у савету ни једне владе која би давала више потстрека за развој државне пољопривреде, нити је икад ситуација била зрелија за принудну продају пољопривредних произ-

вода у државној режији." Задругарство подноси тегобе диктатуре, али оно исто тако користи повластице које му диктаторска влада обилно пружа. Јасно је да задругарство само по себи није никакав мађионичарски штап за спас земљорадника. Али је ипак занимљиво видети у овој трећој десетини двадесетога века како се једна иста економско-социјална установа подједнако успешно развија у супер-капиталистичким Сједињеним Државама Америке, и у режиму комунизма који све апсорбује или разорава, а који је ипак нашао за најбоље да кооперацију узме као основу своје пољопривредне економије. Зар у томе противречном факту не лежи необична чаролија задругарства?

Г. Ратнер, писац ове занимљиве монографије о пољопривредном задругарству у Совјетској Унији, члан је управног одбора федерације земљорадничких задружних савеза, т. ј. врховне централе целог пољопривредног задругарства. Он цео покрет гледа одозго, и каже да у Совјетској Унији „земљорадничке задруге стоје, у односу на опште економске интересе посебне сељачке економије, као крајњи циљ у организацији пољопривреде на социјалистичкој основи." Оне се данас баве следећим главним пословима: а) организација промета и продаје земљорадничких производа; б) **снабдевање** сељака нужним средствима за производњу и потребама за потрошњу; в) организација задружног **кредита;** г) унапређење **техничке стране** сељачке економије; д) развијање свих облика **задружне обраде** земље.

Првих година сељаци су износили на пијацу врло мало производа, а и сами су куповали мало. Кооперативе су омогућиле струјање еспапа у једном и у другом правцу. Истим путем сељаци су дошли и до кредита. Како се која грана пољопривреде обнављала, примећивало се да и задругарство мења свој карактер: оно се све више **специјализује.** У млекарским пределима, као што је Источни Сибир и Урал, нарочито се развијају задруге за производњу маслаца, док се на пр. у кромпирским областима (Кастромска, Јарославска губернија, и т. д.) множе особито задруге за продају кромпира, за израду меласе, штирка, брашна од кромпира, и т. д. У Туркманистану и Узбекистану образују се памучне задруге које снабдевају памуком државне фабрике. А у пределу Црне Земље и у Украјини шире се задружне фабрике за производњу шећера од репе. Поменимо најзад специјалне задруге за продају дувана, вина и поврћа које се множе на Криму и у Транскавкаском Савезу. Нарочите задруге се баве оплемењавањем пасмине и усавршавањем сточне исхране. Најзад, новина су задруге које уводе заједничку обраду поља са искључењем личног газдинства. То су задруге за заједнички рад, пољопривредне комуне и артели (познати у Русији још из раније, али сада нарочито подражавани). Ако се дода још кредитно задругарство, онда се може закључити да данас у Совјетској Унији има у погледу пословања неких педесет врста задруга.

На дан 1. априла 1928. године било је свега 100.000 задруга, рачунајући ту и „дивље“, т. ј. оне које нису чланице ни једног Савеза, а број чланова је износио око **12 и по милиона.** У последње време се нарочито опажа велики пораст произвођачких задруга, што се објашњава великом задружном пропагандом а и знатним повластицама које ове задруге уживају. Влада их по необично повољним условима снабдева пољопривредним машинама за заједнички рад. Од индивидуалних пољских газдинстава око 50% су организована у некој врсти задруга. Једна петина газдинстава су организована на два или више места.

Изнад месних задруга стоје Савези, и њих има две врсте: специјални, који окупљају задруге исте струке (дуванске, млекарске и т. д.) и општи, који обухватају све врсте задруга. У неким покрајинама постоји и трећа врста савеза: то су они који групишу само савезе по обласној, националној или економској сродности. Данас има 16 централних специјалних савеза, од којих је први „сојуз картофел“, образован 1922. године. За њим су дошли: „маслоцентр“, „плодовинсојуз“, „центротабаксојуз“, „птицеводсојуз“. „хлебоцентр“, „животноводсојуз“, „пчеловодсојуз“, „селскосојуз““ (пољ. справе) „семеноводсојуз“, „цвеклоцентр“ (шећер), „колхосцентр“ (заједничка обрада), „хлопобиро“ (памук), „кооп-страхсојуз“ (пољопривредно осигурање), „книгосојуз“ (издавање књига), „всекобанк“ (централна задружна банка). Украјинска република има своју независну централу, док су друге независне републике пришле „Савету Савеза Савезâ“. На врху свих пољопривредних задружних организација у читавој Совјетској Унији стоји „Савез Савезâ Пољопривредне Кооперације“, „Сојуз Сојузов“. Задруге су иначе слободне у своме раду, осим што централа с времена на време позива на решавање о заједничким пословима Савет Земљорадничког Задругарства Совјетске Уније. Тај Савет има свој стални управни одбор, који је први пут изабран тек у децембру 1928.

У **правном погледу,** руске кооперативе су засноване у главном на истим начелима као и остало задругарство у свету: слободан пристанак личности и организација. Занимљиво је само да је за оснивање једне кредитне задруге потребно најмање 50 оснивача, док је за друге задружне облике довољно свега 10. Одговорност је обично неограничена, али може бити и ограничена на помножен износ удела (обично десет пута). Пословање је на бази аутономије. Главне задруге и централни савези образују се од прилике на исти начин као у Европи или Америци.

Земљорадничке **месне** задруге развиле су једну врло велику трговачку делатност. Оне су правиле у години 1926 и 27. обрт од милијарде и 570 милиона рубаља. Од тога на набављену робу долази 550 милиона, а на продату робу 1.020 милиона. Пораст према години 1923-24. износи 415%. Кре-

ANALI PFB | anali.rs

дитне централе су издале велике количине кредита месним задругама и ове појединцима. И ти кредити су стално расли: 1. октобра 1925 износили су 79.28 милиона рубаља; 1 октобра идуће године 129.03 милиона; истога дана 1927 — 259.11 милиона, а 1. јула 1928 — 370.2 милиона рубаља. Значајно је да се, за разлику од предратног стања у Русији, 99,1% од ових кредита употребило на производне сврхе, а само мање од 1% на потрошне! **Централни** Савези су правили још већи обрт; набавка 954 милиона; продаја 2.176 милиона, свега 3 милијарде 130 милиона рубаља у год. 1926/27, према свега 768 милиона у рач. години 1923/24. Податци за девет месеци рачунске 1927/28. године допуштају да се за целу годину предвиди обрт од 4 милијарде и 250 милиона.

Ако се погледа на рад појединих централних савеза, види се да на прво место по својој важности долази **Селскосојуз**, или Набављачка Централа. Она је у периоду од 1922 до 1926 снабдела руску пољску привреду са машинама, оруђем, тракторима, металном робом, хемикалијама, лековима против штеточина и семеном за око 76 милиона рубаља. Набавка оплемењеног семена (која је од 1928. поверена нарочитој централи, „Семеноводсојуз") порасла је три пута од 1924. до 1926. У почетку је много материјала увожено са стране, док се сада све више производи у самој земљи. Послови са тракторима порасли су од 2,248.600 зл. рубаља у 1925. години на 5,340.000 рубаља у 1927. Снабдевање тешком гвожђаријом попело се од 707.000 рубаља у 1922. и 3,922.000 рубаља у 1924. години на 25,135.000 у 1927/28. У вези са „Хлебоцентром", овај „Селскосојуз" оснива од 1928. године специјалне „тракторске колоније" за заједничко орање тракторима. Жетвени принос је повећан за 30 до 40%. Прошле године таквих колонија било је 14, и оне су имале 327 трактора за обраду 60.000 хектара сељачке земље. Установљавају се у последње време и нарочите станице које издају тракторе под закуп сељацима за одређено кратко време.

**Маслоцентр** окупља све савезе млекарских задруга. Као какав главни штаб он се посвећује искључиво рационализацији целокупне сељачке млечне индустрије и техничком усавршавању млекарења. Он затим снабдева поједине задруге специјалним машинама и апаратима. 1. априла 1928. године Маслоцентар је имао у своме крилу: 52 Савеза, 6.175 задруга, 1.413.400 задругара са 2.145.000 крава. Производња самога путера порасла је од 1924/25 до 1927/28 за 188%. Од свега путера који се произведе у земљи, под Маслоцентром се у 1924/25 налазило 53.8%, а у 1927/28 њему је било потчињено 68.2%. Производња сира је исто тако порасла за 167% (за исти период времена). Централа се брине за увећање приноса, и у томе је постигла велике успехе. Целокупни њен обрт је порастао за три године (1925—28) од 38.2 милиона на 111 милиона.

ANALELE Banatului

**Животноводсојуз** је сточарска централа, и основан је маја 1927. са циљем да се бави организовањем прераде и продаје сточних производа, али и са подизањем сточарства у сељачким газдинствима на виши ниво. Укупни обрт његов износио је у 1927/28. пер. години 98.807.000 зл рубаља. Недавно су довршене две његове фабрике за израду сланине.

**Птицеводсојуз** организује живинарске задруге, и имао их је 1. октобра 1926. свега 513, док је њихов број 1. априла 1928. износио 1.800, удружених у 29 савеза. Производња јаја организована у задругама порасла је од 15.5% у год. 1924/25. на 45% у 1927/28. Централа подиже станице за производњу бољих врста кокошију које растура међу савезима и задругама. У последње време она набавља и инкубаторе за вештачко излегање пилића.

**Лноцентр** је основан још у 1921. години као централа за произвођачке задруге лана и конопље, нарочито у области Црне Земље. Скупљање вуне врше месне задруге. Савези од десетак задруга врше припрему те вуне за домаћу употребу и за извоз. Лноцентр врши закључак за све количине којима располажу поједини савези. Он исто тако уговара са сељацима сејање, даје им предујмове, снабдева државне фабрике сировином и организује извоз лана и конопље у иностранство. Од укупне количине произведене робе, под овом Централом је било 1922/23 године свега 12.1%, а 1927/28 — 54.8%. Промет Лноцентра је износио 1923/24 године 10.758.000 зл. рубаља, а четири године доцније: 48.398.000, или повећање за 462%.

**Хлебоцентр** удружује произвођачке задруге хране. 1928 таквих задруга је било око 200, организованих у 79 савеза, и садржавајући око 950.000 сељачких газдинстава. Чисто житних задруга било је 1. октобра 1928 — 519, груписаних поглавито у житарским крајевима. Житне задруге су лиферовале у 1927/28. години 173 милиона пуда, према 46 милиона у 1925/26. Како у Совјетској Унији држава има у својим рукама монопол житне трговине, Хлебоцентр је тај који има задатак да скупља све количине намењене извозу.

**Сојузкартофел** ограничава своју делатност на области које се баве у већој мери производњом кромпира. Основан 1921., он је окупљао у 1927. години 15 савеза, са 101 задругом и 38.000 чланова — задругара. Према 1923/24. години производња меласе, штирка и брашна од кромпира је у 1926/27. порасла од 44.799.3 квинтала на 302.090, или за 697%. Прошле године су савези и месне задруге имали 113 фабрика за сушење кромпира, 41 депо суве меласе, 7 фабрика штирка и 3 фабрике за брашно од кромпира и за декстрин, свега 164 завода, од којих су 108 својина Сојузкартофела.

**Центротабаксојуз,** образован у јануару 1926., надгледа скоро целу производњу дувана, и организује извоз, управо припрема робу за државни извозни уред.

**Плодовинсојуз** стоји на челу задружне производње воћа, поврћа и вина, од новембра 1924. Сама централа има две фабрике за прераду, а савези контролишу 43 фабрике, од којих се 32 баве сушењем а 4 прављењем мармеладе и сушењем. Годишњи капацитет свих фабрика је 620.000 пуда.

Поменимо још као централе **Цвеклоцентр** и **Памучни Биро** који организују производњу шећера од репе и справљање сировог памука.

Од особитог је значаја **задружна организација сељачких газдинстава,** која је у центру државног старања. Она има више ступњева, и иде од заједничког извођења већих мелиорационих радова до директне заједничке обраде поља. Најпотпунија је заједница у „пољопривредним комунама" где је потпуно ишчезла приватна својина над средствима за производњу и где је сав рад извођен на социјалистичкој основи. 1. априла 1928. године било је свега 29.887 „колхоза" разне врсте, од којих су 20.054 биле кооперативе за заједничку обраду земље, 7.173 „артела" и 2.660 комуна. Ова заједничка обрада омогућава употребу великих машина, трактора, одабране стоке и селекционираног семена.

Врло је велики број **агронома** који су упућени на село да сељаке упућују у рационалан рад, и које издржавају саме задруге. Прошле године било их је на 3000.

**Финансиски,** пољопривредне кооперативе праве укупно обрт од око 3 милијарде зл. рубаља, а чист приход је у 1926/27. био 26 и по милиона рубаља. То се сматра као мало, а нарочито је мали капитал од 300 милиона рубаља, са колико свега располажу. Зато се сад чине напори да се повећају улози и удели, а нарочито да се повећа продуктивност земљишта.

На крају књиге писац опширно говори о **спољној трговини** руског задругарства и о главним артиклима извоза и увоза из појединих земаља Европе и Америке. Највише се увози трактора и пољопривредних машина, а највише се извози путера, јаја и живине, пелцова и кожа, сланине и лана. Сасвим на крају налази се списак трговачких експозитура совјетских задруга у иностранству: Берлин, Лондон, Њу-Јорк, Рига и Париз.

Књига г. Ратнера је необично интересантан прилог познавању данашњих економских прилика у Совјетској Унији. Оваквих података је лишена наша јавност. Зато смо покушали да бар главне међу њима саопштимо читаоцима **Архива.**

**Драгољуб Јовановић.**

ANALI PFB | anali.rs

# НЕКРОЛОГ

## АЛДО АЛБЕРТОНИ

10 септембра о. г. преминуо је у своме родном месту Болоњи Dr. Aldo Albertoni професор историје права на Ферарском Универзитету. Смрт је одузела једног врло младог научника (покојник није навршио својих 29 година), који је ипак већ четири године са великим успехом предавао на универзитетској катедри и већ се истакао у светским научним круговима својим темељитим радовима од знатне вредности.

Почео је свој научни рад у области класичног права и дао је ту цењену монографију о правном положају сина откупљеног из ратног ропства према грчком и римском праву (Redemptus ab hostibus, Perugia, 1924). Озбиљан и дубок рад на грчком праву доследно је довео Албертонија изворима грчко-римског права, проучавању и испитивању којих се одао са великим одушевљењем и са пуно успеха. Нарочито се бавио папирусима и епиграфима, о којима је 1925—1926 г. држао специални курс предавања на Болоњском универзитету. Штампани програм тих предавања (Papirologia ed epigrafia giuridica, Imola, Galeati, 1927) привукао је пажњу и одобрење од стране стручњака. Затим је природно прешао на историју византијског права, на којој је и усредсредио своје студије и своја истраживања. Тежио је да обухвати предмет у целини и радио је у томе правцу толико интенсивно, да је већ 1927 г. објавио програмски нацрт целокупне историје византијског права (Per una esposizione del diritto bizantino con riguardo all' Italia, Imola, 1927, — 224 стр.). Тај је већи рад покојников био с његове стране један смео покушај, који му је испао са потпуним успехом. И ако схематичан, тај је рад унутрашње завршен и тако рећи нахрањен садржином. Нарочито се у њему истиче врло обилата библиографија, која је већ по себи од велике вредности. Писчево излагање лепо износи пред читаоце све, што је у историји византијског права урађено од времена Монтреја и Цахаријe фон Лингентала. И извори, и јавно право, и кривично, и судско, и приватно, — све је то узето у обзир потпуно равномерно. Заслужује нарочиту пажњу завршна глава, посвећена укрштавању између права византијског и западног. Ту писац прати судбину византијског права на западу и судбину латино-германског права на византијском истоку; у првом делу прегледа правне институције у „романо-византијској Италији". Албертонијев нацрт историје византијског права наишао је на најповољнији пријем у научном свету. Његово издање је већ исцрпљено. Баш пред смрт писчеву спремао се француски превод његовог дела, у ту сврху мало проширеног.

Албертони је сматрао, да се историја византијског права мора проучавати у непрекидној вези са историјом права словенских и балканских народа. Ради тога је учио и савладао више словенских језика и румунски (са знањем грчког је почео свој рад), и слободно је читао изворе словенског и балканског права. Своје основне погледе изнео је у стручном реферату на међунар. историјском конгресу одржаном прошле године у Ослу. Тај реферат под насловом »Diritto bizantino, diritti balcanici, diritto italiano« сад се штампа у римском часопису Studi Rumeni. Смрт га је спречила да заврши две публикације, које је спремао, и то велико истраживање из историје византијског права и хрестоматију извора византијског и балканског права.

ANALI PIS.Pravni.rs

Прерана смрт младог талентованог научника, који је толико био вредан и пружао је толико велике наде, права је жалост за светску respublica doctorum. Пошто је покојник у круг својих истраживања привукао и словенска права, нарочито смо му дужни захвалну успомену. Слама му!

**Т. Тарановски.**

## БЕЛЕШКЕ

**Henri Hajnal,** docteur en droit, avocat à Budapest, **Le Droit du Danube international,** avec une préface de M. Charles de Visscher, Professeur à la Faculté de droit de l' Université de Gand, Membre de la Cour Permanente d' Arbitrage de La Haye, Secrétaire Général de l' Institut de Droit International, La Haye, Martinus Nihoff, 1929. стр. 324. Из самога предговора Г. de Visscher-a види се од колике вредности је ово дело Г. Hajnal-a, како у погледу самога савладаног материала (Г. Hajnal је специално консултовао архив „Ballhausplatz-a" — Министарство Спољашњих Послова у Бечу, где је, како вели Г. de Visscher, имао могућности да констатује одлучан утицај британске и аустро-угарске политике на ориентацију реченога Дунавскога Права) тако и односно јаснога прегледа правнога развоја Дунава као међународне реке: режим Парискога Мира (1856.), привремени споразум, у очи Берлинскога Конгреса (1878.), између Foreign Office-a и Бечкога Кабинета, Берлински Уговор (стр. 134.—139.), активност Дунавске Европске Комисије (Commission Européenne) после овога Уговора, Лондонска Конференција од год. 1883. и активност Дунавске Комисије после Лондонске Конференције, Версајски Уговор (1919.), чл. 346. à 353., Конвенција и Статут Барцелонски (Statut relatif au Régime des Voies navigables d' intérêt international) од 20. Априла, 1921. (примљени 19. Априла, 1921., на Конференцији у Барцелони одржаној према чл. 338. Верс. Уговора), и, најзад, Париска Конвенција од 23. Јула, 1921., која је утврдила дефинитивни Дунавски Статут.

Правник ће, примећује још Г. de Visscher, наћи у књизи Г. Hajnal-a погледа пуних интереса као и још других поука. Занимљиво је да Г. Hajnal истиче тајну у коју су увијене конференције о Дунаву од год. 1921., што и аутор као и Г. de Visscher сажаљевају, и са разлогом. Не мање је занимљив пасус, у предговору Г. de Visscher-a, где стоји од речи од речи: „Још је, можда, чудноватије да је, остављена у незнању припремних радова Конференције Мира, највиша међународна јурисдикција стављена била ту скоро у немогућност да Дунавски Статут протумачи у светлости преговора чије саопштење би јој било допустило да утврди његов прави смисао и расветли његов тачан домашај": стр. XI. и XII. *Предговора* (Préface) Г. de Visscher-a. [(Овде се мисли на проширење, од стране Лондонске Конференције од год. 1883., јурисдикције Европско-Дунавске Комисије све до Браиле, питање које, је пре краткога времена, било изнесено на мишљење пред Хашки Стални Суд Међународне Правде (La Cour permanente de justice internationale de La Haye)]. Дакле, у оно време (преговори о миру, 1919. год.), када се толико говорило о тајној дипломатији као о једном фаталном средству прератне Европе, то средство ипак је било у употреби. Једна карактеристика садашње епохе: радити оно што се осуђује код другога.

Дело је изишло у издању познате велике издавачке књижарнице, Martinus Nijhoff, у Хагу, Холандија, као што је горе већ означено.

Аутор, Г. Hajnal, посветио је ово своје дело Мађарскоме Регенту, Nicolas Horthy de Nagybánya.

**Ж. М. Перић**

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул (8. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

# АРХИВ

## ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО 25. Новембра 1929. КЊИГА XIX (XXXVI) Бр. 5.

## Е. ФЕРИ И В. ЛАНЦА

### Два тобожња претходника трихотомије

**Ф. Лист** *a priori могућ негативни претходник трихотомије.*

У току штампања нашег дела Les Problèmes Fondamentaux du Droit Criminel, изашлог у Паризу у септембру ове године,[1]) умрла су два од најпознатијих италијанских криминалиста: *Енрико Фери*, професор у Риму († 12. априла) и *Винченцо Ланца*, професор у Катанији († 21. августа). И један и други су недавно приписали себи претходништво у *трихотомији (трипартицији) и у исто време то тобожње* претходништво један другоме порекли.

Оба ова угледна и заслужна криминалиста су били бипартитисти. *Фери* је истина био до 1927 само писац „Криминалне Социологије", али ову дефинише (у свим издањима) „дисциплином о кривичним делима и казнама".

*Ланца* је пак 1908 објавио посмртно издање Импаломениевог дела Istituzioni di Diritto Penale, заснованог на бипартицији, не чинећи ни најмању примедбу противу дводеобног система, ни у том издању ни у последњем од 1921. Доцније, 1925—1926, објавио је дело Istituzioni di Diritto Penale, засновав га на бипартицији (I. кривично дело, II. казна).

1. Прва расправа, у којој смо поставили (противно традиционалној доктрини, која је познавала као основне кривичноправне појмове само кривично дело и казну), *кривца* као особено *правно* (кривично-правно) биће (дотле познато и изучавано само као *човек, биолошки*, нарочито почев од *Ломброза*, и процесуално као *окривљеник*) и тако засновали тродеобни систем (трихотомију, трипартицију), је De l'élément subjectif

[1]) Thomas *Givanovitch* Les Problèmes Fondamentaux du Droit Criminel (I. infraction, II. déliquant, III. sanction criminelle), Introduction à la Science du droit criminel (révision de la Science traditionnelle, bipartite; construction de la Science nouvelle, tripartite), Cours libre professé à la Faculté de Droit de Paris en 1916—1917, Paris, 1919, Rousseau et Cie (стр. 227.)

ANALI PFB | analiti.rs

(„moral") dans la notion du délit", објављена 1909 у часопису Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht. Њој су следовале у истом часопису расправе о појму кривичног дела, кривца и казне.

Године 1916 смо објавили расправу Sulle nozioni fondamentali del Diritto Criminale у часопису *Фериевом* La Scuola Positiva. Ту смо поред других италијанских дела подвргли, са гледишта трихотомије, критици и *Фериеву* „Криминалну Социологију", коју дефинише као бипартитиста, наиме као „дисциплину о кривичним делима и казнама", као што смо горе поменули. Тој нашој расправи *Фери* је додао своју Nota all' articolo del prof. Givanovitch. У њој се је *Фери*, који је као научник криминални *социолог* (а не кривично-*правни* догматичар), а и познат ораторски таленат, *први пут* у свом животу изјаснио о систематици Кривичног Права. Тврди наиме произвољно, да је његова „позитивна школа" (у коју је претопио *Ломброзову* школу, да би својим радовима дао карактер извесне значајније самосталности) претходник „трипартиције", да нама „апсолутни" приоритет не припада. У ствари трипартиција се намеће свим криминолошко-ециолошким правцима, не стоји дакле у генетичкој вези ни с једним од њих, па ни с „позитивном школом". Кад би пак било извесне генетичке везе између ње и школе анормалности криваца, то би било с *Ломброзовим*, а не с *Фериевим* радовима, пошто су ови само продужење првих, а не крчење *новог* пута (што важи и у погледу иначе површне класификације криваца у пет група, за коју су извесни озбиљни италијански криминалисти тврдили да ју је први поставио италијански писац *Бовио*, од чега се *Фери* брани).

Од тог времена је *Фери* ћутао. Године 1926 пак је један од присталица „позитивне школе", проф. *Флориан* објавио 3. издање свог дела Trattato di Diritto Penale (дотле једино систематско дело „позитивиста"). Док је *раније* издања засновао на *бипартицији* (I. кривично дело, II. казна), ово издање је прерадио уневши у њ' *кривца* као основни кривично-правни појам. Ово је исто учинио и *Фери* 1927, кад је први пут изашло његово дело Principii de Diritto Criminale. *Фери* дакле, који је раније схватао своју криминалну социологију као науку „о кривичним делима и казнама", у овом делу од 1927 је трипаритититиста. Примио је на тај начин трипартицију отворено (као што ју је раније унео у италијански пројекат кри-

ANALI PFB I anali.rs

вичног законика од 1921). Али је ту у једној примедби покушао, да нађе извесну *разлику* између те тобож његове трипартиције и наше. Разлике има, али се она састоји у томе, што је он, примивши трипартицију, ову, кад ју је применио у поменутом делу, дефигурисао (као и *Флориан*). Нема на име логичке везе у његовом делу између одељака о кривичном делу и кривцу, а још мање има систематских дедукција из трихотомије. Сем тога (супротно свом пројекту италијанског к. з. од 1921) ставио је (као *Флориан*), што је једина новина (али *Флоријанова*), на *прво* место *кривца*, па онда кривично дело и кривичну санкцију (хотећи ваљда тиме да да извесну оригиналност своме схватању трипартитне идеје), и ако је логички јасно, да прво мора бити кривичног дела, да би било кривца (као што прво мора бити болести да би било болесника).

2. Године 1926 смо објавили у органу Међународног Удружења за Кривично Право „Revue internationale de Droit pénal" расправу „Le système tripartite du Droit Criminel". Одмах потом, у јуну, је *Винченцо Ланца* објавио у белгијском часопису Revue de Droit Penal et de Criminologie расправу La nouvelle école italienne de Droit Pénal, l'école humaniste. Ту *Ланца* (који је, за разлику од *Фериа*, као научник кривичноправни догматичар, а чије је дело од 1925—1926 засновано, као што смо напоменули, на бипартицији, т. ј. познаје само кривично дело и казну) пориче *Ферију*, „позитивној школи" претходништво у трихотомији, и тврди, да је из „хуманистичког правца" његовог *Живановић* извео „овај фундаментални принцип, који сачињава новину у методи студије".

Наравно и ово је једно произвољно тврђење као и истоветно *Фериево* тврђење да смо из његове „позитивне школе" извели трихотомију. Ако би у трихотомији имали претходника (као што их имају разни правци, особито правно-филозофски), то би могао бити, и ако само *негативно,* једино пок. *Франц фон Лист*, берлински професор, са својим чувеним делом Lehrbuch des deutschen Strafrechts, јер је у овоме делу традиционални (некад општи) систем, систем дводеобни (бипартиција, дихотомија) најсвесније и до свих консеквенца изведен, те се из њега најбоље може видети, да је бипартиција противна реалности, да је на кривично право неприменљива без апсурдних закључака и противречности и да је и практички (са законодавног и судског гледишта) штетна.

**Д-р Тома Живановић**

ANALI PFB Tanasije

# СЛУЖБЕНОСТИ (СЕРВИТУТИ) ПО ОПШТЕМ ИМОВИНСКОМ ЗАКОНУ.

Дефиниција појединих врста службености не задаје у пракси никакве тешкоће осим у Црној Гори, јер Општи Имовински Законик и у подели и дефиницији сервитута увелико одступа и од Грађан. Законика Србије и оног бив. Аустро-угарске Монархије. Када се прочитају његове одредбе које говоре о сервитутима врло се тешко сналазимо у истраживању на које сервитуте мисли законодавац у појединим одредбама законским; да ли су поједине одредбе опште за све врсте сервитута или не, и да ли се у закону звани *уговорни* сервитути тичу и *личних* и *стварних сервитута* или су пак нека специјална врста службености.

Позната је подела службености по Срп. Грађ. Законику чији је изворник Аустр. Грађ. Законик на личне, везане за лице (употреба, уживање, обитавање) и стварне, везане за ствари (пољске и кућне). Општи Имовин. Закон противно томе све сервитуте дели у три дела на: 1) *помећашку угодбу* (§ 110); 2) *помећашко послужје* (§ 144) и 3) *уживање* (§ 156).

1) *Помећашка угодба* су оне службености које сам закон наређује и које сусед може увек тражити путем суда да му их суд одреди из разлога што он без тих службености никако не може с обзиром на потребе које изазивају односи суседства, с обзиром на ред, интерес, што потпуније уживање и искоришћавање права својине — ради чега сами односи суседства намећу међусобне обавезе *законске* у погледу службености на туђем добру.

2) *помећашко послужје* су оне службености које сам закон не наређује нити пак оне налазе обавезно постојање своје у *закону;* него једино и искључиво у вољи самих суседа, којима је остављено на вољу да међусобним уговорима регулишу права међусобних послужних односа у свима случајевима па и онима када зато нема законских дужности да се створе извесни послужни односи. (Н. пр. ако неко купи непокретно добро на које може доћи једино преко суседова земљишта — он има законско право да путем суда добије право пролаза као основно, оригинерно право и то је случај помећашке угодбе. — Ако пак сусед добије и стече право службености путем куповине или неког другог уговора; дугом употребом (одржајем) или уопште међусобним уговором онда је то помећашко послужје).

3) *Уживање* су оне службености које имаоцу дају право уживања туђе ствари, сабирања доходака и плодова и најширег искоришћавања туђе ствари, била то покретна или непокретна ствар.

Сада настаје питање каква је службеност угодба каква *послужје* каква пак *уживање* по О. И. Закону: да ли стварна да ли лична или пак стварна и лична.

Да је *уживање* лични сервитут јасно се види по општем грађанском појму уживања; то се види и из самог текста законског чл. 156 О. И. З. *„Ко има право да ужива какву туђу ствар"* и у том погледу се не поставља питање. Питање настаје да ли је угодба лични или стварни сервитут; да ли је послужје лични или стварни сервитут или је и угодба и послужје или појединo од њих и лични и стварни сервитут. Ми ћемо покушати да коментарисањем односних прописа законских то и објаснимо.

Ако се прочитају законске одредбе које говоре о *помеђашкој угодби* онда се види да те закон. одредбе говоре: *О граничењу, о превјеси, о дрвету, на граници, о жилама дрвећа, о пролажењу, о води уопште, о натапању земаља, о потоцима и сплакама, о зидању, о зиду који раздваја здања, и о трошну здању.*

Према појединим одељцима обухваћеним у заглављу *помеђашка угодба* јасно је да може бити говора само о *стварним службеностима* код помеђашке угодбе.

Ако се пак прочитају законске одредбе које говоре о *помеђашком послужју* види се да те законске одредбе генералисано говоре наводећи само примера ради: *да власник суседне куће може прелазити преко дворишта суседова, да му је слободно цев свога димњака увести у суседов димњак; да један сусед није властан своју кућу подићи да заклони видик суседству* и на крају додаје и *тако даље*. Према томе јасно је да и код помеђашког послужја постоје стварне службености јер *увести димњак; спречити подизање зида, слободно преко дворишта суседова пролазити* није ништа друго до стварна службеност везана за ствари. Јер и *зид наслонити и дим кроз димњак провести* стварни су сервитути.

Изгледало би да је помеђашко послужје само реални сервитут пошто се зна да је *уживање (плодоуживање)* само лични сервитут а сви остали стварни реални сервитути. Међутим О. И.З. дозвољава и такво помеђашко послужје које би било везано не само за ствари него и за лица (лични сервитут) — када у чл. 144 говори *„ипак помеђашко послужје може бити везано и лично за какво чељаде"*

Па откуда то долази и како да се схвате та два и потпуно слична и разноврсна правна појма; како да се схвати потреба доношења тих законских одредаба које су стварне сервитуте поделиле на двоје; које су и личне сервитуте такође поделиле на двоје и које су измешале правне појмове личних и стварних службености. Како да се разуме воља законодавчева који је познати правни научник и зналац, при доношењу тих поменутих законских одредаба, када се загледа и уочи да *и ако послужје доноси опште прописе о сервитутима а угодба специјалне врсте и случајеве;* да ипак поред помеђашког послужја (који би израз једини одговарао тачно називу сервитута), *постоји и угодба,* која опет ништа друго није до ли опет *стварно послужје?*

Разумети да је угодба једна потпуно одвојена службеност од послужја апсурдно је. Апсурдно је зато што аутор Имовинског Закона није могао ни створити нити пак измислити друге службености сем оних које се налазе још у Римском Праву и које и данас у позитивним грађанским законима Европе постоје; апсурдно је и по томе што су правни појмови које стварају законске одредбе о *послужју* у многоме исти са онима о *угодби,* и што *угодбу* без одредаба законских које говоре о *послужју* не би било могуће разумети исто онако као што не би било могуће обрнуто разумети *послужје* без одредаба законских о *угодби.* Јер нпр. тврдити да се одржајем (узукапио) не може стећи право *угодбе* (пролажења) зато што заглавље о *угодби* не садржи законских прописа о *одржају:* а да се одржајем може стећи право *послужја* (цев димњака увести у туђ димњак) зато што заглавље о *послужју* садржи законске прописе о одржају чудно би и апсурдно било. Не само то него читајући текст законски о послужју и угодби уочава се: *да и* чл. 115 О. И. З. и чл. 144 О. И. З. говоре о пролазу преко туђе земље *и ако* чл. 115 долази у закону у заглављу *помеђашка угодба;* а чл. 144 у заглављу: *помеђашко послужје.*

Кад је све то тако, онда се ствара неминовна веза између тих законских одредаба, веза која доводи до непобитног закључка *да се и одредбе законске о угодби и оне о послужју имају разумети као заједничке* за оба та законска правна појма из чега резултира као неминовно: да се и одредбе једног појма морају неминовно допунити одредбама другог. Другим речима да су и угодба и послужје скоро истоветни сервитути са гледишта правне суштине својствене сервитутима *а да се разликују само по начину како се то право креира,* с обзиром на то: да ли им постанак треба тражити у *вољи закона или пак у вољи самих имаоника.* На тој основи ми ћемо расправљати даље. И *„помеђашка угодба"* и *„помеђашко послужје"* су стварне службености јер се друкчије како рекосмо не да ни претпоставити. И када законодавац доноси извесне одредбе права сервитута у одредбама угодбе а неке пак у одредбама послужја то се има тако разумети: да се одредбе и једне и друге имају односити и на послужје и на угодбу.

Остаје дакле *уживање* као лични сервитут у О. Имов. Закону. Ево прописа које треба консултовати:

Чл. 110 О. И. З. говори *„о граничењу"* када између суседних земаља нема граница дајући право свакоме суседу да тражи од суда постављање граница.

Чл. 111 говори *„о превјеси"* кад се гране дрвета једног суседа надњесу над земљом другога дајући право суседу над чијом се земљом наднело дрво да тражи да их сусед у року од 7 дана откине сам или интервенцијом суда. То важи увек сем у случају, кад је дрво у питању *маслина.*

Чл.: 112 дозвољава суседу који неће тим правом да се користи брање плодова са грана на његовом земљишту превешени, осим *маслина;* напротив суседу је дозвољено чак да и на туђе земљиште прелази да сабира маслине са свог дрвећа.

Чл.: 113 говори „*о дрвету на граници*" дајући суседима право сувлаштине на дрвету узраслом на граници између два суседа уз дужност да ни један од њих нема права диспонирати дрветом сам без договора или судске интервенције тек у крајњој потреби.

Чл.: 114 „*о жилама дрвећа*" дајући право суседу да жиле сусједова дрвећа на својој земљи може посећи ако му сметају обрађивању земље иначе не.

Чл.: 115 говори „*о пролажењу*" дајући право суседу који не може без велике муке или никако не може доћи на своју земљу да пролази преко земље својих суседа и то на најлакши начин за тог суседа којему је дужан дати новчану накнаду за то, уз дужност да се служи на приличан начин пролазом.

Чл.: 117 говори „*о води уопште*" прописујући да земља нижа има да трпи воду земље изнад ње ако је она природно туда проведена, уз забрану суседима да икакве промене тока воде сами врше.

Чл.: 118 дозвољава суседу провођење жљебова преко туђе земље у случају ако му је потребно воду довести.

Чл.: 119 даје право сељанима пролаза преко земаља појединаца на воду или водопој уз примерну награду.

Чл.: 120 Ако се нађе *жива вода* на чијој земљи (без труда и трошка власника земље) он даје свима сељанима право послуге том водом и пролаза. Али првенствено има да се послужи власник па тек суседи, и суседи дужни су му сваки квар на земљи накнадити.

Чл.: 121 даје право власнику такве земље да тражи од сељака да купе његову земљу по процени у случају ако му се наноси велика тешкоћа и квар.

Чл.: 122 говори „*о натапању земаља*" дозвољавајући сваком суседу у *близини* да водом натапа своју земљу с правом пролаза преко земаља суседа према заједничком споразуму свих интересаната *под условом:* да се прво натапају најближе земље па тек онда даље; близина се мери *према извору а не кориту* воде или према месту *где се вода враћа.* Жљебове и остале уређаје подижу сви заједничким трошком; али власника ближе земље не тичу се трошкови удаљених власника јер их они сносе. Особите пак вештачке направе сносе заједнички *послужници;* а све штете уопште пребијају се свим суседима; изворoм воде служе се само сељани села у којему је извор а не и други ако немају то право од старина. Сви сељани имају то право према одредбама чл. 120 и 121 О И З.

Приликом таквог заједничког заливања сељани образују одбор од 3 лица, који руководи послом врши нагодбе и решава штете међусобне (Чл.: 123 до 132).

Чл.: 133 говори „*о потоцима и сплакама*" даје право непосредном суседу потока или сплаке да доводи воду на своју земљу без обзира на суседе, уз дужност накнаде штете. Суседи, ако им та радња нанесе муљ на земљу, имају право и сами ради очувања земље од штете да спроводе жљебове води уз накнаду штете ономе коме је причине. Али ни један сусед без општег споразума нема право да помакне *корито потока или сплаке.* Суд решава неслагање.

(Чл.: 134 и 135) Чл.: 136 говори „*о зидању*" дајући право суседу да у случају потребе кад гради има право да на туђу земљу баца материјал док посао сврши; само је дужан претходно обавестити суседа уз накнаду штете.

Стаје, нужнике итд. може сусед градити само у даљини како неће шкодити здрављу својих суседа (Чл.: 137 и 138).

Чл.: 139 говори „*о зиду који здања раздваја*" дајући право суседима служења зидом сваком са своје стране, уз право да до пола дебљине зида има сваки право употребе (греду увући) али само онда ако то не би слабило зид. Али ако је зид једног суседа други му мора послужје платити.

Чл.: 140 говори „*о трошну здању*" дајући право суседу да путем суда уклони трошно здање и себе обезбеди (то право припада и самим властима) он може тражити и обезбеду за евентуалне штете од трошног здања.

Чл.: 141 и 142 доносе прописе који наређују суседима да и ако они имају поменута законска права угодбе да та права могу тек у случајевима крајње потребе употребити, водећи увек рачуна не само о својим него и о суседовим интересима.

Овде нарочито треба подвући ову чињеницу: да законодавац *баш у овом* одељку који говори о *угодби* наређује *да се по истим овима правилима* треба владати и у случајевима *помећашким свима* — дакле и у случајевима *помећашког послужја* — које долази на ред (чл.: 143).

### *„О ПОМЕЋАШКОМ ПОСЛУЖЈУ"*

Чл.: 144 ОИЗ. не говори о појединим врстама помећашког послужја (као што је то случај код одредаба помећашке угодбе као што смо видели) него он доноси генералну *дефиницију* помећашког послужја.

Управо ту се налази дефиниција не само послужја него и угодбе, јер ту је постављена разлика између угодбе и послужја.

Према том законском наређењу помећашку угодбу *због положаја земаља сам закон наређује;* док помећашко послужје не наређује закон него га сами суседи *установљавају* својевољно уговорним путем (опет због положаја земаља).

Помећашко послужје везано је за ствари, јер као што знамо само је *уживање* везано *за личност* наш лични сервитут. Међутим Општи Имовински Закон дозвољава помећашко послужје које би било везано и за *лица.* Само наређује да то буде изрично углављено јер се иначе никада не претпоставља (чл.: 144).

Законодавац само примера ради наводи поједине случајеве што се јасно види по ономе и т. д. након набрајања неколико врста послужја.

Чл.: 145 јасно означава уговорни карактер помећашког послужја када у тексту говори о *титулусу* послужја (куповина, дар, диоба итд.)

Чл.: 146 ОИЗ. нарочито одваја послужја *којима се забрањује* суседу да што учини на свом добру наређујући да таква послужја немају законске моћи, ако *нису судом потврђена* по општим одредбама којима се стиче непокретност.

Послужје се може стећи *одржајем* и то после непрекидне незломислене државине од 15 година; иначе ако се не зна законити титулус онда 30 година (147).

Законодавац и код помећашког послужја наређује *најужу* употребу свог права да се тиме што мање сужава слобода суседа; наређује такође и забрану преиначења утаначених права обојици суседа и ономе *повласнога* и ономе *послужнога* добра (термини законски!) (148 и 149).

Трошкове спојене са употребом права помећашког послужја сноси сваки сусед своје. У случају пријепорности о обиму тога права узима се *најужи опсег* тога права. Помећашко послужје може се и *уступати* само под условом да се не крње тим права трећих лица. Послужје сноси првобитну судбину и у случају поделе појединих имовина са тим правом (150—153).

Као год што се право послужја може стећи одржајем тако се оно може и изгубити неупотребом тог права. Неупотреба права наступа оног момента када власник послужја у случају који наступи не употреби то своје право. И оно престаје после 20 година непрекидне неупотребе. (154).

### *„О УЖИВАЊУ"*

Чл. 156 ОИЗ. доноси дефиницију тог права везујући га за лица са правом најширег искоришћавања уз очување суштине ствари њеној потпуној целини.

Закон наређује да се право *уживања* које почива на уговору *мора* судом потврдити на начин прописан за влаштину непокретних ствари; иначе не.

Пловоди затечени на добру припадају узуфруктуалу; исто тако и плодови неубрани у моменту престанка тог права припадају власнику добра (158).

ANALI PFB | anali.rs

Ако су на уживање дате ствари означене по врсти оне су тим самим уживаочева својина с тим да он при повраћају има да врати исту количину истих ствари и исте каквоће осим случаја, кад би то било врло тешко, те му мора дати накнаду у новцу (159). За временски пад вредности ствари не одговара узуфрукуариус (161); али ако је уговорено да уживаоц поврати баш исте ствари онда их мора чувати као добар домаћин (161) и нема право

да употреби на други циљ коме нису од власника били намењени; власник има то право уколико не смањује право уживања уживаоца (161 и 162).

Кад је новац дат на уживање па га треба трећем лицу дати мора се то учинити договорно од оба лица, које ако се не сложе суд решава (163).

У случају опасности да добро дато на уживање не пропадне власнику закон даје право да добије обезбеђење (ако га не да уживалац суд поставља чувара ствари који приходе збира и даје их уживаоцу после одбитка потребних трошкова (165).

Обични трошкови, данци и терети падају на уживаоца; ванредни пак падају на власника, али и он има право ако би му то тешко пало да у њима га помогне и сами уживалац. Увек пак има то право ако су поправке извршене од власника повећале приходе уживаоцу (167).

Ако имање има дугова има их плаћати уживалац од прихода (168).

Кад се двоуми о трајању права уживања претпоставка је законска да траје за живота *физичког* лица (уживаоца). За правна лица до краја њина трајања; *код кућне заједнице је нарочита одредба:* да траје док се *кућа не истражи или не подели. После 50 година престаје* ex lege свако право уживања за *све неличне имаонике* (правна лица) *осим за кућну заједницу* (за коју вреде прописи поменути напред).

Чл.: 170 говори о праву уживања *послуге* са туђом ствари одређујући ту употребу *према потреби уживаоца и укућана му*, без права уступити то право икоме другоме било за накнаду било без ње.

Чл.: 171 говори о употреби *стана* без права уступања другима.

Ако се проуче поједине законске одредбе горе наведене јасно се види да законодавац код послужја и угодбе мисли на *стварне службености;* код *уживања* пак само на личне, — и да је како рекосмо једино и само *стварне* сервитуте поделио у два дела према томе да ли почивају и налазе ослонца у закону *(угодба)* или у вољи странака *(помећашко послужје).* Сервитуте према Имовинском Закону могли бисмо поделили овако:

1) Пољске службености: граничење; превјеса; дрво на граници; жиле дрвећа; пролажење; вода; натапање; потоци и сплаке;

2) Кућне службености биле би: зидање; зид који здања раздваја, трошно здање;

3) Сервитути пак примера ради наведени у чл. 144 ОИЗ. и пољски и кућни су (димњак спровести; право пролаза).

Да је само то мислио Богишић при доношењу ОИЗ. јасно се види и из *Зборника* Богишићева, где говори само и једино о *служењу* (сервитутима). Ако се одељак ОИЗ о Службеностима упореди са односним одредбама Грађанског Закона Српског и његовог изворника Аустриског уочава се да је Богишић исту поделу сервитута примио; само је детаљније, јасније и практичније објаснио односе службености.

Најбитнија карактеристика је подела стварних сервитута на уговорне и законске.

Па ако се упитамо: зашто је Богишићу потребно било да нарочито одваја Угодбу од Послужја наше је мишљење да је он имао зато важних разлога. Ако се има на уму Закон грађанске судске надлежности (донесен за доба Луја Војиновића, али без сумње писан по инструкцијама и интенцијама самога Богишића) онда се уочава да тај закон прописује *надлежност окружног суда* за помећашку угодбу; а Капетан-

ског (среског) за помеђашко послужје. Када се има на уму да се при *помеђашком послужју* расправљају случајеви сервитута који почивају на уговорима и утаначењима странака, а када се зна да се ти спорови редовно јављају по селима онда је природно што је законодавац да странке не би излагао непотребним трошковима и суду окружном уштедио увиђаје на лицу места одредио да тѐ спорове решавају *месни, капетански* судови, који су и у близини парничара и у близини спорног земљишта и у близини сведока — мештана који ће осведочити право стање — да се тиме избегну и трошкови и да се да гарантија што бржег суђења с обзиром на хитан карактер тих спорова и с обзиром на могућност нагодбе *тих свакодневних спорова* код месног племенског суда који има више изгледа да нагоди странке него ли је то случај са окружним судом. Међутим помеђашка угодба, сервитут који се на основи закона пресудом суда у случају потребе само додељује јасно је да као сервитут који подлежи темељитијем и озбиљнијем расматрању и суђењу мора подлежати и суђењу једног вишестепеног суда с обзиром на важност самог тог сервитута. И Богишић је дошао на ту идеју да сервитуте подели како изложимо, на *законске* и *уговорне, и једне* подвргне надлежности окружног а друге капетанског суда. И када чл.: 147 ОИЗ. говори о стицању послужја онда је природно и јасно да он говори о *послужју уопште* — и о угодби и о послужју и о уживању. Исто тако када у чл.: 154 говори о застари (губљењу права послужја неупотребом) природно је и јасно да он говори о свима врстама послужја. Према томе *само* чл.: 144 ИОЗ. дао би дефиницију *помеђашког послужја* и разлику од *угодбе;* а одмах чл.: 145 који долази иза њега био би продужење *одредаба законских о угодби* (110 до 143). Исто тако и друге *заједничке* одредбе тичу се и *угодбе* и *послужја.*

Сад прелазимо на један специјалитет О. И. Закона у погледу удовичког уживања. Познато је да под правни појам уживања потпада и *удовичко уживање* (тако је и у аустриском и српском грађ. законику). Према томе с правом би могли очекивати да и законодавац Општег Имовинског Закона исто уради. Међутим у одредбама *„уживања" О. И. З.* нигде не говори о удовичком уживању.

Познато је да је суштина правног појма уживања у томе *да уживалац не може ни у коме случају дирнути у суштину (целину) ствари коју ужива.* Он може уживати приходе и плодове ствари али супстанцију ствари не сме мењати. Отуда сва позитивна законодавства (и оно Србије и Аустрије) кад говоре о *удовичком уживању увек и свагда говоре једино о уживању прихода са покретне и непокретне имовине умрлог мужа* (дајући им део тих права онако и у оном обиму како то поједина законодавства прописују). Законодавац пак Црне Горе прави изузетак. Наиме он дозвољава

удовици да *може уживати не само приходе са мужевљева имања него да се може дотаћи и суштине имања или како то он назива „цјелине"*. Значи жени припада право не само уживања него и дотицања и основне имовине. То је јасно изражено у члану 707 О. И. З.[1]). Првенствено удова има само право удовичког уживања, *а тек у крајњој потреби* може се дотаћи и главнице — било појединих делова било целине; али и то само са пристанком стараоца и одобрењем власти, која врши надзор над стараоцем. Дакле, у крајњем случају, дозвољавају закони Црне Горе удовици да може утрошити и основну имовину под законским претпоставкама. Кад се погледа та законска одредба онда је јасно да се њен правни карактер не да разумети као *удовичко уживање* него као неко уживање посебне врсте, које граничи са правом својине.

И кад је тако хтео Богишић онда је јасно *да није ни могао у заглављу О. И. Закона* који говори о *уживању* говорити и о *удовичком уживању* јер му тамо није место; и зато га је унео у главу која говори о *кућној заједници* — да тиме истакне да је то право *удовице; не као удовичко уживање као лично право; него као удовичко уживање као право удовице у кућној заједници.*

Какав је циљ имао законодавац доносећи ту законску одредбу?

Значи Богишић тим законским прописима даје право саморној удовици да крњи главницу.

Законски термин *„самораница"* по нашем мишљењу *означава удову без деце* (без обзира јесу ли с њом или не нпр. синови одсутни, кћери удате). Да законодавац под удовом самораном *не мисли на удову која се налази сама (Без других чланова куће) у мужевљевој кући* која је спала на *њу саму* јасно се види по одредбама чл. 707 ОИЗ. где стоји *„а самораница је"* јер тим изразом хоће да покаже неку женску: *која је не само сама у мужевљевој кући него која је још и саморна.*

Таквој удовици законодавац даје *нека широка права* не као искључиво физичком лицу него јој та права *даје као физичком лицу које је носилац права једне институције своје врсте која се зове кућа.* Дакле те привилегије дате су *Кући* а не њој. То је и један јасан доказ како је Богишић хтео свим могућим начинима да оживотвори Кућу и да јој да нарочите

[1]) Чл.: 707 О. И. З. гласи: „И кад Кућа спане на једно чељаде једино било мушко или женско она свеједнако придржава своје дотадање имаоништво. Али у таквом случају ово чељаде може слободно располагати свим кућним имањем као што би својом властитом особином све док умножењем кућних чланова снова не постану примењива правила која се излажу у овоме разделу и која стежу ту слободу. — Ипак жена која се није у тој *Кући* родила нег њеним чланом удадбом постала а самораница је док је год у таквом стању може располагати само плодовима и дохотцима од кућне имовине али сама имовина треба цела да остане. Њене се целине така жена може дотакнути тек у крајњој нужди а према тој потреби али и тада само с приволом старатеља и с одобрењем надстарателске власти."

привилегије. Ну дајући члану *Куће* удовици ту привелегију он води свакако рачуна о томе да и ако та удовица има та широка права да их она не може никада *искористити осим* крајње нужде а да и то буде гарантовано тражи одобрење стараоца и надзорне власти као посебну форму — поред одредбе да се таквој удови мора поставити старалац.

Кад се све то види онда је јасно да је тачно наше мишљење које смо стално у написима *„Архива"* истицали: да обичајно право води и *при наслеђивању рачуна увек првенствено о кући ; а не о рођацима — наследницима.* И овде се види да је и сам Богишић вољан да дозволи да удовица саморана сама утроши целу имовину, не водећи рачуна о наследницима *ван куће.* Кад би водио рачуна о наследницима ван *куће* он би им и од те удовице осигурао њина права давањем удовици само плодоуживања. *Значи води рачуна о кући чији је једини члан удова а не и о насљедницима ван куће.* А пошто члан 707 О. И. З. *говори само о удовици* (самораној) *онога случаја „кад Кућа спадне на једно чељаде"* (на њу дакле) онда то још више иде у прилог наших истицања о *Кући,* јер то доказује да удовица без деце *нема право да се дотакне и главнице никада ако у кући није она сама него ако има других чланова још, јер у овом другом случају природно морају се заштитити кућа* и њени чланови, (друго је питање које ћемо другом приликом расправити да ли има право *саморана удовица* задружне Куће поделити се од *Куће* постати инокосна и створити своју Кућу те као таква тим самим стећи права из 707) чл. О. И. З.

Према смислу чл. 670[2]) О. И. З. *само самораној* удови дакле оној без деце поставља се старалац који управља имовином и даје дозволу са одобрењем власти да се она дотакне и главнице. *Значило* би према томе да и *оној удовици која нема деце али се налази у задружној Кући* (са браћом, родитељима, рођацима мужа итд.) *треба* поставити *стараоца јер чл. 670* говори да се старалац поставља *самораној удови.*

Но ако се пажљиво погледа чл. 670 онда се јасно види оно што је и природно: *да се удовици, и ако је саморана, не поставља старатељ ако она не живи сама у кући мужа јој тј.* ако Кућа није на њу *саму спала.*

То се баш из текста тог законског прописа види јер се у чл. 670 вели: *„док таква удовица њима управља"* а то значи само у оном случају кад она *сама живи, јер ако има и других чланова Куће* не може се говорити да *она* управља имовином. Значи чл. 670 ништа друго није него објашњење чл. 707 а тај

[2]) Чл.: 670 О. И. З. гласи: „Кад остане удовица самораница у мужевљевој Кући треба да Капетански Суд у чијем је подручју та Кућа старатеља постави.

Томе је старатељу главна дужност пазити да се добра те Куће, док таква удовица њима управља и од њих плодове и дохотке прима уздрже колико је могуће више у својој целини..."

члан баш изрично говори о *Кући* спалој на једно чељаде. Значи: *само удови без деце, која сама живи у кући мужа* поставља се старатељ и само она има права из чл.: 707.

Према томе значило би да удова која је *сама* у Кући и има деце, али нису с њом (рецимо кћери удате), не треба *старатеља*.

Ми се баш с тим и слажемо да не треба. Не треба зато што има кћери које ће саме бдити над живљењем њине мајке и *трошењем (само прихода)*. Јер чим оне увиде да она троши и главницу оне ће јој *или то као мајци одобрити* или ће јој поставити старатеља да осигурају своје наслеђе — *старатеља* пригоде ради из чл.: 672 О. И. З.

А да ли је потребан старатељ *удови која има децу (не кћери удате него кћери неудате или синове који живе с њом или синове подијељене)*. Ми мислимо да је искључен старатељ, ако има деце с мајком, јер она је старатељ непунолетној деци и Домаћин Куће. Ако је син пунољетан он је и Домаћин. Ако је сн одељен а она сама, не треба јој старатељ из истих разлога из којих ни кад су кћери удате.

А чим удова има децу непунолетну са њом она је Домаћин те је природно да располаже и имовином *Куће* као Домаћин и да има сва права домаћинства те природно њој се и не поставља старатељ, нити је она ограничена на уживање с правом утрошка главнице у невољи јер како видесмо ограничење то постоји само за удовицу *саморану* (чл.: 670 и 760).

Морамо напоменути да муж може тестаментом учинити измене како у правима удовице тако и у погледу постављања старатељства; али пошто је то предмет опсежнијег излагања то питање нећемо овде ни расправљати остављајући да то питање посебно изложимо.

*Да резимирамо речено:*

1) Удовица која нема деце (саморана) *ако је сама у Кући* мужа има права из чл.: 707 О. И. З. (дотаћи се и главнице под законским поменутим условима).

2) Удовица која нема деце (саморана) *ако није сама у Кући* мужа (него има и других чланова *Куће)* нема права из чл.: 707 О. И. З., јер имовина и њеног пок. не припада ни њој нити физичким лицима него *Кући,* која целом имовином располаже а удовица има своја права тачно одређена у таквој *Кући*.

3) Удовица која има деце али она нису с њом у *Кућној заједници* (нпр. кћери удате или синови подељени) ако живи *сама у Кући* мужа *нема никаква права на имовини свога мужа осим право уживања плодова* јер основна имовина припада њеној деци (кћерима и синовима) пошто законодавац једино даје право *удовици самораници саможивећој* право дотаћи се и основа имовине зато што кад нема деце дозвољава да удова као члан *Куће* мужевљеве, има право да цело

имање утроши на штету *наследника мужа (родбине)* јер при наслеђу одлучује моменат *Куће* а не родбински ван ње. Чим има деце па макар и ван *Куће* мора им се заштитити право а то право им се једино може заштитити ако *се мајци не дозволи да се дотакне и фонда имовинског.*

Наше је мишљење да се ипак таквој удови не поставља старатељ јер деца имају право увек јој поставити старатеља чим би потребе било.

4) Удовица која има деце и с њом су у *Кућној заједници* сачињава са децом заједно *Кућу* у којој је она Домаћин ако су само женска деца или мушка *непунољетна.* Ако има у заједници пунолетних синова онда је *најстарији домаћин. И удова домаћин* има право да располаже имовином *Куће* пуноправно и њој се не поставља старатељ (осим случаја ако наступи опасност од ње по *Кућу* или децу и тада јој се старатељ поставља према наређењу чл.: 672 (на предлог родбине и сваког грађанина).

**Алекса К. Матановић**, адвокат

---

# МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ПАПСТВА И ЛАТЕРАНСКИ УГОВОРИ ОД 11 ФЕБРУАРА 1929 ГОДИНЕ*)

### I. Папина световна и духовна власт до 1870 године

У прошлости папска се власт јавља као двојна власт. Кроз читаве векове, Шеф Католичке Цркве, Свети Отац Папа, био је у исто време верски поглавар свих католика и апсолутни владалац једне државе која је у своје време достизала редак сјај и величину. Његова је дакле власт била у исто време духовне и световне природе.

Духовна Папина власт много је старија од световне. Она датира из првих векова Хришћанства, из доба када су остале

*) Др. Мих. Лановић — *Конкордат Југославије са Ватиканом.* Београд. 1927; — Др. Ђура Поповић — *Света Столица и С. Х. С.* Чланак у IV књизи „Народне Енциклопедије српско-хрватско-словеначке", проф. Ст. Станојевића; — Илија Пржић — *Ватиканска Држава.* — „Архив за правне и друштвене науке". април 1929; — Léon Sèche — *Les origines du concordat.* — Paris; 1894. 2 vol; — Elizabeth Hristitch — *Antivari.* — »Catholic Encyclopedia«; — Pierre Bernus — *Le Traité du Latran.* — »Revue de Paris« du 15 mars 1929.; — Comte Sforza — *La politique européenne du Saint-Siège et ses nouvelles tendances.* — »Esprit international« n° 2, avril 1927. Paris; — Luigi Salvatorelli — *De la brêche de Porta Pia aux accords du Latran;* — »Esprit international« n° 11 du 1er juillet 1929.; — E. L. Woodward — *The Roman Question.* — »Contemporary Review«, avril 1929.; — Ed. Devoghel — *La question romaine.* — »Revue Générale«, avril 1929. Paris; — Gioacchino Volpe — *Il Patto di S. Giovanni in Laterano.* — »Gerarchia«, febbraio 1929.; — Gilbert Gidel — *Quelques idées sur la condition internationale de la Papauté.* —

владике признале римском бискупу првенство над целом Хришћанском црквом. Од тога доба Папа добија карактер наследника Светога Петра, Христовог наследника на земљи.

У прво време Папу су бирали црквени клир и народ. Од 963 до 1059 године Папу именује Цар. Затим га опет бирају народ и свештенство, па онда само клир. Најзад, од Александра III, то јест од 1179 године, Папу бирају доживотно кардинали у Конклаву. Овај је начин избора потврђен на Концилима у Лиону 1274 и у Бјену (Француска) 1312 год. Да би био изабран за Папу, кандидат треба да је најмање 30 година стар и да у Конклаву добије две трећине гласова. У принципу треба да је кардинал, али се дешава да за Папу буде изабрано лице које није имало то звање.

Према једном традиционалном узусу, који датира из 17 века, владаоци трију држава, Француске, Шпаније и Аустрије, имаћаху такозвано право *ексклузиве,* по коме су могли стављати свој *вето* на избор кандидата који им се не би свидео. Али санкција тога права није се састојала у поништењу избора оспореног кандидата. Изабрани би кандидат ипак постајао Папом и поред уложеног *вета.* Све што би незадовољној држави остајало да у том случају уради то је да са Ватиканом прекине дипломатске односе. Ипак је у пракси право ексклузиве имало свога утицаја и дешавало се да кандидат не буде изабран због тога што би једна од горе поменутих држава стављала свој *вето.* Познат је *вето* Аустрије на избор Кардинала Рамполе који из тог разлога није био изабран. С временом пак право је ексклузиве застаревало. Најзад га је 1904 године сасвим укинуо Папа Пије X.

Према статутима Католичке Цркве, једном изабрани Папа ужива два главна атрибута своје духовне власти: неприкосновеност и непогрешимост. Као власт апсолутног поглавара Католичке Цркве, Папина власт прелази све границе и простире се на 200 милијона верних католика који на целом свету признају

---

»Revue générale du droit international public«, Paris, 1911.; — Raoul Bompard — *Le Pape, les Etats et le Conférence de la Haye.* — »Revue générale du droit international public«, Paris, 1900.; — id. — *La Papauté en droit international.* Paris. Thèse. 1888.; — Comte M. Rostworowsky — *La situation internationale du Saint-Siège au point-de-vue juridique.* »Annales de l'Ecole libre des Sciences politiques«, Paris, 1892.; — Louis Le Fur — *Le Saint-Siège et le Cour de Cassation.* — »Revue des Institutions cultuelles«, Paris, 1911.; — A. Chrétien — *La Papauté et la Conférence de la Paix.* — »Revue générale du droit international public«, 1899.; — Pertinax (André Géraud) — *Le partage de Rome.* — Paris, 1929.; — A. Verdross — *Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft.* — pp. 151—154. Wien. 1926.; — Maurice Pernot — *Le Saint-Siège, l'Eglise catholique et la politique mondiale.* — Paris, 1929. — Ives de la Briere — *L' organisation internationale du monde et la Papauté souveraine.* Paris, Spes, 2 vol., 1924-27. — »Europe Nouvelle«, numèro du 29 juin 1929. — Paris. — »Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia«, 5 giugno 1929, Roma. — »Nova Evropa,« Zagreb, 11 mart 1923.

његово верско старешинство. Католичка је дакле Црква универзална. Поред свих историских догађаја, Папина је духовна власт остала непоколебана. Али као шеф Католичке Цркве Папа би се налазио изван међународног права чија је сфера искључиво материјалне и световне природе.

Световна Папина власт је многог новијег порекла. Она датира из доба Пепина Кратког и Карла Великог, који су Папи даровали суверености над извесном територијом у намери да му тиме загарантују независност и слободу. Од тада датирају захтеви Папа да имају своју државу као услов за независно испуњавање њихове духовне мисије. Њихови захтеви у томе правцу нису престајали све до данас.

Као световни владаоци Папске Државе, чија се је површина и моћ час повећавала, час смањивала, Папе су долазиле у додир са владаоцима других држава и са њима закључивале уговоре, па чак и ратове водиле. Папе су имале своју војску, свој двор, своје чиновништво, државну администрацију, буџет, заставу (боје Папске Државе су биле бело и жуто, односно сребрно и златно). Папе су на стране дворове слале своје представнике — нунције и легате. Играле су улогу медијатора и арбитра у сукобима између других владалаца, итд. У Средњем су што више Веку Папе неоспорно имале положај изнад осталих владалаца, поништавале су њихове уговоре, ослобађале поданике од заклетве дате својим владаоцима, итд. Владаоци су се борили против папског мешања и најзад им је, пред крај Средњег Века, успело да се ослободе Папског туторства.

У XIX веку моћ Папске Државе била је већ у велико у опадању. Француска Револуција и Наполеон I задали су папској световној власти јак ударац. Али последњи јој је ударац задало уједињење Италије. Пред крај свога опстанка, Папска је Држава била у врло тешком материјалном и финансиском стању. Устанци и револуције становништва често су је потресали. Пред саму пропаст, (1870 године, Папска је Држава имала 12800 кв. м. и 700.000 становника), једва се је одржавала благодарећи страној помоћи за коју су се Папе обраћале час Аустрији, час Шпанији, час Француској Наполеона III, који је према Риму водио пријатељску политику. Француска је у неколико махова пристизала и морално и материјално у помоћ Папству, замерајући се на тај начин Италији, за чије се је пак ослобођење и уједињење Француска озбиљно залагала. Италија је 1860 године отела од Папске Државе три провинције, Умбрију, Романју и Марке. 1864 закључила је Француска уговор са Краљевином Сардинијом по коме се ова последња обавезала да ће у будуће поштовати интегритет Папске Државе. На основу тога обећања Француска је повукла из Рима своје трупе. Али када је 1870 године избио француско-пруски рат, Италија је искористила прилику и кршећи обавезу из уговора од 1864 године, силом је, 20 септембра 1870 заузела Рим, осим Ватикана. Одмах је затим пренела своју пре-

стоницу у Рим и тиме окончала своје национално уједињење за које се борила кроз читав низ деценија.

Француска је тада била сва заузета ратом против Немачке, а остале су државе затвориле очи пред свршеним чином очекујући свршетак рата, па да према његовом исходу приступе решавању папског питања. Очекујући крај рата, силе су оставиле у Риму своје дипломатске представнике акредитоване код Папе. Италија се је пак добро чувала да дира у то стање. Задовољивши се заузећем Рима, она је гледала да регулише своје нове односе са Ватиканом. Али Папа није престајао да протестује против насилног освојења Рима и уништења Папске Државе. Пред немогућношћу решења створило се такозвано „римско питање", које је трајало све до фебруара месеца ове године.

*

Тако је нестало Папске Државе и Папи остала над католицима само његова духовна власт. Тако је од световног владаоца Папа остао само поглавар Католичке Цркве. Тако је престала *персонална унија* која је постојала у Папиној личности између шефа цркве и апсолутног владаоца Папске Државе. Од две правне личности, Папске Државе и Свете Столице, прва је ишчезла, да се тек 1929 године поврати, али у сасвим другој форми, а друга је продужила да постоји и да се развија све до данас. Ова је уосталом и раније била главна у поређењу са папском световном влашћу. Само се тако могу објаснити привилегије и првенство које је Папа уживао над осталим државама, а који су му били признати на Бечком Конгресу 1815 године. Папа није могао имати онај привилегисани положај који су он и његови представници уживали у међународним односима само као владалац једне мале државе. Он га је имао као шеф универзалне Католичке Цркве, као оличење оне духовне власти која је прелазила све границе и протезала се на католике целога света. То се преимућство Папине духовне власти над његовом световном моћи најбоље види у чињеници да је Папа и после пропасти Папске Државе задржао своје привилегисано место у односима са осталим великим и моћним државама.

У идућој ћемо глави видети које су то привилегије и какви су били Папини односи између 1870 и 1929 са осталим државама, а на првом месту са Италијом.

### II. — Међународно-правни положај папства између 1870 и 1929 године

Још пре освојења Рима покушавали су италијански политичари да се погоде са Папом око уступања Светога Града Италији и регулисања односа између државе и цркве. 1868 и 1870 чињене су Папи понуде, али најважнији је предлог који је 1861 учинио Кавур. Према овим пројектима Папи би остао у пуној суверености не само Ватикан већ и цео крај Рима, познат под именом Citta Leonina који се са својих 15.000 становника налази

на десној обали Тибра. Али Папа је увек упорно одбијао сваку понуду која би ишла на то да му одузме државну власт и суверености. Па тако ни после 20 септембра 1870 године Папа није хтео преговарати са Италијом ни на којој бази која му не би признавала територијалну власт и пуну сувереност. Италији према томе није ништа друго остајало него да унилатерално, једнострано, реши своје односе са Ватиканом. У томе је циљу италијански парламенат донео 13 маја 1871 године такозвани *„Гарантни Закон"* који је имао да регулише односе Италије са Ватиканом. Овај је пак закон имао још један чисто политички задатак: да умири католичке државе и да им загарантује да ће Италија третирати Папу са свима обзирима и пажњом, које изискују његов високи положај и његова верска мисија.

За Италију је било врло важно да увери остале католичке државе да ће Папа и под новим околностима моћи да врши своју верску функцију и мисију у потпуној независности и слободи од туђег утицаја.

Гарантни је Закон подељен у два дела. Први нас део (чланови 1—13) једино интересује овде, јер он једини засеца у питање међународно-правног положаја Папиног. Други се део (чланови 14—19) односи искључиво на односе италијанске цркве са италијанском државом и у томе поставља начело сепарације цркве од државе.

Са међународног дакле гледишта први је део много важнији. У њему се Папи признаје неприкосновеност и све почасти које припадају сувереним лицима, али му се не признаје никаква ни територијална ни лична сувереност. Закон дакле третира Папу *као* да је суверен, али то *као* најбоље показује да Папа то није према Гарантном Закону. Тиме се пак ствара једна врста правне фикције, која по нашем мишљењу најбоље објашњује правну природу Папиног положаја у међународној заједници. Тиче се једне од многобројних правних фикција према којима право третира некога или неку ситуацију *као* да се то и то десило или *као* да то и то постоји. Ми ћемо се доцније вратити на ово питање.

Члан 5 Гарантног Закона даје Папи право *уживања* извесних зграда, цркава и непокретних имања, као Ватикан, Латеран, музеје, библиотеке, Кастел Гандолфо и још неке паркове и виле. Закон их све набраја поименце. Али оно што је у овом члану 5 најглавније то је да Папа над тим имањима добија само право *уживања,* док право својине припада, према Гарантном Закону, италијанском народу, то јест Италији. Ипак Закон додаје да све те непокретности не потпадају под пореске и друге државне намете, и да не могу бити предмет експропријације ни у јавне сврхе. Њихов је дакле положај ипак у томе погледу изузетан и привилегисан.

Папина је личност, рекли смо, света и неприкосновена. Папа се, према члану 1, налази изван кривичне јурисдикције. Што се

пак тиче његових цивилних односа, италијански су се судови у више махова оглашавали за надлежне у грађанским парницама против Папе.

Као последице Папине неприкосновености проистичу одредбе члана 2 према којима се кажњава сваки атентат, или покушај атентата против Папине личности, као и свака увреда њему нанета, истом казном као да је учињена према личности италијанског Краља. Члан 3 вели да ће италијанске власти одавати Папи на целој италијанској територији почасти које се одају суверенима, и да Папа може у Ватикану да држи своју телесну, такозвану „швајцарску" гарду.

Важне су финансиске одредбе члана 4, по коме се Италија обавезује да ће плаћати Папи годишњу суму од 3 милиона 225 хиљада лира „за издржавање палата и испуњење Папине духовне мисије". Ову пак суму Папе нису никада хтеле да приме, те је тако морао бити донет један накнадни закон по коме евентуално потраживање горње суме застарева у року од пет година. Ипак је, као што ћемо то доцније видети, целокупно ово потраживање послужило као база за израчунавање оштете која је Папи одређена у финансијској конвенцији Латеранског Уговора од 1929 године.

Гарантни Закон успоставља врсту екстериторијалности (члан 7) за све Папине палате. Италијанским је властима забрањено да улазе у те зграде. И то је једна последица признања Папине личне неприкосновености, њему и месту његовог становања.

Нарочито је важан члан 11 који признаје Папи право активне и пасивне легације. Представници, које он шаље другим суверенима и које он од ових прима, уживају на италијанској територији све дипломатске привилегије и имунитет. Али да би се тиме могли користити дотични представници треба претходно да пријаве италијанским властима своје звање и функције. И поред овог услова, који изгледа да ограничава привилегију, ипак се овде тиче формалног признања Папи једног од атрибута чисто световне суверене власти. На ову се чињеницу ослањају правни писци који тврде да је Папа и после 1870 остао суверен у правом смислу те речи. У пракси Папини легати и нунције третирају се са свима дипломатским привилегијама. Нестанак Папске Државе није у томе донео никакве промене. Француска је, на пример, увек третирала Папиног нунција као правог дипломатског представника, то јест оспоравала му право непосредног општења са француским владикама и католичким свештенством, и захтевала од њега да општи само преко министарства иностраних дела.

Чланови 6 и 7 имају за циљ да осигурају слободу избора Папе за време Конклава. Члан 9 признаје Папи пуну слободу у извршавању његове духовне мисије.

То су у главном одредбе Гарантног Закона који је у многоме инспирисан ранијим пројектима о регулисању односа Италије са Ватиканом.

Поставља се питање какав је правни карактер тога закона, то јест да ли је он један међународан уговор или је само један унутрашњи закон Краљевине Италије. Ово је друго гледиште несумњиво *једино тачно*. Несумњиво, јер је Гарантни Закон донео италијански парламенат, без договора са ма ким другим. Папе тај закон нису никад хтеле да признају као важећи за Свету Столицу, а друге државе нису у опште имале никакве везе са тим законом. За њих је Гарантни Закон *res inter alios*.

Са чисто правног гледишта овај је закон према томе један акт унутрашњег законодавства Италије чији га парламенат може да укине или измени исто онако као што га је и донео, то јест потпуно слободно и произвољно. У пракси пак Италија се је ревносно држала прописа које је сама себи одредила у Гарантном Закону.

Односи дакле између Папе и Италије од 1870 до 1929 били су регулисани не једним међународним актом него једним обичним интерним законом. У овоме се Гарантни Закон разликује од ранијих предлога који су сви предвиђали гарантију осталих држава.

Прве године после заузећа Рима биле су врло тешке у односима Свете Столице и Италије. Било је читаво једно доба, осамдесетих година прошлога столећа, када је под Криспијевом владом у Италији беснео антиклерикализам. 1899 и 1907 Италија се најенергичније противила да Папа буде позван на Хашке Конференције Мира. Али с временом духови и страсти су се стишавали и са новијим генерацијама ишчезавале су старе успомене на борбу.

Тако је најзад дошло до извесног сношљивог *modus vivendi* чија је заслуга што је постепено припремљена атмосфера за решење „римског питања".

Што се пак тиче папских односа са другим државама, пропаст Папске Државе није донела великих промена. Остале су државе продужиле да одржавају дипломатске односе са Ватиканом. Оне су продужиле да шаљу у Рим своје и да примају Папине представнике. Али после 1870 године државе шаљу у Рим засебне представнике, једне за Ватикан, друге за Квиринал. Број њихов се није смањио. 1926 године 24 држава имало је своје посланике акредитоване код Свете Столице и то: Аргентина, Аустрија, Баварска, Белгија, Боливија, Бразилија, Чехословачка, Чили, Колумбија, Костарика, Француска, Немачка, Велика Британија, Монако, Никарагуа, Холандија, Перу, Пољска, Португалија, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Румунија, Шпанија, Мађарска и Венецуела. Папа је био представљен код свих тих држава осим у Великој Британији, Монаку и Никарагуи, али је поред тога имао своје изасланике у Луксембургу, Парагвају и Швајцарској без реципроцитета, то јест такође свега 24 представништва. Данас има 29 дипломатских представништава код Свете Столице. После Латеранских Уговора и Италија је поставила свога амбасадора при Ватикану.

Поред ових дипломатских односа, државе су продужиле да са Папом закључују конкордате. Али од 1870 године конкордати постају уговори који се односе на регулисање чисто верских питања. Тиме се донекле променио њихов карактер. Ми ћемо то питање видети у следећој глави посвећеној конкордатима.

Једном речи, Папин положај после нестанка Папске Државе битно се изменио са правног гледишта, ма да са духовног и црквеног гледишта он није ништа тиме изгубио ни од своје важности ни од свога утицаја.

Често је постављано питање шта је Папа од нестанка Папске Државе, суверен или поданик? Ако није суверен, он је нечији поданик. Да ли је поданик Краљевине Италије на чијој се територији налазио до 1929 године? Ово питање није било решено пре Латеранских Уговора. Гарантни Закон Папи није признавао сувереност, али га није третирао ни као италијанског поданика. Са правног гледишта нема суверености без државе, то јест без територије, становништва, и независне власти над тим становништвом, а Папа свега тога више није имао. Према томе он није био суверен у правном смислу речи. Па ипак се не може рећи ни да је био ичији поданик. На ово уосталом не би пристале ни остале католичке државе чији неминовни интереси захтевају да поглавар Католичке Цркве буде потпуно независан од ма какве поданичке везе. Ваља напоменути да би по мишљењу многих писаца последица примања Гарантног Закона од стране Папине била његово признање италијанског поданства. И у томе би дакле лежао један од разлога са којих Ватикан није могао да усвоји Закон од 13 маја 1871 године.

Папин је дакле положај био између 1870 и 1929 сасвим посебан и јединствен, *sui generis*. Може се са сигурношћу тврдити да је немогуће подврћи га ма под какве постојеће теориске оквире ни ма под какву класификацију класичног међународног права. То ће се најбоље видети из идуће главе у којој ћемо, поводом расправљања правне природе најглавнијег Папског атрибута — конкордата — доћи и до општег закључка о међународно-правном карактеру Папства између 1870 и 1929 године.

### III. Правни карактер конкордата

Видели смо како су и после нестанка Папске Државе Папи остале извесне прерогативе суверене власти, као н. пр. право легације и право закључивања уговора са другим државама. Ово је пак последње право претрпело догађајима од 1870 г. извесно ограничење које је диктирао сам стицај околности. Наиме, Папа више није био у стању да са другим државама закључује све оне уговоре који би се односили на склапање савеза, трговачке везе и томе слична питања. А у толико мање уговоре о закључењу мира, јер немајући више државе ни војске, Папа није било у могућности да води ратове. Објава рата од његове стране би

ANALIPEB | anali.rs

била једна чисто платонска, сентиментална изјава, посао у који се Папе с правом нису никада хтеле упуштати. Па ни данас, после признања Папске суверености, такав акт не би био озбиљан. Папа се ни данас не би упуштао у ратне авантуре са његових пет до шест стотина поданика. Према томе тај битни атрибут световне власти — право ратовања — недостаје папској власти као непотребан и излишан његовој високој духовној мисији.

Дакле, мада Папа од 1870 године више није владалац у правном смислу речи, он ипак ужива извесне прерогативе и врши неке функције које припадају сувереној световној власти. Одакле та аномалија? Другим речима јесу ли те прерогативе атрибути суверенитета, то јест јесу ли његови изасланици прави дипломатски представници и конкордати прави међународни уговори? Једном речју је ли Папа од 1870 до 1929 г. био суверен и субјект међународног права или не? Данас после Латеранских уговора, ово је питање изгубило од своје важности. Па ипак оно још и данас има извесну историску и ретроспективну вредност због које ћемо ипак покушати да дамо одговор на то питање, пошто претходно будемо видели шта су конкордати и како су се развијали у прошлости.

Конкордати су споразуми закључени између једне државе и Свете Столице у циљу регулисања црквених интереса у дотичној држави. Г. Лановић овако дефинише конкордат у својој књизи „Конкордат Југославије са Ватиканом", на страни 28: „Конкордат је споразум између представника највише црквене и државне власти о правном положају Католичке Цркве у једној држави уопште и о решењу извесног црквено-политичког питања напосе." По њему реч конкордат долази од латинске речи concordatum што значи „оно, у чему су се двојица или више њих сагласили, сложили, споразумели, дакле предмет споразума, а у преносном смислу и споразум сам".

Конкордатима се дакле називају уговори које Света Столица закључује од давнине са страним државама. Предмет конкордата је разнолик, али најчешће се односи на статут Католичке Цркве у држави која конкордат закључује са Папом. Док је постојала Папска Држава, Папа је, као и сваки други владалац, закључивао уговоре свих врста, политичке, пограничне, трговачке, савезничке и друге. Тако је први конкордат, закључен 1122 г. између Папе Каликста II и немачког цара Хенрика V, после дугогодишње борбе око инвеституре, имао карактер правог међународног уговора којим се васпоставља мир између зараћених сила потписница. Главни пак предмет конкордата лежи у регулисању верских питања. После 1870 г. овакви су конкордати једини могући. Њима се регулишу сва питања која тангирају веру и цркву, а на првом месту слобода католичке вероисповести, статут католичког свештенства, правна способност цркве и њени односи са државом.

О правној природи конкордата уопште постоје у главном три теорије. По првој, конкордати су обични, једнострани, др-

жавни закони, које може свака држава да мења по вољи надлежног законодавног органа. По другој теорији, конкордати су једностране привилегије које Папа даје појединим државама, а које имају обавезан карактер само за државу. Ово је такозвана теорија привилегије, коју заступају представници католичке школе. По трећој теорији, конкордати су двострани, синалагматични, међународни уговори између држава и Свете Столице.

У односима Католичке Цркве према држави постоје четири историске епохе: 1. доба јединства цркве и државе, односно доба теократије; 2. доба борбе између цркве и државе, доба Средњег Века и Каносе; 3. доба победе државе над црквом, доба Монтескија, Волтера, Русоа и Наполеона; и 4. доба поделе (сепарације) цркве од државе, као што је то случај у Сједињеним Америчким државама од 1797, а у Француској од закона од 1905 год. Други пак писци налазе само три система у односима цркве и државе: 1. јединство; 2. црква као јавноправна установа у државном подручју (конкордатски режим); и 3. одвајање цркве од државе.

Како држава и црква „владају на истој територији и над истим људима, који су у исто време и држављани и верни", то је неопходно потребно да се њихови односи регулишу. То се постиже конкордатима. Као у сваком синалагматичном уговору, тако се и у конкордатима свака страна обавезује на извесне уступке у корист друге стране. Папа се обично обавезује да се црква неће мешати у унутрашњу државну политику и да ће помагати државне органе. Он уступа влади право наименовања свештенства, право да од истога захтева заклетву верности држави, да се у црквама држе молитве за суверена, итд. Држава у замену за те уступке даје Католичкој Цркви привилегисан, или чак и искључив положај, даје јој право контроле над школовањем и васпитањем омладине, финансиску помоћ и издржавање свештенства и цркава, право својине, правну личност, итд. Од нарочите је, на пример, важности за Цркву да свештена лица буду ослобођена војне и сличних обавеза.

Рекли смо већ да је до 1870 било две врсте конкордата према њиховој садржини: политичко-државних и црквено-верских. Први су потпуно ишчезли са нестанком Папске Државе. Остали су пак ови други. За ове се уосталом једино и поставља питање њихове правне природе, јер нико није оспоравао међународно-правни карактер политичко-државним конкордатима из доба Папске Државе. После 1870 године велики број писаца оспорава да су конкордати међународни уговори и тврди да према томе не потпадају под правила међународног права. Последица овога мишљења јесте да евентуално непоштовање конкордата не би било у опреци са међународним правом.

ANALI PFB Tanali.rs

Католички писци напротив побијају то мишљење. У препирци која се око тога питања води обе стране чине једну битну грешку. Када је говор о правној природи папске власти, једни тврде да Папа јесте суверен, а други да није, баш зато што Папа

закључује конкордате који јесу по првима, а по другима нису међународни уговори. Када се пак поведе реч о правној природи конкордата, онда опет ти исти писци тврде, једни да јесу, други да нису међународни уговори, зато што Папа јесте или није суверен. Али ни једни ни други не дају доказе за премису од које полазе. Они само поставе премису, из које после изводе логичне закључке, као да сматрају да је доказано баш оно што тек треба доказати. Ако се хоће да докаже да су конкордати међународни уговори зато што су они дело папске власти, онда треба претходно доказати да је папска власт суверена, то јест да је Папа суверен; и обратно, ако се хоће да докаже да је Папа суверен зато што има право закључивати међународне уговоре, онда треба прво доказати да су конкордати прави међународни уговори. Ако се тако не ради, онда се чини петиција принципа.

По нашем мишљењу проблем треба овако поставити. До 1870 године, Папа је био суверен владалац једне независне државе. Као такав он је имао све прерогативе суверене власти међу којима и право закључивања међународних уговора. После 1870 Папска је Држава престала да постоји, према томе Папа више није суверени владалац у правном смислу речи. Да ли и поред тога његова акта имају пређашњи карактер аката суверене власти, или се њихов карактер правно изменио? То је питање. На њега једни одговарају позитивно, а други негативно. Да Папина акта имају суверени карактер тврде ови писци: Пиле, Фијоре, Кретјен, Мишу, Бри, Мериљак, Ембар-Латур, Филимор, Бомпар, Фердрос, Ле Фир, и други. Противно мишљење заступају следећи правни ауторитети: Гефкен, Хефтер, Блунчли, Ривије, Клибер, Бруза, Прадије-Фодере, Депање, Пједелијевр, Бонфис, Дикро, и други.

Код овако чувених имена на једној и на другој страни врло је тешко определити се. Пре свега треба разликовати два питања: питање Папиног суверенитета и питање међународно-правне личности Католичке Цркве. Та се два појма врло често бркају. Људи се обично у њима опредељују према својим верским начелима и убеђењима. Нама пак изгледа неопходно нужно да се овоме проблему, као сваком правном проблему, приступи објективно и без предрасуда ма какве врсте било. Једно научно питање научним методама и третирати. Када дакле одстранимо све друге обзире и кад се задржимо на чисто правном гледишту, ми мислимо да конкордати нису међудржавни уговори. Ми тиме немамо намеру ни у колико да смањимо њихову важност ни углед Католичке Цркве. Нас пак у овом мишљењу руководе следећи разлози.

Да би један споразум имао међудржавни карактер потребно је по нашем мишљењу, да буду испуњена три услова: 1. да обе уговарајуће стране имају карактер државе, 2. да предмет споразума буде политичко-државни, и 3. да споразум добије уобичајену форму међународних уговора, то јест да је закључен између опуномоћених представника, потписан и ратификован сходно уставном праву уговарајућих страна, итд.

Од ова три услова, конкордати испуњују само овај последњи, чисто формални услов. Што се пак тиче првог услова, да би наше

мишљење било тачно треба прво доказати премису од које смо пошли, то јест доказати да једна од уговарајућих страна конкордата, Папа, није шеф никакве државе. Он то није зато што суверености не постоји изван државе, а државе опет нема без територије, без становништва, без апсолутне власти над тим становништвом и без независности од сличних страних власти, то јест без могућности да се независност брани и одбрани са извесном вероватноћом. Све ово недостаје Папи и католичкој цркви.

1. Папа нема *територије*. Ватикан и његове принадлежности нису територија, већ само велелепне палате и дворци. Земљиште на коме оне почивају чак ни не припада Папи. По Гарантном Закону оно припада Италији и италијанском народу. Од зграда пак на том земљишту Италија је уступила Папи само њихово уживање, а својина, рекли смо већ, припада Италији.

За неке писце недостатак овога елемента суверене власти није одсудан. Они помињу пример Немачког Царства које није имало своје територије, јер је сваки део немачког земљишта припадао једној од саставних држава. То пак не смета да је Немачко Царство било засебна *суверена* личност. Исто би се уосталом могло рећи и за све друге федеративне државе у којима сваки део земљишта припада једној од федерисаних држава. Изузетак би донекле могле да чине Сједињене Америчке Државе чији је устав од 1797 године створио од Града Вашингтона један засебан федерални територијум који не припада ни једној од савезних држава, а не чини једну засебну државу.

2. Други елеменат суверене власти, *становништво*, такође недостаје Папству после 1870 године. Оно неколико десетина лица која живе у Ватикану не сачињавају никакво становништво у смислу права. Та су лица као становници једне велике зграде, али не као поданици једне државе.

Неки пак католички писци заступају гледиште да су Папини поданици католици целога света. Ово се питање више односи на трећи елеменат који ћемо одмах видети. Уосталом становнике Ватикана, Гарантни Закон изрично оглашује за поданике Италије.

3. *Власт* коју Папа може да врши над католицима није правна власт већ духовна. Није правна, јер би иначе католици били припадници двају суверености, што је правно искључено. Нико не може бити поданик двају суверених власти, јер је свака од њих апсолутна и као таква не трпи поделу ни са ким. (Ле Фир пак даје пример да је сваки грађанин у иностранству потчињен персоналном суверенитету своје државе и територијалном државе на чијем се земљишту налази). Санкција која припада Папи над католицима није земаљска, она је духовна, верска, надземаљска. Рајско насеље, екскомуникација, анатема, пакао, нису правне санкције. Оне су потпуно безуспешне за све оне који у њих не верују. Оне спадају у верску сферу, а не у правну. Веза дакле која спаја католике за цркву и њеног шефа није правне природе.

4. Најзад *независност*. Папа нема никакве могућности да материјално брани од другога своју независност. „Швајцарска гарда" није војска у правом смислу речи. Она није чак ни нека врста жандармерије, већ више декоративна униформисана и наоружана послуга *a custodia et decore*.

Најзад видели смо већ да предмет конкордата после 1870 године није више политичко-државне природе него једино црквеноверског карактера.

*

Из свега тога излази да папска власт није никаква суверена власт и да атрибути који су Папи остали после 1870 године нису суверени атрибути, то јест да конкордати нису међународни уговори, а да нунције и легати нису дипломатски представници. Не може се пак порећи да ови последњи уживају у многим државама праве дипломатске привилегије. Од куда то? То долази као историски остатак некадање Папске Државе. Свака је држава слободна да веже за личности које она хоће све оне привилегије које по међународном праву припадају искључиво дипломатским представницима. Али тим октроисањем тако привилегисане личности не добијају и правни карактер дипломатских представника.

Ако конкордати нису међудржавни уговори, шта су они онда? Нема сумње да су они према томе контрактуална акта интерног јавног права, акта која зависе од надлежних уставом предвиђених законодавних, државних органа.

Последице тога што конкордати нису међународни уговори јесу следеће. Неиспуњавање њихових одредаба не спада у ред кршења међународних обавеза. Што се пак тиче њихове важности, она зависи од воље државе која га је потписала. То су сасвим логични закључци правних принципа. Али у пракси је поштовање конкордатских обавеза правило, а њихово непоштовање само изузетак. То долази од моралне важности конкордатских споразума. Држава која конкордат закључује то чини слободно и независно, искључиво из разлога што је убеђена да то чини у интересу и у складу са вољом својих држављана католичке вероисповести. Само зато она прима на себе извесне обавезе материјалне и моралне природе према једној страној институцији, само зато она допушта извесно мешање у њене унутрашње прилике, зато што је то у интересу њених грађана, јер конкордати заиста сачињавају формално мешање у унутрашњи живот једне државе, и тиме представљају добровољно ограничење њене суверености.

Доказом да конкордати нису прави међународни уговори, ни папски представници прави дипломатски агенти, решено је и питање међународно-правног положаја Папства између 1870 и 1929 године на тај начин што је доказано да Папа за то време није био суверен и да његова власт није суверена власт већ чисто духовне и верске природе.

Остаје нам сада да видимо какве су измене томе стању донели Латерански Уговори.

(Свршиће се)

**Д-р Ђура Поповић**

# ЧЛ. 26. ЗАКОНА О ДРЖАВНОМ САВЕТУ И УПРАВНИМ СУДОВИМА

(Свршетак)

2) *случај. Чињенице у битним тачкама нису потпуно утврђене.* — Потребно је да су чињенице на којима је заснована одлука материално тачне. То су чињенице које имају утицаја на одлуку, т. ј. да би одлука друкчија била, кад би их власт узела да нису утврђене. То су чињенице које су послужиле за мотив да се таква одлука донесе. На пр. интерес службе захтева да се једно упражњено чиновничко место попуни. Али да се постави баш Х. У. мотив је што он поред осталих услова из чл. 62. зак. о чин. има и потребан број година службе, који је потребан према чл. 57. пом. закона па да се може поставити на тај положај. Кад администт. суд утврди да су такве чињенице нетачне, или да нису потпуно утврђене, он ништи одлуку по чл. 26.

*Као што из закона излази, чињенице могу бити непотпуно* утврђене било у битним тачкама било у оним које нису битне. Битне су у смислу закона оне које су од утицаја по одлуку управне власти; ако нису од утицаја, оне нису битне. Тако на пр., ако управна власт пензионише судију по молби, битна је чињеница да постоји његова молба, јер кад молбе не би било, чиновник не би био пензионисан. Молба је мотив од утицаја да се донесе одлука. Ако се међутим утврди да је није било, указ би био поништен по чл. 26. У осталом таква би одлука суда била и сада кад судије немају непокретност а у указу стоји, да је један судија пензионисан по молби ма да молба не постоји, јер би указ био заснован на нетачној чињеници, па због тога и мотив за његово доношење погрешан. Управна власт може данас у интересу службе пензионисати судију и тај мотив је законски; у овом случају — међутим за мотив је послужила једна материално нетачна чињеница, па је за то и доношење указа погрешно.

Тако, н. пр., да једна политичка општина врати обвезнице ратне штете једној црквеној општини као сопственику потребно је да су политичкој општини обвезнице предате или на неки начин доспеле у њену касу[1]). Кад није утврђено да су оне код ње, или да су јој предате, онда није утврђена битна чињеница од

[1]) *Држ. Савет пресуда од 13 јуна 1928., Бр. 35360* — спор општина Липска: „Општина Липска у својој тужби тврди да није никада примила обвезнице ратне штете од стране црквене управе нити их је она могла продати. Кад их већ није примила, она нема шта ни враћати. Министар Вера у своме одговору на ову тужбу не наводи ништа противу овога тврђења, нити шаље акте из којих би се могло видети да је црквена управа предала ове обвезнице општини. То се исто тако не види из оспореног решења. На тражење Држ. Савета да му се накнадно пошаљу податци о преносу обвезница од црквене управе на општину, Министар је изјавио, да нема других аката. Из овога следује, да у опште није утврђено да су обвезнице предате од стране црквене управе општини, а кад то није утврђено онда је и наређење да се оне врате без основа. Према овоме оспорено решење је засновано на неутврђеним чињеницама па се због тога има поништити и без позива странака — чл. 26. Д. С.“

које зависи одлука, јер мотив одлуке управне власти јесте, да се обвезнице налазе код те политичке општине, а пошто та чињеница није утврђена, то и мотив одлуке може бити материално нетачан па је и одлука односно решење министарско погрешно донесено.

Може се догодити да је одлука управне власти заснована на више чињеница па су само неке у битним тачкама непотпуно утврђене или материално нетачне. У таквом случају администтр. суд има да утврди да ли су и у колико те чињенице, у битним тачкама непотпуно утврђене, утицале на доношење одлуке. Тако н. пр. ако би одлука могла опстати на осталим материално тачним чињеницама, ако су остале материално тачне чињенице довољне да оправдају одлуку управне власти т. ј. биле довољан мотив да се одлука донесе, администтр. суд би могао прећи преко те неправилности и не поништити одлуку према чл. 26. Не треба ићи са тим тако далеко да то буде на штету интереса службе. Али ако је само могуће да су те чињенице материално нетачне утицале да се таква одлука управне власти донесе, правилније је узети да суд има у таквом случају да поништи одлуку. То би било у већој сагласности са чл. 26. који прописује „или су у битним тачкама непотпуно утврђење", дакле, тражи да су ове битне чињенице на којима је основана одлука потпуно утврђене[2]).

У свима оваквим случајевима суд може поништити одлуку управне власти по чл. 26. И ту је непотребно да се саслушавају странке пред судом, односно да се спроводи редован поступак, када је одмах очевидно да је одлука заснована на материално нетачним чињеницама.

3. *случај. У управном поступку није се водило рачуна о*

---

[2]) *Пресуда Држ. Савета од 3. новембра 1928 г., Бр. 16177/28:* У овоме случају тужилац је од тражења да му се изда дозвола да може поменути материал слободно товарити — експедовати на железничким станицама у држави одбијен са разлога што нема доказа да је то исти материал који је тужилац купио од Ђ. Ђ. и Ђ. Ф. из Београда, који су према њиховим представкама били овлашћени да овај плен скупљају и да га продају, пошто су исти држави платили. Из тога следује да у управном поступку није утврђено да је то онај исти материал који је уступљен Ђ. и Ф. па шта више и да ли је у опште тај или какав материал уступљен именованим, пошто се у разлозима каже да су они према њиховим представкама" били овлашћени да плен прикупљају и да су тај материал платили држави, што значи, да власт то није у поступку проверила и утврдила. Међутим, власт је у управном поступку имала да утврди, у смислу чл. 2., 3. и 7. уредбе о установи дирекције плена да ли је он још државни плен или је он уступљен именованим, од којих тужилац тврди да своје право доводи, а с обзиром на решење кривичног суда о прекиду истраге према Ђ. и тужиоцу од 24. октобра 1925 године, бр. 23408. за Београд и Чукарицу и од 15. марта 1927 године, бр. 17150 Првост. Београд. Суда, па онда решење донесе; а не да тужиоца од тражења одбија са разлога што није доказао да је то тај исти материал који је он од Ђ. купио јер његово није да доказује у управном поступку да је материал који је од њега одузет његов, већ је дужност власти која га одузима да утврди да ли је исти још државни плен и да то није престао бити, јер овде важи претпоставка изражена у § 202. грађ. закона да је материал онога који па држи односно овде онога од кога је одузет. Према томе, у овоме случају није утврђена ова чињеница која је битна за доношење решења министровог, па се већ с тог разлога његово решење има одмах, у смислу чл. 26. З. Д. С. по кратком поступку поништити.."

*формама поступка.* — Управна власт има да се стара о добром вршењу послова да би се задовољили интереси грађана и целине. Интерес добре управе захтева да власт врши службу односно отправља послове целисходно и по закону. Како ће пак управна власт да поступа обично се не прописује, као што је напред речено, један општи поступак за све врсте послова. Разлог је у томе, што се поступак управе не може укалупити за све управне ствари у један управни поступак, (као на пр. грађанско судски поступак за поступање судова). Управа мора често пута да се прилагођава тренутним потребама, кадкада да се ствар брзо и коначно уреди, кадкада опет потребно је да се ствар смишљеније са потребним проучавањем, ма и спорије регулише. Зато се обично за сваку врсту послова прописују посебни поступци (царински, таксени, по закону о водама итд.). Због тога и одредбе о надлежности управне власти налазе се у појединим поступцима поред надлежности прописане у одредбама о устројству дотичне управне гране, у одредбама о организацији министарстава. (Закон о уређењу Врховне Државне Управе од 31-III и од 8-VI-1929. год.; Уредбе о устројству појединих министарстава). Тако на пр. надлежност Мин. Унутрашњих Послова, банова и срес. начелника прописана је у закону о уређењу врховне државне управе, у уредби о подели на одељења Председништва Министарског Савета и Министарстава, у закону о унутрашњој управи и у другим специалним законима као на пр. у закону о водама, општинама, итд.; Министарства Социалне Политике у закону о уређењу врховне државне управе, у уредби о подели Председништва Министарског Савета и Министарстава, у санитетским законима, у закону о бањама итд. Надлежност Мин. Финансија прописана је у другим законима итд. А надлежност управне власти у опште налази се и у чл. 18. закона о Државном Савету и Управним Судовима.

Сви ти прописи скупа садрже поступак управе. Он је донесен ради доброг вршења службе, у јавном интересу, дакле, јавноправног су карактера, њихова примена не зависи од воље дотичног органа, они се морају стриктно примењивати. У чл. 26. З. Д. С. употребљене су речи, „да се у поступку није водило рачуна *о формама поступка*". Из тога могло би се извести да се овде мислило само на форму законом прописану за акт који се доноси, тј. само онда ако акт није донесен у тој форми суд да може поништити одлуку управне власти (форма у ужем смислу). Међутим да се овде под формама поступка мислило на прописе поступка, форме у ширем смислу, излази већ из чл. 23. тач. 2. З. Д. С. где се каже, да се тужити може што власт није у поступку који је предходио водила рачуна *о прописима поступка.* Пропис чл. 23. садржи оно што тужилац може тужбом нападати, и то: тач. 1. што управна власт није никако применила или што није правилно применила какав закон или закониту уредбу; и тач. 2. што у поступку који је предходио није водила рачуна *о прописима поступка.* Кад је случај из тач 1. суд доноси пресуду по чл. 34. З. Д. С. односно § 51. З. П. Р.;

ANALIPFB | analiz

када је пак случај из тач. 2. суд доноси пресуду по писменом кратком поступку без рочишта односно без редовног поступка, по чл. 26. Тач. 2. чл. 23. је аргуменат да се у чл. 26. мислило на прописе поступка, на форме у ширем смислу, и да је законодавац употребио форму поступка у смислу формалности у поступку или прописа поступка.

Прописи администр. поступка обухватају: А. надлежност управне власти, и Б. остале формалности поступка. За то ће и овде бити говора најпре о надлежности управне власти, па онда о осталим формалностима — прописима у поступку.

А. *Надлежност управне власти.* — Видели смо напред да управна власт кад доноси одлуку и исту заснива на каквим чињеницама, мора најпре да утврди те чињенице[3]). Али пре тога она има да утврди да ли је у опште надлежна да доноси одлуку[4]). Том приликом она може донети одлуку за коју није у опште надлежна, или ако је надлежна, изаћи из граница своје надлежности. Међутим, први услов да је једна њена одлука законита, јесте да је она надлежна да донесе такву одлуку.

Надлежности управне власти одговара пословна способност појединаца у приватном праву. Али док је пословна способност појединаца по правилу само ограничена, одређена негативно, тј. за све послове који нису изречно изузети, појединац је пословно способан; дотле је надлежност управне власти одређена законом по начелу да нема надлежности без закона. Ово последње је последица опште тенденције у модерној држави, да се управна

---

[3]) *Пресуда Држ. Савета од 2. фебруара 1929. г. Бр. 10032.*„... решење је противно закону и зато што се при његовом доношењу нису узимали у оцену сви податци о служби тужиочевој. Ти податци садржани су у уверењу Минист. Финансија (Ген. Дир. Пореза) Бр. 66990 од 28. маја 1928., па је то уверење потребно узети у оцену, водећи рачуна о томе да је издато од за то надлежне власти, па према исходу те оцене донети ново решење којим ће се *утврдити тачно трајање урачунљиве службе тужиочеве,* с обзиром на чланове 235. и 241. закона о чиновницима, и одредити категорије према чл. 231. тога закона и чл. 2 и 3. уредбе о разврставању..."

[4]) *Пресуда Држ. Савета од 29 јануара 1929. г., Бр. 2378/28.* по спору О. А. из Кикача противу решења Министра за Аграрну Реформу: „...У овом аграрном спору донео је пресуду Бр. 1019 од 16. септембра 1924. г. делегат окружног аграрног повереника у Тузли као власт I степена. По жалби на ту пресуду, Аграрна Дирекција у Сарајеву, као власт II степена, донела је своје решење Бр. 21424/24. од 31. октобра 1925. г., на основу чл. 3. наредбе Мин. за Агр. Реформу о устројству Аграрне Дирекције у Сарајеву и њених извршујућих органа Бр. 11117 од 20. јула 1920. г. На основу истог тог прописа Министар је донео оспорено решење у III степену. После поменуте наредбе донет је закон о Држ. Савету и Упр. Судовима од 17. маја 1922. г. који у своме чл. 18. каже, да противу решење ниже управне власти има места жалби само на једну вишу управну власт. Противу одлуке те друге власти незадовољна страна има право тужбе на Државни Савет ако је та власт Министар, а ако је нижа од Министра, онда на управни суд. Пошто је закон о Држ. Савету и Упр. Судовима акт јаче правне снаге а и доцнији од поменуте наредбе Министрове Бр. 11117 од 20. јула 1920. г., он је поменутим чл. 18. укинуо наведени чл. 3. речене наредбе. У овом случају дакле према чл. 18. З. Д. С., правно средство противу решења аграрне дирекције, као другостепене власти, било је само тужба управном суду у Сарајеву, а никако жалба Министру за Аграрну Реформу. Због тога *Министар није био надлежан да решава* по жалби, него је имао надлежност одклонити на основу поменутог чл. 18."

власт веже што више законом, на супрот тенденцији, да се судовима да што више слободе.

Надлежност управне власти може бити апсолутна или стварна и релативна или помесна. Прва је надлежност одређена законом за поједину врсту послова. Тако нпр. Мин. Пољопривреде надлежно је за све послове пољопривредне (т. 10. чл. 3. Зак. о уређењу врх. држ. управе), Мин. Просвете за све послове просветне (т. 3. чл. 3. В. Д. У.), итд. Али ова надлежност није скупљена сва у министарствима. Она је подељена између њих, банова и среских начелника за послове опште управе (чл. 37.—47. З. У. У.) или подређених дирекција (Мин. Финансија) итд. — Помесна је надлежност она која је одређена истина за поједину врсту послова, али само у једној одређеној територији: општини, срезу, бановини чл. 37. и 43. З. У. У.).

1) Апсолутна надлежност. Може бити неколико случајева:

а) *управна власт није у опште надлежна.* Последица је поделе власти (чл. 18., 19. и 20. закона о Краљ. власти и о врх. држ. управи) да она не може доносити одлуке, расправљати питања која спадају у област законодавне и судске власти[5]). Тако на пр. код питања права на пензију по смрти једнога чиновника између једне његове жене која се венчала са тим чиновником по одредбама католичке цркве, чији је брак разведен по прописима *старо католичке* цркве и друге жене, која се венчала са истим чиновником после тога, по прописима *старо-католичке* цркве и остала са њим у брачној заједници до смрти, предходно је питање који је брак у ваљаности. За расправу тога питања пак није надлежна управна власт.

б) Последица је *поделе управе на поједине управне гране* (чл. 3. зак. о уређењу врх. држ. управе), министарства; затим поделе послова у министарствима на поједине подгране, (царинску, пореску, итд.), — да свака управна власт не залази у надлежност друге управне власти односно подгране. Тако нпр. повраћај таксе мора се тражити од Мин. Финансија и ако је исту наплатило на пример Мин. Војске и Морнарице; повраћај више наплаћених царин. дажбина има се тражити од царинарнице која је дажбину наплатила (чл. 2. поступка за враћање дажбина од 19. јуна 1920. г.); за одређивање породичне пензије, надлежан

[5]) *Пресуда Држ. Савета од 3. новембра 1928. г., Бр. 23665/25.* по спору М. П. инж., противу решења Мин. Правде: „...Савет је нашао да је по чл. 3. и 7. уредбе о дирекцији плена услов да је спорни аутомобил ратни плен, да је он од непријатеља отет, што власт у управном поступку има да утврди. У овоме случају међутим спорни аутомобил одузет је као ратни плен не са тога разлога што је у поступку утврђено да га је наша војска од непријатеља запленила, већ због тога што тужилац није успео да докаже да је он његова својина, *дакле расправљала је питање да ли је он његова својина зашта по закону није била надлежна.* Из тога следује да битна чињеница, да ли је аутомобил отет од непријатеља, није у правном поступку утврђена па се с тог разлога и тужбено решење има у смислу чл. 26. зак. о Држ. Савету и Упр. Судовима по кратком поступку поништити"....

је министар који је био надлежан за дотичног чиновника.[6]) Ова надлежност установљена је у општем интересу и она се не може мењати споразумом странака у спору (као што је то случај нпр. у § 6. последњи став новог грађ. суд. поступка).

в) Управна власт је иначе *надлежна, али је прешла границе своје надлежности*. Тако нпр. по чл. 16. т. 14. Уредбе о Архијерејском Сабору и Арх. Синоду, опсег епархије одређује Синод. У једном случају Синод је одредио опсег епархије у границама дотичне области. Указом о установи ове епархије њен опсег је проширен и на оближње крајеве друге области. Тиме је надлежна управна власт која је донела овај указ прекорачила границе своје надлежности.[7])

г) Исто тако кад је законом *подељена надлежност између више управних инстанција*, виша управна власт која је иначе надлежна да донесе одлуку у II степену, не може на себе узети надлежност и првостепене управне власти, и ако она на основу своје јерархијске власти може одлуку ниже управне власти поништити и преиначити, јер би она узела на себе и надлежност првостепене власти, коју она нема.[8]) Подељена надлежност баш даје ту корист да ствар испитују две управне инстанције, да нижи орган може дати своје разлоге и обавештења вишој управној власти, и шта више, да јој скрене пажњу ако би одлука више власти била незаконита (чл. 90. зак. о чин.). Свега тога међутим не би било ако би виша власт узела надлежност и ниже власти. Та подељена надлежност учињена је у интересу службе, у интересу добре управе и не може се мењати вољом дотичног управног

---

[6]) *Пресуда Држ. Савета од 20. јануара 1928. г., Бр. 17313/27* по спору Гл. Контроле противу решења Мин. Финансија о пензији удове И. П.: „...По чл. 156. зак. о чин. решење о праву на пензију и пензиским надлежностима држ. службеника и њихових породица доносиће надлежни министри. Муж удове П., пок. Р. П., био је перјаник у црногор. војсци па је и решење о праву његове породице на пензију и о количину исте имао донети Мин. Вој. и Морн. Овде није тако поступљено јер је решење о пензији његове удове донео Мин. Финансија, што је противно наведеном закону. Пропис чл. 48. закона о буџ. дванаестинама за август—новембар 1925. г. није изменио ову одредбу из чл. 156., јер се њиме одлучује да Мин. Финансија цени у крајњој инстанцији само уредност докумената, а не и да мимо наређења из чл. 156. зак. о чин. доноси и решења о праву и о количини пензије. Да је то законодавац хтео, он би, пошто је у питању надлежност, изречно то у чл. 48. пом. закона наредио..."

[7]) *Пресуда Држ. Савета од 3 новембра 1928. г., Бр. 44187/25.* по спору Архиејер. Синода противу указа Министра Вера: „...По чл. 16. т. 14. уредбе о Арх. Сабору и Синоду опсег епархије одређује Арх. Синод, који је одлуком АСБр. 132/134 од 1923. г. одредио опсег ове епархије у границама бихаћске области. Међутим у овоме указу њен опсег је проширен и на оближње крајеве Лике", дакле, и са границама непотпуно утврђеним. Из тога следује, да се у овоме случају није водило рачуна у управном поступку о прописима поступка, јер је опсег поменуте епархије и ненадлежно проширен и непотпуно утврђен, па се с тог разлога и овај указ има одмах у смислу чл. 26. З. Д. С. по кратком поступку поништити..."

[8]) *Пресуда Држ. Савета од 31. јануара 1929. г. Бр. 41056/28* по спору Црквр. Конкуречног Одбора на Вигму противу решења Министра Вера: „...По чл. 1. Зак. о општој управи у општу управу спадају и послови вера, а те послове врше у границама закона по упутствима и надзором надлежних мини-

ANALI PFB | anali.rs

органа. Ако приликом доношења одлуке управна власт није водила рачуна о својој надлежности, одлуку је на пример донео бан а имао је да донесе срески начелник (н. пр. жалба на одлуку општин. власти — § 29. З. П. Р.) или срески начелник а надлежан је био бан (нпр.: о грађевинама на води — чл. 30. срп. зак. о водама) или министар, а имао је да донесе бан (чл. 37. и 38. т. 2. З. У. У.); у свима таквим случајевима суд може одмах без позива странака односно без спровођења редовног поступка поништити дотичну одлуку управне власти по чл. 26. З.Д.С.

д) У извесном случају закон допушта да *виша управна власт може, за обављање неког посла који спада у њену надлежност, поверити нижој управној власти да га она изврши,* али и у томе случају одлуку мора донети та виша власт (чл. 17. т. 3. З.У.У.). Закон дакле у овоме случају допушта само да се обави нека радња у циљу доношења одлуке, али не допушта *делегацију власти, под* којом се разуме, пренашање надлежности за одређене случајеве или за један одређени случај са једног органа на други, у случајевима законом тачно предвиђеним. Међутим и кад је делегација допуштена (на пр. чл. 52. зак. о чиновницима), одлука коју донесе тако овлашћени орган на пр. бан, није министрова одлука већ банова. То пак има практичног значаја за надлежност администт. суда, јер ако је одлука министарска, *тужба* против те одлуке ишла би Држав. Савету (чл. 18. зак. о Држ. Савету), док ако је она банова, могућа би била само жалба министру па тек онда, ако би жалилац био одлуком министровом незадовољан, могао би поднети тужбу Држ. Савету.

ђ) *Надлежност не може ићи у назад* тј. у време кад дотични орган или није имао ту надлежност или је онда, када ју је имао, није употребио. (тз. теорија надлежности ratione temporis). Тако не може се данашњем управном акту дати *ретроактивно дејство,* као да је донесен пре више месеци или годину дана. Нпр. да чиновник постављен актом од данас има право

---

стара у срезу срески поглавар, у области велики жупан (чл. 2. и 9.). Они те послове врше самостално и за њих лично одговарају (чл. 3.). Министар Вера нак врши у границама закона надзорну власт и највишу управну власт у свима верско-политичким пословима, у колико спадају у државну делатност (чл. 2. уредбе о устројству Мин. Вера у вези са чл. 11. зак. о општој управи). Те границе закона прописане су у погледу поступка у чл. 1.—11. закона о општој управи и чл. 18. зак. о Држ. Савету и упр. судовима, по којим је прописима одређен инстанционални пут у пословима управе. По тим прописима као допунским законима од пом. уредбе, кад су у питању права и интереси појединаца прописано је двојно испитивање правилности аката првостепених управних власти: једно од виших управних власти — одлуке среског поглавара од великог жупана (чл. 9. и 18.) и друго од надлежног администтр. суда (чл. 18.); а Министар Вера као јерархијски највиша управна власт да по тим пословима издаје упутства, нижим управним органима како да те послове врше, да даје општи правац у пословима и да расправља конкретне случајеве у границама закона по жалбама појединаца или прав. лица кад је као другостепена, или по коме спец. закону кад је као првостепена и последња управна власт (чл. 11. зак. о општој управи у вези са чл. 18. зак. о Држ. Савету и управним судовима). Тим прописима није Министру Вера дата надлежност да по својој иницијативи, по званичној дужности, кад су у питању права појединаца или

на плату и остале принадлежности од пре више месеци. То је што одређује чл. 106. зак. о чин. Држ. Савет је увек ништио таква решења којима се даје ретроактивно дејство.

е) Може се догодити да *одлуку донесе орган, чије постављење доцније буде поништено од стране Држ. Савета.* Постављен је на пример Х. У. за начелника и он у томе својству доноси одлуке, па доцније указ о његовом постављењу буде поништен. Поништени указ сматра се да није ни постојао па и његово постављење, али одлуке које је он донео имају дејство као да су донесене од правилно постављеног лица. То је случај такозване *фактичке надлежности* (la compétence de fait). То се тако узима *у интересу службе,* јер се од грађана не може тражити да они од бана, среског начелника, судије итд., који се иначе налазе на тим положајима и врше дужност, испитују претходно доказе о њиховом постављењу да би се уверили, да су правилно постављени, нити они могу имати толику правну спрему за оцену тих доказа, нити би пак то било у опште изводљиво.

2.) *Помесна или релативна надлежност.* Управна је власт надлежна за дотичну врсту послова али само на једној одређеној територији: у општини, срезу, бановини. Тако нпр., срески начелник надлежан је за послове опште управе у срезу, бан у бановини. Свде не важи случај из грађ. суд. поступка да суд може донети одлуку и ако помесно не би био надлежан, само ако странке на то пристану — § 49. Срп. Грађ. Суд. Пост., § 101. новог грађ. суд. пост. од 13.-VII-1929. г. Надлежност управне власти установљена је у интересу држ. службе а не у интересу парничних странака, па се због тога не може ни мењати вољом странака.

Може се догодити да је за једну врсту послова управна власт апсолутно надлежна, али да посао из њене надлежности прелази територијалну надлежност те власти. На пр.: срески начелник надлежан је за све послове опште управе у срезу (чл. 43. т. 1. З.У.У.). Међутим предмет о коме одлука има да се донесе налази се не само у његовом срезу већ и у суседном. У таквом случају закон тај посао ставља у надлежност више управне власти (чл. 17. т. 2. З.У.У.). Као што се види за сваку одлуку

правних лица, непосредно ништи одлуке среских поглавара, јер се њиме иде на то да се спречи она подељена надлежност предвиђена у наведеним прописима, среског поглавара и великог жупана, па онда могућност тужбе на надлежни управни суд. Та надлежност Министру Вера није дата ни решењем о ликвидацији одељења за вере при Покрајинској Управи за Словенију, јер су тим решењем за Министарство задржани само они верско-политички послови покрајинске управе који већ нису били којим ранијим законом пренесени у надлежност жупанову. Па како је чл. 9. зак. о општој управи и чл. 18. зак. о држ. Савету и упр. судовима, одређено да по жалбама на одлуке среских поглавара које они доносе у пословима опште управе, решава вел. жупан, то је и та надлежност прешла на њега а не на Министра Вера.

У овом случају међутим Министар је, одлуку среског поглавара као првостепене управне власти која се тиче појединаца и прав. лица по званичној дужности, и обилазећи надлежност великог жупана, поништио, а то је противно наведеним прописима. Из тога следује да се при доношењу овога решења није водило рачуна о прописима поступка, па се с тога разлога и његово решење има одмах без позива странака поништити..."

коју је донела управна власт морају се расправити најпре два питања: 1) да ли је она била надлежна да одлуку донесе (одлуку донесе срески начелник у I степену, у II бан, према чл. 18. министар није више надлежан); и 2) да ли је и првостепена управна власт била надлежна код другостепене одлуке. Тако на пр., ако виша управна власт, остајући иначе у границама своје надлежности, потврди једну одлуку ниже управне власти за коју ова није била надлежна, или је изашла из граница своје надлежности, одлука више управне власти била би неправилна, јер се њоме потврђује једна одлука ниже управне власти у поступку неправилно донесена. Тако нпр. одлуку донесе у I степену бан, а надлежан је срески начелник (чл. 142. срп. зак. о општинама и § 29. З.П.Р.); или ни једна од њих није била надлежна, административни суд имао би одлуку поништити по чл. 26.

3) Може се десити да две власти задржавају за себе надлежност у једној ствари. Тада наступа *сукоб надлежности* који је онда *позитиван*. Он може наступити између управних власти, између управне и самоуправне власти, између самоуправних власти, између управних судова, као и између административних и редовних судова. *Негативан* је сукоб кад ове власти одричу од себе надлежност. Сукоб може избити само између власти које су решавале у дотичној ствари у *последњем степену* (код управних и самоуправних власти — чл. 46. у вези са чл. 18. З.Д.С.). Тако нпр. сукоб не може бити између два среска начелника који су решавали у I степену већ између банова који су решавали у II степену, или среских начелника који су решавали у II степену (по одлукама општинских власти). — У случају позитивног сукоба предлог подноси ма која од власти која задржава за себе надлежност у року од 30 дана; у случају негативног сукоба, заинтересовано лице у року од 15 дана од кад му је предато решење друге власти по реду. — Сукобе између самоуправних, самоуправних и управних, између управних власти и између управних судова решава Држ. Савет [9]) и [10]), а између управних и редовних судова касациони суд (чл. 46. З.Д.С., § 104. зак. о уређењу судова од 18.-I-1929. г., и § 42. новог грађ. суд. пост.). — Према чл. 26. З.Д.С. кад администтр. суд у току спора нађе да управна власт није водила рачуна о својој надлежности може одмах поништити управни акт без позива странака, односно без спровођења редовног поступка. Разумљиво је зашто

[9]) *Одлука Држ. Савета* од 20. новембра 1926. г., Бр. 18639, *сукоб надлежности између* Београдског и Загребачког Управног Суда: „...По чл. 65. Фин. Закона за април—јуни 1925. г. за решавање по свима пореским предметима на територији Срема надлежан је управни суд у Београду. У овом случају спор је о одмеравању пристојбе тужиоцу код Вуковарског Пореског Уреда, дакле један порески предмет пошто и пристојбе спадају у појам порезе у ширем обиму. Па како закон одређује надлежност београд. управног суда у свима пореским предметима на територији Срема, то је он надлежан и у овоме случају, пошто је према наведеном предмет порески а одлуку је донело Финан. Равнатељство у Вуковару на територији Срема....“

[10]) *Одлука Држ. Савета* од 15. децембра 1926. г., Бр. 46470/26, *сукоб надлежности између управних судова у Скопљу и Дубровнику*: По чл. 17.,

је ово законодавац прописао. Чим администтр. суд утврди да управна власт није била надлежна да одлуку донесе, не би одговарало економији рада да се за то одређује рочиште, позивају странке, односно спроводи редован поступак. С друге стране, то даје суду могућност да брже своје послове отправља, да се ови високи судови не преоптерете споровима који се могу одмах брзо решити, без одуговлачења. То у толико пре што су њихове пресуде донесене по овом пропису *правно* без утицаја на права и интересе појединаца, пошто се таквом пресудом ствар враћа у првобитно стање, регулише само поступак управне власти у дотичном спору и ништа више. Право односно интересе појединац може заштитити још увек у даљем поступку код управне власти и евентуално поведеним новим спором код надлежног административног суда.

Б) *Форме у поступку*. (Формалност). — Кадкада закон прописује да се неки управни акт има донети у нарочитој форми. У таквом случају правно може акт имати дејство само ако је донесен у тој форми. Некад закон прописује санкцију ако акт није донесен у прописаној форми (нпр. тестамент, поклон, брак, хипотека итд.). То бива обично у приватном праву. У јавном праву санкција се по правилу не прописује, ако акт није обављен у прописаној форми, а тек по изузетку она се прописује (на пр. чл. 99. Зак. о Држ. Рач.). Али докле у приватном праву закон ретко прописује свечане форме, и то чини само у циљу да би привукао пажњу заинтересованих на важност правног посла који закључују (на пр. код брака, тестамента итд.); дотле у јавном праву те формалности, кад их закон прописује, установљене су као гаранција да ће се дотична служба боље обавити, да ће управна власт управни акт боље донети, дакле, у интересу службе. да би спречио управне органе да одлуку донесу у дотичној ствари без довољно пажње, проучавања и размишљања. Код појединаца је њихов лични интерес тај који их руководи и чува од непромишљених поступака, штетних по њихове интересе; код државних органа међутим тај лични интерес не постоји. У накнаду за то законодавац установљава извесне форме које се у вршењу дотичне службе морају испунити, а које гарантују да ће се при томе заштитити и интереси целине и интереси појединаца. Тако нпр. по чл. 160., 161, и 162. Зак. о Чин. непосредни старешина изриче казну за иступну дисциплинску кривицу и одлука министрова о томе је извршна. Али ако не би била испуњена форма, (кажњени чиновник није саслушан, или је изречена већа казна него што је у чл. 160. прописана)

40., 47., 48., 53., 99., 100. и 117. зак. о обласној и среској самоуправи Област је за изборе посланика за Обласну Скупштину недељива јединица па је за то и сарадња управних судова код тих избора и осталих послова за сваку област недељива. С тога се мора узети да је надлежност управних судова за послове по томе закону у области недељива па према томе и да је за њих надлежан онај суд на чијој се судској територији налази седиште области. Са ових разлога Држ. Савет је нашао да је за вароши Пеђ и Ђаковицу и срезове: берански, ђаковички, источки и пећски зетске области за послове по зак. о обласној и среској самоуправи надлежан управни суд у Дубровнику....“

одлука би била неправилна, јер та формалност није испуњена. Та формалност прописана је као гаранција да ће се кривица дотичног службеника правилно извидети и казна правилно изрећи, и кад он није саслушан, закон већ претпоставља да кривица није извиђена како треба па ни казна изречена. Исто то важи и кад је изречена већа казна него што је законом прописана. То већ показује да старешина није казну изрекао са довољном пажњом и објективношћу коју закон тражи јер је прекорачио своју власт.[11]) Исто тако нпр. одредбе одељка Б. Зак. о Држ. Рачуноводству о јавном надметању, које прописују како држава има да дође до потребних јој набавака и радова сарадњом појединаца. Ако ма једна од формалности тамо прописаних није испуњена, закон прописује да је такво надметање ништавно (чл. 99. Зак. о Држ. Рач.). Закон је те формалности прописао да би заштитио државну касу од могућих злоупотреба. Чим ма једна од тих формалности није испуњена, закон претпоставља злоупотребу, зато наређује поништај целог посла. Али и кад није законом изречно прописана санкција, такав се акт, као што смо напред видели, може поништити од стране администр. суда као противан закону, због тога што је форма установљена ради доброг вршења службе, у интересу добре администрације, и примена ових прописа мора бити стриктнија него примена сличних прописа у приватном праву. У свима таквим случајевима администр. суд по кратком поступку по чл. 26. може поништити дотични управни акт, јер се није водило рачуна о формалностима поступка. Дакле не само што управна власт кад доноси такву одлуку има да води рачуна о својој надлежности већ она има да је донесе у законом прописаној форми.

Под формом у поступку има се разумети и кворум. који се тражи па да одлука буде пуноважна (чл. 83. Срп. Зак. о општинама за одлуку општин. одбора); рок у коме се жалба има поднети, ако је он законом прописан (чл. 58. царин. закона) или у коме се један акт има донети (чл. 56. и 57. царин. закона).

Форму треба разликовати од сарадње или учествовања у надлежности. Тако нпр. давање мишљења по чл. 84. Зак. о Држ. Рач. од стране саветодавног одбора, стручног савета по чл. 8. Зак. о Чин., и ако је то мишљење необавезно за дотичну управну власт, или давање сагласности Председника Министар. Савета (Зак. о измени закон. одредба којима се прописује саслушавање или одлучивање Мин. Савета или Финан. Одбора Народ. Скупштине од 27.-I-1929.) — представља изјаву воље једног другог органа, пре доношења одлуке, па је оно сарадња или учествовање у надлежности, у доношењу одлуке. То давање мишљења дакле није форма већ надлежност. Ово разликовање сарадње у доношењу одлуке, дакле, надлежност од форме има практичног

ANALI PFB | anali.rs

[11]) Пресуда Држ. Савета од 7.-IX-1927. г. Бр. 24991/27. Овим решењем Министар је квалификовао кривицу тужиоца као дисциплински преступ предвиђен у чл. 164. т. 10. зак. о чин. и за исти изрекао казну, за шта према чл. 166. тога закона није био он надлежан већ дисциплински судови. Тиме је прекорачио дану му власт чл. 161. пом. зак., па је с тога и решење незаконито.

значаја за важност дотичног управног акта. Повреда надлежности повлачи ову строгост ништавости акта. Међутим, ако је у питању форма, ако она није потпуно извршена, она повлачи истина у начелу ништавост акта, ако је њу заиста законодавац установио као гаранцију да ће се служба добро извршити. Али управни акт суд не мора увек поништити, ако је повреда форме каквом могућном фактичком чињеницом отклоњена.[12]) Форма је установљена у интересу службе и не треба да има за последицу штету по саму службу. При томе опет мора се имати у виду да ни хитност посла не ослобођава управну власт да форму испуни, јер да је законодавац хтео да хитност искључи форму, он би то у закон изрично унео. Разуме се да је потребно да је законодавац прогласио форму као обавезну а не само факултативну.

Кадкада закон прописује објаву у Служ. Новинама било пре доношења акта било после тога (чл. 89. Зак. о Држ. Рач. за лицитације). Набавке или радови морају се претходно објавити. Кад објава има да се учини пре доношења управног акта, она је у ствари ограничење надлежности управне власти, па било то форма или припремна радња која ограничава надлежност. Тиме се она нагони да пре доношења одлуке промисли о целисходности и законитости њеној, коју и грађани могу да контролишу. — Објава после доношења одлуке није ни у ком случају њена форма, јер одлука већ постоји. Она није ни ограничење надлежности. Одлука се објављује да би се обавестили заинтересовани и грађани ради њене обавезности. Она у опште нема никаквог утицаја на правилност акта; док објава пре управног акта на његову правилност је од претежног утицаја. Необјављивање после управног акта, може имати за последицу необавезност управног акта.

*Дејство пресуде донесене по чл. 26. З. Д. С.* — Као што је напред речено, док се пресудом донесеном у редовном поступку, спор материално и дефинитивно расправља; пресудом донесеном на основу чл. 26. спор се само *формално* расправља. Њоме се у опште не констатује правна ситуација у корист ма којег од заинтересованих лица, већ се поништајем одлуке управне власти ствар враћа у првобитно стање, које је било пре те одлуке. Администр. суд њоме не улази уопште у суштину спора, у правну ситуацију заинтересованих лица, која је постала услед дотичне одлуке управне власти. Њоме се само констатује да је акт неправилно донесен, било што постоји супротност у актима у погледу утврђених чињеница, било што оне у битним тачкама нису

[12]) Пензионисан касациони судија у интересу службе а пре 65 г. живота. У указу стоји да је пензионисан по молби. Међутим молбе није било. Утврди се, да су речи „по молби" у указу стављене да не би изгледало да се пензионисање чини по казни, што би могло нахудити угледу дотичног судије. Било би штетно по интересу службе да се указ због тога поништи, кад већ управна власт има законско овлашћење да дотичног судију пензионише у интересу службе и без молбе, и да су речи „по молби" стављене само са тога разлога.

потпуно утврђене, било што се није водило рачуна у управном поступку о прописима поступка. Констатујући то, административни суд ништи дотичну одлуку, и ствар се враћа у пређашње стање. Правна ситуација остаје иста која је била и пре донесене одлуке управне власти. Зато се ни странке па ни заинтересовано лице по чл. 29. не саслушавају код суда.

По правилу управна власт има да донесе нову одлуку у смислу пресуде. Закон то изрично наређује, кад каже: „управна власт је у томе случају дужна да изврши све оно што је управни суд наредио и да донесе нов управни акт". То значи: ако суд утврди супротност у актима у погледу утврђених чињеница, да ту супротност отклони; или ако су чињенице непотпуно утврђене, да их претходно потпуно утврди па онда донесе одлуку; ако је ненадлежно донесена, да се огласи за ненадлежну односно да је достави надлежној власти и т. д.. То ће све бити тако ако је одлука донесена по захтеву појединаца. Ако је међутим одлука донесена по иницијативи саме управне власти, може бити непотребно, да се нова одлука доноси. Зато се у закону (чл. 43. З. Д. С.) и каже, *„у колико је издавање новог управног акта потребно"*... и т. д.. Дејство пресуде је erga omnes, одлука управне власти је поништена, како према заинтересованим странкама и трећим лицима тако и према управној власти. Одлука је поништена и више правно не постоји. Стање које је постојало пре те одлуке, повраћа се.

Као што смо видели, по редовном парничном поступку о суђењу, администтр. спор се расправља код управног суда потпуно у целом свом обиму на јавном рочишту, са употребом свих процесно правних радњи и формалности у поступку законом прописаним. Начелно обостраног саслушања странака пред управним судом и донекле располагања парничним спором (у колико се тиче појединаца не и управне власти — Гл. Контроле) са начелом усмености и јавности су начела овога поступка.

Код Држ. Савета међутим редовни парнични поступак је писмени по правилу и није јаван. На расправи може учествовати само једна парнична страна - управна власт; министар сâм или преко свога заступника. Друга парнична страна, тужилац или заинтересовано лице (чл. 29. З. Д. С.) не могу присуствовати расправљању спора. По изузетку он је јаван и усмен са начелом обостраног саслушања странака, непосредности (чл. 47. З. П. Р.) у царинским споровима, ако тужилац захтева рочиште или сâм суд нађе да је то потребно ради иразјашњења сâме ствари. Само у томе случају на рочишту учествују обе парничне стране и тада је између парничара једнакост пред судом.

Као што се види доношењем закона о Послов. Реду од 29-V-1929. год. управна је власт у повољнијем положају пред Држ. Саветом него пред управним судом у *редовном* поступку. Министар или његов заступник може бити присутан и саслушан приликом решавања, док тужиоцу као и заинтересованом лицу — умешачу — то није допуштено. А ако је спор због указа, мо-

ANALI PFB | anali.rs

рају се још претходно чинити и примедбе надлежном министру и Председнику Мин. Савета. Код управног суда напротив у редовном поступку саслушавају се на суду обе парничне стране. Тужилац је формално у истом правном положају као и дотична управна власт[13]).

По поступку из чл. 26. странке се не саслушавају ни код управног суда ни код Држ. Савета. Поступак је писмен, јер суд на основу аката (тужбе, одговара управне власти и акта) доноси пресуду. Али док се пресудом по првом поступку ствар расправља потпуно, у пуном обиму, управни акт ништи због тога што је незаконитом одлуком повређено право или интерес тужиоца или се тужба одбацује јер није тај случај; дотле по овом другом поступку спор се не расправља у суштини већ само формално, спор се у ствари ништењем акта *обуставља,* да власт претходно у административном поступку утврди чињенично стање или испуни формалности поступка, или што је у опште одлуку донела, јер је била ненадлежна. Спор може поново отпочети тек кад управна власт донесе нову одлуку, ако се њоме ко осети повређен у своме праву или интересу и тужбу противу ње поднесе, али то је тада формално нов спор.

Чл. 26. има извесне сличности са чл. 24. З. Д. С. Чл. 24. садржи услове, на један негативан начин, који морају бити тужбом испуњени па да суд може расматрати управни акт. Ако ма један од тих услова није испуњен, суд одбацује тужбу одлуком. Чл. 26. иде један корак даље. Он садржи одредбу шта и како треба да је испуњено у администтр. поступку, који је претходио доношењу управног акта, па да суд може расправљати суштину самога спора по редовном поступку. Ако ти услови нису испуњени, администтр. суд без позива странака односно без спровођења редовног поступка ништи управни акт. И у једном и у другом случају ствар се решава по писменом поступку. У првом случају спор се не може повести — тужба се одбацује; у другом случају спор је поведен, али се ништењем управног акта формално обуставља и даје могућност управној власти да сама у своме делокругу поново ствар расправи.

Када је очигледно да тужба није основана ни на каквом интересу тужиочевом или је у опште неуредна, суд је одбацује одлуком по чл. 24.; кад је очигледно да је управни акт неуредан, у погледу поступка који је претходно његовом доношењу, суд га ништи по кратком поступку по чл. 26. Чл. 26. и 24. представљају у неку руку једно решето кроз које има претходно да се прорешетају све тужбе и решења управне власти противу којих су оне

---

[13]) Увођењем редовног писменог поступка у Савету хтело се брже свршавање спорова. Међутим, сваки незаконити указ, пошто се прође претходни поступак, мора се по овом писменом поступку расправљати два пута: први пут кад се чине примедбе надлежном министру и Председнику Министарског Савета, други пут, кад дође објашњење министра и Председника Министарског Савета, То пак не иду у прилог бржег расправљања спорова. По ранијем закону (не по уредби и пракси) и кад је спор против указа, имало се расправљати само једанпут (на рочишту).

поднете. Само оно што прође кроз решето представља прави административни спор, који има да се расправи са свима формалностима у поступку, по редовном поступку; све остало као неуредно отпада. Као што чл. 24. даје могућност суду да неуредну тужбу одмах одбаци; тако и чл. 26. даје му могућност да неуредан спор, оно што не спада у тачку 1. чл. 23. З. Д. С. по чл. 26. одмах ликвидира. Чланом 24. растерећују се администтр. судови од неуредних тужби; чланом 26. растерећују се они од неправих неуредних администтр. спорова, тако да им остану само прави администтр. спорови. У томе је важност и значај чл. 26. З. Д. С.

**Божидар Протић**

## ПРАВНА ПОЛИТИКА

### ПРОЈЕКТ УРЕДБЕ О ВАСПИТАЊУ И ПОПРАВЉАЊУ СТАРИЈИХ МАЛОЛЕТНИКА ОСУЂЕНИХ НА КАЗНУ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

Још је стари грчки законодавац Ликург рекао, да се богаство једног народа не састоји ни у сребру ни у злату, већ у телесном и душевном здрављу његове омладине, и у томе, да су његови синови добро васпитани, чврсти и истрајни, да могу сами собом владати и све ствари добро видети и правилно одмерити. Стога је била прва и најсветија дужност свих народа и свих времена подићи и васпитати народни подмладак, јер је то било најбоље јемство за бољи и срећнији живот, лепшу и сјајнију будућност сваког народа.

То што је рекао стари грчки законодавац пре толико векова, у равној мери вреди и за данашње доба, па отуда сви напори и све жртве, које ваља чнити у ту сврху, не могу бити ни велике ни тешке, кад се замисле све користи, које пружа савестан и трезвен рад у томе правцу, као и све рђаве последице које долазе од несистематског рада на подизању и васпитању народног подмлатка. За наш, пак, народ, који је услед несрећних ратних прилика тако рећи преполовљен, васпитање и подизање омладине мора се сматрати као свеопшта насушна потреба, као једно освештано правило по коме се сваки детињи живот има ценити као најдрагоценије благо и највећи народни капитал, а свако здраво, добро васпитано дете као најлепши домаћи и друштвени украс, и најбоља залога за нашу народну будућност. Јер од тога каква нам буде омладина, зависи не само наш културни, економско-привредни и политички живот, него и одржање наше расе, наше народности.

Зато је потребно да и појединци, и друштво, и држава учине све што се може учинити, да се створе бољи услови и повољније прилике за морално, телесно и естетско васпитање и развијање наше омладине. На томе послу морамо сви учествовати колико год нас има без разлике на доба и узраст, звање и положај, јер ту не може бити позваних и не-

позваних, већ сви морамо бити и позвани и надлежни, и сваком појединцу одговара известан део тога рада, сразмеран његовој физичкој снази и умној способности, за чије ће неизвршење бити одговоран и друштву, и народу, и садашњости и будућности. Стога сваки школован и стручан човек треба да буде у исто време и васпитач омладине, а не само вршилац свога уског позива и ништа више. Зато судије, полицајци, наставници, лекари и сви други јавни радници морају бити не само добри и правични чиновници већ и добри васпитачи реда и поретка, добри васпитачи савесног и тачног испуњавања грађанских дужности према себи, своме породу и држави. Једном речи, сви јавни функционери морају бити васпитачи, морају озбиљно и интензивно сарађивати на стварању и јачању наше народне културе, на изградњи нашег народног, културног типа. А то ће тек онда бити, ако се сви здружимо на заједничком послу, ако у своме раду будемо истрајни и ако све наше делатности буду управљене на то, да нашој домовини створимо једну генерацију снажних мишица, крепка духа, племенита срца и челичне воље, способну за све напоре у јавном раду.

За остварење једног тако великог и деликатног задатка неопходно је, да поред добре воље, својског заузимања и прегнућа појединаца, постоји и нарочити ред људи који ће се искључиво бавити питањем подизања и васпитања омладине, који ће цео свој век посветити њеном проучавању и упознавању, који ће јој дати не само стручно знање у школи, већ који ће је спремати и ван школе, који ће ићи стопу у стопу с њеним васпитањем и умним развијањем, — који ће увек бити спремни и готови да јој притекну у помоћ и мудрим саветом и практичним искуством, и који ће је, најзад, водити и провести кроз сва искушења и све буре младићског заноса и извести на прави пут живота, спремну и наоружану знањем и практичним умењем, способну за живот, борбу и утакмицу. Једном речи, потребни су професионални, прави, истински васпитачи. Осем тога, за остварење ове идеје потребна су материјална средства: школе, радионице, читаонице, пољопривредна угледна добра итд., јер без алата нема заната. Најзад, ради што бољег и потпунијег успеха у овоме правцу потребно је не само систематски организовати рад, него и извршити његову систематску поделу тако, да се једни баве васпитањем нормално развијене деце, други васпитањем деце која су по природи заостала, трећи васпитањем непослушне, недисциплиноване деце, и најзад, четврти васпитањем неисправне, морално посрнуле и на казну осуђене младежи. Ово стога што сам живот дели децу у те групе, и што је и науком и искуством доказано да васпитање мора бити индивидуално и да су због тога потребне различите школе, различити планови и методи за васпитање разноврсне младежи.

Једно између најважнијих питања васпитне политике, с обзиром на наше домаће прилике, јесте васпитање и поправљање морално посрнулих и осуђених малолетника. Ово долази отуда, што је код нас у томе правцу досада урађено врло мало, управо толико да у Србији и Црној Гори има свега један једини дом за васпитање и поправљање осуђених малолетника, па је због тога и број младих преступника тако нарастао, да су у знатној мери доведени у питање интереси јавне безбедности. Зато се одавно осећала прека потреба за коренитом реформом овога питања. Ново законодавство (Кривични Законик, Законик о кривичном судском поступку и закон о извршењу казни лишења слободе) извршило је ту реформу тако, да ће се повољни резултати убрзо показати чим се она буде и у пракси извела. Ово тим пре, што је васпитање и поправљање малолетника основна мисао на којој почива цела реформа овога питања.

Али да би принципи, које предвиђа ново законодавство по овоме питању, уродили добрим плодом и да би сваки напор у томе правцу био крунисан успехом, потребно је те принципе разрадити и донети читав низ нових прописа намењених практичном извођењу законодавчеве основне мисли: васпитања и поправљања малолетника. Зато се у Министарству Правде увелико раде уредбе, правилници, кућни редови итд. чији су прописи намењени у првом реду васпитању и моралном поправљању осуђеника. Међу те уредбе долази и уредба о васпитању и поправљању осуђених малолетника, коју је потписати израдио и чије главне одредбе у скраћеном облику овако гласе:

§ 1 — Циљ је извршењу казне над малолетницима васпитање и поправљање малолетника и њихово оспособљавање за самосталан рад и часан начин живота по изласку у слободу. — Тај се циљ постиже: наставом, систематски строгим васпитањем, редовним занимањем и трајно организованим надзором.

§ 2 — Васпитање је опште и професионално.

§ 3 — Опште васпитање добијаће сви малолетници у подједнакој мери, и оно мора бити:

1) *религиозно;*

2) *морално;*

3) *интелектуално* и

4) *физичко.*

§ 4 — Професионално васпитање мора бити индивидуално, и због тога се оно мора прилагођавати према способностима сваког васпитника и према томе, да од тога занимања може у слободи самостално живети.

§ 5 — Малолетници осуђени на казну лишења слободе дужу од године дана, који су са села и који имају земље за обрађивање, као и малолетници из вароши који су слабог здравља, упућиваће се у *„Пољопривредне колоније за васпитање и поправљање старијих малолетника"*.

§ 6 — У свакој пољопривредној колонији установиће се: 1) *васпитна школа;* 2) *књижница и читаоница;* 3) *општи течаји* за стицање потребног знања и практичног умења о земљорадњи, сточарству, воћарству, виноградарству, повртарству и пчеларству, као и потребног познавања главних заната и индустријских послова који иду нераздвојно уз обделавање пољопривреде; 4) *специјални течаји* за усавршавање у појединим пољопривредним

гранама, као на пр. у савременом познавању, одгајивању и експлоатисању сточарства и т. д., и 5) потребан број *стручних пољопривредних школа* са програмом државних пољопривредних школа.

§ 7 — Малолетници осуђени на казну лишења слободе дужу од једне године, који су са села и који немају своје земље за обрађивање и сви малолетници из вароши који су доброг и здравог телесног састава, упућиваће се у *„Занатске колоније за васпитање и поправљање старијих малолетника."*

§ 8 — У свакој занатској колонији установиће се:

1) *васпитна школа;* 2) *књижица и читаоница;* 3) *потребан број радионица са занатима;* 4) *потребан број занатских школа.*

§ 9 — Пољопривредне и занатске колоније су државне или приватне установе. — Приватне су колоније оне које су установљене средствима приватне иницијативе и којима управљају приватна лица по нарочитом одобрењу Министарства Правде.

§ 10 — На челу сваке приватне колоније стоји управник кога бира управа колоније, а потврђује Министар Правде.... Као дисциплински старешина он има иста права и дужности, које имају управници државних казнених завода.

§ 11 — Главни надзор над приватним колонијама води надзорно-саветодавни одбор од пет чланова, које поставља Министар Правде између лица с доказаном теоријском и практичном спремом, и која се интересују за васпитање и поправљање малолетника.

§ 12 — Надзорно — саветодавни одбор дужан је да на крају сваке године подноси свој писмен извештај о целокупном стању колоније са својим конкретним предлозима у циљу побољшања и унапређења послова у колонији.

§ 13 — Министар правде има право да се у свако доба преко свога изасланика уверава о стању послова у приватним колонијама.

§ 14 — Прописи ове Уредбе о оснивању, устројству и надзору над колонијама у свему вреде и за *„Пољопривредне заводе за васпитање и поправљање старијих малолетница"* и *„Занатске заводе за васпитање и поправљање старијих малолетница"*, у којима ће се старије малолетнице осуђене на казну лишења слободе, обучавати поред пољских радова, односно заната, и у оним пословима који одговарају њиховој полу.

§ 15 — Малолетници оба пола осуђени на казну лишења слободе краћу од једне године, упућиваће се на васпитање и поправљање у нарочита одељења судских затвора у којима ће се установити потребан број пољопривредних течаја и радионица са занатима и индустријским пословима ради обучавања малолетника у обделавању пољопривреде и у изучавању заната и индустрије. Једнака ће се брига водити о њиховом религиозном, моралном, интелектуалном и физичком васпитању и образовању.

§ 16 — Распоред васпитника по течајима и стручним школама врши управник колоније према способностима и наклоностима васпитника, с обзиром на време осуде, доба узраста, морално васпитање, физичке подобности и раније занимање.

§ 17 — У циљу што правилнијег распореда васпитника у смислу претходног прописа, установиће се при свакој колонији односно заводу потребан број привремених испитујућих одељења, кроз која ће сви малолетници пролазити одмах по ступању у завод и у њима се задржавати докле се не испитају њихове способности и наклоности. — Време од 2 два месеца, које се издржава у ћелији, употребиће се првенствено у ту сврху. — Одлуку о прелазу из испитујућег одељења на редовно занимање доноси управник колоније на предлог старешине испитујућег одељења.

§ 18 — Наставни план и метод за течаје и школе, као и предмети који се предају, морају се удесити смишљено и разумно тако, да се од заостале, непослушне и преступима склоне младежи добију пословно и правно способни грађани, који ће бити од користи и себи и друштву.

§ 19 — Ни један васпитник не сме остати без занимања ни једног тренутка. Зато се организација целокупног рада мора поделити тако, да се сваком васпитнику обезбеди редовно занимање и да се цело његово слободно време испуни забавним, поучним и корисним радом.

§ 20 — Надзор над васпитницима и целокупним њиховим радом и развићем мора бити сталан и систематски организован тако, да ни један васпитник не буде остављен самом себи ни за један тренутак...

§ 21 Васпитачи и целокупно друго особље морају бити од првокласне вредности како по својој стручној спреми, практичном знању, васпитачкој вештини и моралним квалификацијама, тако и по својој доказаној љубави и интересовању за васпитање и поправљање деце и младежи.

§ 22 — Посебним правилницима (о наставном плану и методу за течаје и школе и о унутрашњем реду у радионицама) и кућним редом издаће се потребни прописи намењени васпитању.

§ 23 — Док се не подигну Установе, које су овом Уредбом намењене васпитању и поправљању старијих малолетника, осуђени малолетници упућиваће се у нарочито удешена одељења садашњих завода, а према израђеној основици у смислу § 7. закона о извршењу казни лишења слободе.

§ 24 — Ова Уредба с обзиром на § 4. став IV. закона о извршењу казни лишења слободе има знагу закона.

Да ли ће ова Уредба ступити у живот таква каква је, или ће претрпети извесне измене и допуне, као и колико ће допринети остварењу основне мисли законодавца: васпитању и поправљању малолетника, показаће блиска будућност.

**Д-р Илија М. Јелић**

---

# МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

## ИЗЈЕДНАЧЕЊЕ ОДРЕДАБА О МЕЂУНАРОДНОМ ВАЗДУХОПЛОВНОМ САОБРАЋАЈУ

Од 4 до 12 октобра 1929 год. у Варшави је заседавала друга међународна конференција за приватно ваздухопловно право. Конференција се бавила изједначењем извесних одредаба о међународном ваздухопловном саобраћају и израдила је једну међународну конвенцију којом се уређују питања докумената у међународном ваздухопловном саобраћају и одговорности преносиоца (транспортера) у међународним транспортима ваздухопловима. Ову конвенцију потписали су делегати 32 државе заступљени на конференцији.

У колико се међународни ваздухопловни саобраћај развијао, све се више осећала потреба једнообразног уређења појединих питања, која су до сада уређена било законима појединих земаља, било уговорима које државе склапају са приватним друштвима, која врше међународни ваздухопловни саобраћај. Основ за међународно уређење ових питања је *Конвенција којом се уређује пловидба ваздухом* од 13 октобра 1919 год. Овом конвенцијом установљена је једна Међународна комисија за ваздухопловство (у пракси названа C. I. N. A., почетним словима њеног назива Commission Internationale de Navigation Aérienne), са задатком да одржава везу између држава потписница конвенције, организује прикупљање обавештења корисних за ваздухопловни саобраћај и „да даје мишљења по питањима која би јој могле поједине државе поднети на оцену". Ова се последња одредба (чл. 34 конвенције) односила у првом реду на предлоге измене и допуне саме конвенције. Њом се желело да C. I. N. A. прими на себе и дужност припремања будућег међународног законодавства у области

ANALI PRAVNOG FAKULTETA

ваздухопловства. Међутим убрзо се видело да ће ово ићи доста тешко. Главни је разлог био у томе што је C. I. N. A., постала на основу конвенције од 13 октобра 1919 године, била везана овом конвенцијом, и није могла да прекорачи границе њених одредаба. А велики део питања која су се јављала захтевао је баш да буде претресан независно од те конвенције. Конвенција се ограничила само на уређење извесних питања; остала су имала бити уређена посебним споразумима. Многа су била уређена законодавствима појединих земаља, али су се при томе појавила размимоилажења разних законодавстава, која су отежавала међународни саобраћај. С тога је француска влада, у октобру 1925 године, сазвала једну међународну конференцију за ваздухопловно приватно право са задатком да се уреди једно од важних питања: одговорност преносиоца и ограничење те одговорности у ваздухопловном саобраћају. Конференција је израдила један предпројект конвенције по овом питању, и доставила га појединим владама на проучавање. У међувремену установљен је један међународни одбор правних стручњака у области ваздухопловства са сталним секретаријатом у Паризу (Comité International Technique d' Experts Juridique Aériens, скраћено C. I. T. E. J. A.), који је, подељен у четири комисије, имао да припрема пројекте за изједначење међународних одредаба у области ваздухопловства. C. I. T. E. J. A. је имала да се бави питањима међународног приватног ваздухопловног права, док је C. I. N. A. задржала израду предлога за уређење питања из области међународног јавног ваздухопловног права. C. I. T. E. J. A. је до сада одржала четири сесије (маја 1926 и априла 1927 у Паризу, маја 1928 у Мадриду и априла—маја 1929 у Паризу), на којима су израђени пројекти конвенција о одговорности преносиоца у међународним транспортима ваздухопловима, и о документима за ваздухопловне транспорте (пројект усвојен 1928 у Мадриду), и о одговорности за штете причињене трећим лицима на земљи (пројект усвојен 1929 у Паризу). Услед тога је сазвана друга међународна конференција за приватно ваздухопловно право, која је претресла пројект израђен од C. I. T. E. J. A. и на којој су делегати влада заступљених држава потписали *конвенцију за изједначење извесних правила о међународном ваздушном преносу* (Convention pour l' unification de certaines règles relatives au transport aérien international). На овој међународној конференцији Краљевину Југославију представљали су Г. Г. Иво де Ђули, отправник послова у Варшави, бригадни ђенерал Душан П. Симовић, помоћник команданта ваздухопловства, ваздухопловни потпуковник Д-р Стеван Дракулић, шеф цивилног ваздухопловства и као правни експерт писац овог чланка. Конференцији је председавао Г. Карол Лутостањски, декан правног факултета у Варшави, а известилац по предлогу конвенције био је Г. Анри де Вос (de Vos), делегат Белгије.

Конвенција је рађена тако да се задовоље интереси путника и робе која се преноси, а у исто време да се ограничи одговорност преносилаца, како би се могла помагати предузећа која

врше ваздухопловни саобраћај. Јер, ако се њихова одговорност не ограничи, друштва би, може бити, била доведена у тежак положај, нарочито с обзиром на законодавства неких земаља која дају велике оштете оштећенима. Водило се дакле рачуна и о правичној оштети оштећенима, и о потреби помагања ваздухопловног саобраћаја. У томе смислу су донесене све одредбе конвенције.

Конвенција ће се примењивати на све међународне транспорте путника, пртљага и робе, који се врше ваздухопловима и уз награду. Она ће се примењивати и на транспорте које неко ваздухопловно друштво врши бесплатно. Као међународни транспорт, у смислу конвенције, сматраће се сваки транспорт при коме се место поласка и место доласка (без обзира да ли има или нема прекида транспорта или претоваривања) налазе у двема разним државама, или кад се места поласка и доласка налазе у једној држави, а предвиђено је пристајање на територији која потпада под сувереност, сизереност, мандат или власт које друге државе. Транспорти који се врше између територија што потпадају под сувереност, сизереност, мандат или власт једне исте државе, не сматрају се међународним транспортом у смислу Варшавске конвенције. Транспорт који изврше више сукцесивних преносилаца сматраће се међународним ако га странке сматрају као један транспорт, и ако је закључено више уговора, са сваким преносиоцем, а неки преносилац врши пренос само у границама територије једне државе (чл. 1). Конвенција ће се примењивати и на транспорте које врши држава или друге јавноправне личности, али се неће примењивати на транспорте који потпадају под међународну поштанску конвенцију (чл. 2). У случају комбинованог транспорта, који се врши делимице ваздухом а делимице другим превозним средствима, одредбе конвенције примењиваће се само за време оног дела пута који се врши ваздухом. Странке ће у том случају моћи да унесу у уговор о преносу или превозу услове за остале делове пута, али само ако се држе одредаба Варшавске конвенције на оном делу пута који се врши ваздухом (чл. 3). Бразилијанска делегација поднела је била предлог да се у конвенцију унесе дефиниција преносиоца (транспортера). По том предлогу преносилац би био сваки „власник, закупац или вођа ваздухоплова, који употребљава ваздухоплов индивидуално или солидарно у транспорту лица и робе, у смислу ове конвенције и у сагласности са националним одредбама". Слично је дефинисан преносилац у италијанском позитивном праву. Међутим конференција је стала на гледиште да се ова дефиниција не може унети у конвенцију и упутила је предлог бразилијанске делегације на проучавање у С. І. Т. Е. Ј. А.

Конвенција расправља о три врсте докумената: превозној карти, листи за пртљаг и листи за превоз робе. За превоз путника установљена је превозна карта (billet de passage), у којој мора бити означено место и датум издавања, место поласка и доласка, место пристајања (но преносилац задржава право да у случају нужде може променити ова места пристајања), име и

адреса преносиоца и назначење да се транспорт врши према одредбама о одговорности, прописаним у Варшавској конвенцији. Ако се изгуби ова превозна карта, сам уговор о превозу тиме не губи ништа у свом карактеру. Али ако преносилац прими путника а не изда му карту, тиме губи право да се користи одредбама конвенције које искључују или ограничавају његову одговорност (чл. 3). Листа за пртљаг (bulletin de bagages) даје се за сав пртљаг, сем оног који путник чува са собом. Она се издаје на доносиоца и у њој мора бити означено место и датум издавања, место поласка и назначења, име и адреса преносиоца, број превозне карте, назначење да ће се пртљаг предати доносиоцу листе, број пакета и њихова тежина, њихова декларирана вредност и назначење да се транспорт врши према одредбама о одговорности прописаним Варшавском конвенцијом. О губитку листе за пртљаг и о случају примања пртљага без издавања листе, прописане су одредбе као у сличним случајевима при превозу путника (чл. 4).

Нарочита пажња посвећена је у конвенцији листи за превоз робе (lettre de transport aérien). Преносилац робе има право да тражи од пошиљаоца да му преда такву листу; пошиљалац има право да тражи од преносиоца да му потврди пријем ове. Ипак, ако таква листа не постоји, ако је непотпуна или изгубљена, уговор о превозу робе важиће, сем у случајима недостатака на листи, предвиђеним у чл. 9 конвенције, кад се преносилац неће моћи користити одредбама конвенције којима се искључује или умањује његова одговорност. Листа за превоз робе саставља се у три примерка, од којих један потписује пошиљалац а предаје се преносиоцу, други потписује пошиљалац и преносилац, а одређена је за примаоца, трећи потписује преносилац и предаје га пошиљаоцу по пријему робе. Ако, на захтев пошиљаоца, преносилац изда листу за превоз робе, сматраће се, док се противно не докаже, да он ради за рачун пошиљаоца. У листи за превоз робе мора бити означено место и датум издавања; место поласка и назначења; места пристајања (која преносилац у случају нужде може да промени); име и адреса пошиљаоца; име и адреса првог преносиоца; име и адреса примаоца (адресанта) ако га буде; природа робе; број, начин паковања, нарочите марке пакета; тежина, количина, обим и димензија пакета; стање у коме је роба примљена; цена транспорта ако је уговорена, датум и место плаћања и личност која има да плати; ако је пошиљка послата уз доплату, цена робе и евентуално, износ трошкова; декларирана вредност робе; број примерка листе за превоз робе; документа предата преносиоцу у прилогу листе; рок транспорта и кратко назначење пута (via) ако је уговорено; назначење да се транспорт врши према одредбама о одговорности, прописаним Варшавском конвенцијом. Пошиљалац одговара за тачност изјава које се тичу робе, а које је он унео у листу за превоз робе. Он ће поднети одговорност за штете које претрпи пре-

носилац или које било треће лице, а које су настале због неправилних, нетачних или непотпуних његових изјава. Док се противно не докаже, листа за превоз робе сматра се као потпуни доказ закљученог уговора о пријему робе и о условима превоза. Пошиљалац има право да располаже робом све док се она не преда примаоцу. Он може да је повуче са аеродрома поласка или назначења, да је задржи у току путовања у неком месту пристајања, да нареди да се преда у месту назначења или у току пута неком другом лицу место означеног примаоца, да тражи да се роба врати у место поласка, разуме се ако плати трошкове који услед тога проистекну. Ако је извршење наредаба пошиљаочевих немогуће, преносилац је дужан да га о томе одмах извести. Право пошиљаоца престаје у тренутку кад настаје право примаоца. Но ако овај одбије да прими робу и листу за превоз робе, пошиљалац поново стиче своја права да располаже робом. Прималац има право да захтева од преносиоца да му преда робу чим ова стигне у место доласка, разуме се ако му плати суму означену у листи за превоз робе. Преносилац је дужан да обавести примаоца о доласку робе чим ова стигне. Ако преносилац изјави да је роба изгубљена, или ако ова не стигне за седам дана, од дана кад је требала да стигне, прималац може да тражи од преносиоца права која проистичу из уговора о преносу. Пошиљалац је дужан да дâ сва обавештења и приложи сва потребна документа у погледу царинске, трошаринске и полициске контроле, која има да се обави над робом пре но што се ова преда примаоцу. Пошиљалац одговара преносиоцу за све штете које могу да настану услед недостатка, недовољности и неуредности ових обавештења и докумената, сем у случају грешке преносиоца или његових потчињених. Преносилац није дужан да испита јесу ли ова обавештења и документи тачни и довољни (чл. 5—16).

Други део конвенције бави се питањем одговорности преносиоца (чл. 17—30). Преносилац је одговоран за штете које настану у случају смрти, ране или друге телесне повреде путника, кад се случај, који је проузроковао штету, деси на ваздухоплову или при искрцавању или укрцавању. Преносилац одговара за штету која настане услед уништења, губљења или квара пртљага или робе, кад је та штета проузрокована за време ваздухопловног транспорта. Под ваздухопловним транспортом подразумева се размак времена док се пртљаг или роба налазе код преносиоца, било то на аеродрому или на ваздухоплову или на ком било месту у случају спуштања ван аеродрома. Овде се не рачуна превоз сувим, морем или реком, ван аеродрома; но ако се тај превоз врши по уговору о ваздухопловном превозу, сматраће се да је штета настала за време ваздухопловног превоза. Преносилац одговара и за штете које наступе услед задоцњења ваздухопловног превоза. Но ако преносилац докаже да су он и његови потчињени предузели све потребне мере да се штета

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

избегне, или да су били у немогућности да те мере предузму неће одговарати за насталу штету. Исто тако неће одговарати за штете настале услед грешке у пилотажи, грешке у управљању ваздухопловом и навигацији, ако су он и његови потчињени предузели све мере да се штета избегне. Ако преносилац поднесе доказе да је штету проузроковало или јој је допринело оштећено лице, суд ће моћи, према своме закону, да отклони или ублажи одговорност преносиоца.

Преносилац одговара за штету нанесену личности путника, највише до износа од 125.000 франака. Ту штету може да накнади и у облику ренте, чији капитал не прелази износ горње суме. Но путник, нарочитим уговором са преносиоцем може да утврди већу суму којом би преносилац одговарао за повреде причињене самом путнику. При превозу пртљага и робе преносилац одговара до 250 франака по килограму, сем кад пошиљалац приликом предаје робе изјави да је њена вредност већа и плати таксу за ту повећану вредност. За предмете које путник носи са собом, одговорност преносиоца је ограничена на 5000 франака од једног путника. Ове се суме рачунају у француском франку, који садржи 65,5 миліграма злата финоће 900 хиљадитих. Оне се могу преобратити у поједине националне валуте у округлим цифрама. Клаузуле у уговорима којима би се ишло на то да се смањи граница одговорности преносиоца сматраће се ништавим, но та ништавост не повлачи за собом ништавост самог уговора. Ако штета настане услед долуса или грешке преносиоца, која се по законима суда коме се странка обратила сматра равна долусу, преносилац се неће моћи користити одредбама Варшавске конвенције којима се ограничава његова одговорност. Исто ће бити и ако је штета причињена поступком кога од његових потчињених.

Роба и пртљаг који се приме без протеста, сматра се да су предати у исправном стању. У случају квара прималац је дужан да упути преносиоцу протест одмах чим квар открије, а најдаље три дана по пријему пртљага, односно седам дана по пријему робе. У случају задоцњења, дужан је да упути протест најдаље за четрнаест дана, од дана кад му је роба стављена на расположење. Протест мора бити упућен писмено. Кад прође рок протеста може се поднети тужба против преносиоца само у случају злоупотребе овога.

Тужба се подноси суду једне од држава потписница конвенције, и то било суду домицила преносиочевог, било суду седишта његове радње или места у коме овај има канцеларију посредством које је закључен уговор, било најзад суду места назначења (доласка). Тужба се може поднети у року од две године од доласка ваздухоплова у место назначења. У случају смрти дужника, тужба за накнаду штете сматраће се да је поднесена и против његових наследника.

У случају сукцесивних превоза, сваки преносилац одговара за време док се врши превоз. Путник, односно његови наследници, могу поднети тужбу само против оног преносиоца, који је вршио превоз приликом кога се десио несрећан случај, сем ако није у уговору изречно речено да је за штету у току целога пута одговоран први преносилац. Ако је оштећен пртљаг или роба, пошиљалац може да подигне тужбу против првог преносиоца, а прималац против последњег, а и пошиљалац и прималац могу да подигну тужбу против преносиоца за време чијег превоза су штета или квар настали. Ови преносиоци су солидарно одговорни према пошиљаоцу и примаоцу.

Сви уговори закључени противно одредбама Варшавске конвенције о одговорности преносиоца, сматраће се ништавим. Изузетак је предвиђен у толико да се у уговоре о превозу робе могу унети клаузуле о арбитражи, ако се та арбитража има да врши у местима надлежности предвиђеним овом конвенцијом. Одредбе те конвенције неће се примењивати на међународне ваздухопловне транспорте који се врше као први покушаји у циљу установљења редовних ваздухопловних саобраћајних линија или за транспорте који се врше у изванредним околностима ван нормалног ваздухопловног саобраћаја. — Остале одредбе конвенције говоре о начину њене ратификације и њеном ступању на снагу, као и о начину њеног отказивања и њене измене.

Друга међународна конференција за приватно ваздухопловно право, поред израде ове конвенције, која је потписана 12 октобра 1929 године, изразила је жељу да се периодично састају конференције, које би продужиле рад на изједначењу одредаба ваздухопловнога права. Исто тако изразила је жељу да С. І. Т. Е. Ј. А. припреми једну конвенцију која би једнообразно уредила ваздухопловни саобраћај сваке природе, и исто тако припреми једнообразне моделе докумената о транспорту, које би увела сва друштва што врше међународни ваздухопловни саобраћај. Најзад, предлог бразилијанске делегације, да се унесе у конвенцију један члан, којим би се обавезивао преносилац да две године чува документа о транспорту, што је већ усвојено у италијанском законодавству, упућен је такође да га проучи С. І. Т. Е. Ј. А. Један предлог југословенске делегације да се у недостатку одредаба у Варшавској конвенцији, примењују аналогне одредбе Бернске међународне конвенције од 23 октобра 1924 о транспорту путника и пртљага железницама, конференција није усвојила, сматрајући да је Варшавска конвенција ограничена само на један део међународног саобраћајног ваздухопловног права.

**Илија А. Пржић**

ANALI PFB | anali.rs

# ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

## ЖЕТВЕНИ ПРИНОС И ПРИВРЕДНЕ КОНЈУНКТУРЕ.

Прве званичне процене овогодишњег жетвеног приноса познате су. Оне показују да је овогодишња жетва цереалија наша најбоља жетва после рата. Са изузетком пшенице чији је принос нешто мањи него прошле године (26 милиона мет. центи према 28 милиона) све врсте цереалија показују напредовање а нарочито кукуруз чија се овогодишња берба цени на преко 40 милиона мет. центи. Принос кукуруза се дакле више него удвостручио према прошлој години (18 милиона мет. ц.) и премаша приносе из наших најбољих година 1924 и 1925 у којима је добивено око 38 милиона мет. ц. Код осталих житарица видимо највеће повећање производње код ражи чији принос износи 2.250.000 мет. ц. (према 1.912.000 у 1928 год.) затим код јечма (4.459.000 м. ц. према 3942). Једино се производња овса одржала на истој висини као прошле године. И код осталих култура, за које до сада још нису познати резултати жетве може се очекивати побољшање према ранијим годинама.

Резултати светске жетве, показују, према извештају међународног пољопривредног института у Риму ову слику. Производња цереалија је обилна у Европи и Северној Африци и готово достиже максимум последњих седам година у производњи пшенице и ражи а премаша овај максимум код јечма а нарочито код овса. Дефицитерна је пак жетва у Северној Америци, нарочито за најважније културе овога континента, пшеницу и овас. Услед овог мањка цени се да је укупна жетва цереалија на северној хемисфери једна од најслабијих за последњих седам година. Принос пшенице је за 100 милиона мет. ц. мањи него прошле године а овса за 40 милиона. Принос ражи, која представља једну претежно европску културу, спада међу најбоље за последњих седам година, док је принос овса мањи него у прошлој години, али ипак већи од приноса ранијих пет година. Али и поред овог смањења жетвеног приноса ипак, с обзиром на резерве из прошле године, снабдевање са житарицама није ниуколико доведено у питање. Прошла година дала је знатне вишкове који су више него довољни да покрију овогодишњи мањак.

Не треба, према томе, очекивати да ће резултати овогодишње жетве у свету имати особито великог утицаја на ситуацију у нашој држави, пошто је снабдевање са цереалијама обезбеђено у прошлогодишњем обиму. Једино ће се осетити, а већ се и до сада јако осетило, уздржавање европских држава од куповина цереалија, пошто су захваљујући доброј жетви њихове прве потребе покриване, тако да ће се њихова тражња тек доцније у пуној мери испољити. Неизвесније је међутим, какав ће утицај имати наша обилна овогодишња жетва на развој привредних конјунктура у земљи. У последње време код нас је почело да преовлађује мишљење,

које ми овде већ одавно заступамо, да све тешкоће у које је наша привреда последњих година запала потичу од тешке ситуације у којој се налази наша пољопривредна производња. Узроци таквог стања у нашој пољопривреди довољно су познати. Они долазе од потпуног занемаривања интереса пољопривреде, којој не само да није ни на који начин поможено да савлада разне тешкоће на које је наилазила него у исто време у нашој привредној политици можемо да констатујемо читав низ мера које су у потпуној супротности са интересима земљорадње. Ако се има на уму да ово игнорисање интереса пољопривреде долази у исто време када је и земљорадња у целом свету запала у врло тешку кризу и када се свуда почеле предузимати мере за њено санирање, док је код нас и даље све ишло по старом, онда се лако може разумети што се услед рационалних мера у иностранству и равнодушности и неразумевања потреба наше пољопривреде код нас ситуацији све више погоршавала.

Ово погоршавање стања у нашој пољопривреди изразило се смањењем куповне снаге земљорадничких маса па следствено и смањењем могућности рада трговине и индустрије. Отуда безбројни стечаји последњих година, отуда општа стагнација у пословима. Нема, дакле, никакве сумње да целокупан развој наших привредних конјунктура зависи од ситуације у нашој земљорадњи. Када су приходи земљорадника високи иде добро и малом трговцу од чијег просперитета зависи трговац на велико, од чијих опет наруџбина зависи индустријалац. Када се, дакле, повећавају приходи земљорадње повећавају се и приходи свих осталих привредних грана, повећава се обим послова и привредни промет и у крајњој анализи морају се повећати и приходи саме државе. У колико пак држава располаже са већим средствима веће су и њене набавке, знатнији су радови којима она може да приступи, што се опет изражава бољим запослењем индустрије и становништва из пасивних крајева. Може се дакле слободно рећи да су стање и развој наших привредних прилика у потпуној зависности од стања у пољопривреди и да се наше опште привредне конјунктуре развијају у истом смислу којим се крећу прилике у пољопривреди, под претпоставком да се не деси никаква промена или поремећај у основним елементима наше народне привреде, у новчаној, кредитној, саобраћајној организацији и у општој економској политици, у конјунктури у иностранству и томе слично. Значи да би требало очекивати да се код нас добра година изрази побољшаним приликама у привреди и да рђава жетва повлачи за собом и погоршање ситуације у свима гранама производње. Из тога би се, дакле, могао извести закључак да се код нас, с обзиром на врло добру овогодишњу жетву, може рачунати са прогресивним побољшавањем привредне ситуације. Ако се може судити по извесним симптомима једно извесно побољшање привредних конјунктура може се констатовати већ данас. Не

само да је опао број стечаја, не само да се смањила незапосленост у земљи, него и јако повећан извоз и промет на нашим жељезницама и осталим саобраћајним средствима показују једну несумњиву тенденцију на боље. Интересна стопа пала је знатно према ранијим годинама и на нашем новчаном тржишту влада велико обиље новца, што може изазвати још веће смањење интересне стопе. Ствари су несумњиво окренуле на боље али каквих ће размера бити ово побољшање и да ли ће се добра жетва у пуној мери изразити једним знатним побољшањем стања у нашој привреди, врло је тешко предвидети. Ако водимо рачуна о неповољном обрту који је од пре неколико месеци настао код цена аграрних производа, онда се не смемо одавати великом оптимизму. Пад цена најважнијих цереалија од почетка године узео је доиста необично велике размере тако да је за кратко време глобална вредност овогодишње жетве у знатној мери смањена. Постоји услед тога опасност да од очекиваног повећања куповне снаге сеоског становништва не буде ништа и да се на тај начин изјалове наде свих оних који су у повећаној производњи цереалија гледали пут ка озбиљном преокрету на боље у нашој привредној ситуацији.

Ако учинимо покушај да вредност овогодишње жетве израчунамо на основу данашњих цена добићемо врло неповољну слику. Док је овогодишњи принос пшенице само за 6% мањи од приноса у прошлој години његова новчана вредност, израчуната на основу цена које су важиле половином октобра, мања је за близу 20%. Много је гора ситуација код кукуруза. Према прошлој години производња кукуруза повећала се за читавих 124%. Њена новчана вредност износи 6 милијарди и 427 милиона док је вредност прошлогодишње производње (према прошлогодишњим ценама) износила 5.730 милиона, само 697 милиона дин. мање. Прошлогодишњих 18 мет. ц. кукуруза вредили готово колико овогодишњих 40 милиона. Да су се ове године цене одржале на прошлогодишњој висини количина кукуруза произведена у овој години вредела би близу 13 милијарди динара дакле неких 7 милијарди динара више.

Очевидно је да се код таквог стања ствари не може очекивати велика поправка привредне ситуације, за коју је неопходно једно знатно повећање куповне снаге становништва. Значи, даље, да обилата жетва сама по себи није довољна да би се постигла промена на боље привредних конјунктура и да према томе наш главни проблем није искључиво производнотехничког карактера и да није довољно да се свима силама тежи ка повећању производње него се мора водити рачуна о њеноме уновчавању, односно о ценама по којима ће се производи продавати. Цене земљорадничких производа варирају разуме се, под утицајем њихове понуде и тражње и не може се спречити да продукти у добрим годинама не буду јефтинији а у рђавим скупљи. Али ово што се код нас дешава не сме се

сматрати као неизбежан исход односа понуде и тражње, као нешто што је јаче од нас и што се не може спречити. Дејство односа између понуде и тражње не може се свакако спречити, али се може интелигентним мерама и понуда и тражња регулисати тако да се избегне велико падање цена које се код нас редовно дешава непосредно после жетве и прогресивно поскупљивање производа — кад је он махом већ изишао из руку произвођача — у току зиме и пролећа. Ми се овде нећемо упуштати у расправљање помоћу каквих мера се може постићи извесно временско нивелисање и стабилизовање цена производа земљорадње. Ту не оскудевамо у практичним примерима који нам показују како се регулише понуда производа и њихове цене. Рад житарског пула у Канади могао би нам најбоље послужити за углед. За нас су главне две ствари. Прво да куповна снага земљорадника, детерминисана ценама које он добија за своје производе, представља одлучан моменат у развоју наших привредних конјунктура. Затим, да се код нас куповна снага земљорадника не повећава сразмерно са жетвеним приносом и да то долази од тога што је он махом принуђен да своје производе прода по најнеповољнијој цени. Према томе, ако се хоће да се добро жетва изрази и побољшањем општих привредних прилика морају се, са средствима која стоје на расположењу, регулисати цене земљорадничких производа и спречити њихове велике и нагле варијације. Ако се ово не учини имаћемо овакву ситуацију. Рђаве жетве осетиће се у потпуности у привреди док ће опет благотворан утицај добрих жетвених приноса бити у знатној мери умањен. Значи, дакле, да питање цена које добија наш земљорадник за своје производе представља витално питање целокупне наше привреде, јер од њега зависи ритам привредних конјунктура и напредовање наше народне привреде. Сматрамо, стога, да у циљу решења овога питања не би требало презати ни од најрадикалнијих мера.

Д-р Александар Јовановић

## СУДСКА ХРОНИКА

### О УЗАЈАМНОМ НАСЛЕЂИВАЊУ НАШИХ И БУГАРСКИХ ПОДАНИКА

Пуномоћник Томе, Тихомира и Петра браће З., трг. из Скопља, подигао је тужбу противу масе пок. Д-р Лазара З., бив. бугарског држ. среског лекара, коју представља Аглика уд. поч. Др. Лазара, и у тужби и на рочиштима представио је:

Да је пок. Панко З., бив. трг. из Скопља, после своје смрти оставио уд. Анастасију, која је умрла, и синове: Петра, Тихомира, Тому и Лазара. Лазар је погинуо крајем 1915 г., као бугарски санитетски официр, а по смрти оставио уд. Аглику и једну малолетну кћер, која је такође умрла децембра 1926 г. Извршним решењем судије за неспорна дела његови властодавци упућени су на редован спор, да тим путем дока-

зују, да су они једини наследници пок. Панка. Моли суд да пресуди: да су Тома, Тихомир и Петар једини наследници свога оца пок. Панка, а да Лазар нема права наслеђа, па оно са њега и није могло прећи на његову кћер, односно њену мајку.

Тужбени захтев заснован је на овим чињеницама: Пок. Панко у време своје смрти био је наш поданик, а његов син Лазар опет бугарски. Са Бугарском немамо никакве конвенције о наслеђу, те с обзиром на § 423 грађ. зак. Лазар није имао имао право наслеђа свога оца пок. Панка. Питање о праву Лазареву на наслеђе пок. Панка, не може се решавати на основу законског реципроцитета, а и кад би та могућност постојала уопште, овде не постоји законски реципроцитет, те ни по том основу Лазар не би имао право наслеђа.

Пок. Панко до анексије Јужне Србије, до 25. августа 1913. г., био је турски поданик, а тада је постао српски. Положај странаца у погледу уживања приватних права регулисан је начелно у пропису § 47. грађ. зак.. Од овог начелног, општег прописа, постоји изузетак — специјални пропис за наследно право: § 423. грађ. зак., по коме је уживање наследног права везано за дипломатску узајамност, т. ј. за уговор који уређује: када могу странци наследити имовину нашег држављанина. Са Бугарском немамо никакву конвенцију у погледу наслеђивања, за доказ тога тужилац подноси уверење Министарства Иностраних Дела. Из овога следује, да нико у име пок. Лазара не може наследити Панка, јер је Лазар у времену отварања наслеђа био бугарски поданик. Да је Лазар у то време био бугарски поданик доказује се тиме, што је он, као лекар, одмах по ослобођењу тих крајева, још пре истека 1912 г., отишао на свагда у Бугарску и тамо се стално настанио и непрекидно живео до своје смрти, те га анексија 25.-VIII-1913. г. није затекла у Србији. Како пак по опште усвојеном начелу међународног права, анексија погађа оне држављане старе државе, који су на дан анексије стално настањени и живе у анектираној области, без обзира где су рођени, — то Лазар није постао наш држављанин ни анексијом ни иначе.

Даље тужилац је, поред осталога, навео још и то, да се и по V-том Закључном Протоколу тач. 6. уз чл. 1. закона о конвенцијама закљученим са Бугарском пок. Лазар сматра као бугарски поданик, јер је у Бугарску емигрирао и тамо се стално настанио одмах после ослобођења оних крајева, примио се бугарске државне службе и положио чиновничку заклетву бугарској држави. Ове наводе тужилац доказује уверењем бугарске дирекције Народног Здравља, из кога се види, да је пок. Лазар и погинуо као бугарски санитетски официр, затим уверењем Бугарске дирекције државних дугова, у коме се тврди, да Лазарева уд. Аглика тамо ужива инвалидску потпору. Истиче, да је Аглика долазила у нашу државу са бугарским пасошем, дакле као бугарска поданица.

Позива се притом на правилник о издавању путних исправа од 1.-IV-1924 год., по коме је пасош исправан служи као доказ о поданству. Побијајући пак наводе тужене стране нарочито наглашава, да овде нема места примени § 47 грађ. зак. и моли за пресуду у смислу тужбе.

Тужена Аглика, оспоравајући тужбене наводе, тврди, да је њен муж Лазар умро као српски поданик. Пок. Лазар је, каже, редовним путем отишао у Бугарску, а није емигрирао. (Објашњава да емигрирање значи незаконито напуштање једне државе у циљу бегства). Лазар није никада оптирао и тражио бугарско поданство, већ је остао поданик исте државе као и његов отац Панко, дакле српски. Тражи редовно наслеђе заоставштине пок. Панка, а приговара, да примени § 47. гр. зак. и уопште одредаба о рецепроцитету и иначе нема места, јер су овде у питању само поданици једне исте (наше) државе.

Првостепени Суд је нашао, да тужилац није доказао своје тужбене наводе, па га је одбио од тражења. По нахођењу прв. суда, у пом. V-ом закључном протоколу, регулисано је поданство оних лица, која су се стално настанила у Бугарској, али се ова конвенција не може односити на пок. Лазара, јер у време њеног закључења Лазар није био жив, те према томе том конвенцијом није могло бити обухваћено и питање поданства већ умрлих лица. А осим тога суд је констатовао, да је тежиште спорног питања у томе: да ли је пок. Лазар у моменту смрти био српски или бугарски поданик.

По изјављеном незадовољству Скопљански Апелациони Суд одобрио је пресуду првост. суда, својом пресудом Бр. 919 од 25 фебруара 1929 г.

Заступник тужилачке стране, у својој жалби Касационом Суду, навео је, поред осталога, да обе парничне стране признају, да је Лазар син Панка, и да су оба били становници некадашњег краја турске царевине (Скопља), који је после ратова од 1912 и 1913 г. присаједињен, и да су оба били турски држављани. Промена држављанства становника ослобођених области наступила је анексијом на дан 25 августа 1913 г. Тако је Панко тога дана постао наш држављанин. Лазар, међутим, у то време већ није био житељ ниједне општине на анектованој територији, те отуда анексијом није ни постао наш држављанин, јер анексија погађа само она лица, држављане старе државе, која су на дан анексије стално настањена и житељи анектоване области. Пок. Лазар, по закону од 27. маја 1924 г. и конвенцијама закљученим са Бугарском 26 новембра 1923. г., мора се сматрати као бугарски држављанин. Тачка 6 првог закључног протокола пом. конвенције гласи овако:

„Док се не реши питање двојног поданства, Краљевина С. Х. С. сматраће као своје поданике сва лица која су емигрирала у Бугарску после букурешког мира од 1913 год., а нису се примила у Бугарској јавне функције нити положила заклетву бугарској држави. Лица која су коначно емигри-

ANALI PFB | anali.rs

рала у Бугарској пре букурешког мира од 1913 год. Краљевина С. Х. С. сматраће као бугарске поданике."

Па како је пок. Лазар емигрирао у Бугарску пре букурешког мира, то се он код нас мора сматрати као бугарски поданик.

„Као што се из пом. конвенција види, за решење питања о поданству правно релевантне чињенице јесу: емигрирање у Бугарску пре или после букурешког мира; а ако се емигрирање десило после букурешког мира још и то: да ли се је исељеник тамо примио какве јавне функције или није, да ли је полагао заклетву или није. О доживљају закључења конвенција нема, међутим, на помена; наравно да би морало бити помена кад би тај доживљај био правно важна чињеница. Немогуће је, према изложеноме, замислити, да су творци конвенција — уговорачи — хтели оставити нерешено питање поданства оних лица, која нису доживела закључење конвенција а чије је решење било потребно исто (толико) онако као и оних лица, која су доживела закључење конвенција.

Емигрирањем у Бугарску пок. Лазар је стварно делом оптирао за бугарско држављанство. Конвенције — закључни протоколи — су само озаконили ту делом извршену опцију — и ништа више."

Да би поткрепио што више своје жалбене наводе, жалилац се позива и на I и II ст. § 55. као и на § 662. нашег новог закона о држављанству. Затим наводи извесне прописе бугарског устава, а на име чл. 60., по коме, да би странац имао право наслеђа бугарског поданика он треба да живи у Бугарској, да је њен житељ. А ако странац не живи у Бугарској, требало би по чл. 64. буг. устава да постоји специјалан закон који би му то право признавао. (Ово доказује уверењем бугарског Министарства Правде). Затим је поднео и уверење нашег Министр. Иност. Дела АБр. 5174/27, по коме:

„Односно примене принципа реципроцитета у питању наслеђивања између наше Краљевине и Бугарске, не постоји ни конвенција ни споразум и пошто су то предмети искључиво приватно правне природе, регулишу се једино надлежним судским путем".

Скопљански Апелациони Суд одобрио је пресуду првостепеног суда са овом допуном разлога, т. ј. нашао је:

„Да је ова пресуда у свему добра и на закону основана, јер баш и кад би се узело, да је пок. Лазар З. бив. лекар био бугарски поданик, ипак он по § 47. гр. зак. има права да наследи свога поч. оца Панка у своме делу, јер по гласу уверења Министарства Иностраних Дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Бр. 3187. поданици Срба, Хрвата и Словенаца имају право наслеђивати своје родитеље у Краљевини Бугарској, као што и поданици Бугарске могу по § 47 гр. зак. наслеђивати своје родитеље и њихова имања у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, те следствено поменутом законском пропису и наследник пок. Лазара има се у овом случају третирати пред нашим законима као и наш поданик, и има права наследства на заоставштини свог оца пок. Лазара."

Расмотривши акта по овој жалби, Касациони Суд је поништио пом. пресуду Апелац. Суда, примедбама свога III одељења Бр. 5394 од 20 априла 1929 г., које гласе:

„Првостепени Суд у разлозима своје пресуде правилно је нашао, да тужбено тражење зависи од правилне расправе питања: да ли је пок. Др. Лазар Н. био у часу смрти српски или бугарски поданик. Суд је то питање погрешно расправио, налазећи да се поданство истога не може расправити с погледом и на закон од 27. -V-1924 г. о конвенцијама закљученим с Бугарском као и закључни протокол од 26. новембра 1923. г., зато што пок. Лазар у времену закључења ове Конвенције није био жив, већ умро, те да Конвенција није могла обухватити питање поданства већ умрлих лица. Овакво тумачење циља и духа пом. закона и закључног протокола уско је и погрешно. Н. пр. из два закључна протокола од 26. новембра 1923 г. види се, да се оба баве пречишћавањем узајамних односа између наше и бугарске државе, као и регулисањем разних предмета и спорова насталих раније, у току рата и због рата као што је на пример и питање поданства свих лица, која су емигрирала у Бугарску пре или после Букурешког мира у 1913 год., без обзира да ли су та лица жива или не.

Према изложеноме, спорно питање: да ли је пок. Лазар наш или бугарски поданик, зависи од тога, да ли је пок. Лазар у времену закона о анексији нових — Јужних крајева, од 25 августа 1913 год., био наш поданик; да ли је као такав *емигрирао* и кад, и да ли је постао бугарски поданик, којим начином и када. Постојање ових чињеница има се оценити с погледом *на све* поднете доказе обеју парничних страна, као и с погледом на пом. законе, — што суд није учинио потпуно, већ делимично, као што се то види из разлога обеју пресуда, — па тек потом има Апелациони Суд да закључи: да ли се на пок. Лазара има применити пропис т. 6 чл. 1 у V закључном протоколу зак. о конвенцијама закљученим с Краљевином Бугарском.

Да приликом расправе овога спора уопште треба узети у обзир пом. Конвенције као и зак. о држављанству, који је суд пропустио да узме у оцену, утврђују факта и докумената изнети од парничних страна, да је пок. Др. Лазар био поданик Турске Империје и рођен Скопљанац, да је заиста отишао у Бугарску пре истека 1912 год., да се примио државне службе, постао, дакле, јавни бугарски функционер, па као такав остао и у времену минулих ратова, српско-бугарског и великог европског рата до смрти своје, која испуњавају услове да се Апелациони Суд обазре и на прописе изложене у конвенцији и пом. закону о држављанству.

Тако исто, пресуда тога суда, односно расправе спора по основу реципроцитета у погледу узајамног наслеђивања између наших и бугарских поданика, није правилна и на закону основана; јер кад је Апелациони Суд нашао, да спор треба расправити с погледом и на § 47 гр. зак., онда је био дужан, да оцени у исто време и све наводе и доказе, које је противна — тужилачка страна поднела у акту Бр. 26.103., при коме је и на рочишту остала, па том приликом узме у расматрање и то, да се у уверењу Министар. Иностраних Дела, у коме се говори о реципроцитету — узајамном наслеђивању бугарских и наших поданика — не наводе ни законске одредбе, нити каква дипломатска акта (ноте). на којима би се тај реципроцитет заснивао.

Према свему изложеном, пресуда тога суда не одговара прописима §§ 304. и 305. гр. суд. пост."

Налазимо да овај спорни случај заслужује да буде приказан, јер се у њему конкретно и са доста успеха третирају два деликатна питања из области међународног приватног права: о узајамном наслеђивању поданика разних држава (наше и бугарске) и о поданству. Сви пак важнији моменти у овом процесу свестрано су узети у обзир у примедбама Касац. Суда и довољно су подвучени, тако да није потребно никакво даље разјашњење. Све зависи од личног нахођења, које ћемо гледиште прихватити: да ли оно које иде у прилог тужби или противно. Познато је међутим, да је наш законода-

вац у погледу узајамног наслеђивања наших и страних поданика усвојио принцип т. зв. *дипломатског реципроцитета* (§ 423 грађ. зак.), а у сваком другом погледу резервисаних права важи т.зв. *законски* или *фактички реципроцитет* (§ 47. грађ. зак.). Странац је дужан да докаже: како се са нашима поступа у његовој домовини.

**Д-р Адам П. Лазаревић**, судија

## АМОРТИЗАЦИЈА АКЦИЈА НА ДОНОСИОЦА

I Д-р С. А. актом својим Бр. 33026/1929 представио је Суду да је изгубио 200 комада акција Б. М. са купонима за 1929 г. и молио да се исте огласе за уништене. Суд је на то огласом, у смислу § 204 грађ. суд. пост. позвао свакога, у чијим се рукама те акције буду нашле да их у року од 101 дана донесе Суду. И како се у том року нико није јавио Суду са акцијама, Београд. Трг. Суд је 24 јула 1929 г. под Бр. 59813 решио да се те акције огласе за уништене.

II На то решење изјавила је жалбу Касац. Суду Банка М. која је поднетим правилима утврдила да њене акције гласе не на име већ на доносиоца. У жалби је изјавила: да њене акције, као гласеће на доносиоца, немају одређеног господара, већ представљају исправу, која има неодређен број господара, циркулише лако и припада ономе у чијим се рукама нађе. Стога се оне и не могу огласити за уништене. У противном случају могло би се десити да издавалац такве исправе, која гласи на доносиоца, буде двоструко обавезан: и лицу коме би издао другу исправу, и ономе у чијим би се рукама нашла исправа, која је оглашена за уништену. Стварно наш Грађ. Суд. Поступак не говори изрично о томе. Наш поступак не дели исправе на оне, које гласе на име и оне, које гласе на доносиоца. Али баш зато што нема изричног законског прописа, мора се Суд помоћи аналогијом законском, ослањајући се на пропис другог нашег закона, наиме закона о ликвидацији стања створеног ратом. Њиме је био предвиђен рок, у коме се имају огласити за уништене све исправе на доносиоца, које су биле изгубљене за време рата. Јер да је по нашем поступку могуће оглашавати за уништену исправу на доносиоца, не би било потребно доносити нарочити законски пропис о томе. Међутим, баш зато, што то по нашем законику о пост. суд. у грађ. парницама није могуће, законодавац је морао донети нарочити законски пропис у закону о ликвидацији стања створеног ратом. Банка је молила стога да се потражилац уништаја одбије од тражења.

III. По тој жалби Касац. Суд је расмотрио овај предмет и својим решењем (II Одељење) од 10. августа 1929. г. Бр. 68.981 поништио решење Београд. Трговач. Суда са ових разлога:

„Кад акције чији се уништај тражи, гласе на доносиоца, онда је Суд погрешио што их је ожалбеним решењем огласио за уништене. Јер акције на доносиоца не носе на себи обележје господара, због чега се њихов пренос врши простом предајом новом господару, те је правни промет њихов лак и брз. Промет би био јако угрожен, када би се овакве исправе по § 204.

ANALIFB.pravni.rs

грађ. суд. пост. на прост захтев оглашавале за уништене као изгубљене. За пренос оваквих акција не тражи се онакав начин, какав је прописан по § 187. и 189. грађ. суд. пост. за пренос права по исправама, које гласе на име сопственика. Према томе сваки у чијим се рукама овакве акције налазе по §§ 202 и 223 грађ. зак. сматра се за савесnога господара. Зато нема места примени тач. 1. § 264. грађ. суд. пост. и за такве исправе већ се по духу овога закона има узети, да се односи само на исправе које садрже означење имена онога, који их је изгубио."

IV. Београд. Тргов. Суд поступајући по тим примедбама — § 333. грађ. суд. пост. својим решењем од 14. октобра 1929. г. Бр. 85.503 одбио је тражиоца од тражења.

**Самуило Демајо**, адвокат

## ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

*Ladislas van Hoorebeke*, avocat près la Cour d'appel de Gand, **La Réforme parlementaire** Paris 1929, стр. 1—114.

Криза парламентаризма постоји у свима парламентарним државама. О њој се много пише и препоручују се разни лекови да се ублаже и отклоне незгоде, које од рђавог функционисања парламента настају. И у Белгији не стоји добро са парламентарним радом. Књижица, чији натпис горе исписасмо, бави се приликама белгијскога парламента. Али поред онога што је чисто белгијско, има у њој опажања, критике и лекова, који имају општи значај. Зато ће, надамо се, читаоце „Архива" интересовати њена садржина, коју ћемо приказати, остављајући им да сами праве паралелу између белгијских прилика и нашега раније̂га парламентарног живота.

У *предговору* ове књиге писац нам излаже како се до ње дошло. Једна група белгијских политичара и публициста[1]) приредила је једну анкету *о парламентарној реформи*. Један *упитник* од девет тачака био је испослан свима добромисленим људима. Одговарајући томе позиву писац је публиковао ову књигу, не држећи се никаквог научног правца ни система, ограничавајући се на то да у њој скупи плодове својих размишљања.

Проблем је врло тежак, вели писац, јер додирује функционисање јавних власти а оно се у највећем степену тиче среће народа. Писац моли да му се не замери на слободи исказивања. Али, вели, мора истаћи да је одлични парламентарац белгијски, Hymans, данашњи министар спољних послова, још пре скоро тридесет година, изрекао овај строги суд:

„Поштовање према законодавној функцији парламента слаби, спуштање парламентарног нивоа, поремећај јавних функција, прорећивање талената, долазак у парламенат људи често без васпитања и знања, шкодили су достојанству режима".

За тим, у новије доба, Brunet, председник белгијске скупштине, један од најбољих, које су Белгијанци имали, није никад пропуштао да сачува своје колеге од мана парламентаризма.

[1]) de Swarte, Fischer, Hymans, Kreglinger, Renkin, Segers, Soudan, van Belle, van den Corput, van Dievoet и нама Београђанима познати Devèze.

Признајући да и његов рад, као и многи други, није исцрпео цело питање, писац сматра да најпре треба утврдити да, по његовом мишљењу, опстанак парламентарног режима није угрожен. Зато се његов рад *не односи на укидање него на реформу парламентаризма*. Цитирајући дело француског писца Charles Benoist-a, Les lois de la politique française, који је тврдио да је опште право гласа упропастило парламентарни режим, наш писац вели да треба испитати да ли је могућно поправити ову руину, *јер не види шта би се ставило на место срушеног репрезентативног режима*. Они који проглашују смрт парламента треба да препоручују апсолутизам, који му се чини да је застарео, или диктатуру, која му се чини пролазним средством, недовољним да заснује трајну владавину. Све се питање дакле састоји у томе: да ли се зло може излечити, у шта писац верује.

Као противник укидања репрезентативног режима писац наводи за то ове разлоге:

Еволуција модерних друштава не допушта могућност укидања парламента. Апсолутизам је имао своје време, он је био погодан за примитивна и проста друштва. Парламенти су постојали још од средњег века у Француској, Белгији, Немачкој, Енглеској, Шпанији. Парламентарни режим не постоји дакле тек од француске револуције од 1789. Он се карактерише сепарацијом власти: извршна власт, шеф државе и његови министри, господари администрације; законодавна власт, поверена народном представништву са санкцијом и промулгацијом задржаним за извршну власт; судска власт, независна од оне две друге, као што су и ове међу собом и према судској власти; прерогатива народног представништва да одобри буџет и да утврђује контигент војске; државни шеф је неприкосновен: министри одговарају за њега. Признајући незгоде које долазе од свемоћи народнога представништва у легислативном погледу, а нарочито злоупотребу, коју оно чини од већине својих прерогатива, писац ипак мисли да је парламентарни режим једини који одговара нашем добу и да он, и ако није савршен, најбоље остварује услове који су неопходни за живот модерних народа у стадијуму цивилизације, до којег су дошли. Парламенат је, вели, одиста противтежа извршној власти, као што су прерогативе извршне власти противтежа парламенту: евентуалне злоупотребе једне и друге власти ту налазе свој реципрочни коректив. Судска власт, позвана да чува законе, штити грађане од самовоље и неправде, како јавне тако и приватне. Треба само споразумно радити: ни једна од ове три власти не треба да залази у област друге; потребно је да све три остану строго у границама својих атрибуција.

Мислећи на белгијске прилике, писац тврди да се не памте озбиљни прекори против државног шефа ни против судова, али другачије стоји кад су у питању министри и парламенат, чији су поступци, многобројни и жалосни, изазвали данашњу кризу. Претерана моћ законодавне власти и, што је још горе, злоупотреба ове власти, јесу зло које треба хитно лечити да се не би

дошло до страшних заплета. Неизбежна је дакле уставна ревизија. Резимирајући своја гледишта, писац сматра да правилно функционисање извршне, законодавне и судске власти, међусобно независних и строго остајући у својој сопственој сфери, најбоље одговара нашим навикама, које траже поштовање савести, јавних слобода, поштовање личности и имовине, под заштитом редовнога правичнога и доброга законодавства.

Завршујући свој увод, писац упућује своју реч присталицама апсолутне власти, којих има више него што се мисли, услед разочарења, која је створила погрешна пракса представничког режима више од једнога века, и која се сваким даном погоршава.

Апсолутна монархија, вели писац, хронолошки је много даље од нас но што се мисли. Погрешно се узима да је револуција од 1789 учинила крај апсолутизму. Монарси, названи апсолутним, нису то, у истини, никако били, изузимајући неколико значајних личности, као на пр. Луј XI и Луј XIV, који су били изузетне фигуре, одличне личности, ванредно јаке. Њихов апсолутизам више долази од њиховог темперамента и њихове епохе. има и других: Карло V, Филип II, Кромвел, Петар Велики. Писац се задржава само на једном: Светом Лују, краљу венсенског грма. Венсенски је грм симболичан а не легендаран: он представља доброг владаоца, апсолутног али очинског краља, у непосредном додиру са својим народом, чије све невоље саслушава без посредника, остварујући на свој начин представнички режим као и толико других апсолутних владалаца, који корисно замењиваху парламенат народним скуповима, сазваним без и најмањег притиска. Не треба, вели, губити из вида, да су под апсолутним владаоцима већ функционисали парламенти и да је цезарска формула quidquid placuerit Caesari ita jus esto примењивана само са прекидима. Формула новога права, која се погрешно везује за 1789 годину, није апсолутно нова: то је пре злоупотреба која се од ње чини. А за тим, вели, погледајмо Наполеона! Је ли било икад апсолутнијег владаоца од њега, сина револуције? Не бацајмо дакле камен ни на кога него признајмо да садашњи режим има извесних корена у вишевековној прошлости. То већ значи нешто. Свако људско дело има својих мана: трудимо се да поправљамо оне, које показује наше доба.

У *првој глави* свога дела писац одговара на питање: *излагање зала и незгода које по Вашем мишљењу треба лечити*. Набрајући их. писац тврди да парламентарни режим пати:

1 Од неслагања које постоји између већине чланова парламента и већине народа, чије праве тежње и жеље они и сувише лако заборављају. Ово неслагање долази од идеје, коју политичари обично имају о својој улози. Они су и сувише људи своје партије, свога комитета, своје уже околине, а не довољно људи својих земљака, своје отаџбине. Они су сувише заузети прво бригом да буду изабрани а после да се одрже на положају и, са часним изузетцима, све потчињавају овој бризи. То је режим *лицитирања*, који је још Тацит означио афоризмом: Omnia serviliter pro dominatione. Отуда онда настају силне противности,

често неподношљиве, катастрофалне за народ, нарочито у економном и религиозном погледу. Отуда онда спуштање моралног и интелектуалног нивоа парламентарног персонала. Политичари вређају најсветије осећаје и очевидна права других, често огромне већине народа. Оскудица карактера нигде није учинила више штете него у парламентарним круговима, где неколицина шефова вуку за нос фракције стада, у која су се разбиле партије. Зато се не треба чудити што највећи број људи од вредности одлучно одбијају кандидацију, коју им нуде по катkада партије.

О интелектуалном нивоу да и не говоримо. Колико има посланика и сенатора који су свршили класичне студије? Колико је њих дало, пре њихових избора, доказа о својој способности у слободним професијама, у трговини, индустрији или занатима? Колико их има који познају општу историју, неопходну за политичара, па чак и историју своје земље? Који знају направити биланс или само прочитати га? Зацело само мањина.

С обзиром на такве парламентарце писац нам цитира мишљење једног француског журналисте, које он усваја и за Белгију: Суверености народа је празна реч. Она се састоји за народ у томе да изабере себи господаре, сваке четврте године, на изборима где мрачни комитети, званични притисак, најсрамније лажи и подвале диктују најчешће овом бедном суверену од једнога дана насилно или несвесно гласање. После гласања на изборима суверени народ је дужан да подноси, без озбиљне жалбе, сва гласања већине и све акте владâ, које произлазе из ових већина. У ствари суврени је народ код нас принуђен да подноси самовољу већине која претендује на то да својим гласањем претвори у неприкосновене законе своје ћефове, своје мржње и своја насиља.

2 Од недовољне контроле парламента над радом извршне власти. Та се недовољност, вели писац, огледа а) у томе што парламенат слабо се бави испитивањем буџета и изгласавањем његовим. Сем известиоца буџетског, нико не разуме ништа од буџетске дискусије и гласа се просто на наредби шефова фракција. Скоро никад није дошло до тога да парламенат чини употребу од своје прерогативе да одбије буџет, и да тиме покаже да не одобрава рад владе. Шта више посланик који критикује или осуђује владину политику задовољава се у опште тиме да формулише своје жалбе, али ипак гласа за владу. Опозиционо гласање против нема практичнога значаја. б) Што ни право на интерпелације не постиже никакве резултате. Партијска дисциплина господари суверено и већина угушује дејство сваке интерпелације против владе. Мешање посланика у постављање чиновника не поправља злоупотребе: окретан министар извлачи се увек из афере и остаје слободан да ради шта хоће. За учињену услугу посланику он се скупо наплаћује и посланикова акција нема никакве везе са његовом контролном мисијом. Кад су министри лиферанти званичних наклоности а посланици молиоци услед изборних брига, онда

ANALI PFB | anali.rs

парламенат није ништа друго до сајам за чиновнике и инструменат политичке корупције.

3 Од рђаве израде закона и уредаба. Једна многобројна скупина, која нема ни најосновнијих правних знања, не само што доноси законе, него и поправља законске пројекте, чинећи тиме збрке и кварећи цео систем. Пре револуције законе су правили правници; парламенат је давао или одбијао своје одобрење en bloc. Данас и најнезнатнији посланик изиграва законодавца, предлаже измене и допуну њему!...

4 Од нереда у финансијама и расипања државне имовине. Парламенат изгласава све порезе, све зајмове само ако они служе за кључање посланичке изборне клијентеле... Несумњиво, улога је парламента да одобрава кредите али такође је и његова дужност да надзирава њихову употребу. А он овде не испуњава свој задатак. Далеко од тога да пази на мудро вођење послова и на утрошак државне имовине, он на против никад није био толики распикућа као сада.

5 Од противљења потребним напорима да се обезбеди сигурност земље. Парламенат никако не схвата своју линију у овом погледу; он се брине само зато да се удвори масама, да им уштеди напоре, да им прибави што више задовољства и забаве. Војне ауторитете сматра као сиђушне људе, не даје им потребне кредите, откида од официрских плата а одређује себи плате по 25 хиљада франака за сваког посланика, своди време служења у војсци...

*У другој глави* одговара писац на питање: *Је ли довољно, по Вашем мишљењу, да се реформишу методе парламентарног рада? Који су недостатци који Вам падају у очи у данашњем раду парламента?*

Реформе метода парламентарног рада нису довољне да се отклоне злоупотребе. Треба реформисати, вели, састав парламента, дух изабраника и изборника, најзад и пре свега треба реформисати атрибуције парламента.

Основна је мана парламентарног режима у претераној моћи Парламента у погледу доношења закона.

Главнуману парламентарног рада види писац у претерано дугим дебатама у парламенту, у нестручности једног великог броја говорника, у пристрасности са којом учествују у претресању питања која расправљају, у равнодушности већине чланова парламента према претресаним питањима, у сервилности којом слушају наредбе комитета и шефова, у навици да се више руководе посебним него општим интересима, у неразумевању проблема који су им изнесени на решавање.

У осталом дух демагогије покварио је политичке обичаје у толикој мери да су оскудице озбиљног држања и аљкавост са изборних скупова прешли и у сам парламенат и бриселски дописник једног провинцијског листа, говорећи о бучном држању парламентарне мањине, која је хтела да спречи доношење закона о народној одбрани, писао је са разлогом: „Квестура би добро учинила да у кулоарима намести тушеве. То би можда уразумило

оне посланике, који мисле да им посланичке дневнице од 25.000 франака дају право да се понашају као пансионери луднице и да увећавају скупштинске издатке — на терет пореских обвезника — бескорисно продужаваним седницама".

*Трећа глава* садржи питање: *Сматрате ли да су нормални односи између законодавне и извршне власти искварени у данашњој пракси? Може ли се, у овом случају, ова злоупотреба поправити у оквиру устава и постојећих закона?*

Писац одговара на прво питање афирмативно и вели да је то један од главних узрока рђавога гласа, који упропашћује парламентарни режим.

У опште узевши, чланови парламента више су пажљиви према својој изборној клијентели него према интересима земље. Протежирајући за државну службу своје рођаке и своје гласаче, посланици и сенатори више су заузети том бригом да задовоље своју изборну клијентелу на рачун државе него бригом да доносе законе, да контролишу рад владе и чиновника и утрошак државнога новца, да обезбеде народну одбрану. Они налазе хиљаду начина да ставе у службу своје амбиције и своје похлепности државну благајну и службене наклоности, титуле, почасна одликовања.

Какав је лек против тога става? Писац одговара: уставна ревизија, која не би дирала у суштину представничког режима, али која би му осигурала више реда и ефикасности, која би више гарантовала стабилност власти и чувала општи интерес. Да би се подигао ниво парламента, треба настојавати да у парламенат улазе само људи дорасли ситуацији, образовани, способни, часни, независни. А како је очевидно да су ове особине привилегија једне елите, онда се то може постићи само тако, ако се број парламентараца смањи, јер многобројне скупине имају све страсти гомилâ: не може се већати и одлучивати у буци...

Потребно је да посланици и сенатори буду независни од извршне власти и да од ње не могу очекивати ни услужности ни наклоности ни почасти; да њихова дела и њихови говори не могу бити подложни ни жељи за допадањем ни искушењима фаворитизма и непотизма; да њихова посредовања у давању служби, њихове препоруке буду строго забрањени; да они на тај начин не могу ни сметати извршној власти нити на тај начин плаћати и куповати свој мандат; да не могу кумулирати са својим положајем извесна лукративна места у финансијама, индустрији и трговини ни извесне јавне функције, које морају занемаривати да не би занемарили свој посланички мандат.

Да би се избегло мешање извршне са законодавном влашћу *треба усвојити амерички систем који забрањује кумулацију министарске службе са законодавним мандатом.* Овај систем гарантује трајност политике и повећава углед земље у иностранству; поред тога, да би се спречиле чиновничке злоупотребе, треба уредити чиновничко стање, осигуравајући ступање у службу, спречавајући протекционаштво и непотизам, строго одре-

ћујући напредовање и стављање у пенсију, отпуштања и премештања, што би олакшало и државни буџет.

*Четврта глава* тиче се питања: *Мислите ли да је потребна много дубља реформа? Треба ли она да се односи на услове пасивне изборне способности, електората, начина гласања, система за расподелу места?*

Писац сматра да је потребна дубља реформа. Од кандидата за парламенат треба тражити гарантије способности: да имају извесну диплому и да су заузимали извесне положаје у јавној или приватној служби, да имају дакле „социјални углед", што би, истина, јако сужавало број кандидата, пошто би народни елеменат био скоро искључен. Али сва ова ограничења имала би ту незгоду што би стварала извесну врсту мандарината, која се не слаже са нашим идејама. За то би боље било подићи границу у погледу доба узраста кандидата. Овај се систем показао добрим код сената. Нико се не би могао сматрати уврђеним овом мером, која би гарантовала зрелост посланика. У погледу ове селекције мисли писац још да је неопходно ограничити број посланика и сенатора. Несумњиво је да што буде мање мандата у толико ће бити више изгледа да ће избор бирача пасти на најбоље и да ће парламенат сачињавати праву елиту. Што буде мање места да се попуне, у толико ће мање бити у искушењу да их задобијају они који су амбициозни, сујетни, наметљивци, покретани само жељом да се пробију или да се користе неочекиваном добити.

Ми смо дакле, вели писац, за то да број посланика и сенатора буде непроменљиво утврђен уставом. Била је погрешка веровати да има неке нужне везе између броја становништва и броја чланова парламента; осим незгоде од периодичних варијација броја изабраника, има још и та незгода што се тиме стварају многобројни скупови. Банална је истина тврдити да што се више говори мање се ради; седнице се изроде у преклапања а никад нису ништа добро створиле. У кратко, желели бисмо да се број посланика сведе на 63 а сенатора на 27, то јест 7 и 3 на једну област, изабраних по листама, по правилима за пропорционално представништво.

Што се тиче женског права гласа, писац принципијелно нема ништа против тога. Жене имају исто толико политичких способности колико и људи, и ако се оне мање баве политиком од људи, то зацело није никаква несрећа. Оне добро схватају да се треба обавештавати и посматрати, што чини част њиховој мудрости.

Односно начина гласања писац је за обавезно и тајно гласање, по општинама. Можда би, вели, било добро да се смањи број оних који морају бити потписани на кандидатској листи. Партијска тиранија и дисциплина, као и одсуство скрупула код извесних првака, иде често дотле да заплашује грађане, који би били вољни да потпишу опозициону листу, а отуда онда тешкоћа да се појаве извесни кандидати, чија независност вређа партијско вођство, а који би често били бољи него њихови противници.

*Пета глава* садржи питање: *да ли парламентарна реформа захтева, по Вашем мишљењу, укидање, ограничење или организовање општега права гласа за парламентарне изборе?* На то писац одговара: да није потребно ни укидање ни ограничење него поправка, уводећи фамилијарно право гласа (дајући оцу више гласова према броју деце), које би ублажавало бруталну надмоћност и слепу тиранију броја. Што се тиче избора за сенаторе требало би од бирача тражити да имају 30 година.

*У шестој глави* постављено је питање: *Ваш парламентарни пројекат тражи ли да се задрже два дома? Треба ли нагласити разлику порекла, састава, треба ли истаћи разлику функција ова два дома?*

Излишно је, вели писац, доказивати одличност система два дома. Скоро сви устави то су усвојили, што чини непобитан доказ о његовој вредности. Наравно да састав два дома претпоставља знатно разликовање начина у састављању. Доба узраста 40 година, захтев извесне имовине и способности, као што је данас, за сенат. Функције и атрибуције ова два дома имају бити сличне, јер то је логично, пошто они имају да сарађују и да се контролишу. Али ограничавање сената у погледу финансија није оправдано, нарочито данас када је, услед општег права гласа, велико искушење за посланике у погледу државних издатака, и када није сувишно да се установи организам, који ће утицати умеравањем, каква је главна улога ове високе установе.

Седма глава има ова питања: а) *треба ли оставити парламенту апсолутну законодавну сувереност?* б) *Треба ли дати другим телима један део његове надлежности?* в) *Мислите ли да треба дати министарском савету и Краљу право да доносе законе (decrets-lois)? Под којим условима? Са каквим гарантијама?* г) *Треба ли створити државни савет (Conseil d' Etat)? Каква би била његова улога у законодавном погледу?* д) *Да ли би требало дати судској власти контролу над законодавном влашћу?* ђ) *Јесте ли присталица народног референдума?* Законодавна власт парламента давала је повода тако великим злоупотребама да се тражи његово укидање. О томе смо већ говорили, али морамо споменути да је свемоћ парламента у законодавној материји све захватила тако да је на место владаочевог апсолутизма дошао апсолутизам парламента, више тираничан и освајачки него онај први, јер се парламенти састоје од већег броја људи. И кад се узме у обзир професионална неспособност парламентараца, онда се морамо сложити са Тјеровом изреком у познатим трагичним околностима: „Па то је диктатура неспособности!“ Наше прилике не могу се упоређивати с енглеским. Енглеским парламентарцима не пада на ум да говоре у парламенту за улицу, буке и граје скоро су непознате у Вестминстру. И зато је могућно допустити себи једну скупштину од 670 »honorables«, који часно носе своје име Међутим код нас? Дешава ли се у Енглеској као код нас да један председник, частан човек и од свију поштован, даје оставку на свој положај и мандат, јер не може изаћи на крај са дерњавом рђаво васпитаних гамена којима председава? Ето наших законо-

даваца!" Због тога што закон претпоставља народни пристанак, који је основа демократије у широком смислу речи а не у смислу данашњег схватања које значе угњетавање елите од стране маса, не следује да народно гласање или гласање парламента мора улазити у детаље законских наређења. Треба да буде довољно да гласање прими ону целину, коју су спремили стручњаци у комитету или одбору стручњака, водећи рачуна о оправданим жељама народа. Парламенту би се још и могло оставити право да поправља законске предлоге, али под условом да се свака измена и допуна врати у одбор стручњака који је израдио пројекат, да то испита и доведе у сагласност и са правом да их одбаци. Тако би се исто имало поступати и са пројектима закона који потичу од парламентарне иницијативе. Законодавни одбор стручњака имао би се састојати од седам чланова: један председник именован од Касационог Суда и шест чланова одређених од стране апелационих судова и савета адвокатског реда код ових судова. Ова би функција била доживотна. Нема места оснивању државног савета; наш предлог тежи да на одбор стручњака пренесе један део власти парламента, који не би био лишен законодавне власти, него једино лишен своје прекомерне свемоћи, која изазива оправдане протесте.

Искуство је доказало да у извесним случајевима треба дати право извршној власти, тј. Министарском Савету, којем председава Краљ, да доноси декрете са законском снагом. Тако је било у Белгији за време рата и за време слома курсева у 1926 као и у Француској. Ова се солуција оснива на начелу: нужда не зна за законе, само га не треба злоупотребљавати. Али ову процедуру треба ограничити на шест месеци са могућношћу обнављања. У ствари је то диктатура. Не треба заборавити да су извесне земље у ствари — и ако то привидно друкчије изгледа, усвојиле диктатуру: осем Италије и Шпаније, видимо то, једва ублажено, у Пољској, у Литванији, у Француској за време Г. Поенкареа, у Грчкој. Не може се порицати да су ове диктатуре биле благодатне. Наравно да не узимамо у обзир оне у Москви и у Мексику. Али баш ове две доказују да не треба генерализати: специјални парламентаризам у Риму и Мадриду показују да и најауторитарнији полажу на то да се очува изглед онога што ћемо назвати „равнотежа власти", што опет потврђује нашу тезу о користи репрезентативног система.

*Закон потпуне власти* правда се изузетним околностима рата и инвазије, појам који се може проширити појмом несреће или предстојећим несрећама, као што се поступило у Белгији 1926 и мало доцније у Француској, кад је Г. Поенкаре образовао свој кабинет народне концентрације. Тада је финансијска катастрофа бацала све друго у страну и тада се није смело ризиковати са парламентарном процедуром и њеном спорошћу и дискусијама.

Треба прокламовати да су егзекутива, легислатива и судство у ствари три органа власти или боље суверенитета, који не смеју један другоме сметати, пошто имају исто порекло, осла-

њајући се на другог и допуњујући се. Треба се одрећи јакобинске теорије о надмоћности законодавне власти и вратити се репрезентативном систему, чија се суштина састоји у равнотежи сила или власти. Не треба губити из вида не само случајеве кад законодавац прекорачи своја права и не обзире се на устав, слободе њиме загарантоване и основна правила права, него још треба имати на уму да су се злоупотребе страшно умножиле у последње доба. И онда шта ће бити од права и слобода које је устав прокламовао? Ако судовима буде забрањено да испитују уставност закона, онда је индивидуа предана самовољи законодавца.

Треба ли, дакле, предупредити ово зло? Писац предлаже да се, као у Уједињеним Америчким Државама, повери Касационом Суду контрола уставности и да белгијски устав то изречно каже.

У принципу писац није противник *референдума,* али вели да он није без опасности. Треба се бојати многобројних злоупотреба и треба имати на уму швајцарско искуство. Било је једно доба кад је прекомерно чињен апел на народ. Треба резервисати право апела на народ само за шефа извршне власти, који би корисно саслушао народ о правом стању јавног мишљења у великим споровима, кад је парламенат подељен, кад закони бивају усвајани или одбијани са незнатном већином и кад се чини да има огромне разлике у мишљењу између народних избраника и њихових мандатора. С правом се може претпостављати да шеф извршне власти неће чинити претерану употребу од ове прерогативе. Краљ Леополд II био је у праву кад је предлагао овај систем у време уставне ревизије 1893 године.

У *осмој глави* одговара се на питања: *Јесте ли присталица представништва интереса: за изборе за оба дома, за избор једнога дела оба дома, за избор специјалних и техничких законодавних савета; како би организовали представништва интереса?* Писац сматра да представништво интереса нема животне снаге и да је једна утопија. Овај је систем везан за синдикализам. Синдикати су, кад се лојално поступа, социјална потреба. То је заступање професионалних интереса, поверено стручним људима. Сасвим паметно и законито кад синдикати остају у својој улози и кад њима руководе способни и савесни људи. На жалост, фактички, синдикати су врло често слепи послушници демагога кад већ нису расадници политичара. Али претпоставимо да синдикати остају строго у границама своје надлежности. Ко не увиђа да синдикат, кад најбоље регулисава све оно што долази у његов делокруг, долази фатално у сукоб са супротним интересима? Раднички синдикат стоји на супрот синдикату послодаваца, синдикат потрошача на супрот ономе произвођача и тако даље. Какав би дакле био један парламенат који би произашао из избора, на којима би бирали делегати организама врло често противничких један другим. Парламенат треба да представља цео народ, да се бави општим интересима, да

ANALI PFB | anali.rs

буде над партикуларистичким тежњама појединих група. Како хоћете да се, поред најбоље воље, сложе у раду људи, који се стално баве пословима оне категорије људи, којој припадају и без чега они, у овом систему, не би били ништа? Немачко искуство било је ужасно. Уводити у наше институције представништво интереса значило би силно увећати погрешке и недостатке режима и стога нисмо за то.

Што се тиче установе „техничких савета", који би спремали законе, а који би се подносили на одобрење само *једном дому*, пошто би Сенат био укинут, а скупштина задржала своје атрибуције у погледу пореза и чисте политике, писац вели да би „лек био гори од болести". Па онда наводи мишљење професора Ganshof-a, с универзитета у Гану, који каже: „Један једини дом доносио би, у погледу слободе, сигурности, имовине и живота грађана, одлуке против којих не би било никакве жалбе. Једно изненадно гласање, једна демагошка мера, изгласана са неколико гласова већине, постали би обавезни".

*У деветој глави* писац одговара на питања: *Да ли концентрација економских снага не ствара опасност по државу, и да ли ова концентрација у ствари не би учинила да ефективна моћ уставних установа пређе на организације, које немају баш у виду само општи интерес? Сматрате ли да је важно да се регулишу односи државе према овим групацијама банака, пољопривредника, индустријалаца и радника, које чине данас основе наше економске моћи, али у погледу којих би ипак било добро избећи да не постану држава у држави? Можете ли учинити какве предлоге у овоме смислу?*

Да, вели писац, ова концентрација ствара више него икад опасност по државу и то стога, што је у свима земљама, нарочито преко мора, финансијска моћ прешла већим делом у руке људи надојених интернационализмом на свој начин, и који немају друге вере ни друге заставе осем оне злата. Такви људи воде државнике — најчасније и најодличније — да задовољавају њихове похлепности. Они одлучују о рату и миру, о револуцији и реакцији, допуштају да настану, да се продуже или да престану оружани сукоби, подижу или угушују револуције. Док се тако свидело Wall Street-у не би ни Виљем II. водио рат нити би Вилзон правио мир: довољно би било да је стегао или попустио конце берзе.. Моћ синдиката или трестова, великих и малих, банкарских, индустријских, пољопривредних и радничких, очевидна је а такође и њихова штетност. Шиљући у парламенат своје људе, синдикати деснице и левице ставили су целу земљу под утицај својих управљача.

Зато треба обвезати сваки трест синдикат, професионалне савезе или у опште ма какве групације, које садржавају концентрацију економских или финансијских снага, да се затворе строго у своју сферу, и забранити сваком управљачу или плаћенику ових организација да тражи политички

ANALI PFB | anali.rs

мандат, а сваком сенатору и посланику да може бити њихов члан па чак ни онда кад би се одрекао политике. Само по ту цену свршиће се са њима и излечиће се наше установе. *Незаинтересованост је основица доброг функционисања.*

Најзад, у једном post - scriptum-у писац тврди да упитник, на који је одговорио, није потпун. Да би се остварила успешна реформа, писац мисли да треба узети у обзир још једно питање: *однос парламента са шефом државе.*

Писац каже да свака озбиљно конституисана држава мора имати једнога шефа. Код нас је то Краљ. Он мора одиста бити шеф, другим речима *вођа* а не човек без важности.

Свакоме је познато да се Леополд I, наш први краљ, чија је мудрост била једна од његових врлина, те је и назван био Ментор суверена свога доба, горко жалио у својој преписци са бароном де Штокмаром, својим интимним саветником, на ограничења која су уставотворци од 1830 ставили вршењу краљевске власти. Заузети бригом да реагирају против деспотизма куће од Оранжа, и попуштајући још предрасуди од 1789 да у режиму, који је оборила револуција, гледају синтезу апсолутизма, наши очеви из 1830 године сасвим су сузили Краљеву функцију.

Леополд II исто је тако мислио, и ако то није написао ни рекао формално; било би индискретно тражити од Њ. В. Алберта Његово мишљење о томе.

Међу критикама које се подижу против скретања представничких институција са правога пута увек се чују и оне о већем или мањем ишчезавању краљевских прерогатива. Надмоћношћу парламента и злоупотребом коју су вршиле партије својим утицајем на парламенат, дошло се до тога да се скоро сасвим редуцирају ова два основна услова за вршење краљевске власти: избор и отпуштање министара и Veto или одбијање санкције у законодавној материји.

*Зар не би на против боље било да се, у место задржавања ове рђаве праксе, појачају прерогативе суверена?*

**Д-р Д. Аранђеловић**

## БЕЛЕШКЕ

**Конкурс за професора трговачког, меничног и поморског права у Загребу.** — Правни факултет у Загребу расписао је конкурс за катедру за трговачко, менично и поморско право. Кандидати се имају јавити у року од године дана од дана расписаног стечаја у Службеним новинама (писмо којим правни факултет у Загребу јавља за расписивање стечаја је од 5 јула 1929 год.), уз прилог радова, докумената и описа живота, и изјавити да ли конкуришу за положај редовног или ванредног професора или доцента.

**Julien Bonnecase,** prof. à la Faculté de Droit de l' Université de Bordeaux, **Les destinées de l' oeuvre de Demolombe au temps présent.** A propos de la thèse de doctorat de M. Jean Brissé Saint Macary: „De l' accession artificielle immobilière. Essai d' un fondement juridique", 1929, Bordeaux, 1929. Г. Julien Bonnecase познат је већ читаоцима „Архива" (између осталога, и по приказу његове студије: *La Science juridique française.* Quelques aspects fondamentaux de Léon Duguit, Paris, 1929., од стране нашега вреднога и плодног сарадника, Г. И. А. Пржића, аси-

стента Универзитета, у бр. за 25. Април о. г. „Архива", стр. 316. и 317.): он долази међу најистакнутије француске правне научнике млађе генерације. Нарочито му је важно дело: *Supplément* (2 св.) којима је допунио чувени коментар Франц. Грађ. Законика G. B Lacantinerie-a, пређ. декана Правнога Факултета у Бордо-у: *Précis de Droit civil français* (три свеске), као и *Traité de Droit commercial maritime*, 1922. (чему је претходила његова расправа: *Le Particularisme du Droit commercial maritime*. Aperçus d' ensemble sur la nature spécifique, le domaine d'application et le domaine d'interprétation du Droit commercial maritime, 1921.). У студији чији наслов смо горе исписали, Г. Bonnecase говори, поводом докторске дисертације Г. J. B. St. Macary о вештачкој акцесији код непокретних добара (припадак, пертиненција, Zubehör: чл. 551. à 555,. Франц. Грађ. Зак., §§ 186. à 189. Срп Грађ. Зак.), о судбини дела великога француског правника, Demolombe-a, декана Правнога Факултета у Caen-у, дописнога члана Франц. Академије Наука (Institut de France), а специално о судбини његовога чувеног коментара: *Cours de Code Napoléon* (од тридесет свезака од којих је последња из год. 1878.). Из ове студије Г. Bonnecase-a видимо да Demolombe не припада представницима чисте Егзегетичке Школе у Француској Праву XIX. Века, бар не у оној мери као, нпр., Merlin, Proudhon, Troplong, Toullier, Duranton, Duvergier, Marcadé, Paul Pont, Coin de Lisle. И, заиста, и ако је казао, у предговору своме коментару: „Ma devise, ma profession de foi est aussi: Le texte avant tout!..." (Моја девиза, мој програм јесте, такође: Текст пре свега), то је само *начелно*: Demolombe је имао, у великој мери, у виду и *судску праксу* (јуриспруденцију) која му је, осим логичких извођења на основу самих законских текстова, тако исто служила као елеменат при тумачењу Грађ. Законика. Док је, за време саме Егзегезе, јуриспруденција ишла за овом, дотле, са Демоломбом, почиње утицај јуриспруденције на Егзегезу. Управо, Demolombe је прелаз од овога метода, чисто рационалистичкога и логичкога тумачења закона (где се, као што је познато, води рачуна једино о *писаном* закону без обзира на закон *нeписани* који ствара живот), ка методу еволуционом (код кога се судији признаје много већа власт при тумачењу закона, наиме власт да закон може тумачити и попуњавати и аргументима изван његовога, законскога, текста тј. аргументима извученима из малочас реченога неписаног закона, *живота (вакидашњега*, који не може да чека увек док законодавна власт, чија је функција често компликована и спора, стигне да законе саобрази новим социалним потребама). Demolombe би значио, по Г.Bonnecase-у, почетак једне нове епохе у Француском Праву у којој се настојава подвргавати критици дотадашњи метод интерпретације закона, а то је опет изазвало развиће друштвених односа за које није више био довољан Наполеонов Законик. Тај преокрет односно власти судије код тумачења закона одвео је, најзад, једном основнијем и тежем питању, оном о *извору* Позитивнога Права (Закона): да ли су то *индивидуалности* (рационалистичка теорија) или *народна миса* (теорија еволуционистичка)? Прво схватање даје претежну улогу човечјем уму у облаправних појава (спиритуализирање друштва) а друго сматра друштво више као супстрат физичких закона (материализирање друштва).

Ми смо, овим додатком о власти судије и о постанку закона, хтели само да покажемо од каквих неочекиваних последица је било напуштање Школе Егзегезе у Праву и како се, када се једно начело напусти, често и не слути чему оно све може одвести. Зар је Лутер, када је, на јавном тргу, изгорео Папину булу о његовом искључењу из Цркве (екскомуникацији), после чега је изведен на суђење пред диету у Worms-у (1521. год.), могао мислити да ће његово негирање Папскога ауторитета одвести доцнијој и интелектуалној и моралној анархији у Европи? Лутер је порицао ауторитет Папи а многи од његових следбеника у овом порицању отишли су до порицања самога Божјега ауторитета, а када се тај највиши ауторитет порекне, који се онда ауторитет може одржати у људском друштву?

**Ж. М. Перић**

**Julien Bonnecase, „A la recherche du droit", „Y a-t-il un romantisme juridique" Réponse à M. le Professeur Cuche,** Librairie du Recueil Sirey, Paris, 1929. (Extrait de la *Revue trime-*

*strielle de droit civil*, № 2, avril—juin 1929, Paris).

Г. Julien Bonnecase објавио је, 1928., свој опсежан рад: *Science du Droit et Romantisme. Le conflit des conceptions juridiques en France de 1880 à l'heure actuelle* (Paris, Librairie du Recueil Sirey), који је скренуо на се пажњу и француске и стране стручне јавности (н. пр., за ову последњу в.: итал. часопис „Rivista internazionale di filosofia del diritto" енглески „The journal of comparative legislation and international law", шпански „Revista de Ciencias juridicas y sociales", белгиски „Revue de l' Université de Bruxelles", „Institut belge de Droit comparé", швајцарски „Zeitschrift für schweizerisches Recht", пољски „Czas", Кракова, немачки, Hans Reichel у: „Zentralblatt für die Juristische Praxis", Arthur Baumgarten у „Rechtsphilosophie", etc.). Њиме се позабавио и Г. Paul Cuche, проф. Универзитета у Греноблу, у чланку: *A la recherche du fondement du Droit. Y a-t-il un Romantisme juridique?* у париском познатом и признатом часопису: „Revue trimestrielle de Droit civil" (уредници проф. права на Париском Универзитету: A. Wahl, H. Capitant, E. Bartin и R. Demogue), № janver—mars, 1929., критикујући главну мисао да, у Праву, постоји у опште некакав романтизам као и још извесна тврђења Г. Bonnecase-a. На то је Г. Bonnecase одговорио у истом часопису, „Revue trimestrielle de Droit civil" (№ 2, avril—juin 1929).

Г. Cuche је, може се рећи, један критички, да не кажемо опозициони, научни дух (мада, разуме се, он има, тако исто, и дела која су више конструктивна, као, н. пр., његова ваљана књига: *Précis de procédure civile et commerciale*, Paris. 1925., у збирци: „Petits Précis Dalloz", etc.), Тако је, између осталога, Г. Cuche критиковао и *Нацрт Новога Италианскога Законика* од Enrico Ferri (Il progetto preliminare di Codice penale italiano), књ. I (libro 1.) од год. 1921., у часопису: „Revue pénitentiaire et de Droit pénal" (орган францускога научнога друштва: Société générale des Prisons et de Législation Criminelle, Paris): говорећи о усвојењу схватања Антрополошке Школе у пројекту E. Ferri-a, Г. Cuche вели да тај пројекат не представља у оној мери „триумф доктрине криминалне антропологије", као што би се то могло извести из „општега тона његовога (Ferri-евога) извештаја". „Ја сам узалуд тражио овде, примећује даље Г. Cuche, оно што би одговорило обећањима датима у почетку" (наведени часопис, год. 1921., св. Април—Јуни, стр. 301.).

Разуме се да су и такви духови не само корисни него и потребни за научни напредак, нарочито кад је критичко-опозициони менталитет спојен са научном моралношћу и објективношћу. Што је — нека нам је допуштено ово упоређење — центробежни регулатор (le régulateur centrifuge) или вентил за сигурност (la soupape de sûreté) на једној парној машини, то је добра и савесна критика у Науци и не само у њој него и у другим областима људске активности, као што је, н. пр. Књижевност и, уопште, Уметност. (Изузетак чине само религиске догме где је, код привржсника дотичне религије, релевантно веровање а не резоновање: у Религији се не резонује него верује).

Шта је то *романтизам у Праву?* Питање је спорно, као и питање: шта је то романтизам у Уметности а, специјално, у Књижевности. То питање слично је мало питању: шта је то *време?* На њега Св. Августин одговара овако: „Кад ме не питаш знам; кад ме упиташ, не знам" (навод по Михаилу Петровићу, *Време у алегорији, метафорама и афоризмима*, у „Летопису Матице Српске", Јули—Август—Септембар, 1927., Нови Сад, стр. 185.). Од прилике тако би се могло рећи за романтизам у опште а, појединачно, и за романтизам у Праву: знамо шта је романтизам али не знамо да га дефинишемо. Случај сличан осећају који не умемо да изразимо. Има, дакле, не само осећаја него и идеја које не умемо да искажемо. Може бити то је зато што, и у првом и у другом случају, нисмо на чисто ни са осећајем ни са идејом, и једно и друго код нас је тек у рађању: када се сасвим роди, развије и сазре, осећај одн. идеја моћи ће се онда и изразити. Ако не можемо, како вели Св. Августин, да *кажемо* шта је то време, мада *знамо* шта је оно, то је, можда, стога што није истина да знамо шта је време, другим речима зато што та идеја код човека није још јасна ни зрела, иначе зашто је не би могао исказати? Када идеја о времену буде код човека потпуно развијена, онда ће је он умети и исказати, умеће се *дефинисати* време. Али, питање је само да ли ће икада ум човечји

доћи, у својој еволуцији, до тога степена да ће он сасвим савладати идеју о времену т.ј. схватити шта је то време [одн простор]?

Г. J. Bonnecase одговара Г. Cuche-у да је нетачно да не постоји романтизам у Праву, он постоји, по Г. Bonnecase-у, несумњиво, и не само то него да је Право овде различно од Књижевности (Уметности) која је преживела прилично давно доба романтизма (он је био у јеку у почетку XIX. Веку), док у Праву романтизам непрестано постоји и, како изгледа, биће га увек. Само, опет за разлику од Књижевности (Уметности) где романтизам означава једну епоху у којој је он био скоро једини правац и тежња, док није дошао реализам (од кога је натурализам Е. Золе био најизразитије издање, пароксизам његов), романтизам у Праву иде заједно са романтизмом, допуњујући се са њим.

Да он није измислио романтизам у Праву, као што му приговара Г. Cuche, Г. Bonnecase наводи радове других аутора, раније од његових, наиме: Bourges, *Le romantisme juridique.* Synthèse traditionnelle du droit; critique des idées modernes, 1922., Carl Schmidt, проф. Универзитета у Бону (Немачка), *Romantimse politique*, 1919. (француски превод према 2-ом издању, од Pierre-a Lim-a, 1928.), Pierre Lacroix, *Essai sur le mysticisme juridique*, 1924., Ernest Seillière, *Pour le centenaire du Romantisme*, 1927., Joussain, *Romantisme et politique*, 1924. Г. Bonnecase додаје још да и Г. G. Ripert, проф. Права на Универзитету у Паризу, у својој студији: *Abus ou relativité des droits. A propos de l' ouvrage de M. Josserand* (— проф. Универзитета и истакнути француски правник: в., н.пр., његову изврсну студију: *Essai sur la propriété collective* у „Le Code civil. — 1804-1904. — Livre du Centenaire. Tome premier. Paris, 1904., стр. 357. à 379.), extrait de la „Revue critique", 1929., признаје постојање романтизма у Праву, мада он одбацује сам израз: „la romantisme juridique". (Видети, у вези са овим, и познато дело Pierre-a Lasserre-a: Le romantisme français. Essai sur la révolution dans les sentiments et dans les idées au XIXe siècle, édition de 1919., Paris).

Ми ћемо приметити од своје стране да је, у дневном реду (tractanda) на II. Конгресу пољских правника одржанога од 29. Септембра до 2. Октобра ове године у Варшави, била и расправа Г. Др. Ладислава Леополда Јаворскога, професора Грађ. Права на Универзитету у Кракови, са темом: *Le Romantisme dans le Droit*, расправа која је већ изишла у пољском правном часопису: „Przeglad Polski ustawodawstwa cywilnego i kriminalnego", штампаном на француском језику („Revue polonaise de législation civile et criminale", наслов после наслова пољскога), tom II (vol. II) 1929, Warszawa (Varsovie), стр. 4. à 10.

Ако пођемо од дефиниције романтизма у Књижевности (Уметности), а она је „у надмоћности осећајности и уображења над разумом т.ј. у индивидуализму" („Ce qui caractérise essentiellement le romantisme, кажу француски писци, c' est la prédominance de la sensibilité et de l' imagination: en un mot l' individualisme"), онда ћемо рећи да је правни романтизам такав законодавни рад где преовлађује *осећај*, према резоновању. (Дакле, овде није реч о *примени закона* где, разуме се, не само не може преовлађивати осећај него где њему у опште нема места: судија тумачи закон помоћу интерпретационих правила где се оперише логиком т.ј. разумом а не осећајима). Остављајући на страну питање о тачности ових дефиниција, рећи ћемо да, несумњиво, код законодавца врло често осећај игра велику улогу. Интересантно је овде навести речи Г. Bonnecase-а из његовога одговора Г. Cuche-у: „Али баш зато што при изради правних правила треба имати у виду природу човечју у њеној целокупној битности, правни романтизам побеђује делимично правни класицизам. Према формули којом се служе *Уџбеници о философији*, човек је специфично, и пре свега, једно биће „умешено од осећаја" („pétri de sentiments"). Овде треба подсетити на народни афоризам: „Живот је, што се тиче осећаја, једно дуготрајно мучење чије је оруђе Право". Треба, дакле, да Право ублажава оно што би могли имати претерано подаци апстрактнога разума. Осећању има места у ономе што ми називамо општи (експериментални) елементи Права. Велики број најдрагоценијих реформа нашега времена произишао је из осећаја, било да је реч о реформама названим друштвеним, јер имају за сврху олакшање судбине невољних, невољних природно или имовно, било да је реч о реформама породичнога реда" (стр. 22.).

Међутим, законодавац мора водити рачуна и о стварнима (реалним) чињеницама које често онемогућавају, бар у датоме тренутку, да се уведу установе саобразне осећајима правичности и човечности; другим речима, законодавац мора, једновремено, бити и *идеалист* и *реалист*. У поступању (modus procedendi), он је *рационалист*, то јест он ради *умом* који ће му показати колико, с погледом на немилосрдну *стварност* (а то је домен физичких закона у друштвеним односима), може дати маха и *осећајима* (домен *духовнога* а, специално, *душевнога* у социалним појавима). На тај начин, људски (државни) закони развијају се (еволуирају) једном *резултантом* одређеном учинком (дејством) тих двају чинилаца, стварношћу и осећајима, они су једна *синтеза* тога њиховога узајамнога и једновременога дејства, онако како само ми већ имали прилике то изложити у ранијим својим чланцима (н. пр. у чланку: *Des suites d' un abus de la théorie des analogies*, објављеном у „La Revue Mensuelle", Genève, 1920.). И у колико човек више друштвеним појавима даје карактер духовних појава, у толико ће се законодавац моћи више руководити, у својој законодавној акцији, *осећајима*. И у колико ови последњи буду ближе Хришћанском Учењу, у толико ће се и друштвени односи више кретати у правцу једнакости, браства и мира међу људима.

**Ж. М. Перић.**

**D-r Richard Schott,** o. ö. Professor in Breslau, **Europäichischer Arbeitsvertragsrecht** unter Mitwirkuug in-und ausiändischer Gelehrten von Erich Molitor, a. ö. Professor in Leipzig, Hans Carl Nipperdey, a. ö. Professor in Köln, Richard Schott, o. ö. Professor in Breslau. **2. Teil** (Albanien, Bulgarien Čechoslovakei, Estland, Finnland, Litauen, Memel, Polen, Rumänien, Russland, Südslavien, Ungarn). Marburg in Hessen. N. G. Elwert'sche Verlagsbuchandlung, G. Braun, 1929., стр. 618. Издање збирке: „Arbeiten zum Handels —, Gewerbe — und Landwirtschaftsrecht", herausgegeben von Prof. D-r Ernst Heymann, Berlin, Nr. 50. Овај, 2., део Европскога Права односно уговора о раду изишао је под редакцијом проф. Др-а Р. Шота и редактор га је посветио „Dem Osteuropa — Institut in Breslan ohne dessen Mitwirkung die Vollendung dieses Teiles des Werkes nicht möglich gewesen wäre...". Да приметимо да је Osteuropa-Institut у Бреслави једно познато и корисно научно друштво које се, као што се то види из самога његовога имена, специално бави законодавством Источних Европских Држава. Друштво има и свој, врло угледан и врло добро уређен, часопис: „Zeitschrift für Ostrecht" (раније се часопис звао: „Zeitschrift für osteuropäisches Recht", а откада се, 1927 год., спојио са берлинским часописом. „Ostrecht", Monatsschrift für das Recht der osteuropäischen Staaten, herausgegeben von D-r Heinrich Freund, Dr. Erwin Loewenfeld и D-r Udo Rukser, Rechtsanwälten in Berlin, од тада носи горње име као компромис између двају заинтересованих уредништава. Уредници су часописа сада мало час поменути берлински адвокати и: проф. Университета у Бреслави, D-r R. Schott и D-r Fr. Schöndorf, као и A. v. Bochmann, ehem. Rechtsanwalt i. Riga и E. Warschauer, Oberl. Ger Rat). Институт издаје часопис: „In Gemeinschaft mit der Deutschen Gesellschaft zum Studium Osteuropas", једанпут месечно (Цена: 80 R. M. годишње). Издавачка књижарница: Carl Heymann, Berlin, W. 8., Mauerstrasse 44. (чији је заступник за Југославију књижарница Фрање Баха, Кнез Михаилова улица, Бр. 8., Београд) И по овим подацима може се судити са коликом активношћу немачки правници прате развој целокупнога законодавства на Европском Истоку тј. у главном Словенскога Законодавства. То они чине, разуме се, и зато што су им Словени суседи и што, наравно, њихов животни интерес захтева да познају добро своје суседе. Али, на сваки начин, то испитивање, од стране Немаца, законодавпога рада Словена значи и то да Немци цене и Словенску Културу — онако исто као што и Словене високо мисле о Култури Немачкога Народа. А такво њихово узајамно (међусобно) мишљење много више ће, бесумње, допринети светском миру него епитети: „Хуни и варвари" којима су Словени и Немци обилато квалификовали једне друге у току Рата од. 1914. — 1918.

**Ж. М. Перић**

*Д-р Хуго Верк*: **Примери за практичну примену грађанског поступка.** — На изради новог законика о поступку судском у грађанским пар-

Arhiv SB | anali.rs

ницама активно је и успешно сарађивао и Г. Др. Хуго Верк, адвокат у Загребу. Али Г. Верк је дуже времена био и судија и адвокат у Далмацији, где је у примени и сада изворник нашег новог законика, аустријски грађански судски поступак. То му је дало могућности да у пракси примењује изворник нашег новог законика о судском поступку у грађан ким парницама. Располажући на тај начин потребним познавањем прописа нашег новог законика, Г. Верк се одлучио да изда „Примере за практичну примену грађанског парничног поступка", у којему ће делу, у протумаченим примерима, бити приказан цео течај грађанског парничног поступка у свим његовим установама. За сваки процесни чин у редовном поступку као и у његовим нарочитим врстама биће по један, према потреби и више примера одговарајућих поднесака, од тужбе до правних лекова и обновљења поступка. Сваки ће пример бити објашњен на основу односних законских прописа а, уколико природа оваквог радње то допушта, узеће се при том у обзир и правна књига и јудикатура.

Ово ће дело изићи посебно латиницом и ћирилицом. Да би знао број примерака дела, које мисли штампати, писац позива на пријаву за набавку дела, на његову адресу, Загреб, Вилзонов Трг, бр. 9/II. Читаоци „Архива" требало би и у сопственом интересу да пријавом омогуће излазак овога дела, састављеног од несумњиво стручног писца, у толико пре што цена његова, према обећању пишчевом, „ни у којем случају неће бити већа од оне која се редовно тражи за оваква издања" и што ће се књига моћи набавити и на отплату.

**Д-р Д. Ар.**

*Dr. Julius Magnus*, **Die deutsche Rechtsanwaltschaft**, *Berlin, 1929, Verlag W. Moeser Buchhandlung, Leipzig*, стр 1—536. — Ова је књига посвећена прослави педесетогодишњице постојања слободне адвокатуре у Немачкој. У њој је изложено како се адвокатура развијала у појединим државама на целоме земноме шару. Поред тога има у њој расправа професора Wenger-a „О адвокатури у римском праву" и „О адвокатури у немачком праву" од професора von Schwerin-a, а поред тога и два прилога „О женском адвокату" од Др-а Маргарете фон Ерфа и „О међународној адвокатури" од Др-а Хермана Века

Писци су се трудили, представљајући развој адвокатуре у својој држави, да дају живу слику фактичког положаја, у коме се адвокатски сталеж налази. О нашој земљи реферисао је професор Универзитета Живојин Перић у једној расправи од 11 страна. Г. Перић је прво изложио какво је законодавство у нашој Краљевини вредело до доношења новога закона о адвокатима од 17 марта 1929 односно од 28 новембра 1928 године. За тим је у кратко изложио одредбе новога закона о адвокатима.

Занимљива је расправа о адвокатури у римском праву. Из ње видимо кроз какве је мене пролазила ова институција у огромној римској држави од бесплатног саветовања праву вичних људи до хонорисаног адвоката. Такође и оне о адвокатури у немачком праву, и о женском адвокату. У овој последњој расправи налазимо интересантне описе о тешкоћама. кроз које је жена пролазила у борби за задобијање права на адвокатуру. У деведесетим годинама прошлог века биле су женскиње допуштене универзитетске студије у Уједињеним Државама, Енглеској, Француској, Италији, Шпанији, Шведској и неким кантонима Швајцарске. Женскиње се тешко пробијало до адвокатуре, у Немачкој нарочито, где је оно тек 1908 године добило право да студира на универзитету права. Против жене адвоката били су и владе и судије и адвокати. Право на адвокатуру добиле су женске у Немачкој тек законом од 11 јуна 1922 године. Али у Немачкој има мало жена у адвокатури. У Берлину на 3000 мушких само 8 женских, у Минхену на 700 мушких само 4 женских. Иначе је одношај између мушких и женских адвоката и према судовима сасвим добар. Описано је даље како стоји са женском адвокатуром и у другим земљама.

**Д-р Д. Ар.**

*Dr Božidar Adžija*, **Od Platona do Marksa**. Razvoj socijološke ideje: Zagreb, Edicije „Socijalne Misli", knjiga 2 1929; 120 стр.

После једног увода у коме се извињава што је предузео тако замашан преглед огромног периода од преко две хиљаде и две стотине година, пи-

Arhiv Pravnog fakulteta.rs

сац покушава да објасни појам социологије и даде једну задовољавајућу дефиницију. Штета је што одмах затим није рекао које све гране друштвеног живота подвргава социологија своме методу. (Јер је социологија више синтеза или начин посматрања и метод него права научна дисциплина!) Не видимо каква је нужда била да се овде говори о „споровима о социологији", као ни о „полазној тачци социолошког истраживања". А још мање разумемо зашто се после свега овога излаже „циљ и значење социологије". Тек после ових уводних расматрања, која су узела 30 страна, долазимо на преглед „развоја социолошког назирања" који испуњује остатак књиге, с тим да се самом Марксу посвети последњих 30 страна, а свима мислиоцима „од Платона до Маркса" свега 60. Методолошки, књига је зацело слабо замишљена и још слабије изведена.

Писцу нису недостајали узори ове врсте у страној, нарочито немачкој књижевности. Он је навео на крају књиге једну врло обилату литературу И ако је он све ово прочитао, онда суд о његовој књизи мора бити још оштрији. Мајстори чија имена су онде побројана заслужују боље тумачење и лепше резимирање њихова излагања. Ми се не осврћемо више на саму садржину дела, јер код ове врсте књига најважнији је начин излагања, нарочито кад и сам писац не претендује да доноси нове погледе. Ми бисмо више волели да је г. Аџија поменуо мањи број мислилаца, а да је већу пажњу обратио на оно што је у њиховој мисли главно за филизофију историје. Јер оно што писац даје овде није никакав развој социолошке идеје, већ просто сумаран преглед разних тумачења историје. У том погледу прилично нервира то што је Старом Веку посветио свега пет страница а Средњем — три као и то што се код француских мислиоца [Монтескије, Сен Симон, Конт] задржао само на спољашњим и споредним детаљима не улазећи у суштину њиховога тумачења историје.

У нашој примитивној и оскудној средини добит је свака штампана ствар, осим кад шири неистине и заблуде. Али је ипак страшан доказ несолидности што више волимо да рђаво препричимо него да добро преведемо једну једину књигу. Као да је срамота превести. У књизи г. Аџије нема грубих нетачности. Основна линија је добро повучена, зато ће његова књижица можда користити онима који ништа не знају о овим стварима. Наслов је ту да их привуче, а и поднаслов, у пркос пишчевој примедби да је социологија „најнесимпатичнија наука".

**Д. С. Ј.**

**Судска пракса за 1928. годину** уредио *Србислав М. Ковачевић*, судија Касационог Суда у Београду, Београд, 1929 година, штампарија Ив. Чоловића и Ж. Мацаревића (Макензијева 3), стр. I — XV + 1 — 699, *Додатак* (упоредни преглед Кривичног Казненог Законика за Краљевину Србију од 29. марта 1860. год. и Кривичног Законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од 27. јануара 1929. год., стр. 1—31) и Регистар ст. I—XI. — Цена 120 динара.

Ево појаве већ четвртог годишњака ове збирке судске праксе Београдског Касационог Суда, која је сређена по систематици нашег позитивног законодавства. И као што смо то већ прошле године са највећим задовољством констатовали у Архиву да је трећа књига ове збирке г. Србислава Ковачевића један неоспорно велики и важан напредак у бележењу судске праксе на правном подручју Београдског Касационог Суда т. ј. предратне Краљевине Србије и њеном сналажењу, тако — са још већим задовољством — овде подвлачимо да је овај четврти годишњак г. Ковачевића по својој техничкој опреми, по богатству забележених случајева (овде 573, укупно до сада у све четири књиге око 2400 одлука) и по сигурности одабирања онога што је ушло у збирку — један још већи напредак и још веће задужење правне науке према ономе што смо добили збирком г. Ковачевића, коју нам је дао прошле године. Једно огромно и сигурно искуство, које је уредник „Судске праксе" стекао у своме раду прирећујући прва три годишњака ове своје збирке, показало се позитивно ове године на општу корист свих оних правника који се служе и који се морају служити јудикатуром. Сигурност г. Ковачевића у одабирању случајева пружа највеће олакшање у томе да би сви они којих се то тиче могли уочити разлике у гледиштима, а тиме и погрешке, нижих судова и Касационог Суда. Сре-

ћеност одлука по законској систематици олакшава практичарима да се врло брзо снађу у пракси, помоћу ове збирке, при тумачењу и критиковању примене законских прописа и да се са великом сигурношћу оријентишу о гледишту судова на право значење појединих правних прописа. Судије ће њеном помоћу несумњиво у наведеним разлозима и виших и нижих судова наћи потребно разјашњење правога смисла законског прописа, и тако ће се лакше одлучити у конкретним случајевима о његовој примени, избегавајући сваку могућу заблуду. Зато је сигурно да ни пракса ни наука на пољу оних судских дисциплина нашега права које се овде третирају (казнени законик, војни каз. законик, закон о штампи, закон о заштити јавне безбедности, кривични судски поступак, војни кривични судски поступак, грађански законик, трговачки законик, грађански судски поступак, стецишни поступак, закон о устројству трговачког суда, уредба о убрзању рада, закон о таксама и т. д.) не могу више опстати без ове збирке. То је једна констатација, коју овде чинимо и подвлачимо, необично задовољни што и ми на правном подручју у Србији добијамо, благодарећи г. Србиславу Ковачевићу, једну одличну збирку која се код нас већ годинама очекивала са нестрпљењем.

Али поред свега тога нека нам се не замери, што опет и ове године приказујући ову збирку узимамо слободу да поново подвучемо неке напомене, које [и ако у главном сличне онима, које смо већ једном навели у „Архив"-у за септембар 1928. године, стр. 246—248] ипак верујемо, могу прилично користити да ова ваљана збирка постане у току времена још боља.

I Подвлачимо поново да је најглавнији недостатак збирке г. Ковачевића то што она доноси судске одлуке у изводу. Та појава не само да прилично смета сигурном оријентисању свакога онога ко има потребе да се служи збирком, већ чак то врло често и наученога правника може одводити у заблуду. Одлуке наведене у изводу не пружају нам довољно потребне гарантије, јер онај ко их тако консултује, он ће врло често бити недовољно или чак у опште необавештен о фактичким моментима пресуђеног случаја, а ти фактички моменти (то је свакоме држимо јасно)то су они елементи који при пресуђењу најјаче одлучују судију. Упоређујући разне одлуке јуриспруденције француских судова увидели смо да збиља разнолики фактички моменти врло много утичу на правно резоновање и у иначе скоро идентичним случајевима доводе до неједнаког пресуђења ствари.

II Понављамо да је такође недовољно и то што се ова збирка увек ограничава само на одлуке нашег *Касационог Суда*, и ако ми (а то је врло рђаво) у нашем законодавству знамо да се велики број спорова, често од великог практичног значаја, завршава пред Апелационим Судовима, те би тек тако допуњена збирка с правом носила име „Судска пракса".

III Можда се може рећи да је технички боље што ова збирка представља један годишњак, али и поред тога уверени смо да је за праксу њено годишње издавање врло непотпуно и непрактично. Било би свакако много корисније и боље кад би и ми могли имати свој недељни Dalloz или Sirey или некакав повремени Juristische Zeitschrift, који би омогућио да се сваке недеље пуштају у циркулацију најновије судске одлуке. Практичари код нас би ту појаву, сигурни смо, врло добро поздравили јер би на тај начин они били доведни у могућност да буду у току ствари. Тиме се ни мало не би ишло на уштрб ове лепе систематике, коју нам пружа г. Ковачевић, јер би такав часопис могао с времена на време или на крају сваке године добити један тачан и сигуран регистар с једне стране по материји а с друге и по систематици коју је дало наше позитивно законодавство. То би убрзало сазнавање одлука, и не би се морале читаву годину дана понављати исте грешке. Мислимо да би г. Србислав Ковачевић био најквалификованији да промисли о покретању једног таквог повременог, евентуално недељног, листа судске праксе наших судова.

Ипак, апстрахујући све ове наше добронамерне напомене pro futuro, задржавајући се само на стварности наших прилика и на садашњости ми са задовољством завршавамо једном сигурном констатацијом да је ова четврта збирка „Судске Праксе" г. Србислава Ковачевића најбољи досада издати зборник српске јуриспруденције, који смо икада имали.

**Д-р Милан Ф. Бартош**

# НОВЕ КЊИГЕ

*Д-р Реља Ј. Поповић*, **Ропство у римском праву.** (Отштампано из „Архива за правне и друштвене науке" књига XVIII бр. 6 за јуни 1929.) Београд, 1920. стр. 24.

*Д-р Мирко М. Косић*, **Савремени економско-политички правци** особито у средњој Европи. Нови Сад 1929. стр. 66.

*Д-р Жарко Миладиновић*, **Парламентарно право интерпелације.** Рукопис исправио, допунио и издао Др. Миливој Миладиновић. Суботица 1929. стр. 88.

*D-r Mihajlo Lanović*, **Pivatno pravo tripartita.** Za nastavne potrebe pravničkog fakulteta priredio — — Zagreb 1929. str. 429.

*Д-р Александар В. Соловјев*, **Повеље Манастира Св. Николе Мрачког.** Прештампано из Прилога за књижевност, историју и језик и фолклор — књ. IX, св. 1—2 1929 год. стр. 1—18).

*Mirko Kus. Nikolajev*, **Sociologija milieua,** Izdanje Biblioteke Bankarstva u Zagrebu 1929 str. 53. cena 35 din.

*D-r France Goršič*, **Župani in knezi v jugoslavenski pravni zgodovini.** Ponatis iz „Časopisa za zgodovino in narodopisje" 1-1929. str. 34.

*Vitomir Korać*, **Povjest Radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji,** knjiga prva. Izdala Radnička Komora za Hrvatsku i Slavoniju. Zagreb 1929. str. 286.

*D-r Milan Ivšić*, **Ekonomski i politički parlamenat** kao rešenje krize parlamentarizma. (Preštampano iz „Mjesečnika") Zagreb 1929. str. 22.

*Живојин М. Пауновић*, **Историја Балканских Пошта.** (Прештампано из Поштанског календара за 1930 год.) стр. 28,

*Д-р Филарет Гранић*, **Приватноправни положај монаха** у грчким областима позноримске империје у V и VI веку. (Оштампано из „Гласника скопског научног друштва, књ. V). Скопље 1929.

*Мићип М. Pавићевић*, **Kralj Nikolin Portret.** Iz memoara pisanih 1916. Zagreb 1929. str. 16.

*Danubiensis*, **Данашња Немачка и одговорност за светски рат.** Београд 1929. стр. 28,

*D-r Branislav Dimitrijević*, **Politička Ekonomija.** Druga Knjiga prvi deo: Agrarna politika [Nauka o poljodelstvu] Izdanje Jugoslovenske štampe d. d. Zagreb 1929. str. 189.

**Priručnik parbenog postupka kod crkvenih ženidbenih sudova** *priredio A. Curinaldi D. J.* Izdanje Hrvatske Knjižare. Split 1930. str. 224, cena: broširan 80 din. vezan 100 din.

*Д-р Душан Недељковић*, **Философија Франье Петрића (Francisca Patrilija).** Издање Библиотеке Народног универзитета у Београду, св. 15. стр. 23. цена 2·50 дин.

А. В. Маклецовъ, **Уменьшенная вмѣняемость въ проектѣ уголовнаго уложенія королевства С. Х. С.** Издање Руског научног института у Београду 1929. стр. 7.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

# АРХИВ

## ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО 25. Децембар 1929. КЊИГА XIX (XXXVI) Бр. 6


# ХОБЕС И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА НАУКУ О ДРЖАВИ

1.

Навршило се већ 250 година од Хобесове смрти (1679-1929). Овим поводом поново се поставља питање не само о томе, шта је он значио за своје доба, него такође и о томе, шта је он унео у науку о држави и да ли се његов утицај осећа још сада.

Да би се могло одговорити на ово питање пре свега неопходно је одрећи се схватања да Хобес тобож није био научник, него политичар, и да је публицистика основан мотив његових дела. Њега обично сматрају искључиво за бранитеља неограничене краљевске власти у бурно доба енглеских револуција. У томе га је смислу Русо упоредио чак са крвожедним Калигулом[1]) Међутим Хобес је за живота био приморан, да бега не само од републиканаца, него и од монархиста. Године 1652 један је енглески ројалист писао другоме да „су сви честити људи, поштоваоци монархије, врло задовољни, пошто је краљ најзад отерао овог оца атеистâ мистер Хобеса"[2]) У ствари онако исто, као Аристотел или Макиавели, Хобес је био редак тип чистог теоретичара, који је гајио искључиво научни интерес према држави и свима политичким трзавицама. Он се појавио на свет као недоношче пошто се његова мајка уплашила због појаве „непобедиве" шпанске армаде код енглеских обала (године 1588). И као што се он изразио у својој аутобиографији, она је родила поред њега још једног близнаца наиме страх.[3]) Овај близнац није никад напуштао Хобеса, чији је живот протекао усред револуционог и рестаурационог терора. Али као прави научник Хобес је проучавао и тога немилог сапутника свога живота и дошао је до закључка да је баш страх главни покретач дру-

[1]) Le raisonnement de ce Caligula (que les rois étoient des dieux, ou que les peuples étoient des bêtes) revient à celui de Hobbes (Du contrat social, L. I, Ch. II).

[2]) F. Tônies, Hobbes Leben und Lehre, Stuttgart, 1896, 44.

[3]) Atque metum tantum concepit tunc mea mater, Ut pareret geminos, meque metumque simul. (Vita carmine expressa).

ANALI PFB | anali.rs

штвеног живота.[4]) Према изразу Морхофа Хобес је живео ван друштва.[5]) Као Спиноза он је изучавао, анализирао, правио конструкције тамо, где су други људи делали и борили се, волели или мрзели.

У овим случајевима, кад се Хобес признаје за правог научника, често пута његове научне тежње тумаче се потпуно погрешно. Тако например Конт га је назвао „правим оцем метафизике",[6]) и ако је Хобес био одлучан позитивиста. Према мишљењу Гумпловића[7]) Хобес је био добар стручњак у природним наукама и метафизици, али потпуно слеп у разумевању државе и друштва. Међутим већ су савременици исмевали[8]) Хобесове физичке хипотезе као например ону да је узрок грома тресак залеђених облака.[9]) Хобес није био физичар, него физициста. То значи да се он није бавио специјалним загонеткама физичких наука, него је тежио да пренесе појмове и методе физичких наука у хуманитарне науке и нарочито у теорију друштва и државе. Баш у томе се састоји његова оригиналност и његов научни значај. Двеста година пре Конта он је поставио питање о социалној физици[10]) То значи да је Хобес покушавао продужити дело Кеплера, Галилеја и Њутона и потчинити човека и његово друштво механичком схватању света. Исти задатак поставио је себи и Декарт, који је калемио на физичком стаблу психолошке и социолошке гране, изучавао човечију душу „као неки духовни аутомат".[11]) и сматрао Хобеса за свога научног супарника.[12]) Завршну реч у овом правцу казао је Спиноза.

Оно ново, што је Хобес дао у науци о држави, изазвано је баш тим физицизмом. Само у вези са њиме ми можемо да тачно схватимо Хобесов утицај на ову науку. Овај се утицај састоји у томе, што је Хобес увео конструктивну методу, механичко схватање државног живота и оно, што се сада зове етатизам.

---

[4]) De cive I, 2; V, 12.

[5]) Polyhistor literarius, philosophicus et practicus, editio tertia, Lubecae, 1732, II, 117: vivebat sapiebatque sibi quasi extra societatem.

[6]) Cours de philosophie positive, quatrième édition, V, 499.

[7]) Geschichte der Staatstheorien, Innsbruck, 1905, 199.

[8]) Cumberland, De legibus naturae, Cap. II, § 2.

[9]) Problemata physica, Cap. VI.

[10]) О њој види пишчево истраживање "Проблема соціалной физики въ XVII столѣтій", I, 1910, II, 1917.

[11]) Tractatus de intellectus emendatione: quasi aliquod automa spirituale.

[12]) Лајбниц је писао: M. des Cartes avoit quelque jalousie de la reputation de M. Hobbes qu 'il consideroit comme un concourant dans la fondation d'une nouvelle philosophie (Gerhardt, IV, 320).

ANALI PFB | anali.rs

2.

Хобесова конструктивна метода била је природна последица његовог физицизма, чији је био узор рационална механика. Гносеологија рационализма састоји се у уверењу да се истина не налази у чулним утисцима, који варају, нити у променљивим историјским догађајима, него у умовању. Али за разлику од ранијег и познијег рационализма са његовим идеалним системима, који се не само стварно, него ни начелно нису подударали са стварношћу, рационална је механика тежила да се помоћу умовања ориентише у стварности. И то јој је пошло за руком. Тако например да би се познао однос наше земље према сунцу Коперник је престао да верује чулним утисцима и помоћу умовања склопио је неки други свет. Али баш овај производ његовог умовања, наиме хелиоцентрични свет, био је права стварност и потврђивао се фактима. Тако исто и Галилеј је логички претходно одредио закон пада тела и тек доцније испитао је овај закон, бацајући разноврсне ствари са Пизанске куле. И оглед је сјајно потврдио умовање. На тај је начин постала нова теорија стварности. Није права стварност оно, што се види, него оно, што се подудара са разумом. Другим речима већ у XVII столећу готова је била Хегелова формула: све разумно је стварно и све стварно је разумно.

Како се може да позна ова разумна стварност? Одговор је дао Декарт: помоћу интуиције и дедукције.[13]) Ова интуиција се није узимала у смислу посматрања телесним оком спољашњег изгледа ствари, него као „духовно расматрање"[14]) или „логика уображења"[15]), код које увек присутна[16]) очигледност добија се „демонстрацијом", која као у геометрији у исто доба и доказује и показује. Такве су демонстрације „очи памети", којима она посматра ствари.[17]) Према томе знати једну ствар значи познати њу помоћу демонстрације.[18]) А најбољи је начин демонстрације конструкција, la construction de la chose mêsme[19]) Баш зато се

[13]) Regulae ad directionem ingenii: nullam scientiam haberi posse nisi per mentis intuitum vel deductionem.

[14]) Opuscules et fragments inédits de Leibniz, Paris, 1903, 45: anim intuitus.

[15]) Ib., 348: logica imaginationis.

[16]) Regulae ad directionem ingenii: praesens evidentia.

[17]) Spinoza, Ethica, Pars V, propositio XXIII, Scholium: mentis enim oculi, quibus res videt observatque, sunt ipsae demonstrationes.

[18]) Erhard Weigel, Analysis Aristotelica ex Euclide restituta, 124.

[19]) La logique ou l'art de penser, IV Partie, Chap. VIII.

ANALI PFB Lanali.rs

геометрија онда сматрала за узор научног истраживања и за „врсту свеопште науке“[20]): у њој се врши „очигледна конструкција“.[21]) Таквом се конструкцијом познаје не само суштина предмета, него и његов постанак. Без помоћи чула или ма каквих справа[22]) ми можемо конструисати постанак геометријских површина и тела. Круг постаје кретањем линије, у којој је један крај непомичан. И као што је објашњавао Спиноза,[23]) у таквом се постанку налази „узрок“ круга. Исти је Спиноза објашњавао постанак кугле кретањем полукруга око центра. Према сопственом признању Декарт је познао стварност на тај начин, што је напустио њено обично схватање и замислио потпуно нови свет у уображеном простору.[24])

На тај начин, као што је то чинио Спиноза, помоћу геометријске методе „демонстрирао се“ не само поредак и веза идеја (ordo et connexio idearum), него још и поредак и веза ствари (ordo et connexio rerum). Објаснити једну ствар помоћу такве методе није више значило пронаћи њену метафизичку „есенцију“ или „форму“, која се разумевала као нека тајанствена сила, која формира ствар (causa formalis, spiritus rector.) То је значило познати „фигуру“, облик ствари[25]). Фигура потискује форму.[26]) И „односи“ потискују предмете. „Све су истине само односи“, објашњавао је Малбранш[27]).

Све горе наведене методолошке назоре потпуно је прихватио и Хобес. Он је био убеђени присталица рационализма.[28]) Напредак модерне науке он је приписивао геометријској методи.[29])

---

[20]) Malebranche, Recherche de la vérité, L. VI, I Partie, Chap. IV.

[21]) Borelli, Euclides restitutus, Pisis, 1658, 2: evidens constructio.

[22]) Cumberland, De legibus naturae, Editio tertia, Lübecae et Francofurti 1694, Cap. IV, § 4: nec sensuum nec instrumentorum ope.

[23]) Tractatus de intellectus emendatione.

[24]) Discours de la méthode.

[25]) Regulae ad directionem ingenii, Regula III: quod attinet ad figuras... per illas solas rerum omnium ideae fingi possunt. Морооф је писао о Декартовој философији: tota illa Doctrina fundata est super figuris (Polyhistor, II, 12).

[26]) Малбранш је објашњавао: le miel est sans doute miel par sa forme et c'est ainsi qu'il diffère essentiellement du sel; mais cette forme ou cette différence essentielle ne consiste que dans la différente configuration de ses parties (Recherche de la vérité, L. I, Ch. XVI).

[27]) Recherche de la vérité, L. VI, I Partie, Ch. V.

[28]) De corpore, I, I, 8: quae recta ratiocinatione cognoscuntur, ea falsa aut dubia esse non possunt.

[29]) De cive, Epistola dedicatoria: quuicquid denique hodiernum tempus a prisca barbarie distinguit, totum fere beneficium est geometriae.

ANALI PFB Lanalirs

Он је био занет демонстрацијом и то таквом, која конструише постанак ствари.[30]) Зато је геометрија скоро једина срећена наука,[31]) што је она демонстративна. А она је демонстративна зато, што ми конструишемо фигуре.[32]) Само у дефиницијама налазе се принципи.[33]) Али права је дефиниција конструкција и то таква, у којој се садржи постанак ствари, онако исто као што се постанак круга садржи у његовој конструкцији помоћу кретања праве линије у простору.[34]) Према томе Хобес је сматрао за задатак филозофије конструктивно успостављање ствари.[35]) На место варварских, као што се он изражавао, „форама" и „есенција"[36]) он је поставио геометријске фигуре.

У предговору своје књиге De cive Хобес прославља вештину, са којом су геометри „обрадили своју провинцију" и жали се да нису морални филозофи учинили исто у својој области. Његова теорија о држави сачињава покушај да се ова празнина попуни. Као што он сâм објашњава, ова је теорија конструктивна. Он је у својој мисли раставио државу на саставне делове[37]) и после тога саставио ове делове и то на тај начин да би се конструисао и постанак државе. Такав је смисао његове дефиниције државе као лица, чија се воља, састављена од уговора многих људи, мора да сматра за вољу свију њих.[38]) Државна личност нема овде смисла живог организма са мистичним телом (corpus mysticum) и тајанственим духом, него једног чисто конструктивног појма. У колико је лице човек, у толико је држава као лице вештачки човек (homo artificialis), који се са-

[30]) De corpore, I, VI, 13: finis demonstrandi est causarum et generationis rerum scientia. Ib. III, XX: demonstratio... non est, quae non est scientifica. Scientifica autem non est, nisi quae ex cognitione procedit causarum quibus constructio problematis efficitur.

[31]) Leviathan, IV: geometria sola fere est scientia accurata.

[32]) De homine, X, S: itaque ob hanc rem, quod figuras nos ipsi creamus contigit geometriam haberi et esse demonstrabilem.

[33]) De corpore, I, VI, 13: principia... solae definitiones sunt.

[34]) Ibidem: nomina autem rerum in definitione habere debent ipsam causam sive modum generationis, veluti cum circulum definimus esse figuram natam ex circumlatione lineae rectae in plano.

[35]) De corpore, I, I, 2: philosophia est generationum quae esse possunt per rectam ratiocinationem acquisita cognitio.

[36]) De corpore, I, III, 4.

[37]) De cive, Praefatio ad Lectores: opus est, non quidem ut dissolvatur civitas, sed tamen ut tanquam dissoluta consideretur.

[38]) De cive V, IX.

ANALI PFB | anali.rs

стоји од грађана и њихових „системâ“.[39]) Ово вештачко лице постаје на извештачени начин, наиме уговором. Али овај уговор није један историјски догађај, него конструктивна претпоставка. Није то постанак у времену (initium), него логичко образложење (principium). Није то уговор између краља и његових васала, сличан оним уговорима, на којима су почивали т. зв. основни закони старе Француске. Није то ни уговор између дивљака, о којима је сањао XVШ век. То је само методолошка конструкција, чија је сврха објашњење и оправдање феномена власти и покоравања. Према томе они критичари, који одржавају лаке победе над Хобесом тиме, што не налазе у стварној историји никаквих трагова стварних уговора, који би претходили стварном постанку посебних државâ, сведоче само о своме пуном неразумевању његових научних тежња и његове методе.

Према овој методи право се познавање државе и њених облика не добија помоћу богословских, историјских и политичких истраживања и расуђивања, него логичком конструкцијом. Зато например поред све своје наклоности према монархији Хобес је потпуно одбацио оне разлоге који говоре у њену корист „да се свет управља јединим Богом; да су антички народи потчињавали владу богова једином Јупитеру; да се у почетку света и свију народâ владаочево мишљење сматрало за закон; да је родитељска власт уређена од Бога слично краљевој власти; да су друге владавине постале из монархије; да је народ Божији био у власти краљева“.[40]) Место тога он је правио конструкцију монархије, у којој власт монарха и то апсолутна постаје из уговора и зато се краљева воља сматра за народну вољу[41]).

На тај начин мисао, коју је већ изразио Хуго Гроциус, наиме да се о праву мора расуђивати онако исто, као што математичари расуђују о фигурама, одвојеним од тела,[42]) добила је код Хобеса методичко образложење и практичну примену. Место да према старој, још Аристотеловој традицији изучава и упоређује државне „форме“, које се сматрале као causae formales или finales, Хобес је правио конструкције политичких фигурâ и си-

[39]) Leviathan XXI: hominem artificialem, quem vocant civitatem. Ibidem XXII: de systematibus civium.

[40]) De cive, X, III.

[41]) Et in monarchiis populus imperat, vult enim populus per voluntatem unius hominis.

[42]) De jure belli ac pacis, Prolegomena, 58: sicut Mathematici figuras a corporibus semotas considerant.

ANALI PFB | anali.rs

туацијâ. Ову су његову тежњу у XVII столећу продужили извесни писци као Ерхард Вајгел, Пуфендорф и Лајбниц. Вајгел је увео у научну „пантологију" поред физичких бића (Entia naturalia) још и грађанска бића, (Entia civilia,[43]) која постају „као другим стварањем." Помоћу конструкције постаје нека социјална геометрија, која има свој простор, [44]) своје фигуре, своја тела[45]) са узајамним положајем, situs.[46]) Пуфендорф је подробно израдио теорију „моралног простора" пуног моралних бића (entia moralia), која се наслажу изнад физичког света[47]) и конструишу се као физичка бића.[48]) Он је позајмио од Ерхарда Вајгела мисао о „моралној сфери" и сликао кругове човечијих радњâ „аналогно Коперникову систему".[49]) Лајбниц, који је дефинисао простор као „поредак истовремених ствари" (ordo simultaneorum) и сањао о „пасиграфији" и „свеопштем атласу",[50]) решавао је правна и политичка питања помоћу конструкцијâ и то у геометријском облику. Он је правио правне цртеже,[51]) упоређивао својину физичком положају, дефинисао правицу помоћу кругова.[52])

Традиција и тежња Хобесових конструкција продужавала се у XVIII столећу. Тако например методолошки основ Монтескијева „Духа законâ" сачињавају демонстрација и конструкција политичких „фигура".[53]) Према томе, као што је приметио Лансон, „Берн или Рим, Кина или Француска, амерички дивљаци или Турска, Дубровачка република или Енглеска — све је за Монтескија добро, јер су у питању само фигуре апстрактних идеја".[54]) Тако исто је и Русо конструисао свој „Друштвени уговор", чији услови полазе не од историјских догађаја, него од

---

[43]) Corporis Pansophici Pantologia, Jenae, 20.

[44]) Ibidem, 22: quasi Spatium entitativum morale.

[45]) Ibidem, 21.

[46]) Ibidem, 63: situs est modus terminativus, quo quodque certa ratione se sistit in complexu s. consortio reliquorum omnium.

[47]) De jure naturae et gentium, L. I, Cap. I, § 3: entia moralia posse definiri, quod sint modi quidam, rebus aut motibus physicis superadditi.

[48]) Ib., L. I, C. I, § 3: ad normam entium physicorum.

[49]) Elementorum jurisprudentiae universalis libri II Appendice de Sphaera morali aucti, Jenae, 1669, 515.

[50]) L. Couturat, La logique de Leibniz d'après des documents inédits Paris, 1901, 113, 124, 174.

[51]) Specimen difficultatis in jure, Quaestio III, Dutens, IV, III, 73.

[52]) Ibid., Quaestio IV: elegans inter possessionem et positionem seu situm corporum in loco Analogia. Couturat, 436.

ANALI PFB | anali.rs

„природе акта“ и свугде су исти, мада можда нигде нису формално проглашени[55]).

Традиција Хобесових конструкцијâ није изумрла ни у XIX столећу па чак ни у наше доба. Када је например Јеринг сводио битност правне технике на анализу, усредсређење и конструкцију,[56]) која се помоћу методе природних наукâ бави „правним телима“[57]), када је Јелинек схватио питање о битности државе у томе смислу да ли се она мора конструисати као субјекат, као објекат или као однос, када модерни француски правници конструишу сваковрсне „правне ситуације“ — сви се они крећу у овом правцу, коме је ударио темељ Хобес.

3.

Где је конструкција, тамо и цртеж. А где цртеж, тамо и машина. У својој конструкцији државе Хобес је полазио од механичког схватања њене праве суштине. То је било у складу са његовим физицизмом. Хобес се сматрао философом тек откад се упознао са Мерсеном и механичким идејама свога доба[58]). Његова је сврха била да се склопи грађанска философија (philosophia civilis) по узору природне философије (philosophia naturalis). Шта је онда означавала ова природна философија види се најбоље из наслова Њутонове књиге о свеопштој гравитацији: Philosophiae naturalis principia mathematica.

С обзиром на такву тежњу то „природно стање“ (status naturalis), о којем је писао Хобес, није ни стање рајске среће о којој су учили богослови, нити идила првобитног човека природе (l' homme de la nature), о којој су сањали у XVIII веку. То је механички однос између људи, који се налазе под утицајем само природних закона без икаквог мешања државне власти. То је та физиократија, чије су законе, уколико се они односе на привредни живот, у XVIII столећу конструисали Кене и Адам Смит. Поред таквог природног механизма према Хобесову мишљењу

[53]) О томе види пишчев чланак „къ вопросу о системѣ Духа законовъ Монтескье и ея философскихъ источникахъ“ (юридическія записки 1912, III).

[54]) L' influence de la philosophie cartésienne sur la littérature française (Revue de métaphysique et de morale, 1896, 544)

[55]) Du contrat social, L. I, Ch. VI.

[56]) Geist des römischen Rechts, zweiter Theil, zweite Abtheilung, Vierte Ausgabe, Leipzig, 1883, 309 sq.

[57]) Ibidem, 371: die kunstgerechte Gestaltung des juristischen Körpers.

[58]) Tempore ab illo inter philosophos et numerabar ego (Vita carmine expressa).

Arhiv.rs | anali.rs

постоји још други вештачки механизам. И то је држава. Хобес је њу назвао лицем (persona). Због тога могло би изгледати да је за разлику од писаца старог доба, који су звали државу ствари ју (res, res publica), Хобес дао држави душу. Али у ствари држава као заједничко лице конструисала се код њега не као живо, него као вештачко биће налик на часовник[59]). Ослањајући се делом на механичко схватање света, делом на онај широки смисао, који има у енглеском језику реч „тело" (body), Хобес је прогласио тело за најопштији предмет философије.[60]) И држава је тело[61]), само не природно, него вештачко. Државна власт, ова загонетна способност мањине или чак појединаца да заповедају, забрањују и дозвољавају већини, која се покорава, према томе није ништа друго до нека резултанта силâ појединаца, који улазе у састав државе. На тај начин постаје нова слика или нова „фигура" државе. Није она дете брижљиве мајке природе, као што су мислили антички теоретичари. Није она ни дар Божији или производ сотоне, као што су према расположењу сматрали средњевековни схоластичари. То је механизам, један од оних аутомата, којима је према ондашњим појмовима била напуњена читава васиона.[62]) И човек, који се по истим појмовима сматрао само као неки механизам (machinamentum quoddam, према Декартову изразу), има у државном механизму улогу компонентне силе, полуге или точка.

На тај је начин Хобес унео у науку о држави две идеје, које су се одржавале још дуго после њега. Прво, то је схватање државе као реалног односа силâ. На основу баш таквог схватања у XVII столећу Харингтон је конструисао равнотежу својине и власти, а у XIX столећу Ласал је објашњавао битност сваког устава као „стварне односе силâ". Друго, то је теорија аутоматизма установâ и свега правног поретка. Она се налази у „политичком трактату" Спинозе и нарочито у Монтескијевом „Духу законâ": подела власти на законодавну, извршну и судску сматра се овде као нека механичка равнотежа политичких силâ (puis-

[59]) De cive, Praefatio ad Lectores: X sicut in horologio automato aliave machina paulo implicatiore.

[60]) De corpore, I, 1, 8: subjectum Philosophiae est corpus omne; Leviathan, I, IX: generalissimum autem subjectorum scientiae est corpus.

[61]) De corpore, I, 1, 9.

[62]) Бојл је писао: magnum Mundi... Automatum intueor, tanquam machinam, quae varias alias minores in se complectatur machinas (Tractatus de psa natura, Genevae, 1688, 24) Декарт, Principia, IV, 188.

ANALI PFB | anali.rs

sances), које се на аутоматски начин узајамно задржавају и раде исправно не по моралној дужности, него по физичкој нужности[63]).

4.

Трећа је Хобесова идеја водиља била оно, што се сада зове етатизам, другим речима надмоћност државе. Ова је тежња не само одговарала политичком апсолутизму овог доба, него и духу механичког схватања света. Ако је Спиноза прогласио природу и то такву, која је само механизам, за Бога (Deus sive natura), Хобес је прогласио државу и то такву, која је исто тако само механизам, за божанство (mortalis deus). У уређеном човечијем друштву нема ничег ван државе и изнад ње. Њена је сувереност неограничена и зато потпуно апсолутна. У томе смислу Хобес је много надмашио Бодена, овог оца теорије суверености. Тако например Боден је на исти начин, као доцније Лок, сматрао у својини установу вандржавног порекла и значаја. И зато као неопходни услов законитости пореза он је тражио пристанак сопственика *или њихових представника*. Међутим Хобес је тврдио да је својина установљена од државе: constitutio proprietatis civitatis opus est.[94]) Зато право располагања својином приватних људи остаје код државне власти. Боден је још разликовао закон (lex) и право (jus). За разлику од средњевековних правника, који су сматрали да није власт ван закона (exlex), него под законом (sublex), он је потпуно потчињавао закон сувереној власти. Али од закона он је одвојио право као вандржавну правду, која може да суди закон, шта више чак и саму државну власт. Међутим Хобес пориче постојање и права ван државе. Свако је право у држави и од државе. Оно је створено државном вољом. Зато је појам права формалан. Нема права, које би било објективно по самој својој садржини. Право је све, што заповеда државна власт, ма шта она заповеда. Она није везана споља. Она се не обавезује ни изнутра[65]). Зато код поданика не може и не сме да буде ма какво самостално суђење о праву. Људи добијају од државне власти не само појмове о праву, него чак разлику

63) L. XI, Ch. VI.

ANALI PFB | anali.rs

64) De cive, VI, XV: sequitur proprietatem initium sumsisse cum ipsis civitatibus; XII, VII: dic ergo, unde tibi proprietas haec nisi a civitate?

65) De cive, XII, IV: civitatem sui ipsius legibus non teneri; VI, XV: constat legibus civilibus non teneri ipsam civitatem.

добра и зла: regum est discernere inter bonum et malum[66]). Иста власт прописује, у чему је разлика између праве вере и празноверице. На тај начин нема никаквих правних, моралних или верских мерила, која би омогућавала ма какву оцену постојећих држава а камо ли суд над њима. Зато је Хобес одбацио стару, Аристотелову поделу државних облика на правилне и изопачене и тврдио да је свака држава правилна самим тим што постоји.

На тај је начин први пут у историји политичких теорија истакнута потпуно доследна формална теорија државе. Држава је самодовољна суверена организација. Њена воља није ограничена. Ова воља ствара право. Зато наука о праву, исто тако као и наука о држави, потпуно је формална. Она се обраћа држави са молитвом „да будет воља твоја" и тумачи ову вољу, не улазећи у њену суштину.

Овај је етатизам надживео Хобеса. Њега је препородио Русо, који је заменио краљевску сувереност народном, али још ојачао сувереност као такву и поставио је изван и изнад ма какве оцене[67]). У Енглеској Хобесов је етатизам прихватила аналитичка школа правника са Остином на челу, у Немачкој Хегел, који је исто тако као и Хобес, прогласио државу за бога[68]) и порицао постојање ма каквих етичких мерила ван државе[69]), овог „остварења моралне идеје". Сва владајућа теорија права и државе, која је владала нарочито у Немачкој у XIX столећу, са њеним учењем о праву као политици власти (Јеринг) или о томе, да је само суверена власт надлежна да одреди (Kompetenz-Kompetenz) или ограничи (Јелинек) своју надлежност, није ништа друго до продужење Хобесове традиције и њених тежња.

5.

Такав је Хобесов утицај на науку о држави. Овај се утицај осећа још и сада. Још до дан данас се праве конструкције државе и свакојаких правних ситуација у њој. Још до дан данас

---

[66]) De cives, Praefatio ad Lectores: doctrinas de justo et injusto, bono et malo praeter leges in unaquaque civitate constitutas authenticas esse nullas; XII, I: regulas boni et mali, justi et injusti, honesti et inhonesti esse leges civiles.

ANALI PFB | anali.rs

[67]) Du contrat social. L. I, Ch. VII: le souverain, par cela seul qu'il est, est toujours ce qu'il doit être.

[68]) Grundlinien der Philosophie des Rechts, § 272, Zusatz: man muss daher den Staat wie ein Irdisch Göttliches verehren; § 258, Zusatz: es ist der Gang Gottes in der Welt, dass der Staat ist.

се држава схвата у духу физицизма и етатизма. Али у најновије доба у науци о држави избиле су нове струје, које се већ косе са Хобесовом традицијом.

Тако например њеном конструктивном духу, који претпоставља статичко схватање државе као предмета, који остаје истоветан и има сталожену ситуацију у стварном или замишљеном простору, противставља се све више и више динамичка тежња модерних друштвених наукâ, за које је социална стварност непрекидни ток, кога не може да изрази ма каква чврста конструкција. Механичко схватање државе као друштвене равнотеже или система аутоматских установâ смењује се њеним схватањем као органске целине или тако рећи њиве, коју обрађују људи, слободно и целисходно стварајући своју политичку културу и њене вредности. Најзад у колико се етатизам не продужава у модерним политичким и привредним диктатурама, он уступа место друштвеној међузависности (interdépendance sociale). Заповедничкој држави (Obrigkeitsstaat) са владавином (imperium) противставља се социална држава са јавним услугама (services publics). У вези са тиме постоји покрет тако рећи враћања од Хобеса макар ка Бодену. Ван државе и изнад ње ставља се независно правно правило (la règle de droit). На тај начин из догматике науке о држави Хобес почиње да прелази у њену историју.

Евгеније Спекторски

## ИНДИВИДУАЛНА И КОЛЕКТИВНА СВОЈИНА НА ЗЕМЉИШТУ И ИНДИВИДУАЛИЗАМ ТЕЖАКА

Две су врсте приватне својине на земљи: индивидуална и колективна. Код индивидуалне својине носилац је права један човек, а код колективне група људи. Индивидуална својина тежи напретку човечанства преко појединца и његовог личног интереса у сталној борби са свима другим друштвеним чиниоцима и природним силама. Колективна својина тежи истом циљу али се на свом путу обазире и на интересе других људи једног ограниченог круга и хоће да постигне циљ у заједници с њима. Индивидуална је својина оличена у инокосној породици, а колективна у кућној задрузи. Тако су и једна и друга израдиле свој правноекономски живот и постале привредни чиниоци.

Према врстама приватне својине односно према облику породичног живота, у коме се појединац креће, развија се па и

ARHIV Pravnog fakulteta

[69]) § 258 indem er (der Staat) objektiver Geist ist, so hat das Individuum selbst nur Objektivität, Wahrheit und Sittlichkeit, als es ein Glied desselben ist.

просуђује индивидуализам тежака. Тим путем по мишљењу правних стручњака долазимо и до два опречна индивидуализма на селу. *Индивидуализам инокосне породице* или апсолутни индивидуализам и *индивидуализам задружни* или ограничени тј. скучени индивидуализам. С обзиром на ову разлику наши правни стручњаци дали су преимућство инокосној породици, па за то задружној многи ускраћују сваку моралну и правну заштиту.

Међутим и поред те неспорне предности индивидуалне својине по индивидуализам као и по морално — економски напредак, ипак оба се типа приватне својине земљишта [као и оба облика породичног живота] појављују један поред другог скоро на читавој територији нашег народно - економског живота. Како аграрна политика у извесним приликама признаје и кућној задрузи неоспорну вредност па шта више и преимућство, то ће нам бити дужност да индивидуализам тежака у инокосној и задружној породици подвргнемо строжијој анализи и да према томе при просуђивању вредности појединих облика правно-економског живота заузмемо исправан став. Тада ће се тек потпуно ублажити супротност ова два гледишта по индивидуализам. То ће нас онда навести на размишљање да ли ћемо се код постизавања постављеног циља у аграрном проблему одлучити за искључиви *лични егоизам и апсолутни индивидуализам* или за уже боље рећи, *крвне солидарности и ограничени индивидуализам*.

По становишту противника задруга и присталица индивидуалне својине инокосна породица пружа потпуну слободу рада [боље заступање личних интереса, који покрећу човека на стварање, израђивање и јачање индивидуализма, дакле потпуније и целисходније спремање за привредну и друштвену самосталност]. Сва ова преимућства индивидуалне својине воде културно-економском напретку како појединца тако и целог човечанства. Колективна својина у задрузи на против спутава сваки рад; убија интерес за стицањем, јер појединац не стиче за себе, него за заједницу; одузима самосталност због потчињености у раду према интересима целине, васпитава једнострано; и не постиже потребне животне способности [зато она у привреди не може да буде довољно користан фактор].

Сигурно је да су ови економски мотиви, који воде у задрузи ограничавању егоизма (према томе и индивидуализма), постали главни разлог за распадање задруга. Присталице природног права руководе се увек начелом, да је егоизам мотор, који покреће економски напредак и да ће се доћи до све бољих резултата ако се томе егоизму буде дало више маха и слободе. Овакав се егоизам није никад слагао са колективном својином, на против он је њен највећи противник. Код таквог егоизма одлучује више инстикт и лични осећај него ли шири интерес и опште добро.

Циљ је аграрне политике подизање пољопривредне производње, тј. што боље искоришћавање земљишта са што мање људске снаге и издатака и то под условима да се одржи здрав

сеоски посед и проведе изједначење сеоског сталежа. Нема сумње да ће тај успех зависити од индивидуализма тежака, који је главни покретач у економском развијању. Од врсте и јачине индивидуализма зависи економски и социални положај тежака, снага народне привреде па и целог народа.

Међутим за просуђивање преимућства индивидуализма са аграрног гледишта није меродавно само постојање услова, под којима индивидуализам добија несметени полет у режиму слободне утакмице него и могућност остварења свих оних моралноекономских користи, које такав индивидуализам има да постигне. Ако нема једне од ових предпоставка онда индивидуализам остаје само као појам без стварне садржине и без великог ефекта. За индивидуализам тежака у толико је теже, што могућност остварења користи не зависи толико од његових моралних и физичких способности као ни од постојања материалних добара, колико од других сила, које су изван његове моћи и домашаја. Услови под којима сељак живи и природни закони од којих зависи његов напредак, толико су многоструки а и толико важни, да снага његовог индивидуализма више пута изчезава, под силом прилика у којима се индивидуализам развија. С тога са начелног гледишта ни једна врста индивидуализма на селу не може имати апсолутну вредност по културно-економски напредак. Он је условљен, више мање, од мноштва других околности па с тога мора рачунати са свим појавама и факторима од којих напредак зависи. Стога ни са становишта аграрне политике, кад говоримо о индивидуализму тежака, не можемо никада мимоићи моћ и утицај тих појава и чинилаца. По том је индивидуализам релативан појам и само њиме нећемо се моћи одлучити да једном облику сеоскога живота признамо апсолутну вредност коју сваком другом одричемо. Тако пада и теза о апсолутној вредности и преимућству индивидуализма у инокосној породици, јер стварни живот и прилике под којима се развија сеоска привреда говори час за један а час опет за други облик сеоског живота.

Оцењујући одрживост и преимућство апсолутног индивидуализма морамо одмах констатовати да је такав индивидуализам немогућ, јер не постоји ни апсолутна индивидуална својина на земљишту. Она је ограничена правима појединих особа, која су за сад латентна или је оптерећена правима других лица било по природном праву било по државним законима. Човек се може служити својим правима само у толико у колико се тиме не штете туђа. По том апсолутне индивидуалне својине нема, постоји само ограничена. Тај је сам факат довољан да се усвоји, да индивидуализам не може имати свој апсолутни замах, и да је изгубио своју апсолутну вредност. С тога гледишта индивидуална својина у инокосној породици не може никада бити права противност облика задружне својине.

Индивидуализам се развија под предпоставком да човеку припада све што он заради. Посматрано с тога гледишта задруга смета развоју индивидуализму. Међутим задруга није скуп рад-

них снага, чији је рад ограничено награђен тако да вишак преко те награде припада другом. У задрузи сав доходак задружног рада припада свима задругарима. Морални и материални интереси задругара тако су уско везани а међусобна љубав толико развијена, да се у редовним односима између задругара не може никада јавити завист у толикој мери, да ослаби интензитет рада једног задругара само за то, да други не би имали користи од његова рада. Није циљ задружног живота да својим устројством ствара материално добро, а тиме и задовољство на основу једнакости свих задругара, што би собом (без сумње) повлачило равнодушност задругара. Циљ је задруге да баш у заједничком интересу подигне своје господарство такмичењем јер су сви задругари уверени да искључиво за себе раде а крвна веза и заједнички живот и нарочито задружно васпитање одбацују од задругара сваку помисао, која би их могла навести на сумњу у целисходност свога рада и његову праву намеру. Ту постоји уверење код свих чланова задруге да радећи у заједници свако ради за свој властити интерес и нико не може порећи, да оно не даје пуну снагу за развијање индивидуализма. Ово уверење појачано је и тиме што задруга својим члановима дозвољава у слободном времену и друго занимање изван задруге. Како та могућност постоји у већој мери него код инокосне куће, то задругари са одобрењем задруге имају увек прилике не само да за себе употребе своју сувишну личну снагу већ и да се средством задруге оспособе за друго занимање, које ће им (ако евентуално иступе из задруге) бити основ за опстанак.

Под предпоставком тога уверења у задрузи, нема ни најмање разлога тврђењу, да само лица у инокосној породици раде за себе, а не и она у задрузи. Са гледишта ових уверења економски је ефекат и у задрузи и ван ње исти.

Тако долазимо на два начина до истог резултата. Наш је интерес заступљен у пуној мери и у једној као и у другој породици захваљујући томе уверењу, које је кадро да употреби сву личну енергију и да искористи све спољне силе, којима се може располагати. Тиме је оборено становиште противника задруге, да човек само онда ради за свој интерес ако ради искључиво за себе. Задружни је живот доказао, да има и други пут којим се остварује лични интерес. Од човека зависи који ће пут за остварење интереса наћи да је најподеснији. То је ствар схватања и осведочења као и економске потребе а зависи и од његових физичких и умних снага, које се употребљавају и то не само код једног човека као самосталног радника него и код скупа више особа, које заједнички раде. Ако у нашем народном животу поред инокосне породице постоји и задруга за постизавање личних интереса, ако у задрузи заиста влада то уверење, онда је неразумљиво како се један облик породичног живота начелно може предпоставити другом. С тога солидаристичка наука, која се у крајњим својим закључцима не може одржати, налази у задрузи ипак своје пуно оправдање. Ако би у економском свету солидаризам био уопште могућ, ако би он био крајњи циљ човечан-

ства, онда би о задрузи морали говорити са највећим поштовањем.

Кад говоримо о индивидуализму под тиме подразумевамо конструктиван и деструктиван индивидуализам. Конструктиван индивидуализам у задрузи је увек слободан. Задруга не спречава никада никога у његовом раду, ако је тај рад у корист задруге и задругара. Кад се покаже, да је конструктивни индивидуализам у задрузи ипак тако јак, да се не може измирити са индивидуализмом само у границама задружних интереса онда се устројство задруге побринуло да такав индивидуализам не остане скучен. По задружном праву нико не може задржати члана задруге, да у њој остане на очиту штету својих личних интереса. Она никога не спречава да своју индивидуалност боље развије изван задруге. Задруга то не тражи, индивидуализам таког члана не страда. Напротив задруга таквим члановима излази врло често на руку и то како ради његових тако и ради својих интереса. Она потпомаже индивидуализам, јер мора водити рачуна о одливу сувишних снага. Сваком задругару, који због оскудице услова не може остати у задрузи, задруга мора стварати услове изван задруге. Она је у могућности да лакше развија индивидуалности од инокосне породице, у којој — као економски слабијој — конструктивни индивидуализам врло често страда.

Другачије стоји са деструктивним индивидуализмом. Ако се у задрузи нађе какав члан, па био то макар и старешина, који би својим радом и поступком ометао правилно функционисање задруге, задруга ће увек наћи начина, да се такав индивидуализам или онемогући или уклони, макар и разлазом задруге. Индивидуализам таквих чланова мора се покорити задружном индивидуализму. То захтева интерес задруге као и самих задругара. Ограничавање таквог индивидуализма јесте последица не само права задруге него и њене дужности. Ми у томе не назиремо никакву неправду, шта више задружни закон за овакве случајеве морао би предвидети много строжије мере па и теже последице за таквог члана. Ту је без сумње повређен принцип „слободне утакмице“ али је сачуван општи аграрни интерес. И збиља кад испитујемо разлоге разилажењу задруга или одељивању појединих задругара налазимо најчешће на повређени деструктивни индивидуализам. Он се није могао сложити са конструктивним индивидуализмом, а као опасност по интересе задруге морао је напоље. Абнормалном разилажењу задруга највећим делом дали су повод неваљали чланови и то баш у моменту када се покушала спречити њихова лична слобода, ограничити њихов индивидуализам. У колико код конструктивног индивидуализма дође до деобе задруге, она се сматра економском потребом и не само да је ту деоба корисна него је и иначе препоручива.

ANALI PFB | anali.rs

Докле деструктивни индивидуализам у задрузи није никада толико опасан, па макар он потицао и од задружног старешине, јер задруга против њега може наћи лека, дотле је он у инокосној породици највећа опасност, против које нема ни сре-

ства ни помоћи. Носилац права у инокосној породици није никоме одговоран, а против својих деструктивних чланова нема праве могућности да се заштити. Чак и у колико би се деструктивизам носиоца права у инокосној породици могао сузбити или ограничити, и ту предузета средства нису никада довољно ефикасна, а породица страда. Задруга ако ограничава индивидуализам никад ограничавње није уперено против конструктивног него против деструктивног индивидуализма и то једино и искључиво у интересу економског напретка. А то је управо наш циљ.

Тврди се да је само појединац у инокосној породици у сталној борби за одржањем и да се тако њен индивидуализам јача. То је апсолутно нетачно. Тамо где су веће одговорности и дужности ту је и борба јача. У задрузи носе одговорност сви чланови, а у првом реду старешина. Одговорност старешине с обзиром на делокруг његова рада и величине дужности несравњива је према одговорности носиоца права у инокосној породици. Чим су дакле веће дужности, тим је и борба већа, па се и индивидуализам јача.

Полазећи са гледишта права морамо додуше признати, да су права оца у инокосној породици већа од права задружног старешине, чија су права ограничена правима других чланова. С тога гледишта могло би се закључити, да индивидуализам задружног старешине трпи. Међутим треба знати, да је старешина у управљању потпуно независан, и да је његов ауторитет према осталим задругарима баш због његова положаја куд и камо већи него оца у инокосној породици. Додуше његова су права о располагању с основним имањем ограничена, али од тога ни најмање не зависи развијање одн. спречавање индивидуализма, јер то имање на селу није никад предмет спекулације, а настојање сељака управљено је само на то, како да се то имање што боље и корисније експлоатише и да се плодови рада што скупље уновче. У томе старешина никад не наилази на сметње.

Ограничавање права у располагању са земљом ни најмање не умањује могућност развијања индивидуализма, па се ни са гледишта количине права не може признати преимућство индивидуализму старешине у инокосној породици над оним који се развија код задружног старешине. Ако се са истог гледишта посматра индивидуализам осталих чланова једне и друге породице, онда се мора доћи до закључка, да је индивидуализам задружних чланова много јачи, јер су она права, која они имају, код осталих чланова инокосне породице у опште непозната. Док чланови задруге имају права одлучивања у свим важнијим стварима и док се старешина стално са њима саветује, дотле је отац у инокосној породици потпуни апсолутиста, па воља и мишљење осталих чланова долази врло ретко до изражаја. Права су оваквих лица свакако мања, зато с тога гледишта не може да остане без утицаја и на њихов индивидуализам. И баш овај јачи индивидуализам који у задрузи постоји као последица права и вршења великих дужности, од којих се ни један члан не може

ослободити, — ствара оно благостање, које у задрузи влада, а кога нема у многим инокосним породицама. То је благостање последица сталне и организоване борбе са свим чиниоцима, који долазе у сукоб са потребама и интересима задруге. По томе благостању мора се просуђивати и јачина и тежина борбе, у којој се индивидуализам израђује. Како је та борба под водством задружног старешине нарочито организована, то чланови имају куд и камо више прилике, да се упознају с методама рада, да се привикну на свагдашње дужности и да им рад постане свагдашња дневна потреба. Нема дакле никаква разлога, да се посумња у развијање индивидуализма појединих задругара, који би био мање кадар да их спреми за друштвену и привредну самосталност него ли је то случај код лица у инокосној породици. Према томе и кад би стварно задружни живот био на штету индивидуалног развића појединог задругара и разлог његове равнодушности која би му се светила у самосталном животу, ови би се недостаци могли приписати животу инокосне породице, где долази до изражаја само очева воља и где су права и положај оца много јача сметња за развијње индивидуализма осталих чланова него у задрузи*). Па кад нас разлози индивидуалне слободе рада и јачине борбе не принуђују да устанемо против инокосне куће онда тим мање имамо повода, да из истих разлога устанемо против колективне својине у нашој задрузи.

Али ако и допустимо да индивидуална економска и друштвена способност појединца трпи у задрузи, не сме се с друге стране опет заборавити, колико се развија индивидуалност старешине, који управља целим економским животом задруге. За друштвено - економски живот на селу корист индивидуализма развијеног помоћу старешинства у задрузи несравњиво је већа од штете, која ће у исто доба настати по индивидуализам потчињених чланова задруге. То је лепо приказао г. проф. Живојин М. Перић у својој расправи: „Један поглед на еволуционистичку правну школу". У тој расправи, говорећи о садањем и социалистичком схватању и савршенству човековом, г. Перић истиче:

„По нама усавршавање човека састоји се у његовом интелектуалном напретку, што значи, да ми, савршенство човечанства не налазимо у томе, да сви људи буду подједнако јаки интелектуално-савршенство по простору, већ у томе да интелигенција човекова ма и у облику једног малог броја људи, оде до највише тачке-савршенства по дубини или висини."

Како су дужности старешине у задрузи много веће него оца у инокосној кући, то је сасвим природно, да ће се код човека, са већом бригом и дужностима развити и веће умне способности а тиме смо постигли савршенство — по дубини. Према томе у интересу овог „савршенства" ми се не би никада смели обазирати на евентуални губитак у индивидуализму осталих

ANALI PFB | anali.rs

* У Енглеској је, нпр., положај оца у породици тако јак да он и за случај смрти са свом земљом може слободно располагати. Отац у ограничењу његових права код тестирања види ограничење своје слободе и ауторитета.

чланова, који и кад би настао не би био толики да би се морали одрећи тог „савршенства". У колико је наша тврдња истинита види се још и из следећег: У првом реду мора се истаћи, да је конзерватизам, који у сеоској привреди влада, сам по себи доста јака сметња развијању индивидуализма. Но без обзира на ову конзервативност, индивидуализам у пољопривредној производњи ваља увек разликовати од индивидуализма у производњи осталих добара. Док је оном првом по природи његовог звања и положаја природним законима унапред одређен правац његова рада и издржава у главном борбу с природом, дотле овај други више води рачуна о читавом културном напретку, његов просперитет зависи од непрегледног низа друштвених и природних чинилаца, па је отуда сигурност његовог друштвеног опстанка скроз проблематичне вредности. Код првог индивидуализма леже услови живота у природи, којом он влада, док други индивидуализам мора да сам те услове ствара. Ако је борба оног првог тежа, то му је успех сигурнији; код другог је борба лакша, али је успех далеко несигурнији. И баш с обзиром на проблематичност привредног успеха, морамо јој дозволити пуну слободу у раду и опредељивању. Ту не може бити никаквог компромиса, који би и најмање заустављао његово умно оспособљавање и подчињавао његову вољу другим факторима који се против њега стављају. Појединцу се мора оставити одлучивање по властитом нахођењу, јер су уз материалне услове увек меродавне и његове физичке способности а још више духовне склоности. За то индивидуализам у задрузи, макар он и водио рачуна о туђој вољи, не повлачи собом никад оне штете, коју би под истим околностима повукао какав други индивидуализам. У осталом задружни индивидуализам везан је само на предвиђени економски циљ, која поставља старешина задруге. Та везаност не сме се никад сматрати потчињеношћу туђој вољи јер та воља није никад искључива воља самог старешине, она је воља свих задругара изражена преко старешине, она је у ствари аутоматски резултат тежачког живота, природних захтева и привредних потреба. У извођењу самог постављеног циља задругар је сасвим слободан, јер му се даје могућност, да развије све своје индивидуалне способности, а од тога зависи и употребљавање његове делатности, вредност у задрузи па врло често и сам положај. Та индивидуална слобода и поред све конзервативности даје члановима могућност, да се послуже свим корисним методама рада и свима тековинама пољопривредног напретка, у колико су ти методи и тековине постале културном својином дотичног краја. Стога у нормалном тежачком животу власт и моћ задружног старешине нити је била а нити може бити од какве нарочите штете по индивидуализам задружног члана. Ако се индивидуализам појединог члана случајно дигне над индивидуализмом старешине он тиме добија своје нужно пласирање. Иначе у тежачком животу нема толико нерешених проблема, које је позван сам тежак да реши. Све теже проблеме решавају појединци и то баш изван тежачког сталежа, интелектуалци, који

су имали не само прилике него и потребе, да свој индивидуализам развију. Нормално тежачко звање није позвано за решавање тежих пољопривредних проблема; оно ће бити на достојној висини, ако успе искористити све културне тековине привредног живота, а за то је довољан индивидуализам који се у задрузи развија.

По мишљењу противника задруга спречавање индивидуализма морало би код задружног система проузроковати спречавање одн. опадање економског напретка. Напротив ми код задруга видимо обрнуте резултате и не знамо какав је то велики интерес који је због задружне везе остао неоткривен, а који је инокосна породица под истим околностима успела остварити. Да то докажемо морамо се послужити са два поседа исте површине и са посве истим приликама и условима, од којих један обрађује задруга а други инокосна породица, која мора да се служи и туђом снагом. За господарство на таквом поседу ако се упоређује са индустриским предузећем потребна је поред природних услова и извесна количина рада. Да тај рад донесе прорачунату корист мора да буде организован и подељен, јер ће једино тако моћи показати повољне резултате. Нема сумње да ће се на таком господарству, које треба одређен број радних снага, показати бољи резултати са истим бројем задругара него што ће то бити код инокосне породице, која ради са туђим плаћеним снагама. Док задругар, макар да формално и не ради за себе, улаже сву своју вољу, љубав и снагу као да и за себе стиче, дотле се од плаћеног радника то не може очекивати. Међутим се не сме никад заборавити да је привредни рад а још више привредни успех на селу зависан од необично много других сила, којима тежак увек не влада а које имају пресудну улогу како у материалном тако врло често и у моралном правцу. Свладати све те силе, обавити тачно и на време све најразноврсније послове, одупрети се неумољивој природи, све то може само она економска организација, која има довољно радних снага и која их у свако доба, кад затреба, може правилно и подесно разделити. То преимућство припада само јачој сеоској породици-задрузи. Индивидуализам, који се ставио у службу овакве заједнице, постиже редовно бољи привредни успех.

До истог ћемо закључка доћи ако на истом поседу место инокосне породице са плаћеним радним снагама замислимо више инокосних породица, које су настале деобом из првобитне задруге. Ако је циљ пољопривреде појачање пољопривредне производње а циљ појединца постигнуће што већег чистог дохотка, — онда ће се у том случају показати у највише случајева обрнут резултат; показаће се наиме да је укупни чисти доходак свих одељених породица а према томе и део општег народног дохотка, знатно смањен. Искуство је показало, а то се да и математички утврдити, да економски успех на поседу, који обрађује 5 подељених инокосних породица у самосталној режији и то свака за се, није никад тако јак, колико би био, кад би тај посед обрађивале исте породице у саставу кућне задруге под вођством

једног вредног и паметног старешине. Инокосне породице водиће сталну бригу да се одрже. Да постигну исти успех мораће потрошити и више снаге и више капитала. Може се догодити, а то би требало да буде, да сума производњи ових пет одељених породица буде и већа, него што је била производња првобитне задружне породице али са гледишта чистог доприноса појединца као и гледишта народног дохотка чини само један мањак или неуспех у народној привреди. Полазећи с тога економског закона, а за нас је он одлучан, не смемо никако бити против задруге а по том ни против индивидуализма, који се у задрузи развија.

У задрузи постоји факат да су нека права задругара ограничена. Задругари немају пуне слободе кретања и располагања Они не могу једнострано располагати са земљом и себи изабрати други начин живота без последице. Али ни овај факат није од већег значења за економски ефекат, јер се ограничење јавља као последица економских разлога. Ако задруга ту слободу спречава чини једно из обзира према интересима осталих задругара, који би незгодним иступом довели у питање економско-социалну сигурност осталих задругара. Док је тиме на једној страни донекле оштећен економски интерес појединца, дотле је на другој у већој мери сачуван интерес већине. Ми то допуштамо а и чинимо из разлога јер задругу не просуђујемо као институцију правног живота него као продукат социално-економског развитка народа као социално-економску институцију. Не може се дозволити појединцу, да се служи правима у оквиру правних граница а да се не води рачуна и о штети, која ће се нанети задрузи као економском организму. Задруга има моралну дужност, да створи ниже економске јединице, с тога има право на своју сигурност. Није задруга затвор у коме има остати сва енергија и да замре сваки живот, који није уско везан са природом саме задруге. Задруга је расадник за расплођивање свих оних биљака, које на властитом тлу не могу наћи довољно хране и услова за развијање. Те биљке, док се не оснаже црпе по мало хране из расадника, а кад се оснаже, прекидају везу с њим али тако, да расадник остане на животу, док је потребно. Инокосна кућа као слабија не може бити ваљан расадник, с тога су споменута ограничења у корист расадника сасвим умесна.

Па ни приговор да се у задрузи ствара једнострано оспособљавање за живот није увек оправдан. У нашој задрузи као пољопривредној организацији рад је такав, да сваки члан може мање више један другог заменити. О једностраном раду не може бити говора, јер природа и време рада тражи да се сви чланови упознају са свим пословима. Додуше у погледу општења са спољним светом немају сви чланови прилике да су у директном контакту. Међутим кад се зна, да је задружни старешина у сталном саветовању са члановима задруге, да се редовно сваке вечери након свршеног пољског рада претресају сва актуелна питања и послови, који се тичу задруге и да је задружни старешина њихов најбољи учитељ, па да ни у инокосној породици не постоји ни-

каква друга школа а ни оспособљавање деце за самостални живот, онда се ни задрузи не може приписивати неспособност оспособљавања за живот, која би била у инокосној породици непозната. Напротив у задрузи као широј организацији поред задружног старешине увек ће се наћи лакше још који члан са бољим умним способностима, чиме ће се и други чланови користити а то је у инокосној породици, као мањој, увек рећи случај.

Неки би хтели да пореде индивидуализам у задрузи са колективизмом у пољопривреди као продукат или остатак аграрног комунизма, у коме се сузбија сваки лични интерес и полет. То је последица непознавања развитка наше задруге, што јој много шкоди. Пред једном таковом претпоставком, а још више пред последицама које би могле настати по читав економски живот кад би се такав колективизам што више проширио и учврстио, буди се у извесним слојевима оправдано неповерење према задрузи као социално-економској институцији. Ово је неповерење сасвим излишно. Наши аграрно-правни историчари нису нигде забележили, да је у нашем народу, сем у сеоским испашама и шумама, било икада аграрног комунизма. Шта више ни руски мир не води отуда своје порекло. И он је био непознат до XVI. века. Створила су га руска властела у оно доба, кад се њихова власт попела до врхунца пресекавши развитак почињене баштине и одредивши да се земља сматра сеоском. По томе колективизам у задрузи није идентичан са колективизмом у пољопривреди. Док је пољопривредни колективизам непојмљив, у колико би служио својој правој сврси, дотле је колективизам у задрузи сасвим оправдан и нашло се да је врло подесан. Колективизам у задрузи са колективизмом у пољопривреди нема ништа заједничког осим голог облика.

И поред свих услова, који постоје у задрузи за правилан и користан економски рад и поред очигледности економског успеха, ипак кад је у питању заштита задруге, она јој се ускраћује једино из разлога, што сузбија индивидуализам. Међутим никоме од противника задружног система не пада на памет, да се са истог разлога напада уређење индустриских предузећа, код којих је највећи део радника потпуно ограничен и у раду и у просуђивању, и где је њиховом индивидуализму потпуно прописан пут и постављена граница развијања. Индустриска производња потпуно је убила и експлоатише индивидуализам појединог радника, али је ипак једино тако могла подићи индустрију до највећег врхунца. Економски успеси у индустриским предузећима дугују једино таквом индивидуализму, па ипак ником не пада на памет да напада устројство индустриских предузећа. За што се онда са истог гледишта напада индивидуализам у задрузи, који је куд и камо слободнији, и ако се и задруга може сматрати као пољопривредна индустрија, у чијем је раду меродаван не само интерес старешине као шефа индустрије већ укупни збир свих личних интереса.

Међу наше економисте који нису за кућну задругу због сузбијања индивидуализма спада и Г. Др. Милорад Недељковић. Он вели:

„Индивидуалисање производње води природно одмах и индивидуалисању својине распадањем старих задружних облика њезиних. И у колико се друштвени односи јаче индивидуализирају у толико сваки појединац остављен сада сам себи у борби за опстанак, већма тежи стицању личне својине, која једина обезбеђује привредни опстанак и њему и његовој породици. Али лична својина јавља се као резултат успеха на пољу привредног рада и т. д.".

Ми немамо ништа против ове стварне констатације али је морамо допунити. Г. Недељковић, говорећи о индивидуалисању својине и успесима привредног рада код задружне својине, мисли свакако више на оне кућне задруге, у којима су се производиле све намирнице, задруге које су постојале као потпуно независне привредне јединице без потребе за оно што је ван задруге. Наравно, да се код таквих задруга, које нису познавале систем размене привредних добара производња ограничавала, јер су саме својим производима подмиривале све потребе па се отуда није ни осећала потреба за индивидуалисањем производње. Појам личне својине није имао праву вредност. Наше данашње задруге имају друго значење. Оне се оснивају на потпуном систему размене привредних добара, производе само једну врсту али у толикој мери, да могу путем размене прибавити и сва остала добра, а организацијом рада осигурава се повећање чистог дохотка, до кога је стало Др. Недељковићу као и свима нама.

То што наша задруга у научним круговима не ужива потребну популарност и што се систему индивидуалне слободе у пољопривреди даје нарочита важност, разлог лежи у томе што се при том и нехотице помишља на оно стање у пољопривреди, кад привредне слободе није било. У доба привредне потчињености и личне несигурности није се појединац ни могао другачије одржати него здруживањем и заједничким радом. Такав рад нема ништа заједничког са самим привредним системом јер као што је колективност рада била позната као *систем феудалне зависности,* тако она под извесним приликама и у систему слободне привреде заузима одлучну превагу. Колективност је с тога начин привредног рада а не пољопривредни систем. Тај начин рада заступан је дакле у оба пољопривредна система и ми грешимо, ако омраженост система феудалне потчињености преносимо и на сам начин рада, који је постојао у том систему. — Тај психолошки разлог постоји и у самом народу. Много се је задруга распало одмах после раскидања кметских односа, нешто због тога, што се задружни однос за време кметства силом одржавао а нешто и што је он и нехотице подсећао на аграрну потчињеност. Сељак је мрзио спахију, па је омрзо и своју задругу, коју је спахија подржавао. Тај психолошки моменат био је одлучан не само за распадање задруга него и за уништавање свих објеката, који су подсећали кметове на потчињеност; ту

исту појаву запазили смо још више на свршетку рата, кад је народ који се дотле налазио под туђинском управом уништио све оно, што је у ратне сврхе подигао, па чак и најкорисније социално-хигиенске институције, и то све из мржње према рату.

Није само економски успех одлучан за просуђивање задружне колективне воље и индивидуализма у задрузи него и морални. Задруга је социална правно-привредна организација. У задрузи се човек научи познавати, волети и ценити ближњега. Човек се израђује у социално биће, задружна је кућа свакоме отворена, она је спремна да свакоме помогне. Груби и одвратни материализам је непознат. У задрузи као демократској институцији човек за рана упознаје своју вредност, пита се за савет па се о његовом савету води и рачун. Научи се мислити и туђе мишљење поштовати. Од његова понашања и његових склоности зависи његов положај у задрузи и његов опстанак. Нарочита одлика задруге јесте признавање ауторитета задружног старешине. Задругари се науче да поштују старијега и признају вредност човека. Није довољно поштовање по дужности као што је у инокосној породици, јер се оно намеће, па за то није ни трајно ни опште. Поштовање у задрузи је добровољно, прелази у традицију и дубоко се урезује у карактер сваког задругара. Поштовање старијих и признавање вредности то су потребе сваког конзервативног живота а специално у једном још недовољно културном народу, као што је још наш. Поштовање и признавање ауторитета замењује многе културне особне тековине које наш народ још није постигао. У развијању тих врлина задруга је ненадмашива. Па и друге врлине налазе у задрузи врло подесно тло. У задрузи као здравој економској организацији са узорним унутрашњим редом и срећеним приликама влада пуна хармонија и задовољство. Искуство је показало да се карактери развијају и учвршћују увек раће у срећеном стању где положај и вредност човека може да дође до пуног изражаја. Човек који је у сталној борби са животом и страху за опстанак постаје колебљив и завидан. Његов карактер слаби. Осећај солидарности као и јачина карактера појединих задругара несумњиво се показује и у целокупном друштвеном моралу на селу. За данашње наше прилике то је од необичне важности. У народу који је због национално-политичких прилика застао у културном развијању индивидуализам је по стање морала од велике опасности. То је особина свих недовољно културних народа. Ми се с таквим индивидуализмом већ данас боримо а још не предвиђамо последице, до којих ће нас на моралном пољу довести тај деструктивни, необуздани индивидуализам. Задруга чини своје али је она просторно и сувише слаба, да би се њен утицај могао свуда осетити.

ANALI PFB | anali.rs

Да наша расправа о преимућству једнога и другога индивидуализма буде потпуна потребно је сравнити природу и једне и друге породице у којима се ти различити индивидуализми развијају. У том правцу учинио нам је велике услуге В. Богишић. Према резултатима В. Богишића доказано је да се и живот

и рад у обема породицама управља по истим начелима. У колико постоји каква разлика, она је настала вештачким путем. Задружна породица је само квалификирана инокосна породица, а као таква она је свакако савршенији облик сеоског живота. Па кад инокосна породица није дошла у сукоб са принципом слободне утакмице онда не може доћи ни задружна која је само њено проширење. Ако је то начело остварено у инокосној оно ће се још боље остварити у задрузи. Док је у инокосној породици носилац права само једна личност дотле су у задружној сви скупа; док економски успех као циљ и мотив рада у инокосној породици припада само једном лицу, дотле у задружној, он припада свима и што је најглавније, у задружној породици чланови не могу бити лишени користи свога рада, као у инокосној. Ове су околности тако јаке, да би се пре могао нападати индивидуализам инокосне породице него ли задружне, и зато се још више морамо чудити да се индивидуализам у задрузи са становишта економског индивидуализма може тако упорно потцењивати.

Потцењивање тога индивидуализма доводи нас до врло неповољних закључака по вредност и улогу задруге. Тога се морамо чувати. Ако већ индивидуализам нападамо онда се никад не смемо толико заборавити па да не сачувамо довољну објективност према задрузи. О томе нам даје врло леп пример познати немачки економист Бухенбергер. Он за задружни живот вели, да претпоставља одсутност самосталне иницијативе појединца, напуштање вредности индивидуалности т. ј. потпуне употребе личних предности и особина, као и неопходну претпоставку напуштања сваког самосталног деловања у рођеном кућном огњишту. Док тако мисли о индивидуализму у задрузи, дотле се о вредности саме задруге најповољније изражава. По њему задруга представља за социални поредак одржавајући елемент од велике важности (ein erhaltendes Element von grosser Kraft), па је у систему задружне својине сваки сељак свој самостални господар (behanst und begüttert). Он иде још и даље па каже, да у том систему нема ни ендемичног пауперизма а ни случајне оскудице, јер је сваки радник сувласник и у породичној заједници има своју сигурну помоћ. Затим подвлачи да задруга у пуној мери дозвољава примену поделе рада и остварује на најсавршенији начин спајања рада и капитала, што се иначе покушава постићи само путем кооперативних удружења.

Пред свим овим преимућствима задружног живота по општи и социално-економски интерес падају сви приговори о штетности сузбијања индивидуализма у задрузи, јер циљ економског живота није стварање неограниченог индивидуализма него економски успех у коме се индивидуализму мора дати само толико слободе да му се не доведе у питање осигурање успеха.

Наше је дубоко уверење, да би други културни народи у економској борби били срећни кад би имали институт задруге, као што га ми данас имамо. Они би нашли начина, да се задруга у интересу здравих сеоских породица и поседа што више попу-

ларише и да се људски индивидуализам, навикне и приближи оном индивидуализму, који задруга развија. Међутим код нас догађа се сасвим противно. Ми смо задругу оставили потпуно својој судбини. Начело асоциације интереса и рада важи за друга привредна подручја, а не за оно, где је оно најприродније. Систем удруживања интереса и снага постао је не само друштвени него и државни проблем. Пропагирају се и штите таква удружења и ако се у њима не могу никада створити они морални елементи (ред, дисциплина, слога, узајамно поверење и солидарност осећаја) који су особина задруге. Сва та удружења, и ако не почивају на оној моралној подлози, коју задруга има, и ако је у њима индивидуализам ограничен, ипак нису предмет напада који постоје против задруга.

Ми смо свесни да под извесним приликама не можемо задржати распадање задруга, јер их нестаје индивидуалисањем својине. То је историско привредни процес, који иде упоредо са културно-привредним развитком човечанства. Индивидуалисање својине на селу је додуше нужна последица додира овог живота са спољним светом, који код сељака изазива потребе, а тиме уједно и интензивније искоришћавање свих сила и добара. Али треба знати и то, да тај додир није свугде једнако јак а ни моћан јер је живот на селу условљен и другим исто тако одлучним факторима. Зато је и процес индивидуалисања јачи или слабији. Од развијања тога процеса зависи и количина терена за индивидуалну својину. Индивидуална својина је због својих природних последица у таквим крајевима апсолутно опасна по правилан економски развитак. Тако општи културни развитак не може вршити свугде једнак уплив на живот на селу и на сеоску привреду. Тамо, где су постојали услови за индивидуалисање рада и својине, ту је задруга више потиснута; а тамо где тих услова нема, ту је индивидуалисање својине упропастило самог појединца. Облик здравог сеоског живота не зависи од индивидуалисања својине као осећања личности и индивидуалности него од културних потреба и услова, под којима се живот на селу развија. Колективна приватна својина као и индивидуална, јесу нужни привредни и друштвени продукат, свако од њих има права на опстанак у економском свету; оне се попуњују, потпомажу па и омогућавају и обе су (према приликама) једнако корисне. У данашње доба, кад се ради на доношењу закона, не сме се испустити из вида и важност колективне својине у кућној задрузи. Кад смо дали правну заштиту индивидуалној својини у инокосној породици морамо је дати и колективној у кућној задрузи. Против тога се неће ни најмање бунити индивидуализам тежака.

**Ђорђе Крстић,**
судија Врховног Суда у Сарајеву

ANALI PFB | annals

# МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ПАПСТВА И ЛАТЕРАНСКИ УГОВОРИ ОД 11 ФЕБРУАРА 1929 ГОДИНЕ

(Свршетак)

### IV. — Латерански уговори

Између 1870 и 1929 године изменило се у Ватикану пет Папа: Пије IX (умро 1878), Леон XIII (умро 1903), Пије X (умро 1914), Бенедикт XV (умро 1922) и Пије XI, садањи поглавар Католичке Цркве. У Италији пак тешко би било набројати све државнике који су за то време били на државној управи. Те промене личности нису могле остати без утицаја и на односе Ватикана са Италијом. За све то време Папе нису никако излазиле из Ватикана. Папа је због тога добио назив „добровољног сужња". Ослобођени брига око вођења некадање Папске Државе, Папе су после 1870 биле у могућности да се потпуно посвете својој духовној мисији. После много трзавица на које је данас мање више бачен заборав, после неколико генерација, свет се био и с једне и са друге стране Тибра, па и Алпа, навикао на „римско питање" које је пак стално загревало правне писце.

За то време Папа није изгубио свој политички утицај. И поред особеног положаја који је Папство заузимало за тих шесет година, државе су и даље тежиле да буду у што бољим односима са „Црним Римом". Папа је адут кога свака влада жели да има у својим картама, рекао је један дипломата. Што се пак тиче односа Италије са Ватиканом за то време, свако се њихово регулисање спотицало на једно главно питање, питање Папине суверености, које је сачињавало чвор целог проблема итало-ватиканских односа. „Онај који буде решио „римско питање" биће највећи Италијан", рекао је један италијански државник. И проблем је био савршено нерешљив све док једна страна не би попустила. Света столица пак није хтела да се одрекне тежње за територијалним суверенитетом, а Италија није могла да врати Папству заузети Рим и уништену Папску Државу.

Али време чини своје дело. Један француски писац, добро познати *Пертинакс* (André Géraud), опширно је описао у својој књизи „Подела Рима", која је изашла у Паризу пре кратког времена, како су вођени преговори, прво незванично, па полузванично, и најзад званично, преговори који су довели у фебруару ове године до закључења Латеранских Уговора.

Главна тачка споразума састоји се у следећем узајамном уступку. Папа се одриче захтева на територијални суверенитет и признаје италијанско уједињење под Савојском династијом са Римом као државном престоницом. Италија пак са своје стране признаје Папи суверености над земљиштем Града Ватикана под називом Città di Vaticano.

Без овог главног узајамног уступка сваки би споразум између Италије и Свете Столице и надаље био немогућ. Он је дакле главна и почетна тачка целом осталом споразуму који се

састоји из једног политичког уговора од 27 чланова са три додатка, и једног конкордата од 45 чланова који регулише положај Католичке Цркве у Италији. Ваља поменути да од ова два акта, Италија сматра главнијим политички уговор а Ватикан на против гледа у Конкордату главни акт споразума. Ова се је разлика у гледиштима манифестовала одмах првих дана после закључења споразума. Она произилази из користи које свака од уговарајућих страна мисли да добије споразумом. Италија види главну корист за себе у политичком уговору; Ватикан, у статуту који Конкордат даје Католичкој Цркви у Италији. Разлика у њиховом схватању толико је била подвучена у полемици која се развила после 11 фебруара да су једни у њој видели намеру Италије да поиталианизира Католичку Цркву, а други жељу Ватикана да покатоличи италијанску државу. Али важност коју уговарајуће стране придају било једном било другом уговору не мења њихову суштину ни правни значај. Са правног гледишта оба акта имају подједнаку вредност и важност. Они носе оба исти датум: 11 фебруара 1929 године, јер су истог дана и на истом месту закључени и потписани од стране истих пуномоћника, од стране кардинала Гаспарија у име Папе, од стране г. Мусолинија у име италијанског Краља.

У Уводу политичког уговора каже се да Италија и Света Столица закључују овај уговор „да би отклониле све узроке несугласица које између њих постоје, дајући Светој Столици сталан, праван и фактичан положај који јој осигурава апсолутну независност за извршење њене високе мисије у свету, и дефинитивно регулише „римско питање" које је настало 1870 године анексијом Рима са Краљевином Италијом под Савојском династијом".

„Да би се то постигло", додаје се у Уводу, „Италија гарантује неоспорну суверену власт на међународном пољу, и признаје потребу да се образује Град Ватикан над којим Света Столица ужива потпуну сопственост, искључиву власт и суверену јурисдикцију".

Члан 1 стипулише да Италија признаје и потврђује начело члана 1 Устава од 4 марта 1848 по коме је римо-католичка вероисповест једина државна вера.

Чланом 2 Италија признаје међународну сувереност Свете Столице са свима атрибутима и последицама које из тога проистичу.

Члан 3 признаје Папи апсолутну власт над Градом Ватиканом и регулише режим Трга Светог Петра у Риму као и приступ цркви истога имена.

Италија се одриче сваког мешања (члан 4) у границама Ватикана које су повучене у члану 5. На његовој територији нема никакве друге власти осим власти Свете Столице. Да би Град Ватикан могао општити са страним светом Италија се обавезује (члан 6) да ће васпоставити жељезничке, телефонске, поштанске и друге везе са Ватиканом. Исто тако снабдеваће Град потребном количином воде. Сходно правилима међународног

права забрањено је лечење сваке врсте изнад територије Ватикана (члан 7).

Члан 8 садржи исте одредбе које се налазе и у Гарантном Закону од 1871 године односно Папине неприкосновености и кажњавања сваког атентата или покушаја напада или увреде на личност Папину као да су извршени против личности италијанског Краља. Члан 9 говори о држављанству становника Града Ватикана. „Сходно правилима међународног права", вели тај члан, „потпадају под сувереност Свете Столице сва лица која стално станују у Граду Ватикану". У случају пак да изгубе држављанство Свете Столице, та лица припадају Италији. Члан 10 ослобођава од војне и друге личне службе извесна лица која имају везе са Светом Столицом. Текст вели да ће уговарајуће стране заједнички саставити листу таквих лица. Италија се неће мешати у рад централних органа Католичке Цркве (члан 11). Чланом 12 Италија признаје Светој Столици активно и пасивно право дипломатског представништва. Представници страних држава при Ватикану могу становати на италијанској територији и уживати све привилегије чак и у случају да њихове владе не одржавају дипломатске везе са Италијом. Предвиђено је и општење са зараћеним силама у случају рата. Папин нунције је признат за сталног декана дипломатског кора.

Чланови 13, 14 и 15 набрајају све зграде, цркве и палате у Риму и околини, као базилике Светог Латерана, Свете Марије Маџоре, Светог Павла, Кастел Гандолфо, Вила Барберини, итд. које имају припасти Светој Столици. Оне које се налазе на територији Италије уживаће све дипломатске привилегије, то јест екстериторијалност.

На основу члана 19 Света Столица има право да издаје пасоше и путне исправе. То је право она и до сада уживала у пракси. Члан 20 говори о ослобођењу од царинских и других намета. Члан 21 одређује почасти на које имају права кардинали. Члан 22 говори о правосуђу у Граду Ватикану и о полициским односима обеју страна. Члан 23 регулише примену у Италији пресуда изречених од стране ватиканских судова.

Члан 24 је важан са гледишта међународног права. Он прокламује сталну и вечиту неутралност Града Ватикана.

Члан 25 вели да се потраживање Свете Столице према Италији ликвидира једном финансиском конвенцијом која се налази у Додатку IV овога Уговора.

Претпоследњи, 26-ти члан нарочито је важан. Њиме Света Столица изјављује „да сматра да јој је овим уговором на праведан начин загарантовано све што јој је потребно за слободу и независност мисије Католичке Цркве како у Италији тако и у свету, изјављује да је „римско питање" дефинитивно решено и признаје италијанску Краљевину под династијом Савојског Дома са Римом као престоницом." Италија пак са своје стране признаје *државу* Града Ватикана под сувереношћу Папином. Занимљиво је да је ово једини пут у целом уговору да је Град

Ватикан окарактерисан као држава. Истим чланом укида се Гарантни Закон од 13 маја 1871.

Најзад последњи члан, 27-ми, стипулише да ће уговор бити стављен на ратификовање најдаље четири месеца после потписа и да ће ступити на снагу у тренутку измене ратификације. Измена је извршена 7 јуна 1929.

Уговор не предвиђа регистровање сходно члану 18 Пакта Лиге Народа. Према томе његов текст не може бити инвоциран пред Лигом Народа.

Уз Уговор иду четири додатка, од којих прва три садрже листу и планове Града Ватикана и свих зграда, цркава и добара која припадају Ватикану.

Четврти додатак садржи Финансиску конвенцију о којој је реч у члану 25 Уговора. Италија се у њој обавезује да ће, на дан измене ратификација Уговора, исплатити Светој Столици суму од 750 милиона италијанских лира и да ће у исто време дати обвезнице консолидованог зајма 5% на доносиоца (исплата купона 30 јуна) номиналне вредности од једне милијарде италијанских лира. Члан 2 Конвенције вели да Света Столица изјављује да прима горњу суму као дефинитивно регулисање својих финансиских односа са Италијом после догађаја од 1870 године. Према овој конвенцији Папа дакле прима од Италије једном за свагда 750 милиона лира плус интерес 5% од 1 милијарде, то јест 50 милиона лира. По Гарантном Закону Папа је имао право на 3,225.000 лира годишње, што би изнело у садашњим лирама око 10 милиона.

Одредбе Финансиске Конвенције постављају извесну материјалну солидарност између Ватикана и Италије. Њима су донекле везани њихови интереси.

*

Горњи се споразуми односе на регулисање међународноправних односа двају правних личности: Свете Столице и Краљевине Италије. Конкордат пак од 11 фебруара 1929 регулише другу врсту питања. Он се односи на положај вере и цркве у Италија гарантује чланом 1 Католичкој Цркви слободу вршења италијанској држави, а не на положај Свете Столице као засебне међународно-правне личности. Он нас према томе не интересује у овом раду, јер он нема важности за међународноправни положај Папства као таквог. Ми се према томе нећемо дуже задржавати на њему. Да кажемо само да његове одредбе личе на опште одредбе конкордатских режима. Тако на пример, Италија гарантује чланом 1 Католичкој Цркви слободу вршења њене духовне власти, култа и црквене јурисдикције. Државне су власти дужне давати заштиту свештеним лицима у извршењу њихове верске мисије. Члан 2 Конкордата даје Светој Столици право општења са католичким клиром и целим католичанством без мешања италијанске владе. Члан 3 ослобађа клир од војне и других јавних обавеза. Затим се регулишу питања зграда, школа, васпитања омладине, итд., итд..

ANALIPUB Analiris

За разлику од политичког уговора Конкордат предвиђа у члану 44 случај евентуалног размимоилажења у тумачењу његових одредаба. „У том случају", вели текст, „Света Столица и Италија приступиће заједничким споразумом решењу на пријатељски начин, à l' amiable". Није дакле предвиђена ни арбитража ни макакав други међународни пут, већ искључиво пријатељски споразум обеју страна. Искључено је свако мешање или позивање ма на коју страну силу или организацију. Цео споразум остаје потпуно затворен за друге државе. Нико се у итало-ватиканске односе не може и не сме мешати. Никакав текст никоме не даје то право.

Важан је и члан 43. Њиме Света Столица понавља забрану свима свештеним лицима у Италији да ступају и учествују у раду у ма каквој било политичкој странци.

Најзад члан 45 вели да Конкордат ступа у важност заједно са политичким уговором. Поред ових одредаба конкордат регулише и масу других детаљних питања која засецају у односе цркве са државом а који се мање више налазе у свима конкордатима. Најглавније је у њему то што њиме Католичка Црква добија у Италији свој статут који јој осигурава нормалан развитак и легалан положај.

*

Као у сваком синалагматичном споразуму тако и у случају Латеранских Уговора свака од уговарајућих страна налази у њему извесне користи које сачињавају разлоге из којих је споразум закључен. Те се користи могу свести у главном на следеће: 1. за Свету Столицу, а) признање, од стране Италије, Папине световне власти као симбол његове независности, б) конкордатске привилегије, в) материјална добит из Финансиске конвенције, и г) слобода кретања за Папу и могућност развитка за цркву; 2. за Италију, а) престиж који проистиче из решења „римског питања", б) уклањање извора једне националне слабости признањем италијанског уједињења у Краљевину Италију, в) учвршћивање режима осигуравајући му потпору Католичке цркве, и г) уклањање међународне интервенције у евентуалној кризи „римског питања".

Ако се Латерански политички уговор упореди са Гарантним Законом онда се добијају следеће разлике. Пре свега Латерански Уговор је резултат узајамног споразума између Ватикана и Италије, док је Гарантни Закон један унилатералан акт интерног законодавства на који Ватикан никада није хтео да дâ свој пристанак. Из тога изилази да се одредбе Латеранског споразума не могу мењати без узајамног пристанка обеју страна. Свака једнострана измена била би равна самовољном кршењу међународно - правних обавеза. Ипак треба истаћи да је Латерански споразум закључен без међународне гарантије. Ранији пак предлози за решење „римског питања" предвиђали су да споразум буде стављен под гарантију других држава. Не

може се пак порећи да са гледишта Католичке Цркве Латерански Уговори сачињавају велики напредак у поређењу са Гарантним Законом, па и са многим другим предлозима за решење „римског питања". Једина тачка у којој је поређење са њима на штету Латеранских Уговора јесте она која се односи на евентуалан територијалан излазак Ватикана на море. По Латеранским Уговорима територијално питање је сведено на минимум. Тиме је још више истакнут духовни и верски карактер признања Папине суверености.

### V. Садашњи Међународно-правни положај Папства.

Остаје нам још да видимо да ли су и какве промене у међународно-правном положају Папства донели Латерански Уговори својим одредбама о стварању Града Ватикана. Наиме да видимо да ли је ново-признат Град заиста држава у правном смислу речи као што то вели члан 26 политичког уговора. После постављеног критеријума нама то неће бити тешко. Довољно је да испитамо да ли Град Ватикан има оне елементе који су потребни па да једна заједница добије правни карактер државе. Испитајмо један по један те елементе.

Изгледа да је признањем, од стране Италије, Папине апсолутне власти над земљиштем на коме се налази Град Ватикан заиста створена једна засебна територија. Несумњиво је да се тиче земљишта над којим се је Италија свечано одрекла сваког права и власти, а над којим никоја друга држава није стекла никакво суверено право. Према томе тицало би се овде једног земљишта које, ако се неби налазило под сувереном папином власти, неби било ни под чијом влашћу. Другим речима оно би било res nullius кога би свака држава имала право да заузме и себи присвоји. Нема сумње да би овакво мишљење било апсурдно. Према томе неби остајало ништа друго него да се прими мишљење да је земљиште на коме се налази Град Ватикан изван суверене власти ма које стране државе и да као такво сачињава један независан територијум. Први би дакле услов био испуњен.

Други услов, становништво, такође би се могао признати Папи. Из истих разлога. Италија се одрекла лица која станују на територији Града Ватикана. Она према томе више не потпадају ни под чију суверену власт осим под суверенитет Свете Столице.

Трећи је услов суверена власт над тим становништвом, а четврти независност ма од какве стране власти. Могло би се тврдити да су и ова два последња услова испуњена и да је према томе с пуним правом тачно рећи да је ново-створени Град Ватикан једна пуноправна независна држава. Поред свега тога ми нисмо тога мишљења. Нисмо, мада на први поглед изгледа да су елементи независне државе ту сходно принципима традиционалног међународног права: Нисмо, ма да би се у прилог горњег мишљења могло навести и поређење са другим државама сличних димензија и броја становништва, Андоре у Пиренејима и Сан Марина у Апенинима, на пример. Али баш то нас поређење и наводи на мишљење да Град Ватикан није држава у правном сми-

слу речи. Све је у тим заједницама илузорно и фиктивно. Нема никакве државне реалности ни тај малени територијум од 44 хектара ни тих пет до шест стотина лица која на њему станују, па чак ни власт коју Папа над њима ужива. А шта да се тек каже за његову независност коју Папа нема никакве материјалне могућности да брани. Могло би се пак рећи да је количина у праву споредна, а главно правна природа и да би, пошто Ватикан одговара по тим елементима једној државној заједници, било нелогично и нетачно оспоравати му карактер независне државе.

Могло би се још додати да међународно право признаје полу-суверене државе, као на пример васалне државе под протекторатом. Истина је да се ти називи налазе у свима уџбеницима традиционалног међународног права. Али ми нисмо присталица таквог начина изражавања у праву, помоћу половина, четвртина и других аритметичких разломака. По нашем мишљењу у праву једна ситуација или постоји или не постоји, али ништа не може да постоји само на пола или на трећину. Или је једна заједница суверена или није, или она зависи *правно* од друге неке суверене заједнице и онда она више није суверена ни у пола, ни у трећину, или она ни од кога не зависи и онда је она државна заједница. Према томе и поред привидне правне независности Папства од ма чије стране власти, ми мислимо да Ватикан није држава а да Папа није суверен у правном смислу речи. Он то није, јер код њега преовлађује његов карактер шефа Католичке Цркве, Ватикан је пре црква са признатом међународноправном личношћу него држава. Овим се не умањује важност Папина. На против. Истицањем његовог духовног карактера појачава се и његов углед као шефа цркве. Од увек је код Папе било главно црквено поглаварство, а споредно све остало. Тежити ка нечем другом значило би негирати порекло његове власти, непризнати историске чињенице. Али, могло би се рећи, историска је и чињеница да је Папа кроз векове био суверен једне државе. Да, али он је то звање изгубио 1870 године и Латерански му га уговори нису повратили, јер га нису могли повратити, јер се не ствара једна држава уговором између једне државе и онога коме ова хоће да призна то својство. Држава је много компликованија творевина. Стварање једне државе је чињеница међународне важности. Она се не може извршити без сарадње већине чланова међународне заједнице. Италија према томе није била у могућности да једним уговором са Папом створи једну нову Папску Државу. Као што ни Андора или Сан Марино по нашем мишљењу нису државе, тако ни Граду Ватикан ми не можемо да признамо државно својство. Али ако Ватикан није држава, шта је он онда? По нашем мишљењу, он спада у категорију међународно-правних личности о којима је писао француски професор Жидел, — чије ми мишљење потпуно делимо, — у својој расправи о међународном положају Папства која је штампана 1911 године у Revue Générale du Droit international public. По мишљењу овога правног ауторитета у међународном праву треба разликовати две врсте правних субјеката: 1. нор-

малне правне личности, државе, и 2. вештачке, политичке заједнице којима међународно право признаје правну личност и правну способност. У ову другу врсту спада и Папство. Пре њега било их је и других: Индијска међународна Компанија, Дунавска Комисија, Ханза, итд.. Све што није држава а ужива, као Папство на пример, атрибуте државне власти, спада у ову категорију. Понављамо да нам изгледа да је баш у интересу саме Католичке Цркве да Ватикан не буде асимилиран државама, јер би Папство тиме изгубило свој привилегисан положај који као држава не би било у стању да брани и оправда, а који Папа као црквени поглавар може да употреби за своју духовну мисију. То је вероватно и био главни мотив који је руководио Папу Пија XI да се Латеранским Уговорима одрекне вековних територијалних аспирација његових претходника. Времена су се изменила. Оно што се некада с правом сматрало као гарантија духовне Папине независности, то јест Папска Држава, данас би било сасвим илузорно пред силом великих модерних држава. Данас Папство мора искључиво да тражи своју независност у духовној моћи а никако у признању Папске Државе. Па ипак Латерански Уговори као да су ишли баш на то да Папи осигурају државу. Томе је пак разлог што се хтело да добије не држава већ симбол државне независности. У овом лежи објашњење споразума који је довео до Латеранских Уговора.

Према томе можемо закључити да Латерански Уговори са гледишта чисто међународно - правног положаја Папства нису донели никакве промене стању које је већ пре њих постојало. Они су само санкционисали међународно - правну личност коју је Папа уживао и пре њиховог закључења. Сва је за њега добит у томе што му је то својство признала и Италија која је то дотле оспоравала. Не треба заборавити да се Италија стално противила суделовању Папином на свима међународним манифестацијама, на Хашким Конференцијама на пример.

По нашем дакле мишљењу Латерански су Уговори само потврдили оно својство које је Папа већ имао, то јест његову међународно - правну личност. Верско - црквени карактер преовлађује у природи односа са Папством. Света Столица је црква са признатом правном личношћу, а не држава. Ватикан је, као и Андора или Сан Марино, независно - управни територијум, а не држава. Признање које се о томе налази у Латеранским Уговорима само је декларативне природе а не и конститутивне. Узрок тој ситуацији лежи у историјској организацији Католичке Цркве. Вероватно је да би и друге цркве имале иста права да претендују на положај који у међународном праву данас заузима Папство када би и оне биле организоване и распрострањене као што је Католичка Црква под управом Папином. Без тог преимућства Католичке Цркве не би се дешавало да велике и моћне државе преговарају и одржавају квази - дипломатске односе са њеним преговарају и одржавају квази - дипломатске односе са њеним поглаваром. Све оно што се у тим односима налази као вештачко и фактивоо са правног гледишта замо је природна последица

једне потпуно реалне ситуације, последица места које у међународном животу и међународним односима заузима велика историска, морална и материјална институција универзалне Католичке цркве и њеног највишег поглавара, Папе. Цео правни проблем Папства има два вида један интерни и један међународни. Ми смо у току ове расправе старали оа решимо само овај последњи.

**Д-р Ђура Поповић**

## ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

### УСВАЈАЊЕ ЗЛАТНОГ ВАЖЕЊА У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ

Нема ниједне Европске државе која би у својој послератној новчаној политици показивала толико доследности и енергије као што је то случај са Чехословачком. Њени напори на пољу новчане организације представљају најинтересантније искуство које ће бити од неоцењиве користи како за формулисање и проверање закона у области теорије новца тако и за постављање практичних начела новчане политике. Мада су из светског рата све европске државе изашле за мањом или већом новчаном инфлацијом, са више или мање поремећеним социјално-привредним односима и све без разлике пустиле да их понесе привидни, инфлацијом изазвани, привредни просперитет, Чехословачка је прва са финансиском енергијом једне младе државе, нестрпљиве да се што пре организује и покаже своју виталност, започела са уређењем свога новчаног система. Инфлација на чијем је отклањању она почела да ради у првом времену свога постанка није њено дело. Она је њу морала преузети од бивше аустро-угарске монархије, она сама пак ни у једном тренутку свога постојања није прибегавала инфлацији као средству за финансирање државних издатака и у томе се потпуно издваја од свих осталих европских земаља које су дуже или краће време живеле од штампања новчаница. За разлику од оваквог финансирања Чехословачка је, одмах у почетку свога самосталног живота и ако исцрпена ратом, без кредита у иностранству, са великим унутрашњим социјално-привредним тешкоћама, у средини држава које нису радо гледале на њен постанак нити су желеле њену привредну консолидацију, започела да на потпуно дискредитованој аустро-угарској круни организује своју националну новчану јединицу. Ако уз то имамо на уму да се у томе тренутку није располагало са довољним искуством у питању новчаног санирања, да је економска наука била подељена и да њене теорије и савети нису имали довољно ауторитета и да је главну реч у питањима новца водила једна група импровизираних стручњака из чијих је мишљења провејавао дух инфлационистичког просперитета, онда се може видети колико је за једну земљу било потребно одважности, да сасвим сама пође потпуно новим путевима и да своме становништву на-

ANALI PFB Tanelirs

метне, непосредно после преживљених ратних ужаса, једну строгу дисциплину, да га натера на нове жртве и оскудицу.

Можда Чехословачка не би ни пошла овим путем да није у личности свога првога министра финансија, Алојза Рашина, нашла човека који је располагао и са познавањем основних начела теорије новца који је поставила још класична школа и у исто време био готов да прими сву велику одговорност на себе и да своју замисао спроведе до краја са једном необичном енергијом и упорношћу. Основне црте Рашиновог плана новчане реорганизације састојале су се у стварању једне националне новчане јединице и њеном одвајању од новчаних јединица које су циркулисале на осталим деловима бивше аустроугарске монархије и са чијим се издавањем није престајало и после слома монархије, затим у остварењу новчаног оптицаја за привредне потребе, и повраћању вере у новац. Прве његове мере донете на основу његове диктаторске власти коју му је дао закон од 25 фебруара 1919 г. састојале су се у означавању новчаница аустроугарске банке које су на територији републике представљале једино платежно средство, увођењу порезе на имовину и образовању извесне резерве здравих девиза. Приликом означавања новчаница чији је укупни износ, заједно са текућим рачунима филијале Аустро-Угарске банке био 9420 милиона круна одузето је од становништва 2.781 милиона т. ј. око 30%. У овоме износу дате су обвезнице које су имале да служе за плаћање пореза на имовину. Напоредо са овим ишло је конституисање једне металне резерве путем унутрашњег зајма од 58,5 мил. швајцарских франака. Иностранн зајам од 100 мил. долара није се могао остварити. Напоредо са овом реформом практиковао је Рашин у државним финансијама најстрожију штедњу и у исто време се трудио да општим економско-политичким мерама повећа домаћу производњу и оствари равнотежу биланса плаћања.

Све ове мере нису могле довести до каквог побољшања у новчаној ситуацији, али су ипак учиниле да се избегне катастрофа и да Чехословачка круна не оде путем аустриског, немачког пољског или мађарског новца. Без енергичног спровођења побројаних мера ово би се сигурно догодило. Многобројни узроци онемогућавали су у прво време да предузете мере доведу до успеха и курс чехословачког новца пада, крајем 1919 год. у знатној мери и поред тога што је инфлација потпуно заустављена. Узроци овоме паду леже пре свега у неодређеној унутрашњој и спољашњој политичкој ситуацији, у дезорганизацији и смањењу националне производње, у великом дефициту трговинског биланса и неуравнотежном буџету. Осим тога опште неповерење према земљама централне Европе, социјалном немиру у Чехословачкој са комунистичким тенденцијама, нису били без утицаја на пад валуте. Али у колико је утицај поменутих фактора слабио, курс чехословачког новца постаје све постојанији и Че-

хословачка улази крајем 1920 г. у период релативне новчане стабилности који траје све до краја 1921 год. У исто време привредне прилике у Чехословачкој не престају да се поправљају док у околним државама инфлација ствара све већу новчану несигурност тако да се у Чехословачку почињу у масама стицати капитали из суседних држава. Чехословачка постаје у средњеевропском новчану хаосу једина земља са солидном новчаном и кредитном организацијом и није ни чудо што курс њене валуте почиње (почетком 1922.) нагло да расте. Ово побољшање курса траје све до 1923 год. када се међународна вредност круне учвршћује на курсу на коме се стално одржава.

Сасвим је природно да ово велико и нагло побољшавање валуте није могло остати и без својих неизбежних последица. Чехословачка за кратко време постаје најскупља држава на свету. Извоз и поред снижавања цена и продаје и испод производних трошкова, наилази на огромне тешкоће и настаје опасност да земљу буквално преплаве страни производи. Ово је период страховите привредне кризе кроз коју је мало која европска држава морала да прође. На срећу напоредо са побољшањем курса чехословачке валуте настаје скок цена производа у иностранству и цене чехословачких производа убрзо се налазе поново испод светског паритета. У исто време окупација Рура ствара врло повољне услове за чехословачки извоз тако да погоршавање привредне ситуације не доводи у питање, као што се једног тренутка могло мислити и само функционисање чехословачке производње. И ако је криза била врло тешка она ипак, захваљујући спољним моментима, није довела до катастрофе. Али њене последице су се тако дубоко осетиле да је расположење које је постојало за снажење курса чехословачке круне потпуно ишчезло. На место дефлације и побољшања валутног курса главни циљеви чехословачке привредне политике постају стабилизација и прилагођавање целокупне привреде међународној вредности круне. Ова нова политика налази свога практичног изражаја у закону о Чехословачкој Народној Банци од 23 априла 1925 г. у коме се (чл. 41) — Банци ставља у дужност да се стара да курс круне одржи у односу према златним валутама на нивоу последњих двеју година. Са овим законом извршена је законска стабилизација чехословачког новца. Али коначан прелазак на златно важење извршен је тек пре неколико недеља. Стални Одбор чехословачког парламента примио је 7 новембра ов. год. законски пројекат којим се регулише питање дефинитивне новчане реформе, која се може сматрати као виртуелно изведена пошто је сигурно да ће законска санкција овога законског пројекта доћи кроз најкраће време. Главне црте новчане реформе су ове:

Новчана јединица остаје данашња круна чија вредност износи 44,58 милиграма финога злата. Народна Банка је дужна да курс својих новчаница одржи у овоме односу са златом.

Она мора куповати по поменутој релацији сваку количину злата која јој буде понуђена ако иста прелази 12 кгр. Народна Банка је даље дужна да замењује своје новчанице, било за злато или за златне девизе, под условом да вредност понуђених новчаница одговара најмање вредности 12 кгр. злата. Неиспуњавање ове обавезе повлачи губитак привилегије у року од 24 часа. Једним накнадним споразумом између Народне Банке и владе утврдиће се тачно датум од када ће одредба о конвертибилитету новчаница ступити на снагу. Предвиђа се даље ковање новчаних комада од 100 кр. који ће имати неограничену законску способност плаћања. Чл. 6. прописује да је Банка дужна да одржава за све своје обавезе по виђењу (а не само за новчанице) златно покриће које мора износити на завршетку 1929 год. најмање 25%, а по завршетку 1930 најмање 30% и од завршетка 1935 и на даље 35%. Најмање половина овога златног покрића се мора састојати из злата, (кованог или некованог) а остатак из новчаница страних емисионих банака замењивих за злато и златних девиза.

Као што се види чехословачка новчана реформа, као што се могло и очекивати, завршава се једноставним прелазима на знатно важење. Због тога она у својој последњој фази нема велике интересантности. Она представља типичну послератну новчану реформу која не усваја златно важење у ортодоксном смислу него са извесним ограничењима. Та се ограничења састоје у конверизирању новчаница само у количини која одговара вредности најмање 12 кгр. злата, могућности да се половина металног покрића састоји из новчаница и девиза плативих у злату.

Увођење ефективног златног оптицаја остављено је, као и у другим земљама, за доцније. И ако дакле чехословачки новчани систем неће имати карактер потпуног златног важења, он ће ипак толико бити везан за злато да ће целокупни даљи развитак чехословачке привреде бити у зависности од самога решења питања злата које несумњиво данас представља најважнији проблем светске привреде. Улазећи у ред оних држава које су већ усвојиле златно важење Чехословачка ће као земља која је на монетарном пољу показала толико разумевања и енергије моћи много допринети да се питање злата реши на општу корист светске привреде. Она је већ и сада са целим својим радом на пољу новчане политике дала један врло поучан пример како ваља у новчаним питањима да се поступа. Из великог и интересантног њеног искуства ми данас можемо јасно видети колико утицаја на пр. имају психолошки моменти у земљи и иностранству на вредност новца, видимо од колике је важности за вредност новца ауторитет државе и вера света да се са новцем неће чинити експерименти. Ово опште поверење у једну новчану јединицу може довести до тога да се њена вредност подигне под утицајем међународне спекула-

ANALIPEB | anali.rs

ције и изнад нивоа који одговара тачном односу економских чињеница. На чехословачком примеру ми видимо, као што смо доцније видели на француском и италијанском, а донекле и нашем, да ово повећавање међународне вредности новца може довести до највећих поремећаја у народној привреди.

Али исто тако пример Чехословачке показује нам јасно да и опадање међународне вредности једнога новца, поред појачања привредне делатности коју оно проузрокује, мора на крају да се заврши са привредном кризом, и да је штета коју оно неизбежно доноси много већа од користи које га у прво време прате. И зато закључак који се после проучавања великог дела чехословачке новчане реформе може једино учинити, јесте, да је постојана вредност једнога новца на међународним тржиштима најважнији услов за нормално развијање и напредовање једне народне привреде.

**Д-р Александар Јовановић**

---

## АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

**— Једно правно мишљење*) —**

По спору, код управних (административних) власти, између Г. Г И Л. (као тужиоца) и Ј. М. (као туженога), због преноса рударске повластице, Г. Г. Ж. М. Перић и Д-р Д. Аранђеловић, проф. Универзитета, дали су Г. Ј. М. (туженоме) ово своје правно мишљење.

Једна одлука власти може бити противна закону или зато што је власт, доносећи одлуку, била апсолутно односно релативно ненадлежна или, ако је она била потпуно надлежна, стога што је својом одлуком повредила какав други законски пропис, материално или формално-правни.

У овом конкретном случају има, дакле, да се извиди да ли су ниже управне власти, Поглавар Среза Ј. у А., Велики Жупан Ш. Области и Управни Суд у Б., били надлежни за расправу спора који је покренуо, код Поглавара Среза Ј., Г. И. Л., тужилац Г-а Ј-а М-а.

Управни Суд, у Б., у својој пресуди од 27. Маја ове године, Бр. 10165., каже да је ово административни (управни) спор, али, како тај израз има, у нашем, Српском, Законодавству (не и у другим законодавствима), два значења, сасвим различна, и како Управни Суд није прецизирао у коме значењу је он тај израз употребио овде, то је онда сасвим могућно да Управни Суд у опште није имао у виду ову подвојеност код значења речи: административни (управни) спор. Тиме се, или

ANALI PFB | anali.rs

*) Ово правно мишљење Г. Г. проф. Перића и проф. Аранђеловића објављујемо, пошто је управни спор о коме је реч у том мишљењу дефинитивно свршен код свих надлежних власти. Мислимо да ће ово питање и начин његовог третирања интересовати наше читаоце.

**Примедба „Уредништа"**

и тиме се, може бити дају објаснити извесне, по расправу спора од значаја, погрешке у његовом резоновању.

Постоје, најпре, административни (управни) спорови који су то по самој својој *природи* а то су, наиме, они чију дефиницију даје чл. 15. одељ. 1. Зак. о Државном Савету и Управним Судовима од 17. Маја, 1922. године, по коме пропису административни спор постоји онде где је актом Управне Власти повређено какво право или какав непосредни лични интерес тужиоца, заснован на закону. Ту опет има две подврсте управних спорова: они где је спор између појединца (физичкога или правнога лица) и Државе *као власти*, т. ј. где спор има за предмет повреду или непризнање, од стране управнога државнога органа, каквог субјективног права појединца заснованога на једном закону из области Јавнога Права (овде апстрахујемо кривичне законе), и то су управни спорови у правом и најпотпунијем смислу, они на које је, јамачно, специално мислио Устав од 28. Јуна, 1921. год., чл. 103. одељ. 5.1⁰ Друга подврста управних спорова из ове прве категорије претпоставља повреду или непризнање, од стране управне власти, једног приватног права: дефиниција административнога спора у члану 15. Зак. о Држ. Савету и Управним Судовима довољно је широка да обухвати и ову другу подврсту.

Друга категорија управних спорова то су спорови који су, по својој природи, *приватно-правни* али се *изузетно* налазе у надлежности управне власти: само са гледишта *надлежности*, ти спорови се сматрају управним (административним) споровима. То су *државински спорови* и спорови око састава *избраних судова*, спорови који су, и ако приватно-правни, остали погрешно, противно начелу поделе власти и чл. 103. одељ. 5. 1⁰ Устава, и после Закона о Држ. Савету и Управним Судовима у надлежности Управне Власти, уместо да су, једним законом, пренесени у надлежност Власти Судске.

Несумњиво је, према наведеном и с погледом на правну природу спора Л.-М., да овај спор не долази у прву него у другу категорију управних спорова. И, заиста, ту Г. Л., тврдећи да је постао власник, за половину, рудника В. па, дакле, и држалац, тражи да га управне (полициске) власти заштите у његовој државини повластице које га Г. М., како он вели, лишава противправно. Није, дакле, овде административни спор из прве категорије административних спорова, ни из једне од двеју подврста те категорије.

Ништа на правну природу спора Л.-М. не утиче чињеница да је по чл. 19. Српскога Рударскога Законика од 15. Априла, 1866. год., са његовим доцнијим Изменама и Допунама, Министар Шума и Рудника (раније, у Србији, Министар Народне Привреде) надлежан за давање рударских повластица (концесија): та чињеница, изгледа, и била је узрок што Управни Суд није довољно јасан: зашто налази да је овде у питању административни спор, као што није јасан ни у томе

у коју категорију административних спорова он ставља овај спор Г. Г. Л-а и М-а, а та непречишћеност у погледима Управнога Суда није, разуме се, била повољна по правилно схватање целе ствари од његове стране.

Код рударских повластица има да се разликује с једне стране право власништва Државе на све руде и копове (чл. 15. Руд. Зак., чл. 117. Устава од године 1921. одељ. 4 и 5.): то право Држава је дала сама себи по сили своје суверености, његов извор је, дакле, не у Приватном него у Јавном Праву, мада је само вдасништво државно на руде и копове, по својој природи, једно приватно право, својина. Али, када Држава, у лицу Министра Шума и Рудника као свога представника (а по саслушању Рударскога Одбора и одобрењу Министарскога Савета, чл. 43. и 46. Руд. Зак.), дâ коме рударску повластицу (чл. 19., 38. à 61. Руд. Зак.), тада се, између Државе као правне особе (§ 19. Срп. Грађ. Зак.), и повластичара ствара један приватно-правни однос. Повластица рударска је један *уговор* између Државе и повластичара, и то се најбоље види по томе што Држава не може никоме наметнути неку повластицу него се ова даје појединцу само на његово тражење (чл. 39. и 40. Руд. Зак.): ту Држава није, дакле, према појединцима у улози суверене власти, оне власти која заповеда, што ће рећи да је она ту са њиме на равној нози, т. ј. у улози правне личности, појединца, а правни односи међу појединцима заснивају се, мењају и гасе њиховом слободном вољом (чл. 13. Грађ. Зак.). Сва је разлика између уговора о рударској повластици и обичних уговора у томе што је, код уговора о рударској повластици, једна страна, Министар, везан Рударским Законом, тако да он може уговор о рударској повластици закључити само у случајима, на начин и у ономе облику како то прописује Рударски Законик,

Иначе, сви спорови који би могли проистећи из уговора о рударским повласницима потпадају материално-правно под Грађански односно Трговачки Законик (чл. 16. Руд. Законика).

Према томе, отпада сасвим евентуално схватање Управнога Суда да би, у овом случају, могло бити административнога спора из прве категовије, по том основу што рударске концесије даје, у име Државе, један орган Управне Власти, Министар Шума и Рудника, онако исто као што таквога спора нема ни у правним односима који се, аналогно овоме што смо рекли о рударским повластицама, могу засновати између Државе и појединаца у вези са каквим другим фискалним правима Државе, као што су, на пр., уговори о великопродаји духана између појединаца и Управе Државних Монопола, Државна залога (специално пређутна хипотека) за обезбеду наплате њених пореских тражбина (в. чл. 146. Зак. о Непосредним Порезима од 8. Фебруара, 1928. год., са Изменама и Допунама од 28. Марта, 1929. год.), ит.д.

Тим пре је, разуме се, чисто приватно-правни однос онај који је створен уговором између Г. Г. Л-а и М-а о преносу половине повластице на Г. Л-а: ту још мање може бити говора о каквом управном спору.

На тај начин, овде немамо никакав административни спор из прве категорије, т.ј. такав административни спор који би то био по својој природи него само спор приватно-правни. Остаје само да се извиди да ли то није један од оних управних спорова из друге категорије, другим речима да то није какав приватно-правни спор за који је надлежна Управна Власт.

Ово последње мисли Управни Суд у Б. Наиме, он налази да је спор Л. — М. *државински спор* где је надлежна Управна Власт. Да испитамо да ли је то нахођење тачно с погледом на законске прописе као и на стварне моменте у овом конкретном случају.

Најпре ћемо приметити да је Управни Суд учинио једну основну формалну погрешку која има свога значаја и за Материјално Право. У једном спору, суд мора да буде начисто са тим *коме* се управо досуђује једно право односно *ко* се одбија у спору. То, међутим, овде није учињено. Не види се ко би у истини био власник и држалац спорне половине повластице, да ли Г. Л. *за себе лично* или Американско-Југословенско Извозно-Увозно Удружење у Чикагу. Јер, док би, према уговору између Г. М-а и Г. Л-а од 14. Априла, 1926. год., решењу Г. Министра Шума и Рудника од 30. Априла, 1926. год., Бр. 4062., тражењу Г. Л-а и пресуди Управнога Суда, власник речене половине концесије био *лично* сам Г. Л., дотле би то било Американско-Југословенско Удружење у Чикагу, а према изјави упућеној, под 27. Септембром, 1928. год. (датираној из Београда), Г. Д-р А Б., председнику поменутога Удружења у Чикагу. Отуда и питање: ко би био овде у државини спорне половине повластице чија се заштита тражи, да ли Г. Л. лично и за свој рачун или поменуто Удружење у Чикагу преко свога пуномоћника, Г. Л-а? Управни Суд, чија пресуда је доцнија (она је од 27. Маја, 1929. год.) од изјаве Г. Л. Г-ну Д-ру Б. (она је од 28. Септембра, 1928. год.), досуђује половину концесије и државине на њу Г. Л-у, док Г. Л. изјављује Г-ну Д-р Б да он није повластичар па, према томе, ни држалац него Удружење у Чикагу. Оваква правна ситуација не може да остане и та чињеница, сама за се, довољна је да покаже неправилност, са гледишта Формалнога (Процесуалнога) Права, пресуде Управнога Суда.

Да видимо сада, и апстрахујући питање ко је овде власник спорне половине повластице, да ли је заиста спор Л. М., у своме стадиуму пред управном Влашћу, државински спор за који би ова Власт била надлежна.

На првоме месту да покажемо шта је државински (посесорни) спор. То је спор који има као petitum заштиту државине као чисте чињенице (факта), без обзира на њену ква-

лификацију у конкретном случају, т.j. без обзира на то да ли она почива на правном основу (titulus) и на законском начину (modus) стицања, као и на то да ли је она савесна или не (§§ 200., 201., 203., 926., Срп. Грађ. Зак.). Заштити државине, овако схваћене, има места: а) у случају сметања држања, и та заштита се постиже тужбом познатом у Римском Праву под именом: interdictum retinendae possessionis vel rei retinendae (§ 201. Срп. Грађ. Зак.); б) у случају одузимања државине (deiectio), и тада се државинска тужба називала interdictum recuperandae possessionis vel rei recuperandae (§ 208. С. Грађ. Зак.). То су државинске тужбе и државински спорови за које су надлежне управне власти. И како је надлежност управних власти у приватном-правним споровима *изузетна*, а изузеци се, као што је познато, имају тумачити у најужем смислу (и више него то: оне су *уставно* ненадлежне, тамо где постоји уставно уређење државе), то су онда управне власти *апсолутно* ненадлежне за све друге приватно-правне спорове. Ово значи да су управне власти, у обиму Стварнога Права, апсолутно ненадлежне (rationae materiae): 1⁰, за тужбе из § 223. Срп. Грађ. Зак., римска Publiciana actio, па ма се ова тужба сматрала као тужба за заштиту државине а не као rei vindicatio (петиторна, својинска тужба) utilis; 2⁰, за својинске (петиторне) тужбе: (§§ 218. и 219. С. Грађ. Зак.).

У овоме спору Л.—М. *нема државинскога спора* ни прве (rei retinendae) ни друге (rei recuperandae) врсте него је ту у питању један приватно-правни спор за који су једино грађански судови надлежни, што значи да је Управни Суд прешао границе своје *апсолутне надлежности*, када се је упустио у његово решавање, у место да се је огласио за апсолутно ненадлежнога.

Јер, да би било државинскога спора, потребна су ова два реквизита: прво, да когод држи једну ствар *фактички* односно да ју је држао *фактички* и, друго, да је он у том свом држању узнемирен на један противправан начин, односно да му је, на један такав начин (vi, clam, precario), државина одузета (deiectio). Из овога излази да је први и основни, безусловни, реквизит за државински спор то: да је тужилац који подиже државинску тужбу *држалац* односно да је лишен државине противправним путем.

Да ли је сада Г. Л. *држалац* и да ли је он у својој државини узнемирен односно лишен противправним путем од стране Г. М-а? На првом месту, да ли је он *у опште* држалац односно да ли је то био, јер, ако се на то питање одговори одречно (негативно), онда отпада оно друго питање о узнемиривању у државини односно о одузимању ове.

Одговор на то прво питање зависи од питања: какав је правни карактер рударске повластице, тј. да ли је то *стварно* или *тражбено* право, пошто о државини и државинским тужбама може бити говора само код *стварних права* а не и код *права*

ANALI PFB | anali.rs

*стварних* (изузимајући хартије на доносиоца, Inhaberpapiere, које наш Грађ. Зак., саобразно § 1393. Аустр. Грађ. Законика, изравнава са покретним стварима, § 866.). Шта више, има извесних стварних права, а напосе право залоге, где, такође, нема места државинским тужбама, било зато што поверилац има само детенцију (покретна залога, § 307. Срп. Грађ. Зак.) било зато што поверилац нема ни детенцију (интабулација). Само у оним законодавствима која, као што су, н. пр., Немачки и Швајцарски Грађ. Законик, која штите *сваки факат држања* па, дакле, и придржину (детенцију) може бити државинских тужби и код покретне, ручне, залоге.

Питање о правном карактеру рударске повластице спорно је у теорији а и сама позитивна законодавства не решавају га на исти начин. Оно је спорно и тамо где Држава не прокламује своје право на руднике онако апсолутно као што то чини чл. 15. Срп. Руд. Законика, и такав је случај, на пр., у Аустриском Праву, наиме у Аустриском Berggesetz vom 23. März 1854.: в. Petraschek, *Die rechtliche Natur des Bergwerkseigentums*, 1906., Worms, Grünhuts-Zeitschrift, Bd. 35., S. 378. ff. (за Француско Право в. Закон од 21. Априла, 1810., по н. к., са доцнијим Изменама и Допунама, и A. Colin et H. Capitant, *Cours élémentaire de Droit civil français*, t. 1, IV. éd., Paris, 1923., p. 722 et suiv.). Код нас питање није тешко, ако је Држава пренела на повластичаре *својину* на руднику (што може бити по чл. 47. Руд. Зак. тек после 15 година обделавања). Иначе, повластица се сматра, по чл. 62. Руд. Зак. (в. и чл. 1. Правила од 28. Маја, 1906.), само као *закуп* („§ 677. и остали Законика Грађанског", вели наведени члан 62.), мада, у том погледу, подстиче извесну сумњу одредба чл. 46. одељ. 2. и чл. 63. Руд. Законика.

Међутим, ако би се рударска повластица сматрала само као закуп а не као стварно право: својина, лична службеност ужитка, емфитевса: в. Фран. Зак. од 25. Јуна, 1902., н. к., § 1122. Аустр. Грађ. Зак., Erbpacht, онда ту не би могло бити говора о *државини*, и поред тога што се такав закуп има увести у рударске књиге код Министарства Шума и Рудника (чл. 63. и 121. Руд. Зак.): ово последње значило би само то — под условом да се рударске књиге сматрају за равне баштинским књигама (специално књигама хипотекарним) — да је рударска повластица један хипотекарни (интабулисани) закуп (§ 704. Срп. Грађ. Зак.), али то не мења правни карактер закупа који, и тада, остаје *стварно право* нити правни карактер држања закупчевога које, и поред хипотеке, остаје само једна *придржина* (детенција).

На тај начин, по нашем Рударском Законику, повластичар, Г. М., не би имао државину па зато ову не би имао ни његов следбеник (на половини концесије) Г. Л., те, отуда, овде не би био случај државинскога спора ни надлежности управних власти. Г. Л. би могао имати, као и Г. М., само детенцију,

али ова, као што смо казали, не може, у нашем Праву, бити предмет државинских тужби ни државинских спорова.

Али, баш и да се узме да овде може бити државинскога спора по том разлогу што би законодавац наш, изузетно, рударском повластичару, и ако је он по чл. 63. Руд. Зак. само закупац, давао право на државинске тужбе (слично систему Немачкога и Швај. Грађ. Зак.), што би, дакле, законодавац, у погледу правне заштите њене, изравнао рударску концесију са стварним правима која могу бити предмет државине (посесије), опет Управни Суд, по нашем схватању, није могао донети онакву одлуку.

Да кажемо, прво, како се по нашем Праву (односно по Аустриском) стиче једно стварно право на непокретним добрима. Два реквизита ту су, као што је познато, потребна и inter partes и erga omnes: правни основ стицања (titulus acquirendi или iusta causa traditionis) и начин стицања (modus acquirendi) Начин стицања код непокретних добара овде је увод у баштинску књигу (Eintragung in das Grundbuch). Овај увод, када се он врши на основу саслушања странака, преносиоца и прибавиоца права (Auflassung Нем. Грађ. Зак., §. 925.), не може бити *услован* т.ј. не може, на пр., баштински судија завести у књиге да ће прибавилац бити власник дотичне ствари, ако плати у одређеном року преносиоцу уговорену цену, јер би то значило *неизвесност* у правном положају и судбини отуђене непокретности: не би се, другим речима, знало *ко* је управо сопственик добра, да ли прибавилац (он ће то бити, ако плати цену) или отуђилац (он ће и даље остати власник, ако прибавилац не испуни своју обавезу плаћања цене). Међутим, баштинске књиге морају, у погледу права у њима уведених, да пружају *трећим лицима*, због чије правне сигурности оне управо и постоје, потпуну *извесност* и *јасност*, иначе оне не би одговориле своме задатку и намени. Може, истина, бити преноса и са правом откупа (Rückkauf), прекупа (Vorkaufsrecht) или препродаје (Rückverkaufsrecht), §§ 661. à 665. Срп. Грађ. Зак., али и тада се *јасно* и *сигурно зна ко* је *сада* сопственик. Откуп, прекуп, препродаја (које претпостављамо, такође, уведене у баштинску књигу) ништа не одузимају извесности садашње *припадности* добра у питању.

Отуда, ако би неко био уведен у баштинску књигу друкчије него што смо то горе, објаснили т. ј. био уведен тако да се не зна да ли је он власник или не дотичнога стварнога права, такав увод био би непуноважан и, као такав, могао би бити уништен, а, осим тога, на основу њега не би се стекло стварно право па, доследно, ни државина права (ако је, разуме се, стварно право једно од оних где може бити државине), што значи да ту не би могло бити ни државинске тужбе ни државинских спорова. Наравно да овде није реч о условном убаштињењу (§ 297. Срп. Грађ. Зак.), установа (Vormerkung) чија је сврха да прибавиоцу стварнога права на

непокретном добру то право обезбеди, док не дође дефинитивно убаштињење: условно убаштињење се спроводи по једностраном тражењу прибавиоца који, пошто добије условно убаштињење, има да, у редовном спору, докаже своје право на дефинитивно убаштињење. Али, и овде, молилац не може тражити да се убаштини тако да се не зна да ли је он или отуђилац власник права у питању. У осталом, код условнога убаштињења не може бити говора ни о државини ни о државинским тужбама.

Што се тиче рударских књига у Министарству Шума и Рудника, наш Рударски Законик је веома непотпун и нејасан односно њиховога правнога значаја. Он само вели, у чл. 121., да ће се те књиге водити и да ће се у њима убележавати сва рударска права (просто или искључиво право истраживања, чл. 21., овлашћење за обделавање одн. повластица као и случај из члана 47. Руд. Зак.), али Законик не одређује какав правни значај има то убележавање а, наиме, не одређује да ли оно има исто дејство као и увод у баштинску књигу, т. ј. дејство да се тек тим уписом у рударске књиге стиче право рударско и да се, у исти мах, њиме задобија и ред (ранг) права. Да ли није то само ради евиденције те да Министарство Шума и Рудника односно појединци (чл. 121. РудЗак.) знају ко и где има какво рударско право? Као што, на пр., по чл. 8. Срп. Зак. о Земљорадничким и Занатским Задругама од 3. Децембра, 1898. год.: „Сваки првостепени суд мора водити регистар о задругама које у његовој области постоје или се оснују" (са увођењем задруге у тај регистар, задруга „задобија својство правне личности": слично овоме § 21. Нем. Грађ. Зак.). Из овога би излазило да рударске књиге не би биле равне баштинским књигама и да се, уводом у њих, не би стицало рударско право, као што, напротив, тај значај имају Bergbücher и Naphtabücher (као и Eisenbahnbücher) у Аустриском и сличним законодавствима. Другим речима, рударска права би се стицала, код нас, онако како се стичу стварна права на обичним непокретним добрима т. ј. уводом у *баштинску књигу* код грађанских судова а уписивала би се, потом, и у рударски регистар али ово последње једино ради евиденције: сам, пак, овај последњи упис, без увода у баштинску књигу, не би повластичару давао стварно право (под претпоставком, наравно, да је повластица једно такво право) нити државину права па, према томе, ни право на државинске тужбе. Дакле, једно решење слично ономе које усвајају извесни наши (на пр. Г. А. Верона) и аустриски писци код питања о правном значају увода, у поморске бродарске књиге, својине и хипотеке на поморске бродове: наиме, по њима се својина на броду као ни хипотека не задобијају уводом у поморске бродарске књиге него предајом (традицијом) брода у државину (§§ 427. и 428. Аустр. Грађ Зак.), исто онако како то бива код осталих *покретних ствари* (в. овде: J. Péritch,

*L' Unification du Droit privé maritime en Yougoslavie*, у часопису: „Journal de la Marine Marchande", Paris, n⁰ du 11. septembre, 1924).

Изгледа да је, бар односно хипотековања рударских концесија (ако ово у опште може да буде), јуриспруденција наших грађанских судова та да рударске књиге немају значај баштинских књига те да се, према томе, интабулације на рударске повластице имају заводити у хипотекарне књиге код грађанских судова, а на основу §§ 307. и 326. Грађ. Зак. и тач. VI. Интаб. Уредбе од 19. Новембра, 1854. год.: хипотека таква уведена у рударским књигама не би била хипотека.

Дакле, Управни Суд прешао је преко свих тих питања и тешкоћа и пресудио ствар против Г. М-а. Може бити да, по Управном Суду, сва та питања и тешкоће не постоје и да је, између осталога, то чиста и несумњива ствар да су рударске књиге и код нас потпуно изједначене са књигама баштинским.

Али, баш и да узмемо да је тако, опет налазимо да је пресуда Управнога Суда погрешна. Јер, ако је рударска књига, за рударско право, исто то што и баштинска књига за стварно право на осталим непокретностима, онда се морају испунити, за увод повластице у рударску књигу, сви они реквизити који и за увод стварних права у баштинску књигу а, наиме, реквизит односно правнога основа, законскога начина стицања и *безусловности* увода. Правни основ је давање рударске концесије од стране Државе преко њенога заступника, Министра Шума и Рудника (чл. 43. Руд. Зак.), а начин стицања увод у рударску књигу (чл. 121. Руд. Зак.). У конкретном случају којим се овде бавимо, увод Г. Л-а. у рударску књигу, према ономе што смо о томе казали напред за баштинске књиге, неправилан је и непуноважан је. И, заиста, у своме решењу од 30. Априла, 1926. год. Р. Бр. 4062., Г. Министар Шума и Рудника вели: „На основу чл. 62. Рударског Закона и протокола саслушања као и *под условима изложеним у приложеном оригиналном писменом међусобном споразуму*, који се у актима налазе, одобравам делимичан пренос имовине ове повластице ит.д." (Курзив је наш). Дакле, пренос половине повластице Г. М-а и његов увод у рударску књигу није безуслован него „под условима". Без обзира на то какви су то услови, такав пренос — исто онако како би то било и код баштинских књига у сличном случају — непуноважан је, јер се из њега не види да ли је Г. Л. *постао или не* власник половине концесије, пошто се, приликом увода преноса у рударску књигу, није могло знати да ли ће Г. Л. односно Удружење чији је он овде пуномоћник испунити своје обавезе према Г. М-у и за чије је испуњење везан пренос половине концесије: отуда, остало је *под неизвесношћу каква* ће бити *правна судбина* половине повластице, а, као што смо то казали за баштинску књигу, такви уводи су искључени, јер су они у противности са сврхом којој имају да служе у опште ба-

штинске књиге, биле оне земљишне, рударске или железничке, и са њиховом правном битношћу и значајем. Такав увод у рударску књигу од стране Министарства Шума и Рудника има да се сматра као и да *не постоји*, он, према томе, није могао начинити Г. Л-а имаоцем стварнога права рударске повластице (ако ова, примећујемо поново, има такав карактер) нити држаоцем тога права: никакву државинску тужбу није могао он, по једном таквом уводу, подићи противу Г. М-а нити повести противу њега државински спор. И Управни Суд је пренебрегао један од најосновнијих елемената Баштинскога Права, када је дао ону и онолику важност онаквом уводу у рударске књиге да, на *основу њега*, лишава, једним кратким државинским спором, Г. М-а половине његове концесије, одржавајући у државини Г. Л-а а упућујући на редовну парницу Г. М-а о чијем стицању концесије не може бити говора. Једном сумњивом праву, једном праву у питању, дао је Суд Управни — када је било речи о томе ко да буде тужилац код грађанских судова — првенство према једном праву несумњивом и које није под питањем.

Најзад, када је Управни Суд сматрао такве, условне, уводе у рударским књигама као правно могуће и пуноважне, он је требао онда да тај увод узме онако како он гласи и да му, према томе, призна његов учинак. Радећи тако, Суд би увидео да овде није било стицања стварнога права концесије од стране Г. Л-а, просто зато што је оно било условљено тиме да Г. Л. односно Удружење које је он представљао ослободи Г. М-а дуга од 39.543,32 долара које он има према том Удружењу, на тај начин што ће Г. М-у вратити исправу (меницу) о томе његовом дугу и скинути интабулацију са његове, Г. М-а, имаовине. Све дотле док Г. Л. не испуни ове своје обавезе, нема преноса половине концесије Г. М-а на њега, све дотле цела концесија припада Г. М-у, и Г. Л., све до тога момента, нема *никакво стварно право* ни на једном делу рудника В.: он, дотле и пре тога, има само правну могућност да то и такво право стече испуњујући, од своје стране, обавезе које је на себе узео према Г. М-у и од чијега испуњења је *зависно* стицање стварнога рударскога права (ако је то, понављамо, неко стварно право). Такав је значај тих обавеза, и њихово испуњење има, разуме се, да докаже Г. Л. који је, у овом погледу, дужник Г. М-а: на дужнику је законска дужност да утврди испуњење своје обавезе а не, обрнуто, да поверилац, Г. М., доказује да. Г. Л. није испунио оно на шта се је обавезао. У овом питању је Г. Л. actor, а Г. М. reus, а actori incumbit probatio (§ 178. Грађ. Суд. Пост.). Одбијајући, у овом спору, Г. М-а, Управни Суд тиме несумњиво, и ако пређутно и посредно, упућује Г. М-а на грађански суд где би Г. М. имао да доказује да Г. Л. није стекао половину повластице, јер *није испунио* своје обавезе. На тај начин, Суд, како изгледа, ставља на терет повериоцу да докаже да га дужник *није измирио*, мења улоге и дужност странака и

actor-a прави reus-ом a reus-a actor-ом, мењајући, произвољно, правило по коме се доказују *позитивне* чињенице а не *негативне* у обрнуту норму (доказивање негативних а не позитивних факата).

Ова повреда најосновнијих правила Процесног Права одвела је Суд његовој главној погрешци да није улазио у питање, покренуто од стране Г. М-а, односно испуњења обавеза Г. Л-а. Он је нашао да он зато није надлежан и прогласио је Г. Л-а власником концесије, као да је ова била на њега пренесена *безусловно*, и тиме је Суд негирао, без икакве законске подлоге и аргумента, једну чињеницу од одлучне важности за решење спора. Негирао је чињеницу да је Г. Л. имао прво да ослободи Г. М-а његове обавезе према Удружењу у Чикагу па тек онда да постане власник концесије, а кад то Г. Л. није урадио, онда он није постао власник концесије па зато ни њен држалац, те, отуда, није могао ни подизати тужбу да штити нешто, државину, што није имао, што ће рећи да овде није било никаквог државинског спора нити места надлежности Управне Власти.

Иста повреда елементарних процесних норама одвела је Управни Суд и до повреде онога основнога правила Материалнога Права да се нико не може обогатити на штету трећега (§ 902. Срп. Грађ. Зак.). И, заиста, каква би била causa права Г. Л-а на половину повластице, ако он не би испунио своју обавезу према Г М-у, испуњење које представља противвредност, causam, уступљене половине концесије као и обавезе. Г. М-а да исплати свој дуг Јадранској Банци у 1,120.000 динара и скине терет са свога имања који је Банка била ставила за обезбеду тога свога примања и коју је обавезу, као што се види из аката, Г. М. испунио. Г. Л. би добио и половину концесије и извршење ове обавезе Г. М-а према Јадранској Банци а он, од своје стране, не би дао никакву против-вредност. То би био чист поклон у корист његову, али за тај поклон нема, код Г. М-а, никаквога animus-a donandi.

Само ћемо додирнути онај аргуменат Суда заснован на протоколисању фирме М—Л., аргуменат који нема никакве вредности што се тиче питања стицања стварнога права концесије (то Суд, да опет кажемо, налази да је концесија ствр но право ): ни један законски пропис не предвиђа протоколисање фирме као modus acquirendi код стварних права нити то постоји ма у ком законодавству. Modus acquirendi је само предаја (за покретне ствари) и убаштињење за непокретности, и то је све. По Управном Суду, ако би се, на пр., код јавнога ортаклука један ортак обавезао да на ортачку радњу пренесе неко своје непокретно добро (Einbringung in das Gesellschaft), што би, специално, могло бити, ако је јавни ортаклук правна личност (као што је, на пр., у Француском Трговинском Законику од год. 1807.—1808.), било би довољно да се фирма протоколише па да ортачка радња постане сопственик обеђа-

нога добра чак и erga omnes, дакле и без уписа у баштинске књиге. Свакако ни Управни Суд не би ишао дотле са својим нахођењем да протоколисање фирме име некога значаја за стицање стварних права.

Ни аргуменат Суда да је Г. Л. био неко време у државини концесије (ако уопште може бити државине концесије) није од веће правне вредности него прошли. Ако је Г. Л. био у рударском предузећу неко време заједно са Г. М-ем, то није зато што је он неки дожалац полозине повластице него просто зато што је Г. М., сасвим природно, примио га код себе, у очекивању да он, Г. Л., испуни своје обавезе чијим испуњењем било је условљено стицање концесије од његове, Г. Л-е, стране. Г. Л. се није, дакле, могао ту налазити као неки држалац, када — пошто за то уговорени услов, ослобођење Г. М-а од његове обавезе према Удружењу у Чикагу није био испуњен — није био стекао стварно право рударске концесије, без чега није могао бити ни држалац. Факат бављења Г. Л-а у рударском предузећу и његов однос према Г. М-у за то време потпуно је ирелевантан у овом спору.

Према свему до сада изложеноме, овде нема никаквога ни управнога ни државинскога спора, због чега Управна Власт није ту надлежна. Овде је у питању чист *уговорни од ос*, т ј. питање да ли је уговор закључени између Г. Г. Л-а и М-а, посебице од стране Г. Л-а, испуњен или не, а за такве спорове Управна Власт је *апсолутно ненадлежна.*

29. Октобра, 1929. год., у Београду.

**Ж. М. Перић**
**Д-р Д. Аранђеловић**

---

## СУДСКА ХРОНИКА

### ДЕЈСТВО МЕЂУНАРОДНИХ УГОВОРА КОД CAUTIO IUDICATUM SOLVI

Неједнакост правног положаја односно права странаца и домаћих држављана на судску заштиту код нас и наших судова поред осталих изузетних појава (н. пр. надлежност, домицил за нотификацију) манифестује се нарочито у установи cautio iudicatum solvi. Институт о коме је реч може се дефинисати као једно право домаћег држављанина да за случај ако би био у приватноправном спору тужен од стране једног лица физичког или правног) које није наш држављанин (споредно је да ли је он страни држављанин или лице без држављанства — § 43 Закона о Држављанству, односно чији се националитет приписује правном лицу, које наш закон сматра за страно) може истаћи један нарочити приговор. Тај приговор садржи се у томе што ће се у одговору на тужбу наш држављанин изјаснити да се уздржава од вођења спора пре него што му странац буде полагањем једне кауције обезбедио исплату (односно накнаду) свих оних трошкова, које он евентуално може имати у току и због тога спора за случај ако

се спор буде окончао на штету тужиоца. Ratio iuris ове опште познате и дозвољене установе старога порекла у Међународном Приватном Праву је једна очигледност. Бојазан постоји да странци вексаторним парницама могу нанети велику штету домаћим држављанима, и то штету због које се они по правилу неће моћи обезбедити пошто странци (бар у већини случајева) неће имати на домаћој територији никаквог имања одакле би се ти трошкови могли наплатити. Да се не би доводило до тога ризика уведена је у већини држава, у корист домаћих држављана, установа cautio iudicatum solvi, која спречава несавесне странце да путем вексаторних парница могу нанети било какву штету домаћим држављанима јер ће они моћи све своје парничне трошкове лако накнадити наплаћујући се из вредности које су положене као cautio и на којима тужени има заложно право ради те накнаде.

*Cautio iudicatum solvi уведено је код нас у Србији* једним посебним законом, а то је *законодавним решењем од 5. марта 1851. г.* Доцније доношењем општег *Законика о поступку судском у грађанским парницама од 12. фебруара 1860. г.* као ни нашег данашњег *србијанског Грађанског Судског Поступка* (потпуно: Законика о поступку судском у грађанским парницама од 20. фебруара 1865. г.) којим је замењен први Законик од 1860. г., — стање се није ни у чему изменило. И ако је пропису о cautio iudicatum solvi по своме процесуалном карактеру место у Грађанском Судском Поступку, те би се по правилу морало из тога закључити — пошто Грађански Судски Поступак као доцнији закон о томе у опште не говори — *да је закон од 1860. године* који је установио cautio iudicatum solvi, једну установу која долази по своме карактеру у ред одредаба Грађанског Судског Поступка, доношењем кодекса тих одредаба, кодекса у коме те установе више нема, *самим тим прећутно укинут, јер да је остао на снази та би одредба ушла у кодекс.*

*И ако би се по редакцији Грађанског Судског Поступка* и оног од 1860. г. и овог, од 1865. г., којим је онај први замењен и који је и данас још за неко време на снази у Србији (до увођења у живот „Законика о судском поступку у грађанским парницама — Грађанског Парничног Поступка" од 13. јула ове 1929. г.) — *имало закључити да је* законодавчевим пренебрегавањем да се cautio iudicatum solvi, унесе у систем процесног приватног права *закон од 5. марта 1851. г. укинут, ипак пракса предратне јуриспруденције у Србији није делила то мишљење.* У осталом то се види из појаве Закона о јавним правобраниоцима од 15. јуна 1865. године, дакле закона доцнијег од Законика о Грађанском Судском Поступку од 20. фебруара 1865. г., који у својим члановима 43. и 44. предвиђа ослобођење од полагања ове кауције оних иностранаца, који су узели за своје заступнике српске јавне правобраниоце и који је одговоран за исплату парничних трошкова, те који преставља јемца.. Исто тако и познати наш правник, једини почасни доктор права Београдског Универзитета, пок. Ђорђе Павловић изнео је мишљење да је закон од 5.

марта 1851. г. и после доношења Грађанског Судског Поступка од 1865. г. био и остао на снази. То закључујемо јер он сматра, а тада је био председник Апелационог суда, да је тај закон — без дискусије — био на снази 1884. г.*

И ако је по правилу, као одредба du droit commun, био на снази закон од 5. марта 1851. г., у ствари је тај закон а с њиме и установа cautio iudicatum solvi код нас у Србији пре рата у многоме практично изгубио од свога потпунога значаја, јер је путем разних међународних уговора, које је Србија била закључила у међувремену између 1883 и 1914. г., многим иностраним државама било непосредно било посредно (посредно н. пр. осигурањем примене уговорне одредбе о највише повлашћеном народу — la clause de la nation la plus favorisée) загарантовано да се од држављана тих држава не може захтевати полагање ове кауције, јер ти уговори пошто су ратификовани законом представљају наше специјалне законе, који на држављане држава уговорница наш закон од 5. марта 1851. године стављају ван снаге.

Свакако због тога што је тај закон од 5. марта 1851. г. био једно специјално законодавно решење које није унето у законик, једна одредба, мало одређена и мало прецизна у поступку, видимо да је после Великог Рата, у чл. 33 Уредбе о убрзању рада код судских и надлежних власти од 22. јуна 1921. године (која је добила обавезну и законску снагу изричним ратификовањем у прелазним наређењима, сада већ укинутог, Видовданског Устава) поново наглашено постојање института cautio iudicatum solvi у српском позитивном праву, али у исто време и ограничена његова примена па и регулисано право употребе приговора домаћег држављанина за случај да он тражи полагање кауције. Тај члан гласи:

Ако државним уговорима није друкчије наређено, страни држављани биће дужни, на захтев туженога, да обезбеде трошкове које овај може имати у току спора изузимајући спорове по меници.

Тужени је дужан тражити обезбеђење још у одговору на тужбу и означити суму коју на име обезбеђења тражи; иначе ће његово тражење бити одбијено. Величину обезбеђења и рок у коме се оно има положити одређује суд по слободној оцени узимајући у обзир трошкове које ће тужени вероватно имати, али не и трошкове које би имао, ако би, можда, подигао противтужбу. Суд ће у наредби, којом позива тужиоца да те трошкове положи, ставити на знање да ће тужба бити одбачена ако се обезбеђење не положи у остављеном року.

И ако је овај нови текст врло јасан, и ако је овде изречно постављено правило (које се иначе по себи подразумева) да је cautio iudicatum solvi искључено тамо где се држава одриче вршења тога свога права према онима странцима који су држављани оних држава са којима је Југославија закључила о томе какав међународни уговор, ипак је изложио у својој збирци „Судска Пракса у 1928. години" г. Србислав М. Ковачевић, судија Ка-

*) Видети у његовој студији De la condition juridique des étrangers en Serbie, коју је објавио у чувеном париском часопису Journal de Droit International Privé за 1884 г., стр. 147 и даље.

сационог Суда у Београду*), јер оба та случаја показују једно занимљиво питање о правилности одлука нижих судова у примени међународних уговора, ако ти уговори буду били озакоњени у року од саопштења судског решења о полагању кауције па до рока жалбе, односно до расправе жалбе у вишем суду.

I (**) Фирма Оскар Шилер из Грина у Немачкој тужила је Браћу Романо за дуг у 381.20 америчких долара за узету робу. — Тужени приговара да је тужилачка фирма, по чл. 33. Уредбе о убрзању рада, дужна да депонује кауцију у 2000 дин. за обезбеду судских трошкова. — Првостепени Београдски Трговачки Суд је нашао, да је по чл. 33. Уредбе о убрзању рада тужилачка страна као стран поданик дужна да обезбеди трошкове што она није учинила. Како трговински уговор с Немачком ни једном својом одредбом не регулише питање о обезбеђењу парничних трошкова, и како овде не постоји ни један изузетак друкчијег наређења у овом питању, о коме говори ст. I. чл. 33. поменуте Уредбе; то је решењем *од 2. децембра 1927. године* (Бр: 68899) наложио тужилачкој страни предходно полагање 1000 динара за обезбеду парничних трошкова.

Касациони Суд у III одељењу 25. августа 1928 г. (Бр: 7407) ништи (са разлога): „Јер по чл. 1 ст. V Уговора о трговини и пловидби између наше државе и Немачке од 6. октобра 1927. г. („Службене Новине" од 20 *децембра 1927. године...)* држављани једне уговорне стране... уживају у области друге уговорне стране исти поступак као и сопствени држављани ... — то онда ни тужилачка страна пошто је немачки поданик није дужна да у овом спору полаже обезбеђење парничних трошкова по захтеву туженога".

II (***) Решењем Београдског Трговачког Суда од *10 новембра 1927 године* (Бр: 62839) наложено је фирми Вилхелм Херлих из Беча да у своме спору противу Албахара и Бенциона из Београда положи претходно 1000 динара за обезбеду трошкова тужене стране.

Касациони Суд у III одељењу од 8. септембра 1928 год. (Бр: 8100) ништи (са ових разлога): „кад је чл. I ст. 2 Уговора о провизорном уређењу узајамног трговачког промета између наше државе и Аустрије од 27 јуна 1920 г. („Службене Новине" од *27 децембра 1927 године)* наређено, да ће поданици једне уговорне стране уживати у области друге уговорнице исту правну заштиту као и поданици највећма повлашћене државе... и кад је чл. 23 Уговора закљученог између наше државе и Чехословачке републике ради уређења узајамних правних односа од 27 маја 1924 год. наређено, да се од држављана једне уговорне стране као тужиоца неће тражити никакав предујам ради обезбеђења судских трошкова... неправилно је позивање суда на чл. 33 Уредбе о убрзању рада, који има важности тек у случају, да државним уговорима није друкчије наређено".

Оба ова случаја по своме карактеру траже решење два потпуно одељена питања:

1° Да ли се у жалби на виши суд може употребити позивање на нови закон који је донет после доношења одлуке нижих судова (за први случај: одлука од 2 децембра 1927 г. није се смела позвати на закон о ратификацији једног уговора који још није објављен, и који је публикован тек 18 дана после доношења решења; — за други случај одлука је од 10 новембра 1927 г. а публикација текста је дошла тек 27 децембра те године) и ако

ANALI PFB | anali.rs

*) Приказ те збирке видети у „Архиву" за новембар 1929 г. у белешкама.

**) Случај 525, страна 645.

***) Случај 526, страна 646.

тај закон у себи изречно не носи одредбу о својој ретроактивности и да ли виши суд може на основу тог новог текста не преиначавати, већ ништити (касирати) донете одлуке нижих судова?

2° Да ли један међународни уговор има по својим особинама дејство и на већ започете спорове за случај ако уговор у питању прописује ослобођење од cautio iudicatum solvi и ако га има, на који ће се начин то постићи?

Ми смо мишљења да су обе ове одлуке Касационог Суда, по форми, неправилне, и то са ових разлога:

I — Касациони Суд био је дужан да констатује да нижи суд у тренутку доношења својих одлука није погрешио јер у томе тренутку није било ниједног публикованог међународног уговора, који би по закону о његовој ратификацији с наше стране — могао спречити дејство чл. 33 Уредбе о убрзању рада, јер по § 3 Срп. Грађ. Законика „Закони ..од онога часа, кад су својим путем обнародовани, имају силу и важности....“ Отуда би за такве одлуке по § 6 Закона о своме устројству Касациони Суд имао да мотри да ли су у њима „како формални, тако и материјални закони и прописи“ употребљени „у оном смислу у коме они гласе“ а по § 325 Срп. Грађ. Суд. Пост.:

„Касациони Суд уништаваће пресуде или решења нижих судова кад нађе, да је суд на штету жалитеља што пропустио учинити по формалним или материјалним законима, или да је што противу тих прописа учинио. Иначе ће суд пресуде или решења за снажне проглашавати“.

Према томе Касациони Суд овде где нижи суд није пропустио водити рачуна о законима, који су у тренутку доношења одлуке важили — није могао ништа ни касирати.

II — Потпуно одељено је друго питање. Несумњиво је да се један међународни уговор који предвиђа ослобођење од полагања cautio iudicatum solvi мора применити на све поданике државе уговорнице без обзира да ли су они у тренутку проглашења ратификације тога међународног уговора већ у току вођења спора и већ, евентуално, положили дотле обавезну кауцију или ће они тек после публикације и ступања на снагу тога уговора тек повести спор. Отуда оно што је Касациони Суд постигао касирањем решења у циљу да одржи једну међународно-правну обвезу наше државе према иностранству, то се — по нашем мишљењу — могло постићи једним начином који не би уздрмао основне темеље начела кад се може поништити једна пресуда (§ 325 Срп. Грађ. Суд. Пост.), већ просто доношењем — на тражење заинтересованих — новог решења првостепеног суда којим би се на основу новог законског прописа (закона о ратификацији међународног уговора у питању) тужилац ослободио од cautio iudicatum solvi. Мислимо да би и Касациони Суд у наведена два случаја поступио довољно лојално према међународној заједници ако би наведена решења првостепеног суда оснажио као правилно донета, а судовима скренуо (у смислу § 325 ст. II) пажњу да, за случај да то жалиоци траже, донесу нова решења на основу комбинованих прописа чл. 33 Уредбе о убрзању рада и

дотичних међународних уговора, решења којима ће тужиоце ослободити даље обвезе полагања односно држања положене кауције у суду. То би, за нас, био једини пут законитости, пут који би и одржао надлежност Касационог Суда тамо где ју је законодавац поставио и доказао потпуну лојалност наших судова у поштовању и извршењу Међународно-правних обавеза наше државе.

**Д-р Милан Бартош**

## УРЕДНОСТ ТРГОВАЧКИХ КЊИГА

*(Да ли су трговачке књиге уредно вођене, не подлежи оцени Касационога Суда. — За уредност дневника потребно је да се све позиције уносе одмах, онако како постају).*

I. Н. Л. својом тужбом од 20. фебруара 1925. год. Бр. 7255 тужио је Београдском Трговачком Суду С. Р., трг. из Београда, због дуга у динара 12.440,60. — Од доказа је поднео извод из својих књига и понудио допуну заклетву свога књиговође. Тужени С. Р. оспорио је висину дуговања тужиоцу. Оспорио је и уредност књига. Као доказ зато поднео је један рачун тужиочев од 29. септембра 1923. у висини од 1035. — дин., који је у књиге унет тек 12. октобра 1923, дакле за читавих 14 дана доцније. Изабрани вештаци приступили су вештачењу књига и нашли да су ове уредно вођене. Односно приговора туженога, да књиге нису уредне зато, што је задужење од дин. 1035.— прокњижено тек после 14 дана, дали су мишљење, да та околност не може чинити књиге неуредним. Ово нарочито зато, што су сва задужења из поднетог извода снабдевена одговарајућим документима и по књигама тачно констатована. Суд је усвојио мишљење вештака (§§ 246, 213 и 251 грађ. суд. пост.), нашао је да је тужилац својим уредно вођеним књигама довео своје тражење до велике вероватноће и пресудом Бр. 57.151-1926. досудио књиговођи тужиочевом допуну заклетву: да тужени С. Р. дугује суму, наведену у тужби.

II. По незадовољству туженога Београдски Апелациони Суд у својој пресуди од 23. јуна 1928. год. Бр. 4724 стао је на гледиште: да § 8. трг. зак., упућујући трговце да књиге воде уредно, прописује да се у дневник имају редовно уводити сва примања и давања. Међутим из протокола вештачења се види, да је тужилац суму задужења од дин. 1035. — прокњижио тек 14 дана од дана задужења.

Према томе Апелациони Суд је нашао: да дневник, овако вођен, не може имати полудоказну снагу; да тужилац поднетим изводом из дневника, тако неуредно вођеног, није довео своје тражење до велике вероватноће, и да зато нема места допуној заклетви. Са тих разлога је пресудио, да се тужилац одбије од свога тражења као недоказаног.

III. По жалби тужиочевој Касациони Суд својим решењем од 5. марта 1929. год. Бр. 2728. поништио је ову пресуду Апелационог Суда са ових разлога: „када је првостепени суд од-

редио стручњаке, који су прегледом књига тужиочевих нашли, да су оне у свему осталом уредно вођене, осим једне позиције од 1035.— дин., која је укњижена тек 12. октобра 1923, и која се, по мишљењу стручњака, не сматра таквом, да би могла довести у сумњу и уредност осталих позиција, онда је Апелациони Суд требао да објасни: зашто, противно мишљењу стручњака, не признаје као доказ тужиочеве књиге (§ 12. трг. зак.) бар за оне остале позиције, у погледу којих нису констатоване никакве неуредности."

Апелациони Суд, проучивши ове примедбе, дао је 16. марта 1929. год. под Бр. 2126 следеће противразлоге: По § 12. трг. зак. књиге, уредно вођене, суд у трговачким пословима, *може* сматрати као полудоказ. Ово важи, дакле, за случај да су трговачке књиге вођене у свему онако, како закон прописује. Законом није прописано, да их суд *мора* узети као доказ. Овакав законски пропис је неопходан код писменог доказа, који се ствара противу дужника без његове сарадње. Према томе, како § 8. трг. зак. није императивног карактера, остављено је суду, да у сваком конкретном случају, према околностима које могу суду дати уверење о веродостојности трговачких књига, — цени: да ли ће изводу из трговачких књига, који поднесе парничар, поклонити веру и узети га као полудоказ или не. Питање о томе: да ли у даном случају извод из трговачких књига може послужити као доказ противу дужника — чисто је фактичко питање. Оно, као такво, спада у надлежност судова, који суде о факту, а не у надлежност Касационог Суда, који има да цени само правна питања — § 6. зак. о устрој. Кас. Суда.

У овоме случају Апелациони Суд, ценећи доказну снагу књига у питању, узео је у обзир чињеницу: да је налазом вештака утврђено, да је — и поред тога што су књиге уредно вођене — једна сума о задужењу туженога уведена у дневник тужиочев тек после 14 дана од дана задужења — противно законској дужности тужиоца, да то задужење уведе у дневник истога дана, када је учињено — § 8. трг. зак. Стога је Апелациони Суд нашао, да се због такве неуредности не може признати полудоказна снага изводу из тужиочевих књига за *цело тужбено тражење* према туженоме С. Р. Оваква оцена фактичког питања је дефинитивна и не може се изменити примедбама Касационог Суда — § 6. зак. о устрој суд.

IV. Касациони Суд у својој општој седници расмотрио је акта овога спора, нашао да су противразлози Београдског Апелационог Суда основани на закону, и зато решењем од 27. априла 1929. год. Бр. 5339 оснажио пресуду Апелационог Суда од 23. јуна 1928. год. Бр. 474 којом је тужилац одбијен од тражења као недоказаног.

V. У овоме спору решена су два питања: 1. Да Касациони Суд није надлежан за оцену фактичког питања да ли су трговачке књиге уредно вођене или не, и 2. да је за уредност књиге дневника и његову полудоказну снагу, према § 8. трг. зак., потребно, да се све позиције уносе истога дана, како постају.

**Самуило Демајо**, адвокат

ANALI PFB - anali.rs

# ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

**Један значајан систем филозофије права у италијанској литератури.[1])**

У правној науци Италијани су дали врло много. То морамо признати. Но занимљив је за нас нарочито покрет у филозофији права који је од првокласне важности за културну ориентацију једног народа. Филозофија права је врло важна и иначе. На првом месту важна је за теорију, за сам научни рад и метод, јер свака теорија, чак и о мање важним питањима увире у филозофију и не дâ се замислити без ње, и јер нас тамо чека опасност мешања метода које значи у истини застој у науци и лутање по странпутицама.

Али на другом месту она има такође велику и практичну важност, јер нас чува од многих опасности у правничком резоновању, даје нам сигурности у раду, чини доследним, осветљавајући тајну метода тумачења закона, и износећи на видик врховне принципе и појмове. Али од свега тога је најважније да нас *везује за опште културне ориентације, за основне тенденције епохе, у којој живимо, правичности* и *социалности*, чинећи и нас правнике активним сарадницима културе, уздижући нас од обичних занатлија и рутинера до културних радника.[2])

Италијанска п авна филозофија је довољно богата и, што је важно, она показује једну изванредну бујност. Развијајући се у додиру са филозофијом других народа и под њиховим утицајем, она данас хоће да створи своју филозофију, тражећи ослонца у својим сопственим традицијама, но нипошто не изолирајући се од општих европских и светских струја. У том погледу могли бисмо много шта од њих научити.

---

[1]) Benvenuto Donati, professore stabile nella R. Universita di Modena, Fondazione della scienza del diritto, parte prima di una introduzione alla giurisprudienza del diritto, Padova, 1929.

[2]) Он сматра да оваква правна наука има не само несумњиву логичку чисто теоретску важност него и пропедевтичку. Потреба за таквом науком осећа се данас, како он тврди, у великој мери (ст. 152). И заиста, данас већ из редова *практичара* чују се гласови о потреби филозофско-правног образовања (да не наводимо теоретичаре, који у последње време потребу те науке на универзитетима нарочито наглашавају). Она се предаје у разним облицима почев од енциклопедије до филозофије у највишем смислу. Ако опада обрађивање енциклопедије, обрађује се најинтензивније увод у правну науку, општа теорија права или филоз фија права, и предаје се на универзитетима по целом свету. Почиње да осваја терен у школама и тамо где се најмање могло очекивати као у Француској, и развија се богата литература филозофско-правна. Творци школа, разуме се, вођи увек су представљали и једну одређену филозофску ориентацију у свима земљама. (в. поглед на питање као наставног предмета и историју н уке у B D-a p. 152—156). У часопису Archiv für Rechts und Wirtschaftsphilosophie је био изашао у јануарској св. о. г. један мали чланак под насловом „Etwas von Weltfremdheit" напис н од једног практичара. Уредништво га карактерише у својој пропратној речи као „интересантан израз за јаку филозофскоправну потребу наших практичара" (ст. 306).

И ако су заступљени и позитивистички правци поред идеалистичких, рекао бих да је предоминантан идеалистички у више облика. Ја не располажем довољном компетенцијом да могу дати један сигуран суд о тој филозофији, што се тиче претежности њене ориентације и њених типичних карактеристика[1]). По импресији могу рећи да Италијани избегавају екстремности. Таквог хоће да нам представе и самог Ђентилиа (Gentile), једног од најзначајнијих (данас филозофа такође и фашизма), пониклог на идеализму хегелистичком, који чини и напоре да у самосвести духа нађе и слободу и везаност етичку, да у *акту* нађу позицију *самог себе* и *нешто изван себе*, на тај начин савлађујући једностраност позитивизма и интелектуализма. Такав је и *Benvenuto Donati*, чију књигу хоћемо да овде реферишемо.

Benvenuto Donati иде средњом линијом између позитивизма и идеализма. Посматрајући право као социални ред, он се наслања на идеју напретка, усавршавања, коју на крају крајева, као што ћемо видети, заснива на вери, надахнут италијанским филозофом Вико-ом (Giambatista Vico 1668—1744) Има међутим на другој страни момената који би се могли директно обележити као синтеза критицизма, „формализма" Келсеновог и реализма Дигиеовог, као што ћемо то видети мало ниже. На тај начин он је у пуној мери модеран, по својим главним *синтетичним* тежњама. Но он има такође претензију да је поникао истовремено на тлу италијанском, из њене најчистије традиције какву представља Вико, (и донекле чак још и много даље, из латинске, римске, и нарочито у мајстору Улпиану). Филозофија *Викоа* карактерише се на име, да она тражи нужну везу између реалног и идеалног, позитивног права и идеалног, правне науке и филозофије. *Вико* верује у откривање вечних истина људском духу, и за то с једне стране тражи наслон на божанско провиђење (развој има дакле, карактер нужан и унапред утврђен) и с друге на *разум* и *природу* човека свуда универзалне.[2]) Право је дефинисано као „техника пословна (operativa) у грађанском животу под непрекидном светлошћу идеала усавршавања индивидуалног и колективног". Људске ствари, како он каже, произилазе из божанских, и божанско право је основ и порекло људског права. Одјек религиозности Викоа наћи ћемо и у B. Donati-a, као пандан и можда и врхунац његовог идеализма; као што ћемо наћи веру у универзалне принципе и интернационализацију права, т. ј. разум и природу човека.

Оно што нам даје писац у својој књизи то је општа теорија права т. ј. он испитује основну структуру (по циљу и

ANALI PFB | anali.rs

[1]) В. о италијанској модерној правној филозофији: V. *Micelli*, Principii di filosofia del diritto, 1928. Сар. IV и I. *Costa*, Ancora sul probleme centrale della filosofia del diritto, 1928.

[2]) B. D. p. 49.63, G. Del Vecchio, Lezioni di Filosofia del Diritto 1927-28, Parte Storica, Disp. 38, p. IX-XIII.

материји) права. То није енциклопедија права, која само резимира резултате појединих научних области и која и нема свој специалан научни објект (због чега се спори, нарочито од Коркунова, Cours de la théorie générale du droit, Paris, 1913, p. 15 и њена педагошка вредност). Оно што нам даје писац то је „заснивање, систематизација и метод правне науке", на начин историско-критичан и синтетичан, обухватајући „сваки разум" права. То би била филозофија схваћена на начин критично-кантовски. Оваква филозофија не изучава општепозитивно-правне принципе; то би био задатак општих теорија права (опште теорије приватног и опште теорије јавног права[1]) Она изучава оно, што је универзално (omnir presentatio), сам појам права који се не добија из позитивних правних система (прописа) него је претпостављен, дат. B. D. разликује два ступња сазнања, практичан, за употребу практичну, за примену права, која даје *извесност* (certezza), и објективни који даје истину (verita), т. ј. задатак чисто теориски који се састоји у томе да се утврди сам појам права и његови основни елементи. *Виково* разликовање о нижем и вишем сазнању увире нема сумње у један критичан, кантовски став. И, кад је ту дошао, проглашава као задатак филозофије права да одреди у праву етичке моменте и битне изражаје људске активности, „верифицирајући карактеристике права и осветљавајући их по месту у природи спиритуалној и социалној", другим речима да право веже за социалан и културан живот. Тако он улази у област идеје права. Право је по њему социална „дисциплина активности индивидуалних, потчињених социалном циљу", под видиком правичности. У тој дефиницији дат је не само појам права, већ истовремено једна подлога за идеју права, може се чак рећи прећутно сама идеја права, Појам права је одређен по функцији права, по његовом циљу. Сваки циљ је, међутим, како он каже реалан и идеалан. Има пак један принцип који је чисто идеалан. То је принцип што је могуће *савршенијег* остварења циља. То је управо како он каже вера и нада у усавршавање. То је тежња, ношена нашом вером, ка све бољем и бољем, од позитивног права ка идеалном, од мање савршеног ка савршенијем, од мање правичног ка правичнијем, дужност и критика на дужност. И то је оно, што право чини динамичним и претвара га у „историју". Тако је он у стању да објасни револуције и државне ударе. Ако жртвују право, они спасавају живот под условом, разуме се, да су вођени „светлом визијом реконструкције". На путу за остварање вишег права (и адаптације животу) дешавају се сукоби отворени и жестоки између старог и новог права.

Основна мисао B. Donati-a је прогрес, *идеал усавршавања*

[1]) Поред опште теорије јавног права, по писцу има још филозофије о држави, која утврђује појам и највише циљеве државе, политика и историја политичких доктрина и општа теорија државе која посматра државу интегрално, по свима њеним странама (p. 108—109).

*индивидуалног и социалног.* Могло би се помислити да се ова идеја има да заснује на једном постулату рационализирања, на рационализам. То не чини B. D., и право има. Идеја усавршавања широка, како је он схвата овде, иде преко разума који може да буде пре свега оруђе на путу усавршавања. И само разум као инстикт, о коме толико говори француски етичар Parodi, може да нас води ка идеји усавршавања. Питање је да ли и онда може у истини преко идеје хармоније, и зато ја видим једну дубину у гледишту B. D. када он коначно тражи прибежишта у вери. „Без ове вере, без овог признања унутрашњих сила, које могу у сваком моменту дати људској страсти директиву спасења, одузима се животу његова религија" (p. 53). Идеја *усавршавања* има порекло у идеализму; а идеализам завршава на концу религиозности. Његова идеја права води га врло далеко; води га до проповедања интернационализма и интернационализације права. Он се поноси шта је све Италија учинила и шта чини фашизам у томе смислу, и вели да је то од битних тежњи Италије и напосе фашизма. Ми знамо и друге шире и дубље разлоге интернационалистичких тежњи. Ако фашизам одиста хоће интернационализам у толико боље[1]), то би нас специално радовало. Но је ли то тачно?

У примени права пак *идеја* права значи колосално по B. D. У праву се не чине логичке дедукције него *практичне.* Никако то не значи да нема логичких (чисто логичких) дедукција него да *има увек момената изван логике* и да је врховни циљ остварење правичности и адаптација социалном животу. Колико цени науку (објективну, толико наглашава праксу, на име да у праву има један момент *вештине* (abilita pratica), (p. 127).[2]) На крају крајева, та вештина, о којој он говори, исцрпљује се у наглашавању животног *искуства.* Изван чисто научног знања треба још и нешто друго, а то је искуство. Нема сумње да је потребно искуство. Али то искуство значи искуство стечено вежбањем на конкретним случајевима у тумачењу закона. То би била само опомена да се радећи теорију, вежбамо такође у брзом капирању и решавању практичних случајева, и да на универзитетима држимо и часове практичних вежбања. Али то ни најмање не значи да се ствара нешто новога чега нема у науци. Шта више, наука је до јуче била и у самој Француској највише егзегетична и у модерно доба се подигла на висину праве науке, научног система (који не служи директно практичним циљевима), — оно што је историски и филозофски осветлио нарочито *Bonnecase.* Са те принципске висине, и само тумачење

ANALI PFB | anali.rs

[1]) в чланак Baak, Fascismus und Völkerrecht у Zeitschrift, für öff. Recht, Oktober 1929: у истом смислу.

[2]) У нас говори у истом смислу г. Ч. Митровић, Наука у теорији и пракси. Ректорски Светосавски говор за 1928. год. Београд 1928.

закона, сама пракса обогаћена је неизмерно, одн. могла би то бити, о чему сведочи епохално дело Франсоа *Жениа*: De la méthode d'interprétation (И заиста, ко би дубље тумачио законе и решавао практичне случајеве, од овога великог писца и откровитеља?). У нашој средини, оно што је потребно изнад свега, то је на пр. јасни административноправни појмови и сигурна ориентација у основним питањима. Оно што је ново у пракси, то је да се један конкретан случај не може обухватити на апсолутан начин нашим категоријама и принципима, и да сем логике треба и срца, инстикта и интуиције. Кад ово наглашава B. D., он је савршено у праву. Ако хоће да потврди потребу познавања животних односа — који играју толико важну улогу иначе код њега, он је такође у праву. Али за то је потребно не само животно искуство него још и знање позитивно, колико је то год могуће, социалних наука.

Има ту један момент, социално културни, који ваља истаћи. In apstracto је, нема сумње, потребно да се правник у свом резоновању уздигне до филозофских видика, да у светлости појма и идеје права тумачи законе. Али је ли то у пракси постижљиво, остаје питање. Може се рећи да правна наука, ако хоће да буде *наук*, мора ићи до последњих рационалних граница. У доба у коме живимо не треба сумњати да треба ово учинити у том смислу да се макар релативно постигне тај високи циљ. Ја мислим да то није тако тешко како изгледа и да један правник коме је стало да буде на чисто са собом у основним питањима, који има моралну потребу да створи себи једно гледиште на свет — а ту потребу би требао да осећа свако, као и један правник који има довољно развијену моћ апстракције, — а њу треба да има сваки добар правник — може успети да уђе у језгро највиших питања, разуме се у колико је једна епоха у њих у опште ушла. Ако имамо довољно идеализма, нагона за сазнањем и свести о специалној вредности тога сазнања, одн. свести о високој функцији коју вршимо као правници.

Истина је то, да формуле, у које ће се облачити правничке мисли, треба да су пластичне да се лако урежу у свести и памћењу и да су сугестивне да освоје срце и покрену фантазију (правничку). Правник треба да је, могло би се рећи, и уметник. Ја то потврђујем: дар пластичног и сугестивног формулисања значи не мало. Али не сме се заборавити да се ту ипак ради о формули, али не и о решењу. Ово последње мора бити исправно у светлости разума, истине и правичности; и да је то први задатак науке и праксе.

Дефинишући право као социалну дисциплину и по социалном циљу, B. D. је сачувао самосталност права, јер оно је дисциплина, тј. један активан фактор, као и јединство правне науке, јер поред све разноликости материје остаје јединство у социалном циљу. На супрот *Жени-у*, он наглашава само-

сталност права, његову сопствену законитост, као систем норама који се сопствено развија. Ако се право има да прилагоди социалној материји, животним односима, оно има један свој сопствени задатак и сопствена средства и пут. (Врло добро В. D. наглашава у том погледу како право тражи техничка средства да изврши што рационалнији прелаз од старог система ка новом). Докле Жени *науку* ограничава на утврђивање факата (donné) социалних, и техници даје значајну улогу реконструкције тих факата, слободно, пре вољом него разумом, у границама врховних или виших циљева права, В. D, сматра да се материја и техника не могу одвојити, јер, прво норма без социјалне садржине, животног односа не значи ништа, и, друго, јер су правне операције, правна акта зависна од материје социалне (ст. 69—70.) По њему се могу оне још одвојити у томе смислу, што се есенција једног факта, есенција права може ухватити преко форме, и не може се разумети, ако не погледамо у формативан процес права. Правне норме, право не појављује се само по себи него кроз форме; наћи те форме, то је задатак технике правне. Тако на пр. законодавац мора да нађе један стил, један ред доношења закона, један начин везивања закона. [1]) Он дакле сужава појам технике, како обично чини модерна теорија, за разлику од Жени-а, који обнавља разликовање Савињиево између народног и научног права одн. научне обраде јер право је само народно по Савињиевој концепцији). По В. D. само правна правила, полазна тачка за правно гледиште, спадају истовремено у социалан домен, као израз социалних идеја и констелације интереса. Ми полазимо од њих као готових, нађених, формираних; техника има удела да за њих нађемо потребну форму да би се остварили што боље и рационалније. *Жени* подвргава идеји права и саме изворе права, што ће рећи даје слободу правнику да оцењује на основу виших и највишег циља права њихову вредност и одреди њихов ранг, В. D. међутим, изгледа, претпоставља датост извора права, на првом месту, у садашњости, закона, јер право је један факт, једна реална социална дисциплина која се спроводи. Само по њему, закони, као и сви други извори, тумаче се увек у светлости идеје права, идеје правичности и усавршавања. У том смислу он наглашава самосталност права. У истини пак практични резултати Жениа нису тако револуционарни како изгледа, и ту нема више принципиелне разлике између ових писаца[2]).

[1]) В. поделу врста технике: законодавна, интерпретативна техника о преображавању *факта* у правни акт, судска (ст. 75—77).

[2]) Колико је, скроман, са захтевима од праксе Жени види се по томе, што он не допушта тумачење законодавчеве воље како се она мења у току развоја већ само како је била кад је издала пропис, а још више можда што не признаје да обичајно право може дерогирати (са нормативног гледишта) закон. Science et technique III, п. 179. Ту је међутим Жени могао савршено смело

ANALI PFB | anali.rs

Идеју *јединства права* умео је да сачува наш писац при разликовању приватног и јавног права. Ту ваља истаћи да је он умео да нађе једну срећну средину између апсолутног монизма јединства (т. ј. порицања сваке разлике), и дуализма (т. ј. потврђивања само разлика), спајајући ове две концепције у једну органску целину.[1]) Могло би се рећи да он ту врши (са свим спонтано) спајање формалистичког става нормативизма, по коме је све *јавно*, јер се налази у процесу легалитета (засновано на норми одн. *регулисано*) и реализма Дигиевог који узима као централни појам *јавну функцију* (service public) (односно он хоће да реши проблем који је стајао пред овим последњим, проблем да се споје две основне идеје да држава врши једну једину функцију, *правну*, примењујући право и реченог појма јавне *службе*) Покушај B. D. заслужује на сваки начин пажњу.

Он разликује између садржине (contenuto) и материје (materia) у праву. Садржина би значила циљ који имају норме (субјективну страну реалности), а материја акта која чине правну операцију (детерминисану потребама реалним и објективним у конкретним односима). По својој садржини је право увек јавно, јер се односи на егзистенцију живота у заједници („у колективном интересу је дакле увек мотив и циљ сваког правног поретка"). Али што се тиче материје, право може бити колективно и само индиректно (поред тога што то може бити и директно). На име, могуће је да се колективитет држава појављује непосредно са својим органима (рачунајући ту *јавне* органе у опште такве као што су то на пр. самоуправни) који ће имати за задатак задовољавање општег интереса; као што је могуће такође да су субјекти приватни који заступају свој приватни интерес и који је само „рефлекс колективног реда", који је дакле посредно (са гледишта појединаца јавни у колико је саставни део јавног реда и заснован на њему. Стављајући на ову основу разликовање приватног и јавног права, B. D. лако објашњава: 1) да и у приватном праву има

крочити напред. Ако се узме у обзир да је воља законодавчева релативна, условљена друштвено, онда је сасвим могуће и то да је условљена и обичајем. Ако се акција органа (некомпетентних, нижих него онај који је издао норму) успе да утврди као обичај (у току времена], не значи ли то промену гледишта или промену прилика, промењену констелацију, и на крају крајева да законодавац није био моћан онолико колико се претпоставља? Њему не остаје ништа друго него да донесе поново дотични уставни одн. законски пропис и да му нађе санкцију у будућности. Ако се не прими овакво објашњење, онда је случај оваквог обичајног права „чудо" са нормативног гледишта, нешто што реално функционише као право а ипак није право. Оваква конструкција, какву чини Burckhard је веома интересантна али логички неодрживај Die Organisation der Rechtsgemeinschaft 1927, ст. 223—234. В. та оће мо. чланак: Ein jugoslawisches Werk zu einigen grundsätzlichen Problemen der modernen Rechtstheorie, специално ст. 609 617 (Zeitschrift für Rechts— und Wirtschaftsphilosophie, Oktober 1928).

[1]) О теоријама поделе на јавно и приватно право в. Walz, Vom Wesen des öff. Rechts, 1928.

присилних норама (јер то може захтевати општи интерес, као на пр. у породичном интересу, а да у јавном има диспозитивних норми (дискрециона власти); 2) да је субјективно право подвргнуто социалном интересу, т. ј. да је функција (да у праву има аутономије, а не независности); 3) развој модерног права у смислу приближавања приватног права јавном (који се врши на тај начин, што се индиректни приватни интерес везује са колективним, директним); 4) и појаву специалних права са засебним принципом у оквиру виших, заједничких, која је с једне стране у вези са појавом под 3) што добија потврде нарочито у фашистичком корпоративном правном систему, с друге независна и израз диференцирања односа модерног живота (тако се еманципује аграрно, поморско, ваздухопловно и др.) и најзад 5) тежњу за унификацијом права: јер основни услов колективног живота, који чини главни циљ права, је истовремено извесност, сигурност у односима, а он се даје остварити приближавањем права.

И ако писац хоће јавно и приватно право да одвоји, што се тиче материје, *квалитативно*, ипак добија се утисак да се увукло признање прелазних облика. И одиста, интерес колективни, који је циљ права, он је то више или мање у односу према индивидуалном. *Онај* колективни интерес на који мисли B. D. можда је ред (интерес реда, уређивања), — но он може бити и друго нешто, и ту има читава скала постепености. У овом правцу би се морало поћи даље још у испитивањима B. Donati-a. Но он је у сваком случају учинио много у овом питању у правцу последњег решења.

Књигу B. D. можемо само препоручити за коју је речено од саме италијанске критике да је прва такве врсте, први систем који критично фондира правну науку и посвећује појму права (као fondazione, sistematisatione, metodo della scienza del diritto).

Ја је могу у толико пре препоручити што је ориентација пишчева слична мојој, скицираној у више чланака. Ко чита италијански, тај ће се користити изванредним, ретко критичним и потпуним, прегледима светске литературе, и на посе италијанске. Ту има прегледа законодавства и целокупне италијанске литературе (о фашистичком корпоративном праву, аграрном, поморском, ваздухопловном, унификацији интернационалној) са свима историским подацима.

**Д-р Ђорђе Тасић**

[1]) Сам B. D. наводи што се тиче само метода правне науке: Brugi, Introduzione enciclopedica. F. Bataglia пак (в. Sulla fondazione di une scienza del diritto, Rivista internazionale di filosofia del diritto, Novembre-Dicembre 1929 наводи као још једини покушај такве врсте извесне партије познатог дела A E Cammarata, Contributi ad una critica gnoseologica della giurisprudenza I, Roma 1925.

ANALI PFB Lonali.ro

Dr. *Branislav Dimitrijević*, **Agrarna politika** (Nauka o poljodelstvu). Zagreb, Jugoslovenska Štampa d. d., 1929; VIII-189 str. 75 din.

Ова књига г. проф. Димитријевића појављује се као продужење његовог течаја из политичке економије*). Пре ње свакако је дошло дело из теориске економије, а после ње треба да дође трговинска политика, и т. д. Кад већ постоји цео план овога течаја, штета је што он није назначен. Читаоца изненађује још више други наслов: „наука о пољоделству". Зар је аграрна политика синоним за науку о пољоделству, коју обично зовемо агрономијом? Назив „аграрна политика" дефинитивно је усвојен, и данас њега употребљавају не само прави аграрни политичари, него и стручњаци који се више баве науком о газдовању као Aereboe, па и сами Французи, који су до сада говорили само о économie rurale. Аграрна политика се све више издваја као засебна дисциплина економске политике или практичне економије, баш као што у јавном животу узима свуда посебан ресор међу државним пословима. Г. проф. Д. је у толико мање могао да двоуми о наслову, што његова књига расправља само аграрнополитичка питања, историска или актуелна; што у поглављу „пољоделски посао" (где би се могло очекивати нешто о пољопривреди као техници и економији) он говори само о законодавним и административним мерама; што, најзад, потпуно недостаје један нужан увод о самој пољопривредној производњи, њеној суштини и значају и о њеним општим проблемима.

После опсежног и потпуног дела г. проф. Мирка Косића, (коме се једино може замерити да није довољно сварљиво за наше ђаке и да премало говори о нашим домаћим приликама), ова књига г. Д. изгледа врло оскудна. Поред тога што нема општег увода, примећује се да су неке партије обрађене врло неједнако, а да читавих делова аграрне политике никако нема. Једина је добит што је овде наша земља прилично заступљена, у опису аграрних односа и у приказу организације пољопривредног кредита. На жалост, то су само голе анализе законских текстова. Иначе, књига је, као уџбеник за ђаке, прилично лака и прегледна. Желели бисмо више судова о појединим мерама, а мање набрајања датума и параграфа, који ишчезну чим се прочитају. Ништа није празније него законски текст, нарочито кад се никад не примени, а то је случај са највећим бројем оних који су овде наведени. Па ипак, ми наставници најрадије пунимо предавања и уџбенике тим справама за мучење. Ђаци нам се свете суверенном одвратношћу коју гаје за наставу, за табаке и за књиге....

Прва глава, врло кратка, говори о „појму и важности пољоделског посла" и о *системима пољоделског посла*. Писац на цигло једној страни прелета преко првог титулуса, позивајући се

*) Потпун наслов гласи: **Политичка економија**, по предавањима Д-ра Бранислава Димитријевића, ред. професора Универзитета. Друга књига. Први део: *Аграрна политика* (Наука о пољоделству).

на своју прву књигу, где је више говорио „о земљишту као просторној подлози производње и као носиоцу накнадних твари". Али зар о *значају* пољопривреде, пољопривредне производње, села и сељаштва, аграра у ужем смислу, аграрне политике најзад, нема ништа више да се каже? Затим, зар само половине странице за расправу важног питања о екстензивној и интензивној, нерационалној и рационалној производњи? Зар ништа, ни једне једине речи о von Thünen-овим круговима и целоме питању ситуирања земљорадње као експлоатације? Зар о Thaer-у и Liebig-у само ово: „Thaer-ове студије о пробитцима енглеског господарства с изменом плодова и епохална истраживања Liebig-ова о исцрпљивању земљишта", и то тек на 150. страници, сасвим узгредно? Боље је обрађен део о *системима* пољопривредног рада, ма да он има чисто историски карактер и врло мало везе са актуелним питањима пољопривредне производње. И ако је „системима" посвећено несразмерно много места у овако малом уџбенику (10 и по страна), ипак ни једне речи нема о системима и о *плодореду* који највише одговара нашим приликама. То постаје мање чудновато кад се у библиографији на крају ове главе виде скоро искључиво чланци из *Handwörterbuch der Staatswissenschaften,* треће и четврто издање.

Друга глава посвећена је *власништву пољоделског земљишта.* Управо је невероватно да је великом питању поделе и *расподеле земљишта* одређено само 4 и по стране, где је смештено разликовање поседа по величини и по облику, као и цела дискусија о преимућствима великог и малог, односно капиталистичког и сељачког поседа. (Расподела по културама, све важнија у науци, потпуно је изостала). Има ту неколико врло сугестивних опажења, али је ипак посве недовољно, нарочито кад се дода да је ту обухваћено и формирање насеља и питање заједничког везаног поседа.

Много опширније су обрађени *аграрни односи у прошлости.* Утисак који се добија прилично је прецизан и снажан, али и даље жалимо што нема више система у излагању, па ма за који распоред градива се писац одлучио. Штета је затим што писац није боље објаснио суштину алодиалног, слободног сељачког поседа, који је постојао кроз цео Средњи Век и код нас и на страни. После општег прегледа феудалног аграрног уређења, прешло се на поједине земље (Енглеска, Русија, Хрватска и Славонија, Балканске земље). Тај део је врло добро обрађен, нарочито за Русију и за наше земље. Нарочито је добро што је издвојена војна крајина, али је требало поменути у вези с тим и она слободна села у Војводини, нарочито у Банату, која су чинила као оазе у целој подвлашћеној равници. Што се тиче односа код Срба, чини нам се да је одвише пажње посвећено нашем средњевековном уређењу, о коме ђаци добијају већ довољно знања из историје словенских права. Добро су (можда опет сувише опширно) приказани аграрни односи у Босни и Херцеговини, а недовољно они у Старој Србији и Маћедонији, па ни у самој Србији за владе

Турака, што није тако просто. Неколико речи је требало посветити и Црној Гори, која је из ове историје и из целе ове књиге потпуно испала. Код Русије, више је пажње заслуживао „мир", нарочито тумачења о његовом пореклу, његова улога и значај који су му придавали извесни руски историчари и политичари.

Прелазећи на *аграрну реформу* или на „разрешење односаја између сељака̂ и властелина", писац сасвим исправно почиње са разлозима који су довели до те судбоносне и далекосежне промене. Али све ово је врло мало убедљиво речено. Ти разлози или узроци нису како ваља ни побројани, — јер се, поред економских — који су нешто образложени, — они други, филозофско-идејни и државно-политички, једва помињу. Не осећа се овде она отмосфера револуције, која је постојала при крају 18. и кроз цео 19. век, атмосфера изазвана поглавито појавом и јачањем буржоазије, индустрије и великих градова, све то услед све већег овладавања машинизма. Не осећа се појава националног питања, која је у тесној вези са раскидањем феудалних веза у корист сељаштва. Не осећа се јачање централне политичке власти, и удварање владара, војсковођа, државника сељацима, тим будућим војницима, грађанима и пореским платцима. Не види се, најзад, нужно банкротство феудалне и пред-капиталистичке аграрне производње. И зато аграрних реформа у овој књизи не долази као једна историска неминовност, већ као какав небески догађај који нема довољно оправдања ни објашњења. У накнаду, писац је у свој опширности анализирао све едикте, патенте и законе пруске и аустриске, који су мало по мало довели до сељачког ослобођења. Пластичније и ако краће обрађена је аграрна реформа и колонизација у Русији, а нарочито рад Сељачке Банке. Не види се тачно како је решавано аграрно питање у Србији, нарочито нема ни једне речи о критичном стању између 1804 и 1833. Боље је приказана Босна и Херцеговина до рата, а објашњење о „колонату" и „контадинату" у Далмацији нешто је закаснило, пошто смо га тражили онде где се приказују аграрни односи из прошлости. Зашто најзад нема ни једне речи о аграрној реформи у Русији за време и после светског рата?

Ништа није занимљивије у једном делу о аграрној политици од излагања *последица̂* ослобођења сељака, растерећења земљишта и слободног располагања земљом. После сваке револуције траже се плодови, резултати. Овде нам је и то задовољство ускраћено. Свега две странице о свима економским, социјалним, правним и културним последицама аграрне реформе. И ту ни једне цифре, ни једног конкретног податка, ни једног примера. Чиста апстракција, у ваздуху, као да не живимо у времену када се те последице, повољне и неповољне, голим оком посматрају. Кад већ те последице нису живље приказане, онда је могло да се шаблонизира, да се оне просто наброје, па би се бар лакше могле упамтити. Нацрт не расправља и не илуструје, али зато мора бити прегледан и јасан.

Одушевљен за законске текстове, писац радије прелази, у највећој опширности, на приказ „настојања̂ да се створи *модерна*

*везаност земљишног поседа*", мислећи ту наследно право са привилегијом (Anerbenrecht), на рентна добра у Немачкој, на недељива селишта, и на окућје (домају). О свему томе врло много говоре немачки уџбеници и чланци у поменутом *Handwörterbuch*-у, јер се то највише тиче немачких и аустро-угарских земаља. Али зар то није довољна опомена за једног нашег писца, да главну пажњу посвети нашим приликама, тачно онако како немачки и француски писци чине са свога гледишта? Писца ове *Аграрне Политике* донекле оправдава чињеница да се бивше аустроугарско законодавство односи највећим делом и на известан број наших покрајина. Али онда се питамо зашто одговарајућа пажња није посвећена осталим нашим крајевима, у којима су важила и важе друга законодавства? Ваља изузети од ове резерве део о пруској унутрашњој колонизацији путем рентних добара и кратак приказ српског законодавства о окућју. Али зато мора доћи друга примедба: где је читава партија о дељењу великих поседа и о великом делу унутрашње колонизације у Енглеској, у Русији, у Америци, у Аустро-Угарској? Зар то није, после саме аграрне реформе, један од највећих социолошких експеримената у историји човечанства?

Две странице о установи *фидеикомиса,* опет на основу голих текстова, без везе са живом економском стварношћу, па онда долази оно што нас највише занима у целој књизи: *на аграрну реформу у овој земљи*. Колико је велико наше разочарење, и колики ће бити очај ученика, кад видимо да се овде само анализују, члан по члан, поједине наредбе, правилници, озакоњени и неозакоњени. Ништа о времену у коме се та крупна социјална и економска промена извршила, ништа о начинима — врло различитим! — на које се она извела у Босни, Херцеговини и Санџаку (где је била нагла, брутална, револуционарна), и у Војводини и другим северним крајевима. Ништа о револуционарном расположењу сељачких маса и о прогресивним плановима првих влада у Југославији. Сама гола анализа текстова на читавих 40 страница, у једној *Аграрној политици* која их има свега 180. Најлакше за писце, зацело, али тешко читаоцима, још теже кандидатима! Изношење текстова, кад се већ не може избећи, мора се систематизовати, по материјама, тако да се увек види питање и законодавчев одговор. Најзад, и то нам најтеже пада, ни једне речи о *спровођењу* аграрне реформе код нас, о томе шта је у ствари учињено од свих тих уредаба и закона. И ни једне оцене, ни једног суда о *дејству,* о практичном резултату свега тога важног посла. Јужна Србија је мислимо, заслуживала више од пола стране, а Далмација више од 5 редова!...

Долазимо на трећу главу, која нам обећава оно што нису дали ни увод ни прва глава, јер се она зове: „*Пољоделски посао*". Навикли смо да у свима *Аграрним политикама* нађемо бар једно поглавље које говори о пољопривредном газдовању. Узалудна нада. Овде се говори само о довршењу аграрне реформе, а не о нормалном, савременом капиталистичком и сељачком газдова-

њу. Овде су нашле места само мере које државне власти предузимају да умање или сасвим уклоне остатке феудалне везаности (подела земљишних заједница и укидање службености), да спроведу комасацију и мелиорације, да организују пољопривредну наставу и унапреде пољопривреду позитивним и полицискim мерама. Кад већ није учињено раније, овде се морало мало више говорити о задружном животу код Југословена (осим оних 5 редова на 54. страни!), о општинским, државним и црквеним имањима и шумама у Србији и Црној Гори, о државној експлоатацији пољопривредних добара, и о целом питању заједничке својине и обраде земље које чине тако актуелним савремени покушаји у Русији и у Палестини. Добро је што има доста детаља (додуше више из текстова него из живота!) о земљишним заједницама у Хрватској и Славонији. Говорећи о *мелиорацијама,* писац осим неостварених закона аустриских не помиње ништа о искуству других земаља и о потребама наше земље на томе важном пољу. Писац, даље, зна за најновије дело Fr. Aereboe о аграрној политици, али није прихватио његово гледиште да је *просвета* поред земље најважнија потреба сељакова. Он пољопривредној настави и просвећивању сељака посвећује мало места, али је у накнаду за то предмет изложен врло прегледно. Исто важи и за друге две - три административне мере у корист пољопривреде.

Четврта (последња) глава посвећена је *пољопривредном кредиту*. Ето једне занимљиве теме. Питали смо се, неће ли писац, можда, цео проблем одржања и унапређења сељачког газдинства — најважнији од свих који се данас постављају! — схватити као питање пољопривредног кредита, што би било оригинално, а не би се могло с великим правом напасти као нетачно. Зар Aereboe не своди цело то питање на организовање наставе, а други на задругарство, док неки мисле да је централна ствар — књиговодство! Ништа од свега тога није примамило г. проф. Димитријевића. Он је пољопривредни кредит третирао сасвим шаблонски: „Разликује се три врсте пољоделског кредита: поседни, мелиорациони и обртни" и тако редом кроз последњих 30 страна. Две оазе ипак: једна, сасвим мала, о задружној организацији кредита, и друга, колико велика толико непотребна, о нашем закону о пољопривредном кредиту, — опет сувопарна анализа једнога више од пола мртвога текста. Најзад, на крају књиге, пет страница о Привилегованој Аграрној Банци, без фатидичне речи: „ово ће убити оно!" И неколико добрих страна о хипотекарном кредиту у опште.

*

То је оно о чему се говори у овој *Аграрној политици.* Више је ствари о којима она у опште не говори. И те празнине очајно зјапе, после натучене књиге г. др. Мирка Косића, па чак и после кратке али језгровите предратне *Аграрне политике* Еугена Филиповића у српском преводу. Да не помињемо страна дела Бухенбергера, Брентана, Сушона, Гринберга, Шулерн - Шратенхофена,

Грунцла, Вигаћинског, Аребоа и других, већих или мањих. Има још малих уџбеника из аграрне политике: такви су Грунцлов и Вигаћинсков. Има и непотпуних: такви су они највећи, од Сушоновог до Аребовог. Али они мали су бар потпуни и прегледни, чак и кад их пишу Немци. А они непотпуни дају добро оно што дају. Брентано стварно пружа само увод (агро-технички и теориски); Аребо, и ако је прешао 600 страна, даје, после опширног увода, само неколико за њега најважнијих проблема. Они тако чине свесно, и то кажу, јасно и одређено. Ова *Аграрна политика* има мане тих дела, али нема њихове врлине. Мала је, непотпуна, неједнака, непрегледна, без података, без детаља из праксе, а опет без икакве теориске подлоге.

Чега у њој нема? Листа је дугачка. Неке празнине смо већ обележили. Друге су важније. Пре свега, нема једне главе која би говорила о *сељачком газдинству* у нормалном стању, т. ј. после извршене аграрне реформе и стабилизоване колонизације. Познато је да се данас у свету ствара читава посебна наука о породичном сељачком газдинству, и то не само у Русији (Челинцев, Чајанов и др.), већ и у Швајцарској (Лаур), Француској (Мелин, Боре, Оже-Ларибе), у Данској, у Немачкој. — Нема главе о *удруживању пољопривредника:* куллурна и просветна удружења, клубови, синдикати и читаво *задругарство* (које заслужује и засебну главу), и пољопривредно представништво (које се такође може посебно развити). — Нема пољопривредног *осигурања.* — Нема ништа о аграрним *царинама* и о *порезима,* који спадају, додуше, у трговинску политику, односно у науку о финансијама, али се ни овде не могу сасвим избећи. — Нема *валоризације* пољопривредних производа, не само као засебног поглавља, где би дошло и питање цена, рентабилности аграрне производње, цена земљишта, и пољопривредне кризе него ни код *задругарства,* јер ово се у опште не појављује, осим две-три странице о кредитним организацијама у Немачкој. — Ништа о *пољопривредној индустрији;* ништа о пољопривредним *радницима* (то је бар опширно третирано у свима немачким делима и речницима!); ништа о *споредним занимањима* пољопривредника; ништа о бежању сељака са села *(Landflucht!)* и о целом тешком и важном питању односа између *села и града.* — Ништа, најзад, о значајном и новом феномену *сељачког покрета* и аграризма као засебне доктрине, у вези са кооперативизмом и социјализмом. И опет нисмо све рекли: изоставили смо *аграрну географију* и *аграрну статистику,* као и *пољопривредно књиговодство,* који се све више јављају као нарочите дисциплине.

Ако буде хтео да допуњује оно што не достаје, писац ће имати доста посла за друго издање своје књиге. Ако буде хтео да прерађује оно што је неједнако и несистематски изложено, онда ће имати још више посла.

**Драгољуб Јовановић**

# БЕЛЕШКЕ

**Четврти Међународни социолошки конгрес у Хавани, фебруара (17-24) 1930. г.** — Међународни институт за социологију и политичке и социјалне реформе (основан 1919 год. у Турину, иницијативом проф. Франческа Козентинна), организовао је до сада три међународна конгреса (први, у Турину, октобра 1921; други, у Бечу октобра 1922; и трећи, у Риму, априла 1924). Рад четвртог конгреса који се састаје идуће године у Хавани, биће подељен у једанаест секција. Програм рада појединих секција је овај:

I — *Општа социологија* (настава социологије и њени односи са другим наукама, значај систематског социолошког проучавања урођеничког елемента у Америци); II — *Политичка социологија* (криза демократије и средства за њено сузбијање; Монроева доктрина и њена нова примена; проблем општег разоружања); III — *Економска социологија* (међународна економска кооперација и односи Америке са осталим континентима; криза и њено међунар. сузбијање); IV — *Правна социологија* (унификација цивилног законодавства на основу социолошких студија и упоредног права; правни статути урођеника у Америци); V — *Криминална социологија* (превенција криминалитета; сузбијање малолетничког криминалитета; мере безбедности и казне); VI — *Социологија рада* (организација општег осигурања; утврђивање минималне наднице); VII — *Биосоциологија* (заштита деце са биосоциолошког гледишта; правно уређење брака с обзиром на еугенику); VIII — *Гинекосоциологија* (жена са професијом и радница и сукоб њених породичних дужности са социалним); IX — *Педагошка социологија* (прекомерни рад деце у школама); X — *Сеоска социологија* (друштвени положај фармера и средства за његово интелектуално, морално и социално подизање); XI — *Културни покрет* (сарадња штампе на социалним реформама; организација америчке интелектуалне производње).

У међународном савету Института, где је заступљена већина народности, налазе се, поред осталих, ови истакнути научни радници: проф. *Toennies* (Немачка); проф. *Mitchell* (Аустралија), проф. *Mataja* (Аустрија), проф. *Hostelet* (Белгија), проф. *Alvarez* (Чили), проф. *Bustamente* (Куба), проф. *Saldana* (Шпанија), проф. *St. Shapin* (Сјед. Држ. Ам.), проф. *Politis* (Грчка), проф *Loria* (Шпанија), проф. *Takebe* (Јапан), проф. *Cornejo* (Перу) и проф. *Sorokin* (Русија). Југославију заступа *Д-р Милорад Недељковић*, ран. проф. универс.

У колико нам буде простор дозвољавао ми ћемо упознати читаоце „Архива" са резултатима овог социолошког конгреса у Хавани.

**М. В. С.**

**Један нов бугарски правни часопис.** — У Софији је под уредништвом Г. В. Ганева, професора трговачког права и филозофије права и Г. д-р Л. Дикова, професора грађанског права, покренут нов правни часопис под именом *Јуридически Архив*. Часопис излази двомесечно на 8—9 штампаних табака, а бави се правном науком и судском праксом. Прве две свеске, које смо добили, показују да је часопис у самом почетку заузео најугледније место у бугарској правној науци, и да би могао да чини част многим земљама са старијом правном културом. Објављени чланци су од знатног научног интереса и занимљиво израђени. У првој свесци Г. Ганев у уводном чланку *Наша задаћа* излаже циљеве новопокренутог часописа. Основни циљ је теориско удубљавање у бугарску и општу правну мисао. Чланак Г. Ганева, и ако писан са намером да изложи циљеве новог часописа има једну дубљу методолошку подлогу и као такав занимљив је прилог познавању развоја бугарске правне мисли. Исти писац објавио је и један чланак *Јели кауција нетеретна према дужнику*. Г. д-р Л. Диков у обема свескама објављује студију *Законодавни проблеми у акционарском праву*. У овој студији на упоредној основи он проучава образовање акционарских друштава, увећање и умањење основног капитала, финансирање акц. друштава, организацију управе, зборове акционара и право гласа на овима, питања биланса, јавних и тајних резерви и јавности у опште. Из студије се види да је писац у главном присталица немачких теорија у акц. праву. Г. Н. Жабински расправља о *физичким особинама ствари која може да буде предмет крађе*, а Г. К. Кацаров *Дали се може*

*применити принудно извршење код индустриске својине.* Преведено је једно мишљење Гастона Жеза о *Проблему ратификације конвенција о дуговима савезних држава.* Г. Г. Ганев и Диков дају у оба броја преглед бугарског законодавства и судске праксе у Бугарској и иностранству (више одлука италијанских судова и једна француског кас. суда). Најзад у прегледу књижевности (књига и часописа) пада у очи да се највећа пажња поклања италијанској књижевности.

Нови часопис, као што се из прве две свеске види, посвећује главну пажњу проблемима приватнога права и стара се да их теориски продуби. Ослањајући се на страну правну науку (карактеристично у првом реду на италијанску), уноси европски ниво у бугарску мало развијену књижевност. Уз *Јуридически Преглед*, нови часопис представљаће бугарску правну књижевност пред свима који се за њу интересују.

**И. П.**

*Dr. Julius Magnus,* **Die Höchsten Gerichte der Welt.** Vertretungsverlag W. Moeser Buchhandlung, Leipzig, 1929., S. 634. Др. Јулиус Магнус, чију смо збирку: *Die Rechtsanwaltschsaft,* Leipzig, 1929., приказали у прошлом броју „Архива", јесте судски саветник (Justizrat) и један од признатих и познатих јавних правозаступника у Берлину. Али он се не бави само пословима свога позива (адвокатуром) него се, и преко тога, интересује правом и правним подузећима (као што је, н. пр., горе поменута збирка закона о јавним правозаступницима у свима државама Старога и Новога Света). Г. Магнус је и уредник часописа: „Juristische Wochenschrift", орган Немачкога Адвокатскога Удружења (Der Deutsche Anwaltsverein) који излази већ педесет и осам година (Лајпциг, W. Moeser Buchhandlung). Г. Магнус интересујући се за српско законодавство о Јавном Правозаступништву, донео је, у овом часопису, један кратак преглед Срп. Закона о Адвокатима од 15. јуна 1865. год., бр. од 15. IX. 1922. Осим тога у друштву са више немачких правника издао је: „Rechtsvergleichendes Handwörterbuchs für das Zivil- und Handelsrecht des In-und Auslandes", Berlin, Verlag von Franz Vahlen, neue Auflage von 1929. и т. д.

Захваљујући нарочито његовом уставоштву, изишла је пре кратког времена, и збирка чије смо име дали у наслову ове белешке.

Непосредни повод издавању ове књиге била је прослава *педесетогодишњице постанка Највишега Суда* у *Немачкој* (Reichsgericht)· Да би се достојно прославио овај значајни дан када је Немачки Највиши Суд (Reichsgericht) отпочео свој рад (1 октобар 1879 године) немачко адвокатско удружење спремило је ову велику јубиларну књигу, у којој су најпозванији преставници правне науке и судске праксе на целоме земноме шару изложили организацију и историју постанка установа *највишега суда* у појединим државама. У књизи је то изложено на тај начин што су у њој скупљени засебни чланци о највишем суду за сваку данас постојећу државу у Европи, Америци, Азији, Африци и Аустралији. За нашу државу, Краљевину Југославију, саставио је чланак *Г. Др. Душан Суботић,* председник Касационог Суда у Београду, лајпцишки доктор права. У своме врло прегледном раду Г. Суботић излаже прво историју, развитак и организацију Касационог Суда у Србији од његовог постанка у уставу од 1835 године па преко закона од 1840 до закона о уређењу редовних судова од 18 јануара 1929 године и закона о судијама редовних судова од 8 јануара 1929. године.

**Д-р Д. Ар.**

**Нови течај из историје Византије у вези са историјом словенства.** Овај течај приређен је лањске године на универзитету у Бреслави и био је поверен једном руском научнику, г-ну д-ру Георгију Острогорском, који се, и ако још млад, већ истакао као озбиљан и вредан радник на пољу византологије, те је и постављен за доцента. Имали смо већ прилике да у *Архиву* (књ. XXXI, с 505—508) прикажемо први самостални рад и то о византијској пореској уредби за владе Константина Порфирогенита. Полазећи од тога рада О. је наставио дотична истраживања те је затим објавио једну већу расправу о аграрној пореској општини у Византијском царству X века (Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches im X Jahrhundert, *Vierteljahrschrift für Sozial-u Wirtschaftsgeschichte* 1927, XIX. Bd., s.

347—454). У тој се расправи констатује и разложно доказује, да је аграрна општина сељачка постала у Византији из домаћих прилика, створена нарочитим системом опорезивања земље. Дакле после расправе О. пада стара хипотеза о тобожњем словенском пореклу аграрне општине византијске. Ове године је О. публиковао одличну студију о иконоборству (Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites, *Historische Untersuchungen*, 5. Heft, Breslau, 1929, s.s. 113). у којој је једном вештом и оштроумном методом успоставио оригинални текст најважнијих иконоборачких списа, а затим је изнео нову оцену њихове садржине, и обелоданио христолошке и филозофске основе оног великог и принципиелног спора, који се водио поводом поштовања св. икона.

Последња свеска часописа Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte (XXII Band, 2. 11 Heft, 1929, s. 129—143) доноси приступно предавање, којим је О. отпочео 3. XI. 1928. свој курс из историје Византије у вези са историјом Словенства на Бреславском универзитету. То је предавање посвећено истицању привредне и друштвене подлоге у развитку Византијског царства (Die wirtschaftlichen und sozialen Entwicklungsgrundlagen des byzantinischen Reiches). У наведеном предавању О. пружа преглед византијске историје, од VII века, кад се извршује прелаз од старих облика римског царства на нове управо византијске, и све до пропасти Цариграда. Темељ византијској држави је ударило војно и административно уређење, спроведено под царем Хераклијем, које се наслањало на ситни земљишни посед сељачки и војнички као на основну подлогу фискалне и војне моћи државне. Стога се у Византији држава борила против експанзије великог земљиног поседа, за којим су тежили горњи слојеви друштвени. У тој борби држава је у XI веку попустила и превласт је прешла у руке чиновничког и војног племства, чија се моћ базирала на стеченом великом поседу. Пропаст ситног земљишног поседа уништила је и војнике. Да се војна моћ државе обезбеди, увели су Комнени пронијарски систем, који је предао формирање војске у руке повлашћеног сталежа и тиме ослабио централну државну власт. Проније су дале подстрека за даљу феудализацију државе, која је иначе већ почела, чим су велики поседници добили превагу. У феудализацији О. види основни узрок оног слабљења државе које је постепено водило њеној пропасти. Са пуно знања и са много вештине О. пружа преглед византијске државне историје, чије основне догађаје и тенденције описује према најновијим истраживањима и последњим тековинама византологије.

За историју српског права, између осталог, од важног је значаја она разлика, коју О. истиче између старог система стратиотског и новог система пронијарског. Та разлика није као што треба схватана у оно време, кад је писао о војсци Ст. Новаковић *(Стара српска војска*, Београд, 1893, с. 32 до 33), што и досад спречава правилно разумевање српских пронија.

**Теодор Тарановски**

**Социологија у Румунији.** — *G. D. Scruba*, Joan Heliade-Rădulescu. Inceputurile filosofici si sociologiei române, Bucuresti, s. a.; *Traian Brăileanu*, Soziologie in Rumänien, „Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie", H. 4, 5 Jg., 1926; *G. Vladesco-Racoasa*, La Sociologie en Roumanie. Paris, 1929, p. 22. Extrait de la „Revue internationale de Sociologie" janvier-février 1929.

Први социолошки покушаји јављају се у Румунији у доба снажног националног покрета који је 1859 довео и до националног уједињења. Осим тога, почеци румунске социологије у тесној вези су са философијом историје која је много обрађивана друге половине XIX века.

Jean Heliade — Radulescu (1802—1872) је први мислилац румунског препорођаја који се бавио и социологијом, поред својих философских, књижевних и историских студија. Од његових многобројних радова два рада имају нарочитог интереса с обзиром на социалну философију. То су: *Istoriă critica universală* и *Echilibru intre antitese*. Оба ова дела су под јаким утицајем Викове теорије историских „кругова". Друштвени живот је схваћен као делимична појава еволуције васељенске. Све се рађа из компромиса једног активног принципа и једног пасивног принципа. Еволуција васељене је надовезивање у ланац посебних таласа. Сваки народ напредује сваком својом генерацијом, исто тако човечанство иде напред сваким народом који преузима вођство

из руку претходног. По Х. - Р., идеална држава би била она која би остварила „слободу без анархије и ред без деспотизма".

Скраба, у својој књизи о Х. - Р., мисли да је Х. - Р. присвојио готову теорију универсалне ондулације једног грчког философа XVIII в. који је живео у Румунији (Peter Depasta).

Овај космолошки принцип још јаче је изражен код првог систематског румунског философа Vasile Conta (1846—1882), који је био професор грађанског права на универзитету у Јашу. У свом првом делу *Teoria fatalismului* (1877. г. француски превод: La théorie du Fatalisme) под утицајем материалистичке философије, Conta заступа екстремни материалистички детерминизам у свима областима. Доцније, у свом главном делу: *Teoria ondulatiunii universale* (1895. г. франц превод: Théorie de l'Ondulation universelle) Конта се враћа на идеје Хелиаде - Радулескуа. И ако је Конта под јаким утицајем Спенсера и Дарвина, ипак је његов систем задржао карактер самосталности. што му је признала француска и немачка критика. Тако, н. пр., насупрот Спенсеру, Конта одриче могућност дисолуције и тврди да светска историја представља ланац делимичних еволуција. На крају књиге налази се додатак „Chestiuni de sociologie" (Социолошка питања). Како је Конта умро врло млад, то није стигао да остави за собом систем социологије који би израдио по свом горњем схватању.

Године 1883 постао је A. D. Xenopol (1847—1920) професор историје Румуна на универзитету у Јашу. Xenopol је написао прву систематску историју Румуна. Поред тога, он је испитивао философ ке основе историске науке. Продубљивање проблема постојања закона у историји довело га је до израде познатог дела на француском језику: *Les Principes fondamentaux de l'Histoire* (Paris, 1899; друго издање има измењен наслов: *La Théorie de l'Histoire*, Paris 1908). Ксенополово дело је једно од најважнијих дела те врсте и неопходно је потребно свакоме који жели бавити се проблемима основних принципа историје По Ксенополу постоје две врсте наука: једна, која се бави чињеницама коегзистенције, и друга, која се бави чињеницама сукцесије. Прве (теориске) науке утврђују законе, а друге (историске) науке могу да утврде само „серије" које се једна на другу надовезују. Стога у историји не може бити говора о општим истинама него само о посебним истинама и зато је нужно створити за историју једну нову логику, поред логике индукције и логике дедукције. Та нова логика јесте *логика инференције* (од посебног ка посебном).

По Кс., социологија има да се бави не само проучавањем развитка друштава, него, исто тако, изучавањем њиховог стања у датом тренутку. Међутим, и у области социалних чињеница пада се у уобичајену грешку неразликовања између појава понављања и појава следовања. Ова грешка повлачи собом још једну: не прави се разлика између статичке социологије и динамичке социологије. Сем тога, Кс. оштро напада оне социологе који су, уопштавајући извесне сличности почетних облика социалног живота код разних народа, а занемарујући многе битне одлике олако долазили до т. зв. закона друштвених појава. Ипак за то Кс. не одриче могућност да се у социологији дође до општих принципа друштвеног развитка, само, по његовом мишљењу, социологија мора комбиновати методу природних наука са методом „серија" одн. са историском методом.

Од савремених радника на пољу социалне филосфије треба поменути ове: Nicola Jorga, један од најугледнијих румунских историчара (у свом најновијем делу *Une synthèse de l'histoire de l'Humanité* узима идеју као активни и стваралачки принцип историје); C. Draghicesco (дела: *Le problème du Déterminisme social*, Paris 1903; *De la Psychologie du peuple roumain*, Bucarest 1907; *La réalité de l'Esprit*, Paris 1927, — у овом последњем делу аутор излаже основе „субјективне социологије" која би, по његовим речима, имала да попуни све празнине које је оставила психологија); G. D. Scraba (поред горе наведеног дела о Хелиаде-Радулеску и почецима румунске социологије, објавио је на румунском језику: *Sociologia*, Bucuresti 1921, и на француском језику: *La dialéctique historique*, Bucarest 1923).

Интересантан покушај начинио је Spiru C. Haret, који је био професор универзитета у Букурешту, у свом делу *Mécanique sociale* (1910) где се трудио да примени математику на социалне проблеме, али без великог успеха.

Румунска социологија добија научни карактер захваљујући делатности D. Gusti-a, професора социологије на универзитету у Јашу (од 1910 1920), а затим у Букурешту. Студирао је у Берлину и Лајпцигу где је положио и докторат са тезом: *Egoismus und Altruismus. Zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens* (Leipzig, 1903). Своје прве радове објавио је у немачким стручним часописима, тако „Die soziologischen Bestrebungen in der neueren Ethik" („Vierteljahrsschrift für wissenschaftlichen Philosophie und Soziologie", 1908), затим „Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik in ihren einheitlichen Zusammenhang. Prolegomena zu einem System" („Zeitschrift für Politik", 1909 bis 1910). Од доцнијих радова наводимо: *Sociologia rasboiului* (Социологија рата), Jassy 1915; *Realitate, stiintu si reforma sociala.* Cateva indicatii asupra metodei (Стварност, наука и социална реформа. Нека обавештења о методи), Bucuresti 1920; *Communism, socialism, anarchism, sindicalism, bolsevism.* Classificarea sistemelor privitoare la societatea viitoare (Комунизам, социализам, анархизам, синдикализам, бољшевизам. Класификација система о будућем друштву) Bucuresti 1921; *Partidul politic.* Sociologia unnui sistem al partidului politic (Политичка странка. Социологија система политичке странке) Bucuresti 1923; *Individ, Societate si Stat in Constitutia viitoare,* (Појединци, друштво и држава у будућем уставу) Bucuresti 1923.

По Г., социологија је аутономна наука која објашњава друштвени живот узет у целини и посматран са статичког гледишта насупрот посебним друштвеним наукама (народној економији, праву, статистици, социалној географији, историји, уметности) које проучавају друштвени живот исто тако са статичког гледишта, само с обзиром на једну од његових манифестација — и на супрот политици и етици који проучавају исти друштвени живот само са гледишта динамичког и нормативног.

Основни проблеми социологије су: 1) проблем друштвене средине, 2) проблем друштвених чинилаца и установа, 3) проблем природе друштвеног живота, и 4) проблем основног закона у социологији. Првим проблемом баве се космолошка социологија (питање односа између природе и културе), историска социологија (питање прогреса), биолошка социологија (питање народа), и психолошка социологија (питање великих људи и питање солидарности). Свакој групи манифестација друштвених одговара једна специална грана социологије (економска етичка, правна, политичка). Проучавање трећег основног проблема, природе друштвеног живота, доводи нас, по Г, до сазнања да је друштво једна свесна целина која је различита од просте органске целине. Карактеристике свести су радње и реакције одн. облици манифестовања те воље која постаје социална. Питање како се долази до воље заједнице, Г. је претресао још у својој, горе наведеној, дисертацији, где је тај процес објашњавао, у главном, ослањајући се на Вунта: „Aus der Wechselwirkung der Einzelwillen entsteht aber, nach dem Satze: „soviel Aktualität, so viel Realität", der Gesamtwille; „denn alle Realität des Einzelwillens besteht darin, dass der einzelne bestimmte ihm eigene Willensakte erzeugt; und gerade so besteht die Realität des Gesamtwillens eben darin, dass die Gemeinschaft bestimmte Willensakte hervorbringt, die aus der Koinzidenz des Willens vieler einzelner hervorgehen" (стр. 58, Egoismus und Altruismus).

Анализирући све ове елементе (друштвене чиниоце и установе, друштвену вољу и средину) видимо да ниједан од њих није према другом у односу узрочности и да се ниједан не дâ свести на који други, јер су сви упоредни (паралелни) и имају исто право на опстанак. Зато проф. Г. мисли да је основни закон социологије *закон паралелизма.*

Његов највећма запажен ученик је R. Andrei који је професор социологије на универзитету у Јашу (од 1920). Главна су му дела: *Die soziologische Auffasung der Erkenntnis* (Berlin, 1923), *Sociologia revolutiei* (Buc., 1925); и *Posibilitatea sociologiei ca stiinta* (Проблем социологије као науке, — Bucuresti 1927). По њему, социологија има за предмет изучавања типичне облике људских односа који су изражени у законима, писаним споменицима, нарвима итд.

Traian Brăileanu, професор социологије на универзитету у Черновици, заступа доста оригинално мишљење да социологија има за главни задатак, да дефинише „социално" као стварну негацију појединаца и да покаже потпуни нестанак појединца у тренутку постанка друштва. Главна дела: *Despre conditiunile constiintei si cunostintei* (О

условима свести и сазнања, — 1912); *Die Grundlagen zu einer Wissenschaft der Ethik* (Wien u. Leipzig, 1919); *Introducere in Sociologie* (Cernăuti, 1923), *Sociologia generală* (Cernăuti, 1926).

Проф. Saint-Zeletin је један од главних сарадника проф. Густиа (и ако се не слаже са његовом концепцијом социологије), и један од најактивнијих радника на утврђивању социологије у Румунији. Он је присталица материалистичког схватања историје. У том смислу је његово, иначе са пуно ерудиције израђено дело: *Burghesia Română*, Originea si rolulei istorie, 1925, (Румунска буржоазија, њено порекло и њена историска улога), које је доцније допуњено студијом *Neoliberalismul*. Studii asupra istoriei si politicei burghesici române (Неолиберализам. Студије о историји и политици румунске буржоазије), Buc. 1927.

M. Ralea, проф. университета у Јашу, представник је Диркемове социолошке школе у Румунији. Његова дела су: *Revolution et Socialisme.* Essai de bibliographie (Paris, 1923); *L'idée de révolution dans les Doctrines socialistes.* Etude sur l'évolution de la tactique revolutionnaire (Paris, 1923); *Contributii la stiinta societatii* (Bucuresti, 1927 — Приноси науци о друштву); и *Introducere in Sociologie* (Bucuresti, 1926).

Да поменемо још неке румунске социологе: Virgil Bărbat који предаје социологију на универзитету у Клужу, радови: *Nietzsche, tendances et problèmes* (Zürich 1911) и *Imperialismul american. Doctrina lui Monroe* (Buc. 1920); N. Petrescu, ран. проф. у Америци, главна дела: *Comparative Sociology* (London, 1927) и *Fenomenele sociale in Statele Unite* (Социалне појаве у С. А. Д. — Buc. 1925); J. C. Filitti: *Evolutia claselor sociale in trecutul Principatelor române* (Еволуција социалних класа у прошлости румунских кнежевина); и P. P. Negulescu, проф. унив. у Букурешту: *Partidele politice* (Политичке странке, — Buc., 1927).

*

Пре светског рата излазила су два часописа са прилозима из социологије, то су: *Revista de Drept si Sociologie* (публикација једне групе младих људи који су свршили своје студије у Паризу) и *Revista de Studii Sociale.*

Још за време рата (1918) заузимањем проф. Густиа, основано је у Јашу удружење за социалне студије и социалну реформу, са циљем да се у погледу соц. реформе ништа не остави да решава случај и заинтересованост појединаца. Орган тога удружења био је *Archiva pentru Stiinta si reforma sociala* (Архив за социалну науку и соц. реформу), који је покренут у Букурешту 1919. Захваљујући изванредним организаторским способностима проф. Густиа, удружење је реорганизовано, и створен је румунски социални институт — *Institutul Social Roman* [1921]. Институт има за циљ да проучава социалне проблеме а нарочито румунске; да ставља, на основу претходних студија, предлоге за потребне реформе у Румунији; и да доприноси ширењу социолошких знања. Средства за постизање овог циља јесу публикације и предавања. Орган Института је остао „Архив за социалну науку и соц. реформу". Институт, под председништвом проф. Густиа, развио је велику делатност и труди се да одговори многобројним и различитим потребама савременог румунског живота.

Поред овог института од скора је основано у Јашу друштво за социологију и философију које издаје часопис *Minerva.* Активност овог друштва несумњиво користи румунској социалној науци.

*

Из овог кратког прегледа писаца и дела социолошке књижевности види се какав је снажни замах узела социологија у Румунији. Социологија се више не налази у почетној, метафизичкој фази, и ми можемо са пуно поверења да гледамо у њену будућност. Зато су и највише просветне установе одале признање научном раду румунских социолога оснивајући специалне катедре за социологију.

**М. В. Симић**

**Der Schutz industriellen Eigentums in Jugoslavien** von *Janko Šuman*, Berlin, 1929. Verlag Carl Heymans, S. 1-207. — Заштита индустријске својине у Међународном Приватном Праву заузима једно од најважнијих места. Потреба међународне привредно-интелектуалне сарадње, сигурност потрошачке публике и нарочито борба великих капиталистичких концентрација ради освајања пијаца широм читавог света, све је то довело до париске дипломат-

ске конференције од 1880. године, на којој је ударен темељ Међународном Савезу за заштиту индустријске својине, коме је и наша држава приступила, одиста тек 26. фебруара 1921. год. И ако је циљ овога Међународнога Савеза био да правни положај странаца у колико се тиче заштите индустријске својине у земљама чланицама Савеза отргне из домена аутономног законодавства и подведе под уговорна међународно-правна правила, ипак је националном законодавству остављено да по својим потребама и увиђавности доноси један велики број норми recconues ayant portée d' ordre public и оних које се тичу простих административних и судских формалности, норми у суштини врло важних јер од њих зависи заснивање и одржавање права заштите. Тако је и наша држава користећи се овим својим правом, према локалним потребама, прописала такве одредбе. Свима странцима који желе да стичу и очувају на нашој територији право заштите индустријске својине потребно је да имају могућност да се упознају са нашим прописима из ове области на једном језику, који им је приступачан и у једној збирци.

Већ раније, у једној одличној дисертацији, наш колега са факултета у Суботици г. Др. Радомир Поповић изнео је на француском језику врло детаљно заштиту индустријске својине. Г. П. је на један јасан и прегледан начин изложио целокупно функционисање заштите индустријске својине у нашој држави. И ако то нису текстови, ипак француски интересанти могу се у великој мери користити овим значајним делом [La legislation yougoslave sur la proprietê industrielle, Lyon, 1924., p 1 — 440], које претставља најпотпунији traité о овој грани нашег позитивног права.

Сада пак, под горњим насловом сам председник наше управе за Заштиту Индустријске Својине г. Д-р Јанко Шуман издао је на немачком језику збирку наших прописа о заштити индустријске својине. У предговору-уводу [Vorrede] г. Ш. изнео је историјат и основна начела нашег законодавства. Затим долазе текстови: Закон о заштити индустријске својине [заједно са изменама и допунама од 27. априла 1928.], уредба о његовом извршењу, правилник о тумачима, међународни уговори које је наша држава закључила. Најзад долази додатак списак лица која се баве индустријском својином, који је на жалост врло непотпун [н. пр. садржи имена свега двадесет адвоката из целе државе]. Књига се завршава лепо срећеним регистром. Једна потпуна збирка прописа наше државе о заштити индустријске својине на немачком језику [потпунија од збирки на нашем језику због измена закона у 1928. г.] представља несумњиву добит и заслужује да се са задовољством скрене пажња на њу, јер она по своме редактору пружа пуну гарантију свима који се њом буду служили.

**Д-р Милан Бартош**

*Вудро Вилсон*, **Влада Сједињених америчких држава**, с предговором Р. С. Бекера. Превео с енглеског д-р Драгомир Иконић. Београд 1930 год. Стр. XVI + 301.

Као трећа књига Библиотеке јавног права (о чијим смо двема ранијим књигама: Енглеском парламентаризму од Сидни Лоа и Преображајима јавног права од Леона Дигиа имали прилике већ да реферишемо) изашло је врло познато дело Вилсоново о *Конгресној влади*, које је у српском преводу добило назив *Влада Сједињених америчких држава* а који наслов још тачније одговара самоме делу. Вудро Вилсон, чије је име као Претседника Сједињених америчких држава за време Светскога рата и закључења мира најтешње везано за новију историју света, пре своје политичке каријере био је један од најистакнутијих професора јавнога права у Америци. Његове књиге ће још дуго остати значајне и без њих не би могла да се у потпуности изучава новија организација Сједињених држава. Књига о *Конгресној влади* је његово прво дело, зачето још за време његових студија. Још као студент, под утицајем Берка и нарочито Бецхота, Вилсон је замислио да у томе правцу изложи америчке државне установе. Најпре у низу чланака, које је почео да објављује 1879 год., и затим у овој књизи, која је публикована 1885 године, и која је примљена као докторска дисертација, он је дао класично дело новије америчке уставно-правне књижевности, изложивши систем владавине не онакав какав је искључиво према уставним и законским текстовима, већ какав је у ства-

ри, какав се развио у практичном животу. Он у својој књизи није покушавао да живот прилагоди уставу, већ је излагао „шта треба учинити да се Устав прилагоди животу после државног искуства од једног века". Његова књига није била само књига теориских излагања, већ је у првом реду давала практично и стварно упуство у амерички уставно-правни поредак. Она је постала основ проучавања овога, и с тога је доживела тридесет издања, а преведена је на четири страна језика.

Од времена појаве Вилсонове књиге прошло је скоро педесет година. Природно је да је за то време живот еволуирао и да се и књижевност на овом пољу развила. То се да опазити кад се Вилзонова књига упореди са новијим одличним делима из исте области (на пр. описом америчке владе у Брајсовој књизи о Модерним демократијама). Наишли су нови проблеми и стари су добили нова решења, под утицајем великог техничког и привредног напретка Сједињених америчких држава и услед промене политичког положаја њиховог, нарочито као последице светског рата. Ипак Вилсонова књига је од великог интереса за све који се буду интересовали политичким уређењем Сједињених држава. У толико више што и сама Вилсонова личност заслужује нарочиту пажњу, и што ми на нашем језику, сем превода књиге *Нова слобода* немамо дела овог истакнутог писца.

Издање Г. Геце Кона је врло укусно, а превод Г. д-р Иконића има све одлике његових ранијих радова ове врсте.

**И. П.**

*Dr. Erwin Holzer*, **Die Entstehung des jugoslawischen Staates.** — Књига Г. Холцера о постанку Југославије, на основу обилне грађе излаже југословенско питање за време рата до оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, држање савезничких држава и централних сила према југословенском питању, даље само оснивање Краљевине С. Х. С. затим питање јели наша држава нова или стара и најзад прелаз суверености појединих делова данашње Краљевине на ову. У књизи су објективно, кратко и концизно изнесене историске чињенице и као таква она ће да служи врло добро као обавештење немачкој публици о југословенском питању и његовом развоју у новије доба. Г. Холцер се нарочито задржавао на излагању правне контраверзе јели наша држава нова или стара. Он је у главном исцрпео сва гледишта која су се појавила поводом овог питања у нашој и страној књижевности. Овде би имали да приметимо да је писац, и ако очевидно врло добро познат са нашом правном књижевности, пропустио да искористи расправу Г. д-р Данила Ј. Данића по овом питању, објављену у „Економисту." У сваком случају његова књига даје до сада најбољи кратки преглед питања која расправља, и излаже објективно страним читаоцима који се не могу служити нашом књижевношћу, мишљења наших писаца о овим занимљивим правним питањима из области међународног и уставног права.

И. П.

*Д-р Жарко Миладиновић*, **Парламентарно право интерпелације.** Издао *д-р Миливој Миладиновић.* — Из рукописне заоставштине пок. д-р Жарка Миладиновића издао је његов брат расправу под горе наведеним насловом, пошто је рукопис исправио и допунио. Књига пок. Миладиновића не бави се актуелним проблемима, већ је проучавање „о правно-историском развитку" парламентарног права интерпелације, с погледом на одговорност министара и парламентарну контролу над управом државе. У том погледу пок. Миладиновић, искоришћујући обилну страну и нашу литературу пошто је дао појам интерпелације, у главном према немачким писцима, излаже развитак интерпелационог права у 24 разних држава. Најзад у посебном делу (пошто је већ раније изложио развој ове институције у Србији — под нетачним насловом Краљевине С. Х. С. — стр. 26) опширније расправља о праву интерпелације под Видовданским уставом. Књига пок. Миладиновића носи све одлике свога писца — познатог радника на пољу наше правне науке, али радника старе школе. — Пред књигом је опширнији предговор брата пишчевог — издавача ове књиге — у коме он даје образложење зашто издаје књигу сада, кад јој се може замерити да није актуелна пошто расправља питања из области уставног права и парламентаризма.

**И. П.**

**Правно - философски колоквиум на правном факултету Универзитета у Загребу.** — О овој установи добили смо из Загреба овај састав коме радо дајемо места у своме часопису.

Све веће значење правне филозофије за модерну правну науку дало је повода да се у Загребу на позив и под водством професора Д-ра Станка Франка у пролећу године 1928. почело расправљати, на основу реферата, о проблемима и радовима из подручја правне филозофије. Одржавани су редовни периодички састанци на којима су учесници износили поједина питања из савремене правне филозофије, обично на основу којега значајнијега дела из новије књижевности. Дискусијом, која је слиједила иза сваког реферата, стварао се ужи додир између свих учесника и продубљивало разумевање постављених проблема. Тиме је постигнута двострука сврха. Заједничким радом боље су се упознавали проблеми и радови из филозофије права и њихова се познаја сарадњом проширила и прочистила. Осим тога настојало се, да дође до зближења између правнога живота и правне теорије. Учесници колоквија имаду прилику, да искуства своје праксе ставе у склад с општим погледима, а с друге стране да у праксу унесу јединствено теориско схваћање.

Течајем године 1928. одржани су реферати на темељу ових дела:

Kelsen, Die Idee des Naturrechts (реф. Др. Натко Катичић, адвокат). — Jellinek, Die sozialethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe (Др. Мирослав Шантек, тајник банског стола). — Hessen, Die Rechts - und Staatsphilosophie des bolschewistschen Kommunismus (Др. Павао Растовчан, унив. професор). — Tasić, Le réalisme et normativisme dans la science juridique (Др. Катичић). — Ambrozaitis, Die Staatslehre Wl. Solowjews (Др. Шантек). — Gnaeus Flavius, Der Kampf um die Rechtswissenschaft; Kantorowicz, Rechtswissenschaft und Soziologie (Др. Катичић) — Manigk, Die Idee des Naturrechts (Др. Растовчан). — Gysin; Rechtsphilosophie und Jurisprudenz (Др. Катичић).

Рад је настављен у години 1928/29. уз проширени круг учесника, па су донесени ови реферати:

Pitamic, Држава (Др. Станко Франк, унив. професор). — Andrassy, Kritički pogledi na theoriju o narodnoj suverenosti (Катичић). — Katičić, Pravo i država (Д-р Андраши) — Smodić, Im Kampf um die materielle Kultur (Др. Валдемар Луначек). — Krbek, Stranka u upravnom postupku (Др. Катичић). — Reichel, Gesetz und Richterspruch; Morstein-Marx, Variationen über richterliche Zuständigkeit zur Prüfung der Rechtsmässigkeit des Gesetzes (Др. Крбек). — Geny, Science et technique en droit privé positif (Др. Растовчан). — De Page, De l'interprétation des lois (Др Андраши).—Schwind, Grundlagen und Grundfragen des Rechtes (Др. Катичић). — Darmstädter, Das Wirtschaftsrecht in seiner soziologischen Struktur (Др. Луначек).

Ове јесени настављен је тај рад, који је кроз две године показао лепих успаха. На првом састанку говорио је професор љубљанскога универзитета Др Ђорђе Тасић о питању: Основ права као вредности и природно право. Ту је у кратким цртама приказао неке закључке, до којих је дошао у новије вријеме својим истраживањима. Успело ово предавање госта из вана може се сматрати као први корак за неку врст сарадње између свих наших универзитета на пољу правне филозофије. Нема сумње да би таква сарадња била врло корисна, а овисит ће од будућих настојања, на који ће начин она бити приведена у дело.

## НОВЕ КЊИГЕ

*D-r Metod Dolenc*, **Tolmač kaznenskemu zakoniku Kraljevine Jugoslavije.** Ljubljana, 1929, str. 608, cena ? Izdanje „Tiskovne Zadruge".

*Д-р Драгушин Јанковић*, **Коментар Меничног Закона и Закона о чеку.** Београд, 1930, стр. IVX 233, цена 80— дин. Издање књижаре Геце Кона.

*D-r Method Dolenc*, **Die niedere Volksgerichtbarkeit unter den Slovenen von Ende des 16. bis Anfang des 19. Jahrhunderts.** S. 299–368, Sonderabdruck aus der „Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven", Heft III, Bol V, N. F., 1929., Herausgeber: Osteuropa Institut in Breslau.

*Д-р Мијо Мирковић*, **О начелу слободе у унутрашњој трговини.** Нови Сад, 1929, стр. 20.

*D-r Juraj Andrassy*, **Tacna i Arica.** *Prinos k pitanju mirnog rešavanja medjunarodnih sporova.* Zagreb, 1929, str. 23. Preštampano iz „Mjesečnika", br. 11—12.

*Илија А. Пржић*, **Држава и право у делу Леона Дигиа.** Нови Сад, 1929, стр. 30. — Прештампано из Летописа Матице Српске, књ. 322, св. 2.

*Т. Крајинчанац*, **Словени у данашње доба и ближи карактер уједињења.** Друго поправљено и допуњено издање. Прилог карта распростирања Словена у Европи. Скопље, 1929, стр, X+112, цена 20.— дин.

*А. Маклецов*, **Идеіныя основы реформы уголовнаго права в Чехословакіи.** Издање Научные труды рускаго народнаго универзитета в Прагѣ — т. II, 1929. стр. 20.

*D-r Erwin Holzer*, **Die Entstehung des jugoslawischen Staates.** Berlin 1929. Verlag: Presse — und Verlagsdienst Gunther Thon. S. 107.

*Радмила С. Петровић*, **Доба постанка Грбаљског Законика** Прештампано из „Записа" V (1929, стр. 247—249) Цетиње.

*Радмила С. Петровић*, **Законик проте Матеје Ненадовића.** Отисак из Гласника Историског Друштва у Новом Саду, књига II св. 3, стр. 3.

*Драгиша Лапчевић*, **Наша трговинска политика у светлости царинске политике.** (II књига Царинске библиотеке) Београд 1929. стр. 77 цена 50 дин.

*Ljubomir St. Kosier*, **Historija Jevreja u Jugoslaviji.** Zagreb, 1929, str. 44, cena 25·— din. Broj XIX Ekonomske biblioteke Srba, Hrvata i Slovenaca "Bankarstvo".

*Ljubomir St. Kosier*, **Statistika Jevreja u Jugoslaviji i Bugarskoj.** Zagreb, 1929, str. 58, cena 35·— din. Broj XX Ekonomske biblioteke Srba Hrvata i Slovenaca „Bankarstvo".

*Želimir Mažuranić*, **Ciljevi i zadaci Društva Naroda.** Predavanje održano u prostorijama Trg. Obrt. Komore u Zagrebu dne 24. okt. 1929. Zagreb, 1929, str. 17.

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 8. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

ARHIV PFB | arhiv.rs